

નવ-ઉપાત્ત અભિપ્રાય

[ચંદ્ર દિ]

સીમા

અંક : મનુભાઈ જોષાણી

કિંમત : ૨૦૦

નવેમ્બર '૮૭

અશ્વિન

આદર્શ
આને
આરોગ્યપ્રદ
રસોઈ માટે—

રસદા

પૌષ્ટિક તત્વોથી ભરપૂર
[વૃત્તરૂપિત]

અશ્વિનની

અન્ય બનાવટો:-

- રીફાઈન્ડ ઓઈલ
- સાબુ
- રેફીફાઈડ સ્પીરીટ
- ડીસ્ટીલરી પ્રોડક્ટ્સ

દેશના માન્યમાન્ય માન્ય

અમારા ઓથોરાઈઝ્ડ ફ્ર
એજન્ટો પાસેથી મળી
શકશે.

અશ્વિન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લી. વડોદરા
સમસાયા

: મુંબઈ :

જૈન ટ્રેડીંગ કું.

૪૬, બીએ ભોધવાડા,

મુંબઈ : ૨

: સુરત :

મેસર્સ રસદા એજન્સી

૪, રંગવાલા, માર્કેટ, રેલ્વેપુરા,

અમદાવાદ.

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
ફિઆરફર્ન મા. ૧-૨-	૧૧-૦-૦
મંદિર પ્રવેશ અને શાઓ	૩-૦-૦
મુંડકો પ્રતિપદ	૨-૦-૦
રાષ્ટ્રભાષા હિંદુસ્તાની	૨-૮-૦
આત્મચરિત્ર અથવા આત્મજીવનચી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન-મેથી માંડી આજનાં ધીની તવારોજી આપતો કુદર જીવનપરિચય. જેને જે જે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. રાનિનાં અદ્ભુત સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦ પુનર્જન્મ (નવી આવૃત્તિ) ૪-૮-૦

શરદખાલુ

સમાજના પ્રશ્નોને જણતી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને રપડ્યું ક્યો છે.

સુંદર નવજીવનનાં સેક

પદ્મસીમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિજીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાન ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
ચંદ્રનાથ	૧-૮-૦
જમી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
કાશીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદખાલુની બાળવાતો	૨-૪-૦
લક્ષ્મીનો પરીક્ષા (યગાર)	૨-૦-૦
પહેલો ફાલ (ધનસુખલાલ)	૪-૦-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

મામતા ગોદર ખાંભીઓ, પાળાયાઓ ને ખડેરા, નીચે દટાએલી પ્રેમ-શીર્ષભરી સાહસકથાઓની સુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦
શીર્ષનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગુર્જર સનારીઓનાં હૈયામાં રમી રહેલી મેવાલી, પુત્રવધુઓની શુદ્ધિપ્રમાના ઓળસથી આપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

સુંદરીઓનો શણગાર	૪-૦-૦
ખાદીમીઠી બાળવાતો : પ્રાથમિક શાળા-ઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦	

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કળેડાં : આજનાં સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણના તફાવતે ઉભા થતાં મનદુઃખને લીધે છટાછેડા તરફ નજર માંડતાં પાંચાતી મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંભારણાંનું સાહિત્ય

કલ્પના કતનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૂર્ણીસિંહ)	૩-૮-૦

વોદ્યાથી ગળા (રાહુલજી) પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ. કિ. ૧-૦-૦

ગુર્જર ગ્રંથચરત્ર કાર્યાલય: ગાંધી રસ્તા: અમદાવાદ

શ્રી ધૂમકેતુની

આલુક્ય નવલકથાવલિનું
સાતમું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે
ત્રિભુવનગંડ

સિદ્ધરાજ જયસિંહ

[ભાગ : બીજો]

કિંમત રૂ. સાડાચાર :
પોસ્ટેજ આઠ આના જુદાં
ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ.

ચિત્રપટ સાથે

નવું ચિત્ર-આલ્બમ

તૈયાર થાય છે.

ચિત્રકાર શ્રી. કનુ દેસાઈ

શ્રી. જયભિખુના

નવાં પુસ્તકો

ભગવાન શ્રવણદેવ ૪-૮-૦

નરકેશ્વરી વા નરકેશ્વરી ૪-૮-૦

જવાંમદ ૧-૨ ૪-૦-૦

વીરધર્મની વાતો ૨-૮-૦

જૈન બાળગ્રંથાવળી

શ્રેણી ૧ લી

૧૬ પુસ્તકો ૩-૦-૦

શ્રીના સાથે શણગાર શું ?

આ વાર્તાસંગ્રહ

એનો જવાબ વાળે છે

શીલ, સૌંદર્ય ને સ્વમાન

સુંદરીએનો શણગાર

લેખક : શ્રી. મનુભાઈ જોષી

એકનોશ વાર્તાઓ દ્વારા એ અત્રે રમ્ય
ગ્રંથ છે. પ્રત્યેક વાર્તા નાની બાળિકાઓથી
લાઈને ભરેલ છે એણું ભરેલ દરેક સ્ત્રીને
ગમી નાથ લેવી છે. જ્ઞાન, ગમ્મત ને ઉપદેશ
એમ ત્રિવિધ પદ્ધતિથી રચાયેલી આ કથાઓ
દરેક ધરનો અને ગૃહિણીનો શણગાર બને તેમ છે.

કિંમત : ૪-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય; ગાંધીરસ્તા : અમદાવાદ.

મુંબઈ સરકાર અને વડોદરા રાજ્ય મેડીકલ કાઉન્સીલોમાં રજીસ્ટર થયેલ ઈમ્પીરીયલ ઇન્ટરનેશનલ મેડીકલ કોલેજમાં “હાઝીક”ની ડીગ્રી મેળવેલ અખીલ હીંદ આયુર્વેદિક અને યુનાની તિબ્બી કોન્ફરન્સના પ્રેમીયર યુનાની લેડી ડોક્ટર એ. આર. એસ. નિઝામીએ ૨૦ વર્ષથી ઉપરાંત તેમની વિશાળ પ્રયોગશાળામાં ધણાજ પરીક્ષમ તથા પ્રુવેન ડ્રગ્સ ખર્ચ્યા જાદ આ ઓપધીલું પ્રચાર કાવામાં સફળ થયો છે. સેન્ટરા સર્વીશીકેટા મેળવેલ સો એ સો ટકા અસરકારક છે.

“ ઔલાદ ”

સંવતિ તે સુખ્ય સાધન છે. પરમેશ્વરે તમામ સ્ત્રીઓને પ્રભુ કલ્પન કરવાનો ધર્મ જણીસ કરેલો છે. પરંતુ સ્ત્રીઓમાં એ વાતલ્ય લેવામાં આવે છે તેનું ઈરેલુ માત્ર વર્ણાય સંબંધી ચેપી રોગો હોય છે. આવા રોગો દુર કરી સંતાન પ્રાપ્તિ માટે અમારી દવા ઔલાદ વાપરો. આ દવા પલ્પા કસોમાં ફેલેકમંદ નીવડેલ છે. રૂત ન આવતુ હોય, અનિયમીત હોય, આવતાં પહેલાં અગર પછી દર્દ થઈ હોય, ખરા રવાને કમલ ન હોય, સોન હોય, હીરદીરીયા, સફેદ પ્રદર અને ગર્ભ ધારણ કરવામાં દરકતરૂપ તમામ બીમારીઓ દુર થઈ માલિકની કૃપાથી ગર્ભ ધારણ થઈ વંદુસ્ત બાળકનો જન્મ થયો. ૩૦-દીવસની દવા ૧૨ ઓસની બાટલીની કીમત (પેકીંગ અને રવાનગી ખર્ચ સહ) રૂ.૩૫) બોર્ડર સાથે આ રકમ મનીબોર્ડરથી મોકલવી પડશે. આ દવા સાથે એક મહાન તાલીજ આપવામાં આવશે. આ તાલીજ સ્ત્રીએ પહેરવું અને પ્રસવ થયા પછી બાળકને પહેરાવવું, જેની ખરકતથી બાળક ધણુ ટવરો.

“ શહેનશાહી-ટોનીક ”

મુશ્ક, અંબર, કેસર, અરકેશવાદ, સોનાચાંદી અને ફોર્સીડ રસ વિગેરે બહુમુલ્ય ચીજોથી શાસ્ત્રીકત પદ્ધતિએ બનેલ આ “ટોનીક” લોહીની વૃદ્ધિ કરે છે. નિર્બળતા દુર કરી શરીરમાં શક્તિ કલ્પન કરે છે. દરરોજના તમામ બોરાક દુધ માખણ વિ. છુલ કલમ કરે છે. જાનને મજબુત બનાવે છે. અને શરીરમાં નવું ટવન આપે છે, તાજગી અને છુલમુરત બનાવે છે. પુરવના માટે ખાસ તાકાત બજે છે. કમજોર સ્ત્રીઓ પલ્પા આ ટોનીકનો વપયોગ કરી શકે છે. ૨૦ દીવસની દવા ૧૨ ઓસની બાટલીની કીમત (પેકીંગ અને રવાનગી ખર્ચ સહ) રૂ. ૨૫) બોર્ડર સાથે આ રકમ અમારથી મનીબોર્ડરથી મોકલવી પડશે. આ દવામાં બહુ મુલ્ય ઓપધીનો સમાવેશ હોવાથી આની ઉપર દરોવિલ કીમત બોલામાં બોલી છે. માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓ વધારવા માટે આ એક અદ્ભુત ઔષધ છે. એક વખત મંખાથી ખાતી કરવા અમારી ભલામણ છે.

યુનાની લેડી ડોક્ટર એ. આર. એસ. નિઝામી

દે. મીરા દરવાજા પાસે, મું. પાટણ (ચિતર યુનરાત)

ડોક્ટરો વાપરવા બતાવેલા ક્રે છે

પ્રવાર
ગ્રાઇપ સીરમ
બાળકને વંદુસ્ત રાખે છે
દરેક દવાવાળા પાસેથી મળશે
પીપીસી લેબોરટરી

‘રેકર્ડ ફેબ્રીકસ’ ની આંગ

ઘેર ઘેર અને આંગણે આંગણે વધી રહી છે
કારણ કે તે આજે આવતી કાલની કળાનાં દર્શન કરાવે છે

શુભેચ્છકોને નૂતન વર્ષાભિનંદન
ધી વિજય મિલ્સ કું. લિ.

નરૌડા રોડ, અમદાવાદ.

સીંચણ

વર્ષ નવમું : કારતક ૨૦૦૪ : નવેમ્બર ૧૯૪૭ : અંક ૧૯૦

આ ચિત્ર અને એ ચિત્ર !

દુમકેતુ

‘કુટ્યાકે મને પાગલ’ કહે છે; કોઈક ક્ષણે છે; ઘણા અન્યવહાર સમજે છે; ‘હુંકારથી બરેલ’-એમ બોલનારની સંખ્યા પણ ઓછી નથી; આમાં તો દલીલ જ નથી-એમ પણ દલીલના સાગરો બોલે છે, પણ મિત્રો ! મેં તો સૃષ્ટિમાં બે ચિત્ર જોયાં છે, અને એ બન્નેનો લેદ હજી સુધી, મને સમજાયો નથી. એ બન્નેનો લેદ બે સમજી શકાય તે જ તમામ વસ્તુઓનાં લેદ સમજી શકાય-એમ હું માનું છું. અને તેથી એ બન્ને ચિત્રો જોવા છતાં-જાણે જોતા ન હોય-એવું જોનારા તમામ પ્રત્યે મને નફરત છે ! એ બન્ને ચિત્રો તે આ ‘પહેલું’ ચિત્ર આ.

એક લગ્ન મહાલય ઉભો કર્યો, એ મહાલયમાં પછી એક ચેર માટીની ખોટ જણાવા માંડી.

મહાલય તો ઊભો થયો, વેશવ આંગ્યો, સમૃદ્ધિ છલકાણી, પણ એને ચાલુ રાખનાર કોણ ? એ ઘરમાં એકે શિશુ ન હતું. એટલે તો કુલવધૂએ હજારો પ્રકારના અવતંત્ર ઉપાયો ચોળને ઘરના એક વારસ માટે તપશ્ચર્યા આદરી. સો બોલી રહ્યાં : ‘પ્રભુ ! એક શિશુ આપો !’

પછી એક દિવસ, ત્યારે રમણીય પ્રભાતની છટામાં, ઉઘાનતાં પુષ્પો હસી રહ્યાં હતાં, અને પ્રમત્ત અંગનાઓનાં સુગંધભરપૂર ફેંકના પરિમલમાં, વાર્તાવરણમાં અજબ બુશબો આવી ગઈ હતી, ત્યારે એ અજબ જેવી સુંદર કુલવધૂ નારીએ ત્યાં પ્રવેશ કર્યો.

તેના જોખામાં એક નાનકડું કુમળું સુંદર બાળક હસી રહ્યું હતું ! અને સૌએ હયોન્માદથી વધાવતાં એને કહ્યું : ‘શિરીષ આંખો ! શિરીષ આંખો ! આ મહાલયનો માલિક અને વરસ આંખો !’

તે દિવસે આખા મહાલયમાં રાશની થઈ, નૃત્ય થયાં. ગીતાવલિ જૂટી; આનંદ, વિનોદ ને પ્રમોદ થઈ રહ્યો. એક મહાન જરૂરિયાત પૂરી થયાનો સંતોષ પ્રગટ્યો. ‘શિરીષ મહાલય’ એ ઘોષ-પ્રતિઘોષથી ત્યાંના પથ્થરે પથ્થરમાં જાણે પ્રાણ આંખો !

*

અને બીજું ચિત્ર આ.

ગામને છેડે, જ્યાં લોહો મરી ગયેલ ગધેડાં નાખી જતાં, જ્યાં દિવસે બાવળનાં ફુંકાં ઉપર ગીધડાં બેઠાં રહેતાં, રાતે ચિયાળો ને ધૂવડ બોલતાં, જ્યાં મરેલાં કુતરાંને ચૂંથવા માટે ગરજી આવતાં, ત્યાં, એક ભયંકર ખાડામાં, એક કુટુંબ રહેતું. એમાં પછુ કેઈ છોકરું ન હતું, એમને પછુ માનવસુત્રભ મહેરણા પ્રગટી એક નાનકડા બાળકની; અને એક દિવસ ત્યાં પછુ એક બાળક ભૂલું પડી ગયું.

બૂંપડીની વિશીલું ભીંતોમાંથી ઠંડો પવન સુસવાટા દઈ રહ્યો હતો. છેડે કુતરાં રોતાં હતાં, ને એમને શાંત કરવા માટે ગધેડાં ભૂંકતાં હતાં, એ ઘરનો ખૂણેખૂણો ગોતી વળો. તે એમાં ક્યાંય પાવળું તેલ પછુ ન હતું, એને આંગણે આજની મજૂરી પડવાથી બૂખ્યો આદમી બેઠો બેઠો, ભૂખી ઝેરીને ધમકાવી રહ્યો હતો : ‘રાંકની ! તને પછુ આ શું બેઠને જણ્યું ? આજની મજૂરી હવે ?’

અને આંસુ સારતી ઝેરીની પાસે ભાવા ન હતી—પછુ ભાષા હોય તો એ આમ જ બોલે, ‘કે રે બાળક ! તું આંહી ક્યાંથી આવ્યું ? આંહી તું શા માટે આવ્યું ? અમારા જીવનમાં જ્યાં રોટલાના પછુ વાંધા છે ત્યાં તું અમારી ભૂખમાં ભાગ પડાવવા શું કરવા આવ્યું ? આંહી તને શું મળશે ? તું કઈ દુનિયામાંથી ભૂલું પડ્યું ? રે બાળક ! આંહી તું શું કરવા આવ્યું ? તને આપવા માટે દુઃખનાં આંસુ સિવાય અમારી પાસે બીજું છે શું ?’

અને એ જાનને શિશુઓની અવસ્થામાં કેઈ ભેદ હતો—એમ કેઈ મહાન વિદ્વાન પછુ કહી શક્યે ખરો ? શિશુ તો જાનને સરખાં જ નિંદોષ, સરખાં જ હાસ્ય ભરપૂર, સરખાં જ દુનિયાથી અજ્ઞાત ન હતાં ? જો એમ હોય તો એક આંહી ને એક ત્યાં એમ શા માટે ?

હું તમને એમ પૂછું છું કે આમ જાનને શિશુઓને, આવી રીતે મોકલી દેનાર કેઈ વ્યવસ્થા છે ? કે એ એક અકસ્માત છે ?

આપને ઝાળખા]

—જે એવી કોઈ વ્યવસ્થા હોય તો વ્યવસ્થાનું સાંગોપાંગ રહસ્ય ચોધરું
જે જી જીવન છે. — ને જે જે અકસ્માત હોય તો જે કારણોથી આ અકસ્માત
શક્ય બન્યો છે જે કારણોને સદંતર નાણુદ કરવાં જે જી જીવન છે ! — જીવનની
આ બે મહત્ત્વપૂર્ણ વાતોને છોડીને, જે લોકો બીજી બીજી વાતો કરે છે —
એમના પ્રત્યે મને નકરત છે. હું એમને વાતોડિયા ને વેઢિયા ગણું છું.

આપને ઝાળખા

જીવનને જોવા તથા જોતવવા, પ્રથમ જાતને ઝાળખવા મોતાને પૂછો
કે: સવારે જાગો છો. ત્યારે સહુ પ્રથમ શું વિચાર આવે છે? નિઃસ્વપ્ન
ભૂંધ આવે છે? સ્નાન સંધ્યાદિમાંથી ચિત્ત ખસી જાય છે? ઘરકામમાં ત્યા
ટકી રહે છે? મન ઉડઉડ લાગે—નિરસ બની જશે, કંટાળો થાક લાગે, બીડ
ચડે, ઝાણું આવે તેવા કયા કયા વિચારો આવે છે? તે બધાંથી મુક્ત કરનાર,
કારનાર પાછાં આતંદ ઉદ્ભાસે હૃદયને ઉત્સાહિત કરનાર, રસથી ભરી મૂકનાર
કયા વિચારો હોય છે? ઘરકામ ખૂટયા પછી નવરાશ હોય ત્યારે, બીજું કોઈ
પણ કારણ ન હોય ત્યારે શેમાં ચિત્ત પડેવાય છે? જૂતકાળના સ્મરણો
અનુભવો સાથે નહું કશું સાંભળીએ તેનાથી, વાંચીએ તેનાથી, સરખામણી થતી
રહે છે? જાવિંધના સુખોની શક્ય અશક્ય લાવનાઓ કે દુઃખની ભડક રોને
લીધે થાય છે? શીખવા જેવું, સમજવા જેવું, સમજ્યા શીખ્યા પછી રસ
પડ્યો હોય તેવું યાદ રાખવા જેવું, ફરી ફરી વખત કરવું ગમે તેવું, શું શું
ગમી જાય છે કે હોય છે? વિશેષ કરતી વાત કે બનાવને કે વ્યક્તિને હટાવી
શકે છે ?

કઈ વાતચિત, પ્રસંગ, બનાવ વાતાવરણ વ્યક્તિઓ માટે રસ જન્મે છે ?
તેમને માટે આહવા થાય છે? કે રસ મરી જાય છે? તો કેમ કરતાં ?
ચેતાથી? તેમને માટે શું શું કરવું ગમે છે, સૂઝે છે, વ્યવહાર લાગે છે ?
થાય છે, નથી થતું—અનુકૂળતા પ્રતિકૂળતાના કારણો સૂઝે છે? તેવે સમયે
પ્રશ્ન ક્યારે યાદ આવે છે? એનું સ્મરણ કેટલો સમય ટકે છે? તેને યાદ
જાય છે? એનાથી વાત કરી શકે છે? તેને કતો વિધાતા ધતો ને અખિલ
બ્રહ્માંડના આધાર તથા નિયામક રૂપે કમોના સાક્ષી તથા અંતર્યામિ ગણી
તે તે વેળા યાદ કરી શકે છે? અનુભવી શકે છે? એનામાં અતિમ
વિશ્વાસ જન્મ્યો છે ?

મન એક વિષયમાંથી બીજા વિષયમાં પ્રવેશતું હોય તેવું જ્ઞાન રહે છે ?
શીખવા જેવું લાગે ત્યારે પ્રયત્ન કરવાનું મન થાય છે ?, અજ્ઞાન, શ્રમ તથા
આળસ ખૂંચે છે ? હંમારી જીવનચર્યા, દિનચર્યા તથા વિચારસંપ્રદિથી તમે તમને
પરિચિત કરતા રહો. હંમને હંમારા વિશ્વાસમાં લો. —ઉમેશ કવિ

પાંચ પતિની પત્નીનું

અપહરણ

લેખક

શ્રી. શુભવંતરાય આચાર્ય

મહારાષ્ટ્રના આ કથા છે.

દેવ અને પોતાની પછી દેવિમાં એકલાં
એ આમ જ છે.

આમને કોષ ને કોષ
શા માટે આવ્યું? કોષ લાકડાં લાવવા મળ્યું
અમારી બુખમાં લાવવા મળ્યું છે. કોષ
તું કઈ દુનિયામાંથી છે. કોષ જળ ભરવા
તને આપવા માટે હુઝું છે.

અને એ જાને શિ પ્રભાતે દેવી
મહાન વિદ્વાન પણ ઠહી ર

સરખાં જ હાસ્ય ભરપૂર, સર્ જાર જાર
હાય તો એક આંહી ને એક સામંતો,

હું તમને એમ પૂછું છું કેલા દર-
દેનાર કોષ વ્યવસ્થા છે? કે એ

વાળ છુટાજ રહેવાના છે. પિતામહ બીધમ
કરતે વધારે હિમ એવી દેવીની એવી અતિશા છે.

એટલે દેવીના કેશ છૂટા છે.

દેવી સ્નાન કરવાની તૈયારી કરે છે.

અઢાવીશ વર્ષની દેવીની વય છે. ને
રૂપરાશિ અને જાનવસ્ત્રમાન તેજથી ખાર ખાર
વર્ષ પહેલાં ભારતભરના રાજા મહારાજાઓ
મોહથી અંધ બનીને મર્યવેષ કરવા આવ્યા
હતા એ રૂપરાશિ ને એ તેજ વનના સંકેતથી
જરણે કરમાયા નથી.

પરિગતક ફલની જેમ એમના સૌન્દર્ય
પુષ્પની જેમ સુવાસ અને શૈભ્ય જળવાઈ
રહ્યાં છે. યજ્ઞના અગ્નિનાં એ પુત્રી હૃદયે
યજ્ઞના અગ્નિ જેટલી જ જાનવસ્ત્રમાન છે.

ખાર ખાર વર્ષથી દેવી તપશ્ચર્યા કરે છે.
ખાર ખાર વર્ષથી એમણે ભોંય પથ્થરી કરી
છે. ખાર ખાર વર્ષથી એમણે એક વસ્ત્ર સિવાય
બીજું વસ્ત્ર પહેલું નથી. ખાર વર્ષથી એ
પોતાના પતિઓથી દૂર રહ્યાં છે. 'મને થયેલાં
અપમાનનો બદલો લેવાય નહિ, મારી નિર્જ-
ત્સના કરનારા આતતાયોને હંડ આપો નહિ
ત્યાં સુધી તમે મારો સંગ શોધો તો પતિ
ચક્રને નહિ: પશુ ચક્રને જ શોધી શકો. હું
તેમણે સંગ શોધું તો પત્ની તરીકે નહિ:
પશુ ચક્રી તરીકે જ શોધી શકું. દુઃશાસનના
લોકીથી બચારે મારી વેણી ભરણે ત્યારે જ
તમારું પત્નીત્વ મારા ઉપર આદણી નાંખજો.'

એવાં આકર્યાં વતે દેવીના કેશ ખુલ્લા છે
-તેલના બિન્દુ વગરના. પરંતુ આર્ધ નારીત્વના
તેજના અંજાર અર્ધાં છે.

એવાં દેવી દ્રોષદી સ્નાન કરવાની તૈયારી
કરી રહ્યાં છે.

*

સિન્ધુ દેશનો રાજા જ્યદ્રય પ્રચંડ અશ્વથી
એચારેલો રથ લાક્રને આવે છે. પાંડવોબનમાં
અથા છે, દેવી એકલાં છે, એની એને જાણ છે.

અને એ એકલતાનો લાભ લઇને રાત્રિ જ્યવદય પર્ણકૃતિમાં ધસી આવે છે.

‘પાંચલી !’

હજી તો સ્નાન આરંભાયું એ ન હતું. વસ્ત્રને સંકોરીને દેવી બહાર આવ્યા.

‘અહો ! કોણ સિન્ધુરાજ !. પધારો ! શું સ્વાગત કરે તમારે ?’

સિન્ધુરાજ પોતાના નિરધારની મદ્દમતા સ્થાપવાને મોટી અવાજે કહ્યું : ‘સાંભળ ! હું તારું સ્વાગત સ્વીકારવા નથી આવ્યો. તારું હરણ કરવાને આવ્યો છું.’

‘શું કરશે મારું હરણ કરીને ?’

તું રૂપવતી અને રૂપગર્વિતા નારી, મહારાજની પુત્રી, આ કંગાળ કુપડામાં કંગાળ પતિઓના સાથમાં વસનારી મને સિન્ધુરાજને પ્રથમ પૂછે છે કે ‘શું કરશે મારું હરણ કરીને ?’ જનતાના આચારથી તું એટલી અજાણી છે !’

પાંચલીએ સ્મિત કહ્યું ને એના બીજાના ચંદ્ર જેવા સ્મિતમાં દેખાતા સૂરેદ દાંતની લીનળી જેવી ધારથી સિન્ધુરાજની વાસનાના પર માઝા મૂકવા લાગ્યા.

‘હું તને પટરાણી કરીને સ્થાપીશ. મારી પ્રિયમાં પ્રિય રાણી બનાવીને રાખીશ. સિન્ધુદેશનો વૈભવ તારા ચરણમાં ધરીશ. અને પછી.....પછી.....આંધ્ર જલદી કર. તારું હરણ કરી જરા આવ્યો છું. ચીસ પાડીશ તો કાંઈ ચાલવાનું નથી. મદદ માગીશ તો કાંઈ ચાલવાનું નથી. જલદી કર. મારા રચના અથો અધીરા થાય છે ને મારા હૈયાના ઘોડા એથીયે વધારે અધીરા બન્યા છે.’

‘સ્તબ્ધ તો કરી લઉં ?’

‘હા. પણ જલદિ.’

પાંચલીએ સ્નાન કર્યું. વસ્ત્ર પહેરી પછી બહાર આવી : ‘ચાલો !’

જ્યવદય બે કદમ આમળ વધીને પાંચલીનો

હાથ પકડવા ગયો. અગ્નિની જ્વાળા હસે એમ દેવી હર્યા : ‘આટલી ઉતાવળ ? પટરાણી બનાવ્યા પહેલાં ? આગળ ચાલો. પાછળ પાછળ હું આવું છું.’

આગળ સિન્ધુરાજ ને પાછળ પાંચલી ચાલ્યાં. બન્ને રથ પાસે આવ્યાં.

રથમાં બેસવા જ્યવદયે પોતાના હાથને સહારો આપવા ઇચ્છા કરી. પાંચલી આપમેળે રથમાં બેસી ગયાં. સ્વરથ ગોઠવાયાં.

‘હવે ચલાવો સિન્ધુરાજ !’

રથ ચાલવા માંડ્યો. રથના અથો વાયુના વેગથી ઢોડવા લાગ્યા, ને રથના સારથી જ્યવદયના મનના ઘોડા એનાથી એ વધારે વેગથી ઉત્તેજિત બન્યા.

આ અપરરણમાં તો કાંઈ જ તકલીફ જ ના પડી. રામાયણ કાળની સતી સીતાની જેમ કાંઈ આકોશ નહિ, આકંઠ નહિ, કાંઈ હસી નહિ. બસ. પોતે હાજર થયો, વાત કરી ને પાંચલી આલી નીકળી.

સાચે જ પોતાના દૈન્ય ભોગવતા સ્વામી-ઓની પામરતાથી આ રાજરાજેશ્વરી કંટાળી જ ગઈ હતી ને ! ને કેમ ન કંટાળે ? કહો તો ખરા બાઇ, સ્ત્રી હોય, રૂપવતી હોય, કોમળ હોય, પુરુષને મોહથી અંધકારે એટલા સોન્દર્યથી ભરેલી હોય, કામના, ભોગ, વિલાસના મદના છોકરી ઉત્તરાતી હોય.....ને કેમ ન ઉત્તરાય.....મહારાજ કુપેલી રાજકેન્યા... અદ્વાવીય વર્ણની વય.....આકાશમાંથી આકાશ-ગંગા નીચે ઉતારી હોય એવું લીનળીની ભમક જેવું સ્થામણુંદર સૌજન્ય.....એને તે કાંઈ પહેરવા વસ્ત્ર હોય ? ખાવા કંદમળ હોય ન રહેવા પર્ણકૃતિ હોય ? એમાં એને મળ્યે હોય ? અરે એને તો તેલ અતર ને કૂલો બેઠએ. જરિયાની વસ્ત્રો બેઠએ. હાસ દાંડીઓ બેઠએ...ને.....ને.....પોતાના જેવો પ્રેમી બેઠએ.

મોહ અને વાસના, જ્યવદયના મુખથી

જાણે હાનર જીવો વાટે હાનર હાનર પ્રલોભવાનાં વખત કરી રહ્યો.

પોતે કેવાં આનુષણે આપશે, પોતે કેવાં વહો પહેરાવશે, પોતે કેવા આવાસ રચાવશે ...સોનાર, દરજ અને શિશ્પીની બરપૂર વિગતોથી જ્યદ્રથે પોતાનો વૈભવરાશી વણુંવવા માંડ્યો ...

ને પાંચાલી મંદ મંદ હસતી જ હતી.

‘અરે બૂલી જા! પાંચાલી! તારા એ બટકતા પતિએને ... પામર ... કંગાળ ... જીવતાં મરેલાં ... ક્ષત્રિયના નામના ઉપાલંબ જેવાને. મારા જેવા રાજસાગેન્દ્રની જ મહારાણી થવાને જાણે દેવે જ તારું નિમીષ ક્યું છે. યરાને જ સુધરી શોભેને ?

પાંચાલી મંદ મંદ હસતી હતી. ને એ સ્મિતના વીજળી જેવા ઝાટકાઓથી જ્યદ્રથ વધારે ને વધારે ઉન્મત્ત બનતો હતો.

‘તું બોલતી કેમ નથી કૃષ્ણા? તારું સ્મિત મનોહર છે એનાથી તારા રૂપના અભિ ઉપર જ્વાલા ચડે છે. પણ મારે તારી વાણી સાંભળવી છે. જરાકે તો બોલ! ...’

‘શું બોલું? સિન્ધુરાજ! મને તમારી દયા આવે છે!’

‘દયા? મારી? સિન્ધુરાજની?’

‘હા, તમને એમ લાગે છે ખરુંને કે હું મોહવશ બનીને તમારી સાથે ચાલી નીકળી છું. હું આકંદ નથી કરતી, તમને કરમરતી નથી એટલે તમને એમ લાગે છે કે હું તમારા પ્રલોભનોથી લુપ્ત બની છું. ખરું ને?’

‘ત્યારે...?’

‘મૂઠ! હું આકંદ નથી કરતી. આકોશ નથી કરતી, તને કરમરતી નથી, કેમકે એમ કરવાની મને જરૂર નથી. મને મારા સ્વામીમાં અત્રિયળ શ્રદ્ધા છે. એ જ્યારે પશુકૃત્રીમાં આવશે, ત્યારે કૃષ્ણાને નહિ જુએ; યુધિષ્ઠિર દેવ પાંચાલીને નહિ જુએ; લીમ દ્રોપદીને નહિ જુએ, અર્જુન કૃષ્ણાને નહિ જુએ, સહદેવ

દેવીને નહિ જુએ, ત્યારે...ત્યારે...તારું શું થશે એની કલ્પનાઓ મારા મનમાં જાગે છે ને મને તારા વ્યર્થ પ્રલાપ ઉપર ઉપદ્રાસ આવે છે. અરે મૂર્ખ! મૂઠમતિ! આજ રાત્રી સુધીમાં તો મારા સ્વામી તને પાતાળમાંથી પણ પકડી દેશે. ત્યારે યુધિષ્ઠિરરાજ કહેશે કે જે આતતાપીએ પાંચાલીની અવહેલના કરી એને મૃત્યુદંડ આપવો ઘટે. ત્યારે મારે લીમ કહેશે કે જે જ્યાંને મારી દ્રોપદી અપમાન કર્યું છે એની જીભ હું ખેંચીને એ મારી નાંખીશ, ત્યારે મારો અર્જુન કહેશે કે જે આખોએ કૃષ્ણા ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી એની આંખો ફોડીને હું એના વધ કરીશ, ત્યારે સહદેવ કહેશે કે જે હૃદયમાં આતતાપીએ દેવીને માટે કુવિચાર સેવ્યો એ હૃદયને ચીરીને હું એનું લોહી પીશ, ને મારો નકુલ કહેશે કે જે માયામાં સતીને માટે આત્મા કુવિચાર આવ્યા તે માથું હું ફોડી નાંખીશ... આજ સાંજ પહેલાં મારા સ્વામીએ તને પકડીને તારો વધ કેમ કરવો એનો અંદર અંદર વિવાદ કરતા હશે. એ વિવાદોના શબ્દો મને સૂક્ષ્મતા જાય છે તેમ તેમ મને હસતું આવતું જાય છે.’

‘મારો વધ? ...મને દંડ...?’

‘કૃષ્ણાનું અપમાન કરનાર આ ધરતી ઉપર જીવતો નાં રહી શકે. મારા પતિમાં મને એ શ્રદ્ધા છે. એ શ્રદ્ધાના બળ ઉપર હું તારી સાથે સ્વચ્છતાથી આવું છું. પણ હું રથ પહોંચ કેમ વાગે છે?’

‘ભગવતી! આપને હું પાછા મૂકી જઉં!’

‘કેમ? અપહરણ કરી લીધું મારું!’

‘ક્ષમા કરો!’

‘તો રથ ચંભાવી દે. જ્યદ્રથ! હું અહીં જ ઉતરીને ચાલી જઈશ. તારે પરિશ્રમ કરવાની જરૂર નથી.’

અને ગૌરવશી ચાલી જતી દ્રોપદી પાંછળ જ્યદ્રથ મૂઠ પેડી વાકી રહ્યો.

‘ભરત નાટ્ય’ના જગવિખ્યાત કલાસ્વામિની

શ્રીમતી રૂકિમણી દેવી

‘ભરત નાટ્ય’

કળાના ઉપાસક શ્રી. રૂકિ-
મણી દેવીનો જન્મ તા.
૪-૨-૧૯૦૩ ના રોજ
થીરવાસાના છુરગામમાં થી,
એ. નીલકંઠ શાસ્ત્રી નામે
સંસ્કૃતના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન
અને ઇન્જનેરને ત્યાં થયો.
હતો. તેમના પિતામહ પણ
સંસ્કૃતના એક પ્રસિદ્ધ
વિદ્વાન હતા. તેમની માના
શ્રીમતી મેશુામલ પણ શ્રી.
ધ્વજારાજ સાથે ઘાટો
સંબંધ રાખતા એક વિદ્વાન
કુટુંબમાંથી આવેલાં છે. આ
રીતે શ્રી. રૂકિમણીદેવીને
જન્મથી જ કળા અને
સંસ્કારનો વારસો મળ્યો.

હતો. સાત વર્ષની વયે તેમણે થીએસોરીકલ
સંસ્થાના અગ્રણી સી. ડબ્લ્યુ. લીડબેટને પોતાના
અદ્ભુત ગુણોથી મુગ્ધ કરી હતા.

ઈ. સ. ૧૯૧૮ માં મદ્રાસમાં એક મીન-
લસમાં તેમને ડો. એફ.લનો બેટો થયો અને
૧૯૨૦ ના એપ્રિલમાં તેમણે ડો. એફ.લ સાથે
લગ્ન કર્યો; આથી સમાજમાં ધણે ઉદાગોઠ
થયો હતો. અને એની બેસ્ટ એ લગ્નનો
અચાર કર્યો હતો.

૧૯૨૩માં રૂકિમણીદેવી ‘એવ ઇન્ડિયા
ફેડરેશન ઓફ યંગ થીએસોરીકલ’ના પ્રમુખ
થયા અને ૧૯૧૫માં આખા ય જગતના
થીએસોરીકલની સંસ્થાના પ્રમુખ બન્યાં.
૧૯૨૪માં તેઓ તેમના પતિ સાથે. યુરોપની
મુસાફરીએ ગયાં. અને ૧૯૨૬માં ઓસ્ટ્રેલિ-

યાની મુલાકાત લીધી. અહીં તેઓ નૃત્યકળા
પ્રચારક મેડમ આના પોવલોવાના પરિચયમાં
આવ્યાં, તે પરિચયે થી. રૂકિમણીદેવીને નૃત્ય-
કળા સાધ્ય કરવાની તમના બળી. તે પછી
૧૯૩૫ સુધી તેમણે ઘણી મુસાફરીઓ કરીને
ઠેર ઠેર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં. આ અવસરમાં
તેમણે અમેરિકાની મુસાફરી પણ કરેલી.
૧૯૩૪માં તેમણે નૃત્યકળા સાધ્ય કરી લીધી
હતી. તેવામાં મદ્રાસમાં ભરત નાટ્યકળાના
એક મેળાવા વખતે તેઓથી મીનાક્ષી સુંદરમ
પીશોર્મના પરિચયમાં આવ્યાં. ને તેને ચરણે
બેસી યાન પ્રાપ્ત કરવાનું તેમને મન થયું.
૧૯૩૬માં કળાક્ષેત્રની સ્થાપના થત ને થી.
રૂકિમણીદેવી તેનાં પ્રમુખ થયાં. એ જ વર્ષના
માર્ચ મહિનામાં તેમણે બહેરમાં નૃત્ય કરી

જતાઓ ને ૧૮૩૬ માં તેમણે દક્ષિણ દિશાનાં પ્રસિદ્ધ સ્થળોએ નૃત્યકળાના પ્રયોગો ગોઠવ્યા હતા. આના પ્રારંભરૂપે તેમણે ચિદાંબરમમાં શ્રી. નટરાજના દેવળમાં નૃત્ય કર્યું હતું. પછી મદ્રાસમાં તેમણે 'લાઈટ એન્ડ એશિઆ' અને બિંમ્બના જીવન પ્રસંગો નૃત્યમાં રજુ કર્યો હતો.

શ્રીમતી રુકિમણીદેવી આજે રજુ કરે છે એ નાટક 'તિરુકુરાલ કુરવંજિ' કહેવાય છે. એના સર્જક તિરુકુરાલ રાજ્ય કવિરણ્ધર છે. પ્રખ્યાત પંડિતો માને છે કે આ કુરવંજિ કાવ્ય અને નાટકના સર્વોત્તમ ગુણ ધરાવે છે.

કુરવંજિ એ પ્રાચીન તામીલ નાટકોનો એક પ્રકાર છે, એનું વર્તમાન સ્વરૂપ ૧૮ મી સદીના આરંભનું છે. એમાં આત્માની પરમાત્મા તરફની ભક્તિ, સંકેત તથા નાટક રૂપે વ્યક્ત થાય છે. એમને 'કુરવંજિ' કહેવામાં આવે છે, કારણ કે એમાં 'કુરવંજિ' એટલે અવિષ્ય ભાષનારી સ્ત્રી ખાસ ભાગ ભજવે છે.

છેલ્લાં પચાસ વર્ષ દરમ્યાન આ નાટકો મંદિરોના મહોત્સવોમાં અનિવાર્ય અંગ મણ્ડાતાં, પરંતુ આશ્રયના અભાવે બજવાતાં બંધ થયાં. માત્ર તાંજોરના દુર્ગદેવર મંદિરમાં એ બજવાય છે. એક વખત આ કુરવંજિ પણ સ્વરૂપમાં ભક્તિપ્રધાન હોવી જોઈએ. પરંતુ આ સમયે અધોગતિનું પ્રયત્ન મોજું આખા દેશમાં ફરી વળ્યું હતું. આથી એનું ધાર્મિક સ્વરૂપ નાશ પામ્યું, અને તાંજોરના મહારાજ સરદારજીને અર્પણ થવા માંડ્યાં.

પ્રભુને જલ્દે આ રાજ્યે નાટકના નાચકનું સ્થાન લીધું. તાંજોરમાં કુરવંજિને નાટક રૂપે રજુ કરવાનો પ્રયાસ ભાગ્યે જ કરવામાં આવે છે. ત્યાં તો એનાં પાત્રો નાટ્ય પ્રયોગો રૂપે દર્શાવવામાં આવે છે. એનાં પાત્રો નાટ્ય પ્રયોગોમાં વપરાતા સામાન્ય પોષાક પહેરે છે. એનો સેધા ભપકો સુંદર પ્રાચીન રત્નો સાથે ઘણો જ કદંગો લાગે છે. વળી એનું સંગીત

પણ હલકા પ્રકારનું હોય છે.

આ કુરવંજિનું સ્વરૂપ શ્રીમતી રુકિમણી દેવીએ સૌખ્યપ્રિય (કલાસિકલ) પાયા ઉપર સ્થાપિત કર્યું છે. આવી નાટ્ય કલાની રજૂઆત માટે એમની પાસે કોઈ જીવંત પાયાનો આધાર તો હતો જ નહિ. પરંતુ જેમણે નાનપણમાં આવાં કુરવંજિ નાટકો જાતે જોયાં હતાં તેમની પાસેથી વિમતો જાણીને, તથા પોતાની કલાત્મક સાત્ય સમજવાની સ્વાભાવિક પ્રતિભા દ્વારા, શ્રીમતી રુકિમણીદેવી આ કુરવંજિ નાટકોની પ્રાચીન આધ્યાત્મિક રજૂઆતને પુનર્જીવન આપી શક્યાં છે, વેશભૂષા અને ટેરા શૃંગારની રીતિઓનો પણ એમણે ત્રીજીવરથી અભ્યાસ કર્યો છે, અને પ્રાચીન તામીલ પરિધાનનાં અવશ્યક લક્ષણો સાચવીને એમણે પ્રમાણભૂત વાતાવરણ અને વિશિષ્ટતા ખર્ચ કર્યો છે. તે સમયની સ્ત્રીઓની સાદી પહેરવાની રીત વિશે આપણું જ્ઞાન કોઈને સંકારપદ લાગે, એ સ્વાભાવિક છે.

શ્રીમતી રુકિમણીદેવીની ધૃતિ છે કે આ વિષયમાં સર્વ રીતે પ્રાચીન વાતાવરણ ખડું કરવું અને પ્રાચીન યુગની ખાંધી, અંકુરણ નકલથી દૂર રહેવું. પોતાની નૈસર્ગિક સર્જનાત્મક કલ્પના શક્તિથી એમણે આ કુરવંજિને અનુપમ સૌન્દર્ય કૃતિ બનાવી છે.

કલાના પુનરુદ્ધારના ક્ષેત્રમાં આ નાટકનું નિરૂપણ એ તો શ્રીમતી રુકિમણીદેવીની ત્રીજી સિદ્ધિ છે. એમની પહેલી સિદ્ધિ પ્રાચીન ભરતનાટ્યનું પુનર્જીવન છે; તામીલભૂમિની વિશિષ્ટ નૃત્યપ્રથા એમણે પ્રથમ શીખી લીધી, અને એક સંકુચિત જ્ઞાતિના હાથમાં વિગ્રહ પામતી બચાવી લીધી. એવી જ રીતે સ્વાર્થી જ્ઞાતિના હાથમાં જઈ પડેલી 'નંદુલમ'ની કલા પણ એમણે પોતે શીખીને અન્યને શીખવી એ એમની ત્રીજી સિદ્ધિ મણાય છે.

વસંતવિહાર માણીને, પોતાના

મે ખળદના સુશોભિત રથમાં પાછા ફરતા, રાજગૃહીના વ્યવહારિયા મહાશયતકને હૈયે એન નહોતું. અંબોડે આગ્રમંજરી નાખીને, પગમાં ઝાંઝર પહેરી, હાથમાં કેસરિયા કેથંગાની ડાળ આલીને, વસંતનૃત્ય કરતી રૂપગવિતા રેવતી એના હૈયામાં કોતરાઈ મઈ હતી. જાણુડિયા રંગના એના ચોહલામાં અનેક આભલાં જળ્યાં હતાં, ને લીલી ધરખમ કંચૂકી બાંધવાની એની નજીક અદ્ભુત હતી.

મહાશયતકની આંખ એ રેવતી સિવાય કોઈ વસ્તુ પર ફરતી નહોતી. એના નાના નાના ઓજા જાણે મધુરસની ખાલી કરતાં લાલ હતાં. એની આંખની ઉધાડીમાં ધનધોર. વાદળમાં ચમકતી, પીજ કરતાં જાતીલ હતી. એ માલતી ને એના પગોમાં નૃત્ય જગતું. એ હસતી ત્યારે તો કાળજ પર જાણે કારી ધા થતા.

ઘેર બાર બાર પત્નીઓ, એક એકને આંટી એવી, પણ જાણે રેવતી એ બધાં બાણાં ખારાંધૂધ કરી મઘ. મહાશયતક વિચાર કરતો 'અયો, 'અરે, એ બારે બાર આ રેવતીના પગની પાનીને ચૂમવાને પણ યોગ્ય નથી.

રેવતી મારી યશે. એણે મનમાં ને મનમાં નિરધાર કર્યો. 'હું કોણુ ? રાજગૃહીના મહા વ્યવહારીયા મહાશયતકને પોતાની પુત્રી કોણુ ન. આપે ? મહાશયતકનાં માગાં કોણુ પાછાં ચાલે ?

જાણે રૂપેરી ધૂધરમાળ ધમધમાવતા ઘેરી રેવતીના બાપને દરવાજે જઈ જીબા. હૃદ મહાશયતક જેવા વ્યવહારિયાને દ્વાર પર આવેલો નીરખી રેવતીનો પિતા અધી અધી યઈ જયો.

'પધારેને મહાજન !'

'વિશેષ વખત નથી, પણ આમ આવો ખાસ કામે આવ્યો છું.'

'શુદ નેજક આવ્યો.'

'તમારી પુત્રી રેવતી જુવાનીમાં પ્રવેશી

વ્યવહારીયા મહાશયતકની કુભાયા

રેવતી

લેખક

શ્રી. જયલિખ્ખુ

ચૂકી છે. આજે મેં વસંતનૃત્યમાં નીરખી. હવે એને મટે તમારે કોઈ જમાઈ શોધવો પડશે ને ?

'જરૂર, પણ કોઈ નજરમાં મેસતો નથી. વર છે તો ધર નહીં. ધર મળે છે, તો વરમાં કંઈ હોતું નથી. વર ને ધર છે, તો કુળ નહીં. તણે છે તો કુટુંબ નહીં.'

'કોઈ નથી મળતો ? તો પછી શું ? નજરમાં નથી આવતો ? ચાલો, તમારી રેવતીનું હું માંચું નાખું છું.'

'તમે ?'

'કેમ, કંઈ મારી જુવાની વીતી ગઈ છે ?' મહાશયતકે લાલ જેવી છાતી પહોળા કેરી, પોતાના ખાંસલ હાથથી ખળદની પીઠે પર ધબ્બો માર્યો. તેજ ખળદ આરે પગે ધસવા તેવાર ચંપ ગયા. મહાશયતકે રાજા જેવી એને અધો જીંચા તોળી લીધા. બાહુનાં મણિજડયાં કડાં મસલના ગોટલામાં ખૂંતી ગયાં

'માથા પર રાખીશ. બારમાં તમારી પુત્રી પ્રધાન થશે. પણ બાન રાખજો, એક મળ ને એક દિરંદપકોટી,...

હવે તો માનાપમાન કે સુખદુઃખ નેવું પણ એને ન લાગતું. બરી સભામાં આવીને રેવતી ગમેતેમ બોલી જતી, તો પણ એ ન ઈશ્વરોતો. ધીરથી એ સહુને હિંદોતો કહેતો :

‘હાઈ, માનવ-દિલનાં દર્દી ખુબરા અધરાં છે. પ્રિય ને અપ્રિય એ તો આપણી બમણા છે. વાસ્તવમાં ડાહ પ્રિય કે અપ્રિય નથી. આપણી વૃત્તિ જ એને એ રૂપમાં નિહાળે છે.’

વાહ રે રેવતી ! તે ખરા નાથો મહા-શત્રુને ! હવે એનામાં નથી એ જૂના ધર્મધર્માટ ! નથી એ ખુબારી ! શેરીની રજીથી એ નમ્ર બનતો ચાલ્યો છે. કદી અડવાણે પગે, કદી ખુલ્લે મસ્તકે એ ચાલે છે. મોટાઈના મોહ તો જલજે મંરી ગયા છે.

પોષધશાળામાં એ વધુ રહે છે. ચિંતન વિશેષ કરે છે. ડાહ અનેરો જીવનસાધનામાં એ જાણ રહ્યો છે.

રાજગૃહીમાં આત્મસાધના પગલ વાગતો હતો. જીવની આરા પ્રમાણે એ દિવસથી પશુવધ એ ક્રિતો હતો. શાંત, દાંત મહાશત્રુ રેવતીને આ વાતની ખબર આપી, અને સાથે સાથે કહ્યું : ‘પાશીરનું પેટ બરવા માટે આટલા મોટા જીવન ખરેખર અયોગ્ય છે.’

‘એટલે સામાન્ય મરીબની જેમ રોટલી ને બાત ખાઈને મારે જીવનું ! તમારા ધર્મમાને શિખવું. હશે ?’

‘હા, રેવતી, એ તો કહે છે, કે કુદરતના ત્રાજવામાં કાઢીને કણ ને હાથીને મણ મળે એવી વ્યવસ્થા છે. શ્રીમંતોએ એ વ્યવસ્થા તોડી નાખી છે. એમણે વધુ ખાઈને વધુ ભોગવીને સંસારમાં જૂખમરી પેદા કર્યો છે.’

‘એ વાત ખરાબર છે. હવે એક વગ એવો પણ જોઈએ કે જે સ્વેચ્છાએ જૂખ વેઠે. ત્રાજવા ખરાબર થઈ રહેશે. એથી મરીબને કણ મળી રહેશે, હાથીને પણ મણ મળી રહેશે.’

‘કેવી સુંદર દલીલ ! રેવતી, તે કહ્યું તે સાચું છે. બમવાન ધર્મમાનનો એ જ માર્ગ છે. સંસારને બોમવવાનો રોગ લાગ્યો છે, ત્યારે એણે ત્યાગમાત્રને ધર્મ’ લેખ્યો છે. આપણાં પાપનાં એ પ્રાયશ્ચિત કરે છે. પણ આ જાણું, તું કેમ સમજે ! પરબવતી ખીકે નહિ તો રાજમયની ખીકે પણ તારે સમજવું પડશે.’

‘રાજ-આત્માનો અર્થ એ નથી કે તમે બહારથી કંઈ ન મંગારી શકો. હું મારા મહિ-યરથી હમેશાં દાસ દારા મંગાવી લઉં છું. ન્યાં સુધી સાધુ ન થાઉં હાં સુધો મારાથી આ વિલાસનો, આ ખાનપાનનો ત્યાગ નહીં થઈ શકે. માંસ વગર મારું સ્વાસ્થ્ય કેમ જળવાય !’

મહાશત્રુ વિમાયું કે વિલાસપ્રધાન આ સ્ત્રીને વશ કરી શકે એટલી બળવાન વૃત્તિઓ પોતાની પાસે નથી. એ માટે સાધનની જરૂર છે. એક દહાડો એણે કાચખાતી જેમ પોતાના સર્વ વ્યાપાર સંક્રાંતી નાખ્યા, અને જ્યેષ્ઠ પુત્રને બધું બજારી પોષધશાળામાં નિવાસ કર્યો. કુશિસંબલ વતને ધારણ કર્યું. મનન ને ચિંતનમાં દૂળી ગયો. એની કાયા કૃશ થઈ ગઈ.

ધણા દિવસો થયાં રેવતી દેખાણી નહોતી. એ મથેટ મોગ-વિલાસમાં કાળ નિર્ગમન કરતી હતી. પણ આચિંતી આજ એકાએક નેકે મહિનાની વાદળાં પેઠે એ ધરી આવી. એના મુગંધી કેમ છૂટા હતા. કપાળ પરની દામણી અવ્યવસ્થિત ઝુલતી હતી. ત્રીણું ઉતરીય સરી ગયું હતું ને કંચુકી પણ શિથિલ હતી.

‘એ અલખેલા, ધુતારાવડા શું આદરીને એટલો છે ? મૂખે મર્યે તે કંઈ સ્વર્ગ મળે ! તો તો આ બધા બિખારી મરીને દેવ થયાના ! ને બલા, સ્વર્ગ તો કાણે જોયું ! અને સ્વર્ગમાં જે છે, તે બધું શું અહીં નથી ?’

મહાશત્રુ નિરુત્તર રહ્યો.

રેવતી આમળ વધી : ‘તું સ્વર્ગની

લાલચમાં લપટાયો છે, દેવ અને દેવીઓમાં પડ્યો છે. તને દેવાંગતાના પયોધરો મગે છે, ને ધરની સ્ત્રીના નહીં ? ધરાઈ મગે મારાથી એટલે હવે સ્વર્ગમાં સ્ત્રીઓની અંખનામાં બેઠો પુતારો !

રેવતીની પાછળ આવેલા ટોળાએ રેવતીની વાતને ઉશ્કારાવેર છીપાડી લીધી.

મહારાજને ઠંડા પાણીની માટલીની નેમ શાંત છે. આના અપમાન એનાં મન-સામ-રની એક પથુ ભીમિને ચંચળ કરી શકે તેમ નહોતા.

‘ચેરડીમાં રસ હતો ત્યાં મુધી પીધો. હવે રસ વહી ગયો એટલે નવી રસભરી ચેરડીની શોધમાં તપ કરવા બેઠો. સ્વર્ગમુંદરી કે મોક્ષમુંદરી વરવા માટે જ ને તારી ગડ-મયલ હોય તે, આ મુંદરી હજી ખોટી નથી ! મહારાજને, મારા આશ્રયમાં હજી એટલી જ મોહિની છે, મારા અંગમાં હજી તેટલો જ આદ્રશ્ય વસ્યો છે, આ અપરાધમાં હજી એટલો જ રક્ષ છે, મારા અંતની પ્રાણતાની ખરાખરી કરી શકે તેવી સ્ત્રી સ્વર્ગમાં પથુ નહીં મળે. ’ રેવતીની આંખમાં ગર્વ અને દહતા હતી.

‘રેવતી, તારી આ પારાલિક કામલાવસા તારા આત્માને ઘેરી ખાશે. ’

‘આત્મા ? ’ રેવતીએ ઈતિયા કરતાં બધું આત્મ ચબ્બને ઈતિ વચ્ચે ભયડી નાખ્યો; ‘અરે ભગતડા ! જે દેખાય છે એને માનતો નથી, ને નથી દેખાતું એની પાછળ દોડે છે. વાદ રે તારો ધર્મ, વાદ રે તારો યુગ ! ’

‘રેવતી, જેને હું ધિક્કારું છું, તે હું નથી તારી વૃત્તિઓ છે. ’

‘વૃત્તિઓ છે ? ખી છે એ વૃત્તિ ! વાદ રે તારો યુગ ! વાદ રે તારો ધર્મ ! ’ ને રેવતી ફરીથી અટકાસ કરી બેઠી. પાછળનું ટોળું ચિત્કાર કરી બેઠું.

અમૃત ઢળ્યાં

મારી કૃલકાંની ક્યારી. સોહામણી રે,
ત્યાં અમૃત ઢળ્યાં;
ખીલ્યાં કૃલકાંની મહેક મહેક મહેકતી રે,
ત્યાં અમૃત ઢળ્યાં;

હું તો ખેલતી’તી

કૃલ વીણતી’તી.

એના રંગ રંગ બેઢને રાચતી’તી
ત્યાં ઠોણ બળે ક્યાંકથી અમૃત ઢળ્યાં !

ઝીલું તે દેમ સખી !

ઝીલ્યાં ઝીલાય ના

આવડાં અમૃત ક્યાંથી ઢળ્યાં ?

ગ્યો ઉગ્યો. ચરદનો ચાંદલો રે,

તેનાં અમૃત ઢળ્યાં;

આબ્યો ખાર ખાર માસે સોહામણી રે

તેનાં અમૃત ઢળ્યાં.

‘એને અંખતી’તી

ગીત ચૂંજતી’તી.

મીઠા સ્વપ્નાનું સોણું મારણતી’તી

ત્યાં ઝોહો ! આકાશથી અમૃત ઢળ્યાં !

હૈયું હસે છે સખી !

હસવું સમય ના.

હૈયાનાં ગીત આ ક્યાંથી ઝળ્યાં ?

આજ ચાંદો ને રજની ખેલતાં રે,

તેનાં અમૃત ઢળ્યાં.

આજ મુંદરીનાં હૈયાં પ્રકુલતાં રે

તેનાં અમૃત ઢળ્યાં.

જ્યોત્સ્ના શુક્લ

લાલચમાં લપટાયો છે, દેવ અને દેવીઓમાં પડ્યો છે. તને દેવાંગનાના પ્રયોધરો ગમે છે, ને ધરની સ્ત્રીના નહીં ? ધરાઈ મયો! મારાથી એટલે હવે સ્વર્ગની સ્ત્રીઓની અંખનામાં પુતારો !

૨૧૫ની પાછળ આવેલા ટોળાએ વિદ્વાત વાતને ઉત્સાહભરે ઉપાડી લીધી અને પૂજ્ય

મંદાસનક હંડા પાણીની સાંત છે. આવાં અપૂર્ણ અને દેવી તુલ્ય રત્ની એક પશુ જીવન-ઝરમર આપણે જોઈએ. નહોતા. 'માસુ' પત્ર, જાનની મૃતિ સંયોગમાં

શેર અને વિરૂદ્ધ વિરાગી.' આદર્શ શેરડીની જીવંતીદેવીની જન્મ મુરતમાં હવે રસ ના કાર્તિક મુદિ ૧ ને શતીચાર, ૧૯૧૦-૧૯૮૭ ને રાજ થયો હતો.

જોશીનાં ખાતાનું નામ કમળાગૌરી અને મથક નામ નિર્મલરામ હતું. સર્વદેહાન્તાપી મંદાસનકેનારે તેમનું બાલ્યલંબન વિદ્યાસને પામ્યું. મોહિની તથા જન્મતેમનામાં સારા સંસ્કારોએ વાસો આપ્યું, અને આગળ જતાં એ દિવ્ય રૂપે ચમકશે લોકમાં લાગેલું.

વડોદરામાં શ્રી. શ્રેયસસાધક અધિકારી-વર્ગના આઘ સંસ્થાપક શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીના સ્વરૂપાવર્યાન પછી આચાર્યપદે આવેલા તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રીમદ્દિપેન્દ્રાચાર્યજીની સાથે સં. ૧૯૫૭ નો માધ વદિ ૪ ને શુભ દિવસે શ્રી જયન્તી-પ્રિયે પ્રજ્ઞતામાં પ્રગટ્યાં શ્રાવ્યાં.

શ્રીમદ્દિપેન્દ્રાચાર્યજી એક સમર્થ આચાર્ય જન્મતાતબરમાં અધ્યાત્મશાસ્ત્રને જ્વલંત પ્રસ્થાના એ નેતા ને પ્રજ્ઞેતા હતાં. પરંતુ જામાં સુમધનો ગેળ પાદશૃંગદશજીવન હતાં. આદર્શ દેવી આગમની

સુસાધ્ય પસંગે તેઓ

શ્રેય: સાધકવર્ગનાં અધિકારી દેવીશ્રી જયન્તીદેવી

લેખક :

શ્રી. ઉમિયાશંકર દાકર

અકિરસ તેમજ અધ્યાત્મ ભાવનાને પોષતાં કાવ્ય-કીર્તનો એમની પ્રાસાદિક વાણીમાં લખતાં. 'જયન્તી પદપીથા' નામનો અંથ પશુ એમણે શુજરાતને આપ્યો છે.

આટલી કાવ્ય ચમત્ક્રિયી એ ભરપૂર હોવા છતાં અત્યંત સાદાં અને નિરાકંજરી હતાં. મૃદુચ્છવનમાં એક પુત્રને જન્મ આપ્યા પછી તુરંત જ તે પુત્ર અવસાન પામ્યો તે તેમણે બ્રહ્મચર્યપ્રત ધારણ કરીને તપસ્વી જીવન ગાળ્યું હતું.

એક સમર્થ આચાર્યશ્રીનાં પોતે પત્ની હોવા છતાં આરિષ્ટમંદિર (વિવાર્ધી આશ્રમ) ની વ્યવસ્થામાં એ ખાસ ભાગ લેતાં. આશ્રમના અનુનાગની સારસૂર કરવાથી માંડીને 'મયાં' જ કામ કરવામાં એ રસપૂર્વક ભાગ લેતાં.

શરૂઆતની ગ્રંથગીમાં વૈભવોનો ઉપયોગ ક્યો, અને પતિની આગ્રા યનાં આદર્શ પત્ની તરીકે ત્યાગ અને સાદાઇને પણ તેમણે અપનાવ્યાં. ચતુર્ધર્મ માટેના સમિપને તો તે પોતે જ સાર કરતાં.

સં. ૧૯૬૩ ના પોષ વદિ ૬ ને દિવસે શ્રી શ્રેયસસાધક અધિકારી વર્ગના સદ્યુક્ત શ્રીમદ્દિપેન્દ્રાચાર્યજીએ પોતાની લીલા મોઢી લીધી તે પછી આખા વર્ગની કાર્યધૂરા તેમણે પોતાને ચીર ઉપાડી લીધી.

મુરતના વિવેચક અને સાક્ષર શ્રી નવલરામ લક્ષ્મીરામ પંડ્યાનાં એ લેહિયો યાચ. તેમનાં મોટા બહેન પૂ. ગં. સ્વ. પ્રમીલાબહેન પણ ધણા લાંબા સમયથી, બાલ્ય વૈધ્યને પ્રાપ્ત

મધુરયં

એક કોકિલ ફૂંછતી !

જીવન નસતે એક કોકિલ ફૂંછતી

એના ગાનની 'મધુરયં નવ જય' રે.

એના ટોકે 'બીલી'તી સખી, મંજરી રે,

એના તાને બજતી ઉરખંજરી રે;

એના ગાને મધુરયં નવ જય રે.

સખી, ફૂલડે ફૂલડે રહ્યું યૌવન બગી,

એની ફેરમે મધુકરની વાંસળી વાગી;

એવાં મીઠાં અમરત એ' ભૂલાય રે !

એના ગાનની મધુરયં નવ જય રે.

સખી, બજબજતે ઉર એણે ગીતકાં રેલી,

મારા સૂકા અરણ્ય મહી' મચવી હેલી;

એવાં હૈયાનાં વારિ એ' ભૂલાય રે !

એના ગાનની મધુરયં નવ જય રે.

રમેશભાની

વાચી શ્રીમતી જ્યંતીદેવી પાસે રહેતાં. એમનામાં પણ સાક્ષરતાના સંસ્કાર છે. વળી શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજીના સ્વરૂપાવર્યાન પછી તે શક્તિ-રૂપિણી શ્રી જ્યંતીદેવીમાં ન ધારેલી શક્તિ-ઓએ સંચાર કર્યો. પતિની પ્રતિભાશક્તિ અને જ્ઞાનશક્તિથી એમણે ખૂબ ખૂબ લખવા માંડ્યું.

શરૂઆતમાં એમણે સંસ્કૃતમય વાણીમાં 'શ્રી ઉપેન્દ્ર ભગવત્સોત્ર' નામનું સુંદર તેમજ છંદોગ્રંથ પ્રાર્થના કાવ્ય ઇ. સ. ૧૯૩૮ માં પુસ્તક રૂપે આપ્યું. ઇ. સ. ૧૯૩૯ માં 'શ્રી ઉપેન્દ્રલીલામૃત' નામનું વિવિધ છંદોમાં લખા-એલું પુસ્તક આપ્યું. તે જ સમયમાં શ્રીમદ્-ઉપેન્દ્રાચાર્યજીએ સાધકોને ઉત્તર રૂપે લખેલા પત્રોને સુંદર સંગ્રહ 'શ્રી સદ્બોધ મંદાર'ના નામથી સંપાદિત કરીને પ્રકટ કર્યો. આ પત્રોની નકલો સ્વીયટપૂર્વક તેઓ જાતે કરતાં.

'ઉપેન્દ્ર ભગવત્ સોત્રમ્' નામની એક

નાનકડી પુસ્તિકા પણ તેમણે બીજા વર્ષે પ્રકટ કરી. આ પુસ્તિકાના સ્વોક્ષો સંસ્કૃતમાં જ છે.

લગભગ દશ વર્ષના આ ગાળામાં તેમણે સાહિત્ય પ્રવૃત્તિને ખૂબ આગળ ધપાવી ને વર્ષને સદ્ગુરુની ખોટ ન પડવા દીધી. માતા બાળકોને પોષે તે પ્રમાણે ગુરુમાત્રીએ સાધક-વર્ષને ગુરુના કરતાં પણ સુંદર, વ્યવસ્થિત રીતે કલામયતાથી પોષ્યો અને શક્તિનું સ્વરૂપ યું હોષ થયે તે સાક્ષાત્ દર્શાવ્યું.

પ્રત્યેક ઉત્સવે નવાં નવાં રસઝરતાં કીર્તનો, ભજનો, રાસ-ગરબા, આધ્યાત્મિક ભાવપોષક લેખો વગેરે તેા હોવાજ. વળી આ જ્ઞાનની સંસ્થા રહી. એ સંસ્થાને પોષવી ને કેમ આગળ ધપાવવી એ તેા અતુભવીજ સમજી શકે.

ઉત્સવ પ્રસંગોએ આ મોધવારીના તેમજ અદ્યય વસ્તુઓના જમાનામાં હગ્ગર હગ્ગર માનવાની રહેવા જમવાની સુખ-સગવડ વગેરે કરવા એમાં કેટલી કાપદક્ષતા બેઠાએ એ તેા વાચકદંડ સહેજે સમજી શકે તેમ છે. એ બધું એ લક્ષ્મીજીવી પેઠે એ હેતુપૂર્વક કરતાં.

અદ્વૈત શાંતિ એમના ખોરાક હતો, ધીરજ એમની હાલ હતી, કટવ્યશીલતા એમનું કાર્ય-ક્ષેત્ર હતું, દયા કૃપા એમનો શણગાર હતો. ઔદાર્ય અને શુદ્ધ ભાવનાપૂર્વક બીજાને મદદ કરવી, એનું કુખ દૂર કરવું એ એમનાં જીવન-વસ્ત્રોમાં વણાઈ ગયું હતું.

દરેક કાર્ય એ પોતે જાતે કરતાં, પણ એમાં અજબ શાન્તિ માલમ પડતી. સાધક પોતાનું કુખ તેમની આગળ નિવેદન કરે એ તેમનાથી ખમાતું નહિ. વિચારબળ અને આત્મ-બળ ઉપર એમણે ખૂબ જ કાબૂ મેળવ્યો હતો, તેથી સૌ કેલ્પનાં કુખોને એ સદબ દૂર કરી ચકતાં. એવું અપૂર્વ આત્મગણ એમનામાં હતું.

અંખા, કાંધિકા, સરસ્વતી, લક્ષ્મી વગેરે દેવીઓની પરાક્રમે ને સામર્થ્યની બાજતો તેા પુરાણોમાં વર્ણિલી, પણ આ દેવી તુલ્ય શ્રી જ્યંતીદેવીએ તેા અર્વાચીન સમયમાં કળિ-કાળમાં તોજી જ તેની પ્રતિતી-ખાતી કરી બતાવી.

સાધકવર્ગની દૃઢ ઇચ્છાને આધીન થઈને તેમણે નવીન યૌગીએ આશિષ મંદિરમાં એક આદર્શ મંદિર બંધાવીને તેમાં ગુરુદેવ શ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્યજીની સ્થાપના કરી.

સાધકોની ઇચ્છાથી ઉત્તરાખંડની યાત્રા માટે એમણે એક સ્પેશીયલ ટ્રેન પણ બેઠાની, ને હરિદ્વાર, બદોનારાયણ વગેરે હિમપ્રદેશનાં સ્થળોની જાત્રા કરી-કરાવી, હિમપ્રદેશમાં વહેતાં નીરમાં લાંબો સમય તપશ્ચરણ કરીને ગુરુદેવને તાચી અંજલિ આપીને સ્વચ્છ દાખલો, મંદિરોત્તર દેશ દશોતીને જળદળતો કર્યો.

અત્યેક કાલિકે વર્ધિ પ્રતિપદાને દિવસે ખવિરત મહેનત લઈને, પૂ. મોટી બહેન અને મી. જયંતીદેવીએ 'રસદર્શનો' દ્વારા રાસ-પરબા, બાલગીતો, સંવાદો વગેરે દ્વારા, પહે-સોથી-શ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્યજીના સમયથી-આજની આજની ઉત્સવપ્રણાલિને એમણે દીધાવી અને યાંચ પાંચ હજારની માનવ મેદિનીને મંત્ર-ગુણ બનાવી.

ગયા જેઠ માસમાં એમને ઉદરરોગ થયો, આપાઠ માસમાં એ મુંબાઈ જવાને અર્થે ગયા. રાત્રે અસાધ્ય નીવડ્યો. દર્દનું દુઃખ અતિથય હોવા છતાં તેમણે જમ પાડીને 'ઓહ!' શબ્દ સરખોય નથી કહ્યો. દેહ ઉપરનો તેમનો એટલો બધો કાળુ હતો. આત્મ માગ જ દેહાસક્તિનો ત્યાગ.

એમની સાથે આપણે બેસીએ તો વરતાં વરતાં એ અટકે જ, નહિ ને આપણે વાતો સાંભળતાં ધરાઈએ જ નહિ. જેવી એમની મીઠી વાણી-બહુશ્રુત, અનુભવી અને પ્રાસાદિક હતી, એવો જ એમનો રોદખાવ હતો.

હેવટે એ દૈન્યાલુભયા માનાએ સર્વ મોઢનું નિષ્પાણ સાધીને, આદીવૌદ અર્ધીને, આ વર્ષે માનવ્ય વર્ધિ ૮ (જન્મ-માટમી)ને સોમવારે દેહનો ત્યાગ કર્યો અને સર્મચક્રુઓથી સદાને માટે અંતર્ધાન થયાં.

અંગ્રેજ નરી

ગ્રીયર ગારસેન

લેખક

શ્રી. ઘેલુભાઈ દેસાઈ

*

રૂપરી પડાની, આત્મમયી પરીચીત મોઈ પણ પ્રેક્ષક ગ્રીયર ગારસનના નામથી બાળે જ અજાત હશે. ગ્રીયર ગારસન અમે-રીકાની મીને સુટીના રીતારાઓમાં મોખરાનું સ્થાન ભોગવે છે, અને અગ્રિય રંગમુખીના તખ્તા ઉપર તેણી સદ્ગતિથી જ નામના મેળવી મૂરી હતી.

ગ્રીયરનો જન્મ ૨૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૮ ના રોજ આયર્લેન્ડના ડાઉન કાઉન્ટમાં થયો હતો, અને અદ્ભૂત વાત તો એ છે કે તેના આખાએ કુટુંબમાં કોઈને પણ રંગમુખી સાથે નીરજત ન હતી. તેણીનો ખાપ એક વેપારી હતો અને આ રોજ્ય જાતીમાંથી ઉતરી આવી હતી.

મહાન વિસ્મયીઓની હાંદગી સદ્ગતિથી જ રંગીત અને વૈવિધ્યથી ભરેલી હોય છે, અને

તે મુખ્ય ગ્રીયરે તેની રંગભૂમીની જાહેર કારકીર્દીની શરૂઆત ચાર વરસની ઉંમરે શહેરના હોલના એક મેળાવડામાં જામ લગ્નને કરી હતી. તે પ્રસંગે શ્રેષ્ઠ ગણે તેના અભીનયને તાળાઓના ગડગડાથી વર્ધાવી લીધેલા અને તે દિવસથી ગ્રીયરમાં અભિનેત્રી થવાની અભીલાષાનું બીજરોપણ થયું.

પિતાના અવસાન બાદ માતાની સાથે એને છગ્ગાડ આવવું પડ્યું અને ત્યાં તેણીને શિક્ષિકાના વ્યવસાય એવો તેવો નીલુચું ક્યો, જો કે ગ્રીયરને શિક્ષિકાના ધંધા તરફ પડેલેથી જ દીલચરથી ન હતી, પણ ખત અને મહેનતથી વિદ્યાભ્યાસમાં ઉત્તરોત્તર રોકારશોષો મેળવી અને આખરે માન સહીત લંડન યુનિવર્સિટી અને ફ્રેન્ચ યુનિવર્સિટી બોર્ડ ટ્રોનોબલમાંથી એનર્સ ઇન્સ્યુએટ તરીકે ઝળકતી કીર્તિ સાથે બહાર આવી.

સોળ વર્ષની ઉંમરે તો તેણી પોતાના મોજેજ સદાધ્યાયીઓને તેમની પ્રવેશ પરીક્ષા માટે ખાનગી ટ્યુશન આપતી અને આમ આટલા અદ્ય અનુભવથી તેણીને ખાતરી થઈ કે ટ્યુશનનો ધંધો સાવ રસહીન અને સાદસ વિહોણું હોય તેને માટે નીમીયો ન હતો, અને આમ એમાંથી છટકવા કેટલાક વખત સુધી તેણીએ વેપારી ધંધામાં ઝંપલાવ્યું અને લંડનની એક જાહેરાતની પેઢીનું માહિતી વિભાગનું મુત્ર સંચાલન કરી જોયું. આ વખતે ધંધા સિવાયનો કાલતુ વખતનો તેણીએ અવેતન રંગભૂમીમાં તેમજ શેક્સપીયરની નાટ્યકૃતિઓના વાંચનમાં રસ લેવા માર્યો. પારી પેઢીમાંથી એક બીજી કામદારની જાહેર ધંધાદારી રંગભૂમી ઉપર કામ કરતી હોઈ ગ્રીયર આખરે તેની પાસેથી જમીંગદામ રૂપરે રોકી યીયેટરના નીમીતા ઉપર બલામણનો પત્ર મેળવવામાં ફતેહ પામી અને પછી તે નીમીતાની સાથે મુલાકાત મેળવવામાં ગ્રીયરે

જરાય વખત ખોયો નહિ, પરંતુ અફસોસ કે બ્યારે રંગભૂમીના તે નીમીતાએ તેણીને સૂઝી-યાણી સલાહ આપીને કહ્યું કે “રંગભૂમીની રંગીન પણ અનીશ્ચિત નોકરી કરતાં વ્યાપારી લાઈનની સીધી કાયમી નોકરી તેણીએ વધુ પસંદ કરવી જોઈએ.” ત્યારે પણ ગ્રીયર આ સત્ય સમજવા યા સાંભળવા તૈયાર ન હતી. તેના મીત્રોએ પણ તેને અભિનયની કારકીર્દિ પસંદ કરવા સામે વધી હોવાથી. તેઓએ તેને એવું પણ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે અત્યાર સુધીના તેણીનો અભીનય માત્ર અવેતન રંગભૂમિનો હતો અને તે સીવ અદ્ય હતો, તેમજ ધંધાદારી રંગભૂમી માટે તેની પાસે તાલીમ અને તક પણ ન હતી. અને સૌથી વધુ અગત્યનું તો એ સમજાવ્યું કે રંગભૂમીની આલમમાં, ઝંપલાવવા માટે તેની પાસે સારી લાભવગ ધરાવનારા મિત્રો પણ ન હતા, અને પૈસા તે તો ગ્રીયર પાસે પહેલેથી જ ક્યાં હતા? આ તમામ સમજાવટો છતાં અને પોતાની માતાની આ ધંધા પ્રત્યે જનમજસત નંદરત હોવાનું જુલુવા છતાં ગ્રીયરે હૈયામાંથી હિંમત અને અભિલાષાને જરાયે અસકવા દીધાં નહિ. પેત્રો બીચરો નાટ્ય નીમીતા પણ તેણીને તેના આ નિશ્ચયમાંથી ડગાવી શક્યો નહિ.

‘મને એક તક આપી જુવો, જસ એટલું જ હું માગુ છું.’ ગ્રીયરે મજબૂતા પૂર્વક પોતાનો આખરી નિર્ણય જણાવ્યો. પરિણામે વેપારી લાઈનમાં મળતો હતો તેથી પણ ઓછા પગારે રંગભૂમીની દુનિયામાં તેને એક પાત્ર ભાગવવાની તક આપવામાં આવી. ગ્રીયર તો આ તકની રાહ જોઈને બેઠી હતી. તેણીએ તે ઝડપી લીધી. સ્ટ્રીટ સીન નામના નાટકમાં તેને એક પાત્ર આપવામાં આવ્યું અને કલા વિવેચકોએ તેનો તે અભિનય જોઈ તેણીમાં એક આશ્ચર્યદ સંતોષના તમામ ચિહ્નો છે તેલું

જાહેર ક્યું. અને આ સાથે જ શ્રીધરે વડેપારી વ્યવસાયને આખરી સલામ કરી.

પછી તો એ સાલ સુધી શ્રીધરે બમીંગ્હામમાં રંગભૂમી ઉપર પોતાની કળા વિકસાવવાનું ચાલુ રાખ્યું અને ત્યાર બાદ બનૌક શોના નાટક ભજવતી મંડળી સાથે તે સુસાદરીએ નીકળ્યા. તે નાટકે ભજવતાં હતાં તેવામાં તેણીને (ડોન્સીસ્ટ) કાકડાની ખીમારી થઈ. આને પરિણામે અઠવાડિયાંઓ સુધી શ્રીધરને હોસ્પિટલની દવા ખાતી પડી. આમાંથી સાજ થતાં જ શ્રીધર પાછી લંડન આવી અને કેટલાંકે નાટ્ય નીમીનાઓને મળવાના પ્રયત્ન કર્યા, પણ સેક્રેટરીઓ તેને ઉપેક્ષા આજેગવા દઈ નીમીનાઓને મળવા દેવાની તક આપે એવાં ન હતા. શ્રીધરની છંદગીના આ સૌથી કષ્ટણ અને નીરસાદથી ભરપૂર દિવસો હતા. કેટલીક વખત તેણી નાસીપાસ પણ થઈ ગયેલી, પણ રંગભૂમીની કલાનું આશ્વર્ય એટલું બધું સખજ હતું કે આખરે તે નીરસાદ અને નીરાશાને નમતું આપણું પડ્યું, એ વખતે ધડીબર શ્રીધરને એમ પણ લાગેલું કે એક સફળ અભિનેત્રી થવાની આશાઓ કદાચ પરીપૂર્ણ ન પણ થાય. અને ત્યારબાદ તેની છંદગીમાં જે કાંઈ બન્યું તે માંનો કે પરી છંદગી કરતાં એકાદ નવક-કથાન્ય રોમાંસક પ્લોટમાં બને છે તેવું હતું. એક રાત્રીએ લંડનની એક બગ્ચા હોટલમાં એક સાવ સાધારણ ભાગના એકાદી ખુલામના રેગ્સ ઉપર ત્યારે એક બાઈએ આવીને પોતાની ઓળખાણ આપી કે તેણી સીલ્વીયા થોમ્સન છે, ત્યારથી જ શ્રીધરના જીવનના સૌથી અગ્રણી ભાગની શરૂઆત થઈ. સીલ્વીયા થોમ્સને કહ્યું કે, તેણીએ તુજેતરમાં જ 'ગોલ્ડન એરો' નામનું નાટક લખેલું છે અને તે ઓવર ગારસને અભિનેત્રી તરીકેના તમામ હુપા લક્ષણને બરાબર પારખી

સાધી હતી. સીલ્વીયાએ શ્રીધરને વિનંતી કરી કે તેણીના નાટકમાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવવાની તમામ લાપકાત શ્રીધરમાં હોઈ મહેરબાની કરી તે કૃપા કરે તો સારું. કુદરતી રીતે જ શ્રીધર આવી તકની તો વાટ જોઈને ખેંચી રહી હતી, એટલે તેણીએ તરત જ આ સાદસમાં અંપલાયુ અને પરીણામે નાટકમાં શ્રીધરે એક અમેરીકન છોકરીનું પાત્ર ભજવેલું અને એટલી તો આગાહ રીતે તેણે તે અભિનય કરેલો કે લંડનના નાટ્ય વિવેચકોએ તેને 'નવી અમેરીકન શેક' એ ઉપનામથી વધારી લીધેલી.

ત્યાર બાદ ત્રણ વર્ષ તેણીએ 'વેરલ એન્ડ' ના જુદા જુદા નાટકોમાં ભાગ લીધેલો અને ત્યાં જ તેણી ધંધાદારી રંગભૂમીની સૌથી સફળ અભિનેત્રી તરીકે પ્રકાશમાં આવી.

રમુજની વાત એ છે કે પહેલા નેમીને રંગભૂમી ઉપર ઉતરવાની ના પાડતા હતા, અને શ્રીધર તેમની સલાહની વિરુદ્ધ ગાંઢ બધારે, રંગભૂમી ઉપર ફતેહ તેણે હાંસલ કરી ત્યારે કેટલાક ભલા મિત્રોની સલાહ એવી પણ હતી કે, તેણીએ રૂપેરી પડદા ઉપર જવાનું સાદસ તો ન જ કરવું. એ પણ હકીકત છે, કે તેણીએ શ્રીધરમાં ઉતરવાની કેટલીએ માગણીઓનો ધન્કાર કરી દીધો હતો; પરંતુ આખરે જગવિખ્યાત મેટ્રો ગોલ્ડવીન કંપનીના મીસ્ટર લુઈ બી મેયરે તેમની લંડનની સુલાકાત વખતે શ્રીધરને રંગભૂમી ઉપર જોઈ અને રૂપેરી પડદાની તમામ શક્તિઓનું દર્શન કર્યું, અને ત્યારે જ શ્રીધર ગારસને પોતાની બવિખની કારકીર્દિનો આખરી ફેંસલો કરી નાખ્યો. પ્રણાલીકાનો અંગ કરીને પોતાનો મેટ્રિકલ મેઈ પણ એમનું મદદ વિના મીસ્ટર મેયર સાથે તેણીએ ગત કર્યો. પોતે 'સાચી જ દિશામાં કામ કરી રહી છે તેવું' શ્રીધરને સંપૂર્ણ બાન હતું, પરંતુ ત્યારે તેણી હોલીવુડ

તે મુજબ ઓવરે તેની રંગભૂમીની જાહેર કારકીર્દીની શરૂઆત ચાર વરસની ઉંમરે શહેરના હોલના એક મેળાવામાં બામ લઇને કરી હતી. તે પ્રસંગે પ્રેક્ષક ગણે તેના અભીનયને તાળાઓના ગડગડાટથી વર્ધાવી લીધેલો અને તે દિવસથી ઓવરમાં અભિનેત્રી થવાની અભીલાષાનું બીજાં પાણુ થયું.

પિતાના અવસાન બાદ માતાની સાથે અને ઇંગ્રાંડ આવવું પડ્યું અને ત્યાં તેણીને શિક્ષિકાનો વ્યવસાય એવો તેવો નીલુચું કર્યો, જો કે ઓવરને શિક્ષિકાના ધંધા તરફ પહેલેથી જ દીલચસ્પી ન હતી, પણ ખંત અને મહેનતથી વિદ્યાભ્યાસમાં ઉત્તરોત્તર રોકારાંખો મેળવી અને આખરે માન સહીત લંડન યુનિવર્સિટી અને ફ્રેન્ચ યુનિવર્સિટી ઓફ ઇનોવેશનમાંથી ઓનર્સ ઇન્ફ્યુએટ તરીકે ઝળકતી કીર્તિ સાથે ખદાર આવી.

સોળ વર્ષની ઉંમરે તો તેણી પોતાના કોલેજ સદામ્પાયાઓને તેમની પ્રવેશ પરીક્ષા માટે ખાનગી ટ્યુશન આપતી અને આમ આટલા અદ્ય અનુભવથી તેણીને ખાત્રી થઇ કે ટ્યુશનનો ધંધો સાવ સ્સહીન અને સ્વહસ વિહોણો હોય તેને માટે નીમીયો ન હતો, અને આમ એમાંથી છટકવા કેટલાક વખત સુધી તેણીએ વેપારી ધંધામાં ઝંપલાવ્યું અને લંડનની એક જાહેરાતની પેઢીનું માહિતી ચિલાગતું સુત્ર સંચાલન કરી જોયું. આ વખતે ધંધા સિવાયનો કાલતુ વખતનો તેણીએ અવેતન રંગભૂમીમાં તેમજ શેક્સપીયરની નાટ્યકૃતિઓના વાંચનમાં રસ લેવા માંડ્યો. વેપારી પેઢીમાંથી એક બીજા કામદારની ખબર ધંધાદારી રંગભૂમી ઉપર કામ કરતી હોઈ ઓવર આખરે તેની પાસેથી બમીંગહામ રેથર ટોક્ષી ધીધેટરના નીમીતા ઉપર ભલામણનો પત્ર મેળવવામાં ફતેહ પામી અને પછી તે નીમીતાની સાથે મુલાકાત મેળવવામાં ઓવરે

જરાય વખત ખોયો નહિ, પરંતુ અફસોસ કે બ્યારે રંગભૂમીના તે નીમીતાએ તેણીને સ્ક્રી-યાણી સર્વાદ આપીને કહ્યું કે “રંગભૂમીની રંગીન પણ અનીચિન નોકરી કરતાં વ્યાપારી લાઇનની સોધા કાયમી નોકરી તેણીએ વધુ પસંદ કરવી જોઈએ.” ત્યારે પણ ઓવર આ સત્ય સમજવા થા સાંભળવા તૈયાર ન હતી. તેના મીત્રોએ પણ તેને અભિનયની કારકીર્દિ પસંદ કરવા સામે વધી ઉઠાવ્યો. તેઓએ તેને એવું પણ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે અત્યાર સુધીનો તેણીનો અભીનય માત્ર અવેતન રંગભૂમિનો હતો અને તે સૌવ અદ્ય હતો, તેમજ ધંધાદારી રંગભૂમી માટે તેની પાસે તાલોમ અને તક પણ ન હતી. અને સૌથી વધુ અગત્યનું તો એ સમજાવ્યું કે રંગભૂમીની આલમમાં, ઝંપલાવવા માટે તેની પાસે સારી, સાતવગ ધરાવનારા મિત્રો પણ ન હતા, અને પૈસા તે તો ઓવર પાસે પહેલેથી જ ક્યાં હતા? આ તમામ સમજાવટો છતાં અને પોતાની માતાની આ ધંધા પ્રત્યે જનરજરત નફરત હોવાનું જુલુવા છતાં ઓવરે હૈયામાંથી હિમત અને અભિલાષાને જરાયે ચસકવા દીધાં નહિ. એવો બીચારો નાટ્ય નીમીતા પણ તેણીને તેના આ નિશ્ચયમાંથી ડગાતી થકો નહિ.

‘મને એક તક આપી જુવો, ખસ એટલું જ હું માગુ છું.’ ઓવરે મંછમત પૂર્વક પોતાનો આખર નિર્ણય જણાવ્યો. પરિણામે વેપારી લાઇનમાં મળતો હતો તેથી પણ ઓછા પમારે રંગભૂમીની ફુનિઆમાં તેને એક પાત્ર ભજવવાની તક આપવામાં આવી. ઓવર તો આ તકની રાહ જોઈને બેઠી હતી. તેણીએ તે ઝડપી લીધી. સ્ટ્રીટ રીન નામના નાટકમાં તેને એક પાત્ર આપવામાં આવ્યું અને કલા વિવેચકોએ તેનો તે અભિનય જોઇ તેણીમાં એક આચારપદ સિતારાના તમામ ચિહ્નો છે તેવું

બહેર ક્યું અને આ સાથે જ શ્રીયરે વહેપારી વ્યવસાયને આખરી સલામ કરી.

પછી તે જો સાલ સુધી શ્રીયરે બમ્બે-દામમાં રંગભૂમી ઉપર પોતાની કળા વિકસાવવાનું આલુ રાખ્યું અને ત્યાર બાદ બતાડ શોના નાટક ભજવતી મંડળી સાથે તે મુંબાઈની નીકળ્યા. તે નાટકો ભજવતાં હતાં તેવામાં તેણીને (ટોન્સીલ્સ) કાઢવાની બીમારી થઈ. અને પરિણામે અરવાડીઆંગે સુધી શ્રીયરને હોસ્પિટલની હવા ખાવી પડી. આમાંથી સાલ થતાં જ શ્રીયર પાછી લંડન આવી અને કેટલાંક નાટ્ય તીર્થોતાએને મળવાના પ્રયત્ન કર્યા, પણ સફળતાથી તેને ઉંઘરા ઝોળાંગવા દર્દી તીર્થોતાએને મળવા દેવાની તક મળ્યા એવા ન હતા. શ્રીયરની છંદગીના આ સૌથી કશું અને નીરસાદથી ભરપૂર દિવસો હતા. કેટલીક વખત તેણી નાસીવાસ પણ ચર્ચ ગયેલી, પણ રંગભૂમીની કમાનું આશ્વસ્ય એટલું બધું સખજ હતું કે આખરે તે નીરસાદ અને નીરાશાને નમતું આપવું પડ્યું. એ વખતે ધીરમ શ્રીયરને એમ પણ લાગેલું કે એક સફળ અભિનેત્રી મવાનો આશાઓ કદાચ પરીપૂર્ણ ન પણ થાય. અને ત્યારબાદ તેની છંદગીમાં જે કંઈ બન્યું તે માત્ર કે ખરી છંદગી કરતાં એકાદ નવન-કયાન્ય રોમાંચક પ્લોટમાં અને છે તેવું હતું. એક રાત્રીએ લંડનની એક બન્ધ હોટલમાં એક સાથે સાધારણ ભાગના એકાદી ખુલ્લામાંના ટેમ્બ ઉપર ત્યારે એક બાદએ આત્મિ પોતાની ઝોળાખાણ આપી કે તેણી સોનીયા થોમ્સન છે, ત્યારથી જ શ્રીયરના જીવનના સૌથી અગ્રણ્ય બધી ભાગતી સરઆત દર્દી સોનીયા થોમ્સને કહ્યું કે, તેણીએ તમજેતરમાં જ 'ગોલ્ડન એરા' નામનું નાટક લખેલું છે અને તે શ્રીયરે ગારસેનને અભિનેત્રી તરીકેના તમામ છુપા લક્ષણને બરાબર પારખી

કાઢી હતી. સોનીયાએ શ્રીયરને વિનંતી કરી કે તેણીના નાટકમાં મુખ્ય સ્ત્રી પાત્ર ભજવવાની તમામ લાયકાત શ્રીયરમાં હોઈ. મહેરબાની કરી તે કૃપા કરે તે સાહે. કુદરતી રીતે જ શ્રીયર આવી તકની તે વાટ જોઈને બેસી રહી હતી, એટલે તેણીએ તરત જ આ સાદસમાં અંધારાખું અને પરીણામે નાટકમાં શ્રીયરે એક અમેરીકન છોકરીનું પાત્ર ભજવેલું અને એટલી તે આગાહ રીતે તેણે તે અભિનય કરેલો કે લંડનના નાટ્ય વિવેચકોએ તેને 'નવી અમેરીકન શોધ' એ ઉપનામથી વધાવી લીધેલી.

ત્યાર બાદ ત્રણ વર્ષ તેણીએ 'વેસ્ટ એન્ડ' ના જુદા જુદા નાટકોમાં ભાગ લીધેલો અને ત્યાં જ તેણી ધંધાદારી રંગભૂમીની સૌથી સફળ અભિનેત્રી તરીકે પ્રકાશમાં આવી.

રમુતની વાત એ છે કે પહેલાં જો મોરે રંગભૂમી ઉપર ઉતરવાની ના પાડતા હતા, અને શ્રીયર તેમની સલાહની વિરુદ્ધ ગમ્બજીયારે રંગભૂમી ઉપર ફરેલો તેણે હાંસમ કરી ત્યારે કેટલાક બહા મિત્રોની સલાહ એવી પણ હતી કે, તેણીએ રૂપેરી પડદા ઉપર જવાનું સાદસ તે ન જ કરવું. એ પણ હકીકત છે, કે તેણીએ ફીલ્મમાં ઉતરવાની કેટલોએ માગણીઓનો ધન્કાર કરી દીધો હતો; પરંતુ આખરે જગવિખ્યાત મેટ્રો ગોલ્ડવીન કંપનીના મીસ્ટર લુઈ ખી મેયરે તેમની લંડનની મુલાકાત વખતે શ્રીયરને રંગભૂમી ઉપર જોઈ અને રૂપેરી પડદાની તમામ શક્યતાઓનું દર્શન કર્યું, અને ત્યારે જ શ્રીયર ગારસેને પોતાની અવિષ્કૃત કારકિર્દીના આખરી ફાસલો કરી નાખ્યા. પ્રજ્ઞામીકનો ભંજ કરીને પોતાનો ફેટ્કટ શોષ પણ એજન્ટની મદદ વિના મીસ્ટર મેયર સાથે તેણીએ ગતિ કર્યો. પોતે 'સાચી' જ દિશામાં કામ કરી રહી છે તેવું શ્રીયરને સંપૂર્ણ બાન હતું, પરંતુ ત્યારે તેણી હોલીવુડ

બીજરેખા

ઈન્દ્ર] આ તો ઊગી છે બીજરેખા આંહી,
અંધારું ના એ અજવાળવાની;
થોડું ઝગી દૂધી જશે જ પાટવે,
તો તો લહે થોડું ઝગી જ લેતી.

રતિકાન્ત

પહોંચી ત્યારે ઇતિહાસનું પુનરાવર્તન થતું હોય તેમ લાગ્યું અને શરૂઆતનો વખત તેણીને એમ જ લાગ્યા કરતું કે મિત્રોની સલાહ ખરી હતી અને પોતે કદાચ ફીદમ ક્ષેત્રમાં ઉતરવામાં બૂલ તો નોહતી કરી રહી કે કારણ કે કેટલાય દિવસો કંઈપણ બનાવ વગરના ગયા અને આ પ્રકારની નિષ્ક્રિયાથી તે બીમાર પડી. નિષ્ક્રિયતાનું કારણ જુદું જ હતું. રડુડીઓના અધિકારીઓ તેણીના પહેલા ચિત્રનું કયાનક બહુ સ્વીકૃતિથી પસંદ કરી રહ્યા હતા. અને તેણીનો ટ્રેફિક્ટ ખતમ થવાને માત્ર એક જ અડવાડીયા અગાઉ તેણીને, 'શુઝાયા મીસ્ટર ચીપ્સ' નામના ચિત્રમાં, મીસીસ સ્પીસનનું પાત્ર બજાવવા માટે આપવામાં આવ્યું અને તે બજાવવા તેણીને ઈંગ્લેન્ડ પાછું આવવું પડ્યું. ત્યાર પછી શું બન્યું તે તો રૂપેરી આવમતું જગત ખરાબર બજે છે. Good by Mr. chips ચિત્રે ગ્રીયર ગારસનના અબીનયે બોક્ષપટનો ઇતિહાસ સંજ્ઞા છે. ત્યાર બાદ તેણીનું પહેલું અમેરીકન ગિન Remember જગમશદુર રોબર્ટ ટેમ્પલ સાથે ઉતારવામાં આવ્યું અને ત્યાર પછી તો Pride & Predjuice, Blossam in the Dust, when Ladies Meet, Mrs. Miniver, Random Harvest, The youngest Proffesson, Madame curie, Mrs. Parkington અને The valley of Decision, એમ એક પછી એક અદાર આપ્યાં. ગ્રીયરનું સૌથી છેલ્લામાં છેલ્લું બોક્ષપટ

Adventure છે. જેમાં તેણી કલાઈ જેન્સની સામે રજુ થાય છે.

ગ્રીયરની આંખો લીલી છે, અને ઉંચાઈ પાંચ ફુટ પાંચ ઇંચ છે, તેની કાંતીનો કળાશ તેણીના સુંદર રાતા વાળ છે. પોતે જાતે જ તે ધ્રુવે છે, અને સવાર સાંજ સો વખત પોતે જ ખસથી સમારે છે. પિયાનો વગાડવામાં ગ્રીયર ઉત્તાદ છે. ગ્રીયરને નાની સ્વીધી-સરતી પાટીઓ ખૂબ જ ગમે છે. કારણ કે તેણી સાવ શરમાળ પ્રકૃતિની હોય. મોટી લગ્ન અને બબડા બરેલી મીંગળાંતીઓ તેને બડકારી મુકે છે. ઘેરો લીસો અને વાદળી રંગ તેને ખૂબ જ પ્રિય છે. કપડાની તે હૃદયી વધુ શોખીન નથી અને માત્ર શણગાર પુરતો જ તેનો ઉપયોગ હોવો જોઈએ તેવું માનીને કપડાની આખતમાં સાદાઈની તે વધુ તૈરફદારી કરે છે. હીરા મોતીના યા કોઈ પણ ખતના ઢાગીના કે આશ્ચર્યથી તેને ખુશ જ નફરત છે. તેની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ અભ્યાસની છે. તેને લાગે છે કે જીંદગી બહુ જ ટુંકી છે, અને સમય પૂર ઝડપે નાસી જતો હોઈ લોકોએ નોટલો અને તેટલો તેનો જીંદગીમાં સાકં શીખવાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, અને પોતાની આ માન્યતા મુજબ ગ્રીયર જીવતી આવી છે.

ગ્રીયરનું પહેલું લગ્ન એડવર્ડ સ્નેલસન નામના ઇન્ડિયન સીવીલ સર્વિસના એક સદ-શુદ્ધ સાથે થયેલું, પણ તેનો અંત હુટા છેડામાં આવેલો, અને ૧૯૪૩ ના જુલાઈની ૨૪ મી તારીખે ગ્રીયરે રીયાઈ નેતી સાથે બીચનું લગ્ન કર્યું છે. મીત્રા કહે છે કે આ યુગલને જોવું એ એક ખુશી છે કારણ કે તેમનામાં જીવનની સૌથી સાદામાં સાંદી સ્ત્રીને વડે જીવવાની બદ્દીસ છે. અને તેઓ બન્ને હસ્તો જ ક્રિયામાં આવે છે, કારણ કે તેમના બન્નેમાં ખુશનુમા બરી પાકૃતિક રિમુજની વૃત્તિ છે.

પતિની આખરું રક્ષણ કરવા પોતાની જાતે સજ્જ વહોરી

લેનાર હિંદુ નારીનો

૨૧. મધ્યંદ્ર એક પ્રખ્યાત સરકારી વખીજ

હતો. પોતાની આદેશથી તે એક સાધારણ વકીલમાંથી આટલા ઉંચા દરજ્જા પર ચડ્યો હતો. શહેરમાં તેની ખ્યાતિ સારી હતી અને લોકો તેને એક સગવળ માણસ તરીકે માનવાન આપતાં હતાં. તેના મુદ્દ-સંસાર તરફ નજર નાખતાં પણ જણાવું હતું કે, તે સુખી છે. તેની પત્ની વિમલા ઘણી જ હોશિયાર સરલ અને સ્વામિભક્ત સ્ત્રી હતી. આ બંધામાં તેને અધિક આનંદ આપવાને એક પુત્ર પણ ઇશ્વરે આપ્યો હતો. હવે લોકોની નજરે તે સુખી જણાય તેમાં શી નવાઈ?

પણ દુનિયામાં ઘણી વખત બદારથી સુખી જણાતાં માણસો ખરાં સુખી હોતાં નથી, આત્મ જ કંઈ રામચંદ્ર માટે પણ હતું. વિમલા તેની બીજી પત્ની હતી; અવગત કાંઈ છુપાં કાણેથી વિમલાને પણ આ વાતની જાણ ન હતી, તો પછી દુનિયાને તો કેમ હોય?

છીતળ ચાંદની પ્રસરી રહી હતી. માણસો તેની સિતળતાનું પાન કરતાં ઘોર નિદ્રામાં પડ્યાં હતાં. રામચંદ્ર પણ સુવાનાં વ્યર્થ ફાંફાં મારી રહ્યો હતો. આજ તેને કાંઈ અકલ્પ્ય વેદના સત્તાવી રહી હતી. પાસે જ પોતાની પત્ની તથા મુકામળ બાળક એક બીજાને વળગીને સુતાં હતાં. મધ્યંદ્ર ચાંદનીનું તેજ તે બંને પર પડી સુંદરતામાં વધારો કરતાં હતાં, પણ રામચંદ્રને તો તેમાંનું કંઈ આજ સુખ આપે તેમ ન હતું. તેનું મન આજ બીજા જ વિચારોનાં વમળોમાં ગોળાં ખાઈ રહ્યું હતું. તેણે પંડિત દેવેન્દ્ર અને એક મોટા નિસાસો નાખ્યો.

આજ રામચંદ્રને તેની પડેલી પત્ની કમલાની યાદ સત્તાવતી હતી અને તે યાદ આવતાં પોતાનાં મૂતકાળ તરફ નજર નાખતાં તેને અધિક દુઃખ થતું હતું. તેનું મન તેને આજ પોતાની

અનોખો બદલો

લેખિકા:

સો. દેવીબહેન અંતાણી

*

પ્રિય પત્ની તરફ એવકા થવા બદલ જોરથી કંપી રહ્યું હતું અને હરદંભેશ પોતાનો બીરુ પણા માટે, પોતાનાં તે પાપી કૃત્ય માટે તે ઘણો જ પશ્ચાતાપ કરતો હતો. કમલા એક સરસ શાન્ત અને ભોળી પત્ની હતી. લગ્ન પછી થોડા દિવસ માટે રીવાજ મુજબ તેને પીયર મોકલવામાં આવી હતી, પરંતુ કમનસીબે તેને પિતા તેણીનાં સાસરાં પાસે લગ્ન પહેલાં ક્રુરુષ કરેલી રકમ આપી શક્યો નહિ અને કમલાના સાસરાનો કાગળ મળ્યો કે અમે ત્યાં સુધી નાણું નહિ મળે ત્યાં સુધી તેજા અમરણ નહિ નવાઈ તો એ કે એ પત્ર થી, રામચંદ્રે લખેલો હતો. પિતાની વિશ્વ જવાની તેની હિંમત ન હતી. કમલાના પિતાએ ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં તે સફળ નહિ થવાથી તે જ ચિન્તામાં તેનું મરણ થયું. એક પત્રી એક વિચારો તેના મનને ગાંડું બનાવવા લાગ્યા. વળી આંખો બંધ કરી સુવા પ્રયત્ન કર્યો પણ વ્યર્થ. પાછું તેણે મનને મનાવતાં કહેવા માંડ્યું કે, 'મહે' તે પછી શોધ કરી, પણ ન મળી, તેમાં મ્હારો

શે દોષ ? પણ તે તો એક છટકી જવાનું બહાનું હતું, આથી તેનું સમાધાન થયું નહિ. છેવટ તે ઉજ્જો, ટેમ્બલપરથી ઉંઘવાની દવા લીધી, અને છેવટ કમનાના જ વિચારોમાં સૂઈ ગયો.

ખીન્ને દિવસ કોર્ટમાં જવાનો દાખલ થયો. પ્રજ્ઞ આજ તેનું માથું રોતનાં જંગરણને લાઇ બારે હતું, તેનું દીઘ બેચેની ભોગવતું હતું. તેના યગ લચડતા હતા. તેણે આજ વિચારું કે થોડું જ કામ કરી આરામ લઇશ. કોર્ટના કમ્પાઉન્ડમાં તેની મોટર ઉભી રહી. તે નીચે ઉતરી પરવારો તેનાં કમરમાં ગયો. તેને આજ કંઈ કામ સુઝતું ન હતું, આરામ પુરણીમાં બેસવા ગયો ત્યાં ચપરાશી બોલાવવા આવ્યો અને તે ઠસરડાતે પગે કોર્ટમાં ગયો.

આજ તે બે મુકદ્દમા ચલાવવાના હતા કદી ન બને છતાં બન્યું એવું કે પહેલા જ મુકદ્દમામાં તેની હાર થઇ. પ્રેક્ષકો તથા ખીન્ન બધાને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. તેને પણ નવાઇ લાગી પરંતુ વિચાર કરવાની તેનામાં આજે તાકાત ન હતી.

ખીન્ને મુકદ્દમા એક બાઇટો હતો, જેમાં તેને આરમહત્યા કરવાના સુન્દા બદલ પકડવામાં આવી હતી. કોર્ટનાં પંચદામાં તેને ઉભી કરવામાં આવી. બાઈ હાજર રૂનાં ન્યાયાધિશે તેને નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ આપવાને ફરમાવ્યું.

‘બાઈ, તું એક ખાનદાન કુટુંબની સ્ત્રી હેમચ છે, વળા પોતાનો સુન્દો, હારા પતિ, હારા માતાપિતા તથા હારે પોતાનું નામ ન જાણવાતાં તું ક્યુવ કરે છે. તને એવું શું કુઝવ હતું કે પ્રશ્ને આપેલી આવી અમુદ્ય જાણીને નાશ કરવાને તું પ્રેરાઇ ? હને સિદ્ધા કરે કે પહેલાં હારે કંઈ કહેવું છે ?’

બધાની નજર તે બાઈ શું કહેશે તે પર હતી. તેણીની ઉમ્મર લગભગ ૩૦ વર્ષની હતી. સફેદ આશ્ચર્ય થતું કે, આટલી નાની વયમાં આવી સુંદર બાઈએ શા માટે આત્મ-

હત્યા કરવાનો વિચાર ક્યો કર્યો ?

સરકારી વકીલે પણ તે જ વિચારમાં બાઈ તરફ નજર નાખી, અને પ્રથમ નજરે જ તેનું આજીવન અંગ કુદરતે બાંધ્યું. એ સ્ત્રી કદો તેને પોતાની સ્ત્રી કમલા હોવાનો ભાસ થયો. તે વધુ વાર આંખ તેની સામે ઉઠાવી શક્યો નહિ. કમલા પણ પોતાના પતિને જોઈ થોડી વાર તો મુંઝાઈ ગઇ, પણ પછી પોતાના મનને સંભાળતાં તેણે ન્યાયાધીશ તરફ ફરીને પોતાની દલાણી કહેવાનું શરૂ કર્યું.

“નામદાર, આપની સમક્ષ એક ખાનદાન માતાપિતાની પુત્રી ઉભી છે તે જ કારણ મારું નામદાર કોર્ટને ન જાણવાને પ્રેરતું છે. હું મારો સુન્દો ક્યુવ કરું છું પરંતુ તે પહેલાં હું થોડા સપ્તો આપને કહેવાની રજા લઉં છું જે બીજાઓને પણ દાખલા રૂપ બને.”

બધાં શાન્ત બની એકચિત્તે સાંભળતાં હતાં, રીપોર્ટર પોતાની ઝડપી ગતિથી લખી રહ્યો હતો. તેણીના કબજામાં અવાજ સંભળાયો.

“મારા અકારમાં વળે” હું પાણી પૈસા-દાર થર અને સુંદર લુવાન વર મને દરેક રીતે લાયક હતા.” તે થોડી લાણી અટકી અને એક ફરતા બધું અદલાય તેણે સમયદ્ર તરફ કર્યું. થોડી વાર માટે તેણે વિચાર ક્યો કે હું બધી વાત મારા લાલું તો અપાર સુધીની ફરી કમાણી ધૂળમાં મળી જાય તેમ છે અને મારો બદલો વળે. એ વિચારના વમ-જમાં તેણે પાછું શરૂ કર્યું: “હું ઘણી જ સુખી હતી અને બાપિ આવે હર ક્ષેત્રે મારશે તેનું સ્વપ્ને પણ ધારતી ન હતી. મારાં માતાપિતા ગરીબ હતાં. લગ્ન વખતની માગણી પૂરી ન કરી શકવાથી મારા પતિએ મને છોડી અને મારી ઘણી આજીજી જતાં મને પાછી બોલાવી નહિ. મારાં માતાપિતા આ વિશાળ જગતમાં મને એકલો છોડી પરલોક સીધાંબ્યાં, હવે મારું કોઈ ન હતું. લાખો નિરાશામાં એક અમર આશા હતી કે કોઈ દિવસ મારા પતિ

પોતાની બૂલ સમજાશે અને મને તેડાવશે, પણ હાથ !! મેં થોડા દિવસો બાદ સાંભળ્યું કે તેણે બીજવાર લગ્ન કર્યું છે. મ્હારી રહીસલી આશા ઓસરી, ગઈ અને હું બીમાર પડી. મને બાળ આવતાં ખમર પડી કે મ્હારી સારવાર એક વૃદ્ધ ડોસ્ટીએ કરી હતી; પણ અત્યારે મને એમ થાય છે કે તેણે મને મરવા દીધી હોત તો આપની સમક્ષ હિમા રહેવાની જરૂર રહેત નહિ. તે ડોસ્ટીએ મને મ્હારા રૂપ અને મૌવનનો વેપાર કરવાની ફરજ પાડી. મ્હારે તેના કહેવા પ્રમાણે બહુ જ કર્યું પડતું અને મ્હારી છાંદગી વધુ ખરાબ બની.

વરો ગયાં, મ્હારી મુંઝવેતા નાશ પામી, મ્હારી જ્વર હવે તેને રહી નહિ. સમાજના દરવાજા પણ મ્હારે માટે બંધ દતા. છેવટે આશરો પણ નાશ પામવાથી મ્હેં મ્હારી આ દુઃખદ છાંદગીનો અંત આણવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ મ્હારું નશીબ મ્હારી પછવાડે પડ્યું હતું અને હું પકડાઈ. દુનીયા મને વેચ્યા કહી હસે છે. હવે આપ નામદાર, હામર રહેલા સજાનો, સર્વની સમક્ષ હું કહું છું કે આપે મ્હારી કહાણી સાંભળી છે. કહેશે કે, ખરું અપરાધિ કોણ ? હું કે મ્હારો પતિ, કે જેણે મને આ બર્ષકર કામ કરવાને ધેડેલી” તેણીનો અવાજ વધારે ને વધારે ઘેરો બનતો જતો હતો. બધાં પરચરની માફક સાંભળતાં અમેાલ બેસી રહ્યા હતાં. છેવટે ન્યાયાધિશે બાઈ તરફ દયાભરી નજર ફેરવતાં પુછ્યું:

‘બાઈ સાત કદી છુપાતું નથી. તું છુપાવીશ તો પણ જંગલને તો જાણ્યું થશે જ, માટે

ત્હારા પતિનું નામ જણાવ તો દુનિયા જાણે કે આવશે એવડા માણસ કોણ છે ? બોલ તું કદીશ ?’

આ પ્રશ્ન સાંભળતાં તેની આંખો અંધારાની જેમ ચમકી ઊઠી અને તેણે રામચંદ્ર પર નજર નાખી. રામચંદ્ર પર જાણે લીઝળી પડી. તેનું આખું અંગ જાણે બલિદ બની ગયું અને તેને લાગ્યું કે પોતાની બધી ખ્યાતિ - કમાણી સર્વ જાણે હાથમાંથી જઈ રહ્યાં છે.

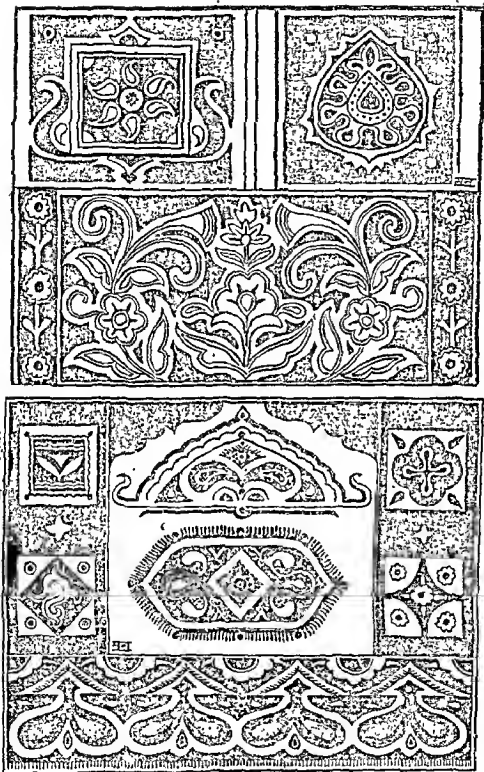
ફરીથી તેણીએ નજર ફેરવતાં, પાછું બોલવાનું શરૂ કર્યું:

‘નામદાર, એક દિનું જીને આપ આ પ્રશ્ન પુછી રહ્યા છો તે આપ. નામદારના લશ્જ બદાર નહિ હોય. પતિ મને તેવો હોય પણ દિનું જી હરહંમેશ તેનાં માન અને જાતનું રક્ષણ કરે છે. મારી ફક્ત આટલી જ માગણી છે કે તેનાં કૃત્યોનો તેને પદ્માતાપ થાય. હું મ્હારો મુન્દો કણુસ કરું છું અને કોઈ ને સજા ફરમાવે તે સડન કરવાને તૈયાર છું.”

રામચંદ્રનું મરતક ફરવા માંડ્યું. અને તે વધુ વખત આ શબ્દો સાંભળી શક્યો નહિ. ધન દમને તેણે શરીર નીચે પડ્યું. બેશુદ્ધ ચર્મ પડતાં પડેલાં નીચેના શબ્દો તેના કાને અથડાયા: “ત્રણ માસની સાદી કે” આથી વધુ સાંભળનાં પડેલાં નેણે પોતાની શુદ્ધી શુભારી.

પત્ની કે જેણે પોતાના એવડા દવામીનું આરી રીતે અનોખો બદલો આપી રહ્યો હતો અને પોતાની સજા સડન કરી, એવી દિનું નારી તને ધન્ય છે !

શ્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. છ છે.
શ્રી-જીવન કાર્યાલય : અવેશીવાડ : અમદાવાદ.

રંગોળી અને ભરતકામના નમુના.

(અર્તાકથી ચાલુ)

આકૃતિ નં. ૨૦ : આ ચિત્ર કુલ બરેલી ટોપલીનું છે. આ છુદી ઝોળી, ટેમલ કલોથ, ચણીયા, ઝોશીકાના ગવેશ આદર, સાડીના છેડા કે એવા કેઈ બીજા કેડાણે બરી શકાય તેમ છે.

કુલ : આ આકૃતિમાં ત્રણ જાતનાં ફૂલ છે. (૧) કળા ફૂલ, (૨) વચ્ચેનું પાંચ પાંખડી-વાળું મોટું ફૂલ અને (૩) ખાડીના સાદા ફૂલ. લાલ રંગમાં ઉચું ભરત (નં. ૫), ઘટ કીનારીમંધ ભરત (નં. ૬) કે આડિયા પાટિયાના ભરત (નં. ૪)ની રીતે ભરવા. વચ્ચેનું પાંચ પાંખડીવાળું ફૂલ બધું, ફેસરી કે પીળું, ધ્રુવમાં આવે તેવું ભરવું. પાંદડીમાં આડિયા પાટીયા (ઉચું) ભરત કે ગાજભરતની રીતે નં. ૩)ની રીતે ભરવું. વચ્ચેનું ગોળ મીઠું પરચિભરત (નં. ૧૩) ની રીતે કથામ્, ઘેરા લાલ કે બદામી રંગનું ભરવું. સાદા ફૂલ ફેસરી બધું કે લાલ રંગના આડિયા પાટીયાની રીતે ભરવા.

નોટ : ઉપલી ત્રણ જાતના ફૂલના રંગોની ભાત જુદી પડરી જોઈએ એટલું ખાસ ખ્યાલમાં રાખવું.

પાંદડા : પાંદડામાં પણ બે જાત છે: ત્રણ પાંખડીવાળા અને સાદા. ત્રણ પાંખડી વાળા પાંદડા લીલા રંગના કાંટા ભરત (નં. ૩) કે ઉંધા બખીયાની રીત (નં. ૧) થી ભરવા. વચલી મુખ્ય તસની એક બાજુ રહેજ ઘેરા અને બીજી બાજુ આછો રંગ બધો હશે તો વધુ સારા લાગશે. સાદા પાંદડા પણ લીલા રંગના ભરવા. રીત આડીયા-પાટીયાની (નં. ૪), ઉચું ભરત (નં. ૫), નં. ૧૨ કે નં. ૧૨ ની જે ફાવે તે વાપરવી. નં. ૪ કે ૫ ની રીત વાપરી હોય તો આખું પાંદડું ભરી લીધા બાદ વચલી તસ બદામી કે કથામ્ રંગની ઉંધા બખીયાની રીતે ભરવી. નં. ૧૬ ની રીત ફાવે તો તે પણ વાપરી શકાય.

મીઠા : ઘેરા જાંબુડીયા રંગના કે લાલ રંગના ભરવા.

ભરત-ગૂંથણ

લેખિકા

કુ. અંદિકા ભારદ્વાજ

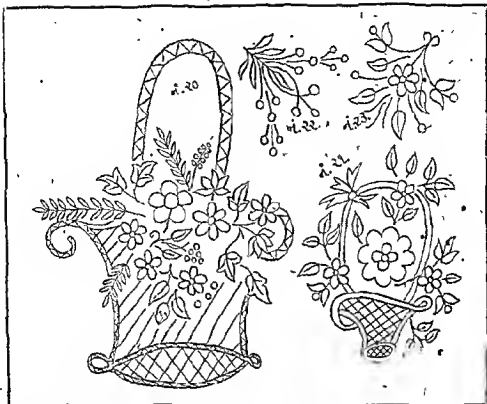
કળી : કળીનું વજ્ર આખું આડિયા પાટીયાના ભરત (નં. ૪) કે ઉચું ભરત (નં. ૫) ની રીતે લીલા રંગનું ભરી ઉપર દેખાતી ખીડાએસી પાંદડીઓ ઉંધા બખીયાની રીતથી લાલ ઘેરા રંગની ભરી લેવી.

કુડી : પીળા કે બદામી રંગની ભરવી. કાંખળીઓ : કથામ્ કે બદામી રંગની ઉંધા બખીયાની રીતે ભરવી. જે કુડીઓ બદામી રંગની ભરી હોય તો કાંખળીઓ કથામ્ રંગની ભરવી.

ટોપલી : કીનારી ઉંધા બખીયાની રીત નં. ૧ સાંકળાની રીત (નં. ૨), મોઠાડા સાંકળા (નં. ૮) કે નં. ૩ ની રીતે સામા સામા કાંટા આવે એ રીતે બંને બાજુ કીનારી બાંધતા જાંબને ભરી શકાય. રંગ કથામ્ કે સંધેડીયો રાખવો. ટોપલીની લીટીઓ બધી ઉંધા બખીયાની રીતે ભરવી.

આકૃતિ નં. ૨૧ : આ ચિત્ર પણ કુલ બરેલી ટોપલીનું છે. આકૃતિ નં. ૨૦ ના કરતાં આ ટોપલી રહેજ નાની અને થોડા ફૂલ પાંદડાં વાળી છે. તેના ઉપયોગ તો આકૃતિ નં. ૨૦ ની જેમ જ ઝોળી, ટેમલકલોથ, ચણીયા ઝોશીકાના ગવેશ વગેરેમાં કરી શકાય.

વચ્ચેનું મોટું ફૂલ : અંદરનું ફૂલ લાલ, ફેસરી કે બધું રંગનું ભરવું. રીત આડીયા પાટિયાનું ભરત (નં. ૪) ઉચું ભરત (નં. ૫)

નું વાપરવું. અંદરની પાંખડીઓની કીનાર ઉંધા બખીયાની રીતે તે જ રંગની ભરવી અને વચ્ચેની જગ્યા ચોકડી ભરત નં. ૧૪ ની રીતે પુરી દેવી. વચ્ચેનું મીઠું બદામી કે કચાઇ ભરવું.

સાદા ફેસ : લાલ, ઝેરૂ, જાંબુડા કે બદામી રંગના આડિયા પાટિયાના ભરત (નં. ૪) કે ઉણું ભરત (નં. ૫) ની રીતથી ભરવા. વચ્ચેનું મોઢું ફૂલ અને આ સાદા ફૂલના રંગમાં ખાત પાડવી જોઈએ.

પાંદડા : લીલા રંગના પાંદડા ભરવા. રીત આડિયા પાટિયાની (નં. ૪), ઉણું ભરત (નં. ૫), નં. ૧૧ કે નં. ૧૨ ની વાપરવી. નં. ૪ કે નં. ૫ ની રીતે પાંદડા બધો હોય તો વચ્ચેની નસ આખું પાંદડું ભરી લીધા બાદ ઉંધા બખીયાની રીતે ભરવી.

મીંડા : લાલ રંગના ભરવા.

ટાપલો : કીનારી ઉંધા બખીયાની રીત (નં. ૧), મંકેડા સાંકળી (નં. ૮) કે નં. ૩ ની રીતે-સામા સામા કાંટા આવે એ રીતે

બંને બાજુ કીનારી બાંધના બંધને TITIT ની રીતે ભરી શકાય. વચ્ચેની લીટીમાં ઉંધા બખીયાની રીતે ભરવી. ટાપલોનો રંગ કયાઈ કે અમેડીયો રાખવો.

ટાપલોની કાંડી ઉપરની ગાંઠ : વાદળી રંગની આડિયા પાટિયાની રીતે ભરવી.

આકૃતિ નં. ૨૨ અને ૨૩ : આ આકૃતિ રેખા કલોચ, ઝોળી, રમાલ વગેરેના ખુણામાં વાપરી શકાય.

પાંદડા : લીલા રંગના ઉંધા બખીયાની રીતથી કીનારી ભરીને કે આડિયા પાટિયાની રીત (નં. ૪) અગરતો ઉણું ભરતની રીત (નં. ૫) થી આખા ભરવા. આકૃતિ નં. ૨૨ ના પાંદડા આખા બધો હોય તો સારા લાગશે.

મીંડા : લાલ રંગના ભરવા.

સાંખળીયો : લીલા રંગની, કયાઈ કે બદામી રંગની ઉંધા બખીયાની રીતથી ભરવી.

ફેસ : લાલ, બદામી કે પીળા રંગના રીત નં. ૪ કે ૫ થી ભરવા. (આકૃતિ)

પ્રાપ્તિ બહેન,

પ્રેમથી વશ કરવાની સ્ત્રીઓમાં રહેલી

તેણી વિચારો જણાવ્યા, લગ્ન-જીવનમાં સાંપડતી નિરાશાઓ વિશે વાંચ્યું, તેણી શક્તિ-કાર વિચારો તથા સમાજને પ્રગતિને પંથે લઈ જનાર પોતાનો પથ સાંભળ્યા. તેણી કથનમાં મને થોડું સત્ય તો જરૂર જણાય છે, પરંતુ મને એમ લાગે છે કે, તે ધણી જ હુંક સમયમાં જ ધીરજ ગુમાતી બેઠી છે, નિરાશ થઈ ગઈ છે. લગ્ન-જીવનમાં સાધારણ રીતે આવતી કુટુંબીઓથી તે ડરી ગઈ છે; તેનો હિંમતપૂર્વક સામનો કરવાની શક્તિ તે ઈજાની નથી. લગ્ન અગાઉ જે સુખોની અપેક્ષા રાખી હતી, સુખી જીવનની જે કલ્પનાઓ કરી હતી તે પરિપૂર્ણ ન થવાથી તને તારું લગ્ન નિષ્ફળ ગયેલું જણાય છે. લગ્ન પૂર્વ પ્રેમની ભૂમિકા પર રચાયેલ હોય, પતિ-પત્ની વચ્ચે પ્રેમ હોય તો પણ તેમનું જીવન સંઘર્ષજનું અને વિટ-બિટાઓથી તો મુક્ત ન જ રહી શકે. બિન-બિન વાતાવરણમાં આવતી જે વ્યક્તિઓનાં વિચારોમાં દરેક રીતે એકતા તો ક્યાંથી સંભવે? પૂર્ણ પરિવશમાં આવતાં તેમનામાં મંતભેદ પડે જ. મંતભેદમાંથી ખોટા વાદવિ-વાદમાં ઉતરી, ખોટા સર્વત્રવાદને પોષવા જતા તે સાધારણ રીતે કહેવાનું જ સ્વરૂપ પડે છે. ત્યારે કહેવું મંજીર સ્વરૂપ પડે ત્યારે પતિ-પત્નીમાં મન એકબીજાથી વિખુટાં પડી જાય તે તેટલું જ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જીવનમાં કહેશે ઘર ક્યું, પતિ-પત્નીનાં મન વિખુટાં પડી ગયાં એટલે “જૂટાછેડા” જ તે જીવનનો અન્ત આણી શકે તેમ તો ન જ માર્ગનું જોઈએ. રહારૂ આ લખાણથી તને જરાપણ એમ માનવાનું નથી કે હું લગ્ન-વિઝેડનાં ખ્યાલથી વિરુદ્ધ છું. આજે-અમલમાં આવેલ. ‘લગ્ન-વિઝેડ’નો કાયદો સ્ત્રીઓને માટે લખેલો જ આશીર્વાદ રૂપ સ્થંભ પડ્યો છે, પુરુષોની ખોટી સત્તાને મદ ઉતારવામાં સદાય રૂપ સ્થંભ પડ્યો

સાચી શક્તિ

લેખિકા:

શ્રી. ઈન્દુમતી ઓડિશી.

છે. છતાં પણ આપણા દેશમાં પવિત્ર ગણાતાં લગ્ન-પંથને કસરનું સ્વરૂપ આપી દેવું ઇચ્છનિય નથી. માનવિની ગતિચલતિને બંધુ-જમાં રાખવા, સમાજમાં અંધારુંધિન પ્રવર્તે તે માટે જ લગ્ન-સંસ્થાનો ઉદ્ભવ છે. લગ્ન એ શરીરનાં સ્થૂળ સંયોગનું સાધન નથી, પરંતુ હૃદયહૃદયનું અને હુદ્દિનું એકત છે. લગ્ન એટલે સમર્પણ કરનાર. લગ્ન દરેક વ્યક્તિએ પોતાની સ્વતંત્રતા પર તો કાપ મુકવો જ પડે. પશ્ચિમ તરફ “જૂટાછેડા”ના હક્કોએ સમાજમાં અનિષ્ટ વધારવા સિવાય, સમાજને પ્રગતિને નામે દુર્ગતિ તરફ લઈ જવા સિવાય બીજું કંઈ ક્યું હોય તેમ જણાવું જ નથી. અલ-બત, તેમાં અપરાધો જરૂર હશે. આજે ત્યાંના પંચોતેર ટકા લગ્નો “જૂટાછેડા”માં જ પરિણમે છે, કારણ કે સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળી, વિષયવાસના તૃપ્ત કરવા છતાં પણ ગર્ભસંભવ અટકાવવાની વાત વિનાને શક્ય બનાવી. આ ચક્ર તેમની પ્રગતિ ! (1) કોઈ સંભોગવચાવ

પતિ-પત્ની એવાં બેગા થઈ જાય, તેમનામાં એટલી બધી માનસિક અને શારીરિક અસ- માનતા હોય કે જેમનો મેળ ખીલકુલ અશકય જણાય ત્યારે જ "છૂટાછેડા" એ આખરી ઇલાજ હોવો જોઈએ. હવે એ સદચાર છે, ફરજ છે. કોઈ પતિ એક પત્નીને છોડી ખીજ તરફ દેડે, પત્ની પોતાના પતિને છોડી ખીજ તરફ દોડે, વળી કોઈ કાળે ત્રીજા તરફ દોડે તો પછી સમાજમાં ગૃહજીવનની સ્થિતિ ક્યાં રહેશે ?

તહારી જેવા ખીનઅનુભવી હૃદય પર કેપેશી- જીવન જરૂર આપાન પમાડે, પરંતુ તું એ ક્યેશનાં કારણે શોખવા પ્રયત્ન કરે, તેમને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે, નહિ તો તહારો આ નિશ્ચય જરૂર ઉનાવળાઓ લેખાશે. આ સિવાય વિચાર કર કે તહારી જેવા પૂર્વપ્રેમની ભૂમિકા પર રચાયેલ લગ્નને "છૂટાછેડા"માં જ પરીણમશે તો આપણા સમાજની સંકુચિત માનસ ધરા- મતી જનતા પર તેની કેવી અસર થશે ?

મહારા હવે-જીવનનું ઇશ્તિન ટાંકે. જરૂર તને તેમાંથી કંઈક જાણવાનું મળશે. મહારા હવે પૂર્વપ્રેમની ભૂમિકા પર રચાયેલ તો ન જ દલી શકાય, એ તો દાંષક આદર્શનું અને આવે- શની ભૂમિકા પર રચેલાં એમ જ દલી શકાય. હવે અગાધ ન તો કંઈ પરિચય, ન તો દાંષ આસ વાતચીત પણ !

શાળામાંથી આપણે જાને વિષુદ્ધિ પડી ગયાં. હું મુંઝવે આવી શાળામાં દાખલ થઈ. મુધરેલી સખીઓના સંસર્ગમાં આવી. વાંચ- નો પડેલો જ શોખ હોવાથી ઘણા ખરો સમય તો નવલકથાઓ વાંચવામાં જ પસાર થઈ જતો. હૃદયની લાગણીઓ ઉશ્કેરે, ફાંડે ફાંડે અગ્નિ પ્રગટાવે તેની નવલકથાઓ હું વાંચતી. તેમાંથી સિનેમાનો શોખ લાગ્યો, અને અભ્યાસ પરથી મન હીન ગયું. શાળાના સમયમાં પણ વર્ગમાંથી માપવી મારી હું લાઇબ્રેરીમાં જઈ એસતી, ફરવા જવાનું બહાનું

બતાવી દે સિનેમાગૃહોમાં ધુસી જતી. સિનેમા- સૃષ્ટિનાં ક્ષણિક પ્રસંગો, આંતરમતિય અને સ્નેહકળો, ભાગી જવાના દાખલાઓ મારે મન અનિવાર્ય થઈ પડ્યાં. મગજમાં કાન્તિ કાર વિચારોએ પ્રવેશ ક્યો. શા માટે આપણે સમાજ આટલું સંકુચિત માનસ ધરાવે ? પશ્ચિમનું અનુકરણ કરનાર સખીઓની સોજાતની અસર મહારી પર સારી રીતે થઈ. જુની રહેણીકરણીનાં વાતાવરણમાં ઉછરેલ હોવા છતાં મહારા વિચારો કંઈ જુના જ રહ્યા. શ્રીમંત ખાનદાન કુટુંબમાં ઉછરેલ હું જુના હતી. રૂપરેલીએ મહારી પર સારી કૃપા કરી હતી. માતાની લાકડવાળી હતી. મહારા શુષ્કમાં તેમનું શુષ્ક હતું, મહારા આનંદમાં તેમનો આનંદ હતો. તેથી મહારી લામણી તે જનતા સુધી ન દૂભ- વતી. મેં અભ્યાસ છોડી દીધો, મને સિનેમા- સૃષ્ટિનો શોખ, અને તેમાંથી શોખ લાગ્યો વલખો ! મેં મહારી માનને નુકસાન શોખવા માટે મહારો વિચાર દર્શાવ્યો. તેને મહારો આ વિચાર અને શોખ રચકાંદો લાગ્યો અને મને સાફ ના પાડી દીધી. આટલા વર્ષોમાં પ્રથમ વાર જ તેણે મહારા વિચારને અતુભાદન ન આપ્યું. મહારું મગજ ભપી ગયું. શા માટે વડીલો આ પ્રમાણે ઉત્સાહને કચડી નાખે ?

વિચાર ચાલુ જીવનમાં ન સુધી શકવાથી હું કવિઓની માફક તરંગોમાં રાચવા લાગી. મહારી કલ્પના, મહારી સ્વપ્નસૃષ્ટિ, મહારું જીવન આનંદમય બની ગયું. એમાં એક અનોખો પ્રસંગ બની ગયો. એક નવો અગત્ય વ્યક્તિએ મહારા જીવનમાં પ્રવેશ ક્યો. બાળુના મહાનમાં એક નવજીવાન સુંદર વ્યક્તિ રહેવા આવી. એ હતો સંગીતકાર ! એના સંગીને મહારી સૃષ્ટિ સંગીનમય બનાવી દીધી, એનાં શૌર્યપૂર્ણ સ્વરોએ મારા જીવનમાં નવો જોશ રેડ્યો, એના રૂઢનમય કરુણ સ્વરોએ મહારા આંસુ- ઓનો બંધ તોડી નાખ્યો અને મહારા વિચારોને વેગ મળ્યો. એ સીતાર લાદને આખો દિવસ

ગાતો, હું મ્હોરી સ્વમચ્છિમાં નાચતી. નાચતા નાચતા યાદી જતી ત્યારે તેને સંગીન બંધ કરવા વિનવતી. બંધ કરવાને બદલે તેની સીતારના તાર બમણા બેરથી ઝણઝણી ઉઠતા. મ્હારામાં જુરમે આવતો, મ્હારા હૃદયના તાર ઝણઝણી ઉઠતા. મને તેની લાગની લાગી—જેમ મીરાંબાઈને શ્રીકૃષ્ણની લાગી તેવી. હું અત્યંત નયને બારીમાંથી તેની સામે નજર માંડી રહેતી. મ્હારી દષ્ટિ વિકારરહિત હતી, ઘેલછા-ભરી હતી; છતાં પણ દુનિયાએ મ્હારી દષ્ટિમાં પાપ દેખ્યું, કુબ્ધ ભાવના બેધ અને મ્હારું દીક્ષા તૂટી ગયું! ત્યાં જોહ! સંગીતકારે સીતારના કચેરુ સ્વર છેડ્યા!!!

મ્હારી આંખમાં આંસુ ઉભરાવા લાગ્યાં, અંધી કલાક, એક કલાક પરંતુ એ કચેરુ સ્વર બંધ ને પડેલો, ઉઝડી વધારે વધારે કચેરુ તોર્માં જામવા લાગી. મ્હારું માથું બમત્રા લાગ્યું. હું દોડી સંગીતકારની પાસે... સંગીતકારની સીતારનો તાર તૂટી ગયો અને હું (નચેન થઈ) જમીન પર ઢળી પડી. હું જાગી ત્યારે માત્ર સંગીતકાર મ્હારી પાસે હતો. અમારી દષ્ટિ એક શર્ષ, પ્રથમ દષ્ટિએ જ પ્રેમ જાગ્યો. 'મેં' આંખો ઓળંગી, બેધું ના! એ મ્હારી સ્વમચ્છિ નહતી. કપડા વ્યવસ્થીત કરી મેં મારા વાળ હીક કપો ને સંગીતકારે સીતારના તાર હીક કપો. દુનિયા શું કરેગે, એ ડરે હું બારણા તરફ વળ્યાં, પરંતુ પગ તો પાછા જ પડતા હતાં. સંગીતકારે ઉઠીને મ્હારા હાથ ઝકડી લીધા, મને પાછી બેસારી દીધી અને સીતારનો બીજો તાર છેડ્યો...

પીયા મનમંદિરમે આન બમેા,
તન હૈ સુના, મન હૈ સુના, દુનિયા સુતીસુતી.
યાદ તીહારી, પીર હમારી,
પલપલ હોતી દુની—પીયા મનમંદિરમે...

હું સાંભળવામાં મશગુલ બની ત્યાં મેં એ કાંઈમરી આંખો તાકતી મ્હારી માતાને બેધ.

શબ્દ મણુ બોલ્યા વગર હું માતાની સાથે ઘસડાઈ ગઈ, માત્ર સંગીતકાર મ્હારી વ્યથાને જોતો રહી ગયો.

તે દીક્ષથી ધરતી બહાર ઓવવાજવાની મારે માટે બંધી થઈ ગઈ. ધર દેખાનું બની ગયું થોડા જ દિવસમાં મને ખ્યાલ આવ્યો કે મ્હારા લક્ષ્મી તૈયારી ચાલી રહી હતી. મ્હારી સ્નેહલગ્નની ભાવના પ્રત્યજ બની. માતા આગળ ચોધાર આંસુએ હું રડી, રડી કકળા. પરંતુ મ્હારા આંસુના છુંદ એ પથ્થરદીક પર લાગ્યા ન લાગ્યા ત્યાં સુકાઈ ગયા. લગ્નના દિવસે નચક આવતા હતા. હું રડતી રડતી પયારીમાં પડી હતી ત્યાં સંગીતકારની સીતારનાં તાર ઝણઝણી ઉઠ્યા, એ સંગીતમાં રૂદન નડતું, એમાં હતી ચોર્પની પ્રેરણા! હું ઉભી થઈ ગઈ, મ્હારી નસેનસમાં નહું ચેતન આવ્યું... મેં બતી સળગાવી, ઠાઈ ન જાણે તેમ ચીઠ્ઠી લખી... ઠાઈ ન જાણે તેમ સંગીતકારનાં ઘરમાં દેખે દીધી અને તે દીવસે સંગીતકારનું તે દીવસનું અધૂરું રહેલ ગીત પૂરું થઈ ગયું... મનઝૂ બાતે નૈન કરેગે, નૈનોસે સન લેના, મીલનપડી કે મૂંધુર ગીતકો જીવનભર મેં માઠિ, પીયા મનમંદિરમે...

હું આનંદથી નાચી ઉઠી, મ્હારામાં નવો ઉત્સાહ આવ્યો.

લગ્નનો દિવસ આવી ગયો. મ્હારો ઉત્સાહ બેધ મ્હારા માતપિતામાં પણ હર્ષની રેલ આવી ગઈ, પરંતુ એ બીચારાને ક્યાંથી ખબર હોય કે એ જિસાદનું કાનણ શું હતું? અધાએ મળીને મને અવનવા વસે થી શયુગારી. હું વસ્ત્રઅલંકારોથી શોભી ઉઠી. એટલામાં વરધોડો આવ્યો—અધા વરરાગને જોવા દોડ્યા અને હું એકલી પડી. બેન્ડ અને ટરણામતાં અવાજોથી મુંજતો વરધોડો આવ્યો. એ સ્વરમાં મને કંઈસલા લાગી, મ્હારી નસેનસમાં સંગીતકારના સ્વર મુંજતા હતા. જોરજોરથી મંત્રોચ્ચાર ચતા હતા. વરરાગએ મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો. 'કન્યા

પધરાવો સાવધાન' નો ઉચ્ચાર થાય તે પહેલાં
મેં મંડપને પાછાં દારથી ધરનો ત્યાગ કર્યો.
હું દોડી...હર ઉમેલ સંગીતકારની પાસે. હજન-
મંડપમાંથી હું ન્હાસી છૂટી...હું, સંગીતકાર...
ને સીતાર...

અમદાવાદમાં સાધારણ વીધી પ્રમાણે
અમારાં હજન થયાં, ત્યારબાદ ત્યાં જ રહેવા
લાગ્યાં. અમે નદીકીનારે સાંજે ફરવા જતા...
જળની લહરીઓ સંગીતકારનાં સીતારોમાં
સાથ આપતી, વાતાવરણ સંગીતમય બની
જતું. સંગીતકારનું તેજસ્વી મુખ જોઈ હું મ્હારું
મૂંઠલાગનું દુઃખ ખૂંટી જતી. સંગીતકાર
ફેરી હતો, ગરીબ હતો-સાધારણ કમાણી કરી
લાવતો. હું સુખસાહેબીમાં ઉછરેલ એટલે
અધિક સંક્રમણો મને મુંઝવતી. હું સ્વતંત્ર
વિચારતી-અમારી વચ્ચે ચર્ચાઓ તથા વાદ-
વિવાદ થતા. હું નમતુ મુકામાં નાનમ માનતી,
તે પોતાની માલીકીને દાવો છોડવા તૈયાર ન
હતો. અમારો સ્વતંત્રતા અમને નડપો. જીવન
કેન્દ્રેશમય બની ગયું...એક વર્ષ-એ વર્ષ...આ
પ્રમાણે આ વર્ષ વીતી ગયાં, દિનપ્રતિદિન
અમારો હૃદયો નહક આવવાને બદલે દર યતા
ગયાં. હું ઘર પ્રત્યે બેદરકાર બની. સંગીતકાર
પણ અંબીર બની ગયો અને મ્હારી પ્રત્યે તો
બીલકુલ બેદરકાર! હવે સંગીતકારની સીતાર
સૂની પડી ગઈ હતી. ઘરનાં અંતરે તેને
બહાર જવા પ્રેયો. મોડીરાત્રે તે ઘેર આવતો.
તેની લાલણ્ય આંખો જોઈ હું કવચિત ડરી
જતી. હું કંઈ બોલવા જાણતો મને મારવા
પણ દોડતો, ગાગો પણ બોલતો. આતું થયું
અમારું જીવન! એક દિવસ તો સંગીતકાર
રાત્રે ઘરે જ આવ્યો નહિ...રડીરડીને હું સુઈ
ગઈએ દિવસ વીતી ગયા. મ્હારી ધીરજ
ખૂટી. હું દોડી સીતાર બેવા ત્યાં મેં અતોષ
દ્રવ્ય બેયું. સીતારના ગાથા જ તાર વૂટી
ગયા હતા. મારા દીલના પણ દરેક તાર

વૂટી ગયાં. હું કંટાળી. મેં એ લગ્ન-જીવનનો
અંત આણવા વિચાર કર્યો. કોઈપણ સંસ્થાને
આધારે જઈ અથવા જો માનપિતાની મક્કો
માગીને પણ ત્યાં પાછા જવાનો વિચાર કર્યો,
કારણકે આત્મક્રત્યા કરવા બેટલી નિર્મળતાને
હું પોષવા તૈયાર ન હતી. મ્હારામાં તેટલી
હિંમત પણ ન હતી. ત્યાં ત્રીજે દિવસે સાંજે
સંગીતકાર પાછો આવ્યો ત્યારે તેની સુરત
વિચિત્ર હતી. મેલાં કપડાં, ભૂખ અને ક્ષિતાથી
આંખો ઉંડી ઉતરી ગઈ હતી, મોહું શીકું
પડી ગયું હતું. મ્હારે ફાગડેફાગડે કૈંસ વ્યાપી
ગયો અને હું બોલી ઉઠી, “શા માટે પાછા
આવ્યા?”

જવાબમાં તેણે મ્હારા હાથ પકડીને કહ્યું:
“ત્હારા પ્રેમે મ્હારા પગ પાછા પાડ્યા, હવે
ત્હારું કોણ? તેં મારી ખાનગી માખાપ,
બાંધ બંધેન, સમાજ કોષ્ટની ન પરવા કરી.”
સંગીતકારના શબ્દો ત્યાં જ ફાંસ ગયા, મ્હારો
કોષ આંસુમાં ફેરવાઈ ગયો. હું સંગીતકારના
ખોળામાં માથું નાખી કંઠાંક સુધી રડી રડી,
અને તે મ્હારા માથાપર હાથ ફેરવતો બેસી
રહી. આ અમારો પશ્ચાત્તાપ!

તે દિવસે યાકનો માર્યો સંગીતકાર નિદ્રા-
વસ થયો, પરંતુ મારા મગજમાં વિચારોની
પરંપરા ચાલી. મેં ધાર્યું, સદાને માટે અમે
જન્મે વિષ્ણુનાં પડી જઈએ. બન્નેના જુદા-
જુદા રાક. હું સ્વતંત્ર આજીવિકા પેદા કરું
છતાં પણ એકલવાયુ જીવન શું? દુનિયામાં
મુખો મળે, પૈસો મળે તો પણ એક દિવસ
તો મને જરૂર લાગશે કે મ્હારા જીવનમાં હજુ
કંઈક ખૂટે છે! માતપિતાની આગળ રડીને
વિનંતીને પાછી મળે તો પણ શું મોહું લઈને
જઈ? બીજી દલીલે મારા પગ પાછા પાડ્યા કે
આવાં ક્રાન્તિકાર હજો અને તેનાં આવાં
અનિષ્ટ પરીણામો સમાજપર કેની અસર
કરશે? ક્રાન્તિને કેટલું કંઈક લાગી જશે?...

(ગતિકથી ચાલુ)

પ્રકૃતિની પરિવર્તનશીલ શોભા નિરખ્યા કરીને કોનું મન મુગ્ધ નથી બનતું? કુદરતને ખોળે નિત્ય ખેલવાના વ્યવસાય વાળા રસિક ગોરાગોએ ઝકતુઓની લહેમીના કટાક્ષો અનુભવીને ચિત્તમાં થયેલો સુખદ ક્ષોભ ગીતોમાં ગાયો હશે એ જગતની કવિતાનું આવશ્યીક એમ માનવાનું મન થાય એવું છે. ઇતર વ્યવસાયોના અનુભવોએ સંવેદનશીલોને બીજા બીજો પૂરાં પાડ્યાં. સંયમ પામતા જતાં એ વારસા ઉપર સામાન્ય જનતાની રસકૃતિની ઉન્નયુક્તાએ ઉચિત જળા સિયન કર્યો કર્યું ત્યારે સહીઓના પ્રચલનના પરિણામે રમણીય વિશાળતાની સમૃદ્ધિએ મહિમાવંતું આપ્યું કવિતાઉદ્ધાન પ્રકટ્યું. એના સદા આવકારી રહેલાં કારમાં પ્રવેશોક્તા સ્પેષરૂપે તેમાં કરેલા સમયવ્યયનું પરિતોષકર વળતર મળી રહે છે.

ગુર્જર નારીની

ગીત-સમૃદ્ધિ

લેખક

શ્રી. સવાઈલાલ ઇશ્વરલાલ પંડ્યા

*

સવા મતિમાન ભગવાન કાળનો પળપળનો સુરણોમાંથી સદૃશ જનોએ રસાનુભવ કર્યો છે. ઝકતુએ ઝકતુની રમણીયતા અનેક બાબાઓમાં કવિવરોએ આદરથી ગાઈ છે. કરાળ કામળ સ્વરૂપે પ્રગટ થતાં ઝકતુઓનાં પરિ-

બસ સાંધી મહારી વિચારમાળા અટકી ગઈ અને નિશ્ચય ઓસરી ગયો.

તે દિવસથી અમારું નવુ જીવન શરૂ થયું અને વાહવિવાહો બંધ થઈ ગયા. અમે બંનેએ અમારી બુદ્ધિ શોધીને તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કર્યો, અને અમારા જીવનમાં પહેલાનો આનંદ આવવા લાગ્યો. એકાદ વર્ષમાં બીજો એક મહત્વનો પ્રસંગ બન્યો. હું માતા બની. એ જ સંગીતકારનું પ્રતિક અને એ જ હારથ, એ જ વ્યાખ્યા, અમારા જીવનમાં સુખની ભરતી આવી. આર્થિક સંકટામળ સુધારવા સંગીતકારે પ્રયત્ન કર્યો તેટલો જ પ્રયત્ન મેં તે સંકટામળ નિભાવો લેવાનો કર્યો. થોડા વખત બાદ મેં પણ શુદ્ધિલોગ કરી આર્થિક સ્થિતિ સુધારવામાં મદદ કરી.

મારા આ કાર્યથી શુદ્ધજીવનનો રસ ન માંસી ગયો, શુદ્ધજીવનની મીઠાશ ન ઓછી થઈ. મને સમજ્યું કે શુદ્ધજીવનની મીઠાશ માત્ર પ્રેમથી નહિ, પરંતુ શ્રમથી પ્રાપ્ત કરી શકાય

છે. અનેક શ્રમને અંતે જ્યારે અમે બન્ને ભેગા મળતાં ત્યારે બન્ને એકબીજાનો શ્રમ ફરી લેવા તત્પર બનતાં અને અમારા પ્રેમ અને ઝંઝનામાં વૃદ્ધિ થતી, મારા હૃદયેલ વ્યક્તિત્વનો પણ સ્થાપ વિકાસ થતો ચાલ્યો અને અમારા બંનેના હૃદયનો અંત આવી ગયો.

આ દ્રશ્યતંત્રાંચીને જરૂર વિચારજે. કંઠો-સંતાં મૂળ શોધી શોધીને તેને ત્યાં જ આળી નાખજે, અને તેનાં પરીણામની રાહ નેજે. હું માનું છું કે જરૂર સુખે પરીણામ જ આવશે. લગ્નજીવન સુખી બતાવના માટે, સમાજ પર સારો દાખલો બેસારવા માટે આટલો પુરુષાર્થ જરૂર કરજે. તેમ છતાં પણ જો નિષ્ફળતા મળે તો પછી તને યોગ્ય લાગે તે માર્ગ સ્વીકારજે. એટલું તો જરૂર ધ્યાનમાં રાખજે કે આપણે યુરોપ કે અમેરિકામાં જન્મેલાં નથી. હિંદુ સ્ત્રી એ નીતિમાવનાની રક્ષક છે એ જ એની મહત્તા છે. સાચી-થકિત સાચી વ્યક્તિને પ્રેમથી વશ કરવામાં રહેલી છે.

વર્તનો કળારવાગ્મીઓની મર્મગ્રાહી વાણીએ વિવિધ રસનાં પોષક બનતાં રજુ કર્યાં છે. કેવળ ઋતુઓ જ ક્યાં, આપણા કવિઓએ તો મહિનાઓ, વારો અને તિથિઓની માનવી ચિત્ત પર ચચેલી અસરને હૃદય સોંસરવી નીકળી જાય એવી વેધકવાણીમાં ગાઈ બતાવી છે. વાર્તાઓમાં તેમજ વ્યવહારમાં યુગરક્તનો વ્યવસાય મુખ્ય તો વેપારનો મનાયો છે. એના સાહસ થરા સંતાનો દૂરદૂરના સાગર ખેડનારા સફરીઓ છે. અન્ય દીપો સાથે સંબંધમાં આવીને શ્રીની અને સરસ્વતીની વિશ્વવ્યાપી લેવડેવડ કરનારા છે. એવા એ ઉત્સાહથી ચનચનતા, યુવાનીની વસંતની માદક અસરને ઉડાડી દબને કર્તવ્યના દીર્ઘધન્યના પ્રવાસીઓની યુવતિ પત્નીઓ, કુટુંબકળીલાની સંભાળમાં શુભાએલી, દિનદિન નયનો તો સામર પારથી સમૃત્તિએ સભર ભરાંબને આવનારાં વહાણોની દિશામાં જ ચોંટાડી રહી હોય છે, પ્રતાપી જોને રત્નાગી હોય એણે તો જાએરા દહાડા વિરહના જ વીતાવવાના હોય. એવો નર ધરકુકડી ચબને ધરખૂણે કાપમ ખેડો રહેશે ન હોય. દૂરદૂરના મુઠકમાં એનાં પરાક્રમેએ નામના નોંધાવી હોય, દિશાઓના છેડા એની યશોગાથાઓથી ગાજ

ઉઠ્યા હોય, રાજ્યોની સભાઓમાં સમૃદ્ધિની વિપુલતાથી છલકાતી મહાનગરીઓનાં વેપારી જગદેશમાં ઉચેરાં એનાં બેસણાં હોય.

એવા રત્નાગીની પતિપ્રાણી*રસિક સ્ત્રીના હૃદયમાં વિનય મયોદાનાં બીડાએકાં દાર પાછળ પૂતાએલા અને ઉન્મત્તપ્રાપ્ત યશ્વત્તા બાવોને દુશળ મર્મથી કળાકારોએ ધીરા પડીને મુક્ત કરવાનો માર્ગ કયો છે. વ્રજગંગાઓને ખૂરતી મૂકીને મધુરાં સિધાવેલા સર્વમાન્ય નાથક શ્રીકૃષ્ણનું અવલંબન લઇને સ્ત્રીઓની* મુંગી વેદનાને વાચ્યા આપીને હળવી જ્વાલી છે. જીવનને હળવું કૂચ બનાવનારી આ સુકુમાર પદ્ધતિ ખરેખર મનોહર છે. પાછળથી તો મહિનાઓ, તિથિઓ, વારો લખવાનો જાણે સંપ્રદાય જ થઈ પડ્યો અને તેથી બધા કવિઓએ ખોડેલા એ પ્રકાર આપણે ત્યાં મળી આવે છે. શ્રીકૃષ્ણને બદલે પોતાના ઈષ્ટદેવને મધ્યનાં રાખીને બધાએ એ પ્રકારનાં ગીત રચ્યાં છે.

એ પદ્ધતિના વિપુલ સાહિત્યમાંથી જોણા જાણીના છતાં નોંધપાત્ર અને કવિના નામાચરણ વિનાના મહિનાઓ રસક બાંધબેનોના આસ્વાદન માટે રજુ કરું છું.

મધુકર મહિનાઓ

કારતકે કમળાવર ચાલ્યા, મેં હરિ જાંચડીએ ઝાલ્યા,
કાનવર કુંબળ શું ચટકયો, કાગળ શે ન લખ્યો કટકો ?
તેનો મને લાગ્યો છે ચટકો, ચટકો તો ચિત્તડામાં લાગ્યો,
ડંખ દઈ ગયો આઘો, મધુકર માધવને કહેજો.

માગશ્વરે માનવીનાં મન મોયાં, પતિવ્રત પોતાનાં ખેયાં,
સખી સુખ શામળીએ ન જોયા રે, મધુકર—

પોષે વ્યથા શેષી કાયા, વાલો મારો મેલી ગયા માયા,
પધારે પુરુષોત્તમ રાયા, મધુકર—

મહાયે મકરતણી રાતે, ગી ધેન્ય સો સાયે,
વાલે મારે વળગાડ્યાં હાથે રે, મધુકર—

કાગણુ ફર ફરે હોળી, આછા ચરણા ને ચોળી,
 કેસરીયાં બહુ છાંટયાં ઘોળી રે, મધુકર—
 ચેતરે ચતુરાં નવ ચેતી, અબળા ઝોળિંલા લેતી,
 વાલાછની વાટકડી ભેતી રે, મધુકર—
 વેશાએ વન કાયલ બેલે, લીલા વનસ્પતિ ડાલે,
 નાવે કોઈ વાલાને તોલે રે, મધુકર—
 જેઠે જહુવર શું નાવે, ને ઉનાં ભોજન કયમ ભાવે ?
 વનવાટે વાલોછ આવે રે, મધુકર—
 અપાડે લીલાં તરણાં, વાલો મારો મેલી ગયા પરણ્યા,
 નયણે વરણે ઝરણાં રે, મધુકર—
 શ્રાવણ સરવડીએ વરમે, નદીએ નીર ધણા બરશે,
 વાલો મારો કયમ કરી ઉતરશે રે, મધુકર—
 ભાદરવો બલી પેરે ગાળ્યો, પીયુડો પરદેશે આવ્યો,
 એણે ત્યાં જનવારો ગાળ્યો રે, મધુકર—
 આસો માસ દીવાળી, શેવ વણું કે સુવાળી ?
 વાલો વિના આ રી દીવાળી રે, મધુકર—

માધવ તો મધુકર રહ્યો, એક પુણે રિધર
 ચક્રને રહે નહિ. મેં, હરિને બાંધીએ આજ્યા
 હતાં પણ એ તો ચાલા અને જમીને અટક્યા
 કુખ્ય સાચે. એ તો દીક, પણ કામળને કટકોય
 ન લખાય ? એતો મને ચટકો લાગ્યો છે હો !
 એને કહેજો એ માગસરની મનોહરતામાં પતિને
 અતુસરવાનું બુધેલી સખીનાં પછીથી સામળિયે
 મુખ પણ ન જોયાં. મધુકરને છે એનું કાંઈ ?
 માયા મેલી મએલા વહાલાને સંભારતાં પોષણ
 કાયા શોધો નાખી, મટે પુરુષોત્તમરાય પધાર
 રાને ! મહા માસમાં મકરસંક્રાંતિની કક્કડતી
 હાડીવાળી-રાત્રિઓમાં સાથે ગાયો દોરાને
 દલાવો લંધો છે ત્યારે તો વાલાએ હાથે વળ-
 આજ્યા હતાં ! કાગણુ મહિનામાં આછા ચરણા ને
 ચોળા ઉપરે જહુ કેસર ઘોળીને છાંટ્યાં હતાં.
 ચેતરમાં જ ચતુરાએ ચેતવું જોઈતું હતું, પરંતુ
 પરવશ બનેલી અબળા તો બિચારી ઝોળિંભા
 ભેતી-છાનીમાડી ભેતી ને વસે ફરતી-દેતી,
 વાલાછની વાટકડી ભેતી હતી. વેશાખમાં

વનમાં કાયલ ભોલો રહી હોય, લીલી વનસ્પતિ
 ડાલી રહી હોય એ વેળાના વાલાના લાવણ્યની
 તોલે કોઈ આવે એમ નથી. જેઠ માસે જહુવરની
 વાટ જોઈ રહેલીને ઉનાં ભોજન કેમ કરીને
 ભાવે ? વાલોછ વનની વડે આવતા 'હરો
 કદાચ ! અપાડે તરણાં લીલાં થયાં છે ત્યારે
 એમની સાથે જીવન જોડનારાને વાલો તણ
 ગયા છે અને નવણેથી ઝાણાં પેડે આંસુ વહી
 રહેલાં વરસે છે. સરવડીએ વરસતો શ્રાવણ
 નદીએને ધણાં નીરથી બરશે ત્યારે મારો
 વાલો આવવા ધારશે તોમ કેમ કરીને પૂર ઉત્તર
 રશે ? ભાદરવો બલી રીતે મરણ મુજબ
 ગાળ્યો, પિયુડો પણ મરણ મુજબ પરદેશે
 ચાર્યો ગયો. અરે એણે તો ત્યાં આખો
 જન્મારો ગાળ્યો, આસો માસે તો સોને દીવાળી
 આવે છે. મારે શેવ વણુરી કે સુવાળી ? વાલા
 વિનાની આ દિવાળીની મારે શી શોખા ?

અગામી કવિ, તારા આ સરસ વિરહ
 ગીતમાં દીવાળીએ પણ મેળાપ ન કરાવ્યો કે ?

શરીરના રોગના પાયામાં પડેલા

પાયોરિયા

લેખક

શ્રી. બાપાલાલ ગ. વૈદ્ય

*

પાયોરિયા શબ્દ બે ધીક શબ્દો pueron એટલે ૫૨-૫૩ અને rhoia એટલે ફેરો-વદન. અર્થાત્ પડતું વહેતું એવો અર્થ પાયોરિયા શબ્દનો છે. આને કેટલાક 'પાયોરિયા એસ્ત્રીઓલેરીસ' નામથી પણ ઓળખે છે. આસ્ત્રીઓલસ એ લેટીન શબ્દનો અર્થ 'નાની બપોલ' એવો થાય છે. અર્થાત્ દાંતનાં હાડકાંનાં નાની બપોલમાંથી પડતું વહેતું એવો એનો અર્થ થાય છે. આ રોગના બીજાં પણ ધણાં નામો છે જેમાં કે 'રીડ હીસીડ,' ઈન્ડાઈ. પરંતુ આ બધામાં 'પાયોરિયા' શબ્દ જ સમાજમાં ખૂબ રૂઢ થઈ ગયો છે.

આ અંગ્રેજી શબ્દ સાંભળીને સૌ કોઈને એમ લાગે છે કે આ રોગ આ જમાનાનો નવો રોગ છે, પ્રાચીન જમાનામાં ન હતો. પરંતુ આ સાચું નથી. ઇ. સ. પૂ. ૪૦૦-૫૦૦માં ઇજીપ્તના લોકોમાં આ દરદ હતું એમ ઇજીપ્તના મંત્રી જોવાથી જણાયું છે. સુશ્રુત-સંહિતાના સુખરોગ અધ્યાયમાં મોંનાં જે અનેક રોગો (૬૫ રોગો) આપવામાં આવેલા છે તેમાં દન્તવેદ અને હપ્તહ એ રોગો પાયોરિયાને બરાબર મળતા છે. અર્થાત્ પ્રાચીન સમયમાં પણ આ રોગ હતો. આટલો વ્યાપક હશે કે નહિ તે બજવાન જાણે. દન્તસ્થાન એટલે દાંતોનું કવચ અને દન્તચર્ચક એટલે દાંતોમાં પથરીની પેઠે જમવો મળ, જે દાંતોમાં કાઈ-ધનો નાશ કરે છે એ. આ બે સુંદર શબ્દો આપણને સુષ્ટને આપેલા છે. શરીરમાં જેટલી ધાતુઓ છે એમાં દન્તવદક સૌથી

કઠિન છે. દાંતો ઉપર આ દ્રવ્યનું આવરણ આવેલું હોય છે અને એને લઈને જ કઠિનમાં કઠિન બાદ પદાર્થને મનુષ્ય ચાવી શકે છે. મોંની રચના બરાબર ન રાખવાથી આ આવરણ ઉપર પથરી જામીને આ આવરણને બગાડે છે અને એક દિવસ આ આવરણ પથરી સાથે નીકળી જાય છે દાંતો નાશ થાય છે. ' સા દન્તાનાં ગુગળીં તુ વિદેશા દન્તચર્ચક " (સુશ્રુત) આ દન્તચર્ચક દાંતોનાં ગુણો (કાઈ-ધનો) નાશ કરનાર છે.

સુશ્રુત કહે છે કે ખાધા પછી બે દાંતો વચ્ચે-બરાબર રહેલા અનાજના કણોને વાંસની સળી વડે કે ધાતુની બારીક સળી વડે બરાબર સાફ કરી નાખવા જોઈએ. જો આ બરાબર રહેલા અનાજોને બરાબર સાફ નહિ કરવામાં આવે તો તેથી મોંમાંથી અણુગમતી વાસ આવતી શરૂ થશે. (સુશ્રુત સુત ૪૬-૪૮૨) જે આમ કરવામાં નથી આવતું તો પછી ત્યાં સડો થાય છે અને મોંમાંથી દુગંધ મારે છે. ખાઈ જીડ્યા પછી બે દાંત વચ્ચે બરાબર રહેલા અનાજોને બરાબર સાફ કરી નાખવાનું જોઈએ તેના દાંતમાં સડો જન્મે છે અને તેને પાયોરિયા થાય છે. જમ્યા પછી મોં બરાબર સાફ કરવું, દાંતો બરાબર આંગળી વડે ધીમી નાખવા અને પાન ખાઈને કે સુખરાસ કરી પછી બારીક સળી વડે દાંતમાં જે કંઈ બરાબર રહ્યું હોય તે ધીમેથી કાઢી નાખવું જોઈએ.

દાંત બરાબર સાફ ન કરનારના દાંત ઉપર ધીમે ધીમે પીળા રંગનો મેલ જમા થાય છે અને દાંતોની જડ બરાબર કરે છે. દાંત ઉપર દાંતચર્ચક જન્મે છે અને પેટમાં પૂવજનક જન્મી પોતાનો અગ્નિ જમાવે છે. પરિણામે પાયોરિયા લાગુ પડે છે. દાંતના પેટમાંથી પડતું વહેતું અને મોંનું ગંધાતું આ બે પાયોરીયાનાં સુખ્ય લક્ષણો છે. પાયોરિયાનાં દરદીના મોંમાંથી એવી તો બરાબર વાસ મારે

છે કે તેની પાસે બીમા રહેવાનું મન થતું નથી.

જમી બિઠ્યા પછીથી દાંતમાં બરફ રહેવ અત્યંત સળી, વડે ખોતરીને દાંત ખરાબર સાફ કરવા; દાંતથી વડે ખરાબર ધસીને બિઠ્યા રાખવા. આ બે આપણે જોઈ ગયા. પરંતુ પાયોરિયા માટે આ બે જ કારણો છે એમ નથી. આયુર્વેદના આચાર્યોએ પાયોરિયા (તપક્ર્વા)ને પિત્ત અને રક્ત બન્ધ રોગ ગણ્યો છે. અર્થાત્ આમાં પિત્ત અને રક્ત બન્ને બગાડે છે અને એને લઈને જ પાયોરિયા થાય છે. શુભશુદ્ધિ આવડતક છે તેટલું જ આહારસીદ્ધિ પણ આમાં જવાબદાર છે.

પાયોરિયા એ એક રીતે પેટનું જ પ્રદર્શન છે. પેટ જો ખરાબ અને ગંધાતું હશે તો તેની બહાર છબ અને દાંતો ઉપર જરૂર થવાની જ. બેટર સાફ નહિ હશે તો બદલો આવવાની જ. અપોગ્ય આહાર વિહારથી જોયો જરૂરિયાત મંદ પડ્યો હોય, મલવિસર્જન ખરાબર સાફ થતું ન હોય, નિયમિત વ્યાયામ કે અન્ય શારીરિક શ્રમ ને કરતા નથી તેના પેટમાં સડો પેદા થવાનો જ, અને બદલો પણ મારવાની, આપણા આચાર્યોએ જરૂરિયાતે યત્ન કરી ઉપમાં આપેલો છે, યત્નમાં અપવિત્ર દ્રવ્યો ન હોમાય તેમ જરૂરિયાતમાં પણ ગમે તે ન નખાય, તીખા તમતમતા પદાર્થો, દારૂ, સોડા, ગરમાગરમ ચા, દડાં આદિક્રિયાઓના બધું જરા પણ વિચાર કર્યા વિના પેટમાં હોમાય છે. મદ્યિ ચરે આગથી ત્રણ હજાર વર્ષ પહેલાં કહ્યું છે કે સકળ રોગોનું કારણ 'ગ્રામ્ય આહાર' છે. ગ્રામ્ય ચપ્પડ સંસ્કૃતમાં અત્યંત ખરાબ, લીન અર્થમાં વપરાય છે. અન્યથા જ દેહ પોષાય છે એટલે અનને આપણે 'અનપક્ષ' માન્યું છે. આજ અત્તની ગ્રામ્યતા દેહની ધોર ખોદે છે. યોગ્ય પાચન થતું નથી, અંદર સડો જન્મે છે, અને અંદર સંચિત થયેલ ઝેર (દ્વિવિધ) લેહીને બગાડે

છે. વ્યાયામનો સાચ અભાવ, બેઠાકુ રવમાવ, બહાર ફરવા હરવા જવાનો કંટાળો, એથી એકંદર પરિણામે મંદશક્તિ, દ્વિવિધ, રક્તનો બગાડ અને પરિણામે પાયોરિયા. પાયોરિયા એ અપોગ્ય આહાર વિહારનું પરિણામ છે એમ કહેવામાં જરા પણ વાંધો નથી. પાયોરિયા સડાવાનો ઇચ્છાવાળાએ પોતાના આહાર વિષે ખૂબ જ જાગૃત રહેવાની જરૂર છે. હુંકમાં આ રોગ થતો અટકાવવા નીચેની સૂચનાઓ મહત્વની છે.

હમેશાં કાળજીપૂર્વક દાંતથી કરો, દાંતથી હમેશાં એકને એક જ જાતનું ન કરતાં બિજા બિજા વસ્તુનાં કરવાં જોઈએ. ખાવજ, લોમડો, કણક, બોરસડી, આકડો, વડ વગેરેનાં કરવાં જોઈએ. જોમ હમેશાં એક જ આહાર ખાવો ઠીક નથી તેમ એક જ પ્રકારનાં દાંતથી કરવાં પણ હિતકર નથી જ.

દાંતથી સાથે સુગંધી દંતમંજન વાપરવું જ જોઈએ, આથી લાક્ષણિક થશે અને બે દાંત વચ્ચે ભરાયલા પદાર્થો નીકળી આવશે. દંતમંજનો, બહારથી આવે છે એ આપણી વિવેકહીનતા સુચવનાર છે. એમાં મોટો ભાગ ચોક આવે છે. દાંત માટે ચોક દિનકર નથી જ. હરડાં, બેડાં, આંખનાં, કાથો, પુલાવેલો ફટકડો, તજ, લવિંગ, સિંધવ, —આટલાં દ્રવ્યો સમાન ભાગે લેવાં. વજ્રગાળ ચૂર્ણ કરવું, એમાં થોડુંક કપૂર નાખી ખરલમાં ધૂટવું. સુગંધિ માટે અત્તરનાં ૧૦-૧૫ ટીપાં નાખવાં. આ દંતમંજન સરસ છે. બીજામાં ૧ શેર અને તુવેસ્તી દાળ ૧ શેર લઈ જન્મેને એક ધડામાં ભરી, ધડાનું ઝોં કપડામટી વડે સીડી દેવું. આંધાં કે છાણનાં ઢગલામાં ઘેડો મૂકી સળી ગાંવડું. અંદર બીજામાં અને દાળને અંનધૂમ મોલસો સર્પ જશે. રાખ ન થયી જોઈએ. આ જગી ગએલ પદાર્થને ખરલમાં સહમ પીરી અંદર થોડા પ્રમાણમાં સિંધવ અને કપૂર

મીઠાવી ઘૂંટી લઈ શીશીમાં ભરી લેવું. દાંતનું કળતર, દુઃખાવો, પેટુમાંથી આવતું લોહી, વગેરે આ મંજનથી સાફ થાય છે. બીજામાંથી ભકકવાનું કંઈ જ પ્રયોજન નથી. એનો કાલસો ઘર્ષ જવાથી એની તીવ્રતા નાશ પામે છે. આ તદ્દન નિર્દોષ દંતમંજન છે. સોને એ બનાવીને વાપરવા ભલામણ કરેલું. આપણે સોપારી, બદામ અને અખરોટ ઉપરનાં છાલનાં ઢોલકાં નાખી ઘર્ષણે છીએ. એ નાખી ન દેતાં સંઘરવા અને એને પણ અંતર્ધૂમ બાળી નાખી ઉપર મુજબ સિંધવ અને કપૂર મેળવીને દંતમંજન બનાવી લેવું. આ પણ સારું દંતમંજન છે. આપણે બાળાયે છીએ તે કાલસો અને સિંધવ સમાન ભાગે સૂક્ષ્મ પીસીને તે પણ દંતમંજન તરીકે વાપરવું સાફ છે. મંજન કરેલ ન હોવું જોઈએ. ખૂબ સારી રીતે વારીને સૂક્ષ્મ બનાવવું જોઈએ. બહારુ દંતમંજનો કરતાં આ મંજનો હજાર દરજ્જે શ્રેષ્ઠ છે. દાનજી સાથે આલું મંજન નિસ વાપરવું જોઈએ.

દાનજી કરી મેં બરાબર સાફ કરી રહ્યા પછી નિત્ય તલના તેલના કાગળા કરવા બધાં તેજોમાં ઉત્તમોત્તમ તેજ તમનું જ છે એ યાદ રાખવું. આપણી દિનચર્યામાં તેજમંદુરને હમેશાં દાનજી કરી જાણ્યા પછીથી મોંમાં મોટા કાગળો ભરીને ૧૦-૧૫ મિનિટ બેસી રહેવું તેને-ખૂબ જ મદદતરું સ્થાન મળેલું છે. મોંના દાણજી રોગોથી આપણને આ તેજમંદુર બચાવે છે. અને દાંતની દૃઢતાને, કાંતિને, મુખ સૌન્દર્યને, આંખોને, કાનને, ગળાને તથા અવયવોને સંરક્ષે છે. એ ભાગોમાં થતા વિવિધ રોગોને અટકાવે છે. આ તેજમંદુરની પ્રાણાલિંગ તરીકે ગર્ભ છે એ ખેંદની વાત છે. રોગને અટકવા નાઈ ખાતું જેના હાથમાં હોય તેમણે એનો પ્રચાર કરવો જોઈએ. આ એક જ સાદી વાત અનેક ભયંકર રોગથી પ્રજાનું રક્ષણ કરશે, મરતા સુધી દાંતો ચક્રવર્તિ સુંદર રહેશે.

દાંતનું સૌન્દર્ય દિવ્યોત્તો વિષય છે. એ તરફ બેદરકાર રહેવાની શિક્ષા આજે જાણતાં મોંનાં ચોક્કાં વિવેકબળોનો કડુષુ જ્ઞાનપાત છે.

બહુ ગરમાગર અને કુટીકુટીને ચા પીવાની ટેવ-અત્યંત ધિક્કારપાત્ર છે. બહુ જીભોથી ગરમાગરમ ચા અને તે પણ નેટથી વાર મળે તેટલી વાર પીતી એ પાયોરીયા માટે જરૂર જવાબદાર છે: જરૂરથી પરનો અત્યાચાર છે.

ચોવીસે કલાક મોંમાં પાનનો દૂધો ભરી-રાખનારાઓએ તો ખિચારા દાંતો ઉપર સીતમ જ મુખ્યો છે.

તામ્બુલ બાણજીને દિનચર્યામાં સ્થાન છે. પાન ખાવાથી દાંત બગડે છે એમાં કંઈ જ તથ્ય નથી. ડૉ. ચોપડા જેવાએ શોધ્યું છે કે પાનના રસમાં તો અચાર્ટેક છે, જે સ્વાચ્છના પાચનમાં અત્યંત ભાગ ભજવે છે. વળી પાનનો રસ કાર્બોનિક એસિડ કરતાં વધુ જલદ જાંતુદ્ર છે. આપણો ખોરાક મોટે ભાગે સ્વાચ્છ છે. એટલે ખાઈ જાણ્યા પછીથી બરાસ, કરતૂરી, બચકળ, બદલી, ધંધાવચી, ચંચુકાખ, કેસર, વગેરે નાખી બનાવેલું સુગંધિ પાન પાચન માટે તેમજ સુખશુદ્ધિ માટે બહુ જ ઉપકારક છે. કાચો ચૂનો પણ ઉપયોગી છે. એટલે પાયોરીયા માટે તામ્બુલ બાણજીને નિંદવાની કંઈ જ જરૂર નથી. હવે ઉપરાંત જે ખાય છે તેમાં પાનનો દોષ નથી, ખાનારનો દોષ છે. એ વખત ખાધા બાદ, આ પીધા પછી સરસ પાન ખાતું સ્વાસ્થ્ય માટે સાફ છે. પરંતુ પાન ખાઈ રહ્યા બાદ દાંતને સળી વડે બરાબર સાફ કરી નાખવાનું રખે ચૂકતા. સતી વખતે તમામ કચરો સળી વડે ખોતરી કાઢી, કાગળા કરી, મોં સાફ કરી નાખવું જોઈએ. આ સાદી વાત સો કોઈ બ્યાનમાં રાખો.

આપણા ગુજરાતીઓનો ખોરાક ખૂબ જ ચેત્તો શર્ષક ગયો છે. કંઈ પણ કઠિન વીજ આવવાની એમાં આવતી જ નથી. એકાદ

વખત સારી રીતે શેઠેલી બાખરી-એને આવતાં દાંતને કંઈ બ્યાયામ મળે એવી-આવામાં લેવી નહીં, હેવટે અદવાડિયામાં ૧-૨ વાર દાળીયા આવવાની દેવ તો જરૂર રાખવી જ નેહ એ. એથી દાંતને બ્યાયામ મળશે.

ખાઈ જાયા ખાદ કેટલાકને લીંછુ ઘસતા મેં જોયા છે. આ ખરખર બચકર છે. કદી લીંછુ દાંત ન ઘસે. એથી દાંત બગડે છે. લીંછુ ચૂસીને ખાવાની દેવ પણ દાંત માટે ખૂબ જ બચકર છે. આજે લીંછુ ખાશો તો શોખ ખૂબ પ્રચલિત થયો છે. પરંતુ લીંછુ ચૂસીને ખાવું; અથવા એનો રસ પાણીમાં નાખીને રાત્ર પીવો એ આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ કોઈ રીતે સારો નથી; દાંત બગડવામાં એનો મોટો ફિસો છે. લીંછુમાં વિટામીન 'સી' છે એ જાણવા પછી એનો વપરાશ આજ ખૂબ વધી પડ્યો છે. એટલે દિવસમાં જેમ વધુ લેવાય તેમ સારું એમ માનવારા ધવા છે. એટલે એ લોકો રાત્ર પાણીમાં લીંછુનો રસ નાખી પીએ છે. પરંતુ રાત્ર લીંછુનો રસ કે પાણીમાં નાખીને પીવામાં આવતો રસ દાંત માટે કોઈ રીતે સારો નથી, બલકે દાંત માટે નુકસાનકારક છે. દાળમાં આંગૂલી નાખવાનો આપણો ચાલ ખૂબ જ શાસ્ત્રીય છે. આંગૂલી નુકસાનકારક અને લીંછુ ઉપકારક ! આ ખોટી માન્યતા ક્યાંથી ઘુસી ગઈ ? ચિકિત્સકો તો આ માટે જવાબદાર નથી ? દાળમાં બલે ૨-૪ ટીપાં લીંછુ નીચેલા, પરંતુ વારં-વાર લીંછુનો રસ પીવો અને તે પણ સ્વાસ્થ્ય રક્ષા માટે ! એ કોઈ રીતે ધ્વિષ્ટા યોગ્ય નથી. રોજ સવારમાં લીંછુ ચૂસનારા, એનો રસ કદી પી જનારા, દિવસમાં ૧-૨ વાર તેનું શરબત પીનારા, એનું છાકું દાંત ઘસનારા અને આ બધું આરોગ્ય રક્ષા માટે કરનારા એટલે આ કુટ દેવ જોડેતો સાફ.

પાથોરિયા થયો એટલે દાંતો ટકાવવા જ

નેહ એ એ મત સાથે આ લેખક સંમત થતો નથી. મેં ઘણા પાથોરિયાના દરદીઓને ઉપવાસ કરાવ્યા છે અને પરિણામે એમનો પાથોરિયા ગયો છે. પિત્ત અને રક્ત આ બે દેવેલો બગાડ પાથોરિયા છે. એટલે પાથોરિયાવાળાઓને આ સિદ્ધાંત લક્ષમાં લઈ દવા-દાર કરવામાં આવશે તો પાથોરિયા મટશે જ. પરંતુ ઘણા લોકો વખતનો જે રોગ હશે તો મટશે જ એમ કહી શકાય એમ નથી. પરંતુ આજે જરા જરામાં દાંતો પડાવવાનો જે પતન ચાલ્યો છે તે તરફ લેખક પોતાનો અણગમો જરૂર જાહેર કરે છે. દાંત વેંચોનું પ્રયોજન દાંતો ખેંચવા પુરતું જ છે એમ જનસમાજ માની બેઠો છે. ખરી રીતે દંતરક્ષા કેમ સાધવી નેહ એ એ સમજવાનું કામ તો દંતવેંચોનું છે.

અને હેવટે/દાંત માટે કરવામાં આવતા જંતુદ્ધ દવાઓના ડોઝના વિષે કહું તો મોંની અંદર દવાનું બગવાને જંતુઓને મારવાની અદ્ભુત શક્તિ મૂકી છે. કૃષા કરી એમાં જલદ જંતુદ્ધ દવાઓના ડોઝના ન ધાણો. યાદખોસક મેન્પોલ, ડીડોલ, લાઇસોલ હાઇડ્રોજન પર ઓક્સાઇડ, આ બધાનો ઊપયોગ ન કરો. એની કંઈ જ જરૂર નથી. રહેજ ગરમ પાણીમાં મીકું નાખીને તેના ડોઝના બસ છે. આ બધી જાહેરખબરી આ બાબા છે: શાસ્ત્રીય વાતો નથી. દંતરક્ષા કે સુખરક્ષા માટે કોઈ પણ જલદ દવા મોંમાં ન જવા દેશો, ન નાખશો. મોંની શ્લેષ્મકલામાં જંતુઓને મારવાનો કુદરતી જ ગુણ છે.

પરંતુ એક વખત પાથોરિયા લાગુ પડે છે તે પછી તે મટાડવાનું કાર્ય સુરેલ અને છે. કોઈક વખત તો દાંત ઉપરથી તો તદ્દન સારા જણાય છે અને અંદર પર થતું હોય છે એ વખતે એક રેથી જ આ દરદનો નિર્ણય થઈ શકે છે. આના ઉપદ્રવો અનેક છે અને

પરિણામે દાંતને ટકાવી નાખવાની ચિકિત્સકો સલાહ આપે છે. બહુ લાંબા વખતનો રોગ હોય તો તે એ બાબે જ મટે છે. પરંતુ સાધારણ આવૃત્તિ હોય, દાંત હાલતા ન હોય તો તરતનું ચિકિત્સક દરદારી મટી જાય છે. આ રોગ પિત્ત અને રક્ત એ દોષોથી થાય છે. એટલે પિત્તથી અને રક્ત શોષક દવાઓ તેમ જ તે માટે યોગ્ય આદાર યોગ્યના કરવાથી દરદાર મટે છે. જે આદારનો વિષાક અમ્લ (Acid) હોય, જે પચવામાં બારે હોય, પેટમાં બાદી કરનાર હોય-તેનો આદાર અંધ કરવો લેઈએ. હું તો દરદારે દૂધ, ફળ, સૂકો મેવો-આ ઉપર જ રાખું છું અને પરિણામો સારા આવે છે. ઉપવાસ સદન કરી શકે તેવો દરદાર હોય તો ૧૫-૨૦ ઉપવાસ કરાવવા હિતાવહ છે. રક્ત અને પિત્તની વિકૃતિ દૂર થયે દાંત ઉપર એની મુંઠ અસર નોવામાં આવે છે.

સંધિવા, જવર, અંધજ્વર, અંધજ્વર, વિકાર, મંદામ્નિ, શિરઃ યજ્ઞ, બ્રમ, અસ્થિતો વરમ, ગજરામણ, બેચેની, અશક્તિ આ બધા રિકારો પાયોરિયામાં નોવામાં આવે છે. પાયોરિયા મટતાં આ બધાં મટી જાય છે.

પાયોરિયાવાળા દરદારે આ, પાન, અને સોડાલેમનનાં પીણાં, લીંબુનું શરબત કે અન્ય ખાટાં પીણાં, ખટારા ઉત્પન્ન કરે તેવો ખોરાક લેવો લેઈએ. અને ઉપર સૂચવેલા ઉપાયો અદાપૂર્વક ધીરજથી કરવા લેઈએ.

સ્તિમ્બા: સમાનરુપા: સુપંક્તવ:

શિલ્લરિણ: સ્તિમ્બા: ।

દન્તા: મવન્તિ વાસાં

તાસાં પદે જગત્સર્વમ્ ॥ (સામુદ્રિક)

જેનાં દાંતો રિન્ગ-અળકતા તેજસ્વી, એક જ સરખા રૂપવાળા, એક જ સીધી લીટીમાં આવેલા, એ દાંતો વચ્ચે જરા પણ

પોદ ન હોય તેવી સ્ત્રીઓના પગમાં આખું જગત આવી વસે છે. અર્થાત્ આવા દાંતવાળી સ્ત્રી પરમ સૌભાગ્યવતી, અને નસીબદાર ગણાય છે.

મુખની શોભા દાંત છે અને ગંદા દાંતો કુસંસ્કાર સૂચક છે.

[અનુસંધાન પૃ. ૪૦ થી]

એમણે આયુર્વેદિક ડોરેજનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો. એ અભ્યાસની સાથે એમણે કવેનો અભ્યાસ ચાલુ રાખેલો. ૧૯૪૫ની સાલમાં તે જી. એ. પ્રથમ વર્ગમાં પાસ થયાં, અને ૧૯૪૭નાં આયુર્વેદિક ડી. એસ. એફ. ની પરીક્ષામાં પ્રથમ વર્ગમાં પહેલા નંબરે પાસ થયાં. કરી. એક વિષયમાં તેમણે જે દક્ષ ગુણ મેળવ્યા છે. ત્રણ વિષયમાં ડીરડી ગણન મેળવ્યું છે, બે વિષયમાં નવાં રેકર્ડ રચાયાં છે.

પછી તેમણે બાદરણ અને આણંદમાં આખના દવાખાનાં ચલાવવા માંડ્યાં. તેમને આગળ બજવાનો ખૂબ જ ઉત્સાહ હતો, તેમાં મિત્રોની સહાનુભૂતિ મળી અને એમણે પરદેશ જવા માટે બંધી તૈયારી કરી અને ડાહીનમાં 'નેશનલ મેટરનીટી હોમ' ને મોકલું પ્રસ્તુતિ-ગ્રંથ છે તેમાં અભ્યાસ માટે પ્રવેશપત્ર મેળવ્યું.

તેમના પિતા તેમને રૂઢિ રિવાજ પ્રમાણે પરણાવવા ઈચ્છે છે અને કમુનલેનનો સંકર છે કે ત્યાં સુધી પાટીદાર ગાંધીમાં પરણી વગેરે કુરિવાજોનું સામાન્ય છે ત્યાં સુધી લગ્ન કરવું નહિ. આથી તેમના પિતા તરફથી એક પાંખની પણ મદદ મળતી નથી, છતાં અભ્યાસની તમનાવાળાને મળી રહે છે તે રીતે કમુનલેનને પણ મિત્રોની મદદ મળી અને તેઓ થોડા સમય પહેલાં એરોપ્લેનમાં ઉડીને લંડન થઈ ડાહીન ગયાં અને હાલુ ત્યાં તેમના અભ્યાસમાં એકરત થઈ ગયાં છે.

૨૮. અમૃત શેરગીઝ

કેટલાક

સ્ત્રી-પરિચયો

*

અમૃતાનો જીવનકથા જાણીતી જ છે. કાલે ખંડાલાવળાની મિમાંસા પ્રગટ થયા પછી તે તત્વારીખને બદલે લોકકથા બની છે. 'લોક કલાકાર' શબ્દ એટલો સરનો બની ગયો છે કે તેનું મહત્વ રહ્યું નથી, પરંતુ અમૃતા પરેખરા અર્થમાં દેશે પેલા કરેલાં લોક કલાકાર હતાં. શીખ જમોનદાર અને હિન્દ સંસ્કૃતિ અને જીવનશૈલી વાળી હંગેરીઅન મહિલાની પુત્રી હોવા છતાં તેની ચિત્રકૃતિઓ લોકજીવનની પ્રમાણિક અને હાર્દિક રજુઆત કરવામાં અદિતીય છે.

સરદાર ઉમરાવસિંગ શેરગીઝ મછીયા શીસ્તુદ, નૈપોતિષી, કવિ અને સહિતશાળી વિચારક છે. જુદાવરથને લઈ આંખો નમળી પડી ગયા છતાં તેઓ સંસ્કૃત ઉચ્ચારશાસ્ત્રના વિષયમાં સુંદર કાષ્ઠ કરી રહ્યા છે. મહાન પ્રવાસી ડો. ઇકબ્રાહિમ મિત્ર અને અબાસી હોવા છતાં તેઓ આજ પ્રખ્યાત નથી, કેમકે તેઓ પ્રસિદ્ધિથી અગ્રગ્રંથી સીમલામાં પોતાના મકાન 'ધી હોલ્મ સમરિલ્ક' ખાતે કાંઈક નિવૃત્ત જીવન જીવે છે.

સ્ત્રીઓના સમાન સામાજિક દરજ્જામાં ચૂરત રીતે માનના હોવાથી, પોતાની પુત્રીમાં ચિત્ર કલાશક્તિ જોતાં તેમણે તેને તાલીમ માટે ઇટાલી અને પેરીસ મોકલી. તેમણે અને મેઝમે શેરીફ ગીમે મહાન આત્મજોગ અને આર્થિક મુશ્કેલીઓ વેળે પશુ અમૃતાની કલાને સરતી જગલ કલા બનતાં અટકાવો. તેમણે તેને તરંગી અને કચડી નાખનારા કલા પોષક રાગઓથી દૂર રાખી અને કલાચિવેચકો તરીકે પોતાને ખપાવતા કલાના વેપારીઓની શિકાર બનતી અટકાવી.

બે જાગિનીઓમાં મોટી અમૃતાનો જન્મ શુક્રવાર તા. ૩૦-૧-૧૩ના રોજ લુધાપેરટ ખાતે થયેલો અને ૧૯૨૧માં પોતાના માતા

પિતા સાથે તે હિંદ આવી હતી. તેનું ચિત્ર કલામાં નૈપુણ્ય જોઈ તેમણે તેને ઇટાલી મોકલી પણ ઇટાલીઅન શિક્ષકોની શિક્ષણ વિષયક મોટાઈ તેના સ્વભાવને માફક આવી નહીં અને એ કુટુંબ ૧૯૨૬માં હિંદ પાછું ફર્યું. અમૃતા ૧૬ વર્ષની ઈર્ષ ત્યારે તેઓએ તેને ફરી યુરોપ લઈ જઈ માન્ડ કોમીયરે અને પછીથી લ' એકોસ દેસ બે આર્ટસમાં દાખલ કરી. ૧૯૩૨માં તેનું પ્રથમ ચિત્ર 'કન્યાઓ' માન્ડ સભોન (આ સંસ્થા ઇંગ્લાન્ડની રાયલ એકેડેમીની સંગોવડી છે)માં પ્રદર્શિત થયું હતું. એ ચિત્ર વર્ષના ઉત્તમ ચિત્ર તરીકે સેપાયું હતું. અમૃતાને માન્ડ સભોનના એસોસીએટ થવાનું બહુમાન મળ્યું.

પણ અમૃતા જાણતી હતી કે પાશ્વત્ય પદ્ધતિની શાસ્ત્રીય પારંગતતા જ તેને મહાન કલાકાર બનાવી શકશે નહિ (આ વાત આપણા ઘણા હિંદી કલાકારો સમજતા નથી). ફરીવાર સ્વદેશની ધરતી પર પગ મુક્યા પછી તેણે આ પ્રમાણે લખ્યું હતું:

"મેં હિંદની જમિન પર પગ મુક્યો કે તરત જ (અમે ૧૯૩૪માં પાછાં ફર્યાં હતાં) માત્ર વરતુના જુરસામાં જ નહિ, પણ મારી ચિત્રોની શાસ્ત્રીય રજુઆતમાં પણ મહાન ફેરફાર થયો. તે મૂળભૂત રીતે વધુ હિંદી બન્યાં. કલાકાર તરીકે મારું ખરું ખેલ શું હોયું જોઈએ તેનું મને બાન થયું. હિંદી જીવન અને ખાસ કરીને ગરીબ હિંદીઓને ચિત્રો દ્વારા રજુ કરવાનું, અદ્યતન નમના અને ઘેષની એ શાંત પ્રતિભાઓને ચિત્રવાનું, વિરૂપતા વચ્ચે આશ્ચર્યકારક સૌંદર્યવંતા તેમના

અણ્વીયાળા સ્થામ શરીર રળુ કરવાતું, તેમના નિરાશ ચક્ષુઓની મારા પર પડેલી છાપ... કે-નાસે પર રળુ કરવાતું મારું જ ધ્યેય હોતું બોધ્યું.

અજંટા, રાજપુત ચિત્રકાગ્રે અને ગોગલ શૈલિનાં નાનાં ચિત્રોમાંથી ગ્રેસુ ગોળગોને તથા મીઠી અને ભાવનાશીલ બંગાળ શૈલિથી અલગ રહીને તેણે પોતાની અનોખી શૈલિ યોજી. એ ખરું છે કે તેની કલામાં આધુનિક અમેરિકન કલાકારોની જેમ મજદૂરોના જીવન-જંતુ ચિત્રણ નથી, પણ તેના સમૂદ અધ્ય-યન અને ચિત્રણોમાં સમૂદ વેદનાઓ અને વ્યક્તિગત પ્રત્યાધાતો દેખાઈ આવે છે.

અમુના પ મી ડીસેમ્બર ૧૯૪૧ના રોજ એકાએક અવસાન પામી ત્યારે તેની કલાની ખિલવણી બાંગ્લેજ પૂર્ણ થઈ હતી. તેનું મરણ બેઠી સંયોગોમાં થયું હતું, કેમકે તેનો સારવાર કરનારાઓએ તેના તરફ બારે બેઠ-રકારો રાખી હતી. તેનાં ચિત્રકાગ્રે તેના કોરેશિયન પતિ વિહાર એલાન અને બીજા મિત્રોની પાસે રહ્યાં.

તેની જે કલાકૃતિઓ સંગ્રહરથાંગો કે ખાનગી કલાબંડારોમાં નથી તે બે બાગે પડે-આઈ ગઈ છે. તેના મરણ પછી જ તેને મહાન ચિત્રકેષ્મ તરીકે સ્વીકારવામાં આવી. આપણા દેશમાં ન છૂટકે તેને અપનાવવામાં આવી હતી. આખી છંદગી તેને કૃષ્ટાખાજ કલા વિવેચકોના નિર્દય હુમલા જ સહેવા પડ્યા હતા.

*

૩૧. મીસ કમુઅહેન

બાદરણના પુરોષોત્તમભાઈ ભગવાનનાં પુત્રી કમળાખડેન ૧૯૩૩ની સાલમાં અગ્રેજ પડેલા ધોરણમાં બેઠેલાં. તે સમયે એ એકલા જ હાઈસ્કૂલમાં જનાર બહેન હતી. ગામના કેટલાક લોકોએ તેમના દાદાને કહ્યું કે છાડીને છાકરાઓની નિશાળમાં શું કામ મૂકી છે?

છાડીને જોનાં. એ ઉપરથી ભગવાને કુસુમ-બહેનને છાડીની લીધેલાં, પરંતુ તેમને અભ્યાસ કરવાનો ઉમંગ એટલે નિશાળથી ઉઠી ગયાં છતાં ગેટ્લિક થવાની પ્રબળ ઇચ્છા થઈ. એટલે ડીક્ષનેરી ગોખી નાખવાનો નિર્ણય કર્યો. એ માટે નિયમ કરેલા કે રોજનાં ૨૫ પાન પરી-દિયે ચારથી સાત વાગ્યા સુધીમાં ગોખવ, આમ ધર આગળ દોઢ વર્ષ અભ્યાસ કરીને તે મુંઝાઈ સુનિર્ણયિતીની પરીક્ષામાં બેઠાં અને સન ૧૯૩૬માં ગેટ્લિક પાસ થયાં. તે પછી તેઓ બાદરણ કન્યા વિદ્યાલયમાં શિક્ષિકા તરીકે બેઠાંયાં ને લાં મિત્રોનાં ઉત્સાહથી એમણે કવેનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. પડેલા વર્ષની પરીક્ષા સને ૧૯૪૧ માં આપી અને પાસ થયાં. હિંદુસ્તાન અભ્યાસ શરૂ કરવા માંડેલા પદ્મ '૪૨ની ચળવળ આવી એટલે વિદ્યાલય બંધ થયું. એમને લગ્નનો રંગ લાગ્યો ન હતો. એ વિદ્યાભ્યાસેગી હતાં. વૈદક પ્રયે એમની રચિ વળી વિશેષ હતી, એટલે નડિ-યાદ આયુર્વેદિક કોલેજમાં દાખલ થયાં.

પરંતુ લાં સંસ્કૃતની મુશ્કેલી આવી. એ કોલેજનો નિયમ એવો છે કે ગેટ્લિકમાં બેઠે સંસ્કૃત લીધું હોય તેને જ દાખલ કરે. પોતે એક માસમાં સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરી આપશે એમ કમુઅહેનના કહેવાથી પ્રિન્સિપાલ એટલા સારા કે એમણે ખાતા સાથે લખાવટી કરીને સંસ્કૃત પરીક્ષા લડને દાખલ કર્યાં. આ અગાઉ એ કન્યા વિદ્યાલયમાં હતાં ત્યારે એમણે રાષ્ટ્રભાષાની કૌવલની પરીક્ષા પાસ કરી હતી. શિરાણુ, ચિત્રકામ વગેરેની પરી-ક્ષાઓ પણ પાસ કરેલી.

આયુર્વેદિક કોલેજમાં એમણે સારી પ્રગતિ ખતાવી. એમની પાસે પૈસા ન મળે. એમના પિતાથી એમને મદદ કરતા ન હતા. કરમચ-દના થી. ચોક્કસીએ એમને મદદ કરી અને (અનુસંધાન પૃ. ૩૮ ઉપર)

ચિ. બહેન,

તને અમાઝિના એક પત્રમાં મેં સ્પષ્ટ વિષે થોડું લખેલું એ બાબતમાં તને આને વધારે લખવાનું જરૂરી લાગે છે.

આપણને ઘણી વાર મનમાં એમ થાય છે કે અમુક બાળક કેવું મગ્નનું છે ! પછી એ બાળકને તેડીએ છીએ તે કેટલીક વાર રમાડીને તેને વહાણથી બચ્ચી બરીએ છીએ. બહે આમ એક નાના બાળકને આપણે નિર્દોષભાવે બચ્ચી બરીએ, પરંતુ આપણામાં સ્પર્શ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા રહેલી છે તેનું એ પરિણામ છે.

તું નાની હતી ત્યાં સુધી તને બધા રમાડતાં ને બચ્ચી પણ કરતાં. પરંતુ તું મોટી થયા પછી તારી સાથે એવી ઠાંઈ રમત ન જ કરી શકે ખડું ને ? કારણ કે આપણા સમાજમાં એવો રિવાજ છે કે મોટાં યશ્વે પછી ગમે તેને સ્પર્શ ન કરાય.

પણ, તું કહીશ કે આ અગ્રેજ લોકો તો છૂટથી એકબીજાને સ્પર્શ કરે છે ને ? ને છાપામાં ને સિનેમામાં એવાં ચિત્રો પણ આવે છે ને ? વાત ખરી છે. પશ્ચિમના દેશોમાં ગમે તે સ્ત્રી પુરુષ એકબીજાને સ્વાભાવિકપણે અડે તો તેમાં હરકત નથી ગણાતી, તેનું કારણ એનું છે કે એ દેશમાં એવા રીતરિવાજો છે.

પણ, તું પૂછીશ કે આ સ્પર્શ કરવા ન કરવા વિષે આટલી બધી ખજાણો શા સારું કરવી ? સ્પર્શ કરીએ તેમાં શું શું ?

આનો પ્રત્નો તારા મનમાં ઉઠે તો તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ તેવી છૂટ લેવી એ ચોખ્ખું નથી. જો, તને એક વાતની યાદ આપું. તું કાંઈ વાર નિરાળમાં કે ઘરમાં હોઝાઓ સાથે રમતી હોય છે, ત્યારે જાણે અજાણે તને

કન્યાને પત્રો

લેખક :

શ્રી. પૂરાતન જૂથ

*

કાંઈક હોઝરાની સાથે મારામારી કે ધીંગામસ્તી કરીને અથડાઈ પડવાનું મન ઘડે જાય છે ને તું અજાણનાં જ અયગ્યતા હોય એવો બડા-રથી ડોળ પણ કરે છે. પણ, આ બધું અજાણનાં નથી થતું. એ તું તારા મનથી તો જાણે છે જ. મોટરોએથી છૂટું રાખતા ખાતર જ તું તારી ઉંડી ઇચ્છાને રોકે છે એટલું જ.

તો પછી આપણા મનમાં જાડી ઇચ્છા હોય તેને અમલમાં મૂકવી એમાં શું ખોટું ? જો, વાત તો સાવ સરળ છે. આપણા મનમાં જે જે ઇચ્છાઓ થાય છે તેમાં કંઈ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી ને કંઈ ન કરવી તેનો નિર્ણય કરવાની વિવેકશક્તિ ઈશ્વરે બધા જીવોમાં માત્ર મનુષ્યને જ આપી છે. એટલે આપણી ઇચ્છાનો અમલ કેવી રીતે કરવો તે પ્રથમ સમજી લે. પછી તું તારી મેળે નક્કી કરી શકીશ કે તારે શું કરવું ને શું ન કરવું.

ઈશ્વર-કુદરતે તને સુંદર શરીર આપેલું છે. હવે તું વિચાર કરી જો કે એ શરીરનો

ઉપયોગ થું? શા માટે એ શરીર તને મળેલું છે? માત્ર તારા મનમાં જે જે ઈચ્છાઓ થાય તે પૂરી કરવા માટેનું જ એ સાધન છે? કે પછી શરીરનો ખીન્ને કોઈ ઉચ્ચ હેતુ પાર પાડવા માટે ઉપયોગ છે?

આવા બધા પ્રશ્નો તું વિચાર કરજે. તો તને સમજાશે કે આ તારું શરીર એક ચોક્કસ હેતુ માટે આ દુનિયામાં આવેલું છે. એ હેતુ એવો છે કે આ શરીરથી જે કંઈ ખીજને મદદ કરી શકાય તે કરી છૂટવી. ખીજને સદાય ન કરી શકાય તો પણ કોઈને યે હાનિ ન પહોંચે એવી રીતે જીવન પસાર કરવું, એ ઉત્તમ વાત છે. જે તને કેલું છે તેમ જીને સોંપાયેલું શ્રેષ્ઠ કાર્ય તે ભવિષ્યની પ્રજાની ઉત્તમ માના થવાનું છે. પરંતુ આ બધેય તને કદાચ અત્યારે ન રુચે, તો પણ તું એટલું રમરણમાં રાખજે કે તારું શરીર એ એક અતિશય મૂલ્યવાન વસ્તુ છે. અને એક વિચાર કરીને જીવન ગાળનાર વ્યક્તિ તરીકે તારી સૌથી પ્રથમ ફરજ તારા શરીરને સ્વચ્છ, પવિત્ર ને તંદુરસ્ત રાખવાની છે.

તું આટલી જવાબદારી સમજી રાખજે કે તારી પોતાની સ્વચ્છતા, પવિત્રતા, ને તંદુરસ્તી સચવાશે તો જ આખા સમાજની તંદુરસ્તી ને પવિત્રતા સચવાવાની છે.

તું નાની હતી ત્યાં સુધી તો ખેલતી, કુદતી, નાચતી તે ઠીક હતું. પણ હવે તું મોટી થઈ. એટલે સમાજની પ્રત્યે તારે કેટલીક ફરજ અદા કરવાની રહે છે. જેને સમાજજી પ્રત્યેની પોતાની ફરજનું જાન નથી હોતું, તેઓ એક રીતે કહીએ તો બાલ્યાવસ્થામાં જ છે. બહે શરીરથી તેઓની ઉંમર મોટી થાય, પણ સમાજની દૃષ્ટિએ તેઓ બાળક જેવા જ આત્માની ને અણસમજી રહે છે.

તું તો ભણી ગણીને હવે ત્રધી વરતુનો વિચાર કરતી થઈ છે. શું સારું ને શું ખોટું

એનો માત્ર તારા સંકુચિત સ્વાર્થની દૃષ્ટિએ તારે વિચાર નથી કરવાનો, પણ આખા સમાજના હિતની વિશાળ દૃષ્ટિ રાખીને જ તારે તારું વર્તન ઘડવાનું છે. ને તારી ઈચ્છાઓને પણ એ જ મર્યાદામાં રાખીને પાર પાડવાની છે.

આપણે આખા સમાજની સ્વચ્છતા, પવિત્રતા, ને તંદુરસ્તી સાચવવામાં સદાય ફરીએ એ આપણી ખીજ મોટી ફરજ છે. અને જેવટે જે ઈશ્વરે આપણને આ સુંદર શરીર આપ્યું છે તેની પ્રત્યેની ફરજ પૂરી કરવાનું પણ આપણાથી કેમ ભૂલાય!

આમ પ્રથમ તું તારી પોતાની જાત પ્રત્યે, પછી તારા સમાજ પ્રત્યે ને ત્રીજી ઈશ્વર પ્રત્યેની ફરજ અદા કરવા માટે તારે શરીરને સ્વચ્છ, પવિત્ર ને તંદુરસ્ત રાખવું જ નોંધવું.

પણ, ખીજને સ્પર્શ કરવાથી શરીર અસ્વચ્છ, અપવિત્ર ને રોગી બને છે એવું ક્યાં છે? એમ તારા મનમાં પ્રશ્ન થશે.

પણ, એક વાત યાદ રાખજે કે આપણે ક્યારે કેવા હેતુથી સ્પર્શ કરીએ છીએ તેની ખૂદ આપણને પણ પૂરી સમજણ નથી પડતી. ને જે તને કેલું છે તેમ આપણામાં રહેલી સર્જનની શક્તિ એવી સૂક્ષ્મ ને પ્રયત્નપણે કામ કરે છે કે ક્યારે કેને કેવી ઇચ્છાથી સ્પર્શ થાય છે તેની ખબર નથી પડતી. માટે આપણા અનુભવીઓએ ઉત્તમ નિયમ એવો નક્કી કર્યો છે કે, શક્ય હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ સંજોગમાં કેઈનેય સ્પર્શ કરવાનો પ્રસંગ પાડવો જ નહીં. ને તે સાથે એ પણ લક્ષમાં રાખવું કે આપણું શરીર એ ઈશ્વરે સમાજને સોંપેલું અમોલ્ય ધન છે. એવી સમજથી કદી એકાંતમાં કોઈનેય મળવાનો કે કેહાનીય સાથે નકામી વાતો કરવાનો પ્રસંગ ન પાડવો. એકાંતમાં મળવાની ને વાત કરવાની કેટલીક વાર મળ પડે છે, તેનું કારણ

પણુ સ્પર્શની ક્ષુધા છે. કારણ કે ધણીવાર એકાંતમાં વાતો કરનાર બંધને અબધને એક બીજાને સ્પર્શ કર્યા વગર બાગે જ રહી શકે.

આમ કહું છું તેથી તું એકાંતથી બહાર ન જઈશ. એકાંતમાં બધ પામવા જેવું કંઈ જ નથી. જો છે તે આપણી અંદર જ છે. એટલે જો તારાં રાખવાની હોય તો આપણી ભતતની રાખવી. એટલે કે, જીવનમાં જરાયે સ્વભાવિકતા સાંખ્યા વગર, તારે સ્પર્શના અને એકાંતના પ્રસંગો લેખા જ ન થવા દેવા.

સ્પર્શથી બાબતમાં આપણા સમાજમાં આટલી બધી ચીવટ શા માટે રખાઈ હતી, એવા તને પ્રશ્ન થશે.

સ્પર્શમાં તો કંઈ હોય નથી, પરંતુ કેવી હમ્મણ કે વૃત્તિથી સ્પર્શ કરવામાં આવે છે તેની ઉપર સ્પર્શના પ્રકારનો બધો આધાર રહે છે. કોઈ બાઈ બહુ જ બિમાર હોય તે તેની સારવાર કરવા માટે સ્પર્શ કરાય; તે એ જ બાઈ તંદુરસ્ત હોય તો તેની સાથે મમ્મત ખાતર ગેલ કરીને પણ કોઈ સ્પર્શ કરે. આમાં બિમાર અવસ્થામાં સ્પર્શ કરીએ તેમાં હોય નથી, ત્યારે બીજી રિયતિમાં ચોખ્ખો હોય રહેતો છે.

કોઈને ય મમ્મત ખાતર પણ સ્પર્શ કરવાની હમ્મણ થાય ત્યારે સમજ લેવું કે આપણામાં રહેલી સર્જનની શક્તિ આપણને અવજો માર્ગે દોડી રહેલી છે. અવજોઈ ઇન્દ્રિય તંદુરસ્ત ન હોય તો ગમે ત્યારે મરમ થવું ગમે છે. સ્પર્શ કરવાથી સરીરનાં અંગત્વનાં અંગેમાં મરમીનો મરમી ભય એવો અનુભવ થાય છે. આવો અનુભવ કરવો એ ઉચિત નથી. કારણ કે ઇન્દ્રિયો માત્ર નવો જીવ ઉત્પન્ન કરવાના હેતુથી જ સંચેત ને મરમ થાય એ ઉચિત મનાયું છે. ને ઇન્દ્રિયોની એ વૃત્તિને કમળી સંસ્થા દ્વારા વ્યવસ્થિત ને મર્યાદિત કરવામાં આવેલો છે, જેથી સમા-

જમા અવ્યવસ્થા કે નૈતિક અધેર ન ફેલાય. હુંકમાં, જેની સાથે સમાજ અને ધર્મના નિયમ અનુસાર લમ્મી જોડાઈએ તેની સાથે જ મર્યાદિત ને ચોક્કસ હેતુ પાર પાડવા માટે જ સ્પર્શની છૂટ લેવાય. તે સિવાય બીજા કોઈની સાથેના સ્પર્શમાં સુખ લેવાય તો તેથી આપણી ભતતને ને સમાજને આપણે અપવિત્ર કરીએ છીએ. કારણ કે આખા સમાજના વિકાસ ને પ્રગતિનો આધાર એ એક વ્યક્તિની સંસ્કારિતા ઉપર જ છે. તું આ વિશે વિચારપૂર્વક તારું વર્તન ધરજે. કારણ કે તારા ઉપર આખા સમાજની સુવ્યવસ્થાનો આધાર છે.

[૮]

ચિ. બહેન,

તારો પત્ર મળ્યો. તે પૂછ્યું છે કે છોકરાઓ સાથે મિત્રતાનો સંબંધ તારાથી રખાય કે નહીં. તારો પ્રશ્ન વિચારી લેવા જેવો છે.

છોકરાઓ સાથે મિત્રતા રખવામાં હરકત કંઈ જ નથી. તું બણવા બધ છે ત્યાં તારે ફેરવાયે છોકરાઓ સાથે પરિચય થાય એ સ્વાભાવિક છે, વળી તને આ ઉમ્મરે છોકરાઓની દોસ્તી બાંધવાનું મન થાય એ પણ સ્વાભાવિક છે. કારણ કે તારી આ ઉમ્મર એ પેલા તાબ, સુગંધો, સુંદર, ખીલી રહેલા ફૂલ જેવી છે. જેમ ફૂલની સુવાસથી તેની તરફ મધમાખી, પતંગિયા, નાનાં પક્ષી એવા છોડે દોડી આવે છે, તેવી જ રીતે તારાં બીજી રહેલાં અંગોં જોડેને પણ છોકરાઓ તારી પ્રત્યે આકર્ષાય છે, એ તારે સમજ રાખવું. ફૂલને મધમાખી સાથે દોસ્તી બાંધવાનું, ગેલ કરવાનું ગમે છે કે નહીં, તેની આપણને ખતર નથી પડતી, કારણ કે ફૂલને વાચા નથી. પણ તું વિચાર કરી જોજે, તો તને સમજશે કે આ ઉમ્મરે છોકરાઓ જોડે દોસ્તી કરવાનું તને મન થાય જ છે.

તું નાની હતી ત્યારે તો તારે ધણીએ

બહેનપણીઓ હતી ને પડોસમાંથી નાનાં છોકરાઓ પણ તારી સાથે રમવા આવતાં. પણ હવે તું મોટી થઈને પડોસના છોકરાઓ પણ મોટા થઈ ગયા. પછી કાંઈ પહેલાં નેટલી છૂટથી ઓછું જ રમાય છે? એવો ત્યારે વિચાર કરીયે છીએ ત્યારે એમજ થાય છે કે આપણને ઈશ્વરે હંમેશાં બાળક જ રાખ્યાં હોત તો, કેવી મળ પડત! પણ ઈશ્વર માણસોના ખમીરની કસોટી કરવા ખાતર જ એને મોટા કરે છે. ને સાથે તેને એક એવી પ્રચંડ શક્તિ સોંપે છે કે જેના વડે એ તરીને સહુને તારે અથવા તો પોતે ડૂબીને ધણીને ડૂમાડે!

હવે, જો તારે છોકરાઓની સાથે પરિચય તો નાનપણથી જ છે. ખરું ને? પણ નાનપણમાં તું જેવી છૂટથી સહુની સાથે રમતી રમતી દોરડાં કુત્તી એમ હવે નથી રમી શકતી. છોકરાઓને જોતાં જ તને કાંઈક શરમ ને સંકેતો અનુભવ થાય છે. તારા શરીરના પ્રિદાસની સાથે જ તારા સ્વભાવમાં લગભગ આવી ગઈ છે. એટલે છોકરાઓની સાથેની તારી દોસ્તીમાં પણ ફેર પડી ગયો છે. તું નાની હતી ત્યારે તો છોકરાઓમાં ને તારામાં કાંઈ ફેર ન હતો. પણ તું મોટી થઈ એટલે ધણો ફેર પડી ગયો. હવે તો છોકરાઓની સાથે દોસ્તી કરવાનું મન થાય તેનું કારણ જુદું હોય છે. તને છોકરાઓની પ્રત્યે મનમાં આકર્ષણ રહે છે ને તેથી તને છાની રીતે પણ છોકરાઓ સાથે બેસવાનું, વાત કરવાનું, ફરવાનું મન થાય છે.

તને છોકરાઓ સાથે સામાન્ય પરિચય કરવાની છૂટ છે. પણ તારી બા એક બાજુ તમાં હંમેશાં તને ટોકે છે કે કોઈની યે સાથે પરિચય વધારાય નહિ. એનું કારણ તું સમજે છે ને? કોઈની યે સાથે બહુ પરિચયમાં આવવાથી કેટલીક વાર મનમાં પછો આકર્ષણ

વધી જાય છે. આકર્ષણથી મન બંધાઈ જાય તેને આબડાસ રહેલ કે પ્રેમનો સંબંધ કહેવામાં આવે છે. પણ એ ખરી રીતે પ્રેમ નથી હોતો, પણ સ્પર્શની ભૂખ જ હોય છે. પ્રેમ એ તો સાવ જુદો જ વસ્તુ છે. પ્રેમનો સાદો અર્થ એવો છે કે, જે આપણને તીવ્રકારતા હોય તેની પ્રત્યે પણ સહનિવ રાખવો. બંને પક્ષે સહનિવ રાખવામાં આવે એ કાંઈ પ્રેમ નથી, પણ સામાન્ય માણસાઈનો વ્યવહાર છે; ત્યારે જે સંબંધમાં આપણા ગુણોને કસોટીએ ચઢવાનું હોય તેમાં પ્રેમ રહેલો છે.

તને એક વાત સ્પષ્ટકહી દઉં. છોકરાઓ સાથે પરિચય કરવો ખરો, પણ જેની સાથે લગ્નમાંથી જોડાવું હોય તેની સિવાય બીજા કોઈની યે સાથે પરિચય વધારવો એમાં સાદસ રહેતું છે. આને મુદ્દારાને નામે સુરૂષો ધણી સ્ત્રીઓ સાથે પરિચય ફેળવે છે, ને સ્ત્રીઓ પુરૂષો સાથે વધુ પરિચયમાં આવે છે, પરંતુ આમ થવાથી આપણા સમાજમાં ન ઈચ્છવા જેવા સંબંધો બહુ વધી પડેલાં જોવામાં આવે છે.

માટે તારે જેની સાથે લગ્નથી જોડાવું હોય તેની સાથે જ પરિચય વધારવો. બીજા સાથે પરિચય વધારીશ તો તેથી તું હોંશીયાર હોઈશ તો તને વાંધો નહીં આવે, પણ જે છોકરા સાથે તું પરિચય વધારીશ તેને નુકશાન કરી બેસીશ. એટલે તારે મિત્રો કરવાની ઈચ્છા થાય તો આટલું ધ્યાન રાખવું કે-એવા સંબંધ બાંધવાથી તને તેમજ તારી સાથે મિત્રતા રાખનારને હાનિ ન થાય.

વળી, કેટલીક વાર મિત્રતા ટકાવી રાખવા ખાતર તારે મિત્રની ખુશમત ને એનું બહુ કરવું પડે એવા યે પ્રસંગ ઉભા થવાનો સંભવ છે. માટે તારે કોઈની યે સાથેની મિત્રતાની કિંમત તારી જાતના કરતાં વધારે ન આંકવી. તારી પોતાની સાથે છૂટ લેવા દેવાનો અધિ-

કાર કામને થે નથી, એ વાત તું તારા મનમાં નિશ્ચિત કરી રાખજે. આવા નિયમથી તારે કામનો થે સાથે મિત્રતા ન રહે તો તેની ખરવા ન કરીશ. તારો મિત્રતાનો સંબંધ એવો તો ન જ હોવો જોઈએ જેમાં તારે કામને થે રાજી રાખવાપણું રહેતું હોય. તું તારું મન આ બાબતમાં ખૂબ મજબૂત રાખજે. ને કાંઈ જ મિત્રતા કે બીજા સંબંધને કારણે તારા શરીર અને મનને નુકશાન પહોંચાડે એવી રીતે કદી મિત્રતા ને રાખીશ.

પણ, દ્ર. પછીશ કે બધાંયનો વિરોધ હોય છતાં તને ઈચ્છા હોય તો તું મને તેની સાથે મિત્રતા રાખીને તેનો સાથે પરણી શકે કે નહીં? આ બાબતમાં પણ તારો પોતાનો જવાબદારી ખૂબ વધી જાય છે. તું ખરી રીતે પૂરી ખાતરી ફર્યા પછી તારું મન ને સ્વભાવ જેની સાથે અવગૂણ થતાં હોય તેની સાથે પરણે એમાં કોઈ જ ખોટું નથી. પરંતુ તે સાથે આપણા હિતેચ્છુઓની સાથે વાત કરી તેમની સલાહ લઈ જોવી, જેથી પછી અંધાશમાં ભરકો મારવા જેવું ન બને. જેની સાથે લગનગાંધી જોડાતું હોય તેનો પ્રત્યેના અંધ આકર્ષણ માત્રથી તું ખેંચાઈ નથી જતી, તેની પૂરેપૂરી ચોક્કસાઈ પ્રથમ કરી લેજે. આવી ખાતરી કરી લેવા માટે એક સરળ માર્ગ છે, કે તારે લગન કરતા પૂર્વે એકાદ વર્ષનો સમય કાંઈ જ પ્રકારનો સંબંધ રાખ્યા વિના પસાર થઈ જવા દેવો. એકાદ વર્ષ પચાવ્યવહાર તેમ જ મુલાકાત અંધ રાખીને તું તારા મનને તપાસી શકીશ કે તારી લગન કરવાની ઈચ્છા કાલ્પિક આવેગ છે કે પછી સમજપૂર્વક આંધેનો નિર્ણય છે.

લગન એ તો આખો જીવનનો સોદા છે. એમાં સ્ત્રી ને પુરુષ પરપરને પોતાની જીવનની સંપૂર્ણ નિર્ભયતાથી, સહભાવથી અને નહોતી કરેલા કોઈક ઉચ્ચ હેતુ, પાર પાડવાના હેતુથી સોંપે છે. જીવનમાં આવો મોટો અનુભવ લેવાનો

પ્રસંગ આવે ચારે આપણા જે જે વડિલો ને હિતેચ્છુઓ હોય તેની સલાહ સચવા અવશ્ય લઈએ તો તેથી લાભ જ છે, પરંતુ તે સાથે તારે, પોતાનામાં લગનની બાબતમાં તારો અભિપ્રાય બંધન કરવા જેટલી હિમત અને નિર્ભયતા પણ હોવા જરૂરી છે. જે તને પછી વાર્તા થે ન આવે ને વડિલો જ બધું નહોતી કરે તો પછી પરિણિત જીવનના મુખ્યદુઃખનો બધો અનુભવ તારે જ ભોગવવાનો હોવાથી તારો જવાબદારી વધી જાય છે. વધી પડેલાં જે રીતરિવાજો હતા તેમાં વડિલો લગન નહોતી કરતા અને ધણુંખડું એ લગનજીવન સફળ થતાં હતાં. પણ હવે એ જામનો ગયો છે, તું બપૂી છે, તું વિચાર કરતી થઈ છે. સ્વતંત્રતાની દલામાં તું ફરતી રહે છે, એવા સંજોગોમાં જો જૂની રીતે તારાં લગન થાય તો તેથી કદાચ તારું લગનજીવન સુખી ન પણ થાય. તેથી એ જૂની રીતમાં એટલે સુધારો કરી લેવો જોઈએ કે તારો સલાહ અને સંમતિ લીધા પછી જ વડિલોએ તારાં લગનનો નિર્ણય કરવો જોઈએ. (આત્મ)

એ ભય દરેકોનાં સામે રાખવામાં બાળકને છરીતો ઘટતો ઉપયોગ જ હાય બેસતો નથી. પરિણામે વાગવાના બનાવો કાલેટ આવ્યા વગર કીક હંમેરે પડે એવાં બાળકોની બાબતમાં પણ ખત્યા કરે છે. વાગે ફોટે એ ભય રાખીને આપણે તાકાતું જોખમ ખેડવા જતાં બાળકને રાકીને તેને જીવતરના વ્યવહારમાં બીતાં બીતાં પગલાં માંડતું બનાવી મૂકીએ છીએ. સાક સમારવા માટે તેજ ધારવાળા ન હોય. તેની સામાન્ય નાની છરી આપીને તેને સંતોષી શકશો.

તમે દાંડલા તેનાં હાખલા—પ્રસંગો તો આપણાં ઘરમાં રોજ રોજ અનેક બનતા હોય છે. આપણે તેની વાતોને બાળકની નજરે અને જીડે હિતરીને નિહાળીશું તો આપણે જે રીતે આવા પ્રસંગ વર્તીએ છીએ તેમ વર્તતાં તો જરૂર આવડીશું.

HI-ALPHA

BOOK

Uttam Dham

પ્રશ્ન : દરેક વાતમાં 'આજા' નું 'હું' પોતે, હું પોતે' ઉભું જ હોય. નાની સરખી વાતમાં 'હું પોતે'. તેનાથી ન અને એવી વાતમાં તેને કરવા દેવામાં જેમમ હોય એવી વાતમાં 'હું પોતે' એવી માગણી ઉભી જ હોય. પોળમાં કાઢીએ ધાંટા પાડે અને શાક લેવા નીકળું કે 'હું પોતે' કહીને શાક લાવવા માટે પૈસા-થેલી લઈ જવાની માગણી કરે. પૈસા હાથમાં સોંપું ને કાંઈ વાર પાડી કે અને ખોઈ નાખે. શાકની બરેલી થેલી તેનાથી ઉચકાય નહિ તેવી બારે હોય તો પણ 'હું ઉચકીશ' એવો આગ્રહ રહે. ઘરમાં દરેક વાતે 'હું પોતે' કહીને જાતે કરવાની. વાત લઈ બેસે. નડાવા બેસાડીએ અને ડીલ હું ચોંટું ને તેને ચોસાય નહિ. અને તેને હાથે જ એ બધું કરવા હજી તો સરખું નવાય નહિ અને મેલ રહી જાય. શાક સમારવામાં એમ જ. તેને છરી હાથમાં હજી તો વગાડી જ બેસેને ! દરેક વાતમાં તેની આ જ જીવ. શું કરું ? તેને શું કરવા દેવું ને શું ન કરવા દેવું ? કરવા ન દેવા જેવું હોય તેવી વાતમાં જ આવી જીવ કેમ ચોસાય ? પછી હું તો અકળાઈ જઈ અને મને ન ગમે તોય ઠેઠ ટાપલી કરી લઈ છું. આ વાતમાં શી રીતે રસ્તો શોધવો ?

સવાલ : જાતે કામ કરવાની બાળકની માગણી સ્વભાવિક છે. બાળકની આ સ્વભ-

વિકાસની સ્વભાવિક કૃતિને આપણી બેસમજથી / તે કૃતિને યોગ્ય આવિષ્કાર આપવાને બદલે આપણે કંધીએ છીએ. તેનાં શરીર, મન અને આત્મા હરપળે જાતના અનુભવ દ્વારા પોતાની શક્તિઓનો વિશાસ કરવા મથે છે. આ મથા-મથામાં હરપળે આપણે મોટાંઓ અંતરાયો નાખીને બાળકનો વિકાસ કંધીએ છીએ.

તમે કહી તેવી વાતોના પ્રસંગે તો તમે સહેલાઈથી તેને જાતે કામનો આનંદ માણવા દેખને તેના વિકાસમાં મદદ કરી શકો. શાક લેવાના પ્રસંગે પૈસા થેલીમાં કે કાદ-ખતીસના ખીસ્સામાં મૂકવાનું ખમે બતાવીને પૈસાને સુરક્ષિત બનાવી શકો. બધી જ વખતે બાળક ખોઈ નાખશે એવો ભય પણ વધારે પડતો છે. ખોઈ નાખ્યાનાં બનાવો આપણે મોટાં-ઓની બાબતમાં ઘણી ઘણી કાળજી પછી પણ, ક્યાં નથી આવતા ? ખોઈ નાખીને જ સાચવવાનો કાણ કે કાળજી બાળક કેળવી શકશે. શાકની ઝાળી ઉચકીને તમારી સાથે દમામભરે ચાલતા શાક ખરીદી બાબાની મોજ લેવાની તેની ઈચ્છા તમે તેના માટે અલાયદી નાની ઝાળી આપીને પૂરી કરી શકો.

પોતાના અંગની સ્વમજ્જતા રાખવાની બાબતમાં તમે તેને સાચ પરાધીન બનાવી મૂકો તે સામે બાબો બળવો કરેજ ને ? તેને જાતે નડાવાની લહેર લેવા તો હો ! અંગે મેલ રહી ગયો હોય તો તમે ખ્યાન બદલે એવો. તે મેલ પણ તે પોતે ધસી કાઢે એવા માર્ગે તેને જવા દે ને ! તેની લહેરમાં તમે અંતરાય નહિ નાખતાં હો તો પોતાની હિંમત પહોંચશે નહિ ત્યાં બાળક મદદ પણ માગી શકે. આવી માગેલી મદદ જરૂર તેને મળવી જોઈએ. પણ મદદ કરવાની ઢગ તેને પાંચળું બનાવે તેવી ન હોવી જોઈએ.

શાક સમારવા બાબતમાં છરી વાગી જશે.

[પાછલે પાને ચાલુ]

૯ મહર્ષી જ એક દિવસ કવેકર પંચની
સેવન્ય કે એકવેન્સ્ટ નામની શાખાના ત્રણ
મિત્રો માંથી એને મળવા આવ્યા હતા. તેઓ
ઘી મિનિલ્દ્રી ઓફ હોલિંગ (રાગનિવારણના
ઉપાયો) નામનું પુસ્તક માંથી એને ભેટ
આપતા ગયા.

‘એ પુસ્તકમાંનું ઘણું માંધીજીના કુદરતી
ઉપચારોને અંગેના વિચારો સાથે ધણું મળતું
આવે છે.’ એ પુસ્તકમાંના નીચે ઉતારવામાં
આવેલા ફક્કાઓમાં વાંચકો માટે કશું નવું નહીં
હોય એમ બને, પણ તે અહીં ઉતારવા જોવા છે.

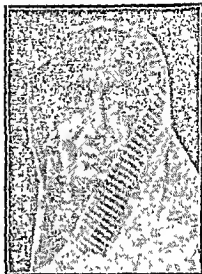
‘સાચો દાકતર કેળવણીકાર છે. તે
શારીરિક : તેમ જ નૈતિક સંપત્તિનો રખેવાળ
છે. મોઢાઓની સારવાર માટે સાચી પદ્ધતિઓ
શીખવવાનો તેણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એટલું
જ નહિ, પણ જીવનની સાચી ટેવોને ઉત્તેજન
આપવાનો તેમ જ સાચા સિદ્ધાંતોના ગુણનો
પ્રચાર કરવાનો પણ તેનો પ્રયત્ન હોવો જોઈએ.’
જીવનની સુખસગવડોમાં તેમ જ રવજીતા અને
રોગોની સારવારમાં આશ્ચર્યકારક પ્રગતિ થયેલી
હોવા છતાં માણસના શરીરનું કોવત તથા તેની
સંદેહશક્તિ અતિશય ઘટી ગઈ છે. આપણો
કૃત્રિમ સંસ્કૃતિ સંગીન સિદ્ધાંતોનો નાશ કર-
નારી બીજોએ ઉત્તેજન આપી રહી છે, રૂઢિ
અને દેશને કુદરત સામે યુદ્ધ પોકારી છે.’

ત્રેરી દવાઓનો બહોળા પ્રમાણમાં ઉપયોગ
થઈ રહ્યો છે હવે દાકતરોએ લોકોને શીખવવું
જોઈએ કે અવિરોધ આપનારી શક્તિ દવામાં
નહીં, પણ કુદરતમાં રહેલી છે. સ્વચ્છ હવા,
સૂર્યનો તડો, નિયત, આરામ, વ્યાયામ,
અયોગ્ય, ખોરાક, પાણીનો ઉપયોગ, દેવી
શક્તિમાં શ્રદ્ધા, એ બધા રોગનિવારણના સાચા
ઉપાયો છે.

રોગનું નિવારણ કરનારાં કુદરતનાં સાધ-
નોના ઉપયોગને જીવી રીતે કરવા તેનું દરેક
જણને જ્ઞાન હોવું જોઈએ. રોગનું નિવારણ

આરોગ્યની કેળવણી

લેખક :

રાગકુમારી ધી. અમૃતકોર

કરવાની તથા શરીર આધિવાની કુદરતની પ્રક્રિયા
ધીથી સાંગવા સંભવ છે. દાનિકારક ભોગ-
વિલાસો છોડી દેવામાં ત્યાગની ભાવનાની જરૂર
છે. પણ છેવટે જાણશે કે કુદરત પોતાનું કાર્ય
હંદાપણપૂર્વક અને સારી રીતે કરે છે.

રોગનું નિવારણ કરવું એના કરતાં તેને
ચતો જ અટકાવવો એ વધારે સારું છે અને
એથી કરીને, પોતાને ખાતર તેમ માનવજાતને
ખાતર જીવનના નિયમો જાણવા અને તેનું
હંદાપણપૂર્વક પાલન કરવું એ દરેક વ્યક્તિની
ફરજ છે... આરોગ્ય કંઈ અકસ્માત પર આધાર
રાખનારી વસ્તુ નથી. એ નિયમોના પાલનનું
પરિણામ છે. એના સિદ્ધાંતો ઈશ્વરની પેઠે
સનાતન અને અટળ છે.

સંપત્તિની શક્તિ માણસે કેળવવાનો પ્રથમ
યુદ્ધ છે. પવિત્રતા તથા હલકા પ્રકારની અભિ-
રુચિ અને ગલીય ટેવોમાંથી મુક્તિ સંયમની

આનંદ આજ !

કાળ રાત્રિએ સમેટ્યું કાળ રૂપ ને,
સૌમ્યતાની કુટેલી સરવાણી મા !
મૃત્યુએ સમેટ્યું મૃત્યુ રૂપ ને,
અમૃતની કુટેલી સરવાણી મા !
આનંદ આજ મા આનંદ ભયો.
શુભ શુભાળી ઉછળે આકાશ ને,
ઈન્દ્રધનુ સાણુ સજ સજ મા !
અવનીને આંગણે મહા રાસ ને,
નિસયો રમવાને રંગ મળજ મા !
આનંદ આજ મા આનંદ ભયો.
અંખ ઉકાડો અમૃત ટેલ ને,
નહાઓ ચેતન ઠેરે તળાવ મા !
પ્રાણુ ભયાં રાસ રમો હીંચ ને,
ઝીલો રાષ્ટ્ર-ભક્તોના પ્રણામ મા !
આનંદ આજ મા આનંદ ભયો.
પ્રહલાદ શુકલ

બીજા અવયવો પર પહોંચવાની.

આવાનો અસંયમ ટાળવો જોઈએ. એક બે ભોજન ભતા કરવાથી અથવા થોડા દિવસ ફળાહાર કે નોકરામ ઉપવાસ કરવાથી ધણી વાર રાહત મળી રહે છે. ત્યાગનો માર્ગ એ આરોગ્યનો માર્ગ છે.

વધારે પડતા કામથી થાકી ગયેલાને માટે આરામ, ચિંતામાંથી મુક્તિ તથા હલકો ખેરાક લેવાનો ઉપાય બતાવવામાં આવ્યો છે. પાણી ધ્રુવરની સર્વોત્તમ બ્રહ્મિસ છે. પાણી છૂટથી પીવું જોઈએ. સ્નાન રુધિરાભિસરણને વ્યવસ્થિત રાખવા માટેનો ઉત્તમ ઉપાય છે. હંડા પાણીનું સ્નાન સકિન્નાથી હોય છે, અરમ પાણીનું સ્નાન શરીરનાં છિદ્રો ખુલ્લાં કરે છે અને શરીરની અશુદ્ધિઓને દૂર કરે છે. બનેથી શ્વાનતંતુઓને રાહત મળે છે. પાણીના ઉપચારોમાં મહેનતની જરૂર હોવાથી તેનો જોઈએ તેટલો પ્રચાર નથી થયો તે માટે સહુ ફરિયાદ કરે છે.

વ્યાયામના કાયદા પણ એટલા જ છે. નિષ્ક્રિયતા એ રોગનું મૂળ છે. સાવ અપ્રેમ અથ ગમેલા માણસે પણ બધી જ પ્રવૃત્તિઓ બંધ કરવાની જરૂર નથી. જેમણે પોતાના શરીર પાસેથી ગમ્મ ઉપરવટનું કામ લીધું હોય તેમને પણ શારીરિક મહેનત સદંતર બંધ કરવાને ઉત્તેજન ન આપવું જોઈએ, અને બધી કસરતોમાં ચાલવાની કસરતને સ્થાન આપવું જોઈએ. કેમકે એથી બધાએ સ્નાયુઓને કસરત મળે છે અને ફેફસાંઓને પણ આરોગ્યપ્રદ વ્યાયામ કરવાની ફરજ પડે છે.

મનની શરીર પર શક્તિ અસર પર ખાર મૂકવામાં આવ્યો છે. ધર્મ, આશા, શ્રદ્ધા, સમભાવ, પ્રેમ વગેરે શુભો આરોગ્ય ખીલવે છે અને માણસને દીર્ઘજીવ બનાવે છે. સંતોષી મન, તથા આનંદી અને ખુશમિનજ સ્વભાવ એ શરીરનું આરોગ્ય છે અને આત્માનું બળ છે. [હરિજનમંધુમાંથી]

પાછળ પાછળ આવે છે. પરંતુ દૈવીશક્તિ વિના કોઈ પણ સાચો સુધારો શરીર સકાય નહિ.

ખાંસ, પીવા, ઝોડવાપહેરવા અને કામ કરવા વગેરેની મીઠી ટેવો આવા રોગને માટે જવાબદાર છે. ધ્રુવરે આપણને અમુક પ્રમાણમાં જીવનશક્તિ બધી છે. જીવનનાં ભુલું ભુલું કાચો કરવાને માટે અત્યુક્ત આવે એવા અવયવો પણ તેણે આપણને આપ્યા છે. અને એ બધા અવયવો પરસ્પર સુમેળ સાધીને કાર્ય કરે એવી તેની યોજના છે. આપણે જો એ જીવનશક્તિને કાળજીપૂર્વક સાચવી રાખીએ અને શરીરના નાણુક સંચાને વ્યવસ્થિત રાખીએ તો તેમાંથી આરોગ્ય પરિણમે છે. પરંતુ જીવનશક્તિને બહુ જ ઝડપથી વેડફી નાખવામાં આવે તો શ્વાનતંતુઓ ચાણુ વપરાશ માટેની શક્તિ શરીરના બીજા અવયવોમાંથી મેળવે છે. અને એક અવયવને હાનિ પહોંચી એટલે એની અસર

ઠીસરામાં પોલીસની નોકરી કરતાં એક પોલીસ દોલતસીંઘ રૂપસીંગની છ માંસ પર ખેડા બંદલી થયેલી, તે વખતે તેની બદલીના સામાન એક મારવાડી દંપતી મોટરમાં બસતાં હતાં. મોટરમાં સામાન ભરાઈ ગયા પછી દોલતસીંઘે મળુરને કંઈ કામે મોકલી તેની પત્નીને તેણે મોટરમાં બેસાડી મોટર ચાલુ કરી એમાં લઈ ગયો. મારવાડીએ ટ્રાફમાં ફરિયાદ કરતાં, ગુન્હો સાબિત થયો. દોલતસીંઘને એક માસની સજા અને ૧૫૦ રૂપિયા દંડ થયો છે.

*

પંજાબ તથા બીજી જગ્યાઓ પરથી મુંબઈમાં આવતાં નીરાશ્રીતો માંહેલી કેટલીક છોકરીઓને પૈસા કમાવવાનીલાલચ ખતાવીને તેમનું અપહરણ કરનારી, તેમને વેચી નાંખનારી, અથવા તેમની અનીતીની કમાઈ ઉપર ગુજરાન કરનારી એક ટોળકીના એકબાલ એકમદ અથ-દુધરહીમાન નામના માણસને આતે ગીરગામ પોલીસ ટ્રાફમાં, રજુ કરવામાં આવ્યો હતો.

વીજલ-સં ક્યાંયના જણાવ્યા મુજબ આરોપીને શક ઉપરથી ઉપસા આરોપસર ગઈ કાલે બપોરે પકડવામાં આવતાં તેને જામીન પર છોડવામાં આવ્યો હતો. પોલીસને એવી ખબર મળી હતી કે પંજાબથી આશરે બે મહિના પર આવેલી એક કિંદુ પંજાબી છોકરીને ઠેનેડી પ્રુલ પરનાં એક મકાનમાં એક શખ્સે રાખી હતી, અને તેણીને અનીતીની છંદગી ગુજારવામાં સમજવવામાં આવતી હતી. તે ખબરને આધારે પોલીસ ખોદાણદ પ્રીલીંગમાં જતાં મળદુર છોકરીનો પત્તો લાગ્યો હતો. છોકરીની; વય આશરે સત્તર વરસની છે. તેણી, હિપલ. આરોપીની પોલીસમાં રહેતી મળી આવી હતી. પોલીસે તેણીનો કબજો લઈને દાદર ખાતેના વીજલ-સં શેલટરમાં રાખી હતી. પોલીસને એવો શક

ન્યાયની

અદાલતમાં

*

છે કે અમુક શખ્સોની એક ટોળકી પંજાબ અને બીજી જગ્યાઓ પરથી મુંબઈમાં આવતાં નીરાશ્રીતો માંહેની છોકરીઓ પાસે અનીતીની છંદગી ગુજારાવે છે, અને તે ટોળકીનો આરોપી એક સલાસદ છે. આરોપી જામીન પર છે, તપાસ બાકી છે.

*

મીસીસ તહેમીના સામે બેજનજી લાદકા-વાળાએ ફરામરોજ દાદાબાઈ માદન અને બીજાઓ સામે કઠાવેલા ચેમ્પસ' સબધર્મા મીં જરદીસ ચાગલાએ આપેલા સુકાદા સામે થયેલી અપીલની સુનાવણી હાઈકોર્ટમાં નાં ચીફ જરદીસ અને મીં જરદીસ દેખાણ સમક્ષ નીકળી હતી.

તા. ૨૮ મી જુન ૧૯૩૮ ના રોજ વાદીએ એક ડીડ એફ સેન્ટલમેન્ટ કરીને ઈમ્પીરીયલ બેંક એફ ઇન્ડીયાના ૩૦ શેરોનું દરરૂ ક્યું હતું તેના દરદીઓ તરીકે તેમના માધ (પહેલા પ્રતીવાદી) અને બીજા પ્રતી-વાદી હોર્મસજી ખરશેદજી ઇપ્તન હતા. આ ડીડમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે દરદીની આવક વાદી પોતાની દયાતી દરમ્યાન મેળવે અને તે બાદ તે તેના છોકરાંઓ અને તેમના છોકરાંઓને મળે. વાદીને છોકરાંઓ ન હોય તો ચોક્કસ રીતે મીસકતની વ્યવસ્થા કરવાની તેણે પોતાને હસ્તકે રાખી હતી. આ બે ગોશવજોમાંથી કોઈપણ અમલમાં આવી નહી

શકે તો વાદીએ એવી જોગવાઈ કરી હતી કે ટ્રસ્ટ ફંડનો લાભ તેના બાપ દાદાભાઈ સોરાબજી માદનને મળે. વાદી ૧૯૩૯ માં પરજ્યા હતા, પણ તેને કંઈ ખાળક ન હતું. જે ૧૯૪૦ માં તેના પીના દાદાભાઈ ગુજરી ગયા. દાદાભાઈ પોતાની પાછળ એક દીકરા (પહેલો પ્રતિવાદી) અને ૩ દીકરીઓ (વાદી અને બીજી તથા ચોથી પ્રતિવાદી) મુકી ગયા હતા.

તલિ જન્મેલાં છોકરાંઓ અને તેમના છોકરાંઓની તરફેણમાં કરવામાં આવેલા સેટ-મેન્ટના કાયદાપણા સામે શંકાઓ ઉઠાવીને વાદીએ તે નક્કી કરાવવા માટે આ એન્જર્સ સંબંધ કઢાવ્યો હતો. તેનો મુકદ્દો આપત્તાં ખી, જરૂરીસ આગલાએ સોફર કેસનો આધાર ટાંકી ખતાવી જણાવ્યું હતું કે, એક વીલની અંદર નહીં જન્મેલા માણસોની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં શરતી ટ્રસ્ટો કે જેની અંદર વીલ કરનારનું તે ટ્રસ્ટમાંનું સમગ્ર હિસ્સો તેવા માણસોને આપી દેવામાં આવ્યું ન હોય તેવા ટ્રસ્ટો ઇન્ડિયન સક્સેશન એક્ટની ૧૧૩ માં કલમ જેનાં ગેરકાયદેસર છે. મી. જરૂરીસ આગલાએ એવું દરાવ્યું કે પ્રીવી કાઉન્સિલનો આ મુકદ્દો આ કેસના સેટલમેન્ટને લાગુ પડતો હોવાથી વાદીએ ફરજી ટ્રસ્ટ ગેરકાયદેસર હતું અને તે ફંડ વાદીને પાછું મળતું હતું.

આ સામે પહેલા પ્રતિવાદી દાદાભાઈ દરામરાજ માદન અને ચોથા પ્રતિવાદી ચેરાં ગેરવાનજી દમણીયાએ અપીલ કરી હતી.

અપીલનો મુકદ્દો આપતાં ના. ચીફ જરૂરીસે જણાવ્યું કે ૧૮૬૫ નો ઇન્ડિયન સક્સેશન એક્ટ અમલમાં આવ્યો ત્યારથી વીલમાં નહીં જન્મેલા બાળકોની તરફેણમાં વારસો આપવા પર અંકુશ મુકાય છે. વીલ કરનારની મીલકતનો નીકાલ તેના મરણ પછી

કરવાની જોગવાઈ વીલમાં કરવામાં આવે, ત્યારે એક ટ્રસ્ટ થયા પછી તરત જ ટ્રસ્ટ કરનારની હયાતી દરમ્યાન જ તેનો અરસ થાય છે. આ રીતે એ બે જુદી છે. તે જ પ્રમાણે ઇન્ડિયન સક્સેશનનો હેતુ અને તેની કલમો ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટથી જુદી છે. એક માણસને હયાતી દરમ્યાન તેની મીલકતનો નીકાલ કરવાના હક્કને લમતી બાખતો ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટમાં આવે છે.

ના. જજેએ આમળ ચાલતા જણાવ્યું કે સોફર કેસમાં પ્રીવી કાઉન્સિલના મુકદ્દાએ મુંબઈના ધારામંડળમાં મુંબવાડો પેદા થયો છે. ઇન્ડિયન સક્સેશન એક્ટ અને ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટની રૂએ મીલકતનો નીકાલ કરવાની રવતંત્રતા ઉપર જે પ્રકરના અંકુશો મુકવામાં આવ્યા છે તેનો પુરતો અવ્યાય કર્યા વગર મુંબઈમાં થયેલા વર્ષ સુધી ઇંગ્લીશ વીલો અને સેટલમેન્ટોના દાખલાઓનું અનુકરણ કરવામાં આવે છે. એક સેટલમેન્ટમાં કરવામાં આવેલા કેસને સોફર કેસનો નીયમ કે સીમ્પલિટી ઓફ રીતે લાગુ પાડવામાં આવે છે. પ્રીવી કાઉન્સિલ એવો કોર્ટ સાધારણ સીદ્ધત દાખલ કરતી નથી કે જે ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટ અને ઇન્ડિયન સક્સેશન એક્ટ સિવાયના બીજા કોર્ટ કાયદાને લાગુ પડતો હોય.

ના. જજેએ દરાવ્યું કે એક માણસ તરફથી પોતાની હયાતીમાં કરવામાં આવતું ટ્રસ્ટ ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટ જેનાં કાયદેસર હરે છે આથી આ કેસમાં વાદીએ પોતાના સેટલમેન્ટ ડીડમાં નહીં જન્મેલા માણસોની તરફેણમાં ટ્રસ્ટથી આવેલ બક્ષીસ કે વારસો કાયદેસર છે. આથી અપીલ બદાલ રાખી નીચલી કોર્ટનો મુકદ્દો રદ કરવામાં આવે છે.

તમે 'સ્રી-જીવન'ના ગ્રાહક નથી? આજે જ ગ્રાહક બનો.

માતર તાલુકાના સાયલા ગામના પોલીસ
પરમે ગામમાં એક વિધવા સુધાર બહેનને
અને તેમના નોકરને તેમના પોતાના મકાનમાં
ગેરકાયદેસર અટકમાં લીધેલાં. આ સુધાર બહેન
વિધવા હોવાથી તે ગામની ધરાકીનું કામ પોતાને
ઘેર નોકર રાખી તેની મારફતે કરાવતી હતી.
એક રાત્રે આ બહેનની ભેંસ માંઠી હોવાથી
મરી જશે તેમ જાણી ધરમાંથી બહાર કાઢવા,
બહાર સૂતેલાં નોકરને ધરમાં બોલાવ્યો. તે
વખતે દોષ્ટએ બહારથી બારણું અને સાંકળ
વાસી દીધાં અને બંને જાણી બિચાર કરતાં
હોવાનો અરિષ્ટ મૂકી નોકરને થોડો માર
માર્યો. અને મુખીએ બંને જાણીને સવારે
ચોરામાં લઈ જઈ ચોરડીમાં પૂરી કેટલાક
કલાકો સુધી અટકમાં રાખ્યાં. પછી ગેરકાયદે-
સર જામીન લઈને અને લાંચના રૂ. ૫૦
રોકડા અને પચાસ રૂપિયાની કસુલાત લઈને
છુટા કર્યાં કહેવાય છે. આ મુખીની આપ-
ખુદીમરી વર્તણૂકનું આ વિધવા બહેને દર્દભર્યું
નિવેદન માતર તાલુકા સમિતિને આપ્યું છે,
એવું 'બેડાવત' માન' બહેર કરે છે.

સંયુક્ત પ્રાંતના ગવર્નર શ્રીમતી સરો-
જની નાયકુએ તાજેતરમાં લખનૌમાં એક
મોન્ટેસરી શાળાની મુલાકાત લીધી હતી, સારે
એ શાળાના સંચાલકાએ, યાદગીરી અર્થે
સેલ્યુલોઈડની એક દીઝલી ના. ગવર્નરને બેટ
આપી હતી. શ્રીમતી નાયકુએ પુછ્યું કે
'આ દીઝલીને હું શું કરું?' સારે તેમને
જવાબ મળ્યો કે, 'આ સંસ્થા પ્રત્યે આપ
'બાળક' નેવો જ પ્રેમ આપો એવી આપને
આનાથી યાદી રહેશે.'

સુરતના મોહનસિંહ બોલાની આ બાઈ
બગવતી પતિનું મૃત્યુ બાદ ચાર વર્ષે પોતાના
બાર વર્ષના પુત્ર તથા પુત્રીના દિવાલે ફરી

કેટલાક

કિસ્સાઓ

લગ્ન કરવા તૈયાર થઇ છે. વાત એમ છે કે ચાર
વર્ષ પર તેના પતિની માલમતા, જે તેના
મરણ બાદ બીજા માણસને વિશ્વાસે સોંપવામાં
આવી હતી તે હાલ તેની પાસેથી મળી શકે
તેમ ન હોવાથી બાઈ બગવતીએ પોતાની
નિરાધાર સ્થિતિમાં ફરીથી લગ્ન કરવાનું યોગ્ય
ધાર્યું છે.

પાંચ પેઢી સુધી દરેક હાથે એક આંગળી
અને દરેક પગે એક અંગુઠાના શાપ વહોર્યા
પછી બકરાપરના એક કુટુંબમાં પૂર્વવત
સ્થિતિ સ્થપાઈ છે. આ શાપ ક. રેલર નામની
એક બાળાથી શરૂ થયો. બ્લાઈટ હોન કુટુંબના
એક શુદ્ધ સાથે તેનું લગ્ન થયું હતું. એ
બાળાના પૂર્વજે એક સ્થળે પુરાવો આપતાં
જણાવ્યું કે, 'જે' હું શુદ્ધ બોલતી હોઈ તે
મારાં બધાં બાળકો તેમ જ તેમનાં બાળકો
પણ આંગળીઓ અને અંગુઠા વિનાનાં જન્મે.'

આને એ કુટુંબ, શ્રીમતી ચોમસ બ્લાઈટ
હોન અને તેમના પાંચ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ
છે. આ સાતમાંથી છ બાળકોને એક આંગળી
અને એક અંગુઠો હતો. પણ સાતમી બાળાનું
કે જેનું લગ્ન થયું છે તે અને તેના બે છોકરાં
બોડ વિનાનાં છે. શ્રીમતી બ્લાઈટ હોને
જણાવ્યું હતું કે મારા મહુમ પતિ દસ બાઈ-
બહેનો પૈકી એક હતા. દસમાંથી પાંચ બાળકો
બોડ રહિત હતા, બચારે બાકીના પાંચને એક
આંગળી અને એક અંગુઠો હતો. બ્લાઈટ
હોનના એક આવા પુત્રે જણાવ્યું હતું કે

તેઓ ખીજા માણસોની જેમ જંધુ જ કામ કરી શકે છે.

કરાંચીથી હિન્દસ્તાનીઓની રટીમર ઉપડવાની તૈયારીમાં હતી હારે એક સ્ત્રીને તેનું સવા વર્ષનું બાળક ઘેર રહી ગયેલું જણાયું. માતા તરત બેબાકળી બની. તેણે તેના ધણીને રટીમરમાંથી કિતરી જવા જણાવ્યું, પણ ધણીનું દીલ ના માન્યું. ખૂબ કાંકલુરી છતાં માતાને મંચક ન મળી એટલે તે પોતે રટીમરમાંથી કિતરી-દોડી, ને ભારતી ટેક્ષીએ ઘેર પહોંચી અને એ અંધુડો ધાવતા બાળકને લઈ લીધું. તરત પાછી મોટરમાં દોડી. રટીમર તરત જ ઉપડવાની તૈયારી કરી રહી હતી. પેસન્ડરો પ્લાઈની વાટ ભેઈ રહ્યાં હતાં; સોને માતાના વાતસલ્ય માટે માન ઉભરાયું.

એક સાધુ જેવો દેખાતો માણસ શહેર વિભામ મુખ્ય પોલીસ ગેટ લીલા ખંગલાની બાજુમાં આઠ અને દસ વરસનો બે છોકરી-ઓનું શ. દોઢસોમાં લીલામ કરી રહ્યા હતા. લોકોનું એટું ટાળું ભેડું થઈ મથેલું. પોલીસને જાણ થતાં, મોકોને વિખેરી-નાખ્યા હતા, અને પેલા સાધુનું નામ હામલ નોંધી લઈ છોકરીઓ સાથે જવા દીધો હતો.

ચોડાક વંખત પહેલાં ઈડર રાજ્યના વડાલી તાલુકાના ધરોલ નામે ગામમાં એક કડવા પાટીદાર ગ્રામિણી વિધવા બેન કે જે હિંમત લાવક છે, તેણે પોતાના જીવન કિતનો વિચાર કરી નાતના એક ખેડૂત યુવાન સાથે પુનઃલગ્ન કર્યું. આ સમાચાર નાતના આગેવાનોના કાને ગયા. ને તેમના મૂળ સ્વભાવ પ્રમાણે તેમની આંખો કાટીને ચાર થઈ. પછી તે બેન અને તેના પતિને ખૂબ ત્રાસ આપવા માંડ્યો ને નવા સાસરે રહેલી તે બહેનને આઠ દિવસ પછોથી બળજબરી કરીને તેનું ઘર છોડાવી એક આધેડ પુરૂષ સાથે ફરીથી પરણાવી.

એવો જ ખીજો કીરસો ઈડર રાજ્યના વડાલી તાલુકાના વાડોઠ ગામમાં બન્યો છે. વાડોઠ ગામમાં રહેતી એક આધેડ વયની બાઈ નામે નવલખાઈ વર્ષ ૪૫ જેમને ૨૦ વર્ષનો એક પુત્ર છે આ બાઈ વિધવા છે. તેને પુનઃલગ્ન કરાવવાનું કાવતરું આગેવાનોએ ગોઠવ્યું. શરૂઆતમાં સમજાવટથી કામ લીધું, બાઈએ પુનઃલગ્ન કરવાનો સ્પષ્ટ ઇન્કાર કર્યો પછી એક દિવસ મધ્ય રાતના આગેવાનો માડુ કરીને તેને ગામ ગયા ને તેબાઈને બળજબરીથી દોરડે બાંધી ગામમાં નાખી ગાડુ લઈ કાયું. રસ્તામાં બાઈએ સુકિત વાપરી કહ્યું કે મને છોડી દો, હું આવવા તૈયાર છું, બાઈને બાંધેલી છોડી દીધી. પછી થોડું ચાલ્યા બાઈ બાઈએ ગામમાંથી જુરકો મારી પત્થર સાથે પોતાનું માર્યું ફેંડ્યું. તે બાઈ ખૂબ લોહીક્રુષાણ થઈ મર્દ ને બેમાન બની ગઈ. આ બનાવથી ચોંદશીયાઓ ચોંક્યા ને રાતો રાત તેને ઘેર પાછી મૂકી આવ્યા. આ આગેવાનોના જન-શાહી વલજ સામે (બાઈના સગાંબાલાંઓએ કાંઈ પગલાં લીધાં નથી.

અનુસુયા પટેલ.

કરાંચીની એક વણીક વિધવા શિક્ષિકા જોરાવરનગર આવી મકાન ખોળતી હતી. તેની એકલાતરો લાઘુ શ્રેણી કુંડરેયા પ્રાણ પડી, તેથી બાઈએ ફોજદારને ફરીઆદ કરી. પણ ફોજદાર એકલા હતા. તેમણે એ બાઈને આશ્રય આપી પોતાને ઘેર જ રાખી. તેથી શહેરના આગેવાનોએ શીખામણ આપી, આ રીતે એકલી વિધવા બાઈને સ્ત્રી ધિનાના ધરમાં નહિ રાખવા કહ્યું. છેવટે વડવાણ રોટના પોલીસ સુપ્રી. ને ખજર પડતાં મધરાતે ફોજદારના ઘરે તપાસ કરતાં બાઈ ધરમાંથી મળી આવી. એથી ફોજદારને રદ કરવામાં આવ્યા.

પાટણમાં એક શ્રીમંત બાટીયા ઝવેરીના પુત્ર કે જેના લગ્ન એક વર્ષ પહેલાં એક મરીય કુટુંબની ખાનદાન, કન્યા સાથે થયેલાં તે સ્ત્રીને ઠાઈ વાંકે ગુન્હા વગર ધરમાંથી કાઢી મૂકી છે. આથી આ મરીય સ્ત્રીના માખાપ રોકકળ કરી રહ્યાં છે. કહે છે કે આ શ્રીમંતના નતીશા હું કે વખતમાં છૂટાછેડા મેળવી એક શ્રીમંતની કન્યા સાથે લગ્ન થીયી જોકાનાર છે.

*

ખિહારની ઉપલી ધારાસભામાંના સભ્ય શ્રીમતી નયમો ખાતુન હંદેરે ગાંધીજી પરના એક પત્રમાં હિંદના મુસ્લીમોએ પાંકીસ્તાનને આપેલા આંધળા ટેકાને જલ્દેર એકરાર કરી હિંદના મુસ્લીમોને, સીમને પડતી મુકાબા અને હિંદી સંધને વફાદાર રહી હિંદના રાષ્ટ્રધ્વજ અને 'વહેમાતરમ'ને અપનાવી મેવા વિનંતી કરી છે.

*

રશિયામાં એવો કાપડો બાણ છે કે, બાળકો વગરની માતાઓ પાસેથી બાળક ન હોવા માટેનો દંડ કર રૂપે લેવામાં આવે છે. અને દંડ ન ભરી શકે એવી બાઈ માટે નેહની જોગવાઈ પણ છે. આથી એકો પમાર પામતી એક અંગ્રેજ ટાઈપીસ્ટ છોકરી, જે અંગ્રેજ એલચી ખાતામાં કામ કરે છે, તેણે દમણાં ઇન્ફેન્ડ તેના પતિને તારથી મોરડો આવી જતાં જણાવ્યું હતું. કારણ નજારવી હોવાના દંડ તરીકે દર વરસે પંદરસો ડોલર, ભરવાની તેની શક્તિ નથી.

કાન્સની કવિપિત્રી લુસી ગ્યુગ્રેટ તેના અનુભવને આધારે એવો દાવો કરે છે કે જેવી રીતે ડોક્ટરો શંકાક્રિયા અને વીજળીક ઉપચારો કરીને ધણા રોગો નાબૂદ કરી શકે છે, તેવી જ રીતે માનસિક અસાધ્ય ગણાતા રોગો, રોગીને કવિતા સંબળાવીને કે ગવડાવીને નાબૂદ કરી શકાય છે. તેના મનજને અનુરૂપ એવાં

સૌરભ

કાવ્યો રોગીને ક્યુપ્રિય લાગે એવાં સૂરમાં રોજ સવારે ખાઈ સંબળાવવાથી રોગી વગર ઉપચારે સાચું થઈ જાય છે.

*

અમેરિકામાં દમણાં 'ટેસ્ટ ટ્યુબ'થી બાળકને જન્મ આપવાના બનાવો ઘણા બની રહ્યા છે. અને ઠેરઠે વાર પતિ-પત્ની વચ્ચે ઝઘડો થતાં છૂટાછેડાના પ્રશ્ન વખતે આવા બાળકની માલોખી કોની ગણાય એ એક કાપડાની સમસ્યા બની છે.

અમેરિકન ડોક્ટરો અને ધારાસભીઓ આનો ઉકેલ શોધી રહ્યા છે અને આ સંબંધમાં કેવો ચુકાદો આવશે તેની રાહ જોઈ રહ્યા છે.

તાન્જેરમાં આવેા જ ટેસ મીરીસ જ્યુડ રટેન્ડે ઇટમાં નોંધાવ્યો છે અને તેની એવી દલીલ છે કે તેના ચાર વર્ષના બાળક એન્ટોનાષ્ટ પર તેનો કાપડેસરનો હક્ક છે, કારણ કે રૂઝિમ રીતે ટ્યુબથી આ બાળકને તેણે જન્મ આપ્યો છે. આથી તેનો પતિ બાળક પર પોતાનો હક્ક દાવો કરી શકે નહિ.

જ્યારે પતિનું કહેવું એમ છે કે તેની પત્નીએ રૂઝિમ રીતે ટ્યુબથી બાળકને જન્મ

આપો છે એથી એ ચોક્કસ પુરાવો ગણાય છે એ બાળક તેનું પોતાનું નથી.

*

જુનાગઢના નવાખનું મુખ્ય રચક્ષેત્ર તેમની પત્નીઓ છે. મહેલમાં પોતાનું વચરવ ટકાવી રાખવા બેગમોને દરબારમાં પશુ પોતાની લાગવગ જમાવવી પડે છે. આમ જનાનખાના માં તેમ દરબારમાં કાવાદાવાનું જોર રહે છે. જુનાગઢના રાજમહેલમાં પ્રખ્યાતશાળી વ્યક્તિત્વ મોપાળી બેગમનું છે; પશુ વધારે ચલણુ છે જોએરા, સૌંદર્ય સંપન્ન કુતારી બેગમનું. જુનાગઢ બેગમ સુંદર છે, પશુ અન્ય રીતે સાધારણ છે. તેમનામાં પહેલાનું વ્યક્તિત્વ ને ખીમની મોહકતા નથી. કુતારી બેગમનો વિનય એમના સૌંદર્ય ઉપરાંત એમની દીર્ઘ દૃષ્ટિને આભારી છે. એમને એક વાર જણાયું કે કદાચ ને તેમની લાગવગ ઘટશે, એટલે તેમણે મહેલમાં એમની સ્વરૂપવતી બનીશો પ્રવેશ ફેરાવ્યો. એ બત્રીજી અત્યારે હજુર બેગમ છે; નવારમાં વધારે માનીતા બેગમ પશુ એ છે. હજુ પશુ પોતાની રિયતિ વધારે મજબૂત કરવા પોતાની નાની બહેનને મહેલમાં લઈ આવ્યાં. અપેક્ષા મુજબ, નવાજ સાહેબ એમના પ્રેમમાં પડ્યા; પરંતુ ચાર બેગમોની સંખ્યા થઈ ગઈ હોવાથી એક કાચડો જીભો ચલે. ઇસ્લામમાં ચારથી વધારે પત્ની પરણવાની મના છે; તો કરવું શું? વળી રેસિડન્ટ પશુ આ નિયમનું ઉલ્લંઘન ન કરવા દે. છેવટે એમાંથી એક ભાગ નીકળ્યો. નવાજ સાહેબ અને એમની યુવાન પ્રેમિકા રાજ્યની બહાર પડેલી હિંદુ મહારાજને ત્યાં મહેમાન તરીકે રહ્યાં. નવાજ સાહેબ ત્યાં એ યુવતીને હિંદુ વિધિ પ્રમાણે પરણ્યા. આથી એ “રાણી બેગમ” કહેવાયાં. અકબરે પશુ આમ જ કરેલું કહેવાય છે.

કુતારી બેગમની આ બધી લાગવગનો

સામનો કરવા મોપાળી બેગમ પશુ તેમની એક સુંદર નાની બહેન મહેલમાં લઈ આવ્યાં અને તેને યુવરાજની બેગમ બનાવી, પશુ કોણ જાણે કઈ જાતના કાવાદાવા ચલા કે યુવરાજ અને તેમનાં બેગમ જુદાં જુદાં રહે છે.

જુનાગઢના દીવાનનું એક ખાસ અગત્યનું કાર્ય રાજમહેલની બેગમોના કાગળો એક તિબેરીમાં સાચવી રાખવાનું છે. નવાજ સાહેબ રાજ્યની તિબેરીથી ચે આ તિબેરીને, વધારે સંભાળપૂર્વક જાળવવાની મુયના આપે છે. પહેલાં યુરોપિયન દીવાનો એની સંભાળ રાખતા અને હવે હિંદી દીવાનો રાખે છે.

*

અમેરીકાની ઉત્તર ફેરાલીનામાં જન્મેલી મીસ બાર્નેલી નામની આ બાઇને સાડતેર તમ્મ લાંબી દાદી છે. દાદીના ખાલ્લ જડા અને વળવાળાં છે. દાદી મૂંઝ તો દુનિયામાં ઘણી સીઓને હોય છે, પરંતુ આપડી લાંબી દાદી માર્ક બીજી સીને હોય એવું જાણવામાં નથી. દાદીને કારણે તે માનવજાતિના અપવાદસ્વ નમૂના તરીકે સરકસોમાં કામ કરીને સારી રીતે રોજી કમાઈ લે છે. અત્યારે તો એની ઉંમર ૬૯ વર્ષની છે, પણ જુવાનીમાં તે સરકસમાં શરુઆતમાં દાખલ થઈ ત્યારે તે વખતે જે પ્રકારની દાદીની ફેશન ચાલુ હોય તે રીતે દાદી કતારાવતી. આત્મકાળથી જ તેને દાદી હોય તેવું એણે તે કહે છે. પચીસ વરસથી તેણે સરકસોમાં કામ કરવા માંડ્યું છે, તે પહેલાં તે પોતાની દાદીમાંના કપાસના ખેતરમાં કામ કરતી હતી. સરકસોમાં તેને અઠવાડિયાના ૨૦ થી ૧૦૦ ડોલર સુધીનો પગાર મળે છે. ન્યુયોર્કમાં તે નાટક સરકસોમાં કામ કરનારા લોકોના પાડોશમાં રહે છે. ત્યાં એને વધુ કાવે છે, કેમકે એ લોકો તેને જોઈને દર વખતે કશુંકે નવું જોતા હોયતેમ ચમકતા નથી. દાદી મૂંઝ છતાં તે ચાર વખત પરણી

છે, તેના ચોથા અને હાથનો પતિ ડોમસ
ઓ' બોર્ધલ સરકસમાં વાતોડિયા રંગલાનું
કામ કરે છે. તેને પત્ની પોતાની પાણેલી
એડલપેઈસ નામની ખિલાડી પર પ્રેમ છે. એને
ખોળામાં સુવાડી તે હાથરડાં ખાય છે. એને
દાકતરો તરફ સુગ છે, એટલે માંદો હોય ત્યારે
પેટન્ટ દવા લેવાનું પસંદ કરે છે. દાકતરી
શાસ્ત્ર પ્રમાણે એકદમ ગ્રંથી અસાધારણ રીતે
કામ કરતી હોય તે જીને દાઢી ઉગે છે. એવી
સ્થિતિને વૈદકીય ભાષામાં 'હાર્થપર ટીપોસીસ
અથવા 'હૌરસુરીઝમ' કહે છે. મીસ બાર્નેલે
વૈદકીય પુસ્તકો વાંચ્યા છે અને આ નિદાન
ત્રિને તે જાણે છે, પણ તે તો કહે છે, મારામાં
ચંદુદી, આયરીય અને અમેરિકન મન્ડિયનનું
મિશ્ર રક્ત છે, એ વિદ્વાનને જ કારણે આ
વાળ જીગ્યા છે. પંથુ એમ તો એની બીજી
ત્રણ બહેનોને દાઢીપુછ જીગ્યા નથી. એ દાઢી
મૂઠથી જરાયે સરસાતી નથી, છતાં કામ વિના
તે ઝાઝી, ખહાર જતી થે નથી. ચુદિણી
તરીકે તે એટલી કાળજવાળી છે કે એને
પરણ્યા પછી એના ચોથા પતિના વજનમાં
૧૧ શેરનો વધારો થયો છે.

*

જુના કાળના મીસરમાં એક રિવાજ ધણે
પ્રચલિત હતો. મીસરમાં બેતકીમુસ નામનું
એક ખાનદાન કુટુંબ હતું. આ લોકોમાં એક
એવી માન્યતા હતી કે જે લોકોના ચૂંતાનો હોય
તે લોકોમાં બીજું લોકો નહિ બળવું જોઈએ.
બીજું લોકો બળવાથી કુદરતનો ઠોપ ઉતરે છે.
આથી તેઓ બાધ બંધેન વગેરે લગ કરી દેતા.
પછી એ જોવાનું નહિ કે છોકરો નાનો છે અને
છોકરી મોટી છે. મીસરના શાહી ખાનદાનમાં
આ રિવાજ તેર તેર પેઢીઓ સુધી ચાલતો
રહ્યો. ઉપર એક બાદશાહ એવો આવ્યો કે
એને સંતાનમાં બધા જ દિકરાઓ હતા, અને
દિકરી એક પણ નહિ. ત્યારથી એ રિવાજ

મીસરમાંથી નાબૂદ થવા માંડ્યો.

*

ઇ. સ. ૧૯૦૮ માં આઈરલેન્ડની શોધ
કરનાર, સેડી જોનસન નામની હજસણને એ
શોધ કરવા માટે જોલની સજા કરવામાં આવેલી.
વાત એવી છે કે અમેરિકાના ચોથા પ્રમુ-
ખની પત્ની પોલી મેડીસનને ત્યાં ઉપરાક્ત
હજસણ સેડી જોનસન રસોઈપણ તરીકે નોકર
હતી. એક દિવસ પોલી મેડીસનને ત્યાં થોડાક
મહેમાન આવનાર હતા. એને માટે ખાણી-
પીણીની વ્યવસ્થા પણ કરવામાં આવી હતી.
પરંતુ છેક છેલ્લો ઘડીએ આ કાર્યક્રમ રદ કર-
વામાં આવ્યો અને મહેમાન આગ્યા નહિ.
આથી રસોઈપણ સેડી જોનસનને દૂધ-છાંન્-સાક-
રની રાખડી (ક્રટડી) ઠંડી કરવા માટે બરફના
એક ડબ્બામાં મુકી દીધી અને તે પછી તે વાત
વિસરી ગઈ. બે દિવસ પછી એકએક થોડાક
મહેમાન પોલી મેડીસનને ત્યાં આવી પહોંચ્યા.
હિતાવળમાં સેડી જોનસન, બે દિવસ પહેલાં
પોતે બરફમાં મુકેલી રાખડી મહેમાનો સમક્ષ
પીરસી દીધી. એને હિતાવળમાં એ વાતનું લાન
ન રહ્યું કે એ રાખડી તો ફરીને ધન વસ્તુ
બની ગઈ છે ! પહેલો જ ચમચો મોંમાં મુકતાં
એક મહેમાન એકાએક ખુબ પાડી ઉઘ્રોઃ
"ઝેર ! ઝેર ! " અને એ ઠંડી વસ્તુને કુંકા
કાઢી અને રસોઈપણને શિક્ષા કરવાની માંગણી
કરી. સેડી તો સડાક જ થઈ ગઈ. પરંતુ
તેને કાલેસર પકડવામાં આવી અને કેદની
સજા કરવામાં આવી. મહેમાનોનો મંડળી તો
કુવણુંય ચર્ચને વિખેરાઈ ગઈ ચાલી ગઈ
હતી. થોડીક વાર બાદ પોલી મેડીસને ખુબ
સાવચેતીપૂર્વક પોતે જ એ રાખડી ચાખવાનો
પ્રયત્ન કર્યો. એક પછી એક રાખડીના ઠોળિયા
પેટમાં હિતારવા માંડ્યા. બહીતા બહીતા તેણે
ખાવાનું શરૂ કરેલું પરંતુ તે જેમ જેમ ખાતી
ગઈ તેમ તેમ તેને રાખડીનો સ્વાદ લાગ્યો.

લંડનની ગૃહિણી વિશે મને ખાસ માન છે. હિંદની ગૃહિણી કરતાં તે સખત મહેનેત કરે છે. દિલ્લી અને સુબહના શિક્ષિત કુટુંબોની સ્ત્રીઓને નોકરો એક દિવસના રમ્મ પર જતાં અધક લાગે છે અને તે દિવસે એમ્સકર્ડ અને વીલીંગ્ડન ક્લબમાં જઈ જાય છે વાઘ માથે હોય તેમ અભિમાનથી કહે છે : ‘આજે મેં જાતે રાંધ્યું હતું.’ રાંધવું પડ્યું હતું અને પછી નોકરની મુશ્કેલી વળ્યું છે. લંડનમાં મુડીવા-દીઓના ધર સિવાય કોઈપણ ધરમાં નોકરો નથી હોતાં. દરેક કામ ધરની સ્ત્રીઓને કરવું પડે છે. તેને આરામ પણ થોડે મળે છે. ટીએટર તેમના માટે નથી હોતાં અને બહાર જમવું એ બારે પડે છે.

આંતર્રાષ્ટ્રિય લગ્નો યવામાં હિન્દુ-સમાજનો વિરોધ હોવા ઉપરાંત કાયદાનો પ્રતિષ્ઠિત યજ્ઞ અંતરાય રૂપ અને છે, એ વાતથી ધણાને માહિતી નથી હોતી એમ અનુભવ ઉપરથી જણાય છે. સમાજે નક્કી કરેલા વાઙ બહાર લગ્નવ્યવહાર દરેનારનો સમાજ અહિંકાર કરે એવો સમજી શકાય એવું છે. પરંતુ કાયદો પણ એ જાતનાં બધાં જ લગ્નો માન્ય કરતો નથી. આપણા પ્રાંતમાં અનુસોમ લગ્નો કાયદેસર ગણવામાં આવ્યાં છે—હાઈકોર્ટે તેવાં લગ્નો માન્ય રાખ્યાં છે, એટલે જોય ગણાતા વર્ણનો પુરુષ ઉતરતા વર્ણની કન્યા સાથે લગ્ન કરે તો આપણા પ્રાંતમાં તે કાયદેસર ગણાય છે. પરંતુ ઉચ્ચ-વર્ણની કન્યા પોતાના કરતાં ઉતરતી ગણાતી રાત્રિના પુરુષ સાથે લગ્ન કરે તો તે ગેર કાયદે ગણાય છે. બાહ્ય પુરુષ વણિક કે પાટીદારની કન્યા પરણી શકે, પણ બાહ્ય કન્યા વણિક કે પાટીદાર પુરુષને ન પરણી શકે એવો કાયદો છે. અનુસોમ લગ્ન શાસ્ત્ર-સંમત છે, એવું હિન્દુ રમ્તિઓનાં પ્રમાણ

ટાંકી સદ્ગત સર લલુભાઈ શાહે પોતાના ચુકાદામાં જણાવ્યું છે. એટલે આપણા પ્રાંતમાં જ્યારે જ્યારે પ્રતિસોમ લગ્નો થાય છે, ત્યારે તે કાં તો આર્ય સમાજનાં વિધિ મુજબ ‘આર્ય લગ્ન’ થાય છે અથવા સિવિલ મેરેજ એક્ટ મુજબ રજીસ્ટર્ડ લગ્ન થાય છે. ‘આર્ય મેરેજ એક્ટ’ ને ખાસ આર્ય સમાજના સભ્યો અને અનુયાયીઓ માટે જ રચવામાં આવેલો છે, અને અનુસોમ-પ્રતિસોમનો મેદ તેમાં રાખવામાં આવ્યો નથી. આર્ય મેરેજ એક્ટ અનુસાર અથવા સિવિલ મેરેજ એક્ટ અનુસાર થયેલાં પ્રતિસોમ લગ્નો સિવાયના બીજા બધાં જ પ્રતિસોમ લગ્નો ગેરકાયદે ગણાય.

પરંતુ અનુસોમ લગ્નો ને આપણા પ્રાંતમાં કાયદેસર ગણાય છે તે પણ મદ્રાસ પ્રાંતમાં કાયદેસર ગણાયું નથી. એ બાબતમાં મદ્રાસ પ્રાંતના ન્યાયાધીશોમાં મતભેદ હતો અને હજી છે. એટલે અનુસોમ લગ્ન કાયદેસરપણું પણ આખા હિન્દ માટે સ્વીકાયાયેલું નથી. આપણા પ્રાંતમાં ‘યજ્ઞ હાઈકોર્ટ’નું એ બાબતનું ફર્માન છે એટલાથી જ એને કાયદાનું સ્વરૂપ સર્વોચ્ચ મળી જતું નથી.

થોડા વખત ઉપર દક્ષિણ પ્રદેશના એક બાહ્ય રૂદ્ધ સ્ત્રી સાથે કરેલા લગ્નને ત્યાંના અર્ચ ન્યાયાધીશે ગેરકાયદે જાહેર કર્યું છે. એવાં લગ્નો ત્યાંના સંક્રાંતિથી બંધ થયેલા છે. શિષ્ટાચારની, એ વિરુદ્ધ છે અને પુરાણોએ એક જાતના લગ્નને કલિયુગ માટે સર્વથા નિષેધ કરાવીને પોતાની અસંમતિ દર્શાવી છે. એવો અભિપ્રાય ત્યાંના ન્યાયમૂર્તિ, સોમિયાએ આપ્યો છે. આ જાતના એ ન્યાયમૂર્તિએ આપેલા અભિપ્રાયથી બીજા ને પ્રાંતોએ અનુસોમ લગ્નો માન્ય ક્યાં છે તેમના અભિપ્રાય ખોટા દરાવ્યા છે.

પુણ્યપરણ

મારી એક બહેનપણીને પ્રદરની ચર્યાચાર થઈ છે. દિવસમાં ડાઈ-ડાઈ વખતે સદે પ્રવાહી આવે છે. તે આ દર્દ માટે ડાઈ દવાનો ઉપાય કરવો, અગર પરમથુ ઉપાય જણાવશે. કમર બહુ દુઃખે છે ને કામ કરતાં થાકી જાય છે. —હરગંગા.

શ્વેત-પ્રદર માટે નીચેના ઉપાય કરવો. એનાથી થેનિમાર્ગે વહેતું સદે પ્રવાહી બંધ થશે. કમરનો દુખાવો તથા નખજાઈ પણ મટશે.

ધરમથુ ઉપાયમાં—અશ્વગંધા-ધોડાઆ-સંધને નાખે ઓળખાય છે તે અને સતાવરીનાં મૂળોઆ-સતાવળ કહેવાય છે તે—આ બેજી દવાઓ ગોંધીને ત્યાં વેચાતી મળી શકશે. એ બંને ઓસડીયંતે સરખે વડેને લાંચી વસ્ત્રજાળ ચૂર્ણ કરી એક ડોઝ ભરી રાખવો, એમાંથી રોજ સવાર ૪ વાલથી ૮ વાલને આશરે એક ખાંસા દુધમાં નાંખી, સાકર મેળવી એકાદ એ બીજા આવે એવું ઉંઠાળીને કરીને પીવાય એવું થાય ત્યારે પી જવું.

અને સાંજે—સૂડા ઠાળીયા વગરનાં આંખળાં માંધીને ત્યાંથી લાંચી, ખાંડી વસ્ત્રજાળ ચૂર્ણ બનાવી ડોઝ ભરી રાખવો અને એમથી પણ પાંચઠી બારથી અંરક બાર સુધી મૈરસ કે મધમાં ચાટી, ઉપર એક ધ્યાશે દુધ પીવું. મધમાં ચાટવું ન શકે તો સાકર મેળવી કાકડી લઈને ઉપર અનુપાત તરીકે દુધ પીવું.

આ પ્રયોગો એકથી બે માસ સુધી કરવા વધારે વખત સેવન કરવાથી પણ લાભ છે. દર્દી હાનિ નથી. સાસ્ત્રિક અને પૌષ્ટિક છતાં સુખાન્ય ખોરાક ખાવો. પાકાં કેળાં ખાંવાં હિતકારક છે. બનતે પ્રયત્ને ક્ષણયમ પાળી સંયમથી રહેવાની આ દર્દ માટે ત્યાં સુધી બંદર હોય છે એ યાદ રાખવું.

હેવે ધરમથુ સિવાય બીજા તૈયાર લાંચીને કરી શકાય એવા પ્રયોગો નીચે બતાવ્યા છે.

સવારમાં ચંદ્રપંખા ગુટી લોહકીકાંચત યુક્ત ૨ થી ૪ ગોળાઓ લુગો કરીને દુધ સાથે લેવી. બપોરે કે સાંજે અશ્વગંધાદિચૂર્ણ અથવા સતાવળદિચૂર્ણ (સારી કારમરીઓમાં મળશે) ૪ વાલથી ૮ વાલને આશરે દુધમાં ઉંઠાળી સાકર નાંખીને પીવું.

રાત્રે—અવનપ્રાસાવલદ-કે જે જીવન નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે ૧ તોલાને આશરે દુધ સાથે ચાટવું.

આ દર્દવાળા બહેનોએ દુધ વધારે પ્રમાણમાં ખાવાની અને મસાદાર ખોરાક તથા કોળ ફરસાણ હોવાની ખાસ બંદર છે.

ધરમથુ અને તૈયાર મેળવી મેવાળા ઉપાયો બેજી જાતના જે બતાવ્યા છે એનાથી સામાન્ય રીતે શરીરની તંદુરસ્તી ઉપર પણ ધણી સારી થશે અને જીવનશક્તિ વધશે. ધીરજપૂર્વક સેવન કરવાની ખાસ ભલામણ છે.

મારી ઓળખાણવાળા એક બાઈ છે તેમને નર વરસની છોકરીને ચાર પાંચ મહિના થયા હાથ પગ પરની ચામડો કાળી પડી ઉપર ઝીણી ઝીણી સૂકી ફોંખડીઓ થાય છે અને ચાંડા દાદર જેવી જ કોર બધાઈ જાય છે, તે આપ મહેરબાની કરી ડાઈ ઉપાય બતાવશે.

કોકરની દવા પીવાની તેમજે લગાડવાની લઈ જોઈ. દર્દી દવા પણ સોધારણ કરી જોઈ. ચાંડા પગ પર વધારે છે. હાથ પર થોડાં છે. શરીરનો બીજા ડાઈ ભાગ પર નથી, તેમજ બીજા ડાઈ જાતની તકલીફ નથી. ડાઈકિવાર થોડી ચળ આવે છે તો ડાઈ દવા બતાવો મટી જાય તેવું કરશે. —રસિકદેવી.

હાથ ઉપરની ચામડી ઝાળી પડી ગઇ છે એની આસપાસ મંડળ જેવી કિનારી છે અને ચળ આવે છે એને માટે નીચેનો ઉપાય કરશો.

મહામંજુષ્ઠાદિ દવાય પ્રવાહી તૈયાર આવે છે. ઝંડુ દારમસીમાં બાટલી મળશે, એમાંથી દરરોજ સવાર બપોર સાંજ એક એક ચમચી આશરે સવા રૂપિયાબાર પાણીમાં મેળવીને પાવાથી લાભ થશે. અને રાત્રે રોજ મધેક રસાયન ૧ થી ૨ વાલ } મેળવી મધ ઘીમાં ત્રિકુણા ચૂર્ણ ૨ થી ૪ વાલ } લગડી ઉપર દુધ પાતું, સિવાય 'પારદાદિ મધમ' આવે છે તે હાથે ઢાળા ગાંધ ઉપર ધસવો. સાણુ દહિયણુ ન વાપરવો. પરંતુ નહાતી વખતે એ ગાંધા ઉપર ગાયનું છાણુ તથા ગોમુત્ર મેળવીને સાફ કરી નાખવું.

વળી આ સિવાય સાદો ધરમથુ ઉપાય કરવો હોય તો નીચે પ્રમાણે કરશો. લીંબડાની ગૂંચો ૧ તોલો કટકા કરી ખાંડી રાતે નવટાંક પાણીમાં પકાળી સવારે ચોળા લૂગડેથી ગાળી એમાં ૧૧ તોલો એરંડીયું મેળવી પીતું. ગળાને ટાઢો પ્રવાહી ઉઘાળો અને એરંડીયાના સેવનથી લાંબે વખતે પણ ધીમે ધીમે જરૂર મટી જશે. અને જો તૈયાર ઉપર બતાવેલી દવાઓ લેવી હોય તો પણ દારમસીમાંથી મળશે.

પરેશમાં મરચાં, અથાણાં, ખટાસ, તીખા તમતમતા પદાર્થો, તળેલી ચીજો—ફરસાણુ દિવ્યાદિ ન ખાવું. તેજ પણ ખંધ કરી રાકાય તો વધુ સાફ. શાક દાળ ઘીમાં વધારીને ખાવાં અને મીઠાને બદલે સિંધાણુ વાપરવું વધારે હિતાવદ છે. લસણુ કુંજળી ખાવાની આદત હોય તો છોડી દેવી.

આ પ્રયોગથી લોહી સુધરશે અને ચામડીનું રંગ મટી જશે અને પેટ ખૂબ સાફ રહેશે.

*

મારા શરીરના પ્રમાણમાં મારી ઉંચાઈ

મધુજ ઓછી છે, તો મારે ઉંચાઈ વધારવા કષ્ટ કષ્ટ કરવું પડે તો રીતે કરવી તે બધાવશે. વળી મારી આંખમાં ચીપડા પણ બહુ વધે છે તો તે ઓછા થાય તેવું પણ સૂચવશે.

—અનુભવેન

સામાન્યતઃ અમુક ઉંમર થયા પછી એટલે યૌવન પ્રવેશ—એકનીશ વરસ પછી ઉંચાઈમાં ફેરફાર થતો નથી અને થાય છે તો બહુ પ્રથમની છેક જ નહીં. એટલે કુદરતે આપેલ શરીરની સંતોષ માનવો એ વધુ ડહાપણ બરેલો માર્ગ છે. અલબત્ત શરીરની નીચાઈ સાથે જો અતિરચ્ચતા હોય તો શરીર અવસ્ય બેડાળ લાગે, માટે મેંદ ઓછો કરવા માટે ઉપાય કરવાની જરૂર ખરી. અને રચ્ચતા ઘટી જતાં સહેરે શરીર જીંસું અને ધારીયું લાગે.

શીપીસન, હલાસન, મધુરાસન, વગેરે કરવાથી અને જીવનપર્વન—અથવા ધણાં વરસો સુધી—એવા વ્યાયામને વળગી રહેવાથી થોડો ઉંચાઈમાં ફરક પડે, અને વધે. ખૂબ ઉતાવળે ચાલીને કરવાથી કે દોડવાથી પણ લાંબે માળે ઉંચાઈ વધવા સંભવ છે. આવા પ્રયોગો આ વિષયના ખાસ અભ્યાસીને મળીને અથવા એમના દાસ ચાલતા યોગાશ્રમો કે વ્યાયામ સંસ્થાઓમાં રહીને અનુભવ મેળવીને કરવા.

પ્રથમકારે ખાવાના ઔષ્ધપ્રયોગો માગ્યા નથી, છતાં મગજમાં રહેલાં અમુક કેન્દ્રોને ઉત્તેજિત કરવાથી પણ કદાચ ઉંચાઈ વધે માટે એવાં એકાદ બે ઉપાયો બતાવવા અરથાને નહીં મણાય.

પૂર્ણચંદ્રોદયરસ ૧૧ વાલ } મેળવી ત્રણ પડીકા
ઓસક પારી પીંપર } બનારી દિવસમાં
૧૧ વાલ } ત્રણવાર સવાર
બપોર સાંજ મધમાં ચાટી ઉપર દુધ પીવું
અને દુધ, માખણ, ઘી વગેરે ગૌણિક ખોરાક
પચે એટલે સારા પ્રમાણમાં લેવો.

આ પ્રયોગનું ત્રણેક માસ સેવન કરવાથી જોડાક ફરક પડ્યો છે એમ લાગે તો વધારે વખત ચાલુ રાખવો.

આ દવાથી શરીરને ખીજ રીને પણ ખૂબ લાભ થશે. ઉંચાઈ નહી વધે તેાએ શરીરમાં તાકાત અને રકુર્તિ તો ઘણી જ વધશે.

પ્રત્યે પૂછનારે પોતાની ઉંમર જણાવી કોત તો વંધુ ઠીક હતું.

*

તમારા ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ ના સ્ત્રીજીવનના દ્શમાં અંકમાં (૧૧મું આદ્ય) નારી જીવનની સંજીવની જનસુસ ફૂલ ઉપર તમેએ જે લેખ આપ્યો છે તેમાંના પાના નં. ૬૬૪ ના નીચે મુજબના ચેરિગ્રાફનો ખુલાસો પત્ર દ્વારા આપશે તો તમારી આભારી થઈશ.

“ જનસુસની છાલ, આંતરછાલ અને ઝાંડીને પાણીમાં ઉકાળી તેના કુલ, મૂળ અને અને પાનને દુધમાં ઉકાળવા. બન્ને ઠંડા થયા બાદ સાથે મેળવી તેમાં ગોમુત્ર અને મધ મેળવી લેવાંથી ગર્ભાશયનું મુખ નાનું હોવાન કારણે સંતતિ ન થતી હોય તો તે કારણ દૂર થાય છે અને આંતરછાલ ગર્ભાશયનું મુખ મોટું કરાવવા શસ્ત્રક્રિયા (ક્યુરેટીંગ) કરાવને પડે છે તેમાંથી બચી જઈ શકાય છે.”

આની અંદર જાતવિકી સ્ત્રીજ વસ્તુઓનું માણુ કેટલું લેવું અને કેટલા દિવસ લેવું, તેમજ જનસુસની છાલ, આંતરછાલ, ઝાંડી તથા મૂળ કેને કેને કહેવાય તથા તેની આગળ કેવી રીતે સમગ્રજ તેના ખુલાસો કરશે.

મને અહિંયા જાણવા મળ્યું છે કે જનસુસની ઘણી જાતો થાય છે, તો કઈ જાતના જનસુસને ઉપયોગમાં લેવું તે પણ જણાવશે.

ખીજનું અહિંયા જનસુસ નામનું જનસુસ જેવું જ કુલ થાય છે તો તે પણ ઉપયોગમાં લઈ શકાય ખરું ? —વનિતા.

હિંદમાં જનસુસની ઘણી જાતો થાય છે પણ રાતા કુલવાળી જાત ખાસ કરીને જ્વાના ઉપયોગમાં લેવાય છે. એનું મરાઠી નામ જસ-વંતી છે એમ માઈ માનવું છે. એટલે રાતા કુલનો જનસુસનો છોડ એ જ જસવંતી હોવી જોઈએ. જનસુસના છોડનો પરિચય આપવાની કંઈ જરૂર નથી. એ પ્રાયઃ આપણા બગીચાઓમાં ઘણે સ્થળે વાવવામાં આવે છે અને માળીઓ એળખે છે. એના જુદા જુદા રંગોવાળા ફુલોની જાતો ઘણી છે પરંતુ આપણે આ રાતા કુલવાળા જનસુસના છોડનો જ આ સ્થળે ઉપયોગ કરવાનો છે એ ખાસ લક્ષમાં રાખવું.

એનાં પંચામ ત્રિશી ઓગસ્ટના અંકમાં થોડો ગેરસમજ થયેલો છે એમ મને લાગે છે. કોઈપણ વનસ્પતિનું પંચામ એટલે તે મૂળ, ઝાંખળીઓ, પત્ર, પુષ્પ અને ફળ એમ લેવાય, જે મૂળ જડાં હોય તો સમગ્ર મૂળને બદલે એની છાલ લેવાય; એટલે આ પ્રયોગમાં મારા મત પ્રમાણે મૂળ કે મૂળની છાલ ઝાંખળીઓ અને પાન એ ત્રણેયને પાણીમાં ઉકાળવાનાં હશે અને પુષ્પો તથા ફળને અથવા તેનાં ખીખાંને દુધમાં ઉકાળવાનાં હશે, કારણ કે આયુર્વેદમાં નીકળતા પ્રયોગોમાં કુલો દુધમાં આપવાનું લખે છે. કદાચ કુલો કે ખીજ ન મળે તો એકલા પુષ્પો પણ ચાલે. ચાર અંગો પણ ફાટો કરશે.

હવે એના પ્રમાણ વિશે મારી કલ્પના નીચે પ્રમાણે છે.

મૂળ કે મૂળની છાલ ૦૦ બાર } એને આખા બાંયુ ઝાંખળીઓ ૦૦ બાર } ખોડી એને આ- પાન ૦૦ બાર } શેર ૦૦૦ શેર પાણીમાં ઉકાળી લગભગ અઘોળ બાકી રહે ત્યારે હિતાળીને માળી લેવું અને

જનસુસના રાતાં કુલ ૦૦ બાર } આશરે ૦૦ શેર એના ફળ કે ખીજ ૦૦ બાર } કુલ (આખા) બાગાં કચરીને

નાખવા) માં ઉઠાળી અધોજીને આશરે રાખી ઉતારીને માળી લેવું.

જેઠ ઉઠાળા-પાણીના અને કુખના આ રીતે તૈયાર થયા હોય તે મેળવી દેવા. પછી એમાં ઓમુત્ર રાખી બેર અને આશરે ૧૧ તોસો મધ નાંખી તે પી જવું. પીવાનો સમય સવારનો રાખવો. મધ તો ઉઠાળો તદ્દન ઠંડો પછી નાખવું. મધનું પ્રમાણ અનુકુળતા પ્રમાણે એક તોસા મુંડી પણ લેવાય કે જેથી ઉઠાળાનો રવાદ પણ મળ્યો લાગે.

મને લાગે-જે કે આ પ્રયોગ રત્નેદર્શનથી તે ખીખ રત્નેદર્શન મુંડીનો આરમ્ભ કરવો જ નોંધવો, એટલે દોઢ મામથી બે માસ કરવાથી લાભ થવા સંભવ છે.

આયુર્વેદે જ્ઞસુક્તનો ગર્ભસંયનાં દર્શોમાં

રત્નેદર્શન સાથે લાવવામાં, પ્રદર મટાડવામાં અને ધાતુપુષ્ટિ થવામાં ઉપયોગ બનાવ્યો છે.

સાર્તા કુખના જ્ઞસુક્ત કે રાત્રી કુખની જસ-વંતી એને એક ગણવામાં દરેકનું નથી. મરા-હીમાં એને પૂર્વે કહ્યું તેમ જસવંદ, જસવંતી કહેવામાં આવે છે.

એના પરિચય માટે એના કુલ ખૂબ જ લાલચરંગના મોટાં હોય છે. માણસ પુર ઉંચો છેડા થાય છે અને સીધો વધે છે, એના પાન શેતુરને મળતાં હૃદયના આકારનાં અને ત્રીણી ત્રીણી કાંઠાનીઓ વાળાં થાય છે.* આનાં કુપો દિ-દુસ્તાનમાં કમિન-કળનાં નથી એમ વૈવ-રાજ જાણાતા મ. શાહ એમના નિર્ધટુ આદર્શમાં જણાવે છે એટલે એના કુપો કે ખીવાં ન મળે તો એકલા પુષ્પોથી જ ચલાવી લેવાનું રહેશે. —જડુભાઈ વૈવ.

(સ્ત્રીજીવન)

માથામાં પડતી લીખ અને જૂ મારવાનો એક અધરાર ઉપાય નીચે મુજબ છે. લીખા-ળીતું તેજ રતલ ૧, કપૂર કાચલી તોસા ૪૫, કાળી છરી તોસા ૪, કપૂર તોસા ૨૫ લેવાં; પહેલાં લીખાળીના તેજમાં કપૂર કાચલી ને કાળી છરી અને પાંચ તોસા પાણી નાંખી ઉઠાળવાં, અને પાણી ખળી જતાં ઉતારી લઈને તે ગરમ તેલમાં કપૂર નાંખવાથી ઓમળી જશે. હંડુ કયા યાદ તેજ ઉપયોગમાં લેવાથી જૂ તથા લીખની ફરિયાદ દૂર થશે.

બાવનગરમાં એક વલ્લિક સુવર્ણના અંકરમાત મરણના ખખરોની સાક્ષી પણ સુકાણી નથી ત્યાં જ એવા ખીખ ગંભીર સમાચાર આવે છે. એક લાગવગ ધરાવતી વ્યક્તિએ એક માણસ દ્વારા એક અધિકારીને ઘેર ચીડી મોકલી, ગણતરી એવી હતી કે અધિકારી ઘેર નહિ હોય પણ ઓફિસે મળ્યા હશે. પરંતુ

કર્મ સંજોગે તેઓ તે દિવસે રજા ઉપર હતા અને ચીડી તેમના હાથમાં આવી. ચીડી લાવનારને અંદર બોલાવી, ખૂબ ધમકાવ્યો. એટલે સાચી વાત કહી દીધી. પાના ઉપર મૂકતાં પણ ચરમ આવે એવી ચીડી લાવનાર તો સાપકલ પણ મૂકીને નાસી ગયો.

એવો જ એક બીજો કિસ્સો બન્યો છે. પ્રોતેજમાં અપાસ કરતી એક કન્યા 'પ્રોતેજ' માંથી નીકળી ધર તરફ આવતી હતી. ત્યાં પાછળથી મોટર ઉભી રાખી તેની સનામણી કરી. બાળા ગમરાઈ ગઈ અને દોડતો નાસી છુટી. ત્રીજો કિસ્સો કુંડલા મદાલના એક ગામની એક અનાથ માદિકરી મદદની અરજ કરવા જતાં તેમને રાત્રિના મળવા સૂચના થઈ. બન્ને જાણ્યા મુંઝાણી કે રાત્રી શા માટે? પૂછપરછ કરતાં સાચી હકીકત જણાતાં મદદની આશા મૂકી બન્ને આવી ગઈ.

સ્ત્રી-જગત

સમાચાર

વડોદરા રાજ્યના કેલનપુર ગામમાં એક દરીમન બાઈ લીલીએ એકી સાથે ત્રણ બાળકોને-એ પુત્રીઓ ને એક પુત્ર દત્તા-જન્મ આપ્યો. બાળકો ત્રણ દિવસ જીવ્યાં હતાં.

સંજેશ પાસે તાંડળાળ મામની બાઈ શાન્તા નામની પરણેલી ધુવતીને ર. અદીસો લઈ વડોદરામાં ફતેપુરામાં રહેલી વેશ્યા ગુલાબબાનને વેચી દેવા માટે બે દિંદુ અને એક મુસ્લીમની ધરપક થઈ છે.

અમદાવાદ મહાદેવની પોળમાં રહેલી બાઈ મણી અબાલાલ વડોદરામાં રહેવા આવેલી તેને પુનઃલગ્ન કરાવી આપવાની પાણી દરવાજા પાસે રહેતા બાઈલાલ ધાંચીએ સાક્ષ્ય આપી પોતાની સાથે આવવા જણાવ્યું, પણ બાઈને રસ્તામાં ઠંકા પડતાં ફરીયાદ દરવાખી બાઈલાલ ઉપર કેસ ચલાવે છે.

વાસના કુબેર શીવાને એક માછીની હોઝરીની હેડલી કરવા માટે ૭ માસની સજા થઈ.

પૂર્વ પંજાબના શીલોર ખાતે અપહરણ ચણેલી ત્રણ મુસ્લીમ બાળાઓનો પત્તો લાગ્યો છે, જે પાછળથી તેમના માઆપને પાછી સોંપવામાં આવી છે.

ડોહમાં એક જુઠાણીએ તેની પત્નીને હોડમાં મૂકી. જુઠાણી દાવ દારી જતાં તે પત્નીને સોંપવા તૈયાર થયો, પણ એ પત્નીએ કીધળ સાચવવા માટે આપધાત ક્યો.

મેટ્ટીકની પરીક્ષામાં ઉચ્ચ નંબરે પાસ થઈ ડુ. પ્રમા-બહેન બોડસે ચેટશીફ ઇનામ મેળવ્યું છે.

ઝોરીસાના મહેસુલી પ્રધાન શ્રી. કૃષ્ણ ચૌધરીનાં પુત્રી ક. ઉત્તરા સાથે શ્રી. નારાયણ મહાદેવબાઈ દેસાઈનાં લગ્ન થયાં.

રતનપુરાના વણકર આશા ડાહ્યાને પોતાની પત્ની રતન અને એક પુત્રી હોવા છતાં તેણે ફરીથી મુળાનામની બાઈ સાથે લગ્ન કરવાથી પોલીસે કેસ ક્યો છે.

દિંદુ સંતત્ર બન્યા પછી હંડનની ટેટલીક ઓઓ સાંજના પોપકિમાં દિંદી સાડીઓ પહે-રતી થઈ છે.

હોડમાં એક હોળપતી બાઈ ઉપર બળાતકાર કરવા માટે રમુલખાં રેહીમખાં ઉપર બારડોલી દોજદારે કેસ ક્યો છે.

બેગમ શાહનવાઝે પંજાબની મુસ્લીમ લીમ કાઉન્સી-લની સભામાં કહ્યું હતું કે પાકિસ્તાનને મજબુત બનાવવા ઓઓને લશ્કરી તાલીમ ફરજિયાત આપવી જોઈએ.

આણંદ તાલુકાના ધુળેટા ગામની સીમમાં ડાહ્યા રણુહોડે પોતાની પત્ની બાઈ સોનાના ચારિત્ર ઉપર ઠંકા જતાં કાર કરી.

નવસારીમાં ૬૭૭ મહિના ઉપરજ પરણેલી ખાનદાનદેસાઈ કુટુંબની વીસ વર્ષની ધુવતી કમળાએ જાજરમાં ધાંસવેટ છાંટી અભિરમાન થયું.

કુંડલા કન્યાશાળાનો વાર્ષિક વિસ્તર વિત્તવાયો ત્યારે વિદ્યાર્થીનીઓએ સુદર નાટ્ય પ્રયોગો ક્યો દના.

પાટડી ગ્રામ પંચાયતમાં સૌ. ગોગતીબહેન કેશવલાલ સોની ચુંટાયાં.

*

દિલ્હી રેશન સામેની નિર્વાશીત છાવણીમાં એક માસની માખાપ વગરની એક છોકરીને શ્રીમતી શારદાબેન બોડીવાળા, ઉછેરે છે.

*

ક્રાંસની રાષ્ટ્રિય ધારા-સભાના ઉપપ્રમુખપદે શ્રીમતી જરહધન પેરોલસ ચુંટાયા છે.

*

ધોળામાં છોકરીઓને વેપાર કરતી એક ટોળાએ બાળુના ગામમાંથી એક નવ-જુવાન બાકને બરમાવી લાવીને ફેંટી દુકાને બેસાડી. તેઓ પાકને બદોબસત કરવા ગયા, એવામાં મામના કેટલાક બદ-માસેએ બાકની છેડતી કરતાં તોફાન થયું હતું.

*

ગંજન જલ્લામાં યુથુડા ગામની એક બરવાડણે છ અખો વાળા બાળકને જન્મ આપ્યો હતો.

*

અમદાવાદમાં પોતાની પત્ની બેગમબનને જનથી માંરી નાખવાની ધમકી આપનાર જમાલ હરિમાધલ નામનો છીપો રાત્રપુરી ચપ્પા સાથે પકડાયેલ, તેને છ માસની સજા થઈ.

કાળા સમાજના દુનિયા-બરના એક માત્ર ગોરા સ્ત્રી પ્રતિનિધિ શ્રીમતી દુઆલીન્જર દિંદની મુલાકાતે આવ્યા હતાં.

*

લેડી પ્રેમલીલા કાકરશીએ અમદાવાદની મુલાકાત લીધી અને મહિલા પરિષદની ગુજરાત શાખાના મેમ્બરો સાથે વાર્તાલાપ કર્યો હતો. તેમણે મહિલા પાઠશાળાની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

*

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની ગુજરાત પ્રતિક પરિષદનું વાર્ષિક અધિવેશન અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના પ્રમુખ લેડી રામરાવના પ્રમુખ પદે મહત્વ મુકામે મળનાર છે.

*

મોંચસોર સરકારે કોંગ્રેસ સત્યાગ્રહ સંબંધમાં પકડાયેલી તમામ સ્ત્રીઓને છોડી મુકવાનો હુકમ કર્યો છે.

*

લંડનમાં રાષ્ટ્રિય નિધાન તાકવાની હરીદાઈમાં ત્યાંના વડા પોલીસ અમલદારની પુત્રી સો વાર દર મૂકેલા નિધાનને સચોટ રીતે વધી નાખવાની હરીદાઈમાં સોનાનો ચાંદ છતી.

*

બાલેજ (ઉમરેઠ) ની બે સગીર છોકરીઓનું અડપલું કરવા માટે રસુલ જુધાને બે માસની સજા થઈ.

બાપજી મામના રકુલમાસર એમદમીયાં પીરમીયણે પોતાની પુત્રી સમર્મી હોવાના કારણે એ મર્મી કોનો છે એનો સંતોષ-કારક જવાબ ન આપતાં ખેતરમાં તેને બોલાવી ગોળાએ દીધી ને પછી પોલીસ યાજુ હાજર થયો.

*

આશુરોડથી પાકીસ્તાન જતા એક મુસ્લીમ રેલ્વે નોકર અને તેની સ્ત્રી પોતાની સાથે ઢોળા કન્યાને સામાન ઉચકવાનું બહાનું બતાવી રેલ્વેને લઈ ગયા તે પાકીસ્તાનમાં ઉપાડી જ્યાં તેને ડાખમાં બેસાડી દીધી. થોડી વારે તે ઢોળા કન્યાના બાપે તપાસ કરવા માંડી. છેવટે બેધપુરની પોલીસે તે બાકને રેલ્વેમાંથી પકડી કેસ કર્યો છે.

*

સીંધના નવાબશાહજહામાં હીજરતી સ્ત્રીઓના સોમાગ્ય ચિન્હ સ્વરૂપ નાકની વાળાઓ પણ ઉતરાવી લેવાય છે એવું ૧. ચોખ્ખારાએ જાહેર કર્યું છે.

*

મુંબઈમાં વિવાદિનીઓ માટે દોહસો કન્યાઓ સમાઈ શકે એવડી હોરટેલ બાંધવાનું મુંબઈના વડાપ્રધાને જાહેર કર્યું.

*

નિરાશીતો માટે દસ હજાર જેટલા ધાળાની મદદની રેલ શ્રીમતી સુચીતા કિપલાનીએ કરી છે.

આંગણે ગોરી ગાય—

ફળીમાં તુળસીનો ફયારો—

ધમર વલોણાના નાદ.

અને

કુંજલહી જેવી પુત્રીઓનાં નર્તન અને ગુંજતા ગીત
આવા એક રળિયામણા સંસારની કથાને વહેતી ફેરે છે

સારસ પિક્ચર્સનું પ્રથમ સમાજ ચિત્ર

(શ્રી. દેશી નાટક સમાજની યશસ્વી નાટ્યકૃતિ પરથી)

વડીલોના વાંકે

(ગુજરાતી ભાષામાં)

કથા-સંવાદ-ગીત.

શ્રી. પ્રભુલાલ દિવેદી

— છાયા લેખન —

શ્રી. ભારધનભાઈ પટેલ

— દીગ્દર્શક —

શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકુર

— સંગીત —

શ્રી. મોહન (ન્યુનીઅર)

— નિર્માતા —

શ્રી. રતિલાલ ત્રિવેદી

— દેશ —

શ્રી. ચેતન

— અદાકારો —

ગોતીભાઈ, પ્રતિભાદેવી, અંજના, વિજયા, લતા

— બેબી સરોજ —

યશવંત નાયક, રમેશ વ્યાસ, કેશવ પુરોહિત, કચરાલાલ,

ચુનીલાલ નાયક, અનંત વીણ બી.એ., લીમણભાઈ, અમૃત,

મા. પ્રાણમુખ

તથા

છગન (રામીયો) અને જયારાંકર.

— વધુ માહિતી —

સારસ પિક્ચર્સ. ડે. શ્રી. દેશી નાટક સમાજ

પ્રોન્સેસ થીયેટર, ભાંગવાડી, મુંબઈ-૨

પુસ્તક પરિચય

શ્રી. નવચેતન સાહિત્ય હિંમદિરઃ ભદ્ર, અમદાવાદ તરફથી. રેલુ. (અનુ. શ્રી. રમ-લિષ્ટલાલ છી. મહેતા પૃ. ૧૮૨ કિંમત રૂ. ત્રણ) નામે વાર્તાઓનો સંગ્રહ પ્રગટ થયો છે. આ બધી વાર્તાઓ હિંદીમાંથી ઉતારેલી છે. તેમાંની એક બે વાર્તા તો સ્ત્રીજીવન માસિકમાં પણ અગાઉ છપાઈ ગઈ છે. આ બધી વાર્તાઓ સામાજિક, અને ઐતિહાસિક હોવાથી રસ-પૂર્વક વાંચી શકાય તેવી છે.

એ જ પ્રકારક સંસ્થા તરફથી પ્રગટ થયેલ બીજું પુસ્તક ક્રાંતિના પરિણામે (શ્રી. અંદ્રભાઈ કા. ભદ્ર. પૃ. ૩૦૦ કિંમત રૂ. પાંચ) વાર્તા સંગ્રહ છે. જમતમાં ત્યારે ત્યારે પ્રજા ઉપર પીડન, ત્રાસ અને રૂઢન વધી પડે છે ત્યારે ત્યારે પ્રજામાં એક એવા અવાજ ઉપડે છે કે પ્રજા ક્રાંતિ માટે વલવલે છે. ત્યારે એની ઉપર આવતી યાતનાઓ કાંપી સહીને પણ તેઓ ક્રાંતિને લાવે છે. એવી છેક જૂના સમ-યથી માંડી આજસુધીની ક્રાંતિઓના ઇતિ-હાસમાંથી રજુ થયેલી આ વાર્તા છેક છેલ્લા ક્રાંતિના જીવાળ સુધી આપણને લઈ આવે છે. આમાં જગતના તમામ પ્રદેશોને આપરી લેવામાં આવેલ છે, એટલે જગતની તમામ ક્રાંતિનો ઇતિહાસ અને ક્રાંતિના પરિણામો આપણને ખ્યાલ આવે છે. પુસ્તક વસાવવા જેવું છે. કિંમત બોહી રખાઈ હોત તો સારું.

શ્રી. નવજીવન કાર્યોલય, અમદાવાદ તરફથી લોકમાતા (લેખક શ્રી. દત્તાત્રય બા. કલેલકર. પૃ. ૨૦૮ કિંમત રૂ. સવા.)ની નવી ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. આ પુસ્તક યુનિ.માં ટેક્ષણુક તરીકે ઉપયોગી હોવાથી તેનાં પાછળ ટીપ્પણી જરૂર હતી, તે આ આવૃ-

ત્તિમાં શ્રી. નગીનલાલ પારેખે તૈયાર કર્યું છે. હિંદુસ્તાનની નદિઓની પવિત્રતા, ઇતિહાસ અને સંદિસોદય રજુ કરતું આ પુસ્તક બકતો, શ્રદાળુઓ અને વિચારકો, વિદ્યાર્થીઓ અને પ્રવાસીઓ સહુને નવી દૃષ્ટિ આપે છે.

એ જ સંસ્થા તરફથી તારૂપવાળાં પ્રવેશતી કન્યાને ધત્રા (લેખક: શ્રી. નરહરિ દાર-દાદાસ પરીખ. પૃ. ૧૧૬ કિં. એક રૂપીયા) ની પાંચમી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. યુવાનીમાં પગ મૂકતી કન્યાને જે વખતે અનેક વિચારો આવે છે, ભવિષ્ય જાન માટે તત્સાટ જાગે છે, ત્યારે આ પુસ્તક તેને ખૂબ જ માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવું છે. સિદ્ધ ભાવામાં રજુ થયેલ આ પુસ્તક દરેક કન્યાના હાથમાં મૂકી દેવા માખાપોને અગે આમ્રદ કરીએ છીએ.

સ્વિકાર

શ્રી. ગૂર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યોલય તરફથી ગૂર્જરશતનો નાથ (લેખક: શ્રી. કૃત્યાલાલ મુનેશી કિંમત રૂ. ૭-૦-૦ ૩ નવી આવૃત્તિ) સોરઠી બહારવટીઆ-લાગ બીજો (લેખક શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી કિંમત રૂ. ત્રણ નવી આવૃત્તિ)

પુત્રજન્મ (લેખક: શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય કિ. ર. સાકાચાર. નવી બીજી આવૃત્તિ)

વીર ધર્મની વાર્તા (લેખક: શ્રી. નવભિષ્ણુ. કિંમત રૂ. અઢી. નવ વાર્તાઓ)

અખંદ જોડી (લેખક: શ્રી. ગબ્બનન વિ. જોષી. કિંમત રૂ. દોઢ. સામાજિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ)

દાં. એની બીસેન્ટ (લેખકશ્રી. મેઘાણી. પ્રકાશક: શ્રી. જમુ દાણી કિં. દસ આના)

ત્રિવા કત્યા બ
[ભટ્ટા દેસાઈ]

સીંગલ

પર્ષ દમુ, અંક રજો
માગસદ ૨૦૦૪, ડીસેમ્બર ૧૯૭

સંપાદક : મનુભાઈ નેધાણી

અશ્વિન

આદર્શ

અને

આરોગ્યપ્રદ

રસોઈ માટે—

રસદા

પૌષ્ટિક તત્વોથી ભરપૂર

[વનસ્પતિ]

卐

અશ્વિનની

અન્ય પનાવટો :

- રીફાઈન્ડ ઓઈલ
- સાથુ
- રેફાઈન્ડ સ્પીરીટ
- ડીસ્ટીલરી પ્રોડક્ટ્સ

જ

દેશના પ્રાન્તપ્રાન્તમાંના

અમારા આધારાધારી

એજન્ટો પાસેથી મળી

શકશે.

જ

અશ્વિન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લી. વડોદરા .

સમસાયા

: મુખ્ય :

લૈન ટ્રેડીંગ કું.

૪૬, બીબી ભોધવાડા,

મુખ્ય : ૨

: મુખ્ય :

મેસર્સ રસદા એજન્ટ્સી

૪, રંગવાણ મારકેટ, રેલ્વેપુરા,

અમદાવાદ.

•ORION• ADVT.

[ચિત્રક્રમ]

ગેળામાંથી પાછા ફરતાં

[સૌ. ભદ્રા દેસાઈ]

સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું માસિક

વર્ષ નવમું : માગસર ૨૦૦૪ : ડિસેમ્બર ૧૯૪૭ : અંક રજી

લગ્નઃએક પ્રકારનો માનસિક રોગ

દુમકેલુ

[વિધવા સ્ત્રીનાં લગ્ન આપણા હયા ગણતા વર્ગોમાં હતું પ્રચલિત નથી. વિધૂર પુરુષ ગમે તેટલી વખત લગ્ન કરી શકે છે, પણ વિધવા સ્ત્રી સાધારણ રીતે લગ્ન કરી શકતી નથી. એટલે જ લગ્નને માનસિક રોગ કહી શકાય, તેમાં લગ્ન સાધારણ રીતે સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોમાં જ વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. વિધવા સ્ત્રીઓનો પ્રેમ-સામાજિક સ્થાનને પરિણામે-ધણું ખૂંદ વ્યભિચાર તરફ દોરાય છે. આ લેખમાં મુખ્યસ્થાને પુરુષોનાં પહેલીવાર કબોડે થતાં લગ્નનો વિષય જ ચર્ચો છે. કારણ કે પુરુષનાં જ લગ્ન થાય છે; સ્ત્રીનો ભાગ તો એમાં ગોણ જ હોય છે.]

મનુષ્યની શક્તિનો એક કુદરતી નિયમ છે કે, તે સર્જન કરે અથવા વિનાશ કરે. ખરી રીતે તો એક શબ્દ જ વાપરવો જોઈએ-અને તે સર્જન. નાનું છોકરું પોતે કાંઈક કરે છે એવા હેતુથી, ભાંગતોડ કરે છે, ત્યારે એ ભાંગતોડ એની વિનાશ પ્રવૃત્તિ નહિ, પણ એની કેદપના સુજળની સર્જક પ્રવૃત્તિ જ ખતોવે છે, તેમ મનુષ્યની વિનાશકપ્રવૃત્તિ એ પણ એક રીતે તો એની સર્જનપ્રવૃત્તિ જ ગણાવી જોઈએ. એનું સ્વરૂપ વિનાશક છે. કારણ કે

એની કલ્પનાશક્તિ કે એતું અજ્ઞાન, એને વિનાશ અને સર્જન વચ્ચેનો ભેદ સમજાવી શકતાં નથી. કોઈ પિંદાને કહ્યું છે કે—Draw a line if you can—એનો ભાવાર્થ એ છે કે, જો એક જીવનના વિરોધી ભાવને ઓળખી કાઢવા અને બરાબર સીમાની રેખા પર અટકતું એ ઘણું જ મુશ્કેલ કામ છે. કદાચ એવી રેખા જીવનનું ધ્યેય સમજાતારને જ મળી શકે છે. જીવન ઘણાખરા તો આ બાબત કે તે બાબત જ ભટકતા હોય છે.

ત્યારે મનુષ્યની કલ્પના, એના સંસ્કાર, એની શક્તિ, એની બુદ્ધિ-સઘળાં જે વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરે છે, તે વાતાવરણ ધ્યેયવિહીન, સિદ્ધાંતવિહીન કે લક્ષ્યવિહીન હોય છે, ત્યારે મનમાં વિકૃતિ થાય છે. શરીરે વિકાર થવાથી જેમ શરીરમાં ગડગુમડ વગેરે થાય છે, તેમ મન પણ આ વાતાવરણને પરિણામે અમુક મતની વિકૃતિ અનુભવે છે. આ વિકૃતિ ઉત્પન્ન કરવાને માટે જેમ એતું વાતાવરણ જવાબદાર છે, તેમ એ વિકૃતિ ગ્રહણ કરવાને માટે એની શારીરિક રચના પણ જવાબદાર ગણાવી ભેઈએ. મનુષ્યને અમુક વર્ષ સુધી એના સ્વાભાવિક ધર્મ હોય એ સમજાય તેવી વાત છે. એના સ્વાભાવિક ધર્મો રોકવા એમાં જ ધાર્મિકતા છે એમ એક વખત મનાતું.

હાલ એતું કોઈ માનતું નથી—જો કે, દુનિયાની નજરે દેખી ન શકાય એવા કેટલાય સૂક્ષ્મ પ્રશ્નો માટે સ્વાભાવિક ધર્મનો સંયમ આવશ્યક મનાય છે. ગમે તેમ, સ્વાભાવિક ધર્મો રોકવાની કોઈ તરફેણ ન કરે. પણ એ સ્વાભાવિક બને છે, એની કોઈને ખબર પડતી નથી, અને હાલની પુરુષ-લગ્નની સંદિગ્ધ આ મોટો સવાલ છે : પુરુષ કેટલી વાર લગ્ન કરી શકે ?—લગ્નમાં સામાજિક પ્રતિષ્ઠા, પૈસા, શરીરરચના અને જવાબદારી એ સઘળાંના સમન્વય શી રીતે સાધવો ? પુરુષના લગ્નને રોગ ક્યારે ગણવો ને સ્વાભાવિક ધર્મ ક્યારે માનવો ?—વૃદ્ધ પુરુષ પૈસાદાર હોય માટે પરણી શકે ને જુવાન પુરુષ ગરીબ હોય માટે ફરીવાર ન પરણી શકે એવી સામાજિક રચના કઈ રીતે મટાડી શકાય ?—આવા અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો આજની સામાજિક રચનામાં ઉભા થાય છે, અને વધુ વધુ ઉભા થતા જ જશે. એ સઘળા બ્યકિતગત દાખલાઓને પહોંચી વળી શકાય નહિ, માટે પુરુષની લગ્નભાવનાના અમુક સામાન્ય સિદ્ધાંતો બાંધી દેવા ભેઈએ.

માણસ ગરીબ હોય કે શ્રીમંત—જે માણસ સશક્ત ન હોય તે પરણી શકે જ નહિ. કોઈ પણ સશક્ત બાળાએ ઠીંગણો, કંઠરુપો, કંઠંગો કે અશક્ત પુરુષ પસંદ કરવો જ નહિ. એવા મનુષ્યોની ગણના રોગીમાં થવી ભેઈએ.

વૃદ્ધપુરુષને પરણવાનો મોહ થાય ત્યારે એ લગ્નની ઇચ્છાને એનો માનસિક રોગ માની કોઈ કુશળ શસ્ત્રવૈદ્ય પાસે એની ચિકિત્સા કરાવે એ જ ઇષ્ટ છે.

પુરુષને, જેમ જેમ વય વધતી જાય છે તેમ તેમ જાતીયવિકૃતિને લગતો રોગ, અસંયમી જીવનને લીધે થાય છે. આવી જાતીયવિકૃતિને સંતોષવા, પૈસાદાર હોય તે પૈસાના બળે પરણવા તૈયાર થાય છે એ સ્થિતિ અંશકૃત્ય કરી નાખવામાં જ સમાજનું કલ્યાણ છે. જરી રીતે પુરુષની આવી લગ્નલાવના, જે શ્રીમતોમાં ને રાજાઓમાં વધુ અંશે જોવામાં આવે છે અને છતાં સામાન્યમાં સ્ત્રીમાન્ય મનુષ્યમાં પણ શુભ રીતે રહેલી જ છે, એ લાવના ટાળવા માટે બે જ રસ્તા છે. એક તો કોઈ સ્ત્રી આવા પુરુષને પરણવા તૈયાર થાય જ નહિ. બીજો માર્ગ રાજની મદદનો છે. બાકી તો એને જાતીયવિકૃતિનો રોગ ગણવો જોઈએ અને એવો રોગી માણસ પરણી ન શકે. હા, સમાજ એવા જાતીયવિકૃતિવાળા રોગીઓની સંખ્યા છેક શુન્ય જેવી કરી ન નાખે ત્યાં સુધી, પદ્મચંદ્રીઓની સંસ્થા જરૂરીઆત તરીકે નિભાવવી જોઈએ. હરેક પ્રકારનું લગ્ન જે યથા પછી પુરુષ અને સ્ત્રીના શારીરિક કે માનસિક વિકાસ સધાતો નથી, કે બળવાન સંસ્કારી પ્રજા ઉત્પન્ન થતી નથી તે લગ્ન ગમે તેટલી વિધિથી કરવામાં આવે છતાં વ્યભિચાર છે. એ બળકુ વ્યભિચાર નથી, પણ ઘરખૂણાનો વ્યભિચાર છે એટલો જ એમાં માત્ર તફાવત છે. આ દૃષ્ટિએ જોતાં હાલ જે પ્રકારનાં લગ્નો થઈ રહ્યાં છે-શું પુરુષનાં કે શું સ્ત્રીનાં-એ ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી-સમાજમાં ગણિકાની સંસ્થા નલાવવી જ પડશે. એ સંસ્થા માત્ર ચંત્રવાહનું સીધું પરિણામ નથી. એ સંસ્થા સામાજિક રચનાની વિકૃતિનું જ પરિણામ છે. જ્યાં સુધી પુરુષ અને સ્ત્રીનાં લગ્ન, સશક્ત શરીર અને માનસિક મેળ-એ બે મુખ્ય સિદ્ધાંતો પર સ્થાપવાને બદલે પ્રતિષ્ઠા, પૈસા, નીતિ અને બીજા અનેકવિધ નિરેધ પર રચાયે, ત્યાં સુધી વ્યભિચાર રહેશે, ગણિકાઓ રહેશે અને અપંગ બાળકો પણ રહેશે. હવે રહેશે એમ નહિ-રહેવાં જ જોઈએ. લગ્ન એ જ્યાં સુધી સશક્ત સુંદર જીવાન સ્ત્રી પુરુષો માટે-કોઇપણ જાતના વિધિનિરેધ વિનાનો-કુદરતી ધર્મ ન બની રહે ત્યાં સુધી લગ્ન એ માનસિક રોગ હોઈ, એ રોગ એનાં સર્વ પરિણામો સાથે સમાજમાં ફેલાયા કરશે; કારણ કે એ ફેલાવો તદ્દન કુદરતી છે. [એક જૂના પત્રમાંથી]

રંગદેવી

લેખક :

શ્રી: દક્ષિણકુમાર જોષી

*

કોણે કહ્યું કે કાળો રંગ અશુભ સૂચક અમંગલકારી છે? પાછલી રાત્રિના પરાક્રમી જેમ અર્ધ-નિદ્રિત અવસ્થામાંથી આગસ મરડીને બેઠો થઈ રહેલ, આર્થ-સંસ્કૃતિનો સીધો વારસદાર નવો જમાનો હજી તો પૂરો પાંગર્યો પણ નથી ત્યાં તો તમે કુલી ગયા કે શું?

એ તો તમે જ બધા પહેલેથી લઈ ચાલ્યા હતા કે આ શુભ-આ અશુભ; આ નીતિ આ અનીતિ; પેલું સ્થાન અને આ ઉત્તરલ! મેં તો તમને શરૂઆતથી જ નહોતું કહ્યું કે આ બધો તો તમે જ ઉમેા કરસો દષ્ટિબેદ છે! પ્રકાશની અંતિએ આમળ વધી રહેલ, આ પ્રગતિશીલ જમાનામાં કાળા-ધોળાનો વર્ગબેદ હજી પણ ચાલુ રાખવાનું તમને પણ શું સમજ્યું?

ખૂદ સંજ્ઞાનહારે જ સ્વયં-નિર્મીણ ક્યું હોય તેવું રાત્રિ-દિવસના સનાતન ક્રમ જેવું કાળાધોળાનું—કાળા પાછળ ધોળું અને ધોળા પાછળ કાળું એવું કાળક્રમે પણ ન લોપાય તેવું—ચક્ર જોડને તમને પણ શું એના ઉત્પાદક સમાજ-માનવજાતિ પ્રત્યે માનજીવિ નથી ચતી? તમે પણ મારા જેવા જ ભોટ રહ્યા કે શું? નવી જાતની વિચારસરણી પ્રત્યે તમને નફરત શાની છે?

કાળા માયાના માનવીએ એટલ-બોમ્બલું સર્જન ક્યું, ત્યારે તો તમે નાચી ઉઠ્યા હતા કે, આ તો કેવળ મહાભારત-યુગમાં

સકય હતું. તે મનુષ્યે પોતાની શુદ્ધિ ઉપર વિજય મેળવી, ગદ્ય કાલની કલ્પનાને આગળ સત્ય બનાવ્યું; તો પછી સમયના પ્રવાહમાં પણ હુપ્ત ન થાય તેવું કાર્ણ-ધોળાનું અમર ચક્ર ફરતું થયું તેમાં તમને માનવજાતિ પ્રત્યે ઇશ્વરી સર્જન જોટલો જ આનંદ શવો જોખવે ને?

ધોળું એ કાળાનું અને કાળું એ ધોળાનું એમ પરસ્પર એક બીજાની ઝોથે રહીને, સહકારથી, સંપથી, કોઈ જાતના બાહ્યાંગર ક્યો સિવાય સૃષ્ટિનો વહેવાર ચલાવે જાય તેમાં તમને દોષ શું લાગ્યો? તમે સમાજ-વિરોધી તો નથી ને? તો પછી સમાજ જેના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરતી નથી, છતાં જે પરતુ લોકોની નસો-નસમાં વ્યાપિ રહી છે, જેના વખર જીવન અસકય છે તે સ્થાન-ઉત્તરલના સનાતન ચક્રની તમે પેલું ફરી ફરીને કેમ જાહેરાત કરી કરો છો?

મને તો શંકા હતી જ, કે તમે દોષ બધો કાળા માથે જ નાંખવાના! તમે કાળા પ્રત્યે કુસંકા રાખવાનું જાણે ગળથૂંસીમાં શીખ્યા છો, એટલે તમારો એમાં દોષ પણ શું? કાળા રંગને બદલામ કરવાનું વારસામાં જ લાગ્યા છો, એટલે જ તમે બોલી ઉઠ્યા કે આ 'કાળાં બખર'-સમાજ વિરોધી, પાપાચાર, કુબ્દ, અતિ કુબ્દ!

તમને એમ કેમ ન થયું કે તમે ધોળાનો પ્રવાહ પાણીના રેલાની જેમ વહેતો મૂકી દીધો, એટલે કાળાએ ધોળાનું બક્ષણ ચાલુ કરી દીધું. તમે એ વખતે "ધોળા બખર" એવું કેમ ન બોલી ઉઠ્યો? 'કાળાં બખર'થી ચોંકી ઉઠ્યા, અને ધોળાની પીઠ ચાપડી ત્યારે તમે રંગદેવી નહિ તો બીજું શું?

*

અ. હો મોટા વિવાદવાડો. ગયો
પણ વરસોડિયું તો મારી પ્રમાનું શોભ્યું એવું
ખીન કોઈનું ન શોભે. પ્રમાની માતા કેસર-
બહેને અભિપ્રાય બહેર કયો.

‘હા, બા,’ દળણું દળનારી બાઈ નાચીએ
અભિપ્રાય મંજૂર રાખતાં કહ્યું : ‘પરભાષેન
કૂટર્જી, ને જમાઈ પણ બણેસો. વળી ઉમરમાંય
જાણે માણે નહિ. જમાઈને કેટલાં વીસેક
થયાં હશે બા ?’

‘હા. એટલાનો આસરો, ખરો. મારી
પ્રમાને ચોદ થયાં.’

‘છ વરસનો ફેર તો જોઈએ બા.’

‘હા, હવે એ ય જણાં સુખી થાય તો
આપણી આંખો ટાઢી.’

‘હા. બા આપણે ખીજે શું રવાયું ?
બાઈ બા, ‘કેકણું’ તો ભારે મજનું શોભ્યું
છે. સાસુ નહિ, સસરા નહિ, એક નણંદ છે
તેને તો સાસુ ન હોય એટલે પડોંચી શકાય.
જે નેહાણી તો આક્રિકા જ રહે છે ને ? ને
બા, જમાઈ શું બણે છે ?’

‘ખી. એ. માં છે.’ કેસરબહેના અચાનકમાં
આત્મચોરસ હતું.

ખૂબ આશા સાથે ‘પ્રમાનાં આવી રીતે
લક્ષ્યેલાં. પ્રમાનો પતિ હસમુખરાય ખી. એ. ના
છેલા વર્ષમાં અવ્યાસ કરતો હતો. અને એક
વર્ષ જ વિચક્ષુષુ વિચાર્યો તરીકે કોલેજમાં
એની પ્રતિષ્ઠા હતી. એનાં માતાપિતા અવસાન
પામ્યાં હતાં. એક મોટી બહેન હતી. એ ઘણું-
ખર્ષ પરદેશ રહેતી ને કોઈક વાર વતનમાં
આવતી સારે પોતાનાં બાળવ્યર્માઓની જન્મ-
જયી વિટળાવેલી રહેતી. હસમુખરાયને એક
મોટા બાઈ હતા. અને એ આક્રિકાના કોઈક
સરવાનની કોઈક પોસ્ટગ્રાફિસમાં હતા. એમને
આક્રિકા ગયે પાંચ વરસ થયાં હતાં ને હજી
ખીન દશ રૂં એમને આજમાં મોર્ચ ત્યાં
માળવાનાં હતાં.

લક્ષ્મીસ્થા રચનારાઓએ સર્જેલું.

સોનાનું પાંજરું

લેખક

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

પ્રમાના પિતા ગામના એક બાકોશ વધીલ
હતા. પ્રમા નાણુક ખાંધાની અને કુટરી છોકરી
હતી. ગામની કન્યાશાળામાં એણે ત્રીજી ધોરણ
સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો અને દરેક પ્રસંગે
એ ઉંચામાં, ઉચું ઈનામ લાવતી. એકંદરે આ
લક્ષ સુખી યવાના તમામ સંયોગો હતા.
પ્રમા અને હસમુખરાય બન્નેને આ લક્ષ્યો
અભિનંદન લેવા જેવું હતું એમ સંતોષકેતા
અને માનતા. પ્રમા પણ એમ માના... હસ-
મુખ પણ એમ માનતા.

[૨]

હસમુખરાયને દરે અભ્યાસના દિવસે
લાંબા લાગતા હતા. પોતાને કોઈ મહાભાગ્યે
સાંપડેથી સોદામણી ને લાયક મરોરદાર સાથે
વહેલામાં વહેલી તકે ગૃહસ્થાસરનો આરંભ
કરવાની એને હવે આશા-વેદના લાગી. ઉતા-
ળાતા દિવસો નેરા અભ્યાસના લાંબા દિવસોનો
પક્ષ એકવાર અંત આવ્યો. હસમુખરાય

ખી. એ. માં પાસ થયો. ડોન્વેડિશનમાં પણ જઈને ઝગમો પહેરી આવ્યો. છાપાંઓમાં આવતી નહેરખખરા વાંચીને એ શરનામે એણે અરજીઓ પણ કરવા માંડી. એ અરજીઓના પુંજમાંથી એક રથળે એને માટે નોકરી ઉભી થઈ. પરગામમાં, વતનથી દૂર હસમુખ અને પ્રભાએ પહેલું ઘર માંડ્યું. જુવાન નવ-દેવતાના ધરસંસારને સુખી થતાના તમામ સંયોગો આમ જાણે કે અકસ્માતે એકદમ થઈ ગયા. પ્રભાની માતાના ઉમંગને પાર નહોતો.

દર છ મહિના મહિને પ્રભા પિતાને ઘેર આવતી. દર વખતે પ્રભાની કપડાંની પેટીમાં કાંઈક ને કાંઈક નવીનતા તો હોય જ. કાંઈક વાર સારી વાચલની 'પામ્પીન' સાડી હોય. કાંઈક વાર 'ફેશન' મૂકલાં અવનવાં પોલકાં હોય. કાંઈક વાર સુંક હોય. પેટીમાં હરવખત હસ વીસ રૂપિયાની બે ચાર નોટો પણ હોય. બે ચાર ચોપડીઓ તો સાથે હોય હોય ને હોય જ. પ્રભા પોતાના પિતાને ત્યાં હોય ત્યારે પાલીને એ ઘેર નિયમિત ફેરા તો થાય જ. દર ત્રણ દિવસે એક કાગળ આવે. દર સાત દિવસે એકાદ છાપું આવે. એક વખત પ્રભા આવી ત્યારે તો છેલ્લામાં છેલી ચોખ્ખા ભોતની પોટલી મૂકેલી સોનાની બંગડીની નવી બેડ એ લાવેલી. પ્રભાની માતા હરખના અતિરે કથીર પોતાની સલાહ નહિ મનાય એમ જાણ્યા છતાં, પોતાની સલાહ ન મનાય એવી છૂપી છપ્પા સેવતા, પુચીને શીખ હતી : 'દોકરી બહુ ખરચ ન કરીયે. છાંયાં છોકરાં ચાશે, વહેવાર વસ્તાર કરવા પડશે. સાચવીને ચાલીયે ને જાળવીને ખરચ કરીએ.' આડાશીપાડાશીમાં પ્રભાની માતા કહેતી : 'મારી પ્રભાને તો બહુ સાઈં છે. છોકરાં થયાં પહેલાં પહેરવું જોઈએ હોય એટલું પહેરી એટલી લે.'

દારતો. બા. પાડોશજી કહેતી : 'પછી તો પહેરાવવા ને જોડાડવામાંથી નવરાસ મળશે

ત્યારે પહેરશે ને ?'

'તમારા મોંમાં સાંકર,' પ્રભાની માતા કહેતી.

પ્રભાની માતાના દિલમાં 'હવે તો એક માત્ર અફસોસ હતો. એક માત્ર ઉણપ હતી. પ્રભા દિન પ્રતિદિન મોટી ને મોટી થતી હતી, પરંતુ એને હજી સુધી 'આશા' નહોતી.

[૩]

હસમુખરાયે એક દિવસ પ્રભાને કહ્યું :

'આજ સાંજે હું જરા મોડો આવીશ.'

'કેમ ?' પ્રભાએ પૂછ્યું.

'મારે આજે હર્ષવદનની સાથે વાડીએ જવું છે.'

'પણ આજે સાંજે તો સિનેમામાં જવું હતું ને ?'

'મારે આજે જરૂરી કામ છે. આપણે કાશિ સિનેમામાં જઈશું.'

'બહુ જરૂરી કામ ! પેલા હસીયા સાથે વાડીએ રજાળવા જવું એ બહુ જરૂરી કામ. અમારું કામ હોય તે જરૂરી નહિ ?'

'આપણે કાશિ જઈએ તો ન ચામે ? મારે આજે સાંચેસાચ જરૂરી કામ છે. એ વાડીમાં આજે અમારા મિત્રમંડળની બેઠક છે.'

'તમે તમારે જાઓને તમારા બાઈબંધો સાથે. ઘરમાં જાણડી ભરે એકલી બેડી. એની તમારે ક્યાં પરવા છે ?'

પ્રભાના અચાજ ઉપરથી હસમુખરાયને થયું કે પ્રભાને આવી રીતે એકલી છોડીને મિત્રમંડળમાં જવામાં પોતે ન માફ થઈ શકે એવો પતિદોહ આચરી રહ્યો છે. સાંજે જ્યારે હર્ષવદન હસમુખને બોલાવવા આવ્યો, ત્યારે હસમુખે પોતાનું માથું ડુઝવાનું બંધાનું કાઢ્યું.

હર્ષવદને રસુજમાં દોઢર કરી; 'માથું તો ડુઝે છે, પણ કેનું ? તમારું કે પ્રભાબહેનનું ?'

'ના રે ના. આ તો કાલ રાતના ઉમંગરા જવું કાંઈ છે.'

હસમુખને તે દિવસે સિનેમાં ખાસ મળ ન આવી. હસમુખને નિરુત્સાહ જોઈને મળ તો પ્રમાને ય ન આવી, પરંતુ પ્રમા એ વાતો એકરાર કરવા નહોતી માગતી. પોતે હસમુખને એના મિત્રોની મહોબ્બતના તાણાવાણમાંથી ઉગારી શકે છે એ ખ્યાલને પ્રમાને નશો ચડ્યો હતો.

ધીમે ધીમે હસમુખે બહાર જ નવા આવવનું બંધ કર્યું. પ્રમાને નારાજ કરવાની એનામાં હામ નહોતી, કે દુઃખ નહોતી, એ પોતે નક્કી તો ન કરી શક્યો, પરંતુ ગમે તે હોય. એ એમાં એક વાત તો સામાન્ય હતી કે 'પ્રમાને નારાજ ન કરવી.'

હસમુખ એવો ઉત્સાહી, વાચાળ અને આનંદી સમાસદ પોતપના મંડળમાંથી વિના વિરોધે ચોંટ્યો જાય એ વાત મિત્રમંડળને આકરી લાગી. હસમુખને પાતો ચડાવવા એમણે હસમુખની સ્ત્રી પ્રમા ઉપર મમીશુ રીકાઓ કરવા માંડી, એ દિવસ એક મિત્રે હદ કુદાવી-કે હદ કુદાવી એમ હસમુખે માન્યું. હસમુખે તોખા અવાળે કહ્યું: 'હું કોઈને મારી ખાનગી વાતમાં દખલગીરી કરવા નથી દેતો.' હસમુખનું મિત્રમંડળને આ આપ્તરીનાં દંડ. મિત્રમંડળે હસમુખના સદકાર સિવાય જ ચલાવી લેવાનો નિર્ધાર કરી લીધો.

પતિપત્ની આમ એકબીજા ઉપર કેટલાંક રોજ સતારે હસમુખ ચાલ કરે. સ્ત્રીમાં પણ મદદ કરે. કોઈક વાર સંધી પછી નાખે. સાંજે પણ એ જ રીયતિનું પુનરાવર્તન થાય. રાતે બંને જણા સુષ્ણ જાય. બપોરે જુઓ ત્યારે, હસમુખ હાંચકા ઉપર બેઠો હોય ને સામે પુરશી ઉપર પ્રમા બેઠી હોય. બંનેએ જણે કે હંદગીના કલાકે કલાકની છેગછેડી સાથે જ બાંધી હતી.

એકબીજા એકબીજાને અનુકૂળ થવાનો પ્રમાણીકપણે પ્રયાસ કરતાં. પરંતુ એકાંત-

વાસના કેટલું જોડું માનસ બની જાય છે એવી વિકૃતિ બહારની હવા વિના એમના અંતરમાં થઈ ચૂકી હતી. બંને વચ્ચે જ્યાં મતભેદ થતા ત્યાં બંનેની પ્રવૃત્તિઓ રોકાઈ જતી. બંને વચ્ચે જ્યાં વિચારોના બેદ પડતા ત્યાં વિચારો અટકી જતા. દર કલાકે, દર માસે કાંઈક પણ નવું મેળવવાને બદલે બંને જણાં દંતું એટલાનાથે સીમાસ સંકોચતાં જતાં હતાં. દર વર્ષે નવા અનુભવો મેળવવાને બદલે તેઓ જૂના અનુભવો ઉપર જ નિભાવ કર્યે જતાં હતાં. પરિણામે પ્રમાનું મન ન દુઃખાય એ ખાતર હસમુખે વાંચવાનું છોડી દીધું. હસમુખનું મન ન દુઃખાય એ ખાતર પ્રમાએ બરવા મુંચવાનું છોડી દીધું. બંનેમાંથી પ્રત્યેક પોતાને એકલા મૂકવાની જવાબદારી બીજા ઉપર ટાળતાં. પરિણામે બંનેમાંથી કોઈ અનિવાર્ય જરૂર સિવાયનાં કામ કરી શકતાં નહિ. બંને એકબીજાનાં સોખતીઓ હતાં એનાં કરતાં ચોક્કસરો વધારે હતાં. હવે પ્રમાએ પિયર જવાનું પણ છોડી દીધું. આમ ને આમ ચાર વર્ષ વહી ગયાં.

[૪]

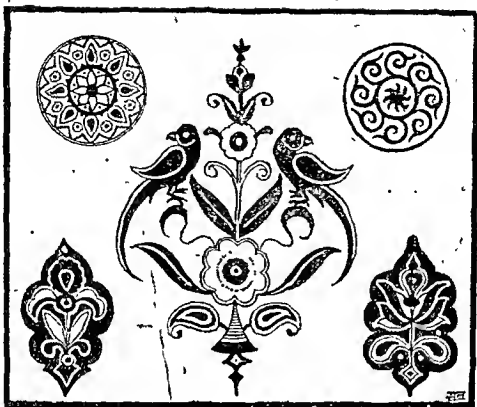
ચાર વર્ષ પછી એક દિવસે હસમુખે પ્રમાને કહ્યું: 'આજે મારે તમારી સાથે નિરાંતે વાત કરવી છે.'

'શું છે વળી?' પ્રમાએ કંટાળાભર્યા અવાળે કહ્યું.

'મારે નિષ્વાસ દિવે આજ તમને કહેવું છે કે હવે આપણે સાથે રહી શકીએ એમ નથી.'

'એટલે તમે શું મને કાઢી મૂકવા માગો છો?' પ્રમાએ રોષભર્યા અવાળે કહ્યું: 'હારતો તમારાથી બીજા શું સારાવાટ થવાના છે?'

'હું કહેજો છું, તમને પરણ્યો ત્યારે મારા જીવનમાં ખૂબ ઉત્સાહ હતો. ઉત્સાહ ફરતાં પણ મારા જીવનમાં એક દૃષ્ટિ હતી. કાંઈક જીવવા યોગ્ય તરવ હતું. પછી તમે આવ્યા.'

બરતકામના નમુના

‘તે મહત્તમાં આભ્યાં છીએ ? માથે ‘પછ-કાતાં આભ્યાં છીએ ? તમારા કાકાના જોડાનાં તળિયાં ફાટી ગયાં હતાં ત્યારે મારી માએ હા પાડી હતી.’

‘હરો. તમે મોંઘા મૂલનાં અને હું ચોંઘા મૂલનો, એમ તમે માનો. પણ તમે મારી વાત તો પૂરી સાંભળો. તમે મારા જીવન ઉપર અંકુશ મૂકના માંડયા. તમે આભ્યાં ત્યારે બાળક હતાં, નાનાં હતાં એમ માનીને મેં નિભાવ્યું. તમે પૂરેપૂરાં સમજણ્યાં થાઓ, તમારી વિવેકદષ્ટિ ઉઘડે અને તમને સારાસાર સમજવાની નજર આવે, ત્યારે તમે મારા ઉપર મૂકેલી મર્યાદાઓ આપણા જીવનને અતુટ જ કે પોષનારી નથી બદલે એનો ધ્યાન કરનારી છે એમ તમે સમજશો એવી અને હડી હડી આશા હતી. હવે મને એ આશા

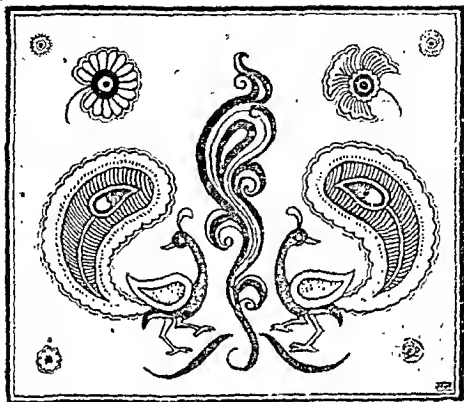
નથી રહી, હવે મને ધીરજ નથી રહી. હવે હું અને તમે સાથે રહી શકીએ એમ હું નથી માનતો.’

‘મને તમે કાઢી મૂકો છો ? મારા રોટલા તમને ભારે પડે છે એમ ને ? હારતો. તમારે તમારા દોસ્તદારોને નીરવું હોય તો બાયડીના રોટલા તમને ભારે જ પડે ને ?’

‘તમારા રોટલા મને ભારે નથી પડતા. હું અને તમે જૂઠાં રહીએ તો તમે જ્યાં રહેશો ત્યાં હું તમને ખોરાકી પોષાકી આપીશ.’

‘મારે હવે જવું ક્યાં ? આપું હવે તો મને પરજીવા આવવાતું’ તમને ઠાણુ ચીખા મૂકવા આવ્યું હતું ? મારે તો ઘણાં ય ઠેકાણાં હતાં.’

‘આપણી ચર્ચા આ સ્વરૂપ લેશે તો એનો અંત ઠાઈ દિવસ નથી આવવાનો. મારા ઘરમાં

બરતકામના નમુના

રહીને આખા જગત સાથે મારે કેમ ચાલું
એનો તમે મને બોધપાઠ આપનાં દતાં. હવે
તમે તમારી જવાબદારી ઉપર એ બોધપાઠને
આચારમાં મૂકો.

‘ધણીની છાંડેલીને કોણ સંધરું હું ?’

‘આપણે જુદા પડવાની રીતને તમે કહો
તે જોતું સ્વરૂપ આપવા હું તૈયાર છું. તમે
કહો તો તમારા પિતા સાથે ખાનગીમાં વાત
કરું. તમે કહો તો પરદેશ ચાલો જાઉં. તમે
કહો તો બાગી જવાનો દેખાવ કરું. મારી
આવડજવક તમે જાણો છો. એની મર્યાદામાં
પૈસા સંબંધે તમે કહો એવી જોગવાઈ કર-
વાને હું તૈયાર છું.’

‘પણ તમે મારો ત્યાગ શા માટે કરો છો
મારામાં તમે કદ ઉછૂપ જોઈ હું શાઈ
પુરુષ સાથે દરબોશી થે નથી.’

‘મતભેદ કરાવે માટે કેવળ એ એક જ
કારણ નથી હોતું. તમે જાણ સારા છો. તમે
ધરરખું છો. તમે પવિત્ર છો. પરંતુ મને આ
ધરમાં હવે ખૂબ ગુંગામણ ચામ છે. હું
ભીંસાઈને દયારાતો લોહ એમ મને લાગે છે.
મને અહીં કેમપાના જેવું લાગે છે.’

પ્રભાએ હોઠ પીરવા. હસમુખના અવા-
જમાં આજે પોતાના પ્રત્યે જે સ્વરૂપ બેપરવાઈ
હતી એવી એણે કોઈ દિવસ નહોતી સંભળ્યા.
આ આખી પરિસ્થિતિ અજુબારી હતી. એનો
સામનો કરવા માટે નહોતો એની પાસે અનુભવ કે
નહોતી માતાની અનુભવી સલાહ. પ્રભા મૂપ રહી.

[૫]

પ્રભા પોતાને પિયર મઠ, અને હસમુખ-
રાય પરદેશ ગયો. પતિપત્નીના છૂટા પડવા
ઉપર સમાજની આંખ ઉપર પડેલા નાંખવામાં

આળ્યો. હસમુખ તરફથી દર માસે પ્રમા ઉપર પૈસા આવતા. એ સિવાય બીજી કોઈ જાતની ખર્ચ-આવતી નહોતી.

છએક માસ પછી એક વાત સાંભળીને પ્રમાના માતા પિતાના કાન ચમક્યા. હસમુખે પરદેશમાં એક જીવાન વિધવા સાથે લગ્ન કર્યું. નાતમાં, જાતમાં ને સમાજમાં જાણે કે કોઈ મહા ઉત્ક્રાંતિ થઈ રહ્યો. એક દવાત સ્ત્રી ઉપર બીજી સ્ત્રી ! અને તે પણ એક સુધરેલા મનાતા-એન્યુએટને હાથે ? પુનર્લગ્નના હિમાયતીઓને આ લગ્ન ખાસ અભિનંદનીય ન લાગ્યું. સનાતનીઓને મન તો એ તીર-રૂંધે જ હતું. પ્રમાના માતાપિતાએ હસમુખનું નામ લેવું છોડી દીધું. પ્રમાની રિયતિ તો બેઠાસ બની ગઈ. નષ્ટિયાતું ઘેર જેમ પાંજરા-પોળમાં ઉછરે એમ એ ઉછરવા લાગી.

પરંતુ સમાજની નિંદા; ઉપહાસ અને ઉપાસ-ભો-તમામની વચમાં હસમુખનો નવો સંસાર આમળ ચાલવા લાગ્યો. વિદ્યા સમજી હતી, હસમુખના સામાજિક વિકાસમાં પોતાનો વિકાસ જોતી હતી. હસમુખ ઉપર હવે કોઈ ચોકીદાર નહોતો. હસમુખ હવે સોનાની સાંકળે બાંધેલો કોઈ કેદી નહોતો.

પરંતુ પગારમાંથી પરદેશમાં શુદ્ધવ્યવહાર ચલાવવામાં કરકસર કરી પ્રમાને દર મહિને મોકલવામાં આવતો દરમાથો વિદ્યાને ખૂંચવા લાગ્યો. વિદ્યાએ એક બે વાર હસમુખનું ધ્યાન એ ઉપર ખેંચ્યું, પરંતુ હસમુખે જવાબ આપ્યો હતો : ‘મેં વચન આપ્યું છે. મારે અને ખોરાકી પોષાકી આપવી જ જોઈએ.’

વિદ્યાની સુવાચક આવી. અને પુત્રનો પ્રસવ થયો. હસમુખ અને વિદ્યાના આનંદને જાણે કે અવધિ આવી.

પરંતુ અવેશે પુત્ર આનંદની સાથે ખર્ચ પણ લેતો આળ્યો હતો. એની પાછળ થતું ખર્ચ હસમુખની આવક ઉપર તવા બોળ રૂપ

થયું. દરેક માસનો પુત્ર થયો, ત્યાં એને ટાઇફોઇડ લાગ્યું પડ્યો.

તાવમાં બાળક પુત્રનું શરીર જેમ ધસાવા માંડ્યું તેમ ખર્ચ પણ વધવા માંડ્યું.

પુત્રને એકસો ત્રણ ડીગ્રી તાવ હતો, તે દિવસ પગારનો દિવસ હતો. ઘેર આવીને હસમુખે કપડાં ઢિતારીને સૌથી પહેલું કામ એક મનીઓર્ડરનું ફોર્મ ભરવાનું કર્યું. વિદ્યાએ લગીને માથેથી જોયું : હસમુખ પ્રમાના નામથી પૈસા મોકલતો હતો. પૈસાની રકમ પચીસ રૂપીઆની હતી !

પચીસ રૂપીઆ ! અમારે પુત્રના મંદવાડના દિવસોમાં એ રૂપીઆ કેટલા કામ લાગે ! બાળકને દૂધ, મોસળી આપી શકાય. દાકતરને બોલાવી શકાય. રોગરોગની દવા કરાવી શકાય. અત્યારના દિવસમાં પચીસ રૂપીઆ કેટલા ઉપયોગી થાય ?

વિદ્યાએ પોતાના આગર બાળકની રોગ-પચારી સામે જોયું. બાળકના જીવન અને મરણની વચ્ચે આખરી મઠ રહ્યા હતા દવા દારૂના. અને હસમુખ આવે સમયે પચીસ રૂપીઆ જેવી રકમ પ્રમાને મોકલતો હતો !

પ્રમા શીર્ષત-અથવા રિયલિસ્ટ પત્ર તો ખરાં જ-માથાપની પુત્રી હતી. વળી પોતાના પિતાને જ ત્યાં રહેતી હતી ! એને પૈસા શા માટે જોઈએ ? અથવા ‘શું’ એ બે ચાર છ મહિના પૈસા વગર ચલાવી શકે નહિ ? વળી એ એકલોકલ અખળાને પચીસ રૂપીઆની જરૂર પણ શી ?

વિદ્યાની આ બધી દલીલો હતી. દલીલબાજીના એ શબ્દ-જંગનું મધ્યગિન્દુ હતું એમનું બાળક. પરંતુ હસમુખે એ તમામ દલીલોનો એક જ ઉત્તર આપ્યો : ‘મેં પ્રમાને વચન આપ્યું છે. પ્રમાના મરણપોષણની મારી નૈતિક તેમજ કાયદેસરની જવાબદારી છે. મને તે ભોજે મારે એ અદા કરવી જ જોઈએ.’

હસમુખના આ જવાબની સામે કેવળ આંસુઓ સિવાય વિવાદી કશુંય ચર્ચ શકે એમ ન હતું. વિદ્વાનો મનમાં એક વાતની ચંકા જાગી. હસમુખની વૃત્તિ હજીયે શું એ કમઅચ્છલ પ્રમા ઉપર યોજી છે ખરી ?

આઠ દિવસ પછી વિદ્વાન બાળક એક મથરાતે મૃત્યુ પામ્યું.

રોઈ રોઈને નીચોવેલા હૈયની બનેલી વિદ્વાને, હસમુખની આખો નીચેની કાળી દાઝઘો જોવાની કે સમજવાની ખાસ ચિન્તા ન રહી. વિદ્વાને દસ માસના પુત્રના અવસાન સાથે સારા જંગમની આસા અવસાન પામેલી દેખાઈ. પોતાનો પતિ એક તો પરોમરો, બીજું પોતાની પડેલી સ્ત્રીની પાછળ હજી પણ છૂપું દર્દ સેવનારો. પુત્રની સાથેસાથ વિદ્વાનો પતિ પણ મૃત્યુ પામેલો લાગ્યો. વિદ્વાનો સંસાર ખારો એર બની ગયો.

[૬]

એક દિવસ સાંજે હસમુખ બોશીસેધી ઘેર આગ્યો. ઠાઈ દિવસ નહિ અને આજે જ ધરને તાળું હતું. હસમુખે તાળાંને હાથ અડકાયો ને અટકાવી રાખેલું તાળું ઉઘડી ગયું. વિદ્વાની આંખી હૈયારહિતતા ઉપર કાંઈક એક પામતો હસમુખ ધરમાં દાખલ થયો.

પરસાળમાં એક હીંચકો હતો. 'હીંચકા ઉપર એક પત્ર હતો. એ પત્રમાં વિદ્વાએ જણાવ્યું હતું કે : 'તમારી સાથે હું વધારે વાર રહી શકું એમ નથી. હું જાઉં છું. મારી શોધ કરશે નહિ. મારે તમારી પાસેથી બરણુપોપણ નથી જોઈતું.'

હસમુખ એ પત્ર સામે જોઈ રહ્યો. વિદ્વાના આ પરિચિત અક્ષરો દશમાં નાયતા નાચતા અપરિચિત આકાર ધરતા દેખાયા.

આ ધા ધારી છે કે નથી, એને એ સાચી છાતીએ છરધી શકશે કે નહિ એની હસમુખને પડેલાં તો કાંઈ સમજ ન પડી. એક ઉઠો

નિશ્વાસ નાખી, ઉજાડ મહેરે એ ખાટલા ઉપર બેઠો.

એણે ક્યાં જાણ કરી હતી ? પ્રમા સાથે પરણવામાં ? પ્રમાથી કારગ થવામાં ? બરણુ-પોપણ આપવામાં ? કે વિદ્વા સાથે ફરીને પરણવામાં ? વિદ્વા યા માટે પોતાને તણ ગઈ ! બાળક અવસાન પામ્યું હતું : પરંતુ બાળક તો જેટલું વિદ્વાનું હતું તેટલું જ પોતાનું પણ હતું કે નહિ ?

પ્રમાની સાથે પોતે ના રહી શક્યો. વિદ્વા પોતાની સાથે ના રહી શકી. આ ચક્રમા સત્ય શું હતું, સાર શો હતો, અર્થ શો હતો ? કે આ બધી ઘટમાળ અર્થ વમર જ આંધળી મતિએ જ ફરતી રહેતી હતી ?

હવે શું ? પ્રમાને ફરીને બોલાવવી ? પ્રમા ! પ્રમામાં કોઈ કુટું તરવ ન હતું. પ્રમા રોહાળ હતી. ધરરખી હતી. વળી અત્યારના આર્થિક સંકટકાળમાં વેપા હતી. પ્રમાને બોલાવવી ? યા માટે ન બોલાવવી ?

પણ-પણ-પ્રમા પોતાને જે સેવા અને શરીર આપતી હતી એના બદલામાં ભારેમાં ભારે મૂલ્ય માગતી હતી. પ્રમા એક તો એનો આખો ને આખો પમાર માગતી ને એક પાછ પણ અંમત ખર્ચવા ન દેતી. પ્રમા એને મિત્રોમાં ફરવા ન દેતી. પ્રમા એને સાસુદાયિક જીવન જીવવા નડોતી દેતી. પ્રમા માગતી હતી કે, પોતે હસમુખરાયને પ્રભુ તરીકે સ્વીકારે, હસમુખરાયનું ધર ચલાવી દે, એના બદલામાં હસમુખરાયે પ્રમાની સતત જીવનરસ્તી જ કરવી.

ને એક ઉઠા નિશ્વાસ સાથે હસમુખરાયને સ્વીકારવું પડ્યું કે આ મુશી ધર-સંસાર એની ઇક્તિની ઉપરવડ છે. પોતાની માનવતા ને સામાજિકતાનો નાશ કરનારી છે. એ પીંજર છે અને બોખડનું છે.

ને વિદ્વા ? વિદ્વાને શું એ જીવરથી માહતો હતો ? આહવું એટલે શું ? વિદ્વા સિવાય એ જીવ જ ન શકે એમ તો નડોતું. પરંતુ વિદ્વા

વસંત વૈભવિની

વન લિપવનની હું તો વિહારિણી,
આંછા આંછા ફૂલડાં વીણુતી,
હંડા ભરતી રે - છાબડી છલકે હો !
મદમસ્ત થોવને ને વસંત વધામણે,
સખિયોને સંગ નિસરતી,
સ્નેહ નીતરતી રે - છાબડી છલકે હો !
વિંનળીની ચમકે ને તારલાતા તેજ્યું
પુષ્પોના પરિમલ વહતી,
જગને કહેતી રે - છાબડી છલકે હો !
ફૂલ ભયેં ઓઢણે ને વેલ ભયેં કંચવે
ઝીણું ઝીણું નયનથી જોતી
તેજને ઘેરતી રે - છાબડી છલકે હો !
સરવર વાટમાં ને ચંદ્રિકાના ઘાટમાં
ચાતકની ચીસે કંઈ રમતી,
દહને ભરતી રે - છાબડી છલકે હો !
કોકિલના સંગમાં ને મયૂરના રંગમાં
થે, થે, ચગલે નાચતી
રસ રંગ રાચતી રે, છાબડી છલકે હો !
આનંદ ગામિની-વસંત વૈભવિની
સૂચન સંદેશ જગ કહેતી
આત્મ વિકસતી રે, છાબડી છલકે હો !
લભતિ

વગર એને એન ન પડે, વિદ્યા વગર ધર
અગ્રિય લાગે; વિદ્યા વગર પોતાને એકલતા
લાગે. ને આ પ્રેમ હોય તો તે વિદ્યાનો પ્રેમી
હતો ને આ જો દાંપત્ય હોય તો એ આ
વિદ્યાનો સાચો આપિન્દ હશે.

[૭]

વિદ્યાએ પોતાની એક સદિયરને ઘેર જઈ
કહ્યું : 'હું હમણાં તારે ઘેર જ રહેવાની છું.'
સદિયરને આ વાત નવાઈ ભરી લાગી, પરંતુ
એણે પોતાની એ તાત્કાલીક વ્યક્ત ન કરી.

વિદ્યાની સદિયર એ ગામની કન્યાશાળામાં
મુખ્ય શિક્ષિકા હતી. જ્યારે વિદ્યાએ ખીજ
મેઈ ખુલાસા વગર પોતાને પણ કાંઈક રોજ-
ગારી જોઈએ છે એવી વાત એ સદિયરને
કરી ત્યારે એણે વિદ્યાને પોતાની શાળામાં
ખાલી પડેલી એક મહેતીછની વગથા આપી.
વિદ્યા ત્યાં જ રહેવા લાગી. ને એમ ને એમ
દિવસ ઉપર દિવસ વીતવા લાગ્યા.

વિદ્યાને હસમુખ યાદ નહોતો આવતો
એમ ન હતું. પોતાના બાળદૈવ્યનાં વર્ષ-
જંગલમાં પોતાને મળી મળેલા સોખતીને એ
એમ તરત જુએ એમ પણ નહોતું. પરંતુ હવે તો
એ હસમુખ પોતાની જૂની મહેરદાર તરફ
આકર્ષાયો છે ને ? ને ત્યાં પોતાની જરૂર ન
હોય ત્યાં એક કાણુ પણ રહેવામાં વિદ્યાને
સ્વમાનનો ભંગ દેખાતો હતો.

અનેકવાર હસમુખને પત્ર લખવાનું, હસ-
મુખ પાસેથી ખુલાસો મેળવવાનું કે હસમુખને
પોતાના ખુલાસા આપવાનું વિદ્યાને દિલ થયું.
પરંતુ એ તમામ વખતે એના બાળકનું રૂદ્ધ
બળે કે કાળી શાહીમાં જગતું હતું. લખવા
માટે લીધેલા કાગળમાંથી બળે કે પ્રભાનો
ચક્રેશ એની સામે ડાગિયાં કરતો હતો.
પોતાની અને હસમુખની વચ્ચે એક એક અખંડ
જલતી હતી. કેમ કરીને એ એક એકાગ્ર ?
વિદ્યા લીધેલા કાગળ શાહી નાખતી ને શુક

નયને ઉજાડ ચહેરે આમને તાકીને બેઠી રહેતી.

વિદ્યાની બહેનેપણી વિદ્યાની વેદનાથી વાદે થતા મક્કતી હતી. પોતે પોતાના પતિ સાથે નથી રહેવા માગતી એટલે જ ખુલાસો વિદ્યાએ ક્યો. પરંતુ સહિયર અને વિદ્યા રાત દિવસ સાથે રહેતાં; રાતદિવસ અવારનવાર વાતો કરતાં; પરિણામે વિદ્યા બહેને પહેલાં પોતાની આખી કથની સહિયરને એ કહી ચૂકી હતી. સહિયરને તો માત્ર ક્યાંક ક્યાંક સરવાળા જ કરવાના રહેતા હતા. સહિયર એ બહુ સહેલાઈથી કરી ચકી.

એક દિવસ સહિયર બહાર ગઇ હતી. વિદ્યા શાળામાંથી તાજ ઘેર આવીને પોતાને મારે ચાદ ચૂકતી હતી. ત્યાં મકાનનું બહારનું બારણું કોઈએ ખખડાયું.

વિદ્યા ઉઠી, 'એણે બારણું ઉઘાડ્યું. બારણું ઉઘાડતાં જ' એ ચમકીને બે કદમ પાછી પડી.

ફરવાળમાં કોઈક દુકાન, કોઈક દુકાન અને કોઈક ચિન્તાદુર એવા હસમુખરાય ઉભો હતો.

'હું આવ્યો છું પૂછવા. તમે કુશળ છો ? તમારે કોઈ ભેદ છે ?'

એક ક્ષણ વિદ્યાના મગજમાં આંધી ઉપડી. તમામ જળજળજળ શૂણીને હસમુખને મળે વળગી પડવાની એને મુશ્કેલ થઈ. એક ક્ષણ તમામ વાત શૂણી જાહેને હસમુખના જુગપાશમાં ફીડાઈ બીંસાઈ જવાની એના હૈયામાં પાગલ જુગ જગી, આખરે તો એ એનો પતિ જ હતો ને ! એણે એની બાળ મેળવી જ કાઢી. આખરે એ જ એની ખગર પૂછવા આવ્યો. પરંતુ બીજી જ પળે વિદ્યાની આંખમાં 'જાણે કે એક પ્રગટી ને એનો ચહેરો સખત બન્યો.

'હા હું મંગમાં છું. મારી કશી ચિન્તા કરવા જેવું નથી.'

વિદ્યાએ જવાબ આપીને બારણું ખંધ કરી દીધું. ને ખંધ બારણાની પાછળ ચરીરના લોહીનું

હાલરડું

ગગન કેરા ગોખમાં, ચાંદનીના ચોકમાં દીકાં ચમકતાં તારલા, કે

'આશા'ને. ખેલવા કૂલીઆ છ રે.

ધરતી ઉત્સર્ગે, સાગર સપાટીએ,

ચલતા શીલુમયો મોજા કે

'આશા'ના હૃદયના ઊભરા છ રે.

પુખ્તના પરાગમાં, અભંગની આંખમાં,

સીંચી નિઃસીમ જે મધુરતા તે

'આશા'ના સ્મિતની સૌમ્યતા છ રે.

પથોના ઝુંડમાં, વાદળના વૃન્દમાં,

દીકાં ચમકતાં પાણીકાં કે

'આશા'ના નેત્રનાં આંસુકાં છ રે.

અંધારી રાતમાં, ચંચલાની આંખમાં

આંખમાં જે ઘેરા અંજલુ કે

'આશા'ના નેત્રની કાલિમા છ રે.

ગજન્દા બેઘમાં, ડાલતા વૃક્ષમાં

છપી નિઃસર્ગીની લગ્નતા કે

'આશા'ના આત્મની ગહનતા છ રે.

સો. હંસા શરતચંદ્ર મુનીમ

હુન્દેહુન્દે યોગળી યોગળીને ખારા પાણી જેવું બનતું હોય એમ વિદ્યા જાનીકાદ રાઈ.

[૮]

પોતાની સામે બેપરવા ને જિનાવળા આમ-હવે બંધ કરવામાં આવેલા બારણા સામે હસ-મુખરાય યોડીક વાર એઈ રહ્યો. ને ત્યાર પછી એ આંખોને ભોંય ઉપર નીડીને ધીમેથી અને ખારે પગે પાછો ફર્યો.

એ દિવસે કોઈની સાથે એ બોલ્યો નહિ. એની ઉપાધિઓથી વાદેખાર એના મિત્રમંડળમાંથી કોઈએ એને બોલાવ્યો નહિ. રાત, આખી રાત એ અંતરમંદન કરવા લાગ્યો.

સમાજના સ્થાપિત ધોરણ સાથે એણે ચાહત ખંડ ઉઠાવ્યું હતું. એનો આશય પૂરો સમજાયો ન હતો અને કિલ્લાની એને ખતનામી મળી હતી. હસમુખરાયને એની કંઈ ચિંતા ન હતી. એના હૈયાનાં, નીકાં કખમમાં નિત્ય લીલાં લૂણું ખરનારી તો એક વાત એ હતી કે, એનું ખંડ સફળ નહોતું થયું !

કોણ કહે છે કે ‘પરણું એટલે પ્રણતામાં પમલાં માંડવાં ?’ કોણે એમ કહ્યું હતું કે : ‘લગ્ન એ કેવળ હૃદયનો પ્રશ્ન છે ?’ કોણે એમ કહેતું હતું કે : ‘સંસારરથનો ભાર એક કરતાં બે જણ વધારે સારી રીતે વહી શકે છે ?’ એણે આ જુદાણાં ચલાવીને આ સોનાનું પીંજર ઉઘું કયું હતું ? આજ-આજ-પોતે કડવા અનુભવે એક વાત બરાબર સમજાશે હશે : લગ્ન એ જવાબદારી છે-ધાર્મિક નહિ, પરંતુ આર્થિક. લગ્ન જેવી રચના બાબત ઉપર ધર્મના, શાસ્ત્રના પારલૌકિક સાજ સજનારાએ જગતની ભયંકર મરકરી કરી છે. લગ્નને અવિચ્છિન્ન બનાવનારાએ કારમાંમાં કારમાં સોનાનું પીંજર રચ્યું છે.

ઉત્તર યહોરે હસમુખ પોતાના મકાનની અગાસીમાંથી આવને તાકી રહ્યો. ક્યાંય સુધી એ એમ ને એમ ઉભો રહ્યો. એના મગજના જ્ઞાનતંતુઓ અત્યારે આસ્માન સાથે એકાકાર બનતા હતા.

ક્યાંય સુધી એ એમ ને એમ ઉભો રહ્યો. આખરે એ ઝોરડામાં ગયો. એણે પ્રભાને અને વિદાને પત્રો લખ્યા. દીકરી ચોડીને એને ટપાલની પેટીમાં નાખી આવ્યો.

પાછો એ ઘેર આવ્યો. એણે પોતાની પેટીમાંથી એક નાની ખાટલી કાઢી. ખાટલી ઉપરની લાલ દીકરીની ચેતવણી ઉપર એણે શુષ્ક હાથે ક્યું. અને પછી ધીમે ધીમે એ આખી ખાટલી પી ગયો.

હસમુખે આપણાત કયો. અર્થના ખડક સાથે

એની નોકા ભાંગીને બુકો થઇ ગઇ. ખાટલી દૂર ફેંકવા નેટલીયે સાત એને નહોતી રહી.

[૯]

થોડાં દિવસ પછી પોતાના ભાષીને લઇને જાડાવરી અનેલી પ્રમા ત્યાં આવી પહોંચી. એ ડરતી નહોતી. એની સુઝો અંખમાં અપારિવ્રતા હતી. એના જૂરા ઉજાડ ચહેરામાં કારમા એના પથરાતા દેખાતા હતા.

હસમુખના શબને ક્યારનું ચે જલાવી દેવામાં આવ્યું હતું. હસમુખના સામાન ક્યારના ચે ખંધારી ચૂક્યા હતા. એ ઘરમાં હસમુખની હયાતીનું કોઈ રચુલ નિશાન પણ નહોતું રહ્યું. જગતના જગન્નાથી રથ નીચે એના કંધે માનવખંખીઓ આવીને ચાલ્યાં જાય છે. એથી રથયાત્રા કદિયે થોભી જાય છે ? -

ચતુના એ મકાનમાં વિદા પણ આવીને ઉભી રહી.

પ્રમા મકાનની પરસાળમાં આવી વિદાને જોઈ રહી. પોતાના પતિને લોહુપ બનાવનાર વિધવાને એ પોતાની આંખોથી માપી રહી.

‘કોણ તમે વિદા કે ?’

વિદાએ પ્રભાને કોઈ દિવસ નહોતી જોઈ.

‘અને તમે ?’

‘મારું નામ પ્રમા.’

વિદા પ્રભાને જોઈ રહી પ્રમા વિદાને જોઈ રહી. ક્યાંય સુધી એ બે સ્ત્રીઓ એકબીજા સાથે જોઈ રહી. એમની આંખો સારી બનીને એકબીજાના અંતરો જણે વીધી રહી.

આખરે પ્રમા બોલી : ‘આપણે બે-બે-શોક્યો...આપણે બે બહેનો...’

વિદાએ જવાબ દીધો : ‘આપણે બે બહેનો.’ આપણે આપણા બેની વચ્ચે એક જીવનનો જન લીધો. આપણે બે બહેનો.

ને વિદા અને પ્રમા એક બીજાને ઝોટ વળગીને ખૂબ રહી.

સૌંદર્ય

અને મુગ્ધ સાથે મળે તો સ્વર્ગ સદેહે ઉતરી આવેલું લાગે એવું મુમુક્ષુરુચન માણનાં ચિત્રકાર દર્પણમાં શ્રી કનુ દેસાઈનું ચૃદચરન મધમધી રહ્યું છે.

અમદાવાદમાં એવીસમીએ જાંપે આવેલી ગુજરાત સોસાયટીમાં 'દિપિકા'ના પગથીયાં ચઢતાં જાંપણીની રણચતુરી રોકરીઓથી તમારું આગમન જાણી વારણેની જગ્યા દિવાલતાં તમારું સ્વાગત કરવા જે આવે તે શ્રી. બદ્રાબહેન દેસાઈ.

એ બદ્રાબહેન ગુજરાતના લાડીલા યુવાન ચિત્રકાર શ્રી કનુ દેસાઈનાં ધર્મપત્ની છે : ચિત્રલેખા છે.

ગુજરાતને 'કરણધેણી' જેવી ગુજરાતી સાહિત્યમાં પહેલી નવલકથાં આપનાર જાણીતા સાક્ષર શ્રી. નંદકંઠ મહેતાની ત્રીજી પેઢીએ જન્મેલાં શ્રી. નલિનીબહેન એ બદ્રાબહેનનાં માતા યાચ. સંસ્કારી માતા નલિનીબહેન અને વત્સલ પિતા યશવંતરાયનાં બદ્રાબહેન પુત્રી છે અને એવા માવિત્રો પાસેથી સંસ્કારનો બદ્રાબહેનને વારસો મળ્યો છે.

પિતા મુંબઈમાં ઇન્ટરમેડિયટ ઓફીસમાં કામ કરતા એટલે એમનું પ્રાથમિક શિક્ષણ શાન્તાકુળની પ્રાથમિક શાળાઓમાં થયું અને અંગ્રેજી ત્રણ ધોરણો પૂરાં કરી તેમણે માતામહિ શ્રી. સીતાબા પાસે વડોદરામાં રહી આગળ અભ્યાસ શરૂ કર્યો. વડોદરાની મદારાણી ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં એમણે કવે' મેટ્રીક સુધીના વર્ગો પૂરા કર્યા.

વડોદરામાં એમના માતાના કાકો શ્રી. અનુભાઈ મહેતા દિવાનપદે હતા અને એમના મોમા શ્રી જ્યોતિન્દ્ર મહેતા કેળવણી અધિકારી હોવાથી દાદીની હુકમો શ્રી. બદ્રાબહેને પોતાનો વિકાસ કર્યો.

૧૯૨૬માં તેમણે વડોદરામાં કવે' મેટ્રીકની પરીક્ષા પાસ કરી અને પછી કવે' મેટ્રીક

ગુજરાતના ચિત્રલેખા

સૌ. બદ્રા દેસાઈ

*

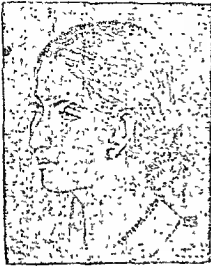
વડોદરામાં ન હોવાથી અમદાવાદમાં લાલચંદર મહિલા પાઠશાળામાં દાખલ થયાં અને કોલેજના કન્યા છાત્રાલયમાં રહી ગૌસ માગવતની દેખરેખ તળે પોતાના અભ્યાસ અને સ્વાસ્થ્ય માટે નિશ્ચિત બન્યાં.

આ અરસામાં ગુજરાત કોલેજમાં વિદ્યાર્થીઓની હડતાળ શરૂ થઈ, એના આગેવાન શ્રી. રાહીત મહેતા હતા. રાહીત મહેતા બદ્રાબહેનના સખા યાચ ને મોડો વખત બદ્રાબહેને ત્યાં રહેતાં એટલે એ લગતમાં પથુ-તેમણે જાણે આવેલો. એ વખતે શ્રી. કિર્ણાનીજીની એ લગતને દોરવણી હતી એટલે શ્રી. કિર્ણાનીજીનાં એઓ લાડકાં બની શોધ્યાં.

પ્રિવિયસમાં જ તેમણે ચિત્રકળાને એક વિષય તરીકે સ્વીકારેલી, અને એ અરસામાં તેઓ શ્રી. કનુ દેસાઈની કળાથી મુગ્ધ બની અવારનવાર એમના પરિચયમાં આવતાં. આ પરિચય દ્વારા જ તેમનામાં એકબીજામાં સમાધાનનાં બીજાં રોપાયાં.

૧૯૩૨ માં ચોરવાદમાં વ્યાયામ વર્ગ ખોલાયો હતો, તેમાં શ્રી બદ્રાબહેન મંચેસાં.

સી. ભદ્રાબહેન દેસાઈ

*

એ અરસામાં શ્રી. કનુભાઈએ પણ કાઠિયા-વાડનો પ્રવાસ શરૂ કર્યો ને થોડા દિવસો ચોર-વાડમાં એ વ્યાયામ વર્ગ ચાલતો હતો ત્યારે તેમાં શેઠાઈ ભદ્રાબહેન સાથેના પરિચયમાં વધારો કર્યો. અને ૧૯૩૨ માં ભદ્રાબહેન ચિત્રકળા લક્ષ્મી છ. એ. પાસ થઈ મુંબઈ ગયાં.

પણ બન્ને વચ્ચેનું આકર્ષણ વધતું જતું હતું. ભદ્રાબહેને મુંબઈમાં જઈ વનિતા વિશ્વામમાં નોકરી સ્વીકારી અને સવારના વખતમાં પી. એ. ના ક્લાસ ભરવા માંડ્યા. ૧૯૩૩ માં તેમણે જાણીતા કળાકાર શ્રી. હલ્લધનકર પાસે ચિત્રકળાની ફેટલોક તાલીમ લીધી. આ વખતે તેઓ સવારે ઘેરથી નીકળ્યા પી. એ. ના ક્લાસ ભરે, બપોરે શાળામાં નોકરી કરે અને સાંજે ચિત્રકળાનું શિક્ષણ લેવા શ્રી. હલ્લધનકરના રુટ્ટી-ઓમાં જાય. આમ આખા દિવસના પરિશ્રમથી એમનામાં ખડતલપણું આવ્યું, અને એમનામાં ખંત, ધીરજ અને સહિષ્ણુતા ફળવાયાં.

૧૯૩૪ માં તેઓ પી. એ. થયાં, અને ચિત્રલેખા તરીકે એમનાં ચિત્રોને સ્થાન પણ મળવા લાગ્યું. તે વખતે તેઓ શ્રી. કનુ દેસાઈ

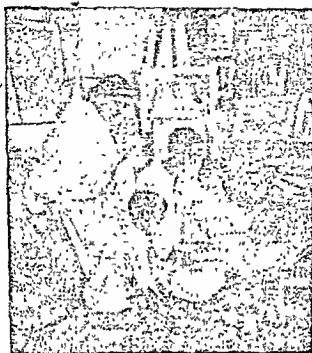

સાથે લગ્નમંથાથી જોડાયાં. આજે તેમને ફિરીટ અને કાર્તિક-એ બાળકો છે.

આજે પણ આંતરરાષ્ટ્રીય લક્ષ કરનાર બાળાઓને બહારમામ ચાલી જઈ છૂપાં લક્ષ કરવાં પડે છે ત્યારે આજથી પંદર વર્ષ ઉપર આંતરરાષ્ટ્રીય લક્ષ ધરને આંગણે માતાપિતાની હાજરીમાં કરવા માટે કુટુંબને ફેટલું સમજાવતું પડ્યું હશે, ફેટલા વિરોધી સામે ઝગમગતું પડ્યું હશે. એ વિચારતાં એમણે ખતાવેલી હિંમત અને સમજાવી લેવાની કુનેહ અને હઠાપણનો ખ્યાલ આવ્યા વિના રહેતાં નથી.

૧૯૩૬ માં તેઓ 'કર્વે' મેટ્રીક્માં ત્રણ વર્ષ માટે પ્રોપ્રિયના પરીક્ષક પણ નીમાએલાં ને એ રીતે એમણે 'કર્વે' વિદ્યાપીઠની સેવા કરી પોતાનું ઝાણુ અદા કર્યું છે.

શ્રી ભદ્રાબહેનને મૃદુજીવન ગમે છે ને એમના ચોરડામાં પગ મૂકે કે તરતજ તમને મૃદુજીવનની સોડમ મધમધતી લાગે. ખીંત ઉપર નજર કરો કે બારીખારણાના પડદા તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકો એટલે કળા નીતરતી હોય. એ જોવા તમારી આંખ સિયર થઈ જવાની. ગમે તેવા કપડામાંથી તેઓ પડદાને કળામય બનાવે છે; વિધવિધ ચિત્રો, વેલ કે પક્ષીઓ દોરી સજીવ વાતાવરણ સર્જે છે. એમનાં રસોડામાં કે ચોરડામાં ઠેરઠેર કલામય રીતે જોડવાયેલું તમને લાગે અને આંખને જોઈ રહેવાનું મન થાય એવી રંગોળિઓ તમારું મન સિયર કરે.

શ્રી. કનુભાઈનું કુટુંબ

ભરતકામ ઉપર એમને ખુબ શોખ છે એમના વસ્ત્ર-સંગ્રહમાં વિધવિધ કળા રજુ કરતાં ભરતકામના નમુનાઓ સંધરનારની કળા-પરીક્ષા માટે તાજુખ બનાવે.

એમનાં ચિત્રોમાં મોટે ભાગે તમને ગૃહ-જીવન જ જોવા મળવાનું. માતૃત્વ અને સંસાર એ એમના પ્રિય વિષયો છે. 'શોખ' નામના તેમના રેશમી કાપડ ઉપરના ત્રિરંગી ચિત્રે તો ૧૯૩૬-૩૭ માં પૂર્ના ચિત્રકળા પ્રદર્શનમાં એમને સીલ્વર-કપ અપાવેલો.

આર્થ-સંસ્કૃતિના એ પૂજક છે. ગોયો જેવા વ્રતચિત્રો, મીરાંબાઈનાં બાળનિક ચિત્રો, ગોવાળીઆનાં કુદરત ચિત્રો અને હૈમા જેવાં માતૃત્વ ઉમરાતાં સંસારચિત્રો એ એમની ખાસ વિશિષ્ટતા છે. અને એ બધામાં દિદી સુશોભનો એ એમનો શોખ રજુ કરે છે.

અંગેશુગાર અને વસ્ત્રવિધાનમાં એમની

કળા ખીલી ઉઠે છે. 'શુભારિકા' નામનું એમનું આરંભ એમનો શોખ અને અભ્યાસ બહુવા માટે ઉત્તમ સાધન છે.

શ્રી. કનુભાઈના ચિત્રોમાં એમની ઘણી પ્રેરણા હોય છે.

દિગ્દર્શનમાં પણ ભદ્રાખડેન સલાહ સૂચન કરે છે. હમણાં જ ઉતરતા ચિત્રપટ "શેણી વિજય"માં-અને ગુજરાતી 'મીરાં'માં શ્રી. ભદ્રાખડેને દિગ્દર્શક તરીકેના પોતાના સોનનો પરિચય દરાવ્યો છે.

આદર્શ ગૃહિણી તરીકેનું એમનું સ્થાન એમણે સાચવી જાવું છે. આતિથ્ય અને ઔદ્યય જે કઠિયાવાડીઓનાં વખણાય છે તે પોતે ગુજરાતી હોવા છતાં ય એમનાં જીવનમાં એમણે ઉતાપી છે ને પચાવ્યા છે.

શ્રી. ભદ્રાખડેન તેમની કળામાં ઉત્કર્ષ પામે અને શ્રી. કનુભાઈની સાથે ઘણા ચિત્રસંપૂર્ણ ગુજરાતને સંપાદે એવું ધમ્મીએ.

ઘેર ઘેર સ્ત્રીઓમાં માનીતું પર્વ

ભાઈબીજ

: લેખક :

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

*

એક વખત યમરાજ દરતા દરતા જમનાજીને મળે આવી ચડ્યા. જમનાજી તો એમને ને રાજરાજ ચર્ચ ગયાં. એમને સરકારમાં અરધા અરધા દેખાવા લાગ્યાં. એમણે રાજને આસન આપ્યું, ને કંસાર કરીને ડડ્યા.

યમરાજએ જમનાજીના સ્વામતનો સ્વીકાર કર્યો. એમને બહેન કહીને બોલાવ્યાં.

હિંદુ સમાજમાં બહેનને ઘેર અવાય નહિ, ને ‘આય તો બહેનને કાંઈક આપવું પડે, એવી માન્યતા છે એટલે યમરાજએ જતી વખતે જમનાને કહ્યું, ‘બહેન હું-તને શું આપું ! તારે જોઈએ તે માગી લે.’

જમનાજી કહે કે મારે શી ખોટ છે ? પૈસા ટકા કે ધનમાલો હું શું કરું ? મારે તો ભાંધ નહોતો તે તમારા જેવો ભાઈ મળ્યો. બહેન હું તમને રક્ષા બાંધીશ. મને નમાઈને ભાઈ મળ્યો એ શાંઈ જેવી તેવી પહેરામણી છે ?

અરે બહેન, મારે પણ બહેન નહોતી. આજથી તું ને હું ભાઈબહેન-પણ બહેન ઘેર ભાઈ જમ્યો તે ખાલી હાથે બહેનને કાંઈ આપ્યા વગર જાય ? એમાં તો મારે શરમાવું પડે. બહેન બોલ, બોલ, જે માગે તે આપું. પણ મને એમનો એમ પાછો વિદાય ન કર.

જમનાજી વિચારમાં પડ્યા. શું માયું ? મારે શી ખોટ છે ? પણ યમરાજએ ખૂબ આમંત્ર કર્યો, એટલે એમણે માગ્યું : ‘ભાઈ, સહુ ગંગાજીમાં સ્નાન કરી પાપ ટાળ્યાતું માને છે. આજથી જમનાજીમાં સ્નાન કરનારને તારા પાશ્વર્ય તો હું ન આપે એટલું હું માયું છું.’

તથાવત કરીને યમરાજ વિદાય થયા.

આ દિવસ હતો કારતક મુદી બીજનો. તે દિવસ ભાઈબીજ કહેવાયો. તે દિવસે ભાઈ બહેનને ઘેર જમવા જાય, સાર્થેજેસીને જમે. ભાઈ બહેનને બેટ આપે. એ રીતે ગામેગામ અને ઘેરઘેર ભાઈબીજ વર્ષોવર્ષ ઉજવાવા લાગી.

*

ભાઈબીજ આવે એટલે ભાઈ જમને બહેનને ઘેર ઉભો રહે. ભાઈબહેન કિશોર હશે. દિવાળીનું આશુ વળાંતે આવેલી તેવ તેવડી સાડેલીઓ વહેલી વહેલી ઉડી, પાણી ભરી આવે, રસોડામાં પેસી મધમધતી રસોઈ બનાવે ને ભાઈની વાટ જોતી બેસે.

બાલ્યુવાદામાં એક ગરીબ ડોશી ને એનો કનૈયા કુંવર જેવો દીકરો રહે. દીકરો કાશીએ લાલ્પના ગયેશો. બણીગણીને બાળદો બનેશો. એને ખાનદાન કુળની કન્યા સાથે પરણાવેશો. એમના મુખનો પાર ન હતો. પણ સાસુની જીભ કુત્રાડા જેવી. વારે વારે રાંડ ‘નમાઈ’ કહીને ગાળોનો વંરસાદ વરસાવે. બહેનને દિ એ ગિચારી આંધુ સારે. વીરપસલી વખતે એના મહેરા ઉપરથી નર ઉડી જાય, ને અણો-હરી ઘટને ફરે.

ભાઈબીજ આવી, પાણી ભરીને આવતી સખીઓનું ટોળું આનંદ દિશોલ કરતું આવતું હતું. બાહ્યજની પુત્રવધૂ એમને જોઈ હીનરાઈ મઠ. સહુને ઘેર ભાઈ આવશે, કંસાર જમાડશે, ને મારે તો 'નભાઈ' ની માળ ખાઈને આંસુ સારવાતાં. આ મુપવંતા પરને દિવસેય મુખ નહિ. એની આંખો બીની બની. અણો-હરી ને જોશીઆળા બની ધરમાં આંટા મારવા લાગી. પાડોશીઓને ઘેર ચલી દોડદોડી, યુવાન વધુઓની ધમાધમ અને રસોઈની સોડમે એનું ચિત્ત ચગડોળે ચડ્યું. એના છવને શાન્તી ન હતી. એ ધડી ધડી ખડકીનું ખારણું ઉધાડે, ખારણું ઝાલી લાંબી નજરે દૂરદૂર તારી રહે, ને પછી ઉંડો નીસાસો મૂકી ધરમાં આવે.

એની સામુએ માળ ભાડી, 'રાંડ નભાઈ! તારે ક્યાં ભાઈ છે કે આવે? તારે ડોની વાટ જોવાની!'

યુવાન વધુની આંખે શ્રાવણ બાદરવો વહી ચાલ્યો. ભાઈ જોરડામાં જઈને બેઠી. હે ભગવાન! મારા ક્યા બચના પાપ હતાં કે મને ભાઈ વિનાની 'નભાઈ' રાખી?

જાણે ભગવાને એને દિલાસો આપ્યો હોય એમ એને ઝોકું આપ્યું. એને લાગ્યું કે પોતે ભાઈને જમાડે છે ને ભાઈ બહેન સાથે બેસીને જમે છે.

એટલામાં સામુની ત્રાડે એ ઝગડી ઉઠી: 'વહુ, હવે રાંધવું છે કે નહિ!'

વહુ બેઠી. એના અંગમાં ચપળતા ઉભગતી હોય એમ લાગ્યું. એના દિલમાં હર્ષના ઉભરા સમાતા ન હતા. એણે ઝટઝટ હડીને ચૂથો સળગાવ્યો; દાળભાત ને કંસાર તૈયાર કર્યા.

સામુ તો રસોઈની સોડમે બળતી જાય ને માળો પાંડતી જાય: 'રાંડ નભાઈને ભાઈ નહિ ને આજ ભાઈબીજ જન્મવળી છે!'

પણ ભાઈ તો ભાઈની રાહ જોતી હોય એમ ધડી ધડી ખારણા સામે જોયા કરે.

એમ કરતાં ખચોર થયાં. ભાઈએ ઉંડો નીસાસો મૂક્યો. ઉઠીને તુલસીક્યારે જઈ પાણી રેડ્યું ને વીનો દીવો મૂકી પગે લાગી: 'હે તુળથી મા, મને નભાઈને ભાઈ દેજો. હે યમરાજ! જમનાછના ભાઈ થયા એમ મારા ભાઈ થજો. 'ત્યાં તો ખડકી ખખડી ને એક બીજાથી અંદર આવ્યો. એણે જોશીની ઠોરે ઉભા રહી 'વિદ્યાથી'ના આશિર્વાદ કરી ડાલીકે ધસ્યું.

સામુએ મરકરી કરી: 'વહુ, આ તમારા ભાઈ આવ્યો!'

ચીંધરે હાલ ઉભેજો વિદ્યાથી સમસગર ઉઠ્યો. જોરડાના ઉંબરામાં ઉભેલી વહુ બળી ઉઠી.

'આજ ભાઈબીજ છે એટલે બહેનને ઘેર આવ્યા હશે?' સામુએ દાઝપા ઉપર ડામ દીધો.

પણ એ બીજાથીના દીલમાં ભગવાન આવ્યા. એણે ખબેથી ખડીઓ ઉતારી વાંસલી પાસે મૂક્યો ને બોલ્યો: 'માથ, મારે બહેન નથી, આજથી એ મારી બેઠેન!'

ડોંશી ખડખડ હસી પડ્યાં.

પણ વહુએ તો સામુના બોલને માથે ચડાવ્યો. એણે નજીક આવી એના ઓવારણા લીધાં અને પગ ધોવા પાણી આપ્યું, ને બોલી: 'આજથી તમે મારા ભાઈ!'

ભાઈ બહેન સાથે બેસીને જમ્યાં. સામુ તો અડખે પડખે પાડોશીઓમાં ફરી વળી. વહુને ભાઈ આવ્યો છે. ધણે વરસે આવ્યો છે તે પાર વગરનું નવાજશે. હાથો મારી ભાઈઓ, બોનું હાસો.

પાડોશીઓને કોતક-ચડું. વહુને ભાઈ ન હતો તે ક્યાંથી આવ્યો? એણે ને વજોણું કરવામાં પાવરથી બાધા આવી આવીને બેસવા માંડી. ભાઈબહેન જમી ઉઠ્યાં.

બહેને ધરમાં જઈ નવરંગી ચુંદડી બોટી, હાથમાં-કંકાવટી લીધી ને ભાઈ પાસે આવી

કોણે જગાડી ?

કોણે જગાડી, મને કોણે જગાડી ?

સૂતા ભર-યૌવને કોણે જગાડી ?
સ્વાથી' પુરુષોની આજ ભેરને આહુતી,
ભલે જગાડી, મને ભલે જગાડી....કોણે....
સ્વપ્નોની સપ્તિમાં રાચતી હતી ત્યાં,
ભગીને ભેઉં તો યોગી-સંસારી,
કવિતા પ્રેરણા કોણે જગાડી ?

કોણે જગાડી, મને કોણે જગાડી ?
માતપિતા, પતિપત્ની, ભાઈબેન કોઈ,
સખીઓનો પ્રેમ સરખાવું નહિ,

દિવ્ય પ્રેમે આજ મને કોણે જગાડી ?

કોણે જગાડી મને કોણે જગાડી ?
મુક્તિની અંખનામાં સુતી હતી ત્યાં,
આઝાદીનું સ્વપ્ન મારે જોવું હતું;
નારી ઉદ્ધાર જ્યેષ્ઠ દિલ અંખનું...

કોણે જગાડી, મને કોણે જગાડી ?
પ્રેરણા કિનારે પહોંચું...હું એકલી,
અંખના અખંડ આશ છોડે નહિ,
જ્ઞાન-પ્રાપ્તિએ જગ જાવું દોરી....

કોણે જગાડી, મને કોણે જગાડી ?
સાથી ન કોઈ જગે મારો સંગાથી,
રસ્તો વેરાન દિશા ઉજ્જવે વેરાન દિસે,
છૂપી રાતી આંખ કોણે લોહી-?

કોણે જગાડી, મને કોણે જગાડી ?
નિરાશાની નીંદમાં કુબી હતી હું,
ભગવા પ્રલયકાળે સૂતી હતી હું,
શાને જગાડી મને શાને જગાડી ?....

કોણે જગાડી ? મને ભલે જગાડી.
વૈદ્ય પદ્માવતી

એના કપાળમાં ચાંદ્રકાંઠા કરી એવારણા લાખા:
'સો વરસના યુગે ને તમારી લીલીવાડી
વધ્યો.'

ભાઈએ ઉઠીને ખડીઓ લીધો. સાસુએ
પાડોશણો સામે આંખ મીચકરી: 'હમણાં
સોટનો દમકો દરી દેશે !'

ખીંટીએ પડ્યો એકીને આંગળી મારી,
'આ ભીખારી શેરે નીકળેશે તે ભાઈ ચર્ધ
જમી જશે.' ને ખીંટી ભાઈઓ દસી પડી.
વડુ તો છોખીથી પડી ગયો.

ત્યાં તો ભાઈએ ઉઠીને ખડીઓ જડેનના
હાથમાં આપ્યો. 'જડેન, આ તને વીરપસલી'
કહી એ ખડીઓ આપી ચાલતો ગયો.

'હો, વડુને વીરપસલી આવી. પછે વરસે
આવ્યો એટલે આપ્યું જ ખૂબ દુશે,' કહી ખીંટી
એ ત્રણ જણીઓ આડું જોઈ દસી પડી.

પણ વડુએ મોં ન ખગાડ્યું: એને
નભાળને ભાઈ મળ્યો એ મોટી વીરપસલી
હોવાનો એને મન આનંદ હતો. પણ પાડો
શણેને ટીપ્પલ થયું. એમણે વડુની મસ્કરી
કરીને મેલ્યાં મારવા માંડ્યાં. એકે તો ખડીઓ
ઉમરતી લઈ અંદર ગું છે એ જોવા હાથ
પડ્યો.

જૂએ તો હીરનાં ચીર નીકળ્યાં. સોના
રૂપાના ધરણાં નીકળ્યાં. ઉધો વાળે તો સોના
મયોરોનો દગમો થયો.

મસ્કરી કરનારીઓ છોખીથી પડી. સાસુ
ડખાઈ મઈ. ને પાડોશણો શરમનો મારી નીચું
જોઈ ચાલી મઈ. વડુ હાથ જોડી ઉભી રહી !
'મારા નોખારાના આધાર, આજ ભાઈ થઈને
મને નવાજ એમ સહુ જડેનના ભાઈ ચર્ધને
ભાઈમીને આવળે ?'

હું

એક ઓરત હું. મારે હિન્દુ હું

મારા લગ્ન થયાને સાત વર્ષ થયાં છે.

મારા પતિ બી. એ., એલ. એલ. બી. છે અને સાડા ચારસોના માસિક દરમાના અમલદારનો હોદ્દો ભોગવે છે.

હું મારા પતિને હવે વધારે વખત પતિ નામથી નથી સંબોધવા ચાહતી. પરંતુ તમને મારે મારી આખી કથા સંક્ષેપમાં સમજાવવી છે, અને એ ઉપરથી મારા વર્તનમાં મારો દોષ ક્યાં છે એ તમારી પાસેથી જાણવું છે, એટલે તેમને શિરસ્તા મુજબ પતિ નામથી સંબોધું છું.

હું બહુ બહુગણી, નથી. તમને આવો કાગળ લખી શક્યા એટલું લખી પાંચી સમજી શકું છું. મારા પતિના શિક્ષણના મુકાબલે તો હું કાંઈ બહુ જ ન ગણાઉં. પરંતુ મારે તમને એટલું તો જણાવવું જોઈએ : હું અત્યારે 'લગ્નની પવિત્રતા' જેવા વિષયને સમજી શકું છું. એટલે જ તમને હું મારા લગ્નની પવિત્રતાની કથા કહેવા પ્રેરાઉં છું.

મારા લગ્ન શિરસ્તા મુજબ થયાં, માતા-પિતાએ સારું ઘર, સારો વર અને સારી કમાણી જોઈ મને મારા પતિ સાથે પરણાવી. અમારી લગ્ન-જીવનના પ્રારંભની કથા કોઈ લખસા મજાનવી કથા જેવી નથી. એ કથા કોઈ બે સામાન્ય માણસોના લગ્નજીવનની કથા જેવી સાદી, સીધી, અને રસ વિનાની કથા છે.

પ્રારંભથી મારા પતિ મારી પાસે પત્નીએ હિન્દુ સંસારના નિયમો મુજબ કરવી જોઈતી તમામ પ્રકારની તાબેદારી કરાવતા : અને એ પોતે હિન્દુ સંસારમાં પુરોહિતે મળતા, સ્વેચ્છા મુજબ મહાલવાના બધા દહ્ન બોયવના. હું આ સમજતી અને સહેતી. પરંતુ 'આમ ક્યાં સુધી ચાલશે ? હું આ ક્યાં સુધી સહન કરીશ ?' એ પ્રશ્ન હૃદયમાં સાદા સળગ્યા કરતો.

આપણા સમાજના સહેલા અંગ જેવી

મારી કથા સાંભળો

સાચું કહું ? નક્કર કુરૂપ વારસવિકાને લાંકતા વાણીના પોરાકે હમાવી દઈને સાચી વાત કહું ? એમની શારીરિક ભૂખ સંતોષવા સિવાય અને એમનું રસોડું સંભાળવા સિવાય એમને કદિ મારો વિશેષ ઉપયોગ લાગ્યો નહોતો કે ક્યો નહોતો.

એમ ન સમજશો કે હું કદરૂપી હતી. હું માનું છું કે હું રૂપાળી છું. કેટલાય પુરોહિતે હું આકર્ષણ કરી શકું છું. મારા પિતાના અને મારા પતિના કુટુંબની આબજ સાચવવી જોઈએ એમ હજી મને સાચું કે ખોટું લાગ્યા કરે છે, નહિ તો હું તમને જરૂર આ પુત્ર સાથે મારો ફોટો મોકલના.

પાછી મારા પતિની વાત ઉપર આવું. મારા પતિ બીજી સ્ત્રીઓના મોહમાં પડવા માંડ્યા એ મોહ કથા ફિરસામાં ક્યાં સુધી આગળ વધતો હતો તે હું નથી જાણતી. પરંતુ એવું મન અને એની આંખો સદા ધરતી બદાર ભટક્યા કરતી એટલું હું કહી શકું છું.

મારાથી આ ન સદન થયું. મારી સદન શક્તિની દૃઢ આવી મજ છે એ વાન મેં એમને કહી. પરંતુ એ વાતની તેમના ઉપર કશી અસર ન થઈ. તેમના જીવનની ધરડમાં કંઈ ફેર ન થયો.

માતૃભૂમિની આઝાદી માટે બલિદાન થનાર યુવાન સ્ત્રી

એ શિયાળાની સવારે એન્ટ્રલ જેલમાં વીસ સત્યાગ્રહી બહેનોની એક દુકાનો આવી પહોંચી. રાત્રીભર તેમણે ટૂંકના એક નાના ઈન્ટરવેલમાં ડાહ્યામાં પોલીસ પહેરા હેડબેંડ મુસાફરી કરી હતી. સવારમાં તેઓ અમિન હાથમાં નિયત રથળે આવી પહોંચ્યાં. તુરંતજ તેમને એક કાળા ખટારામાં બેસાડવામાં આવ્યાં ને ખટારો આંધકા સાથે ચીંચુડ-ચીંચુડ અવાજ કરતો ઉપડયો.

આ બહેનોએ પહેરી ન વખત પોતાના ધરબાર છોડ્યા હતાં. તેમણે પોતાના પતિની સાથમાં રહીને હિંમતપૂર્વક ડામ ક્યું હતું. અદાલતમાં સુધી તેમણે સરખોમાં સાથ આપ્યો હતો, સબાઓમાં હાજરી આપી હતી અને બદાલોપૂર્વક લાડીમાર વેદ્યો હતો. આખરે 'બળવાન' સરકારને તેઓ ખૂબ ભયંકર ને જાહેર શાંતિ માટે ભયંકર લાગતાં તેમની ગીરફતારીનો વારટો કાઢવામાં આવ્યાં.

આ દુકાનીમાં ટેલીફ અદારએગણીસ વર્ષની છોકરીઓ હતી, યોદ્ધા વીસપચીસ વર્ષની મુવતીઓ હતી અને બે પ્રોટા પશુ હતી. એ બહેનો તમામ નાતજાતની હતી, પણ તેમનું ધ્યેય તે એકમાત્ર પોતાની માતૃ-ભૂમિની સેવાનું જ હતું. ઓગણીસ વર્ષની ઉંમરની સૌથી નાનામાં નાની ચિત્રા બરાવદાર ને ચાલાક છોકરી હતી. તેનો ઉત્સાહ કદિ પણ ઓસરતો નજીતો નહતો. જેલના ખટારાનો ધરધરાટ સંભળ્યા ને બીજી છોકરીઓ સાથે તે રાષ્ટ્રગીતોની પંક્તિઓ ગણગણી ઉઠી ને આનંદની ચીંચીવારી પાડી ઉઠી. તેમના માટે આ એક નવો જ અનુભવ હતો એ નવા જ અનુભવથી છોકરીઓનો ઉત્સાહ ઓર વધ્યો. પણ જેલની તોતીંગ ડિવાલો સામે જ નજરે પડી ને તેમનો આનંદ એકા-

ચિત્રા

મૂળ લેખિકા

શ્રી. કૃષ્ણા હરીસોંગ

અનુવાદક :

શ્રી. પુમતિચંદ્ર શાહ

એક ઓસરી ગયો. પ્રત્યેક પોતાના જ વિચારમાં દુબી ગયું અને આ જેલવાનાનો શો અંગમ આવશે એ વિચારવા લાગ્યું. નજીક આવ્યાં તેમ તેમ જેલ વધુ ભયંકર ભાસી.

સોખંડના તોતીંગ દરવાજા પાસે ખટારો આવીને ઊભો રહ્યો અને ડેડીઓને દાખલ થવાની નાની બારી ખોલવામાં આવી. ઓફીસમાં તેમનો સામાન તપાસવામાં આવ્યો, ને પછી તેમને દરદરાના બે બુદમાં બે બરાકમાં પૂરી દેવામાં આવ્યાં. દરેક બરાકમાં ફોટેલ તરીકે દર બીજાની હતી. થોડે છેડે સામસામી ખાતુએ બીંતમાં સોખંડની ગળાઓ હતી.

તેમાંની એક જળાનો ખારણા તરીકે ઉપયોગ થતો હતો. બીજાનાં જળાઓ પાસે રાખવામાં આવ્યાં હતાં, જેથી સ્ત્રીઓનાં દેહોની લેક્ષ્યાસ જોઈ શકે.

કેડીઓને અંદર લઈ જવામાં આવ્યાં. તેમણે જોયું તો યાડ ગુંહેગારોથી ભરેલો હતો. કેટલાંક કપડાં 'ધોતા'તાં, તો બીજાઓ પોતાનાં વાસણો. મંજતાંતાં; કોઈ પોતાની બરાડોની ભોંય સાફ કરતાંતાં તો કોઈ કંઈ બીજું કામ કરતાંતાં. નવાં આગતુકો પસાર થયાં, ત્યારે ગુંહેગારો તેમના સામે આવતતા પૂર્વક જોઈ રહ્યાં, કોઈએ મૈત્રીભર્યા રિમતથી આવકાર આપ્યો, કોઈ અંખો ફાડીને જોઈ રહ્યું તો બીજાઓએ તે પર કશું જ લક્ષ ન આપ્યું. ગુંહેગાર કોઈપણ સાથે બોલે તે નિયમ વિરૂદ્ધ હોવાથી તેમના સાથે કોઈ ન બોલ્યું.

મોટા ભાગના રાજકીય કેડીઓએ ગુંહેગારો પ્રત્યે લક્ષ આપ્યું નહિ, પણ કેટલાક ભયંકર કેખાતા ગુંહેગારો પોતાની સામે આપો ફાડીફાડીને જોઈ રહ્યા હતા ને ધૂસપૂસ કરતા હતા તે જોઈને ચિત્રા ચરચરી ઉઠી. ચિત્રા ખૂબ નાની હતી અને તેને પહેલી જ પ્રસુતિ આવે તેમ હતું. સામાન્ય રીતે, કોઈ પણ બે-જીવવાળી સ્ત્રીએ ભયંકર ગુંહે કયોં હોય અને તેને બહાર છૂટી રહેવા ઈચ્છાય તેમ ન હોય તો જ તેને જોલમાં મોકલવામાં આવે છે. રાજકીય સ્ત્રીકેડી ગર્ભવતી હોય તો તેને કદી પણ જોલમાં રાખવામાં આવતી નથી. પણ ચિત્રાએ તેને ખાસ અગત્ય આપી નહોતી, કે એ વિશે પોતાના કોઈ સાથીદારને કશું કહ્યું પણ નહોતું. તે હંમેશાં પોતાની જ નાનકડી દુનિયામાં વસી હતી, એટલે અત્યારે પણ તેણે પોતાનું રહસ્ય પોતા પાસે જ રાખ્યું.

તે આઠ વર્ષની હતી ત્યારે તેનાં માતૃપિતા એક અકસ્માતમાં સ્વર્ગવાસી બન્યાં હતાં;

કાકાકાકાએ તેને પોતાનાં સાત બાળકો સાથે ઉછેરીને મોટી કરી હતી. તેઓ તેના પ્રત્યે માયાળુ રહ્યાં હતાં, પણ માયાપનાં પ્રેમ ને સંભાળ તે સદાને માટે બોઈ બેઠી હતી. તેના સ્વભાવ સરળ હોવાથી ગમે તેમ થતા હતાં તે બાળ્યે જ બડબડતી અને જે કંઈ આવે તેને હર્ષભર આવકારતી. કોલેજમાં બે વર્ષ પૂરાં કરીને એક વર્ષ પહેલાં જ તે પરણી હતી. તે અભ્યાસ ચાલુ રાખવા ઈચ્છતી હતી, અને લગ્નના વિચારથી તેને ગુસ્સો ચડ્યો હતો, પણ પોતાનાં કાકાકાકાને નાખુશ કરવા નહોતી મામતી, એટલે જ તેણે સંમતિ આપી હતી. ત્યારે ચિત્રાએ જોયું કે જેના સાથે તેના વિવાદ થયો છે તે એક પાતળો, મુંદર ને પોતાથી થોડાંક વર્ષ જ મોટો છોકરો છે ત્યારે તે આશ્ચર્ય આનંદ પામી નિખાલસ રિમત વેરતો એ ચિત્રાને મળ્યો અને ચિત્રાનું હૃદય સંપૂર્ણ છતી લીધું. ચિત્રાનાં લગ્ન થયાં, અને એક વર્ષ મુધી બંનેએ ખૂબ મુખી ને સંતોષી જીવન ગાળ્યું. એવામાં દેશભરમાં ૧૯૩૦ ની સવિનય ઠાનુનભંગની લડત શરૂ થઈ. ચિત્રા અને તેના પતિ ગિરિશ-બંનેએ તેમાં મુકાવ્યું અને જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં અવિરત કામ કરવા લાગ્યાં. ગિરિશ ગામડામાં બાપણ કરવા જતો, ચિત્રા પણ સાથે જતી ને સ્ત્રી-સમુદાયને અહિંસાનો સંદેશ આપતી. એક દિવસ પરાઈમાં જ પોલીસ આવીને ગિરિશને ગીરફતાર કરી ગઈ. ચિત્રા એકલી પડી. ચિત્રા વધુ ઉમ્મતાપૂર્વક પોતાનું કાર્ય કરવા લાગી ને આખરે તે પણ ગીરફતાર થઈ. ગિરિશની ધરપકડ પછી તુરં જ ચિત્રાને ખબર પડી કે પોતે ગર્ભવતી છે, પણ ઉત્સાહમાં જોલમાં આવી ત્યાં મુધી એ બાબત તે સાવ જુદી ગઈ. જોલમાં તે રહેજ મૂંઝવણમાં પડી કે શું કરવું ને ઠાને કહેવું? પણ રખેને બીજાઓ પોતાના વિશે બિનજરૂરી ધમાક

કરી મૂકે એ બીજે તેણે આખરે થોડા સમય પૂરતું ચુપા જ રાખવાનું નહીં કહ્યું.

ધીરે ધીરે દિવસો પત્તાર થતા હતા અને જેલજીવનનું તીવ્ર એકરંગીપણું દર કરે તેવું ખાસ કર્યું બનતું નહોતું. રાજકીય કેદીઓ પોતાનો સમય વાંચનમાં, લેખનમાં કે બાંધની ચર્ચા કરવામાં ગાળતા હતાં. અહવાલિયાં પર અકવાલિયાં પસાર થતાં. કોઈવખત કેદીઓના મુખ પર સંતોષ ઝળકતો, તો કોઈ વખત તેઓ જેલમાં કે બહાર રહી, અચેક્ષાઓની ચિંતામાં ઉદાસીન દેખાતાં.

પખવાડીયે એક વખત આવતા પત્રો અને પખવાડીયે એક વખત અપાતી મુલાકાતો જ જેલજીવનની મેઘલી ગ્રાતમાં નાટક સમાન હતાં; પણ મુલાકાતો માટે આવનારાઓ પણ મોટા ભાગના સજાયા પાછળ ધરેલાઈ ગયા હતા એટલે મુલાકાતે પણ થોડાક જ આવતા. ચિત્રાનાં કાકાકાકા એટલે દરથી આવી શકે તેમ નહોતાં અને ગિરિશ જેલમાં હતો એટલે ચિત્રાની મુલાકાતે આવનાર કોઈ નહોતું. છતાં ગિરિશના પત્રોથી તે બીજા કોઈ પણ કરતાં વધુ ઉલ્લસિત બનતી. ગિરિશના પત્રોથી જાણે તેને નવું જ જીવન અને નવી જ હિંમત મળતી.

એક દિવસ એક બધી મેટ્રને ચોરીફીથી એક અખબાર આપ્યું. અખબાર વાંચતાં એકા-એક ચિત્રાની નજર પોતાના પતિના નામ પર પડી: “બી. બોમ્બેસમાં સડોવાયેલા ગિરિશ-ચંદ્ર.” બન્ને હાથે ચિત્રાએ વાંચ્યું કે ગિરિશને એક બોમ્બેસમાં એક આરોપી તરીકે સડો-વવામાં આવ્યો છે અને તેનો પર ન્યાં કામ ચાલવાનું છે તે રથાને તેને અસેડવામાં આવ્યો છે. વાંચીને ધડીબર તો ચિત્રાને અધારાં આવી ગયાં. પણ એ સંભવિત કેવી રીતે હોઈ શકે? ગિરિશ અહિંસાનો ચુરત હિમાયતી હતો અને હિંસક પદ્ધતિઓને તે હંમેશાં ધીક્ષારતો. કંઈક

જૂલ થઈ હોવી જોઈએ—એની ચિત્રાને ખાતરી હતી. ગિરિશ ત્રાસવાદી રાજકીમાં નહોતો એવું સાબીત કરવા કોઈ પુરાવા બોળા કાઢવા તેણે મગજનું કહીં કરી નાખ્યું, પણ કર્યું નહીં કરી શકી નહીં. આખરે તેણે બીજાની સલાહ લેવાનું નહીં કહ્યું ને ઉપાદેવી પાસે દોડી ગઈ. ઉપાદેવી તેમનામાં સૌથી મોટી હતી અને સૌ તેમને પોતાના આગેવાન ગણતાં. “માસીજી, તમે છાપું વાંચ્યું?” આંખમાંથી આંસ બહાર નીકળતાં રોકવાનો અને અવાજનો કંપ છુપાવવાનો વ્યર્થ પ્રયાસ કરતાં ચિત્રાએ કહ્યું: “કહે છે કે ગિરિશ બી. બોમ્બે કેસનો એક આરોપી છે—માસીજી, એ બની જ કેમ શકે?”

“શાંત થા, બેટી,” ઉપાદેવીએ કહ્યું. “તારા પહેલાં જ મને ખબર પડી હતી. મને હતું કે ‘તે’ વાંચ્યું નહીં હોય. હું બહુ ધું કે એ સાચું નથી અને તું પણ એ જાણે છે, પણ આપણે સરકારને એ સાબીત નહિ કરાવી શકીએ. આમાં કંઈ જ ફીલ કારગત નિવડે તેમ નથી. જેલની આ દિવાલો પાછળથી તું ચું કરી શકશે? કશું જ નહિ. શાંતિ રાખ અને પ્રભુને પ્રાર્થના કર કે જ્યારે બધી જૂલ જ છે. મને ખાતરી છે કે મોડું’ યા વહેલું તેમને ખબર પડશે જ કે ગિરિશને આ બધાં સાથે કરી જ નિરજત નહોતી.

‘એ માફ’ સર્વેસ છે’ ક્રિસ્ટો ને ક્રિસ્ટો ચિત્રા રડી પડી. ‘મારે એમને મદદ કરવી જ જોઈએ, હવે એમને મદદ કરવાનો પણ મારે પ્રયાસ કરવો જોઈએ.’ બિચારી ચિત્રાએ બારે માનસિક વ્યથામાં થોડા દિવસો પસાર થયાં ને ત્યાં સોમવાર આવી પહોંચ્યો. દર સોમવારે જેલ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ નિરીક્ષણ માટે અીઓની જેલમાં આવતો હતો. આ વખતે તેને કહેવાનો ચિત્રાએ નિર્ણય થયો. ‘વહેલી’ સવારથી જ જેલમાં ધોંધાટ શરૂ થયો. દરેક ચીજ બની શકે તેટલી સાફ કરવામાં આવતી હતી. આવા

પ્રસંગે માટે જ વપરાતાં ચોકખાં કપડાં તમામ ગુ-હેગારોએ પહેરવાનાં હતાં અને પલાંડી વાળાને જમીન પર બેસવાનું હતું; ઝંઘારા મારતી તેમની લોહાની ઘાળોઓ તેમની આગળ મૂકવામાં આવી હતી. તેમાંનું કોઈ જો રહેજ પથુ ટદાર બેસે કે ગુલામીભર્યો બાવ દેખાડવાનો ઇન્કાર કરે તો મેટ્રન કે સી-વોર્ડરની સોટી નિર્દયપણે તેના બરડા પર જ પડતી.

સી-રાજદારી કેદીઓ 'ક' વર્ગમાં મૂકવામાં ન હોય તો તેમને એવી રીતે હારખંધ બેસવાનું નહોતું. 'ક' વર્ગ ગુ-હેગારોનો વર્ગ છે અને તેમાં રાજદારી કેદીઓને મૂકવામાં આવતી નથી, પણ છતાં ઘણીવાર તેમને એ વર્ગમાં મૂકવામાં આવે છે. 'અ' ને 'બ' વર્ગના કેદીઓ પરોઢ દરમ્યાન તેમની ઓરડીમાં કે બસાકોમાં જ રહેતાં હતાં. સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ અંદર આવે તો જ તેઓ જવાબ આપતા.

ચિત્રાએ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને કહેવાનો નિર્ણય કર્યો તે દિવસે તે પોતાના હંમેશના સિમ્તપૂર્વક બરાકમાં આવ્યો અને કહ્યું: 'નમસ્તે, બધું જ ખરાબર છેને? આનંદમાં છોને? કશી ફરિયાદ નથીને?' સામાન્ય રીતે જવાબ આપવાની માથાફૂટમાં કોઈ જ ન પડતું, કારણ ફરિયાદ કદી લક્ષમાં લેવાતી જ નહીં. વળી, તેના મૂઠકે પ્રત્યેક ઉલ્ટો ગુસ્સો ચઢતો અને વધુ વાતચીત લંબાવવાનું કોઈને ગમતું જ નહીં. વલણ ધમકીભર્યું હતું પણ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ અહિં તો ભીડ હતો ને તમામ રાજદારી કેદીઓથી—ખાસ કરીને સીકેદીઓથી—ગભરાતો હતો. તેમના સાથે એને હલીલમાં ઉતરવું જ ગમતું નહીં, કારણ તેથી એ ગુચવાઈ જતો અને જો તેમને પ્રશ્ન ઉઠેલી ન શકતો તો એને ઉચ્ચ સત્તાવાળાઓ સાથે લાંબા પત્રવ્યવહારમાં ઉતરવું પડતું. તેણે રાખેતા મુજબના જ પ્રશ્નો પૂછ્યા અને કોઈપણ તેને કંઈ કહી શકે તે પહેલાં તો તે એકદમ પાછો વળ્યો. પણ આજે તો ચિત્રાએ એના માર્ગમાં ઉભી રહીને કહ્યું:

'મેં સાંભળ્યું છે કે મારા પતિને ખી. બોર્નફેસમાં સડોવવામાં આવ્યા છે. મને ખાતરી છે કે ખીબ કોઈને બદલે બૂલધી જ એમને સડોવવામાં આવ્યા છે, કારણ તેઓ કિંસામાં કદી પણ માનતા નથી. માટે એમને મળવાની પરવાનગી જોઈએ છે, નેથી આમ કેમ બન્યું તે હું જાણી શકું. મારા પતિની જોલમાં મારી ફેરબદલી થઈ શકશે ખરી? કૃપા કરીને સત્તાવાળાઓને લખો કે હું મારા પતિની મુલાકાત લેવા માગું છું, કારણ મને ખાતરી છે કે આ એક ભયંકર બૂલ છે અને એમ હશે તો તેઓ મને કહેશે.'

'સાઈ,' સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટે કહ્યું, 'આ શિરસ્તા વિશ્વની વિનંતિ છે, પણ હું જોઈશ,' આમ કહીને તે અસંખ્યપણે પાછો ચાલ્યો ગયો.

ચિત્રા ફેરબદલીના ખખરની રાહ જોવા લાગી, પણ સરકારી તુમારશાહી તો તેની ગોઠણગાયત્રી ગતિએ જ કામ કરે છે, કારણ ત્યાં ત્વરાતો જરૂર રહેજો જણાતી નથી. છતાં એક મેહિના પછી ચિત્રાને જણાવવામાં આવ્યું કે ખીબ દિવસે તેની ફેરબદલી થશે. ચિત્રા આનંદથી નાચી ઉઠી અને આખો દિવસ અપૂર્વ ઉમંગમાં પસાર કર્યો. તેના સાથીદારોને આથી રહેજો આનંદ થયો નહોતો. ચિત્રા ખૂબ નાની હતી અને કોઈ અજાણ્યા સ્થળે એકલી જાય એ તેમને ગમતું નહોતું. જોલમાં જનતા બનાવોની મુવાન છોકરીઓને થતી ખોટી કનડગતની કે તેમના પ્રત્યે રખાતા ખરાબ વર્તનની વિચિત્ર વાતો તેમણે સાંભળી હતી. તેમણે સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને વિનંતિ કરી કે ચિત્રા સાથે કોઈ મોટી સી કેદીને પણ જવા દેવી. પણ વિનંતિનો અસ્વીકાર થયો. છતાં ચિત્રાને કુશી જ ખીક નહોતી અને તે મનમાં કંઈક કંઈક મનસુખા ધરાવતી હતી.

ખીબે દિવસે પહેલી સવારે મેટ્રન તેની ટેવ મુજબ ખોટી દોડલામ કરતી ચિત્રાને લેવા આવી. પોતાનાં તમામ સાથીદારોને નમસ્તે

કરીને ચિન્તા જતી હતી ત્યાં તે એકદમ ઉમા દેવી પાસે પાછી આવી અને તેમના કનમાં કહ્યું: “મારીજી, મેં તમને પહેલાં નહોતું કહ્યું, પણ થોડાક મહિનામાં મને સુવાવક આવવાની છે, અલગત, હું અહીં પાછી આવી જ નહીં એટલે મને ચિન્તા નથી. મારો ભાવિ પુત્ર જેલમાં જ જન્મે તો તો તે બગવાન શ્રીકૃષ્ણનો અવતાર થશે. હું જાડી છું તેથી તમે લોભો કદી અટકળ કરી શક્યા નહિ. નમસ્કે.”

સ્તબ્ધ બની ગયેલા ઉપાદેવી ચિન્તાને કંઈ પણ કહી શકે તે પહેલાં તો ચિન્તા મેટન સાથે અદરચ યર્ધ અને જેલના દરવાજા બંધ થઈ ગયા.

ઉપાદેવીએ બીજા બંધાને એ વાત કરીને બીજા બંધાં પણ આશ્ચર્યમાં ગરકાર બની ગયાં, અને પછી તો નિયમ મુજબ બંધાંએ છેલ્લા થોડાક મહિના દરમિયાન ચિન્તામાં થયેલા જુદા જુદા ફેરફારો બોળી કાઢવાનું શરૂ કર્યું: બીજા કરતાં તે ખૂબ ખાતી, બારે પગે સાક્ષી, શરૂઆતમાં દોડતી તેમ એ ભાગ્યેજ દોડતી. પણ આ રીકાને અર્થ કશો નહોતો. મોગ્ધ રક્ષણ ચિન્તા દૂર જતી ચિન્તાને અટકારવા તાકીદે કંઈક કરવાનું હતું. તેનો છુટકારો કરાવવા પગલાં લેવાનાં હતાં, એટલે ઉપાદેવીએ સુપ્રીન્ડેન્ડન્ટ પર એક ચીઠ્ઠી લખી અને એક સુપ્રીન્ડેન્ડને એ ચીઠ્ઠી એકદમ એરિસમાં લઈ જવાનું કહ્યું. પણ સુપ્રીન્ડેન્ડે રાજદ્વારી કેડીઓ માટે કશું જ કરવાની સાક્ષ ના પાડી દીધી, એટલે ઉપાદેવી આમતેમ રખડતાં રખડતાં બોણીસે પહોંચ્યાં, પણ ચિન્તા કે સુપ્રીન્ડેન્ડન્ટ કોઈ જ હાજર નહોતું.

એ સાંજે મેટન નિયમ મુજબ ચક્રર લગાવવા આવી ત્યારે તેણે જ કંઈ બન્યું તે ચિન્તાનાં ચિન્તોને કહ્યું. તેમણે મને તે એકને સુપ્રીન્ડેન્ડન્ટને મળવા દેવાની વિનંતિ કરી, પણ તેણે ખમા ચડાવીને કહ્યું: “એ બને તેમ

સ્ત્રીના અધિકાર

“આજે કાયદેસરની રિયલિટી એ છે કે પતિ એ પત્નીના શરીરનો માલિક નથી. એ તો પત્નીની પોતાની જ મિલકત છે. પત્ની પોતાની રવેચાલી કમળે ત્યારે પતિનું ધર ત્યજી દઈ શકે છે. એ પોતાનો સ્વતંત્ર પ્રાણ, રોજમાર ચલાવી શકે છે. એ પોતાની સ્વતંત્ર સામાજિક કે રાજકીય પ્રવૃત્તિઓ કરી શકે છે.

“કેટલાં બાળકોને પોતે જન્મ આપેલા અને પ્રત્યેક બાળક વચ્ચે કેટલો માળો રાખેલો એ એની પોતાની મુન્સફીની વાત છે. એ જોઈએ તેટલું, જોઈએ ત્યારે સંતતિનિપમન કરી શકે છે. પત્નીના પોતાના આ અધિકારોનો ઉપયોગ કરતાં એનો પતિ એને અટકાવી શકે નહિ.”

“લમ્બિચિન્તા બહાના નીચે કોઈ પણ માણસ કોઈ પણ જોના શરીર અને મનનો માલિક બની જ શકે નહિ. પરિણીત સ્ત્રીઓ પરજુવાથી ગુલામો નથી બનતી. પરિણીત સ્ત્રીઓ નાગરિક જ છે અને નાગરિક હકના તમામ અધિકારો કાયદેસર રીતે લોખંડે છે. એ ગુલામ નથી, એને પોતાના નિર્ણયો કરવાનો અને એને અમલમાં મૂકવાનો અધિકાર છે.

લગ્ન જીવનનું સુખ કોઈ કાયદાની કક્ષા ગોળી નિમાવી નથી શકાતું. પરસ્પર હમદર્દી, પરસ્પર સન્નતા, પરસ્પર ક્ષમા, ત્યાગ અને જવાબદારીના બંને પક્ષના સ્વીકાર હિપર જ દંપતી જીવનનું સાચું સુખ નમે છે.

દંપતીજીવનમાં બ્યારે કસેય બગે છે ત્યારે પહેલાં તો મેં હિપર કહી બતાવી તેમાંથી એકાદની ઊંચુપથી જ વગે છે. સ્વભાવની અસમાનતા એ કસેયનું બીજું કારણ છે. પ્રવૃત્તિના હોળો એ કસેયનું ત્રીજું કારણ છે. પરસ્પરતાં જીવનની ધારીરિક સંબંધોની અવ્યવસ્થા, એવ્યવસ્થા અને બેમાંથી એકનો સિરજેરી એ દંપતીજીવનના કસેયનું ચોથું અને મુખ્ય કારણ છે.

[એક ફેસલામાંથી] જરૂરીશ મેકકારી

નથી. એ લોકો એને બંધે પગલે. આપણે શા માટે ચિંતા કરવી જોઈએ ? ચિત્રાનાં મિત્રો ગુરૂંસે થયાં, પણ જોઈમાં કંઈ જ કરાવવાનો પ્રયાસ વ્યર્થ છે એમ સમજીને તેમણે મૌન પકડ્યું ને મનમાં એવી આશા સેવી કે ચિત્રાને બાળક અવતરે તે પહેલાં એ ઠોઠ ચમત્કારથી જોઈમાંથી છૂટી જાય. પરંતુ જોઈમાં ચમત્કારો બનતા નથી.

એ સ્ત્રીવોડરો અને એક વોડર સાથે ચિત્રા એક ખીચોખીચ ઇન્ટર વર્ગના ડાન્સમાં પ્રકુલિત ચહેરે બેઠી હતી. ગિરિશને મળવા તે ખૂબ જ આતુર દેખાતી હતી અને તેને ખાતરી હતી કે તે ગિરિશને સત્તાવાળાઓ પાસે એમ કહેવાડી શકશે કે મારે ત્રાસવાદી પ્રવૃત્તિઓ સાથે કશી જ નિરપત નથી અને મારા પરનો આરોપ તદ્દન બિનપાયાદાર છે; તો તો બહુ સારાવાનાં થઈ જશે. એ જાતે એમ નહીં કરે, પણ ચિત્રાને ખાતરી હતી કે જો હું એને કહીશ તો મારે ખાતર પણ તે કરશે જ.

ધીમી ગતિએ દોડતી ટ્રેન દરેક સ્ટેશને થોભતી. અપરિચિત સ્ટેશનો જોઈને ચિત્રા, અસ્વસ્થ થતી. તે મનમાં વિચારતી કે ક— ગઢ જતાં રસ્તામાં આવેલાં સ્ટેશનો ન હોય. તેણે સ્ત્રીવોડરને પૂછ્યું, પણ તેમણે ખબા ચઢાવીને કશો જવાબ ન આપ્યો. આથી અભરાઈને ચિત્રાએ પૂછ્યું: “તમે મને ક્યાં લઈ જાઓ છો ?” નારાજીથી એક જણાવ્યું, “સ—પુર.” “પણ મારે ત્યાં જવાનું નથી જ. મૂખીઓ, તમે જુલ કરી છે,” ચિત્તભ્રમ થયો હોય તેવી રીતે ચિત્રા જૂમ પાડી ઉઠી: “હું અહીં ઉતરી પડીશ આવી મૂખીઈ ભરી જુલ તમે કરી જ કેમ શકો ?” અને ડૂસકાં ભરતી ને બારણા બંધી દોડી, પણ સ્ત્રી વોડરોએ તેને હાથથી પકડી રાખી અને પોછી બેસી જવા ફરજ પાડી. ચિત્રા સામી થઈ અને એક સ્ત્રીએ તેને ફટલાય તમાચા ચોડી દીધા.

ચિત્રા બેખાકળી બની ગઈ અને એક ખૂણામાં ટુંટિયા વાળો બરાઈ ગઈ. ઉતરવાનું સ્ટેશન આવ્યું ત્યાં સુધી ત્યાંથી ખસી જ નહિ.

ચિત્રા ખૂબ કંટાળી ગઈ હતી અને ઉતરવાનું કહેવામાં આવ્યું ત્યારે ઉતરી ને સામે ઉમેલી મોટરમાં બેઠી. મોટર તેને હિંદની એક ખરાબમાં ખરાબ જોડમાં લઈ ગઈ. ચિત્રાએ જોયું કે અગાઉની જોડ કરતાં આ જોડ ખૂબ નાની છે; છતાં એ ‘વધુ બંધ’ કર લાગી. તેનું હૃદય ચડકવા લાગ્યું, પણ ગિરિશને મળવાના વિચારથી કંઈક ઉત્સાહીત બની, કારણ તેને ખાતરી હતી કે ગિરિશ મળશે જ.

ઓફિસમાં સામાન આદિની રાખેલા મુજબની તપાસ પછી ચિત્રાને એક એકાંત ઠાંડીમાં પૂરવામાં આવી. એ રાત્રિ તો જાણે કાળરાત્રિ હતી ! ઠાંડીમાં પૂરવામાં આવતી હતી ત્યારે ચિત્રાએ મેટ્રને પૂછ્યું: “સ્ત્રી વિભાગમાં ખીજા ફેટલા રાજકીય કેદીઓ છે ?” કોર અવાજે જવાબ મળ્યો: “બીનું ઠોઠ નથી.” “તો પછી મને શા માટે અહીં રાખવામાં આવી છે ? હું તો રાજકીય કેદી છું. કાલે સવારે સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મળી શકશે ?”

પહેલી જ વખત મેટ્રને ચિત્રા સામે જોયું. ચિત્રા તેને જોઈને બપોળી મારી પાછી જ દડી ગઈ.

મેટ્રને તો ચહેરા એવો તો બંધકર ને બેડોળ હતો કે તેની લોહીતરસી આંખો ને લપટાઈ બહુ સ્મિત જોઈને લોહી જ થીજી જાય. “ના, કાલે સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મળી નહિ શકે. સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તારી સેવામાં હાજર રહેવું જોઈએ એમ તું શા માટે ધારે છે ? એને સમય મળશે ને એ તને મળવા માગતા હશે ત્યારે તું તેને મળી શકીશ. હરમ્યાનમાં જો તું સારી રીતે વર્તીશ તો તું અહીં સુખેથી રહીશ, કારણ તારા જેવી સુંદર છોકરીઓ મને મળે છે. અહીં તો બધી ધરડી ડોકરી.

ઓ જ આવે છે. જો તું ચરખા કરીશ તો તારાં હાકેહાકાં ખોખરાં કરી નાખીશ, માટે ખ્યાલ રાખજે."

તે કેઈ સાંભળ્યું ને જોયું તેથી ભયભીત બનીને ચિત્રા ઠાટડીના દરના ખૂણામાં બરાઈ બેઠી. પણ મેટ્રન અંદર આવી અને ચિત્રાને પંખાળતાં કહ્યું: "મારાથી ખીતી નહિ, બેટી. હું ફર બની શકું છું. પણ અગતિ છેડીઓ પ્રત્યે હું ખૂબ માયાળુ પણ ઘણું શકું છું. તું મને જમે છે અને તને કહેવામાં આવે તેમ તું કરીશ તો ખાત્રી આપું છું કે તેમાં તારું શ્રેય છે." તેણે ચિત્રાના અંગે અનુભવેલાં અવતોષન કહ્યું અને તેની 'ચુનાનીડું' ખારીક વિરીસણ કરી લીધું. પણ બપોથી અધર્મ બની ગયેલી ચિત્રા તો તેની પાસેથી પાછી જ દડી ગઈ. ચિત્રાને બીથેલી જોઈને મેટ્રન મોટેથી દસી પંડી અને લંગડાતી 'લંગડાતી ચાલી અઇ.

આવાશિયું વીતી ગયું અને ચિત્રા ન તો સુપ્રીન્ડેન્ડને મળી શકી, કે ન તો તેને ચિરિ-શના કશા સમાચાર મળ્યા. મેટ્રન પણ તેને એકલી મૂકીને જતી રહેતી. એક સવારે એટલી સમાધી 'હેડ' થયું ને તેને ત્યાં સર્જ જવામાં આવી. તેણે ત્રણ માણસોને બેઠેલાં જોયા. ચિત્રાને ચોથી ખુરશી પર બેસવાનું કહેવામાં આવ્યું. પછી 'જરા વાર રહીને સુપ્રીન્ડેન્ડને કહ્યું: "આ સદૃશ્યો તમને તમારા પતિ વિશે થોડાક પ્રશ્નો પૂછવા આવ્યા છે. તેઓ તમારા પાસેથી તમારા પતિની પ્રવૃત્તિઓ શી હતી, તેના મિત્રો કેણાં હતા, તે ક્યાં કામ કરતા હતા વગેરે વગેરે બાબતો જાણવા માગે છે. તેમને પૂછ્યું, પણ તેઓ કાંઈ જવાબ આપવાની ના પાડે છે."

"મારા પતિ ક્યાં છે?" ચિત્રાએ પૂછ્યું.

"મેં તો ધારેલું કે તેઓ મને અહીં મળશે."

"દિલગીર છું," સુપ્રીન્ડેન્ડને કહ્યું.

"કેઈકે ગેરસમજૂતી થઈ છે. તમારા પતિ આ

જેલમાં નથી, પણ જો તમે અમને તેમના કાર્ડ વિશે જોઈ જાણો છો તે ખંડુ સીધું 'કહેશો તો તેમને અહીં લાવવામાં આવશે."

'કહેવાનું' છે શું?' ચિત્રાએ કહ્યું.

"તેઓ એક કેસિસ 'કાર્ડ'ર ને સત્યામિત્રી હતા અને ખીજા હજારો કાર્ડકરોએ કહ્યું તે જ તેઓ કરતા હતા. આ બધા પ્રશ્નો તમે શા માટે પૂછો છો? તમે શું કદાવવા માગો છો? ગિરિષ દિસાને ધીક્કારતા હતા અને હંમેશાં તેની વિરુદ્ધ હતા. ખૂનરેણ કે દિસાનાં માન-નારાઓ સાથે તેને કદી કદી નિરપત ન હોય. કેટલીક વખત તેમના મોતેજ-મિત્રો કે ખીજાંઓ અર્થિસાના સિદ્ધાંતની નિરપયોગીતા વિશે તેમની સાથે દલીલ કરતા, પણ તેઓ તો તેમની મનઃ ઉગ્રાવતા અને તેમના સાથે કદી સંમત થતા નહિ. ગિરિષને મળવા મેં કહેલું, કારણ કે તેઓ આ કેસમાં કેવી રીતે સંડોવાઈ ગયા અથવા તો કેણે તેમને આ કામમાં સંડોવવા પ્રયાસ કર્યો છે તે વિશે હું તેમને તેમની સામે જ પૂછવા માગતી હતી. તેઓ 'મારી પાસે કદી જુલું' અ બોલત અને તેમના પર કેવા અન્યાય ચાલરાયો છે એ તમને કહેત."

"તમે હમણાં જ કહ્યું કે તમારો પતિના મિત્રો તેમને હિંસા તરફ વાળવા વારંવાર પ્રયાસ કરતા હતા. ત્યાં બેઠેલા માણસોમાં એક જૂની પોલીસનો અધિકાર હોતો તેણે કહ્યું, "એ ચુનાનોનાં નામ શું છે?"

"મારી પાસેથી તમે શું કદાવવા માગી રહ્યા છો?" તપી જઈને ચિત્રાએ સખ્તાઈથી કહ્યું, "હું તમને ઠાળીના નામ નંદિ આપું. હું તમને કહું છું કે આ હોકરાઓ દુનિયાના દરેક વિષયની ચર્ચા કરતા હતા અને આ પણ એવી એક માત્ર ચર્ચા જ હતી. હું પણ તેમની સાથે ચર્ચા કરતી હતી, પણ એનો અર્થ એ નથી કે 'અમે કશું કાવતું ચોળતા' હતા. 'મારી ઉલ્લસુલટ' તપાસ કરવા તમે મને અહીં લાવ્યા

છો ? એમ હોય તો તમે તમારો સમય નકામો ખર્ચાડો છો. ”

“ તેમના મિત્રોનાં નામ જણાવે ને તમે તમારા પતિને મળી શકશો, ” ત્રીજો માણસ પોલીસ અફસર હતો તેણે કહ્યું, “ તમે ના પાડશો તો તમે હા નહીં પાડો ત્યાં સુધી ” તમને એકાંત કોટડીમાં રાખવામાં આવશે. સમજ્યા ? ” મેટ્રન બધી ફરીને તેણે ચિત્રાને તેની કોટડીમાં પાછી લઈ જવા કહ્યું. “ તેને સમજવવા તમારી રીતો વાપરજો અને જ્ને બોલતી કરજો, ” હુઆ ને બપોર દેખાતા સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટની મેટ્રનને આ છેકી સૂચના હતી.

ચિત્રા બંધાવરી બની ગઈ ને પોતાની કોટડીમાં પાછી ચાલી ગઈ. તેને નજાઈ જણાવા લાગી. શરીર ભારે લાગરા માંડયું ને એકાએક તે અસ્વસ્થ બની ગઈ. તેનું મન આકુળવ્યાકુળ બની ગયું. આ બધું શા માટે પૂછવામાં આવ્યું ? તેને આશ્ચર્ય થયું : ‘ કયું છે નહિ ત્યારે આ લોકો મારી પાસે શું જીલ્લાવવા માગે છે ? અને ગિરિશ-એતી શી દેશા હશે ? ખાતમી મેળવવા આ લોકો એના પર દમન ગુજારતા હશે ? હું જાણું છું કે એને બોમ્બ ટેસ સાથે કશી જ લેવાદેવા નથી. પણ જેલ સત્તાવાળાઓ એના પાસેથી કશી ખાતમી કઢાવવા પ્રયાસ કરતા હશે તો એ એક હરફ નહિ કાઢે ને જુલમ સહન કરશે. ’ કોટડીમાં આવીને ટાઢી હીમ જમીન પર ને યાકાને પડી અને ઉંઘવા પ્રયાસ કર્યો. પણ ઉંઘ આવી નહિ અને બેચેનીમાં આમ તેમ તરફથીયા માર્યા.

ચિત્રાને સાતમો મહિનો જતા હતા અને હવે તે બહુ જાડી દેખાતી હતી. પણ એ કોઈના ખ્યાનમાં આવ્યું નહોતું. ચિત્રાને થયું કે જો આ લોકો જાણે તો મને છોડી ન મૂકે તો પણ મને મારા સાથીદારો પાસે તો પાછી મોકલશે જ. એક અવાગિયું વીતી ગયું. મેટ્રને ચિત્રા સાથે વાતો કરવા ફેરવાયે પ્રયાસ કર્યો,

પણ કોટડીની અંદર ગઈ નહોતી. ચિત્રા સાથે તેણે ખૂબ મીઠાશથી ને ફાસલાવીને વાતો કરી, પણ ચિત્રાએ કશો જ જવાબ ન આપ્યો.

બધો વખત ચિત્રાને પૂરી રાખવામાં જ આવતી. દિવસમાં ચાર વખત તેને શરીર મોકળું કરવા દશ પંદર મીનીટ બદાર જવા દેવામાં આવતી એટલું જ. એક રાત્રે જેલ બંધ થયા પછી ચિત્રાએ બંધારનો દરવાજો ધીમેથી ઉઘડતો સાંભળ્યો. વળી કોઈ તરો કેડી આવ્યો હશે એમ ધારીને ચિત્રાએ દીવાલ બધી મોં ફેરવ્યું. પર્ગલાં નજીક ને નજીક આવનાં મથાં અને છેડે તેની કોટડીના બારણા પાસે અટક્યાં. ચિત્રા એકદમ ઉભી થઈ ગઈ, અંધીં ગભરાઈને ને અંધીં ઉત્સુક બનીને—એવી આશાએ કે કંઈક નવા સમાચાર હશે. તાળામાં ચાલી ફરી. મેટ્રન બારણું બંધ ફરીને અંદર આવી. ચિત્રા પાસે બેસીને તેના વાળ પર હાથ ફેરવવા લાગી અને કહ્યું, “ મને લાગ્યું કે તને એકલવાયું લાગતું હશે એટલે હું અહીં આવી છું. બેડી, ગભરાઈશ નહિ. નજીક આવ ને મારા પાસે બેસ. આપણે વાતો કરીએ. ” ગભરાઈને ચિત્રા દૂર ખસી ગઈ, પણ મેટ્રનના દુષ્ટ પ્રશ્નને તેનો ખતો પકડ્યો અને ચિત્રાને પોતાના શરીર સાથે દર્શાવી. ખસવાની કે બોલવાની હિંમત ન કરતાં- ચિત્રા મૂગી રહી ને મોનને સંમતિ માની મેટ્રનના ખરનચકા હાથ જુવાન હોકરીના ખબા હોળ ખર્યા અને તેના વક્તવ્ય પર ફરવા લાગ્યા. બહાલના શબ્દો ગણગણતાં તેણે ચિત્રાને ગાઢ આલિંગન આપ્યું. “ તું ફેટલી જુવાન છે, ફેટલી કામળ છે, છતાં આ છોકરી જેવા, શરીરમાં ફેટલી તાકાત છે ! તું જાડી છે, છતાં મને ગમે છે. હું તને સુખી કરીશ. આપણે મિત્રો બનીએ અને તારી બધી મુશ્કેલીઓ દૂર થશે. ચાલ મારા બોળામાં સ્થળ અને..... ”

ધીજારપૂર્વક ચિત્રાએ મેટ્રનની પકડ છોડવી

નાંખી અને હાંફવા લાગી. "કુશા ! મને અડકીશ નહિ. તું આવી કુષ્ટ કેમ બની શકે છે ! તારા કમબાગી ગુન્હેગારોમાંની- હું નથી કે તારી વાસના ને આંતરે માટે મારા ઉપયોગ કરવા દઈ. હું રાજકીય ઠેઠી છું અને તારે મને અડકવું નહીં જોઈએ. અહીંથી બહાર નીકળ. મારી ઠાટડીમાંથી બહાર નીકળ. કાલે હું સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને રીપોર્ટ કરીશ."

બેટુણ દેહવાળા મેટ્રન ચરચર કાંપતી ચિત્રા પાસે આવી અને ખભો પકડીને ચિત્રાને મારવા લાગી. તેના મોઢા પર, છાતી પર ને ફાંવે સાં ઉઘરડા બધાં. "તું રીપોર્ટ કરીશ ! તું રાજકીય ઠેઠી છે એટલે મારા કરતાં તું વધારે ઉચ્ચ ને બળવાન છે ? હું તને જોઈ લઉં છું. હું તને સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને મળવા જ નહિ દઈ, પણ તું રીપોર્ટ કંપાથી કરવાની છે ? તારે મારી સાથે જ કામ પડવાનું છે અને હું તારી સાથે તારી કંઠા 'મુજબ વર્તીશ. તું સમજી ગયો હોત તો અર્ધ જ રીક થઈ જત, પણ હવે તને બળજબરીથી તાણે કરવી પડશે." અને મેટ્રને માંડાની માફક ચિત્રાને બાથમાં પકડી ને એટલી બધી કચરી કે ચિત્રા હાંફવા લાગી ને અર્ધમૂર્છિત બનીને નીચે પડી ગઈ, અને પેટ દાખીને, પોઠે પોઠે મૂકી રડવા લાગી.

"શું થયું ?" જરા ગભરાઈને મેટ્રન બોલી ઉઠી, અને ચિત્રાના ચરીર પરથી સાડી ફાડી ખાંખી. તેણે ચિત્રાનું વધી ગયેલું પેટ જોયું ને ચિત્રાને એક લાત મારીને પૂછ્યું, "તું હંમેશાં આવી જ મડી છો કે બે જીવવાળા છો !"

"બેજીવવાળા છું," ભાગ્યે જ સાંભળ્યા વગર એવા ક્રોધા અવાજે ચિત્રાએ કહ્યું ને તેના મોઢામાંથી નિસાસો નીકળી ગયો.

"અરે, તારું નખખોદ જાય. લે ત્યારે સેતી જા," કહીને તેણે ચિત્રાને ઠેઠલીએ લાતો મારી. 'તારું નખખોદ જાય,' ને બૂમ પાડી ઉઠી અને પોતાની સોડી ઉઠાવીને ચિત્રાના મોઢા

ચાં દ લો

જોને બહેની, પેલો સોળ કળાએ
ચાંદલીએ ખીલ્યો રે
આલમાં આલમાં....

જોને બહેની પેલો પૂણ કળાએ
ચાંદલીએ ખીલ્યો રે
આલમાં આલમાં....

એના અભિ-વર્ણનથી રીઝે
માનવ રસસુધામાં લીંજે
જયોત્સના ઠેરી જયોતિમાં રે....જોને

સ્પનિધી નિરખી કુમુદિની નાચે
જળમાંહિ પ્રીય દશને રાચે
પુલકિત ધાતી હૃદયમાં રે....જોને

મંદ અનિલની લહરી આવે
શશીની શિતળ છાયા છાયે
વ્યોમે ધૂમતો ચાંદલો રે....જોને

શરદ પૂનમની રસભર રાતે
નારી વૃન્દો રાસે ધૂમે
અવનિ કેસો ચોકમાં રે....જોને

સાગર સલિલને વ્યોમ ઉભળે
માનવ કેસ હૃદય ઉભળે
સાઈ વિશ્વ ઉભળતો રે....જોને

સો. ધનિષ્ઠા મજમુદાર

પર તે શરીર પર નિર્દયપણે ફટકારવા ધાગી. મારથી અધમૂઠ બનીને ચિત્રા બેશુદ્ધ બની ગઈ. ચિત્રાને બેશુદ્ધ બની ગયેલી જોઈને મેટ્રન ગભરાઈ ઉઠી, અને એક સ્ત્રી વોર્ડરને પાછો લાવવા બૂમ પાડી. ચિત્રા પર પાણી છાંટ્યું અને પછી બંને ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં. કલાકો સુધી ચિત્રા બેશુદ્ધ પડી-રહી. સંવારમાં તે શુદ્ધિમાં આવી. આખું શરીર ફળતું હતું. ત્યાં એકાએક તાણ આવવા મંડી. પહેલાં તો ચિત્રા સમજી શકી નહીં; પણ પછી તે સમજી કે જે માસ વહેલી પ્રસૂતિની; વેદના ઉપડો છે. ચિત્રા ગભરાઈ ગઈ. શું કરવું તેની સમજ પડતી નહોતી. આથી તેણે સ્ત્રી વોર્ડરને બૂમ પાડી. પણ ન કોઈ આખું કે ત કોઈએ તેની ચોસો સાંભળી. જેલમાં કપાઈ જવનત માનવીનો અવાજ કાને પડ્યો નહીં ને જેલ રમશાન સમી બાસતી. વેદનાથી પીડા રહેલી ચિત્રા કોટડીના લોહાના સળીયા પકડીને ઉભી રહી અને દવાયેલા હોંઠામાંથી નીકળી પડતી વેદનાને ચોસોને રૂંધવાનો પ્રયાસ કરવા સિવાય બીજું કરી પણ શું શકે? વધુને વધુ જેલથી તાણ આવવા મંડી, અને ચિત્રાને થયું હવે કોઈપણ પણ મારી નહીં. એકાએક આખા શરીરના કટકેકટકા યથ જતા હોય તેવા બચકર. સજીકો આવ્યો. ચિત્રા એક તીણી ચોસ પાડી ઉઠી. સળીયા છૂટી ગયા ને બેમાન બની ગઈ. ફરી બાનમાં આવી ત્યારે ચિત્રાને કશું જ સાફ ન આવ્યું. થોડો વાર પછી એને લાગ્યું કે બાળક જન્મ્યું હોવું જોઈએ. અંગેશગમાં કળતર થતું હતું. અને ખૂબ નખાણાઈ જણાતી હતી. મહાપરાણે ચિત્રા મેડી થઈ અને કોણીના ટેકાથી તેણે જોયું તો બાળુમાં કંઈક-શાંત નો નિર્જીવ નાનકડા પોટલા જેવું પડ્યું હતું. પોતાની નખાણા જૂલી જામને તે પાસે ખસી અને જોયું તો બાળકની નાજ દળુ થ જોડાયેલી છે. નાજ કાપી નાંખવા ચિત્રાએ ગાંડાની માફક આસપાસ કંઈક

સોધ્યું, પણ કંઈ જ હાથ ન લાગ્યું. કાચની બંગડીઓ પર તેની નજર પડી. એક બંગડી તોડીને તેણે ધોમે ધોમે નાજ કાપી નાંખી. એ પછી તેણે બાળકને-ઉંચકા લોધું અને પોતાની સાડી વડે તેના નાનકડા દેહને સાફ કર્યો, છતાં તે સળવળ્યું નહિ. એટલે ચિત્રા મહારાષ્ટ્ર ને તેણે બાળકનો વસિા યાત્રાઓ, કારણ તેની કાજીને બાળક જન્મતું ત્યારે દાયજીને તેમ કરતી તેણે જોયેલી. પણ છતાંય બાળક સળવળ્યું નહિ. ધોમે ધોમે તેને સમજ પડી. આ કમભાગી જેલમાં જન્મેલું તેનું બાળક મૃત્યુ પામ્યું હતું-કશી પણ મદદ કે તબીબી સારવાર ન મળવાથી મૃત્યુ પામ્યું હતું. હું પણ મરી નહીં! ચિત્રા બહાર પડી ગઈ. તે ખૂબ નખાણ પડી ગઈ. પોતાના બાળકને, બની શક્યાં તેટલા જોસથી, પકડી લોહીથી ખરડાયેલા એક ખૂણામાં મેડી.

આંખમાંથી આંસુ સૂકાઈ ગયાં ને ચિત્રા વત બૂની ગઈ. વેદનાથી નાંખાઈ નહીં ને ચિત્રા ઢળી પડી. બાળક તો તેના હાથમાં જ રહી ગયું હતું. ખીજે દિવસે સવારે ચિત્રાને સખ્ત તાવ ચઢ્યો, હતો અને સનેપાત થયો હતો.

આખો જેલરડાઈ ગભરાઈ ઉઠ્યો, છતાં આ કેમ બન્યું તે મેટ્રન સિવાય બીજું કોઈ જ ન જાણી શક્યું. તરત જ ચિત્રાને દવાખાનામાં ખસેડવામાં આવી અને તેનાં કાકાકાકાને ખબર આપવામાં આવી ચિત્રાનાં કાકાકાકા એકદમ આવ્યાં, પણ ચિત્રા સાજી થવાની કશી જ આશા ન રાખી. ચિત્રાએ તેના પર જે કંઈ વીત્યું હતું તે બધું જ કહ્યું, પરંતુ જેલમાં કસવાવક થવાનું પ્રમાણપત્ર આપી દીધું હોવાથી કશું જ થયું નહીં. અદવાડિયાઓ સુધી ચિત્રાએ જીવન-મરણ વચ્ચે ઝોલાં ખાધાં અને આખરે એક સવારે ચિત્રાનું પ્રાણપંખેડ પોતાના બાળકને ભેટવા ઉડી ગયું.

દિંદોરમાં જાણીતા થયેલાં ચિત્રકાર શ્રી. નારાયણ શ્રીધર બેદેનાં ચિત્રલેખા પત્ની શ્રીમતી મોનાદેવી વૈરય મુદ્દીઆર કુટુંબનાં છે. તેમને કળા પ્રત્યે પહેલેથી જ અનુરાગ હતો. એવામાં શ્રી. બેદેને મદ્રાસ તરફ જવાનું થતાં તેમને બન્નેનો સમાગમ થયો અને શ્રી. બેદેના બ્યન્કિતલ અને આદર્શોથી મુગ્ધ બની શ્રી. મોનાદેવોએ શ્રી. બેદે. પાસે લગ્ન માટેની ક્ષેત્ર જાહેર કરી. સુશીલ અને સુગ કન્મારના જોઈ શ્રી. બેદેએ એ માગણી સ્વીકારી, પરંતુ એકબીજાના મનમેળ માટે-એકબીજાને સમજવા માટે-એક વર્ષથી વધુ વખત રાહ જોઈ-પ્રેમની ચકાસણી કરી. ૧૯૪૬માં તેઓ તેમના માતાપિતાની સંમતી મેળવી લગ્ન મંથીથી જોડાયાં. સમાજના ધર્મોણ વચ્ચે આશુ લગ્ન કરી તેમણે નીડરતા અને રચનત્રતાનો દાખલો બેસાડ્યો.

શ્રી. મુનાદેવી ઘણાં સુશીલ અને સુગ હોવાથી પતિ-પત્ની વચ્ચે ઘણો પ્રેમ છે અને હાલ તેઓ સાદાશ અને કંઈકસરથી પોતાનું શુદ્ધ ચલાવે છે. શ્રીમતી બેદે હંમેશાં પોતાના પતિના કાર્યોલપમાં સહાય, સહકાર અને પ્રેરણા આપે છે. ઉપરાંત આ ચિત્રલેખા બેદેનાં અનેક અવનવી રંગબોજનાઓમાં આકર્ષક રીતે તૈયાર થયેલા ચિત્ર નમુનાઓ મુખ્યત્વે પ્રદર્શનોમાં પ્રેક્ષકોને જોવા મળે છે. શ્રી. બેદે પોતાના શુદ્ધજનને કેવી રંગબોજી આંખે જુએ છે તેનાં એ સાચાં સાક્ષી છે. તેમના પ્રેમમાં વધારો કરવા એક બાળકનો તેમના કુટુંબમાં વધારો થયો છે અને તૈયારથી તેમનાં ચિત્રોમાં બાળક પાત્ર પણ અવનવી રીતે રજૂ થઈ રેખાય છે.

શ્રીમતી મુનાદેવી એમની ચિત્રકળાનો લાભ વધુ પ્રમાણમાં આપતા રહે એવી બાંધના સદુ રાખે છે. (ક્રમાર)

કેટલાક

સ્ત્રી-પરિચયો

હવા બાહિન મ્યુનિકના મધ્યમ વર્ગના નીચલા ઘરના જર્મન કુટુંબમાં ૧૯૧૨ માં જન્મી હતી. એનો પિતા સરકારમાં મેજર હતો અને દાદા વેશ્વર્યાની વસ્તુઓના વેપારી હતા. શરૂઆતમાં હવા હૈનરીક હોદ્દામાનના તરખી-શાલ્યમાં મોડલ તરીકે કામગીરી બગવતી હતી. પાછળથી તે દિલ્લરની અધિષ્ટિત રોટામાસર બની હતી. એને નાતી રિચારસરણી વિશે કશું જ ગાન નહોતું, તે પક્ષની સભ્ય સુદ્ધાન હતી અને રાજકારણમાં એને રસ નહોતો. તે પણ ચોદ ચોદ વર્ષથી દિલ્લર અને હવા પ્રિયતમ પ્રેમસી તરીકે રહેતાં હતાં. અલગતા, આ બધું 'ગ્રામ' રીતે ચાલી રહ્યું હતું અને એમનાં ગ્રામ જીવનની કોષ્ટને જાણ નહોતી.

હવા બહુવામાં હોંસિયાર નહોતી, પણ વ્યભામનો એને ખૂબ શોખ હતો. હૈનરિકના મોડેલ તરીકે તે એ ધોવનકાળથી જ કામ કરતી હતી. ૧૯૩૧ માં એને દિલ્લરની સાથે પ્રથમ પરિચય ત્યાં જ થયો. એમ તેા દિલ્લરના કેટલાક પ્રેમપ્રસંગો જાણીતા હતા. મ્યુનિકમાં ૧૯૨૦-૨૧માં તે બેંક-બાએના પરિચયમાં આવ્યો હતો. ૧૯૨૬માં નાતી પક્ષની એક મંત્રીબાધ સાથે પણ તે પરિચયમાં આવી ચૂક્યો હતો. ૧૯૨૯માં તે એની રેડ વર્ષની બત્રીજ એન્ગેલિકા (ગેલી) રોમેલ તરફ ખૂબ આકર્ષાયો હતો. પણ બે વર્ષ પછી ગેલીને તેના શોર સાથે પ્રેમાનુભવ કરતી દિલ્લર જોઈ ગયો એટલે એમના પ્રેમનો ખંમ થયો. ગેલી દિલ્લરના જોરકામાં જ ગોળી ખાઈને મરી ગઈ.

ગેલીનું ખાલી પડેલું રમાન હવાએ લીધું.

ગેલી બુદ્ધિશાળી હતી ત્યારે ધવા રમતિયાળ બાળક સમી યુવતી હતી. હિટલરે એને ખૂબ લગાવી ને બહેકાવી મૂકી. અર્ધશિક્ષિત, સારી રીતે વાતચીત પણ કરી ન શકનારી ધવાને એણે શોખીન, અહંતાવીરી અને વેરીને કદીય માફ ન કરે તેવી બનાવી દીધી. એનો ખધો રસ એની જાતની જ આસપાસ રહેતો અને હિટલરને રાજી રાખવો એ તેનો એકમાત્ર વ્યવસાય હતો. તે માટે કલાકો સુધી તે અરિસા સામે બીબી બીબી ટાપડીય ને સળવટ કરતી. કસરત અને પોતાનાં ફોટોચિત્રો તથા ચિત્રપટોની સંભાળપૂર્વક માવજત કરવામાં જ એના દિવસો વીતતા.

પોતાની વૈરાગ્યવૃત્તિના શ્રમને પોષવા હિટલર ધવાને જર્મન જાહેરજીવનથી અરપૂર્ય રાખતો. ધવાને એ બધામાં કશો રસ નહોતો એટલે એને તે ગમતું પણ ખરું. ચિત્રપટો, નાટ્યમૃદો, ફેશનગારાલયો અને વેશભૂષા એ ધવાના પ્રિય વિષયો હતા. એમાં તે રમમાણ બની રહેતી.

૧૯૪૫ નાં માર્ચમાં હિટલરે ધવાને બર્લિન તેડારી, હારે જર્મનો યુદ્ધ હારતા ચાલી છે એવું તેને બાત નહોતું. એપ્રિલની ૨૩ મીએ ધવાએ મ્યુનિખમાં રહેતી પોતાની બહેન ગ્રેટલને પત્ર લખ્યો તે એનો આખરી પત્ર હતો. તેમાં એણે લખ્યું હતું: “જે પ્રત્યેક કલાક પસાર થાય છે તે અમારા જીવનનો અંતકાળ છે... અંત સુધી હું મારી એસલેટ પહેરીશ. પછી હું તે કદાવી નાખીશ. પછી એ તારી, તું એ પહેરજો... મારા તમામ ધંધા અંગેનાં બીજોનો નાશ કરી દેજો...” એ વખતે ગ્રેટલ સિમંતીની હતી, એને આઠ માસ યથા હતાં, પણ ધવા એ સંબંધમાં કશું લખતી નથી. ગ્રેટલને પાછળથી મ્યુનિખમાં પુત્રી પ્રસવી, તેનું નામ ગ્રેટલે ધવા પાડ્યું.

ધાખ્યો જર્મનો એક વખતે એવું ધારતા

હતા કે તેમનો નેતા એડોલ્ફ હિટલર એકાદ આદર્શ આર્થ કન્યાને પરણીને સરસ, શાંત ઈદુર્ગમ્ય જીવનમાં રિયર થશે. પરંતુ ૧૯૪૫ ના વસંતમાં સાથી રાષ્ટ્રોના વૈમાનિક બોમ્બ-મારાથી બડકે બગાડેલા પોતાના ભોંયરામાં હિટલર ધવા બાહિન સાથે લમથી જોડાયો અને એ દંપતીએ આત્મહત્યા કરી, ત્યારે જર્મન જનતાની આશા-કોમોડોના બુલ્લા થઈ ગયા.

*

આખી દુનીયામાં બીન-યુરોપીયન મનદાર મંડળનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતાં શ્રીમતી મલોરેટ લીચીઅરન બાલીનર દક્ષિણ આફ્રિકાની ધારાસભાના મેમ્બર છે. અને દક્ષિણ આફ્રિકાની ધારાસભામાં ફિદોઓ અને મૂળવતની દબસીઓ માટે તેમણે લડત ચલાવી હતી. ફિદોઓને પોતાની લડતનો ખ્યાલ આપવા તેઓ ફિદમાં થોડા વખત ઉપર ચીંચ્યાં હતાં. શ્રીમતી બાલીનર પચાસેક વર્ષો પર ગ્લાસગોમાં જન્મ્યાં હતાં. દશ વરસની વયે તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકા આવ્યાં હતાં. એક્સર્ડનાં તેઓ એમ. એ. છે. તેમની શિક્ષણની અતિ ઉત્કળતા કારકિર્દી અનેકની ધોળું કારણ બની હતી.

દક્ષિણ આફ્રિકાના મૂળ વતનીઓ દબસીઓ પ્રત્યે તેમને પહેલેથી જ અનુરાગ હતો અને તેઓના અધિકારો માટે તેમણે લડત ચલાવી હતી. આથી ગેરાઓના રોપનો ભોગ તેઓ જન્યાં હતાં.

એટલે દક્ષિણ આફ્રિકાની પાર્લામેન્ટમાં તેમણે, દબસીઓના મતદારમંડળમાંથી ઉમેદવારી કરી. ઇ. સ. ૧૯૭૮ માં તેમની સામે ચાર પુરષ હરીફો હતા પરંતુ તેઓને પરાજય આપીને શ્રીમતી બાલીનર સફળ થયાં. એ પછી ૧૯૮૨ માં તો તેમની સામે હરીફાઈ કરવાની કેષ્ઠએ હિંમત ન કરી. આને પ્રભતિને પથે પળેલી માનવ જાતની રાષ્ટ્રીય પ્રતીકરૂપે શ્રીમતી બાલીનર ઝોળખાઈ રહ્યાં છે.

વનમાં નેટલું સ્થાન ખોરાકનું છે તેટલું જ સ્થાન ખોરાકમાં મસાલાનું છે, એ નવેસરથી સાબિત કરવાની જરૂર નથી, કેમકે એ, વિના ચલાવી નેવાથી એ વસ્તુની સહેજે ખાતી થઈ જશે. ખોરાક એટલે માત્ર નક્કર ખોરાક નહિ, પણ પ્રવાહી અને વાયવ્ય તમામ પ્રકારના ખોરાકને આ સત્ય અસાધિતપણે લાગુ પડે છે.

આપણે જૂલું ન બેઠાએ કે આપણા પીવાના પાણીમાં તેમ જ શ્વાસ લેવાની દવામાં પણ જુદી જુદી તરેહના અને જુદા જુદા પ્રમાણમાં ક્ષાર હોય છે, અને એ આપણને જીવનમાં રસદ ને શક્તિ આપ્યાં કરે છે.

જેને આપણે રસોઈમાં અને ઉપર ખાણમાં મસાલા કહી વાપરીએ છીએ તેને દવા તરીકે અને વિજ્ઞાનમાં ક્ષાર કહીને ઓળખવામાં આવે છે. ફેર માત્ર એટલો છે કે મસાલામાં ગૂઢ રૂપે એ ક્ષારોની રસગૂંચણી-રસયોગ સંધાયો હોય છે, ન્યારે દવા અને પ્રયોગશાળાના ક્ષાર સીધા સાદા સ્વરૂપમાં હોવાથી શીકા કે વરવા કાઝે છે.

વળી મસાલાના ક્ષારો મુખ્યત્વે સેન્દ્રિય (ઓર્ગેનિક) ક્ષારના યોગિક રૂપે હોય છે, ન્યારે દવા ને પ્રયોગશાળાના કણ 'ખર' નિરિન્દ્રિય (Inorganic) ક્ષાર રૂપે હોય છે.

વિજ્ઞાન વિશ્વના સામાન્યો ત્રણ-ખનિજ, ઉદ્ભિજ અને પ્રાણીજ. ઉદ્ભિજ સામાન્ય ખનિજ અને પ્રાણીજ સામાન્યોની સંયોગી કહી શકાય છે. ધરતીને અંતરીક્ષના ક્ષાર સાથે અંતરવાયુ ને પાણી મેળવી એ વારચતિ સાકર, મેંદા, નરિયલ, લાકડું, ગુંદર, ટર્પીન, પેસ્ટીન, ઈલાદિ અનેક અદ્ભુત ને વિધિવિધ પદાર્થો રચે છે.

પ્રાણીજ સૃષ્ટિ એનો ઉપયોગ કરે છે. પ્રાણીજ સૃષ્ટિ ખનિજ સૃષ્ટિનો સીધો તો નામ માત્ર જ લાભ લઈ રહે છે.

આપણા જીવનમાં ઉપયોગી

મસાલા

મનુષ્યપ્રાણી તો એનાથી ઉતરતી પ્રાણી-સૃષ્ટિએ પેદા કરેલ પદાર્થોના પણ લાભ લે છે-જેમકે દુધપાનો (dairy products) ને આશિપાનો (Flesh products). મનુષ્ય પ્રાણીને સેન્દ્રિયક્ષારો નિરિન્દ્રિય ક્ષારો કરતાં વધારે ઉપકારક ને લિંગજતદાર થઈ પડે છે, માટે જ આપણને એ દવા કે ક્ષારો કરતાં મસાલા વેધ પ્રિય અને પથ્થર થઈ પડે છે.

મસાલાના એ બાગ પાટી સકલ્ય: દબેલ મસાલા, જે શાલાપાલામાં મરીમસાલા વપરાય છે, અને ખીન્ન મિષ્ટાન્નો અને પકવાનોના મસાલા, જેને આપણે તેળના તરીકે ઓળખીએ છીએ.

વિજ્ઞાનની પરિભાષામાં મસાલા એટલે ક્ષાર, પણ મુખ્યત્વે સેન્દ્રિય (ખીઝ સિવાય). આ ક્ષારને પચાવવા મહેનત પડતી નથી, કારણ કે પાણી ને ક્ષાર સરીરમાં પચી ઠાઠ નહું સ્વરૂપ કારણ કરતાં નથી. એટલે અન્ય ખોરાકનો તો ફેરફાર સર્થ જાય છે. ન્યારે ક્ષાર પાણી તો એમનાં એમ રહે છે. તો પછી ક્ષારની જરૂર અનિવાર્ય ખરી? એ પ્રશ્ન ઉપરિવત થાય છે.

હલકામાં હલો, સર્વસાધારણ હાર તે મીઠું છે. એ મીઠા વિના કોઈ આતંકયેગી પણ ચલાવી શકતો નથી. મહાત્મા ગંધીજીએ પણ મીઠા વિના જીવનના ખેલ ખેલી નેવા છે અને મીઠું છોડવાની કોઈને સલાહ નહિ આપવાના નિર્ણય ઉપર આગા છે. મતલબ કે, મીઠા નેની માંસુલી વસ્તુ પણ એમને અનિવાર્ય લાગી છે.

શરીરવિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ હાર, નવિલ અને પાણી એ ત્રિપુટી આપણા દેહ રૂપી ઈમારતના પથર, લક્કડ ને ચુનામાટી બરોબર છે. ચુનામાટી વિના દીવાલ ન ચલાય ને ન ટકે, તેમ હાર વિના શરીરમાં એક પણ કણની રચના થઈ શકે નહિ. વળી પથર, લક્કડ અને ચુનામાટીનો ઉપયોગ કરનાર કંચિયા, સુવારનું ને રચાન બીધકામમાં છે તે જ રચાન કણુરચનામાં વિદ્યાગીનનું-પ્રજ્જરોનું છે.

હારોનો લાભ કણુનિર્માણમાં લેવાય છે. એ ઉપરાંત હાર ખીમળે ત્રણ કામ કરે છે; તેમ કે, આપણા શરીરના દ્રવો, રસો અને ઉત્સર્જીની પ્રવાહિતા-ધટતા ગળવવાનું. ઉપરાંત આપણા શરીરમાં પેદા થતા વિષો, વિષારીવાયુઓ અને વિષકાષ્ટો અને કુસ્મન હૃદયગળણને સંહારવાનું કે અંકુશવાનું.

દાખલા તરીકે મીઠું લઘુએ. મીઠાથી એક તો હોઝરીમાં મીઠાનો તેજળ બને છે. એના વડે હોઝરીનો અન્ધારસ (ગેરદોષ નયુસ) બને છે અને હોઝરીમાં પાચનક્રિયા થઈ શકે છે. ઉપરાંત મીઠું તો ઉમદા સરેક્ષક (પ્રિન્ટિવ) છે એટલે સડો થતો અટકાય છે; અને લોહી વગેરેની દ્રવતા બાળવી રાખે છે.

રાઇમાંનો ગંધક, કે મેથીની ચીકાસ; હિંગની સોડમ છે કે કાકમ લોંછુની ખટાસ; કે હળદર વગેરે હવેજ આંખોને પ્રસન્નતા, નાક ગળાને સોડમ, જીભને સ્વાદ, અન્તરોશના રસોની વૃદ્ધિ અને જાવ, અને તે દ્વારા પાચન સગથી રક્ષણ અને એ સમજા દ્વારા આપણને

આરોગ્ય બહે છે એ આપણે બુલબું ન જોઈએ.

અલગત, એ મસાલા માપસર ને માફક-સર જ લેવા જાઈએ. એની અતિશયતા શ્લેષ્મ ત્વચાને ગાળી નાંખે, કણોને બાળી નાખે, આરોગ્ય અને આયુરદાનો નાશ કરે એ સંબંધી એ મેન નથી; પણ તેમ છતાં ય એ હારો-એ મસાલાને એક યા બીજાં સ્વરૂપમાં લેવાવા જોઈએ જ એ પણ એટલું, બધું એથી ચે વધારે સાચું ને જરૂરી છે.

વળી એ મસાલા દ્વારા ને હાર મળે છે તે કરતાં કાચા-અર્ધ કાચા શાક પાંદડા ને ક્યુબરોમાં, પાકા ફળો અને એવા વિવિધ શાલાપાલામાં વધારે મહિષાતા ને વધારે અનુકૂળ સ્વરૂપમાં હાર મળી રહે છે. દૂધ ઉપર કે ફળ ઉપર રહેનારને ' મરી મીઠું ' લેવાની અલગત જરૂર નથી પડતી, કારણ કે દૂધ અને ફળોમાંથી ચૂનો, સોડ, દોરદરસ, પોટાશ, ક્લોરીન જેવા હારો અવરૂપ મળી રહે છે.

એટલે કુદરતી ફળફૂલ, મેવો, શાકપાંદડું ધિલાદિમાંથી કુદરતી સ્વરૂપમાં ને હાર મળે છે તે જ મેળવવાનું ધોરણ રાખવું જોઈએ. જેમકે ટમેટા, ડાખી, ગાજર, મૂળા, મોગરી, કુંગળા ધિયાદિ તમામ કાચા ખાવાથી પૂરો ફાયદો છે, સાથે અન્ય હાર નાખવાથી જોજો, એને યોડા-યોડવવાથી વધારે જોજો અને રાંધવાથી ઘણો જ જોજો ફાયદો થાય છે.

એટલા માટે જ અણુપકવી ગીનો-અનંતિન અન્નમાં સડથી વધારે સ્વાદ જણાયો. ત્યાર પછી ભડયું કરેલી ચીજમાં કંઈક જોજો, રાખ કે તાપતિ માથો કરી પકવેલમાં (Dry Steaming) જોજી જોજો, કુકરમાં પકવેલમાં જોજી જોજો અને બાદેલમાં સડથી જોજો સ્વાદ ને ફાયદો જણાયો.

ગરમી લાગવાથી મસાલા મહેતા કેટલાક હારો અને અઘોમાં વિકૃતિ પેદા થાય છે. કેટલાક હડી બંધ છે તો કેટલોક ઉપયોગમાં ન આવે તેવી રીતે અણુઓગળ બની નાખે છે. આ દૃષ્ટિએ

પુરોધીયનો પાછળથી તેમના મસાલા નાખે છે તે વધારે ઘટ છે. કારણ, એ તેમના મસાલાના ઉમ ક્ષારોની અસર તલે શાકભાજી કે ફળ ફેલના મૂળ ઉમદા ક્ષારો દ્વાર્ષ, દ્વાર્ષ કે પલટામ જતા બને છે.

આપણાં ધાન્યો, કેકોળો, ગોળ ઇત્યાદિ તમામ ચીજોમાં કુદરને વિવિધ ક્ષારો ગોઠવી જ મૂક્યા છે, એટલે બને ત્યાં મુખી કુદરતી સ્વ-રૂપમાં જ એનો લાભ લેવો જોઈએ.

અને ત્યારે અન્ય ક્ષારોનો લાભ લઈએ ત્યારે પણ તેમાં વિજ્ઞાનની એટલે કે રસિકતા, ને આરોગ્યની દૃષ્ટિ સામેલ હોવી જોઈએ. જેમ કે કેરીમાં સુંક, કેળામાં એલ્કી, ઘાસ મુળા ને કાકડીમાં મીઠું, જમફળમાં મરી, મીઠું ઇત્યાદિ ન વાપરીએ તો ચાલે, અને વાપરીએ તો એ જ વાપરીએ, અન્ય નહિ. શેમાં અજમે અને શેમાં હર વાપરવું, શેમાં મેથી રાઈ નાખવા અને શેમાં મરમ મસાલો વાપરવો એની રસિક મીમાંસા આપણો રસોડા રસિકાઓ અચ્છી તરેહથી ન કરી શકે, પણ તેનો રસવિવેક તો તેઓ જાળવે જ છે અને તે તેમના ડોશીવિજ્ઞાનના આધારે.

વળી ક્ષારો નાખવાથી પ્રજ્વનનો (વીટા-મીન્સ) નાશ પામે છે, એવું પણ કેટલીક વ્યવસ્થામાં બને છે. તજેલી ચીજો, બાફેલાં શાક, એસાવેલા અને છોલા ભાત ઇત્યાદિ અનેક ચીજોમાં વીટામીન્સ અને ક્ષાર આપણે ગુમાવી બેસીએ છીએ, અને અભાવ રોગ (ડેફીસિયન્સી ડીઝીઝીઝ) બેઠોરી લઈએ છીએ.

ફેટલાક ક્ષાર સુધારક (કોરેક્ટીવ) તરીકે પણ કામ આપે છે. મિષ્ટાન્નો ખાવાથી કૃમિ વગેરે પરજીવીઓ (Parasites) આપણા ઉદર પ્રદેશમાં પેદા થાય છે એના સંહારમાં પણ આ ક્ષાર સહાયક તથા શકે છે.

ફેટલાક એમાંથી બ્રુશો વડે પ્રમેદક (સ્ટ્રમટીક) તથા આમોદક (એરોમેટિક)

પૂનરણુ

હું તો પૂનરણુ રે પ્રભુજીના પ્રેમની,
પ્રભુજીને લાગુ પાય રે;
પૂનરણુ રે પ્રભુજીના પ્રેમની.

પૂનનો થાળ લઈ જાવું મંદિરીયે,
પૂન કરવાને કાજ રે;
પૂનરણુ રે પ્રભુજીના પ્રેમની.

કેસર કુમકુમ સોઢે લલાટે;
આખા ચોડયા ને બાલ રે;
પૂનરણુ રે પ્રભુજીના પ્રેમની.

કુમકુમ અક્ષત ઉઠે મંદિરમાં,
જેવાને હૈયું હરખાય રે;
પૂનરણુ રે પ્રભુજીના પ્રેમની.

હરખાતી ચાલી રે પૂનન કરવા,
જાવું ઉમંગમાં આજ રે;
પૂનરણુ રે ચાલી મંદિરીયે.

હું તો પૂનરણુ રે પ્રભુજીના પ્રેમની.
સો. ઇન્દીરા અંતાણી

૨૫ નીવડે છે. એમ તો લોકો પ્રમાણ આપું હોય તો પંચગતી કે સોલનલીલનો ઓઝોન-સિન્થો વાયુ પણ શું કરી શકે? સુનાનો ભાગ આપો હોય તો લી વગેરે કયાંથી રેહમાં ટકે અને શુભ આપે? આમ વિવિધ ક્ષારો એક બીજાની અપેક્ષાએ ટકે છે અને એ ક્ષારો વડે જ પૌષ્ટિક દ્રવ્યો પચી, અભિરોધણ પામી સામ્ય ને સાતમને અર્પે છે.

ક્ષારોની એમ રસિક ગળ ગૂંથાયલી છે. ૥૥થીમાં આયોડીન ઓછું હોય તો પ્રાણુગ્રંથી ચાયરોઇડ ગ્લેન્ડ) વિકૃત બને છે. અમુક નતના ક્ષાર-વધુ હોવાથી અમુક, તે અમુક મોઝા હોવાથી તમુક જાતની અસર કે વિકૃતિ પેદા થાય છે. એ તો આખો સત્તાલ દેહવિ-ગ્નનની દષ્ટિએ વિચારીએ ત્યારે સમજાય.

કેદાર ક્ષાર વધુ હોવાથી આંખોના મોતી-વાતું પ્રમાણુ વધે, શુદ્ધક્ષાર હોવાથી કારમીરત્વ સૌન્દર્ય લાધે, અમુક ક્ષાર હોવાથી સંતાનો-ત્પત્તિ વધે. અમુક ન હોવાથી વંધવત્વ કે રુદ્રતા વધે, ઈત્યાદિ અનેક ચમત્કારો ક્ષારના પ્રભાવે જ નીપજે છે.

હવાની અંદરના ક્ષાર પણ આરોગ્યના પ્રાપ્તિ અને નિબાવમાં કોઈ ઓછો ભાગ ભજવતા નથી. ખાયોમીસ્ટ્રોની (જીવન રસા-યણુ) નજરે નીહાળતાં વળી કોઈ કોઈ ચમત્કારો એમાં નજરે પડે છે.

હલકા કરતાં ઉમદા મસાલા (ગરમ મસાલા) વાપરવા નોંધએ, પણ તે તો ગરમીને પૂછીને બની શકે ને ! લાપસી ઈત્યાદિ મિષ્ટાન્ન કે ખાતમાં સહેજ મીઠું નાખવાથી ઓછા ગળપણે વધુ ગળ્યું અને રવાદિષ્ટ બને છે, તેમ પોપૈયા પગેરમાં લીંબુ નીચોવીએ તો અધિક પાચન અને રવાદ મળે છે. આમ રસમિર્મસાની દષ્ટિએ ટેટલીક વાનોઓ અને વસ્તુઓને ક્ષાર વડે કેળવીને અધિક લાભ લઈ શકાય.

સાહિત્યના નવરસની મીઠાસા કરનાર મમ્મટ કે દક્ષિતની માદક સ્વાદના પડસોની પણ મીઠાસા કરવાની બહોળી જરૂર છે. રસનાને માટે એ પંદરે ય રસોની યોગ્ય ને અનુરૂપ મિલાવટ કરવાથી જીવન રચૂળ અને સુદૃઢ બનને રીતે રસિક ને રસાળ બનવાનું.

કોશીઓ રાધમીહાના ધૂપથી નજર ઉતારે અને બાળક સાથું થાય તેમાં આપણે ધૈર્યજા ગણીએ. પણ રાધમીહાનો ધુમાડો બાળકને

સાથું કરવામાં માનસશાસ્ત્રીય નિરસન સાથે ઓછો ભાગ નથી ભજવતો. જર્મની તો રાઈ મીહાના પ્રવાહ ધુમની કોઠીઓ (સીલન્ડર્સ) ભરી લડાઈમાં ચતુ સંહારવાનું કામ લેતું.

આજો ક્યોરીન વાયુ ઇન્ડ્યુએન્સા મટાડ-વામાં ઓછો સહાયક નથી. આપણે બીજું ન કરીએ તો સમડી ઉપર મીઠું છાંટી જે હવા નીકળે તેનો શ્વાસ કે નાસ લેવાથી સહેજમ, ખમખમા ને ‘ફુલ’ (ઇન્ડ્યુએન્સા) મટાડી શકીએ છીએ. લેખાનને ઉકળતી કીટલીમાં નાખી નારય (નાસ) લેવાથી મુંઝારાતા (ન્યુમોનીયા) જતુઓને સંદારો સાગ ચર્ષ શકીએ છીએ. કંદોઈ લોહાને મરકી ઓછો થાય છે એવું કારણ એઓ એની ચુલમાં ખાંડનો મેલ નાખ્યા કરે છે અને એમ શેરડી ખાંડ. કે એના મેલમાંથી ફેમેલીન વાયુ નીકળે છે તે સખત જતુર હોઈ, કાયદો કરે છે આપણા યત્ર યામાદિમાં ધી સાથે તલજપ, ભાત, કેસર વગેરે અનેક સુગંધી દ્રવ્યો અને કાષ્ઠો હોમ-વામાં આવે છે એનાથી જે વાયુઓ પેદા થાય છે એ આપણા રોગદોષને દરવામાં ઉમદા ફાળો આપે છે એ આપણે ન જૂલવું નોંધએ.

ફટાકડા ફોડવા, હવનહોમ, અને ધૂપધૂમાડો કરવાથી અત્યંત બહોળા પ્રમાણમાં-શેરીઓ ચોટા ને શહેરો તમામ એક સાથે વાયુશુદ્ધિ (Fimngation) પામે છે. વાયુમાં આમ આરોગ્યપ્રદ ક્ષારો ભજવાથી આપણા શ્વાસ દ્વારા આપણા આરોગ્યની જે અગળ ને વિગ્નનસિદ્ધ રક્ષા કરે છે તે તરફ આપણે લક્ષ દોરવું નોંધએ.

મસાલાં એ જ જીવનની લિજગત ને સ્વાદ છે. મસાલાનો મીઠાસા ને મસાલાની ચિકિત્સા દ્વારા આપણે રાષ્ટ્રીય આરોગ્ય સાધીએ. હવે આ તરફ પણ લક્ષ આપવું નોંધશે, એમાં જ સ્વાર્થ, સેવા ને સંસ્કૃતિ સમાયાં છે.

કે

કેટલાક વર્ષો ઉપર પોતાની હવસખોરી પોષવા એક ગંભીર બાબતે હિંદી જવાનો દરેકો અનેકો તે આ નીચે રજુ કર્યો છે. એ બાબતો બાબત પોતાના શબ્દોમાં રજુ કરે છે.

‘હું અમરેલીનો વતની છું ને મારું નામ ત્રીકમભારથી કાળુભારથી. મારા બાપ સામ-ભારથીનાં લગ્ન કર્યાં તે વખતે મને પેસાની જરૂર હતી. તેથી મેં બહારપુરામાં રહેતા મેમણ જમાલ પાસેથી રૂ. સો વ્યાજ ઉપાડેલા, મહિને બે રૂપિયા વ્યાજ ભરવાની શરૂત ઉપાડેલા. આ પેટે અમારાં રહેવાનાં ઘરનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો હતો. રૂપિયા પાછા આપું ત્યારે મને તે દસ્તાવેજ પાછો આપે એવી શરત હતી... દર મહિને બે રૂપિયા વ્યાજના હું ભરતો... હવે અમરેલી રૂપિયા ઉપાડ્યા પછી એ અમારે ત્યાં અવારનવાર આવવા લાગ્યો. મારે એક બહેન છે. તેનું નામ રામકુંવર છે. તેની ઉંમર લગ-ભગ ૧૬ વર્ષની હતી. તેનાં લગ્ન પણ મારા બાપનાં લગ્ન સાથે જ કરી આપેલાં હતાં.

મારી મા અધ્યસમજી હતી. મારી મા એને આવકારતી, એથી એનો આવરો જવરો ખૂબ વધ્યો. પરિણામ એ આપ્યું કે મારી મા અને મારી બેન પાસે તે બહુ બેસવા ને બોલવા લાગ્યો. મને તેના વર્તન પ્રત્યે શકે ઉત્પન્ન થયો, એટલે હું મારી મા તથા મારી બેનને ધમકાવવા માંડ્યો, પણ મારી મા મારું ગણ-કારતી નહિ. હું બહારગામ હોઈ ત્યારે તે મારી જગ્યામાં રાત રહી ગયાનું પણ મને જણાયું—તે જાણી એ મારી મા અને બેન રામકુંવરને ખૂબ આકર્ષા પેલુ કીધાં.

ઉપરનો બનાવ બન્યા પછી એક દિવસ પોલીસ સિપાઈ મને તેડવા આવ્યો. મને ગેરે તેડી ગયા. ત્યાં નાયબ ફોજદાર બેઠા હતા. હું ત્યાં ગયો. નાયબ ફોજદારે મને ધમકાવવા

લોહીનો વેપાર

માંગ્યો: ‘તું તારી માને ધમકાવે છે કેમ? તું બહમાશ છે.’ આ સાંભળી મેં કહ્યું કે ‘મારી માનું વર્તન અશોભ્ય હોય તો હું તેનો દીકરો છું, એટલે તેને ધરિત શબ્દો કહી શકું છું.’ આ સાંભળતા જ ફોજદારે ઉભા થઈ મને સોડી, પાડુ ને ચપાટથી મારવા માંડ્યો. આ મારથી અમરાઈ હું કરગરવા માંડ્યો. છેવટે તેણે મને મારી મા અને બહેનને કંઈ ન કહેવાની શરતે છૂટી કર્યો. આ વાતને કલાક નેટલો વખત વીત્યો હતો ત્યાં વળી બે સિપાઈ મને તેડવા આવ્યા. આ વખતે ફોજદારે બેઠા હતા. ત્યાં હું ગયો, એટલે ફોજદાર કહે કે ‘તું તોશન કેમ કરે છે?’ મેં કહ્યું ‘મારી બેન અને મારી માની વર્તણૂક મને સારી નથી લાગતી, તેથી હું તેમને કહું છું.’ આ સાંભળી મને કહે કે ‘તારી બહેનને સમજાવી તેના સાસરે મોકલી દે.’

‘પછી ઘેર આવતી જોઈ છું તો મારી મારી મા અને મારી બહેન મળે નહિ. મેં મારા પડોશમાં બધે તપાસ કરી. છેવટ મને ખબર પડી કે તુળશીદાસ નામના બાવાને ત્યાં મારી બહેન ને મારી મા હતી, અને પેશો જમાલ એ બેયને લઈ ગયો હતો. જમાલ રામ-

કુંવર સાથે નીકા પડી લેશે એવી વાતો સાંભળી મને મરવા જેવું થયું. મારી અજ્ઞાન બહેનને ફસાવી જમાલે તેનું અપહરણ કર્યું, અને હવે તેને વટાળવાની વાત સાંભળવામાં આવી. આ માણસથી માફ, મારી બહેનનું અને મારી ઇનમતનું રક્ષણ કરવા ગામને અરજ કરી.

'જે' જ્ઞાતિમાં નાતડું થતું હોય એથી જ્ઞાતિની કાંઈ ઓરતે છુટાછેડા મેળવ્યા વગર બીજાના ઘરમાં બેસવું કે નાતડું કરવું, તેમજ તેથી સ્ત્રી બીજા ઇસમની ઓરત છે એવું જાણવા છતાં તેને પોતાના ઘરમાં રાખવી કે તેની સાથે નાતડું કરવું, એવો ૪૮૮મી કલમનો ભાવાર્થ છે અને કલમ ૫૦૭ ઉપરના ગુન્હાને મદદગારી કરનારને લાયક પડે છે.

ઉપરની કલમ પ્રમાણે આરોપીઓ જમાલ, રામકુંવર, તેની મા ડાહી, બાવા તુળશીદાસ વગેરે સામે પાંચ પકડ વોરન્ટ નીકળ્યાં. સમય થોડો હતો, છતાં દક્ષતાથી નાયબ ફોજદાર એકદમ રચળ ઉપર જઈ મજકુર પચિ વ્યક્તિઓને પકડી. અહીં એક વાત ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવી બની; અને તે એ કે ત્રીકમભારથીને જેટ ઉપર બોલાવી માર મારનાર નાયબ ફોજદાર ખરાબર આ જ સમયે જમાલની સાથે શકતેજો કરતા હતા. તે નાયબ ફોજદાર ફિરિયાદી ત્રીકમભારથીને એ જ રચળે ધમકાવવા લાગ્યા.

પચિ આરોપીઓને પકડીને પોલીસ કચેરીએ લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં તેમણે જામીન આપ્યા એટલે પોલીસે તરત જ તેમને નિયમ મુજબ છુટા કર્યાં. અહીં જામીન આપવાની જે વિધિ થઈ તેમાં પણ એક વાત લક્ષ્ય ખેંચે તેવી બની; અને તે એ કે બાઈ રામકુંવર અને તેની મા ડાહીના જામીન જમાલ જ લાવેલો. રામકુંવરને પૂછતાં, તેનો જામીન કેણુ છે તેની તેને ખબર ન હતી કે તેના નામગતની પણ તેને ખબર ન હતી. આમ આ પચિ પકડાયાં ને જામીન ઉપર મુક્ત થયાં. આટલું બન્યું

ત્યાં તો આખા ગામમાં હો...હો થઈ રહી બાઈ રામકુંવર અને તેની મા ડાહી પોલીસે પકડી જામીન ઉપર મુક્ત કર્યાં પણ તે જમાલના કબજામાં જ હતો; અને એવી વાતો તો સાંભળાતી હતી જ કે હજુ થું અને તે ન કહેવાય. પીછ બાણુ ત્રીકમ ભારથીના કકળાટથી તેનો જ્ઞાતિમાં બહુ ડોલ દેલ મચેલો. રામકુંવરનાં સાસરીયાંને પણ જ ઘટનાની જોખાવધતા પ્રમાણમાં જાણ થા તેને તેડવા માટે અહીંથી જૂદી જૂદી વ્યક્તિઓ તરફથી ખાસ માણસો દોડેલા તેના પરિણામ ૨૫-૫૦ અતીત બાવા ત્રીકમભારથીને તે જમા થઈ ગયા. વળી રામકુંવરનો વર, તેના મા, વગેરે જોખરા મંદાદિવથી આવી પડેલાં આ બધાં હવે થું કંઈ તેની વિચારણા કરવ માંડ્યાં. તેમને એક એવી સલાહ મળી 'રામકુંવરને નસાડનારા સામે બીજા કાયદેસરના દાદા સેવા મુકદ્દમા માંડવા. પણ બીજાઓ સલાહ આપી કે ઉપર કહી તે ફિરિયાદો માંડત પડેલાં હજીએ અતીત જ્ઞાતિ તેમજ બાઈ રામકુંવરના વર અને સાસુએ રામકુંવર અને તેના મા પાસે જઈ તેને સમજાવી લેવા માર્ગેથી પાછાં વાળવાં.

એ સલાહ મુજબ રામકુંવરને વર અને તેનાં કુટુંબીઓ તેમજ અતીત જ્ઞાતિના અંગેસરો વગેરે ૨૦-૨૫ માણસ તુળશીદાસની જગ્યા કે જ્યાં રામકુંવર અને તેની મા હતી ત્યાં ગયાં. બહુજ જ્ઞાતિથી એ લોકોએ માર્ગ-બુલ્યાં માદિકરીને સમજાવ્યાં. અને એ પ્રયત્નને પરિણામે તે બંને ત્રીકમને લાં આપ્યાં. ત્રીકમને ત્યાં આવ્યા પછી બાઈનાં સાસરીયાંએ બાઈ રામકુંવરને પોતાને ઘેર તેડી જવા આમ્રદ કર્યો. પરિણામે રામકુંવરને તેડી તેનો વર, સાસુ વગેરે જોખરા ગયાં. આમ ૨૫ વર્ષની અજ્ઞાન બાણુ રામકુંવર હવસજોડોના દાય-માંથી બચી ગઈ હતી.

કાઠિયાવાડના અમરેલી ગામમાં મહિદે-
સામત નામની હરિજન બાળા ખૂબ રૂપાળી
હતી, યુવાન હતી ને સાસરીઆમાં એને પૂરતું
સુખ હતું. પણ લાહીના વેપાર કરનારી એક
રાણીની નજરમાં એનું યૌવન અને રૂપ વસી
ગયાં. એક ધાંચણું અને એક હરિજન-એવી
બે દલાલણીએ મહિદેનો સંસર્ગ સાધ્યો અને
એ ગમત યુવતીને લોળવી તેના સાસરેથી તેને
ભગવી અને ત્યાંથી તે બાળને ઉપાડી અનેક
રચણે છૂપાવી રાખી. એના દેહને પોંખી નાખી
હેરે એને ગુજરાતના કોઈ એક ગામમાં
વેચી નાખી.

આ વેપારી રાણીએ સમગ્રવી રાખેલું કે
તારે એકાદ બે મહિને નાસી છટી અમારી
પાસે પાછા આવવું એટલે તને ધરણું, રૂપિઆ
ને કપડાં આપીશું. અને બીજા ત્રીજા દેશણે
ત્યાં માડીધોડા ને હિડોળાખાટ દશે ત્યાં ફરી
પરણીવશું. અગાન બાળા નવા સુખ અને
સાલખીની લાલચે નાસભાગ કરી નાસી આવી.
ત્રણ માર વખત તેનું વેચાણ થયું.

છેવટે ૧૯૩૧ માં ભાવનગરમાં તેને એક
બ્રાહ્મણ સાથે પરણાવી. આ બ્રાહ્મણે તેનું નામ
બદલી નાખ્યું. તે બ્રાહ્મણી છે ને અમુક
ગામની છે એવી વાત પોતાના સગાવહાલામાં
વહેતી કરી એણે મહિદે સાથે ઘર માંડ્યું.

એક વખત અમરેલીનો એક હરિજન વણ-
કર યુવાન મહિદે રહેતી એરી ઉગળાળત ડામની
વસ્તીવાળા શેરીમાં જઈ ચડ્યો. ને એણે મહિદેને
આજખી વસોથી મહિદેનો બાપ એની તપાસ
કર્ષી કરતો હતો. યુવાને તરત જ તેના બાપને
ખબર આપી ને પોલીસે મહિદે અને બ્રાહ્મણની
ધરપકડ કરી.

પણ શહેર ફોજદારે તેના બાપને અમ-
રેલીનું મકાન-વારંટ મોકલવા અમરેલી મોકલ્યો
ને આવનાં વાર ચર્તા શહેર ફોજદારે બન્નેને
હાડી મૂક્યાં. બાપ બોધાર અસુકે રહ્યો. કેમકે

લા લ ર હું

મારા લાલને હાલો હાલો,
હોંચકો વહાલો લાગતો રે. (ટેક)
તારો હુંલો ગગને બાધ્યો,
જડી રૂપેરી તારલી રે. મારા.
ઇન્દ્ર-ધનુના રંગે રંગ્યો,
સુરગંગાની દોરડી રે. મારા.
પંખી ગાતાં મધુરા ગીતો,
વાયુ અમર લોળતાં રે. મારા.
સુરજ ચાંદો ચોડી કરતાં,
પરિભત પુષ્પો ફોરતાં રે. મારા.
મલુના હેથે ઉડવા પરીઓ,
સ્વપ્નાં પાંખો લાવડી રે. મારા.
પોટો સુખથી પોપટ મારા,
નિંદર મીડી આવતી રે. મારા.
સીતાબહેન પરીખ

હવે બ્રાહ્મણ અને મહિદેનો પતો લાગવો મુશ્કેલ હતો
ને જવતી મહિદે મળે એવી આશા પણ ન હતી.

છેવટે ભાવનગરના મદારાજના જંગલ
સામે બેસી મહિદેના બાપે ઉપવાસ ચર કર્યો.
ને મદારાજએ પોલીસ ખાતાને તાકીદ કરી.
ધોંલ યદ એટલે બ્રાહ્મણે નાસભાગ ચર કરી
ને મહિદેને માથેગામ રજાવાવા લાગ્યો. તેને
થયું કે હવે મહિદેને દેશણે પાડી દીધી દોષ
તો જ ઉગરવાનો આરો છે. એટલે એણે એક
રાણીની મદદ લીધી ને કુંડલા પ્રગણાના 'ઠવી'
- 'વીરડી'ની સીમમાં 'બોઝરવાની નાગ' નામની
બદલ જગ્યામાં મહિદેનું ખૂત કરી તેની લાલને
જમીનમાં ફાંટી દીધી.

પણ એનું પાપ પોકારી હાથું. લોહીઆળ
કપડાં સાથે રાણા પકડાઈ ગયો. પોલીસ પાસે
એણે ગુન્દાની કબુલત કરી. ને મુકદ્દમો ચાલનાં
બ્રાહ્મણને જન્મકીર્તિની સગલ ચર્ધ,

યૌવનમાં પ્રવેશતી

કન્યાને પત્રો

લેખક :

શ્રી. પૂરાતન ખૂચ

*

ચે. બહેન,
મેં તને લખેલું કે સહિમાં માલસ સોથી
ધારે બુદ્ધિશાળી પ્રાણી છે. તેથી તેનો જીવન-
મ પશુ યોજનાપૂર્વકનો છે. જો, મેં ફૂલની
વાત કરી હતી, તેમાં જણાવેલું કે ફૂલમાંથી
જામ થાય ત્યારે સ્ત્રીકેસર ઉપર પુરુષકેસરની રજ
બડી જાય છે તે કાંઈ ચોક્કસ નથી હોતું.
કાંઈ મધમાખી, બમરી, પક્ષી, કે પતન એક
ફૂલની પરામ રજ લઈને બીજા ફૂલના સ્ત્રી
કેસર ઉપર ચોટાડી દે છે ને એ ફૂલ ફળે છે.

આમ વનસ્પતિ જગતમાં જે નર ને
માદાનું જોડાણ થાય છે તે જામેશાં અનાયાસે
ધનારું હોય છે. માછલાઓમાં પણ એવું જ
મને છે. બીજાં પંખીઓને માતા મોટાં
પ્રાણીઓમાં પણ કોની સાથે જોડાણ એને
અંજ કોઈ પસંદગીનું ધોરણ નથી હોતું. કુદ-
રતમાં મધમાખી એક એવી છે જે પોતે કોની
સાથે જોડાણ તે નક્કી કરે છે.

મધમાખીઓ બધી જ ઈંડાં મૂકનારી નથી
હોતી. પરંતુ દરેક મધપૂડામાં એક જ માખી
રાણી હોય છે. એનું કામ જ બસ ઈંડાં મૂકવા

કરવાનું! ખાય. પીએ અને ઈંડાં મૂક્યા જ
કરે! જરા વિચિત્ર લાગે છે; નહીં!

પણ બધી મધમાખીઓ એ રાણીની ખૂબ
ચાકરી કરે છે, કારણ કે એ રાણી વગર
તેઓ મધપૂડો રચી જ નથી શકતી. હવે, આ
માખી રાણીને બધારે નર માખીની સાથે
જોડાવાનું મન થાય ત્યારે ધણા નરમાખ
રાણીની આસપાસ ઊડાડે કરે છે. પણ રાણી
એ બધાયને આધા ને આધા જ રાખે છે,
ને તેમની સામે થાય છે.

પછી, માખી રાણી આકાશમાં ઊડવા માટે
છે ને નરમાખો તેની પાછળ પડે છે. રાણીની
સાથે જોડાવાનું કોને ન મને? બધા જ નર
માખો રાણીને પકડવા ઉંચે આકાશમાં દોડે
ત્યારે માખી તે સપાટોનું ધ વધુ ઉંચે ને ઉંચે
ઉડે છે. માખીરાણીને પકડી પાડવા માટે નર
માખોની વચ્ચે સખત દરિશાઈ જામે છે. પણ
એ દરિશાઈમાં જે નરમાખો વધુ ઉંચે ઉડી
નથી શક્તા તેઓ પાછા પૃથ્વી તરફ ઉતરી
પડે છે ને બળવાન હોય છે તેઓ માખીરાણીની
પાછળ જ ઉડે છે. માખીરાણી એ વખતે ખૂબ
મરતીમાં આવેલી હોય છે. તેથી બધાય નર-
માખો કરતાં આગળ જ ઉડે છે ને ઉવટે જે
એક નરમાખ તેને ઘણે ઉંચે જઈને ખૂબ
હેતથી પકડી પાડે છે ત્યારે પછી તેની સાથે
માખીરાણી ખૂબ વહાલથી બેરે છે ને જોડાય
છે. બસ, એ જોડાણ વખતે રાણી ને નરમાખ
ખૂબ જ આનંદ ને મરતી કરે છે. તેથી રાણી
એક સામઠાં હંમેસે સરસ ઈંડાં મૂકવા નેટલું
બીજા નરમાખ પાસેથી મેળવી લઈ શકે છે.

માખીરાણી જેમ સોથી બળવાન પુરવાર
થાય ને પોતાને પકડવામાં શક્તિવાળો રહે
તેની સાથે જ જોડાય છે, એવી રીતે સ્ત્રીઓ
પણ ખૂબ જ જમાનામાં સ્વયંવર થોડા પુરુષની
પસંદગી કરીને પછી જ જોડાતી, પરંતુ આપણા
કાળા પુરુષોએ સમાજનાં સ્ત્રી પુરુષોમાં બોલી
દરિશાઈ ન થાય એ માટે લગ્નની સંસ્થા ઉભી

કરેલી લાગે છે. એટલે કે પૂરા વિચાર કરીને પ્રથમ લગ્ન કરવું, ને પછી જેની સાથે લગ્ન કરીએ તેની સાથે જ જોડાવું. પછી બીજાની સાથે જોડાઈ ન શકાય. કારણ કે જો લગ્ન કર્યા વિના એક બીજા સાથે સ્ત્રી કે પુરુષ જોડાય તો સમાજમાં કોઈ જ વ્યવસ્થા ન સમ્ભવ્ય. અને ગમે તે પુરુષ ગમે તે સ્ત્રીની સાથે જોડાય તો પછી તેમની પ્રજા માનવતાવાળી, તંદુરસ્ત ને બળવાન ન બને.

સ્ત્રી ને પુરુષના જોડાણથી નવું બાળક જન્મે છે. પણ માત્ર શારીરિક જોડાણનું જ એ પરિણામ નથી હોતું. સ્ત્રી પુરુષનાં મન અને પ્રાણ પશુ એકતાનો, પ્રેમનો અનુભવ કરે છે ત્યારે જ સુંદર બાળકનો જન્મ થાય છે. પણ એવું ક્યારે બને ? ત્યારે પરબેલા સ્ત્રી ને પુરુષ એકબીજા પ્રત્યે વધારીયા અને પ્રેમથી પરપરનું પુરું માન રાખીને સાથે રહે તો જ એમ બની શકે.

કુમારિકાએ કોઈની યે સાથે લગ્ન કરતાં પૂર્વે પતિના કુટુંબીઓ કેવા છે તે બાજી લેવું જોઈએ. આખા કુટુંબમાં કોઈ રોગ ન હોય તે પણ જોવું. પછી જેને પસંદ કરવાનો હોય તે શરીરથી બળવાન, હિંમતી છાતી રાખીને ટકાર રહેનારો આત્મવિશ્વાસવાળો જુવાન હોવો જોઈએ. જો તેના પરિચયમાં આવી શકાય તો તેને મળવું ને તેને કોઈ રોગ નથી તેની ખાતરી કરી લેવી. તેની માનસિક સ્થિતિ ને સ્વભાવ જાણી છે તે પણ મિત્રવર્ગ દ્વારા બાજી લેવું જોઈએ.

સ્ત્રીઓના સ્વભાવમાં લજ્જા, કામજતા, લાગણ્યપ્રધાનતા, દુરુણ વગેરે બીજાને સાનુકૂળ થવાના શક્તિ ને બીજાની પ્રત્યે સહાનુકૂળતા રાખવાનો સહજ સ્વભાવ હોય છે. એ સ્વભાવથી મોટા લાભ એ છે કે સ્ત્રીઓ હંમેશાં નાનામાં નાના કાચ ને વિચારમાં મર્યાદાથી રહે છે, પરંતુ એ ભાવનાપ્રધાન સ્વભાવથી સ્ત્રીને

એક મોટા ગેરલાભ પણ થવાનો સંભવ રહે છે, તે પુરુષની તાબેદારી સ્વીકારવાનો.

સ્ત્રીએ પતિને અનુકૂળ રહેવું જ જોઈએ, એવો ખ્યાલ હોવો કરનાર પુરુષો જ છે. એટલે સ્ત્રીઓએ સમજવું જોઈએ કે, એ ખ્યાલમાં સ્વર્થ રહેલો છે. બાકી હકીકતમાં તો બન્નેએ પરસ્પરને અનુકૂળ રહેવું જોઈએ ને એકબીજાની ન્યુનતા પૂરવી જોઈએ; એ સાચી વાત છે. સ્ત્રીના જીવનમાં પતિનું વચરવર બહુ મોટો ભાગ બજાવે છે. તેથી પતિની પસંદગી કરતાં પહેલાં જોવું જોઈએ કે તે કુટુંબનું પોષણ કરવા જેટલી સક્તિ ધરાવે છે કે કેમ. વળી એ સમાજમાં અને વ્યવહારમાં બધા જ વિરોધી બળોની વચમાં યે સત્ય, ન્યાય, ને નીતિના માર્ગે ટકી રહેવા જેટલું અમીર ધરાવે છે કે કેમ. જો એ શરીર ને મનથી આટલો દૃઢ હોય ને સતત જ રીતે એકલો સંકટો વચ્ચે પણ ઉભવાની તાકાત ધરાવતો હોય તો તે વરવા થોડાં વર છે.

પરંતુ, પતિને અનુકૂળ થવાની વૃત્તિ પણ સ્ત્રીમાં હોવી જોઈએ. પતિનું માત્ર રંજન કરવા અનુકૂળ થવાની આ વાત નથી. પતિના વ્યવહારિક જીવનમાં અનુકૂળ થનાર પત્ની જ ગૃહસંસાર સુખથી ચલાવી શકે છે. સામાન્ય સ્ત્રીનાં સુખ, સગવડ ને શુદ્ધિગારનાં સાધનો હોવાં કરી આપવા ખાતર જ પતિ વૈતરું કરતો હોય ને બાળકો મોટા થાય, ત્યારે તેને પરણાવવાની સંમતી કરવા માટે જ કમાતો હોય એવું બની રહેલું જોવામાં આવે છે. પરંતુ આ બન્ને સ્થિતિ અયોગ્ય છે. સ્ત્રીએ પોતાની જરૂરીઆત જેટલી બને તેટલી ઓછી રાખીને ત્રેવડથી ને કરકસરથી રહેવાની ટેવ નાનપણથી પાડી હોય તો પુરુષને એ બાજી સહાયક બની શકે છે. કારણ કે જરૂરીઆતોને ખૂબ વધારતા રહેવાથી તેનો અંત નથી આવતો ને કમાણીને મર્યાદા હોવાથી પછી પહેંચી વળાતું નથી. પરિણામે જીવનમાં કુટુંબ, અનીતિ, ગૃહ, પાપ, વગેરે પ્રવેશ પામે

છે. બધાં જ દુઃખનું મૂળ મિતજરૂરી ૨૧૦ વધારવામાં-પરિગ્રહમાં રહેલું છે, એ હંમેશાં યાદ રાખવું. તેથી શક્ય તેટલા પ્રયત્નથી લેસ પણ્ય અસંતુષ્ટાન્યાસિવાય અપરિગ્રહ કેળવવો. અપરિગ્રહ એટલે વધુ પડતો સંગ્રહ ન કરવો તે.

ઓએ પુરુષને અનુકૂળ થવાના પ્રયત્નમાં એક બાબતમાં ખચરદારી રાખવાની જરૂર છે, અને તે પોતાના શરીરની સાથે પતિને ક્યારે ને કેવી છૂટ લેવા દેવી એ બાબતમાં. પશ્ચિમના કેટલાક વિચારો એમ માને છે કે મર્યાદિત જોડાણથી સ્ત્રી ને પુરુષની તંદુરસ્તી સચવાઈ રહે છે, પરંતુ મર્યાદા ન રહે તો બન્નેનાં શરીર નીચોવાઈ જાય છે. વળા પશ્ચિમમાં તો સ્ત્રી પુરુષોએ ગર્ભ ન રહે એવી રીતે જોડાણ કરવા માટે કેટલાંક સાધનો પણ્ય બનાવેલાં છે. ને પહેરીને પછી જોડાણ કરે છે.

પરંતુ પશ્ચિમના દેશોમાં ને ને આ દૃષ્ટિાની શોધો થઈ છે તેના ધણે દરઉપયોગ પણ્ય થઈ રહેલો જોવામાં આવે છે. કારણ કે સમાજના સંસ્કારી મણાતાં સ્ત્રી પુરુષો બાળકની ઇચ્છા વગર જોડાણ કરીને છૂટા પડે છે; જ્યારે ગરીબ વર્ગ જેની પાસે પોતાના જીવનનો નિર્વાહ કરવાની એ ત્રેવડ તથી હોતી ને સંસ્કારમાં પણ્ય ને ગરીબ હોય છે તેઓને ત્યાં ધણાં વધારે બાળકો જન્મ પામે છે.

આ પરિસ્થિતિમાં સમજી અને સંસ્કારી સ્ત્રીએ એ કે ત્રણ બાળકોને જન્મ આપ્યા પછી સંયમી જીવન ગાળવા માટે પુરુષને સમજાવવો જોઈએ, કારણ કે વારંવાર સુવાવડનું કષ્ટ વેદવાદીએ સ્ત્રીના શરીરને હનિ પહોંચે છે, ને આપણા દેશમાં તો દર વર્ષે લાખો સ્ત્રીઓ સુવાવડમાં મરણને શરણ થાય છે.

એક હેલ્થી વાતની તને યાદ આપીને આ પત્ર પૂરો કરું છું.

સંસારમાં તું પ્રવેશ કરે ત્યારે મનને મજબૂત રાખજે. મુખ ને દુર્ગંધથી બરપૂર એવું આપણું જીવન છે. જુદી જુદી પ્રકૃતિના માણસો સાથે પરિચયમાં તારે આવવું પડશે એવે વખતે તું સહુની સાથે પ્રેમથી વર્તજે. તું તારા મનમાં પ્રથમ પૂરેપૂરી ખાતરી કરી લેજે કે તારું મન સાફ છે ને તું બધી રીતે અનુરૂપી સહુને વર્તવા પ્રયાસ કરે છે, ને તેમ છતાં જો તારો પતિ કે બીજા કોઈ તારી ઉપર શિરજોરી કરે કે તને હેરાન કરે કે મારે તો તું તેની સામે યજે. પતિનું એ બાવલાપણું દૂર કરી મહે બનવાનું કહેજે. તારી સાસુ કષ્ટાષોર હોય ને નણ્દ વદકણી-હોય તો તેમને પણ્ય પડકારજે, અત્યારની સરકારનો કાયદો અને ચાલુ ફઠિ, રીતરિવાજો આ બધાં તારા વિરોધી બાબતમાં તારી મદદ નહિ આવે, એવાં એ છે; પણ્ય તેથી તું અકળાઈ ને ન કરવાનું કામ, આપણા કે બળા મરવાનું તો કદી ન કરીશ. તને તારી જીન્દગી સાથ અસહ્ય થઈ પડે ત્યારે તારા દુઃખને જૂલી જવાનો એક રાજમાર્ગ તે કશ્ચિરનું નામ છે. લાખો ને કદાચ કરોડો સ્ત્રીઓ આપણા દેશમાં બચવાને બરેસે જીવનના અંત સુધી પાર વગરની યાતનાઓ દુઃખો ભોગવવાની ધીરજ કેળવે છે. તારામાં એવી ધીરજ કેળવવાની વૃત્તિ જ ન હોય તો પછી તું ગમે તે રીતે પણ્ય દુઃખનો સામનો કરી છૂટજે. તું તારી મેજે તો તારી જાતને અંત ન જ આણીય. અંત લાવવા જેવું હોય તો તે સમાજના જુદામી રીતરિવાજોનો છે. માત્ર એટલું યાદ રાખજે કે તું સાવ નિરાધાર ને અસહાય છે એવો ખ્યાલ મનમાંથી દૂર કરીને મહોનગીમરેલું જીવન આજીજે.

(સંપૂર્ણ)

સ્ત્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. છ છે.

પાંડુરોગ લોહીની અવ્યવસ્થાને લીધે પેદા થતું દર્દ છે. લોહીમાં આવેલા પદાર્થોના પ્રમાણમાં થતા ફેરફારને કારણે ઉપજતી અવ્યવસ્થાને લીધે સામાન્યતઃ આ દર્દ થાય છે. તેનું બાહ્ય ચિન્હ શીઝાશ છે. શીઝો માનવી સાધારણ રીતે પાંડુરોગી હોય છે : પરંતુ શીઝાશ અને પાંડુરોગ એક નથી. સરસ રાત્રી લોહીવાળો માણસ પણ અમુક સંજોગોમાં શીઝો લાગે : એટલે તેને પાંડુરોગ થયો ન કહેવાય. કેટલીકવાર એવું બને છે કે શરીરની સપાટી નજીક લોહી ન પહોંચે એવા સંજોગો હોય છે. આમ પેદા થતી શીઝાશને પાંડુરોગમાં ગણાવી ન શકાય.

લોહી પાતળું પ્રવાહી છે. તેને રાતો રાત્રી લાખો ઝીણા ઝીણા રાતા રક્ત કોષોને આભારી છે. આ રક્ત કોષોની રચનામાં હેમોગ્લોબીન નામનો લોહાવાળો પદાર્થ આવે છે.

ટાંકણીના ગાંઠો નેટલી જગ્યામાં-એટલે પ્રત્યેક થન મીલીમીટર નેટલા લોહીમાં પચાશ લાખ નેટલા રક્તકોષો હોય છે. આ રિશતિ સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી સૂચવે છે. આ ઉપરાંત લોહીમાં સરેક કોષો પણ હોય છે. દરેક પાંચસો રક્ત કોષોમાં એક સરેક કોષ માત્રમ પડે છે. આ સરેક કોષો શરીરને દર્દ સામે રક્ષણ આપવાનું કાર્ય કરે છે. દર્દનું જંતુ શરીરમાં દાખલ થાય એટલે આ સરેક કોષોની સંખ્યા વધવા લાગે : છે અને જ્યાં દર્દના જંતુને ચેપ લાગ્યો હોય ત્યાં ભેગા થાય છે અને એ જંતુને ખાઈ નળ્ય છે.

હિંદની સ્ત્રીઓનો મોટા ભાગ લેનાર

પાંડુરોગ

[અનીમિયા]

લેખક :

ડૉ. નરસિંહ મૂ. શાહ

પાંડુરોગી માનવીના લોહીમાં પુરતા પ્રમાણમાં રાતા રક્તકોષો નથી હોતા : એટલું જ નહીં, પણ હેમોગ્લોબીન તરીકે ઓળખાતો લોહીનો રાતો પદાર્થ જરૂરી પ્રમાણમાં નથી હોતો. હેમોગ્લોબીનનું પ્રમાણ અડધું ન થઈ નળ ત્યાં સુધી પાંડુરોગના વિસિષ્ટ ચિન્હો દેખાતા નથી. આ પ્રમાણ ધરીને એક ચતુર્થોશ નેટલું થઈ નળ તો પ્રજ્વલિત સંપૂર્ણ આરામ આપવામાં આવે તો ઘર્ષ પણ અગવડ જણાતી નથી. પરંતુ એથી પણ આગળ રોગથી રિશતિ વધી નળ તો જુદું જુદું જતુના પાંડુરોગોના વિસિષ્ટ અને ચિન્હો જણાવા લાગે છે. શરીરમાં અંધીઓ પુરતા પ્રમાણમાં ઓક્સીજન પહોંચાડે એટલે હેમોગ્લોબીનના અભાવે આ ચિન્હો દેખાવા લાગે છે. માથાનો દુખાવો, મૂર્છા આવવું હલના અતિથય ધમધારા, ચીડિયાપણું, ખૂંચાઈ લાગવો, રનાયુઓની નખખાઈ વારંવાર શરતી થઈ આવવી-આ બધા પાંડુરોગી અસરના સામાન્ય ચિન્હો છે. આ પણ વિશેષ ગંભીર ધીમન ચિન્હો ધણી વે

દેખાય છે, પરંતુ પાંડુરોગની ખૂબ જાણ વધેલી રિશતિમાં તે ચિન્હોની ખૂબર છે. કુદમાં પાંડુરોગ એટલે રક્તકોષો આધુનિક વૈદ્યકીય શાસ્ત્રે શોધી કાઢ્યું છે આ રક્તકોષોના મટાડી શકાય છે.

રક્ત કણ

સરેક કણ

પરાંપર પ્રમાણમાં લોટ અને અમુક કિસ્સાઓમાં કાળજીના સંસ્વર્ણી દ્વારે દહીંને આપવામાં આવે તો પાંદુરોગથી પરિણમેથી રક્તહીણતા દૂર કરી શકાય છે અને પાંદુરોગીને તંદુરસ્ત બનાવી શકાય છે.

પાંદુરોગની ઉત્પત્તિના ધણી કારણો છે : એમાંનું એક એ છે કે લોહી શુભાવાય છે. સામાન્ય રીતે મનુષ્ય શરીરમાં નવું લોહી સતત પેદા થાય છે અને જૂનું નાશ પામે છે. આ બે ક્રિયાઓ વચ્ચે સંમતોલપણ રહેતું નથી ત્યારે લોહીના રાતા કોષો અને હેમોગ્લોબીનને સામાન્ય રીતે આવશ્યક પુરવઠો લોહીને મળતો નથી થાય છે. પરિણમે પાંદુરોગ થાય છે.

પાંદુરોગ જીદાજીદા પ્રકારના હોય છે : સામાન્ય તરીકે ઓળખાતો પાંદુરોગ લોહીમાં લોહનું પ્રમાણ ઘટવાથી પેદા થાય છે. વારંવાર લોહી શુભાવાયી આ રીતિ પેદા થાય છે. અને કારણોને લીધે સ્ત્રીઓમાં આ પ્રકારનો રોગ વિશેષ જોવામાં આવે છે. ઓછામાં પચાસ વર્ષની ઉંમર સુધી સ્ત્રીઓને સરેરાશ ચારગણુ વધારે લોહ છે. જ્યેષ્ઠ કાળમાં તેમજ શરીર સમયમાં છોકરીઓને લોહીની વિશેષ

પડે છે. માતૃત્વની અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં પાંદુરોગનો ભય રહે છે. સગબોવરવામાં જાળને માતા લોહી પુરું પાડે છે. એટલે તુરં માતાને એવડું લોહી જોઈએ : નહીંતર લોહી તંગી પડે અને શીકારા પેદા થતી થાય. પાંદુરોગી માતાનો જાળને એકાદ વર્ષમાં રક્તહીણતા લાગુ પડવાની ભીતિ રહે છે. રિશ્તિમાં સારો ઉપાય એ છે કે ગર્ભના કાળમાં માતાને પુરતા પ્રમાણમાં લોહ એવી અવસ્થા કરવી. આથી લોહી પડતું નથી. આ ઉપચારથી માતાની તિ મુધરે છે, એટલું જ નહીં, પણ ભવિષ્યમાં પાંદુરોગમાંથી મુક્ત મળે એવી રીતે પેદા થાય છે.

આપણા દેશમાં પુષ્કળ સ્ત્રીઓ ગર્ભાધાન દરમિયાન પાંદુરોગનો ભોગ યદી પડે છે. જાળકોનું મરણ પ્રમાણ પછી વિશેષ રહે છે. આ રિશ્તિ સુધારવા ગર્ભાધાનના કાળ દરમિયાન લોહી પુરતા પ્રમાણમાં મળ્યા કરે એવું કરવું જોઈએ, અને સારો પૌષ્ટિક ખોરાક મળવો જોઈએ. સપ્રમાણ કુદરતી ખોરાકમાંથી શરીરને આવશ્યક લોહનું પ્રમાણ મળી રહે છે, પણ લોહ કમી લાગે તો લોહવાળી ઔષધીઓ લેવાથી પરિરિશ્તિ જલદી સુધારી શકાય છે, અને રક્તહીણતાની રિશ્તિ નીચારી સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. લોહીમાં લોહની ખામીને લીધે થતા પાંદુરોગ સંબંધી આ વિવરણ થયું. હવે પાંદુરોગનો બીજો પ્રકાર લઈએ. આ પ્રકાર નડતરીઓ પાંદુરોગ કહેવાય છે. ૧૮૪૯માં આની શોધ થઈ હતી.

ખોરાકમાંથી સામાન્ય રીતે શરીરને મળતા અમુક પદાર્થોની ખામીને લીધે આ પાંદુરોગ થાય છે. આ પાંદુરોગમાં લોહરીની પાચન ક્રિયામાં ગાંઠાળો પેદા થાય છે, એટલું જ નહીં, રાતનંદુઓને પણ તેની અસર પહોંચે છે. વાદળા અખિા અને અકાળે પળાયાવાળા મધ્ય વયના સ્ત્રીપુરુષોને આ નડતરીઓ પાંદુરોગ લાગુ પડવાનો વિશેષ સંભવ રહે છે. આ પાંદુરોગમાં લોહીના રાતા કોષો શીકા પડતા નથી અને સરેરાશ અસાધારણ મોટા થતા નથી. (પ્રથમ પ્રકારના પાંદુરોગમાં કાંપો શીકા અને સરેરાશ અસાધારણ નાના હોય છે) નડતરીયા પાંદુરોગમાં હંમેશાં જીભ જળ્યા કરે છે, અને કુખ્યા કરે છે, અને ધીમે ધીમે લીસી અને ચળકાટવાળી થઈ જાય છે. રાતનંદુઓને લગતાં ચિન્હો કેટલોક વાર જલદીથી ખીંચે છે અને જો રોગને કણમાં લેવામાં ન આવે તો એ ચિન્હોમાં વધારો થતો જાય છે. હાથપગમાં એક જાતની શિથિલતા આવે છે અને તેમાં કળતર થાય છે અથવા ખાલી ચડે છે. ખાંસ કરીને પગમાં

આ અસર વિશેષ યા્ય છે અને ડેટલીકવાર દર્દી ચાલી ગયું શકતો નથી. જો દર્દીને ઉપાય કરવામાં ન આવે તો ચાર વર્ષમાં જીવલેષુ પરિણામ આવે છે. પરંતુ પ્રથમ પ્રકારના પાંડુરોગની સરખામણીમાં આ પ્રકારનો પાંડુરોગ હંમેશને માટે મંટાડી દેવાનો ઉપાય નહયો છે. આ ઉપાય એટલે પિત્તાશય (લીવર) યા તેના સરવવાળી ચોગ્ય દવાઓ લેવાનું. આ દવાઓ પુરતા પ્રમાણમાં લાંબો વખત લેવાથી આ નડતરીઓ પાંડુરોગ દહાવી શકાય છે. આ સારવાર ચાલતી હોય ત્યારે હોજરીની પાચનક્રિયાનો મોટાભો અદશ્ય થઈ જાય છે, અને શાનતંત્રુઓને લગતાં ચિન્હોમાં પ્રમતિ થતી નથી. શુદ્ધાતમાં દર્દીને રોજ લીવર મોટા પ્રમાણમાં ખાવું પડતું. હવે તેનું સરવ કાઢવામાં આવે છે અને તેમાંથી બનાવેલ જુદા જુદા ઔષધો ગોળાઓ રૂપે યા ધન્વેન્દ્રશનરૂપે તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ ઔષધો ખૂબ લાંબો સમય લેવાનો જરૂર રહે છે.

સામાન્યતઃ પેટમાંથી એવો પદાર્થ ઝરે છે, જે અમુક પ્રકારના ખોરાકમાંથી લોવરના સરવમાં પરિવર્તન પામતા પદાર્થની ઉત્પત્તિ માટે આવશ્યક છે. નડતરીયા પાંડુરોગવાળા દર્દીના શરીરમાં આ પદાર્થની ખામી હોય છે. એટલે, આ પાંડુરોગવાળો દર્દી જો કે બરાબર ખૂબ ખાય છે, છતાં તેની રિયતિ ખોરાકની છતમાં જૂને મરવા જેવી હોય છે. તે પોતાના પિત્તાશયમાં આવશ્યક સરવ બનાવી શકતો નથી. એટલે એ સરવ તેણે ઔષધો દ્વારા મેળવવું રહ્યું.

ઉપરની દવા ચાલુ કરવાથી શીકાશની રિયતિ ઓછી થઈ જાય છે. થોડા દિવસોમાં તેના ગાલ પર લાલી દેખા દે છે અને તેને ખૂબ મૂંઝવી જૂખ લાગે છે. હાડકાંના ગરમાંથી નવા લાલ કેપો પેદા થવા લાગે છે. લોહીમાં લાલાશ વધવા લાગે છે. ચારેક અઢવાડિયામાં રાતા કેપો બહારીકા વધે છે. દર્દીની જીભ

પરીઓનાં દેશમાં

આજે આનંદ ભિંન ન માય,
ઉડીએ પરીઓનાં દેશમાં.
યમ ભેંસે ને ઉરંથી ઉડાય,
નેન અમંદે ને શંખેં સુણાય;
ઉડીએ પરીઓનાં દેશમાં.
યમ કમકે ને નૃત્ય સુણાય,
મન બોલે ને છંભેડી જલાય;
ઉડીએ પરીઓનાં દેશમાં.
મન દેખે ને નેનમાં સમાય,
મન ઉટે તે માનવ મનાય;
આજે આનંદ ભિંન ન માય,
ઉડીએ પરીઓનાં દેશમાં.

કાન્તિલાલ વાંકાણી

પાછી ઠીક થઈ જાય છે અને શાનતંત્રુઓને લગતાં ચિન્હો ઓછા થઈ જાય છે. પરંતુ આ દવા જંધ કરવાથી દર્દીને કરીને માંદગી આવી હોય એમ લાગે છે અને શાનતંત્રુઓ લગતાં ચિન્હો પાછા વધવા લાગે છે.

પાંડુરોગની સારવાર માટે લોહ પિત્તાશયના સરવવાળી દવાઓ શોધાઈ છે. લોહની વપરાશ ૧૯૭૦ માં સીડનદામના એક અંગ્રેજ વૈદે દાખલ કરી હતી. ક્રાંસમાં પીરે બ્લાકી ૧૯૭૧માં લોહની વપરાશ આ દર્દી

અમર નિશાન

અમર અખંડ દેશ ભારતનું તું છે એક નિશાન
ફરક ફરકે એ તરલ ત્રિરંગી, વીરોનું બલિદાન.

પૂર્વ પશ્ચિમમાં તું ફરકે

અટલ હિમાલય પર તું લંબરે

તારી સામે શીશ નમાવે આખું હિન્દુસ્તાન—

ફરક ફરકે એ તરલ ત્રિરંગી વીરોનું બલિદાન.

હિન્દુ સુસ્લીમ શીખ ઇસાઈ,

ખોદ પાંરસી છે સર્વભાઈ;

ધર્મ ક્રોધ વગોના ટુકડા છે તુજ પર કુરબાન

ફરક ફરકે એ તરલ ત્રિરંગી, વીરોનું બલિદાન.

તું પ્રતીક છે માનવતાનું

પીડિત જનની તું જે પતાકા

સર્વોદય સર્વેની સમતા એ છે ત્હારું ગાન—

ફરક ફરકે એ તરલ ત્રિરંગી, વીરોનું બલિદાન.

તું આઝાદીની અગવાની

શાન્તી ન્યાયની અમર નિશાની

તુજમાં જુએ નિજની આશા ધરતીનાં ઇન્સાન—

ફરક ફરકે એ તરલ ત્રિરંગી, વીરોનું બલિદાન.

‘સુશીલા

ના માટે દાખલ કરી. હેમોગ્લોબીનની
તમાં લોહ આવરણ છે એ ઉપરથી ઉપરની
મારવાની રીતે અસરકારક પુરવાર થઈ ચૂકી
કે. લોહવાળા દવાઓ ખાવાથી અધકોષ થઈ
નય છે, અને ઝાડો કાઠો આવે છે. એક મત
એવો છે કે શરીરમાં નાણેલું વધારાનું લોહ
મેટલું બધું ઉપયોગી થતું નથી. કાર્બનિક
પદાર્થમાં સંયુક્ત લોહ વિશેષ ઉપયોગી થાય
છે એમ કેટલાક શરીરવિજ્ઞાનીઓ માને છે.

પિત્તાશયની યા તેના સર્વની રીત
આધુનિક છે. લોહીમાં રાતા કોષો વધારે
એવા કોષક્રોષધની જરૂર હતી. અને તે
કાર્યમાં પિત્તાશયનું સર્વ તે માટે અસર-
કારક નીવડ્યું છે. લીવર પ્રાણીઓમાં વૃદ્ધિ-
કારક માલુમ પડ્યું છે, અને એથી લોહીના

રાતા કોષો પ્રથુ વધે છે. નડતરીયા પાંદુ-
રોગને મળતાં બીજા કેટલાક દર્દોમાં પ્રથુ
પિત્તાશયનું સર્વ અસરકારક નીવડ્યું છે.

જ્યાંસુધી લોહી શરીરમાંથી આવું થઈ
જાય અને પોષણને રોકે એવા અશીયી દર
રહેવામાં આવે ત્યાંસુધી સામાન્ય સારી પાત્રન
શક્તિવાળા માનવીએ પાંદુરોગની બીનિ
રાખવી નહીં. યોગ્ય પોષ્ટિક ખોરાક લેનારને
પાંદુરોગ સહેલાઈથી લાગુ પડતો નથી. પરંતુ
કુખોએ આ દર્દ કોઈને લાગુ પડે તો તેણે
બીવાની જરૂર નથી. આજે તો આધુનિક વૈદક-
શસ્ત્રે લોહ અને લીવરના રૂપમાં અસરકારક
ઉપાયો આપણને આપ્યા છે. પાંદુરોગ મટાડી
શકાય એવું દર્દ છે: અને તેની અર્થકરતા લમ-
બગ નાણુદ થઈ શકી છે.

રસિકોનું

માનીતું પક્ષી કેવા ગીત
વૈભવે મહિમાવતું છે ? ઋતુરાજ વસંતને
અમદાવ છે. આમરુને કોકિલ વિના કેવી
અપૂર્ણ લાગત ? એની અપારિવ્રત ધૃતિરસાયન
સ્વરાવલિને મંજુલ પદાવલિમાં કવિનનોએ
ખિરદાવી છે. એવું એ બેનમૂત પંખી હુઆ-
ઈમાં પણ અજોડ છે. પરિણામે એનું નામ
પડ્યું છે પરબૂત-એટલે માખાપ વિના અ-એ
ઉછરેલું. હુઆ પક્ષીનરીકેનો અપયશ ઓઢયો
છે કામડાએ, પછે એને યે હગનાઈ ખગ તો
વિશ્વમાં કીર્તિમંત ચક્રને વિચનારે વિહંગ
કાયલ. કાયલ જઈને કામડીના માળામાં ઈડાં
મૂકી આવે. ભોળા કામડી એને અજુસમજમાં
પોતાના ઈડાં માનીને સેવે. બચ્ચું જળવાન
યાય, એને પાંખો આવવા લાગે એટલે બોલીને
પોતાનું પોત પ્રકાશે ત્યારે ભોળાં વાયસ
હંપતીને ખખર પડે કે 'અરે આપણે હાયા !
પોતાનું માનીને ઉછેરેલું આ તો પરાયું
નીકળ્યું ! એને પાળવા પોપવામાં વેડેલો સધજો
શ્રમ વૃથા.' દુનિયાના આંખાવાડિયામાં જઈને
પોતાનું હૃદયગમ ગીત એ આરંભશે ત્યારે
એની કીર્તિના અંશભાગી ચશે એને જન્મ
દેનારાં, કપરા કાળમાં એને ઉછેરવાનો આપાસ
વેદનારાં નહિ.

પરાયા પાસે ઉછેર પામેલું કાયલનું બચ્ચું
પાંખો આવી ગયા પછી કૃતચતા ખતાવવા
ઉચ્ચું રહેતું નથી, તો પરબૂત માનવ બચ્ચું
પણ ક્યાં ઉછર્યો પાછયો પછી પોતાનાં પાલક
માતા પિતા તરફ કૃતચતાની લામણીથી વચ
ચક્રને તેમની વૃદ્ધાવસ્થા પાળવા ઉચ્ચું રહે છે
અન્યનાં બાળકને ગમે એટલા રેહથી અપ-
નાવી લઈને ઉછેર્યું હોય, ઉછેરના વર્ષો દર-
મ્યાન શિશુના હૃદયમાં પણ પાલકનાં રેહનો
પડયો ખડયો હોય છતાં પુખ્ત થતાં તો તે
જન્મદાતા માતા પિતા તરફ જ વળી જાય

ગુજર તારીની

ગીત-સમૃદ્ધિ

લેખક :-

શ્રી. સવાઈલાલ ઈ. પંડ્યા

છે એ વાતની પ્રતીતિ નંદયશોદાને તેમની
વૃદ્ધાવસ્થામાં પૂરેપૂરી ચઈ જાય છે. વાસુદેવ
દેવકી અને વાસુદેવ રોહણીના બે બાળકોને
કેવા કોડથી એમણે ઉછેર્યો ? એમાં નાનો તો
એમના નયનની કીકી ! કેવી એની લીલાઓ !
એના બાળચરિત્રોથી એણે માતાના હૃદયના
ઉંડાણમાંથી એવો વાસસ્થનો પ્રવાહ બેચ્ચો
કે એને તો એમ જ ચઈ ગયું કે આ તો
જાણે પોતાના અંગમાંથી જ પ્રગટેલો મુખ-
છોડ. સદાયે નગર સમક્ષ રહી નયનો દાર-
વાનો. મુકેલીમાં મુકાએલાં રેહીઓનાં બાળક
ઉછેરી આપવાની દરજ બળવવા નહિ પોષા-
યેશો, પરંતુ રેહથી પરવસ બતીને સંવર્ધિ
કરેશો, તો જ કાલિંદીના ધરામાં એકાદ ધડી
બાળકે અદસ્ત રહી એની પાછળ કંપલાવવા
માતા યશોદા તૈયાર થાય ને ? એવો એ પુત્ર
રેહના સ્વાર્પણથી પોતાનો બનાવી લીધેલો.
એને એક દહાડો મથુરાના રાજાનું તેડું આવ્યું.
મોટો સમારંભ છે ત્યાં. દિકરાઓ મોટા થયા
છે તો જાણેને હિતસવ જેવા જાય. બે દિવસ
ત્યાં રમશે જમશે અને રાહોરની અવનની શોભા
જેના મહાકાશી. રાજાનું નિમંત્રણ અને તેજા
આવનારા કુમારોના મમ્મ અદ્વ- પાળી ગો

કેમ નકારાય ? સારી રીતે તૈયાર કરી અને વિદાય આપી. સિંહ ને વનમાં પેસે તેને પોતાના પરાક્રમથી પોતાનું કરે, એમ આ બેઉ વીરોએ પણ મથુરા નગરીને જાણે પોતાના પ્રભાવથી જીતી લીધી. અવરોધો એમના માર્ગમાં ઉભા રહી શક્યા નહિ, જનતા એમની તરફ ખેંચાયા વગર રહી શકી નહિ, ને પ્રસન્ન આત્મવિશ્વાસથી વૃંદાવનની કુંજોમાં કે ગોકુળના ગોદરામાં એમણે ડગલાં માર્યા હતાં એ જ મનોહર સ્ફુર્તિથી એમણે મથુરાના રાજમાર્ગોમાં વિચરવા માંડ્યું. આદરભર્યા પુરોષોનાં નેત્રો એમનાં પરાક્રમો ઉપર ચોડામાં, રનેડબરોં મુદ્રોઓનાં નયનો એમના માધુર્ય પર મંડાયાં. સાથે ગયેલા ગોવોળાઓ તો પોતાના નિત્યના જાણીતા, જળરામ અને કૃષ્ણમાં પ્રમદી નીકળેલી નાગરિકતા આશ્ચર્યચક્રિય થઈને જોઈ રહ્યા હશે ને ? જાણે વંશોનાં હિંદુસ્તી હોય એમ મથુરામાં મથુરાવાસી રીતે અને ભાઈઓ કરે છે, અને નવો પારખુ કરશે નાગરિકપણાને તાયો જાય ખાસ પરમાણુ આપીને શીવકાવેશે હોય એમ એમને અંગે બરાબર ખાંધેસેતો આવી અંશે છે. દેહને જરાયે અડવો લાગતો નથી. જળનો મુકામમાં વિગથી બનેલા ભાઈઓ કુલશ્રુને ઉમેડી નાખીને પહેલ વહેલા પહોંચે છે કારા-

શુદ્ધમાં અને જન્મદાતા માતાને ઉમળકાભર મુકેલ કરે છે. એ સમયે જેવું પ્રેમનું પૂર ઉભરાય છે ! એ સ્વાભાવિક પ્રેમનું દરશ નંદજી પણ સંતોષથી જોઈ રહ્યા હશે, પણ જાણ્યું નહિ તેમણે ત્યારે, કે ને પ્રસંગના ધનોએ સમયસર વર્ણને વાસુદેવ દેવકીના સદ્ભાગ્યના વૃક્ષને કસુમિત કરી દીધું, એણે જ પોતાની કુમોગ્ય વેલીને ફળ ભેસાડી દેવાનો દુયોગ સાધી દીધો હતો. નંદજીનું આમકાનું હૃદય નગરની શોભાથી પ્રસન્ન થતું હોવા છતાં ગોકુળમાં જન્મે ક્ષરીથી રસથ થવા અંખી રહ્યું હતું. છતાં એમને મનમાં રહ્યું કે પુત્ર બને નવા વિનયોનો ઉત્સવ માણે, કાલે કહેશે કે 'બાપુ, ચાત્રો ઘેર જઈએ.' અગર પરમ દિવસ કહેશે, પરંતુ એ એમના મનોરંથ સામે દેવે દાર બીડી દીધું હતું. પુત્રનાં મનમાં પાછા ફરવાની મરજી જાગે એની રાહ જોઈ રહ્યા હતા ત્યાં તો પુત્ર આવ્યો અને પોતાને વિદાય આપવા લાગ્યો; કરેલા ઉપકાર માટે આભાર માનવા લાગ્યો.

આ પ્રસંગના મનોહર વેષક ચિત્રો આપણે આગળ જોએલા સુકવિ ડુર્ગનાથે ગીતમાં બાંધી દીધાં છે. નંદજીના ઉપલા એવે નામે જાણીતું એ ગીત રસિકજનને પ્રીતિ માટે અહીં મૂક્યું છે.

નંદજીના ઉપલા

હવે તમે નંદજી ગોકુળ સંચરો, ઉતરો જળ જમુનાના ઘાટ ભે; અમારી માને નહિ હોય ગોહતું, જગોદા ભોતાં હશે વાટ ભે. હવે તમે ન કરે માત પિતા તે તમે કર્યો, અમને બહુ લડાવ્યાં લાડ ભે, અમને નાનેથી મોટા કર્યો, તમારા શા હું માનું પાડભે. હવે તમે મારી પંથ વીણા વાંસળી, તે તો વાજતી રંસાળ ભે, તે તમે સંલાળીને મૂકભે, રણે લે જતા ગોવાળ ભે. હવે તમે મારી સોસ ગોરી ગાવડી, તેને તમે હાથ ફેરવી દેભે ભે, કહે રથનાથનો સ્વામી નંદને, અમો ઉપર કૃપાની દૃષ્ટે ભેભે ભે. હવે તમે

૨

નયણે નીર ને નંદણ બોલીયા, મુજ એકલડાં કયમ જવાય ને ?
વાટડી ભેતાં ને રોતાં હશે, કાનણ ત્યાં તમારી માય ને. નયણે નીર
હું તો વાળીશ મારા મનને, તમારી માના મન કયમ વળશે ને,
એક વાર ગોવિંદ ગોકુળ આવજે, વળતાં દુરિજન મેણાં દેશે ને. નયણે
કહો કોણ વનરાવન ગાયો ચારશે, કો' કોણ જાણે અમારી પેર ને,
હસતાં વાણામાં કોણ ઉકશે, સાંજ પડશે કોણ આવશે ઘેર ને ? નયણે
કુંવર કેને લાડ લડાવશું, કેને વળગાડીશું દામી ને,
કેને જમાડીને જમશું, કે' તું રઘુનાથના સ્વામી ને. નયણે

૩

નંદણ રોતા રોતા ચાલીયા, આંખા પોતાને ઘેર ને,
જ્યોદા પૂછે પિયુજને પ્રેમશું, નંદણ ઉત્તર ન આલે ને;
મુખથી બોલે પણ બોલાય ને, કુંવરના બોલડિયા જાહુ સાલે ને, જ્યોદા
કારણ કહોને મારા કંથળ, કુંવરને કયાં મેલીને આંખા ને,
મરવે સોંખ્યા શું વસુદેવને, દુઃખના મેરૂ કયાંથી લાંબા ને ? જ્યોદા
આપણે પિત્રાઈ વસુદેવ શું, આવડું નોતું જાણ્યું વેર ને,
લાવે આપણા મુતને લોળવી, રાખ્યો પોતાને ઘેર ને જ્યોદા
ત્યાં તમે કંથળ કાંઈ નવ બોલિયા, આપણાં બોયાં હોયો છોડી ને;
એ રઘુનાથના સ્વામી શામજે, અમો ઉપર નજર ન નેડી ને, જ્યોદા

૪

મજમાં મજવનિતા વાતો કરે, વાલો મારો મથુરામાં ગયા ને;
જાંધને નંદને ગોકુળ ગોકલ્યા, વિકૃત વસુદેવના યથા ને. મજમાં
અહોના મુખમાં ગાયો ચારવી, બીજું આહીરડાંમાં રહેવું ને;
ત્યાં સૌ પૂછીને વાતો કરે, શેરના તે મુખમાં શું કહેવું ને. મજમાં
લક્ષ્મી દેખીને લલચાઈ ગયો, હીડું કંસ દેરે રાજ્ય ને;
મથુરાનગરી હરિને દિલ વસી, ત્યારે ગોકુળ કીધું ત્યાગ ને. મજમાં
અહીં હરિ મનોહર મૂરતી શામજો, સજની સોને લાગ્યો મીઠો ને;
અહીં હરિ રઘુનાથનો ગોરાળિયો, ત્યાં તો રાજા થેને બેઠો ને. મજમાં

૫

શામ તમે વિસારીને જાઓ છો ગોહન મથુરાની વાટે ને,
અંકરૂર તારૂં તે શું જલું થયે, અમારા પ્રાણ લે જાઓ સાથે ને. શામ
રૂથમાં બેઠા શ્રી બળદેવજી એને કોઈ શીખામણ દેને ને;
અમને મેટ્યાં કેને આશરે, અમને સાથે તેડી લેને ને. શામ તમે

અમે ઘર લાંગી ઘેલાં થયાં, મેલ્યા પિયુ તણા વિલેગ જો;
અમે સ્વામી સતા મેલીયા, અમારા કીયા જનમના લોગ જો. શામ
અમે સોળ સોળ વરસની ચુંદરી, બધું બધું એટલું દૂધ જો;
એ રઘુનાથના - સ્વામી શામજો, ત્યારે અંતે કીધાં જૂધ જો. શામ

પૂરો નાગરિક બની ચૂકેલો પુત્ર યાદોની
મહેમાની માણી રહેલા નંદજી પાસે અવસર
જેઠને એક દહાડો આવે છે. પાળક પિતાનાં
નેત્રામાંથી અમૃત ઝરે છે અને એમના હૃદયમાં
આશાની એક લહરી સ્ફુરતી જાય છે કે દિરેર
હમણાં બેસશે કે, પિતાજી, માયો હવે ગોકુળની
વાટ પકડીએ. પરંતુ ત્યાં તો પોતાના કૃષ્ણના
મેલામાંથી ને શબ્દ નીકળવા માંડ્યા એને
સમજવાનું અનુભવવાનું અમલમાં મૂકવાનું
નંદજી માટે દુષ્કર થઈ પડ્યું. કેણુ આ
પોતાનો છેવો કનૈયો બોલે છે ? “ત્યારે નંદજી
હવે તમે ગોકુળ પહોંચવાની તૈયારી કરો.
માઝાં, ગોવાળો સોને લઈને જવાનું છે. જમુ-
ખાના દરતુર ધાટ વેળાસર વટારી જાઓ. ત્યાં
તમારી માને ગમતું નહિ હોય. જશોદાજી
જોતાં હશે માટે જાઓ હવે. તમારા
કેટલા ઉપકાર માનવા ? સર્ગાં માતૃપિતા
કરતાંયે અધિક જતન કરીને તમે અમને
ઉછેર્યો અને બહુ લાડ લગાવ્યાં.” નીચે મસ્તકે
અનુત્તરપણે નંદજી પુત્રની વાત સાંભળી રહ્યા
હશે. કાનજી પણ ગોકુળ વાસની સધળી
સ્મૃતિઓ લુપ્તી શકે એમ છે જ નહિ. મમ
તાના તારો સહસા તોડવા મુકેલ છે, માટે
નંદજીને બલામયુ કરે છે કે. ત્યાં રસાળ રીતે
વાજતી મારી પંચવીણા વાંસળી છે. જો જો
ગોવાળિયા એ લઈ જાય નહિ. એને સમજવી
મૂકજો. અને મારી સહસ્ત્ર ગોરી ગાવડીઓ
ત્યાં છે તેમને તમે પંપાળજો, લાડ કરજો અને
દોજો. અમે છટાં પડીએ છીએ તોય અમારી
ઉપર કૃપાની દૃષ્ટિએ જોવાનું રાખજો.

નંદજીની તપનમાં નીર ઉભરાય છે અને
તેઓ કહે છે. ‘ત્યાં આતુર અશ્રુભર્યો નેત્ર

તમારી મા તમારી રાહ જોતાં ઉભાં હોય
તેમની સામે એકલાં જતાં મારાં પગ કેમ
ઉપડે ? હું તો પુરુષ છું, બીજા વ્યવસાયમાં
ચલતી મન પરતી દૃષ્ટિ, પણ તમારી માતું
શું ? અહીંયાં ગોાતું હોય તો હમણાં બસે
રહો, પણ એક વાર ફરીથી ગોકુળ આવી
જાએ, નહિ તો દુર્જનો મહેણાં બેસશે કે જુવો
આમણે મરાયા પુત્રને પોતાના માની ઉછેર્યો
હતા તે લાભ કાઢ્યો ! વનરાવનનાં દરિયાળાં
મેદાનેમાં મરવાની ટેવવાળી આપણી માયેનો
રખેવાળ કેણુ ? અમારી નાની મોટી ટેવો
સમજી અનુકૂળ આચરણ કરી અમને શીતળ
કરનાર કેણુ ? સવારે અને સાંજે કોનું દસતું
મુખ નિરખતું ? આટલાં વર્ષો વાસલની
ધારાઓ તમ પુત્રો ઉપર વરસાવી છે તે
રઘુનાથના પ્રભુ, કહો હવે કોની ઉપર વરસાવશું ?

વિશેષમાં એક પણ વચન મોલ્યા વિના
નંદજીએ રોતાં રોતાં ગોકુળની વાટ લીધી. ધરે
આવ્યા તો ને ખીક હતી એ જ બન્યું આતુર.
લોચને રાહ જોઈ રહેલાં જશોદાજીની પ્રથમ પરં-
પરા સામી આવીને ઉભી રહી. ‘એવું શું
કારણ બન્યું છે કે આમ કિંદાસ એકલા યાત્રા
આવ્યા છો ? કુંવરને ક્યાં મૂક્યા ?’ પ્રેમ
બરેલા છે જશોદાજીના પ્રશ્નો, પણ નંદજીના
મળમાં દુઃખો ભરાઈ ગયો છે. પરાયાપણાનો
લાવ દેખાડતા કુંવરના શબ્દો એમના હૃદયમાં
સદૃશ શા ખૂંચી રહ્યા છે. પરિસ્થિતિનો પત્તી
આજળ રોડટ કરવા ઘણું થાય છે, પણ એમના
મુખમાંથી ઉત્તર નીકળી શકતો નથી. ચતુર
પત્ની અણખોલ્યું સમજી જાય છે અને કપકાનું
વચન કિચારે છે. ‘કામુકા વાસુદેવને સોંપી
દીધા દિહરા અને કુંખના કુંગર આપણે ઉપા-

સ્ત્રી-જીવન માસિકનો ૧૦૧મો દળદાર અંક પ્રગટ થવાનો છે.

જન્યુઆરીથી સ્ત્રી-જીવન માસિકનું લલાજમ વધશે.

અનિવાર્ય સંજોગોને કારણે જન્યુઆરીથી સ્ત્રીજીવન માસિકનું લલાજમ વધારવું પડે એવા સંજોગો હિત થયા છે. એ વધારો આવતા અંકે સંજોગો વિચારીને જાહેર દરવામાં આવશે. પરંતુ ૩૧ મી ડીસેમ્બર સુધીમાં હિંદમાંના અને જન્યુઆરી આખર સુધી પશ્ચિમના નવા યુનાઇટેડ પ્રાંતોમાં પાસેથી વધારો લેવામાં આવશે નહિ. આથી પ્રાંતોને પણ હાલ તુરંત નવો વધારો આપવાનો નથી. એટલે નવા પ્રાંતો થવા ઉચિતતા હોય તેઓ તરત જ લલાજમ મોકલી આપે. લલાજમ :- દેશમાં રૂ. ૭. ૫૨૬૨૧ રી. ૧૨.

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય : અવેરીવાડ : અમદાવાદ.

ડવા ત્યાંથી લેતા આવ્યા કે ? મિત્ર માનેલા વાસુદેવે આવડું વેરનું આચરણ કર્યું અને જોખનીને આપણા પુત્રને પોતાને ઘેર રાખી લીધો ? તમે કેમ ત્યાં કંઈ જોઈયા નહિ ? અરે રે, આપણે તો-દિકરીયે જોયો, દિકરીયે જોઈ અને રઘુનાથના સ્વામી શામળાએ આપણા રોડે ઉપર, આપણી વૃદ્ધાવસ્થા ઉપર નજર પડ્યું ન નોખી.

મજની નારીઓમાં વાત ફેલાઈ મઈ કે મથુરા મંચેલાં વિકૃત ત્યાં વાસુદેવના ચર્મને રોકાઈ ગયા અને નંદને એકલા મોકળ પાછા મોકલ્યા. 'બાઈ, શું કામ ન રહે ? અહીં સુખ માત્ર મારો ચારવાનું ને અહીં રજાં બેઠું રહેવાનું. ત્યાં તો બધાં રાજકોળ એમને પૂછીને થાય અને શહેરના સુખની તો વાત' શી કરવી ? મથુરે બાઈયું કંઈ સનું રાજ્ય જોતાં લક્ષ્મીની લાલચ લાગી મઈ. વળી મથુરા નગરીએ હરિને મોઢ પમાડ્યો, એટલે એમણે જોકળને ત્યાં કહી દીધો. ખરો રોડ તો અહીં હતો હો ! મનોહર મૂર્તિ શામળા અહીં સૌને ખોડો લાગતો, પણ દુનિયાની મોટા પાંચ ખેરી રઘુનાથનો હરિ અહીં જોવાળોયો હતો તો ત્યાં રાજ ચર્મને જોડો.'

'અમારા રોડને વિચારીને મથુરાની વાંટે પળેતાં મોહન, અમારા પ્રાણ જ સાથે લઈ જાયોને ! અમારી આ દાણ વ્યથાતા નિમિત્ત અકુર તારું શું મહં. થવાનું છે ? આ જળદેવ

પણ રચમાં જોડા. એમને કાઈ શીખામણ તો આપો કે અમને સાથે તેડી જાય ! કોને આશરે અમને અહીં મૂકતા જાય છે ? શૂદ્રજીવનની કેપેલા કરીને આમના પ્રેમ મરતાં બનેલાં અમારા કાઈ જન્મના દુઃખનું જ રૂળ બાળે આવી હિંદુ રજુ. શી અમારી ઉંમર, શો અમારો અનુભવ ? અમે સોળ સોળ વરસની સુદરીઓએ નેટલું ઉઘાડું એટલું દુઃખ જ હશે એમ માની લીધું, એનામાં અનુરાગ જોવામાં પરમચાંત્રીના આશા રાખી હતી ત્યાં તો રઘુનાથના સ્વામી શામળાએ ચિર સંતાપ આપનારે આનું પુલ્ક રાહ કરી લીધું.'

દિગ્ગરાએલા 'વાસ્તવ્યનું, દિગ્ગરાએલા રોડનું રૂઠન ગીત કવિ આમ પૂરું કરે છે. ભાગવતકારે નંદની કે યશોદાની આવી વ્યથા આવેખી નથી. આ પ્રસંગનું આયોજન શુભરાતી કવિની પોતાની કલ્પનાના ઉત્સાસનું જ પરિણામ છે એમ હું માનું છું. શુભરાતી કવિએના સંપ્રદાયને અનુસરીને કવિએ પૌરાણિક પાત્રોને માનવ સદૃશ લાગણીઓના કંપ અનુભવતાં બતાવીને એમની સ્વાભાવિક પ્રભા કંપવ્યા સિવાય આપણી મનોમુશ્મિમાં વિચરવાના વધારે અધિકારી બનાવ્યા છે. વિવિધભાવોનું રસપ્રદ આલેખન સંખ્યામાં જોઈ અને ઉચિતતામાં પૂરા શબ્દો-વડે સાંધી જવાનું કવિનું કોશલ રસિકોના મનમાં અડોભાવ જગાડે એવું છે.

કિસ્સાઓ

વિખ્યાત તામિલ-કવિ ભારતીની જન્મભૂમિ એટ્ટાયાપુરમ ખાતે એક મરીમ સ્ત્રીએ પોતાના બાળકને અત્યંત આવશ્યકતાના દવાઓ હેઠળ આઠ આનામાં વેચી દેવાના સમાચાર મળ્યા છે. માતાને તે બાળકના પોષણનો ભાર અસલ લાગવાથી, મડોલ્લામાં તે બાળકને વેચવા માટે ફેરિયા તરીકે ફરી, પરંતુ કોઈએ તે ન લેતાં પોતે તે બાળક સાથે ફૂરામાં ઢૂળી મરવાની ધમકી આપી. આથી એટ્ટાયાપુરમના એક વતનીએ તે બાળકને આઠ આનામાં ખરીદી લીધું.

મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં જરડીસ મી. દેસાઈએ કુમુમ રામચંદ્ર દાતાર નામની એક બી. એ. આનંદસં ખાઈની અરજી બહાલ રાખી તેના ધણી રામચંદ્ર કૃષ્ણાજી દાતારથી છૂટાછેડા આપનારું હુકમનામું કરી આપ્યું હતું. આ બાઈ રીઝવે બેંકમાં નોકરી કરે છે. મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં જરડીસ મી. દેસાઈએ ઉર્મિલા નામની એક ગુજરાતી યુવતીને તેના ધણી ચંદ્રકાંત ગોરધનદાસ શાહથી છૂટાછેડા આપનારું હુકમનામું કરી આપ્યું છે. એના પતિએ બીજી છોકરી સાથે બીજું લગ્ન કર્યું હતું. ઉર્મિલા હાલમાં ઇન્ડર સાયન્સને અભ્યાસ કરે છે.

જાણવા મળે છે કે, જામનગરમાં રહેલી એક અંગ્રેજ યુવતી, પોતાના લગ્નમાં વાળવા આવતા એક હરિજનના પુત્ર સાથે પ્રેમમાં પડી છે અને તેણે તેની સાથે પોતાનાં લગ્ન કરવાનો નિર્ણય બહાર કર્યો છે. એક અંગ્રેજ યુવતી, વાળનારને પરણે એ સામે કેટલાકે વિરોધ

બધકત કર્યો છે, એટલું જ નહિ પણ યુવતીના માથાપે પણ લીકરીને સમજાવવામાં બાઈ રાખી નથી; પરંતુ અંગ્રેજ યુવતીએ રજા શબ્દોમાં સોને જણાવી દીધું છે કે, પોતે તે યુવકને ચાહે છે, તે તેની સાથે જ પરણે.

કન્દારીઆ ગામના રહેવાસી અને હાલમાં મુંબઈ રહેતા બા. રૂપરામની એરત બાઈ તપુબાઈ કાઠીઆરાં મેલમાં અમદાવાદ રહેને ઉતરેલો. શક પરથી તેની ઝડતી કરતાં એકસાઈક પોલીસને તેની પાસેથી ગાંભી મળી આવ્યો હતો. આથી તે રાત્રે દેને અ. કમાં રાખવામાં આવી હતી. તે વખતે ફરિ ઉપર હાજર રહેલા નગમલદુસેન અદમલદુસેને રાતના બાઈ તપુ ઉપર બળાતકાર કર્યો હતો. આ અંગે ફરીઆદ હરવામાં આવતાં એડીશનલ સેશન્સ જજે પોલીસને ચાર વર્ષની સજા કરી.

ગોધરાની ન્યુ હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરતી એક શિક્ષિત બાળાને રૂકલ છટપા પછી પતો નલાગતાં, પોલીસમાં ફરીઆદ નોંધાતાં, પોલીસે રાવળીયાવાડમાંથી એક મુસ્લીમના ધરમાંથી તે બાળાને પતો મેળવી, તે બાળાને ગુમ કરવા અંગે એ મુસ્લીમ સુવાનેની ધરપકડ કરી હતી. બાળાને તેના માથાપને સુમત કરવામાં આવી છે.

અમદાવાદમાં પીપલ્સ ચીએટર તરફથી બન્નવાયેલ નાટક 'દીંગણી ઘર'માં કામ કરનાર નવ વર્ગની નાનકડી બાળા કે. ઉમા અંબાલાલ મળચંદ્રભાઈ આચારામ વડીલનું અવસાન થયું. એથી ગુજરાતે એક આરાધન, કમારો ગુમાવી છે.

ગ્રીમતી ઐલાસ ફરજિયા તેમના તંત્રી-પતિ સાથે લંડનના પ્રવાસે ગયા છે.

સૌરભ

જગતને પ્રગતિ અને સુલેહસાંતિની ઘણીજ જરૂર છે. પણ તે હાલના વિજ્ઞાનના સાધનથી નહીં, પણ આધ્યાત્મિક શક્તિના વિકાસથી અને ઉચ્ચ માનવતાના શુદ્ધ જીવનમાં ઉનારવાથી જ મળી શકશે. તે સાધન ઉપનિષદોએ આપણી સન્મુખ મૂકેલું છે અને જગતનાં રાષ્ટ્રોને હિંદે આપ્યું છે. સંસ્કૃતિના વિચારમાં દેશકાળ પ્રમાણે પરિવર્તન થયા કરે છે. ચક્રની માફક બધું કરે છે, પણ તેની પાખ્ય અનંત અને અચળ બળ હોય તો તે 'અદ્વિત્ય'ના સિદ્ધાંતનું છે. સંસાર પરિવર્તનશીલ ન હોત તો આપણી સૃષ્ટિ એક જ પ્રદાયનો ગોળો હોત એમ ઉપનિષદ કહે છે. શુદ્ધ જીવવાને પણ સારનાથના ઉપદેશમાં પરેલું તરવ એજ મૂકેલું છે કે ધર્મચક્રને અધીન આપણાં અસ્તિત્વ, રિયતિ અને વિકાસ છે. બૌદ્ધ મત, સંન્યાસ, વિરાગ, તપ, દમ, દાન, દયા અને સ્વાર્થત્યાગ ઉપર માર મૂકે છે, જગતદગીર 'દમશ્ચયેવાધિકારસ્તે'નું રહસ્ય સમજવી કુટુંબ દારો પણ કૌંશ્ય-સત્યધર્મનું પાલન કરવાનું કહે છે. વિષયવિકારો ઉપર નિત્ય મેળવી રિયતિપ્રવૃત્તિ રિયતિ પ્રાપ્ત કરી પ્રભુમય જીવન જાળવું તે સાચો ધર્મ છે. રાજદારી ક્રાંતિ કે પરિવર્તનથી માનવસમાજની ઉન્નતિ કે પ્રગતિ થતી નથી, એ જગતનાં શુદ્ધોના છેક આજ સુધીના અનુભવોથી સિદ્ધ થઈ શકે છે. દયા, પ્રેમ અને ત્યાગથી જ માનવ-ઉન્નતિ થશે. આપણા ત્રિરંગી રાષ્ટ્રધ્વજનો તેના રંગો અને ચક્ર બધાનો પણ અર્થ 'એ જ છે. શાંતિ, ક્ષમાના અને તેજસ્વિતાના શુદ્ધોનું રહસ્ય સમજવાનું-વિજ્ઞાનની પ્રગતિ સાથે માનવપ્રેમ, સામ, દયા, અને એકલતાનો આદેશ એ આપણો રાષ્ટ્રધ્વજ આપે છે. ડૉ. રાધાકૃષ્ણન

પુરુષ એક અને પરંપરી શકતો નથી. જે ધરમાં ચાર-પાંચ માઇ હોય તે ધરમાં કન્યા વહેલી આવે છે અને તે કન્યા દરેકની સ્ત્રી ગણાય છે. તેના સંતાન અનુક્રમે મોટા, નાના બાઈઓના વારસા છે. એકશ્લોકને ત્યાં કન્યા આપતા માખાપ વિચાર કરે છે.

અમેરિકાના "થિપિવાન" પ્રશ્નો પોતે મોટી પડ્યા હોય તેવી ગમે તે સ્ત્રીને માટે લડે અથો છે. આ પ્રશ્નોને પોતાની મા સુંદર લાગે તો દેહ પિતાની પાસેથી તેને બળ પૂરકે પરણે છે. આ "થિપિવાન" લોકોમાં છટાછેડાનો અર્થ સ્ત્રીને સારી રીતે માર મારીને ધરમાંથી કાઢી મૂકવી એટલો જ થાય છે.

એનિસિનિયાના લોકો દેહાંત દંડની સમ્મતિ સરદારને પોતાના માથાનાં બદલામાં યુવાન કન્યા કે પત્ની સમર્પણ કરતા. એ ક્રીમતી બેટ વળી સરદાર જે ચાર દિવસ પછી મન કાપે તેને આપી દે છે.

તિબેટની સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર બહુ પંકાતું નથી. તેઓ જોટલા હોય તેટલા બધા બાઇઓને પતિરૂપે પસંદ કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ દયા આવે તો આઠોડીપાઠોડીની ચરમ વિનંતિ પણ અમાન્ય કરતી નથી. તેમ છતાં તે દેહના લોકો તેમની સ્ત્રીઓનું પૂજન જ સન્માન

કિમાલર્પ ટેકરીનજીના સારા જમીનદારો પોતાના મોભા પ્રમાણે એક ઉપર બીજી સ્ત્રી કરે છે. જોનપુર પરમજામાં કોઇ પણ એક

દિનિદિપમાં પુરૂષો લગાઇ કરી કોઇને બંદી બનાવી લઈ આવે તો તેનો આહાર કરતાં પહેલાં સ્ત્રીઓના આનંદને માટે તેને અંતરપુરમાં મોકલી દે છે. તેના હાથ પગ બાંધેલા હોય છે. સ્ત્રીઓને સૌથી મોટો આનંદ ધારદાર અઅથી તેની આંખો ફેડી નાંખવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ એ અભાગિયાને ઘેરીને ઉભી જ હોય છે. કોઇ આંખો ફેડી નાખે છે, કોઈ છરી મારી પેટ ફાડી નાખી આંતરડા બહાર કાઢે છે. કોઈ પથ્થર વડે દાંત તોડી નાંખે છે. એ જેમ વધારે ઘોસો પાડે તેમ તેમને વધારે આનંદ પડે છે.

અંદામાન દ્વિપમાં જંગલીઓમાં એક રિવાજ છે કે બાળકને દાંત ન આવે ત્યાં સુધી પતીપત્ની એક સાથે રહે છે. પછી પોતપોતાના રસ્તે પડે છે. પુરૂષ બીજી સ્ત્રી જોળાશે છે ને સ્ત્રી પણ એવું જ કરે છે. તે વખતે માતા ધણું કરીને પોતાના આવેલા બાળકને જળાશયને કંઠે મૂકી દઈને બીજાં ઘર માંડવા જાય છે.

*

થોડાં વર્ષો પૂર્વે મુંબઈમાં બોમ્બે પ્રાચીનશીલક વુમન્સ સ્પોર્ટ્સ એસોસીએશન (મહિલા પ્રાંતિક ક્રિડા સંઘ) નામની એક સંસ્થા સ્થપાઈ હતી પરંતુ તે કોઈ પણ કાર્ય નહિ કરતાં અસ્ત પામી હતી. નિરનિરાળા સ્વરૂપની ક્રિડા (રમત-ખેલ) માટે આરથા નિર્માણ કરવી, મહિલાઓની રમતગમતની મેચ, હરિશ્ચંદ્ર સાહુ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી, એ દષ્ટિએ આવી સંસ્થાની આવશ્યકતા આજે વધુ લાગવા માંડી છે. આ બાબતમાં એરટ્રેલીઅન સ્ત્રીઓનું ઉદાહરણ હિંદી સ્ત્રીઓએ પોતાની નજર સમક્ષ રાખવું જોઈએ.

એરટ્રેલીઆમાં સ્ત્રીઓના સંબંધિત પ્રયાસને કારણે હેલ્થ ૨૫ વર્ષમાં મહિલાઓએ ક્રિકેટ, બાસ્કેટ-બોલ, બેસ-બોલ, હોકી, બોલ,

બેડમીન્ટન, ટેનીસ, તરવાનું કાર્ય વગેરે ક્ષેત્રોમાં સારી પ્રગતિ કરી છે. વિક્ટોરીઅન વુમન્સ એમેચ્યોર્સ એથલેટિક એસોસીએશન નામની સ્ત્રીઓના રમતગમત વિષયક મંડળે મેલબોર્નની સીડી કાઉન્સિલ તરફથી આ ક્ષેત્ર માટે એક અલગ ક્રિડાગણુ પણ મેળવ્યું છે.

મુંબઈમાં સ્ત્રીઓની રમતગમતની બાબતમાં કંઈક મતભેદ છે. જેમકે હોકી માટેની મહિલાઓની “ફિલ્ડેન્દાર કંપ” માટેની થનારી હરિશ્ચંદ્ર (મેચ) ઉનાળાની આખરની ત્રણ મહત્ત્વના સમય સાથે લખતાં મિ. તાલ્યારખાને કહ્યું હતું કે, “પ્રાંતિક હોકી સંઘના કેટલાક અધિકારીઓને પુરૂષોની એ રમત માટે નેટલે જવા લાગે છે, તેટલી સ્ત્રીઓની હોકી માં લાગતી નથી. સ્ત્રીઓની હોકીની રાષ્ટ્રીય હરિશ્ચંદ્ર ધરણી નિવસે જ નહિ એવી પણ તેમને એક વખત ધારતી લાગતી હતી !”

હોકી ક્ષેત્ર અધિકારીઓની આવી સમજદાર ધારણા હતી. પરંતુ એ મેચ સફળ થઈ હતી અને તે બેવા પ્રેક્ષકો પૂરતી સંખ્યામાં આવતા હતા તથા તે રમત માટે પૂરી આરથા પણ દર્શાવતા હતા. આ પ્રેક્ષકોનું વર્તન પણ પૂર્ણ પછે બેલાડીપણાનું હતું. હોકીની રમતમાં ફક્ત એંગ્લો-ઇન્ડિયન અને હિંદી કેથોલિક સ્ત્રીઓ ભાગ લે છે. આવી પરિસ્થિતિ નહિ રહેવી જોઈએ અને હિંદુ-મુસ્લીમ સ્ત્રીઓએ પણ તેમાં ભાગ લેવો જોઈએ એવું વર્તમાનપત્રોમાં રમતગમતના વિષયોના લેખકોએ આગ્રહથી કહ્યું છે.

હોકી પ્રમાણે ગોલ્ફની રમત પણ અલ્પાંકિ હિંદમાં ઔરવર્ણી શોળાના હાથમાં જ મહત્ત્વ અંશે છે એમ કહીએ તો ચાલે, ઉટાકામાં ર્માં એ માસમાં સ્ત્રીઓની ગોલ્ફની હરિશ્ચંદ્ર-મેચ રમાઈ તેમાં યુરોપિયન અને એવી મહિલાઓએ ભાગ લીધેલા હતા. હિંદમાંથી કાશ્મીરના સુલત્રાંમાંથી મિસિસ ટેલર નામની એક સ્ત્રીએ બ્રિટનમાંની સ્ત્રીઓની ગોલ્ફની રમત

હરિકાષ્ઠમાં પોતાનું નામ નોંધાવ્યાનું પ્રસિદ્ધ થયું હતું.

અધારાદણુ (ધોડા પર સ્વારી)એ પણ એક એવી રમત છે કે તેમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લે તો અમુકમુલ્ય તેમાં કાંઈ નથી. કલકત્તામાં માત્ર મહિલા-સવારો માટે જ ધોડાની ઘરન રમાઈ હતી. એ મેચમાં ફક્ત બે સ્ત્રીઓ-મિસિસ હેલામ તથા મિસિસ ગાર્ડનર-એટલે કે સુરેશ્વરન યા એવી મહિલાઓએ જ ભાગ લીધો હતો. મુખ્યમાં સ્ત્રી-પુરુષ ઘોડેસવારોની એક રમતો ખેલાઈ હતી. તેમાં કુમારી તેદમી વજીરે આધારાદણુમાં સાફ નેપુરુષ દાખલું હતું.

નોંધાવવામાં પણ સ્ત્રીઓ માટે યોગ્ય એવો વ્યાખ્યાનનો પ્રકાર છે. પરંતુ મહિલાઓ કલકત્તાની “રોચી-ગ કલ્ચ”ની સલાસક થઈ શકતી નથી. આથી તેઓ ટેનીસ રમીને જ સર્વ હોશ પૂરી કરે છે, અને પુરી થયાનું મનથી મનાવી લે છે, એમ કલકત્તાની ફેશનેબલ સોસાયટી માટે લખતાં એક લેખકે જણાવ્યું છે. ટેનીસ અને બેડમીન્ટન એ માત્ર એવી રમતો છે કે તેમાં હિંદી સ્ત્રીઓએ પોતાને માટે નિશ્ચિત સ્થાન સંપાદન કરી લેવું જોઈએ.

બેડમીન્ટનની એક ચેમ્પીયન (પ્રથમ-નિપુણ) થી. તારા દેવધર અધારે અમેરિકામાં બાયોકેમીસ્ટ્રીનો અભ્યાસ કરે છે. તેને માટે બોંધતાં તેના પિતા ગ્રેડેસર દેવધર કેટલાક મહિના પૂર્વે એક મુલાકાત દરમ્યાન જણાવ્યું હતું કે, “હમણાં તારાનું અભ્યાસ વિગેરેનું કામ જ એટલું બરપુર છે કે કુનિવર્સિટીની બહાર જઈ રમવાનો તેને વખત જ મળતો નથી. ટેનીસ, બેડમીન્ટન માટે ખરેખર ફેલિ ફેલિનિયામાં” જવું જોઈએ. તારાનું વર્તમાન બાયોકેમીસ્ટ્રીનું શિક્ષણ પુરું થાય એટલે તેણે ફેલિફેલિનિયામાં છ મહિના ફીમીલસ દરમર ડીપ્રોગ્રાનો અભ્યાસક્રમ હાથ ધરી ત્યાં ખૂબ રમવું એવો. વિચાર હમણાં રાખ્યો છે.” વિસેકોન સ્ટેટ ચેમ્પીયનશીપ (સર્વોપરિતા)

મેચમાં તારા દેવધરે વિજય મેળવ્યાની ખબર મળે મહિને આવી છે. મિસુરી સંસ્થાનમાં પણ તે રમતી હતી અને છેવટની હરિકાષ્ઠ સુધી વિજયી બનતી ગઈ, પરંતુ આખરી મેચમાં માત્ર તેને યશ મળી શક્યો નહિ.

સ્ત્રીઓના ક્રિડાક્ષેત્રમાં નામ નોંધાવવા જેવી એ સંસ્થા આજે બંગાળમાં છે. “લુમ્સ સ્પોર્ટ્સ વર્ક્સ” (મહિલાઓની રમતગમતની દુનિયા) નામનું માસિક આજે નવ વર્ષથી કલકત્તામાંથી નીકળે છે. અધારણ સમિતિના એક ઉપ-પ્રમુખ ડો. એચ સી. મુકરજી તેના સંપાદક છે. ખીરુ, દોહ, વર્ધા “લુમ્સ સ્પોર્ટ્સ રેફરેન્સ” (મહિલા રમતગમત સંઘ) નામની સંસ્થા બંગાળમાં કામ કરે છે. અને ગયા મવનંતના પત્ની નેના “પેટન” હતાં. અન્ય પ્રાંતોમાં પણ સ્ત્રીઓની રમતગમત સંબંધી કાર્ય કરવાની આ મંડળની અભિલાષા છે. પરંતુ બંગાળની ગરબડને કારણે એ હજી શક્ય બન્યું નથી.

ટેનીસ તો દરેક સ્થાને રમાય છે ને સ્ત્રીઓ માટે સામાન્ય રમત થઈ પડી છે. ક્રિકેટ મેચો પણ ઝૂંબડમાં રમાય છે. અમદાવાદે પણ સ્ત્રીઓ માટે ક્રિકેટ મેચ ગોઠવી હતી, પણ પછી એ સંસ્થા ચાલુ રહી નથી.

સ્ત્રીઓએ ગામડામાં હુતુતુ જેવી રમતો રમીને પણ શારીરિક કસરત મેળવવી જોઈએ. મજુરી કરનાર સ્ત્રીઓ તો પૂરતો થમ મેળવી લે છે, પણ બેઠાડુ સ્ત્રીઓ માટે થોડી કસરત જરૂરી છે અને તે આગેાદ પ્રમોદ દ્વારા—ક્રિડાઓ મારફત મેળવવા પ્રયત્ન કરે એ ઇચ્છવા જેવું છે. છતાં સ્ત્રીઓએ પોતાના રમતગમતનો ક્ષેત્રો વિકસાવ્યાં હોય એવું કાંઈ પણ સંકેતમાં બાજેજ એવા મળશે. મુખ્યમાં પણ બર્મિન્ગ્હામ માત્ર મંજીપાની રમતો કે શેતરંજની દરીકાષ્ઠો ગોઠવે છે. તેમણે એમની સમા-સહ બહેનો માટે અંગકસરત મળે એવાં વિધ-વિધ ક્રિડાંજણો ઉભા કરવાં જરૂરી છે.

—ચંપકલાલ મોદી

સ્વરક્ષણ અને માનજાતના વિષયમાં સ્ત્રીઓએ ડેજવણી અને માન મેળવી લેવું જોઈએ એવી શ્રીમતી સુચેના બહેન કિપલાનીએ બહેનોને સલાહ આપી છે.

* વરસોડા અનીલ સ્ત્રી સમાજ તરફથી ત્યાંના રાણી સાહેબનો જન્મ દિવસ ઉજવાયો. તેમાં શ્રી. કાન્તાબહેન, કુ. પુષ્પા દલવી વગેરેએ રંજન કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો હતો. વાંસદવાળાં સૌ બાબી સાહેબ અને ખેરવાવાળા સૌ હેમંતકુમારી સાહેબે હાજરી આપી હતી.

* કલકત્તામાં ભવાનીપુરમાં શ્રી. જ્યોત્સ્ના મંડળ (તદન કુમારીકાઓ માટે) તરફથી શ્રી. બાનુમતી બહેન હીમચંદબાઈ શાહ (બડકદવાળા)ના પ્રમુખપદે શરદોત્સવ ઉજવાયો તે 'ધરતીની પુત્રી' નાટક બજવાયું આ પ્રસંગે શ્રી. મંગળાબહેન ત્રિવેદી અને શ્રી. વસંતબહેન જોશી તરફથી મંડળને શેકડ રકમની ભેટ મળી હતી.

* મુંબઈમાં દાદર વિભાગમાં શ્રી. રામકુંવર ધર્મોદ એકસરે જરથાનું ઉદ્ઘાટન થયું.

જળમામ ને ગુજરાતી સમાજ તરફથી જમનાદાસ ગોરધનદાસના પ્રમુખપદે ઉત્સવ ઉજવાયો તેમાં સૌ. રમાબેન, પંડ્યા, સૌ. વિદ્યાબેન બ્યાસ, કુ. મંજુલા ત્રિવેદી, અને કુ. જસવંતી ત્રિવેદીએ રંજન કાર્યક્રમમાં ભાગ લીધો હતો.

* મુંબઈમાં એક મારવાડીને ત્યાં ડોપનું બાળક અનામત થઈ પૈસા લઈ મર્યો. પાછળથી ખબર પડી કે એ બાળક તો ડોપનું ઉપાડી આવેલ હતું.

* અખીલ હિંદ મહિલા પરિષદ હિંદોસ્થાનમાં મદ્રાસમાં ભરાવાની છે તેમાં સુરત શાખા તરફથી શ્રી. જ્યોત્સ્ના બહેન સુલભ તથા શ્રી. કુસુમબહેન શાહ પ્રતિનિધિ તરીકે સુંદાર્યા.

* ત્રીપુરાના મંદારાણી સાહેબે પ્રજાને ગમે તેવી અફવાઓને કારણે ગમરાટથી દૂર રહી હિંમત રાખવા આમ્રહ કંપી છે.

* મુંબઈમાં ચીમ્બુરમાં કૃષ્ણાનાથ નામની મુલાન ઓનું ખૂન થવાનું કહેવાય છે.

ચાણા જલ્દામાં પાલ-ધરતી ત્રણ માઈલ દૂર બંધકર બસ અકરમાત થયો તેમાં ઉમરગામના મામલતદાર શ્રી. અંબિકણેનાં પત્ની અને તેમની બે પુત્રીઓ માર્યાં ગયાં.

* મુંબઈમાં જાહેર ખખરનું કામ કરતા શ્રી. મણીધરકુમાર ભટ્ટનાં પત્ની, શ્રી. વિમળા બહેનનું અકરમાત દાગી જવાથી અવસાન થયું.

* મુંબઈમાં પાણડી લખતે જ્યોત્સના બાહે આપવા માટે ખારના શ્રીમતી સુશીમાબાઈ પ્રેસવાળાને છ માસની સજા અને હજાર રૂપિયા દંડ થયો.

* ઇંગ્લાંડના ભાતી સભાગી એલીઝાબેથનાં મી. શીમોપ માઉન્ટમેટન સાથે લગ્ન થયાં. તે પ્રસંગે જગતભરમાંથી મુજેચ્છાઓ અને લેટોનો વરસાદ વરસ્યો હતો.

* નવી રથામેલી ફ્રેંચ સર-કારમાં જેડમ પોન્સો ચેપેસ વસ્તી અને આરોગ્ય ખાતાનાં પ્રધાન સુંદાર્યા છે.

શ્રી મ લા હીલ રોટસની રહેવાસી આરમુરદીમઓઓએ હિંદુ ધર્મ 'સ્વીકાર્યો' હતો. એમને પરાણે જુમ્મા મસ્જિદમાં તેડી જઈ ત્યાંથી તેમની મરજી વિરૂદ્ધ તેમને પાકીસ્તાનમાં ઉપાડી મયા હોવાની ફરીયાદ સીમલા હાઇકોર્ટમાં એક ફરીયાદીએ કરી છે. તે ઉપરથી ઓઓને નવેમ્બરમાં હાજર કરવા કોર્ટ હુકમ કાઢ્યો છે.

જુનિમાં શ્રીમતી અમ્મુ રવામીનાયનના પ્રમુખપદે આરોગ્ય પ્રસુતિ અને બાળ સંરક્ષણ ટ્રેનર-સ મળ્યાં હતી. તેમાં પ્રસુતિશુકોની સાથે બર્થ કંટ્રોલ ક્લીનિક ઉધાડવા સરકારને વિનંતી કરી હતી.

હઠી ક્ષુદ્રક મહિલા પરિવહ કારવારમાં ભરાઈ તેમાં બેલગામ અને કારવાર જીલ્લામાં મરાઠી બાબા બેલાતી હોવા છતાં તે જીલ્લાઓને ક્ષુદ્રક સાથે જોડ્યા છે માટે તે જીલ્લાને મહારાષ્ટ્ર સાથે જોડવા હરાવ ક્યો.

અમદાવાદના જાણીતા શેઠ, અંબાલાલ સારાગામનાં પુત્રી કુ. ભારતીનાં લગ્ન લંડનના જાણીતા થીએટ્રોના માસિક સરઝોરવાઈ રોલના પુત્ર મી. ડેનીસ રોલ સાથે વૈદિક પદ્ધતિથી થયાં હતાં.

કચ્છ જૂનના ઓ મંડળે અ. સો. તારાલક્ષ્મી બહેનના પ્રમુખપદે સરદોત્સવ ઉત્તરી દહાણી કરી. આ મંડળના ઉપપ્રમુખ તરીકે શ્રીમતી કુસુમ બહેન રાણા, અગ્નનચી તરીકે શ્રી. મેનાબહેન સંપટ અને સેક્રટરી શ્રી. ચારદાબહેન ત્રોવેદી ચુંટાયાં છે.

એક જીલ્લા લોકલેડના હરિજન સભ્ય શ્રી. કેસવાલ પરમારના પુત્રી કુ. મણીબહેનના કરાડીના શ્રી. લક્ષ્મીચંદર મહેતા સાથે લગ્ન નક્કો થયાં.

જુનમાં શ્રીમતી વાયેચેટ આદવાની ધારાસભાના સભ્ય તરીકે નીમલ્લંક થઈ.

અમદાવાદમાં શ્રી બગવતી સુરગસે અમદાવાદના શ્રી. ગેવિંદલાલ છોટલાલ બાવસાર સાથે સંસાર સુધારા સમાજના આગ્રયેસ્નેહપ્રમ ક્યાં.

રાણપુરમ મદ્રાસમાં એક ૭૫ વર્ષની વૃદ્ધ ઓએ પોતાના આર બાળકોને દરિયામાં નાંખી દઈ પોતે પણ દરિયામાં પડી હતી. બાળકો મરી ગયાં પણ તે બાળકે માછીમારોએ બચાવી લીધી. પોલીસે તેના ઉપર ખૂન અને આપઘાતનો કેસ ક્યો છે.

તાતા ઈન્ડસ્ટ્રીઝમાં બાળ રક્ષણ કામ કરતા મીસીસ ઈન્દીરા વેણુને યુનાઈટેડ રોટસ અને કનેડામાં યતા બાળરક્ષણના કામને અભ્યાસ કરવા સંરચા તરફથી ફેલોશીપ આપવામાં આવી છે. તેઓ વિમાન મારફત અમેરિકા ગયાં.

મદ્રાસમાં મહિલા પરિવહ ડો. મીસીસ રાધાગામ સુખાચનના હાથે ખુલી મુકાઈ.

હારબાના અને તેની આસપાસના ગામમાંથી છોકરીઓના અપહરણના કિસ્સા ખન્યા છે, તેમાં સફરના મહેસુલી પ્રધાન શ્રી. નારણદાસની બે કુंवारी કન્યાઓને ઉપાડી જવામાં આવી છે.

હયાત પત્નીએ પીછા ઓ કરનાર સાથે પહેલી ઓએ જ ફરીઆદ કરી હોય તો જ કેસ ચાલે, એમ કહી અમદાવાદના મેજસ્ટ્રેટ એવા મેસો કાડીનાખ્યા.

રાંચીમાં કુ. પ્રતિભા રોય સાથે શ્રી. લક્ષ્મીદાસ દાણીનાં આંતરપ્રાંતિય લગ્ન થશે.

'સેવક'ના તંત્રી શ્રી. પ્રહલાદજી બલમદેના પત્ની શ્રી. નર્મદાબહેનનું અવસાન થયું.

મુંબઈ સરકાર અને વડોદરા રાજ્ય મેડીકલ કોલેજીસોમાં રજીસ્ટર થયેલ
ઈન્ફીરીયલ મન્ટરનેશનલ મેડીકલ કોલેજમાં “હાલીક”ની ડીગ્રી મેળવેલ
અખીલ હીંદ આયુર્વેદિક અને યુનાની તિબ્બી કોન્ટ્રીન્સના મેમ્બર,
યુનાની લેડી ડૉક્ટર એ. આર. એસ. બ્રિજન નિઝામીએ ૨૦ વર્ષથી ઉપરાંત સેમની
વિશાળ પ્રયોગશાળામાં ઘણાજ પરીક્ષમ તથા મુશ્કળ દ્રવ્યો અર્થાં બાદ આ ઔષધોનું પ્રચાર
કાર્યમાં સફળ થયા છે. સેંકડો સર્ટીફિકેટો મેળવેલ સો એ સો ટકા અસરકારક છે.

“ ઔલાદ ”

સ્વતંત્રિ તે મુખ્ય સાધન છે. પરમેશ્વરે તમામ
સ્ત્રીઓને પ્રત્યક્ષ કરવાનો મર્મ લક્ષીસ કરેલો
છે. પરંતુ સ્ત્રીઓમાં ને વ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે
તેવું ધારણ માત્ર ગર્ભાશય સંબંધી મેષી રોગો
હોય છે, આવા રોગો દુર કરી સંતાન પ્રાપ્તિ માટે
અમારી દવા ઔલાદ વાપરો. આ દવા ઘણા
રોગોમાં ફેલોસમંદ નીવડેલ છે. રૂઝ ન આપતું હોય,
અનિવશીત હોય, આવતાં પહેલાં અગર પછી દર્દ
થઈ હોય, ખરા રથાને કમલ ન હોય, સોલ હોય,
હીરોડીરીયા, સફેદ પ્રદર અને ગર્ભ ધારણ કરવામાં
હુરકતરૂપ તમામ ખીમારીઓ દુર થઈ માલીકની
રૂપાયી ગર્ભ ધારણ થઈ તંદુરસ્ત બાળકનો જન્મ
થશે. ૩૦ દીવસની દવા ૧૨ ઔંસની બાટલીની
દીંમત (પિર્ડીઝ અને રવાંતરી ખર્ચ) સહ ૩.૩૫)
બોર્ડર સાથે આ રકમ મનીબોર્ડરથી મોકલવી
થશે. આ દવા સાથે એક મહાન તાલીજ આપ-
વામાં આવશે. આ તાલીજ સ્ત્રીએ પહેરવું અને
પ્રસવ થયા પછી બાળકને પહેરાવવું, જેની
બરકતથી બાળક ઘણું જીવશે.

“ શહેનશાહી-ટોનીક ”

શુરક, અંબર, કેસર, અરકેલાલ, સોનાંચાંદી
અને ફોલોનું રસ વિગેરે બહુમુલ્ય ચીજોથી શાસ્ત્રોક્ત
પદ્ધતિએ બનેલ આ “ટોનીક” શાહીની શક્તિ કરે
છે. નિર્બળતા દુર કરી શરીરમાં ચક્રિત કરવાનું કરે
છે. દરોજના પ્રમાણ મોશાક દુધ માખણ વિ.
ખુબ હલ્કા કરે છે. બદનને મજબુત બનાવે છે.
અને શરીરમાં નવું જીવન આવે છે, તાજગી
અને ખુશનુસર બનાવે છે. પુરુષના માટે ખાસ
લાભ વળે છે. કમજોર સ્ત્રીઓ પણ આ ટોનીકનો
ઉપયોગ કરી શકે છે. ૨૦ દીવસની દવા ૧૨
ઔંસની બાટલીની કીંમત (પિર્ડીઝ અને રવાંતરી
ખર્ચ) સહ ૩.૨૫) બોર્ડર સાથે આ રકમ
અમારથી મનીબોર્ડરથી મોકલવી થશે. આ
દવામાં બહુ મુલ્ય ઔષધોનો સમાવેશ હોવાથી
આની કપર દરવિદ કીંમત બોલાઈમાં બોલી છે.
માનસીક અને શારીરિક શક્તિઓ વધારવા માટે
આ એક અદ્ભુત ઔષધ છે. એક વખત મનાથી
ખાતરી કરવા અમારી મલામત છે.

યુનાની લેડી ડૉક્ટર એ. આર. એસ. નિઝામી
ડૉ. મીરા હરવાળ ખાસે, મું. પાટણ (વિતરે ગુજરાત)

જોડસો વાંપરવા ભંતામણા ફો છે

પ્રવાર

ગ્રાહ્યુરો

બાળકને તંદુરસ્ત રાખો છે

દરેક વાપણા માટેથી મળશે

અમીરવાડાની દરોજી બપોરે ૧૦ થી ૨૦ વાગે

[ચિત્રકાર]

નામ-વિદાય

[યતપ્રજા બી. મિશ્રી]

વર્ષ ૬ મું : અંક ૩ ને

: સંપાદક :
મનુભાઈ બેઘાણી

પ્રાપ્ત, ૨૦૦૪, જાન્યુ. '૪૮

અશ્વિન

આદર્શ

અને

આરોગ્યપ્રદ

રસોઈ માટે—

રસદા

પૌષ્ટિક તત્વોથી ભરપૂર

[વનસ્પતિ]

卐

અશ્વિનની

અન્ય બનાવટો :

- રીફર્ફર્ડ આઈસ
- સાયુ :
- રેફરીકેટ્ડ સ્પીરીટ
- રીફરીકેટ્ડ પ્રોડક્ટ્સ

દેશના પ્રાદ્યુત્પાદકોનાં

અમારા આયોજાઈ

એજન્સી પાસેથી મળી

શકશે.

અશ્વિન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લી. લ્ડોદરા
સમસાયા

મુખ્ય :

જૈન ટ્રેડીંગ કું.

૪૬, ખીન્ને બોધવાડા,

મુખ્ય : ૨

મુખ્ય :

મેસર્સ રસદા એજન્સી

૪, રંગવાલા માર્કેટ, રેલ્વેપુરા,

અમદાવાદ.

સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું માસિક

સ્ત્રી જીવન

વર્ષ નવમું : પોષ ૨૦૦૪ : જાન્યુઆરી ૧૯૪૮ : અંક ૩૭૦

ખરીદી અને વેચાણ.

દુમકેલુ

પ્રછી એક વેપારીએ પૂછ્યું : 'અમને ખરીદી અને વેચાણ વિષે શંકા છે.'

અને એણે કહ્યું : 'પૃથ્વી ધનધાન્યથી ભરપૂર છે. એ તમને જે આપે છે, તે જો તમે ચોખ્ખી રીતે લેતાં શીખો, તો તમારે કોઈ દિવસ તંગી અનુભવવાનો સમય નહિ આવે.'

કેવળ અને વિક્રય કરનારાઓ વેપાર કરે છે એમ આપણે માનીએ છીએ. એ માન્યતા ભૂલ ભરેલી છે. વિનિમય-વસ્તુને સાટે જે વસ્તુ લે છે તે આપે છે એ પૃથ્વીના સંપત્તિ રહસ્યને જાણે છે. અસંતોષ એ સિદ્ધાન્ત સંતાન છે. સંતોષ અને સમૃદ્ધિ એ વિનિમયનાં ખમ્બાં છે.

છતાં વસ્તુ વિનિમય કરનારે પ્રોતાનું નિયમન સરજવું પડશે. જરૂરિયાતનો જે લાભ લેશે, એને લાભ તો મળશે, પણ હાની નહિ મળે. એમ માનવાની એ ભૂલ કરશે, તો એક દિવસે એને રાતે પાણીએ રોલું પડશે. આ સદ્વિમાં સઘળી વસ્તુઓ માટે ભગવાને ઋતુઓ પેદા કરી છે. એક ઋતુ આવે છે, જ્યારે તમે જરૂરિયાતવાળાઓને ઝૂડી કાઢો છો; બીજી ઋતુ આવે છે, જ્યારે તમને ઝૂડનારા આવે છે. ત્યારે તમે બોલવા માંડો છો કે, 'અરેરે! આ તો અસદ્ધ અન્યાય કહેવાય!' પણ તમે ન્યાય જૂલ્યા હતા, એ તમને યાદ નથી રહેતું. એટલે હું કહું છું કે, બહુ જ જરૂરિયાત છે એમ જોઈને, જે વસ્તુનો લાભ મૂકશે એ લાભ તો મેળવશે, પણ હાની નહિ મળે એમ માનવાની એ ભૂલ ન કરે. હા, લાભ તાત્કાલિક મળશે; અને હાની તો ત્યારે આવશે જ્યારે એ સુખમાં ધોરતો હશે!

બહારમાં તમે ભોગ ચવાની રીતરસમ પાડો. કાપડ લાવો, હથિયાર લાવો,

ધાન્ય લાવે, જરૂરી પદાર્થો લાવે અને શુભરી ભરે. પછી એમના ભાવ ઠરાવીને વિનિમય કરતાં શીખે.

શ્રમ સાટે શ્રમ આપવાની નવી પ્રથા તમે દાખલ કરો. પહેલાં ધીમથી શરુઆત કરો. માનવ માનવ વચ્ચે, સિદ્ધાએ જે યાંત્રિક સંબંધ સ્થાપ્યો છે, એને ઉદામવાનો કાર્થિક રસ્તો તમે સાથે સાથે નહિ રાખો તો તમારી અવસ્થા, પાણીનો માર સહન કરતા-પણ ખાળ વિનાના-ઘર જેવી થશે. એ પડશે ત્યારે છેક ઘરમૂળથી પડી જશે !

જમીનની દરેક પેદાશનો પ્રથમ વિનિમય શરૂ કર્યો તો પણ તમે એ દિશામાં ઘણું કરી શક્યો. અને પછી સીનેમા, નાટક, સંગીત અને ટેળવણી, દવા, કાપડ અને તમારે તમામ પદાર્થના મૂલ્યાંકન કરવાની તમને દબ આપડી જશે.

કોઈ જરૂરિયાતવાળો, પોતાની જરૂરિયાત દિલમાં ને દિલમાં રાખીને, ખખડતો ચાલ્યો નંચ, એ સ્થિતિ સૌને માટે શરમજનક છે. અને શરમજનક તો ઠીક, એ સ્થિતિ લયંકર છે. રાક્ષસી લાલસાનો જન્મ એમાંથી થાય છે. લોહીની નદીઓ એમાંથી આવે છે !

આ ભૂમિ ઉપર, તમે કોઈ દિવસ આવી રાક્ષસી માયાથી સંરબ્ધેલી તંગી દીઠી હતી ? એ તંગી કોણે કરી છે, ખબર છે ? સિદ્ધાએ.

માટે સિદ્ધા ઓછા કરો. ગવર્નરથી માંડીને લાંગી સુધી સૌને પદાર્થ સ્વીકારતાં શીખવાડો. જોખો ધરીને ગવર્નર કે મોટો પ્રધાન ઉભો હોય, ને એના જોખામાં પાંચથેર ઘડ પડે, એવી જૂની સમાજવ્યવસ્થાનું નવેસરથી મંડાણ કરો, એટલે તમારી ભૂમિમાં દૂધ ઘી અને મધની નદીઓ વહેશે. વાતો કરવાથી તો ધૂંકની નદીઓ વહેશે !

તમારા નાનામાં નાના માણસની, નાનામાં નાની જરૂરિયાતને સંતોષ્યા પછી જ જ્યાં નગરપતિ સુધા જાય છે, એવી કોઈ નગરી, એવો કોઈ નગરપતિ, કે એવો કોઈ સુધરાઈ પ્રમુખ તમે જોયો ?

તમે તો અંગ્રેજ છાપનો માલ લાવ્યા છો, અને 'એ અંગ્રેજ છાપનો ઘોરણે જ, પાંચ વરસની ને દસ વરસની, દસ વરસની ને પંદર વરસની, એવી યોજનાઓના ગંજ ને ગંજ ખોલ ખોલ કર્યો કરો છો. તમને ખબર છે ખરી કે જ્યારે સ્વપ્ના વિના માણસ ખોલ ખોલ કરે છે ત્યારે એ પોતાની જાતને અને પોતાની પ્રજાને-તમામને એક લયંકર વિનિપાતને મારો દોરી લઈ છે ?

આવો વિનિપાત અટકાવવો હોય તો આજથી જ નિશ્ચય કરો. પદાર્થને સાટે પદાર્થ શી રીતે ગોઠવાય એની વિવિધ રચનાનો નવેસરથી આંક માંડો. એ છે એકડો. પણ એ એકડા વિના ખાકીના ઝંધા તો મીડાંજ છે !

૨૧ હરના એક સ્વચ્છ હવાવાળા ચાંદ
રસ્તા ઉપર સરેદ પડ્યરતું એ ભવ્ય અને
મતેહર મકાન આવેલું હતું. મકાનને મોટું
આંગણ હતું-આંગણમાં સરસ જગીચો હતો.
એ મકાન જેવું સુંદર તેવું જ સ્વચ્છ હતું. એના
ઉપર મોટે અક્ષરે લખેલું પાંદિયું પંચાતું હતું:
"શ્રી લક્ષ્મી પ્રસતિગૃહ."

શહેરના એક સખી શ્રીમતે મોટી રકમ
ખર્ચાને આ સંસ્થા માટે મકાન બંધાવી આપ્યું
ત્યારે ગાયબોડો કહેતા કે 'એને નાણા વેડફી
દેવાની લત લાગી છે. આપણા ઉગળાં
વરણના લોકોની સ્ત્રીઓ કાંઈ સુરોપીઓની
પેઠે થોડી જ સુવાવડખાનામાં છોકરાં જન્મતા
જવાની' છો અને એવું તે કાંઈ સાફ સામેલ
એમ લોકોની દલીલ હતી. સરસ્વાતના બે ત્રણ
વરસ સુધી તો આ સુવાવડખાનામાં ભાગ્યે જ
કોઈ રડીખડી પ્રસૂતા કોઈ કોઈ વાર આવી
આતી. પૈસા મુદત આપવાના હતા નહીં, છતાં
આવી સમયનો લાભ આમવાસીઓ ન લેતા.
ગરીબ અને સાધનહીન સ્ત્રીઓને એ લાભ
મળી શકે છે એવી યે ખચર લણા થોડા લોકોને
હતી. તેમને બધા લાગતો કે ત્યાં એમને
કોઈ ઉછું નહિ રાખે. મધ્યમ વર્ગના લોકોના
લોકોને લોકાપવાદનો બધા લાગતો. "પૈસા
ખચાવવા છે, તકલીફ ખચાવવી છે, ઘરમાં
સમજઈ નથી. સાસુ વહુને જનતું નથી."
વગેરે લોકજીહવાના પ્રહારોની ખીક લાગતી.
શ્રીમંતવર્ગના માણસોને આવી ધમોડા સંસ્થાનો
લાભ લેવામાં માનહાનિ લાગતી. એટલે
સરસ્વાતના વર્ગોમાં તો એ મકાન અને એ
સંસ્થામાં રોકવામાં આવેલા રોકડર, નસો,
આપાઓ વગેરે માણસોના ખર્ચે એમ ને એમ
ચર્ચે જતા હતા અને આમતી સરચક
વસંતોમાંથી જહ જ થોડી સ્ત્રીઓ એનો લાભ
મેળવી શકતી હતી.

ન્યાયાધીશની માતાએ કહેલી

છાની વાત

લેખક:

શ્રી. મુણ્વંતરાય આચાર્ય

*

પણ વખત જતો ગયો તેમ તેમ લોકો
એ સંસ્થાના ફાયદા સમજતા ગયા. મધ્યમ
સ્થિતિના પણ આગળપડતા વિચારોના કેટલાક
જુવાનોએ લોકનિંદાનો બધા તરફને પોતાની
પત્નીઓને પ્રસૂતિ માટે એ સુવાવડખાનામાં
મેકલવા માંડી. ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓને પણ
ત્યાં પ્રવેશ અને સારવાર મળતાં જેમ
એમનામાં પણ દિમ્મત આવવા લાગી અને
એ રીતે સંખ્યા યે વધવા લાગી.

પ્રસૂતિગૃહની કુખ્ય વ્યવસ્થા કરનાર વાઈ
એક પ્રોટ દક્ષિણી વિધવા હતી. એણે અંગ્રેજી
અભ્યાસ કરી 'મિંગ્વાઈ' ની અને દાકતરી
પરીક્ષા પાસ કરેલી હતી. આમની સ્ત્રીઓ
જનજીવાઈને માતાની જેમ પ્રેમથી ચલાતી
અને જનજીવાઈ પોતાના સુવાવડખાનામાં
આવતી સ્ત્રીઓની ખૂબ સંભાળથી માવજત
રાખતી. આમજરમાં જનજીવાઈની સરસ
પ્રતિષ્ઠા બંધાઈ ચૂકી હતી.

એક દહાડે રાત પડવાને વખતે જનકીબાઈ સુવાવડખાનાનાં પોતાના ઓશીસના ઓરડામાં બેઠાં બેઠાં દરેશજનાં દક્તરે તપાસી રહ્યાં હતાં. બીજી નસોં અને આથાઓ પોતપોતાનાં કાર્મમાં પડેલી હતી. શિયાળાનો દિવસ હતો અને બહેલું અંધારું થઇ જતું એટલે નવ વાગતામાં તો ગામમાં સોંપો પડી જતો. રાતની ઠંડીમાં સુવાવડખાનાના બધા દરવાજા બંધ કરીને અંદરના માણસો હિંધવાની તૈયારી કરતાં હતાં.

એવામાં મુખ્ય દરવાજા પાસે એક ગાડી આવીને ઉભી રહી. ગાડીમાંથી એક બાઈ ઉતરી. એણે પોતાની સાથેનું પોટકું હિંચકી લીધું અને ગાડીવાળાને પૈસા આપી રવાના કરી દીધો. પછી તેણે મકાનનો મુખ્ય દરવાજો ખખડાવ્યો. થોડીવારે એક બાઈએ અંદરથી એ દરવાજો ખાલ્યો અને આવનાર બાઈને અંદર લીધી.

બાઈ આવીને એક ઓરડામાં એક છુરસી ઉપર બેઠી, એટલે તરત એક નર્સ તેની પાસે આવી પહોંચી. સામાન્ય રીતે પ્રસુતિશુદ્ધમાં ગમે તે વખતે કોઈ સ્ત્રી આવી રીતે આવી ચડે ત્યારે એ શા માટે આવી છે એ પૂછવાની જરૂર તો રહેતી જ નહીં. અંદરની કામ કરતારી સ્ત્રીઓ સમજી જતી કે 'કેસ' આવ્યો છે, અને તેને અંગેની આવશ્યક તૈયારીઓમાં પડી જતી. પણ આ બાઈને જોઇને આવનાર નર્સ જરા વિચારમાં પડી ગઇ. આજ સુધીમાં આ પ્રસુતિશુદ્ધમાં આવી રીતે કોઇ પણ સ્ત્રી એકલી આવતી નહીં અને તેમાં પણ રાતને વખતે તો નહીં જ. સામાન્ય રીતે એને ત્યાં મૂકી જવા માટે સર્જાંબાલાં કે પડોશીઓમાંથી કોઇ બાઈ માણસ અથવા કોઇ પુરુષ પણ સાથે આવે જ એવો નિયમ હતો. આજે આવનાર બાઈને તદ્દન એકલી જોઇ નર્સે સવાલ કર્યો: 'તમારી સાથે કોઇ નથી આવ્યું ?'

'ના.'

'તમે ક્યાંથી આવો છો ?'

'હું આ ગામમાંથી જ આવું છું.'

'તમારું નામ ?'

'મારું નામ સુશીલા.'

'વાર. હમણાં બેસો. હું બાઈ સાહેબને ખબર આપું છું.'

થોડીવાર પછી જનકીબાઈ ત્યાં આવ્યાં અને પ્રસુતિશુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે સુશીલાને તેનું નામકામ; રહેવાનું કેટલું; પતિનું નામ, જન્મ, ધંધો વગેરે પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યાં. આવી બધી હકીકત પ્રસુતિશુદ્ધમાં દાખલ થવા આવનાર દરેક સ્ત્રીના સંબંધમાં ચોપડે રાખી મૂકવાનો કાયદો હતો.

પરંતુ એ બધા સવાલોના જવાબમાં સુશીલાએ પોતાના નામ સિવાય બીજી કંઈ હકીકત જણાવી નહીં. એણે 'કુ'કામાં એટલું જ કહ્યું કે 'હું આ ગામની રહીશ નથી. આજે સવારે જ અહીં આવી ચડી છું. ધર્મશાળામાં ઉતરી છું અને આજળ પ્રવાસે જવાની હતી, પણ મને અચાનક પેટમાં દર્દ ઉપડવાથી, અને ગામમાં કોઈની ઝાળખાણ ન હોવાથી હું અહીં આવી છું.'

એટલી વાત થઇ તેટલમાં સુશીલાને દર્દ વધવા લાગ્યું. અંદર જનકીબાઈ તુરત સમજી ગઇ કે પ્રસવ થવાનો સમય નજીક આવી પહોંચ્યો છે. એણે સુશીલા સંબંધે વિશેષ માહિતી મેળવવાનું બીજા દિવસ ઉપર મુલતવી રાખીને તેને પ્રસુતિ માટેના ઓરડામાં લઈ જવાની નસોંને આજ્ઞા કરી.

થોડીવાર પછી સુશીલાએ એક સુંદર બાળકને જન્મ આપ્યો. બાલક પુત્ર હતો. એની એ પ્રસુતિ દરમિયાન તેના વસ્ત્રો-આભુષણો વગેરે ઉપરથી તેની પરિસ્થિતિમાં રહેલી નર્સ આજા વગેરેએ એટલું ચોક્કસ અનુમાન કરી લીધું કે સુશીલા વિધવા હતી.

જે ત્રણ દિવસમાં તો ગામમાં વાત પ્રસરી મહા કે સુનાવડખાનામાં એક વિધવા સ્ત્રીએ બાળક પ્રસવ્યું હતું. નવરા લોકોને જ્ઞાતોના વિષય મળ્યો—નિંદાખોરોને નિંદા માટે ખોરાક મળ્યો. જે સખી શ્રીમતે પ્રસુતિગૃહ બંધાવી આપ્યું હતું અને જેના ખર્ચે એ તબીબે જતું હતું એવું નામ પણ બદનામ કરવાની તક નિંદાખોરો સુકયા નહિ. ઘણાજ માણસો એ વિધવા કોણ હતી, ક્યાંની હતી વગેરે વાતોની શોધખોળ કરવા મંડી પડ્યાં. એ તો બહારની દુનિયાની વાત થઇ, પણ ખુદ પ્રસુતિગૃહની અંદર પણ ખૂબ ખળભળાટ થઇ રહ્યો. જનશીખાઇ બહુ બક્ષાં અને દયાળુ બાઇ હતાં, અને એમના મનમાં પહેલી કષ્ટતા એ આવેલી કે સુશીલાને સખી મૂકીને તેનો પતિ મરી ગયો હશે, પણ જ્યારે સુશીલાના પોતાના જ મહેથેથી તેમને ખચર પડી કે તેના પતિને મરી ગયાને પાંચ વરસ થઈ ગયાં છે ત્યારે તો એ પણ કમકમી ઉઠાં ફૂટાં અને સુશીલા તરફ અધિક પ્રકારના તિરસ્કારથી જેવા લાગ્યાં હતાં. પ્રસુતિગૃહમાં એ વખતે રહેતી બીજી સ્ત્રીએને પણ યુસુસ વાતો કરવાને માટે સરસ પ્રસંગ મળી ગયો હતો. સુશીલાને કહે તળાવ પુરવાનું કે અરધા રૂપિયાનું અરીણ ખાઇ લેવાનું સુઝાને બદલે આવી રીતે વધત ખનીને પ્રસુતિગૃહમાં આવવાનું કેમ સુઝ્યું હશે એ તેમને માટે એક જાતના અકલ્પ્ય ગલત્કારીયા સાથે પ્રકારે વિષય-વર્ષ પડ્યો હતો. સુશીલાની પરિચયામાં રહેતી નસી અને આશયો પણ તેને જોઇને જરા આંડુ જોઇ હસી લેતી અને એક બીજીની સામે જોઇ આખના ધુણાઓ વડે દશીક ઇર્ષ્યા કરી લેતી. આ બધાની વચ્ચે સુશીલા કલાકોના કલાક મુધી પોતાના દુઃખમલ બાલકને નિરંતરે ધવળાવ્યા કરતી. અથવા તેની સામે આંખો મારીને નિરખી રહેતી.

કોણ આવી ગયું ?

કોણ આવી ગયું ? કોણ આવી ગયું ?
રનેહ સંભારણે કોણ આવી ગયું ?
ઝરતુંતું ઝાંઝરે ઝરણાતું ગીત,
રમ્યા કુમકુમ પગલે રનેહ-સ્વસ્તિક;
સંધ્યા-ઉધા સમું કોણ આવી ગયું ?
હૈયાના આંગણે કોણ આવી ગયું ?
મૂંથી કંઠે કોકિલ ફેરા ઉલ્લાસ,
ભરી અંગે સુમનોની સુવાસ;
સળી વાસંતી-વેશ કોણ આવી ગયું ?
મનડાના મોંડવે કોણ આવી ગયું ?
ઝોલી ઝોલણી તારક સાત ભરી,
વિધુ શું રિમત અવનતું રેલવી;
લૂંટી શરદ-રૂપ કોણ આવી ગયું ?
અંતરના આલલે કોણ આવી ગયું ?
કોણ આવી ગયું ? કોણ આવી ગયું ?
સોણલાના સિંહાસને કોણ આવી ગયું ?
કનૈયાલાલ જોધી.

ત્રણ ચાર દહાડામાં તો ગામમાં મહાજનની જાહેર સભા પણ બરાઈ અને એ સભામાં 'એક વિધવાને આશ્રય આપવાનું સમાજદોષનું કાર્ય' કરવા માટે ચહેરાંને પ્રસુતિગૃહને

સુગૃહિણી

રસે રૂપે રંગે, મધુપરિમલે, યુક્ત કુસુમે
છગી ખીલી મહેલે તરુવર તણી સાખ હપરે.
સદા કુંભા દેહે કુદરિન જડને કંટક ભરી;
પ્રશાખ સાખાને અનુપમ રીતે જોષ અરપી;
સુહાવી સૌંદર્યે જીવન અરપી ચેતન ભરે.
સદા આ સંસારે જીવનરૂપ કુંળે સુ-ગૃહિણી;
સ્વભાવે ને ભાવે હર સુરભીથી શુદ્ધ નીતિયાં;
સુશીલે-આરિયે રસ રુપભર્યા પુષ્પ સરખી;
સને છે સૌંદર્યે ગૃહ-તરુ તણી સાખ સઘળી.
કુસુદર્યંદ્ર મ. મહેતા.

નામ કહેતા જાઓ.

‘મારું’ નામ જાણવાની આપને સી જરૂર
છે? મારે હવે સાહેબને કાંઈ અરજ કરવાની
નથી...

‘તોયે તમારું’ નામ તો જાણવું જોઈએ.
હોસાએ ધીમે સ્વરે પોતાનું નામ જણાવ્યું
એને ચાલતો ચૂંચો.

‘એટા!’ સુશીલા અરવિંદના માથા ઉપર
હાથ ફેરવતી ફેરવતી ધીમે ધીમે બોલતી હતી,
‘આ અપરાધીને કોઈ રીતે છોડી ચકાવ નહિ!’
અરવિંદ ચમક્યો: ‘તમે, બા, વળી અદા-
લતના કામમાં શું કામ નકામી માયાદોડ કરવા
શીખ્યાં? એ તો ન્યાયનું કામ-જોમ થતું હશે
તેમ થવા કરશે.’

‘પણ એટા, ન્યાયમાં કમયિ દયાને રથાન
ખરું કે નહિ?’

‘પણ તમને શા માટે એનું આટલું બધું
લાગે છે? એ માણસ તો કડક સજાને જ
લાયક છે.’

‘છતાં, બને તો દયા કરવી, બાઈ! માન
કે તને સજા થતી હોય તો મારા હૃદયમાં મું
કુઝાય થાય?’

‘પણ આનું તમને શાનું કુઝાય થાય?’
‘મને નહિ; એનાં મા-બાપને તો થાય.’
‘હા, પણ તેમાં આપણે શું કરીએ!
એવી દયા ખાવા એમું તો તો મારાથી આ
કામ જ ન થાય, બા.’

‘પણ, આ એક માણસની તું દયા ખા-મારે
ખાતર દયા ખા, બાઈ!’

‘તમારે ખાતર! બા! તમારે ને એને શું
લાગેવળે? તમે એને જોયો નથી, જાણતા
નથી, એની વાત જાણતા નથી! અને તમને
એની ક્યાંથી દયા આવી મઠ?’

‘અરવિંદ! તું મને એ પૂછીશ નહિ. હું
તને કોઈ દિવસ તારા કામમાં કશું કહેતી નથી
કે કહેવાની નથી. તું મને બીજું કાંઈ પૂછીશ મા,
આ લે, આ વાંચી જાને.’ એટલું કહી અરવિંદના
હાથમાં એક બીડેલું કવર મૂકી સુશીલા ત્યાંથી
ચાલી ગઈ.

બીજા દહોડે સવારના અદાલતને આરોડે
ચીકાર હતો. આરોડીને મારે ભયંકર સજા
થવાની વાત સાંભળવા માટે લોકો એકઠાન થઈ
રહ્યા હતા. અદાલતનું કામ શરૂ થવાની વખત
થયે શિરસ્તેદારે આવીને જાહેર કર્યું કે અરવિંદના
ન્યાયાધીશે આ મુકદ્દમે અંગત કારણોને લઈને
આટલેથી છોડી દીધો છે અને નવા ન્યાયાધીશ
આપેા કેસ ફરીથી ચલાવશે.

લોકો આશ્ચર્યચકિત બનીને સાંભળી રહ્યા
તે દહોડે જ અરવિંદના ચેરાંતોની જગ્યાએ
રાજનામું વેશ કરી દીધું હતું.

આને બંગાળામાં ઘેરઘેર નેનાં ગીતો
ગૂંને છે એવી લોકપ્રિય કવયિત્રી શ્રીમતી
કામિની રોયનો જન્મ બાકરગંજ જિલ્લામાં
આવેલ બાસંદર મામના નાના ગામડામાં
ઈ. સ. ૧૮૬૪ માં થયો હતો. તેમના પિતાનું
નામ શ્રી. અડિયરણુ સેન.

પિતા ધણુ જ વિદ્વાન હતા અને એમના
જીવનની દિશા એમણે જ નક્કી કરી હતી.
સંસ્કારી માતા પિતાની આ પુત્રી બચપણથી
જ માતાના કંઠમાંથી નીકળતાં ગીતોને મુખ-
પાદે કરી લેતી. એની મપજતા જોઈ ચાર
વર્ષની વયે તેને અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું શરૂ થયું.

આઠ વર્ષની વયે તેણે સ્વતંત્ર ગીતો
રચવા માંડ્યાં, એ જોઈ પિતા ખુશ થઈ ગયા
અને પુત્રીને રામાયણ અને મહાભારત બેટ
આપ્યાં. પિતા ધાર્મિક વૃત્તિના હતા, છતાં કેઈ
ધર્મ પ્રત્યે એમને દ્વેષ ન હતો. સર્વ ધર્મમાંથી
ઉત્તમ સ્વીકારી લેવાના મતના હોવાથી તેમણે
પુત્રીને સવારે પ્રાર્થના અને બાઈબલમાંથી
ચિંતનશીલ રત્ન કણ્ડિકાઓ શીખવવા માંડી હતી.

પુત્રી મોટી થતાં તેને વધુ અભ્યાસ માટે
ખોડિંગ સ્કૂલમાં મોકલવામાં આવી ત્યારે
પિતાએ તેને પોતાના સંસ્કાર, શીલ અને જ્ઞાન
માટે શીખામણો આપી હતી.

આ જમાનામાં સ્ત્રીઓની વિદ્વતા
સ્વીકારાતી ન હતી. છતાં શ્રીમતી કામિનીના
ગીતો એટલાં સુંદર હતાં કે કોઈપણ માણસ
એની ઉત્તમતા માટે આનાકાની કરી શકે નહિ.
આ ગીતો પુરતક આકારે પ્રગટ થાય એવી
કામિનીને તમન્ના પણ ન હતી, કે નહોતી
એમાંથી ધન કમાવાની લાલસા. એની અંતર-
અભિલાષા તો જ્ઞાનની ખાતર જ્ઞાન
મેળવવાની હતી.

છતાં બંધુ એવું કે એના પિતાના એક
મિત્રે આ કાવ્યો જોયાં અને તેણે એ કાવ્યો
કવિ હેમચંદ્રને ખતાવ્યાં. કવિ હેમચંદ્ર કાવ્યો

બંગાળી સાહિત્યની લોકપ્રિય
કવયિત્રી
શ્રીમતી

કામિની રોય

લેખક :

શ્રી. રમજાનઅલી કારા

વાંચી ધણુ જ પ્રસન્ન થયા; અને પરિણામે
કામિનીની કૃતિઓ પ્રસિદ્ધ થવા લાગી.

કામિની કુશાગ્ર બુદ્ધિની હતી અને
સરખાતના વર્ગોમાં એણે ગણિત-વિજ્ઞામાં
કુશળતા દાખવી હતી. શિક્ષકો એને હિંદી
પુરાણુ સાહ્યની ગણિતશાસ્ત્રી તરીકે પંકાયેલ
લીલાવતીના નામ ઉપરથી 'લીલાવતી' ના
ઉપનામથી સંબોધતા. સોળ વર્ષની વયે તેણે
કલકત્તા યુનિવર્સિટીની પ્રવેશ પરીક્ષા પાસ
કરી અને એ વર્ષે એફ. એ. થઈ. ૧૮૮૨ માં
સંસ્કૃતમાં ઓનર્સ સહીત એણે બી. એ. ની
દીગ્રી મેળવી.

આ અરસામાં ખૈત્યુન કોલેજમાં સુપ્રી-
ન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે તેની માગણી થઈ, પણ પોતાની
પુત્રી નોકરી કરે એવી પિતાની ઇચ્છા ન
હોવાથી એ માગણી નકારાઈ. છતાં ચાર વર્ષ
પછી ૧૮૮૬ માં કામિનીને એ જ કોલેજમાં
શિક્ષિક તરીકે જોડાવું પડ્યું હતું.

૧૮૮૬ માં એનો કાવ્યસંગ્રહ 'અસો ઓ
છાયા' (તેજ-છાયા) પ્રગટ થયો.

શ્રીમતી કામિનીને અગ્રેજ સાહિત્યમાંથી
પ્રેરણા અને સંસ્કૃતિ મળ્યાં હતાં એમ કહેવાય
છે. મહાન કવિ હેમચંદ્ર એનરજ તેના છંદોના
ખુબ વખાણુ કરતા. તે કહેતા કે 'કાવ્યોમાં
ઉર્મિઓનું આવું ઉંડાણ મેં બાપે જ બીજે
રક્ષે જોયું છે. સાદી ભાષા અને વિચારોની

ના બૂલાય !

પેલી ઉચી અટારીએ ઊભા, તાં
રસ ચાંદનીના સાથે . પીતા તાં,
એ ચાંદાની ચાંદની બૂલાય....!
સ્મરણ ના બૂલાય....સ્મરણ ના બૂલાય !
એક ઉચે' તો આભલામં ચાંદો
ખીન્ને ધરતી પર ઉતરે' તો ચાંદો
એ ચાંદાની માધુરી બૂલાય....!
સ્મરણ ના બૂલાય....સ્મરણ ના બૂલાય !
પુષ્પ ખીલ્યું'તું ઉપવનની કચારીએ
ખીલ્યું' રહેકું'તું જીવનની કચારીએ
પુષ્પ ફારમ એ ચેલે 'બૂલાય....!
સ્મરણ ના બૂલાય....સ્મરણ ના બૂલાય !
એક શુધી' તી મોતીની માળા,
ઉર યનગને ને મારે હિલોળા;
તૂટી માળા ને મોતી વેરાય,
સ્મરણ ના બૂલાય....સ્મરણ ના બૂલાય !

શંકરલાલ જોષી

નિર્મળતા એવી છે કે વાયકને મુગ્ધ કરે. અલો
એ જાણ એ અજેડ કાવ્યસંગ્રહ છે અને મને
લેખિકાની ઇર્ષ્યા આવે છે.'

અને આ કાવ્યસંગ્રહ પ્રગટ થયો ત્યારે
શ્રી. કેદારનાથ 'રોચે તેની ઉપર અંગ્રેજીમાં
લાંબુ વિવેચન લખ્યું હતું. આ વિવેચનના

કારણે તેઓ કવયિત્રીની વધુ નજીક આવ્યા
અને ૧૮૯૪ માં તેઓ લગ્નગ્રંથીથી જોડાયાં.
પણ આ લગ્ન પછી એમનાં કાવ્યસંગ્રહો તૈયાર
ચતા અટકી ગયા. શ્રીમતી કામિની સ્વ અને
પતિસેવામાં માનતાં હોવાથી નવાં કાવ્યોનો
માત્ર એક જ સંગ્રહ પ્રગટ થઈ શક્યો.

૧૯૦૦ માં તેમણે એક બાળક મુખાવ્યું,
એનું કુખ એમને ખૂબ લાગ્યું હતું. પણ
૧૯૦૮ માં એમના પતિ શ્રી. કેદારનાથ રોચું
અકસ્માત મૃત્યુ-થયું અને ૧૯૨૦ માં એમણે
મુત્રી-લીલા અને પુત્ર અશોક મુખાવ્યાં. આ
અશોકના શોકથી વિહ્વળ બની એમણે 'અશોક
સંગીત' નામનો કાવ્યસંગ્રહ તૈયાર કરી નાખ્યો.

શ્રીમતી કામિનીના કાવ્યોમાં અજેડ
લક્ષણિકતા અને લાગણીઓનું પ્રતિબિંબ જોવા
મળે છે. દેશભક્તિ, પ્રેમ, સમાજસેવા એમના
કાવ્યોમાં દેખાય છે. 'કુખ' નામના કાવ્યે તો
વાયકાને પેલાં કપોં હતાં અને 'મારી માતા'
એ સ્વદેશ પ્રત્યેની ઉંડી પ્રેમ લાગણીનું પ્રતિ-
બિંબ છે. એ કાવ્યની ખ્યાતિ ઠેક ઈંગ્લેન્ડ
સુધી પહોંચી હતી અને તેના સ્વદેશ પ્રેમી
પ્રસંસા થઈ હતી. તેમના એક કાવ્યનો મીઠ
બહાઈ હાઉસે અનુવાદ કરી 'હિંદી સ્ત્રીઓનાં
કાવ્યો' નામના સંગ્રહમાં સ્થાન આપ્યું હતું.
એમના કાવ્યસંગ્રહોમાં નિરમલા, અલો એ
જાણ, અલ્યા, અરોહ સંગીત અને દીપ એ
ધૂપ મુખ્ય મહાવી સકાય. એમના કાવ્યોની
ઉત્તમતા માટે કલકત્તા યુનિવર્સિટી તરફથી એમને
બગતાદિપ્તી સુવર્ણચંદ્રક એનાયત થયો હતો.

શોકથી એનામાં કાવ્યનો ઉભરો આવરો
એ સંવેદનશીલ હતી અને કુખી તેમજ પીડીત
બનો મારે તેનામાં હમદર્દી હતી.

૧૯૩૩ માં શ્રીમતી કામિની 'રોચું' અન-
સાન થયું, પણ એક મહાન બંગાળી કવયિત્રી
તરીકેનું તેનું સ્થાન અને લાંબા કાલ સંસ્મરણની

કે.કે.કુમુદિની.પાઠ

કે.કે.કુમુદિની પાઠ વાસુદેવ આ. પાઠ અન્ના બિનકાર અને સતારિયા તેમજ ગાયક હતા. પિતા પ્રેસિડેન્ટ રામનાથ વૈષ્ણ એમ. એ. અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચ સાહિત્યના આચાર્ય હતા અને નિવૃત્ત થયા ત્યારે ઇશ્વર રામનાથ કેળવણી ખાતાના આસીસ્ટન્ટ ડિરેક્ટર હતા. તેઓ સંગીતના સારા જાણકાર અને સતારિયા છે. માતાને પણ સંગીતનો શોખ થયો. મોટી બહેન જે જીવાન વયે મૃત્યુ પામી તેણે એમ. એ. ની ડીગ્રી લીધી હતી અને સાથે સાથે સર જે. જે. રૂઢલ એન્ડ આર્ટસની ચિત્ર કળાની બધી પરીક્ષાઓ પસાર કરી હતી. તેના ગાયક તરીકે કે.કે. અતિ મધુર હતા. અને તેઓ, હારમોનિયમ અને સિનાર ઉપર સારો કાણુ હતા. આવા કે.કે.કુમુદિની પાઠ એટલે નૌયુગીન શ્રી. કુમુદિની પાઠ જન્મી હતી. એટલે આસાવરયાથી જ તેને આ લલિતકલા પ્રત્યે શાક પ્રીત હોય તે સ્વાભાવિક છે. સંગીતનાં જુદાં જુદાં ક્ષેત્રો-ચિત્રકલા, મામગતુ કામ, ભરત, ગૂંચણુ વગેરેમાં તરબોળ રહેવા

કેટલાક સ્ત્રી-પરિચયો

*

પણ કે. કુમુદિની અંગ્રેજોનો અભ્યાસ કરે જતી હતી અને મેટ્રિક સુધીનો એનો અભ્યાસ ઇશ્વરમાં ઘરમાં જ થયો.

તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૯૨૪ ને દિવસે ઇશ્વરમાં જન્મેલ આ યુવતીએ આશરે સોળ વર્ષની વયે મેટ્રિકની પરીક્ષા પાસ કરી. તે છેલ્લું એક વર્ષ સી. એમ વિદ્યાલયમાં બણી હતી. તે વેળા એક પ્રસંગે કુમુદિનીએ જીવનમાં પહેલીવાર જાહેરમાં નાની નૃત્યની આપ્ટેમ આપી હતી. અને આ આપ્ટેમ એટલી પ્રશંસા પામેલી કે ત્યાં એ. જી. જી. આંબેડકર ત્યારે ફરીથી એ આપ્ટેમ એમની પાસે ખાસ અપાવી. મેટ્રિક પછી હુવેરિટક સાયન્સ લંડને કુમુદિની દિલ્હીમાં મેડી ઈરવીન કોલેજમાં દાખલ થઈ-ત્યાં ૩૫૦ રોય નૃત્યકલા એકરૂા વગેરે લખે, શીખવતાં હતાં.

ત્યાંનું શિક્ષણ લંડને યુરોપ દાગોરની બલામણથી કુમુદિની શાંતિનિકેતન ગઈ અને જેમને પાછળથી ઉદયચંદ્રે રાખી લીધા હતા તે યુરુ અમાબીસિંહ પાસે મણિપુરી અને જેઓ હાલ કલકત્તામાં છે તે યુરુ નાયર પાસે કચકલી નૃત્યકલા શીખવા માંડી. પણ ત્યાં એની તબિયત ખરાબ રહી નહિ એટલે લખનૌમાં ખાતખડે ભારતીય વિદ્યાપીઠમાં કચકના સુપ્રસિદ્ધ નિષ્ણાત પંડિત સુદરપ્રસાદજી પાસે કચક વિધાન શીખવા માંડ્યું. અરુપ સમયમાં એણે એ વિધાનમાં એટલી પ્રગતિ સાધી કે મોરિસ કોલેજના નૃત્યાચાર્ય કથાલુ-પુરકરે એને સંગીતની (B. Mus. D.) માનાઈ ઉપાધિ આપી. આ ઉત્તેજનથી પ્રેરાઈ

કુમુદિની એ ક્ષેત્રમાં વધુ ને વધુ ઊંડી ઉતરતી ગઈ અને હુંક વખતમાં “હિંદી નૃત્યનો આશય—તેનો આધ્યાત્મિક વિકાસ અને ઇતિહાસ” એ વિષય ઉપર તેણે એક ‘થીસીઝ’ લખી. કુમુદિનીને આ થીસીઝ માટે પ્રથમ વર્ગમાં ડિરેક્ટશન સાથે પસાર કરવામાં આવ્યાં અને તેમને M. mas D.ની ઉપાધિ મળી. આટલું જ નહિ પણ મેરિસ કૉલેજમાં નૃત્યના શિક્ષણમાં તેમણે થોડો સમય મદદનીશ આચાર્ય તરીકે કામ પણ કર્યું.

પરંતુ કુમુદિની પાંચમાં કલાકારનો સહજ અસંતોષ છે. એમણે હમણા વડોદરા દરબારમાં છે એ ભારતનાટ્યનાં શુદ્ધ કુખેરનાથ તાંબેરકર પાસે ભારતનાટ્ય શીખવા માંડ્યું છે. અને બીજી તરફ તેમણે નૃત્યશાસ્ત્રના પ્રાચીન તાલો અને તેમના શબ્દો, પરંતુ, તોડા વગેરેનું સંશોધન કાર્ય કરવાનું શરૂ કરી દીધું છે. આ કાર્ય પૂરું થયે એક થીસીઝ લખી તેઓ સંગીતની ડોક્ટોરેટ લેવા છાંડે છે. તેઓ મેરિસ કૉલેજમાં જ હજી વધુ લાંબો સમય રહેત, પણ એમના ક્યક્યુર પંડિત સુદરપ્રસાદજી સુબાઈમાં અમુક વર્ગો ચલાવતા હતા તે વર્ગોને સદર પાયા ઉપર મૂકી એક આદર્શ નૃત્યઘાળા ચલાવવાની તેમને ઇચ્છા થઈ આવી અને તે હેતુ ખર લાવવા તેમણે હવે સુબાઈમાં ગીરગામમાં નટવરી નૃત્ય કેન્દ્રની સ્થાપના કરી છે. આ શાળામાં ભાતખંડે ભારતીય સંગીત વિદ્યાપીઠની જીદી જીદી ડીગ્રીઓ માટે યુવક-યુવતીઓને તૈયાર કરવામાં આવે છે. ક્યકની શુદ્ધતા જળવાય અને સાથે સાથે વિદ્યાર્થીઓ-વિદ્યાર્થિનીઓ ખાલે, નાનાં સ્વતંત્ર નૃત્યો વગેરે થોડાં શકે એની ખાસ કાળજી તેઓ રાખે છે.

ક્યકમાં પ્રાધાન્ય ભોગવતા પગના ઠેકા માટે પંડિત સુદરપ્રસાદ પાસે બોલોનો મહા-સાગર પડેલો છે. ઝપતાલ, જનની સવારો જેવા મુશ્કેલ તાલોમાં લાંબી લાંબી પરંતુ

ક્યક કલાકાર. આસાનીથી પોતાના પગના ઝંઝરના ઠેકાવડે બતાવી શકે છે. અલબત્ત, ક્યક વિધાન કૃષ્ણની રાસલીલામાં મુખ્યત્વે રસ લેતું એથી એનાથી એનામાં લાસ્ય સંપૂર્ણ અવસ્થામાં છે. તાંડવ માટે ક્યકની વિધાનની જરૂર રહે ખરી. આ ઉપરથી લેખકે શ્રી. કુમુદિની પાંચને પૂછેલ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એમણે જણાવેલું કે, “જીદી જીદી નૃત્યકલા ક્યક, ક્યકલી, ભારતનાટક, મણિપુરી વગેરેનો નિષ્કૃતિએ સમન્વય સાધી સારાં ખાલે-નાટ્યાસક રચવા. દરેક વિધાનની વિશિષ્ટતા અને શુદ્ધતા શિક્ષણમાં જળવાતી જોઈએ અને પછી આચારમાં મૂકતી વેળા એનો મુંદર સમન્વય થાય તો જ હિન્દી અસૌકિક નૃત્યકલા પોતાના સર્વોત્તમ સ્વરૂપે પોતાનું ઇચ્છ્ય સ્થાન લે.” (ભારતીના સૌજન્યથી)

*

ન્યુયોર્કમાં ૨૮ વર્ષની ફ્રેંચ બાઈજોની નેબ્યુએ વાણીકીન વગાડવાની પોતાની કળાથી પ્રભને મુગ્ધ કરી છે અને સંગીત મંડળો-સાંભળનાર અને તેનું ઉંડું જ્ઞાન ધરાવનાર શ્રોતાઓની વાહવાહ મેળવી છે.

આ યુવતીની માતા પણ સંગીતનું સારું જ્ઞાન ધરાવતી હતી અને તેની પુત્રી જીનેટીએ બચપણથી જ સંગીતનું શિક્ષણ મેળવ્યું અને સાત વર્ષની ઉંમરે પ્રથમવાર પારીસનાં વ્ગેકેર સમારંભમાં એણે ગાયું હતું. અગિયાર વર્ષની ઉંમરે પારીસમાં તેને પહેલીવાર ખનામ મળ્યું હતું અને ચાર વર્ષ પછી વોસેમાં બીનીયા-પરકી ખનામ મેળવવા બાગ્યશાળી બની હતી. અમેરિકાના સંગીત વિશારદ મી. વરજીલ થોમ્પસન કહે છે કે લડાઈ દરમિયાન અમેરિકામાં અને જે સ્ત્રી-પુરુષોનાં સંગીત સાંભળ્યાં છે તેમાં યુરોપના જીવન કલાકારમાં જીનેટીનું સ્થાન પણ ઉંચું છે.

*

ખાંખે કોનિકલના એક અંકમાં થોડા દિવસ ઉપર લંડનનો એક પત્ર પ્રગટ થયો હતો, તેમાં 'Dhoti comes to piccadilly' એ વિષે ઠેકઠુક લખાણ આપ્યું હતું.

ઇંગ્લેન્ડમાં અને યુરોપમાં દિન્દીઓ યુરોપીયન પોષાક મોટે ભાગે પહેરે છે, પરંતુ હાલ ઠેકાક સમયથી અચકન અગર શેરવાની પહેરીને ફરતા જોવામાં આવે છે. થોડા વખત ઉપર એક દિન્દી તે ધોતીયું પહેરીને લંડનમાં ફરતા જોવામાં આવ્યો હતો અને તેને જોઇ લંડનના વેરમાથુઓમાં ભારે કુતુહલ જાગ્યું હતું. ધણી વર્ગો ઉપર રવ. 'નારાયણ હેમચન્દ્ર ધોતીયું પહેરી લંડનમાં નીકળ્યા હતા ત્યારે લંડનની પોલીસે તેમને પોલીસ ચોર્ડી ઉપર રોક્યા હતા-એમ જણાવીને કે તેમનો એ પોષાક જરાજર 'સભ્ય' ન હતો! અલગત હવે એ સમય તો બદલાયો છે. 'શૉટ્સ' પહેરીને ફરનાર અગ્રેજ પ્રજાને ધોતીયું એ અસભ્ય પોષાક છે એમ કહેવાનો હક નથી.

અને આજે તો દિંદી સ્ત્રીઓની સાડીએ તો જગતભરની સ્ત્રીઓને મુગ્ધ કરી છે અને સાડી પહેરવાની ત્યાં ફેશન યથા પડવા જોઈ શકે છે. દિંદી સ્ત્રીઓ પરદેશમાં સાડી પહેરતાં શરમાતી તે આજે ગૌરવથી સાડી પહેરીને ફરે છે.

પણ અહિં તો આપણે એ વિચાર કરવાનો છે કે દિંદી સ્ત્રીનો ઉત્તમ પોષાક કયો? અથવા દિંદીના તમામ પ્રતિભાં બધી સ્ત્રીઓ એક સરખો પોષાક પહેરી શકે? આ સંબંધી વિચાર કરતાં લાગે છે કે દિંદી સ્ત્રીઓનો પોષાક પ્રાંતની આબોહવા અને તેમના કામ-કાજને અનુરૂપ હોયે ચોખ્ખો હોવાથી તેમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી.

જમાના સાથે બદલાતો

આપણો પોષાક

લેખક

શ્રી. ગદ્દભાઈ દુવ

સ્ત્રીઓના પોષાકનો વિચાર કરતાં જણાશે કે, સાડી, ઝોડણી, ચણીઓ, માત્ર છાતી ઉપર નામેકું કપડું, ઈજર, લાંબો ઝમ્બો સાચી (મુસલમાન સ્ત્રીઓમાં) ચોળા, કાપડું, બદન, કમળો એ જુદા જુદા પ્રાંતના બિલ્લ બિલ્લ પોષાક છે. પ્રાંત પ્રાંતે સાડી પહેરવાની રીતમાં ભેદ જોવામાં આવે છે, પરંતુ એ બધામાં એક પ્રકારના એકના છે, કારણકે માથાથી તે પમતી ઘુંટી સુધી કોઈક રીતે આખા શરીરને (માત્ર મોઢું ખુલ્લું રાખીને) ઢાંકવાના, એ બધા બિન્ન બિન્ન પોષાકમાં, હેતુ સર્વત્ર સામાન્ય જોવામાં આવે છે. મક્કાવારના ઠેકાક મામમાં અને મદ્રાસ હવાકાના અમુક બાગોમાં તેમજ બંગાળમાં અમુક

તાંત્રિકોની વિધવાઓ માટે એક વસ્ત્રનો રેવાજ છે. આ બધાનો વિચાર કરતાં જ્યોત્ષી કે આપણો એટલે આપણા હિન્દુ ધર્મસ્તનો રાષ્ટ્રીય પોષાક ક્યો ગણાય તે કહેવું કઠણ છે.

પ્રાચીન કાળના સ્ત્રીઓના પોષાકનું જ્યુન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં મળે છે. તેમાં કાંડી જેવું અગર જોડણી અને ઘાઘરાનું જ્યુન જેવામાં આવે છે. પરંતુ આપણા જમદિરામાં દેવીઓના પોષાકમાં ન રીતે કો પહેરાવવામાં આવે છે તે મદ્રાસ અને જ્યોત્ષી સ્ત્રીઓના પોષાક ઉપરથી લીધેલી છે. અજન્તાના બીંતચિત્રોમાં સ્ત્રીઓના ને પોષાક છે તે આપણે છેક પ્રાચીન સમયનો પોષાક હશે તેમ કેટલાક માને છે, અને તે પોષાક 'કસામય' છે એવા ખ્યાલથી, અને એ ખ્યાલનો આપણો કેટલાક ચિત્રકારોએ પ્રચાર કરવાથી, એ પોષાક આપણા આજના અવેતન નાટકોના પાત્રોને તથા દંત્ય કરનાર માળખીઓને સમ્મતવવામાં આવે છે. મને

પોતાને આમાં ખાસ ઓચિત્ય નથી દેખાતું, એટલું જ નહિ, પણ કોરાસા અને સીતા, દ્રૌપદી અને દમયંતી તેમજ હનુર વર્ષ પહેલાંના સ્ત્રી પાત્રોને પણ એ જ અજન્તાના બીંતચિત્રો ઉપર સ્ત્રીઓની જ મતના અને ને દબે પહેરેલા પોષાક જેવામાં આવે છે તેવા પહેરાવવામાં આવે છે એ બેઠું મને તો લાગે છે અને ઇતિહાસનું અટ્ટન મૂચવે છે. રવિવર્માના ચિત્રોમાં બધી સ્ત્રીઓને દક્ષિણી પોષાક પહેરાવેલો છે, એટલે ગુજરાતના ચિત્રકારોએ પણ પચાસ વર્ષ ઉપર પ્રાચીન દેવીઓ અને રાણીઓને એવા જ વસ્ત્રો આપી, તેમાં પાર્વતી, રાધા, અને સીતાને પણ એવી જ દબે વસ્ત્રો પહેરાવવામાં આવેલા જણાય છે, અર્થાત એ બાબતમાં આપણે કોઈ પણ વિચાર ક્યો વગર સંશોધન ક્યો વગર ગમે તેમ પોષાકો પહેરાવ્યા છે. એને પરિણામે, જાણે એ આપણો પ્રાચીન પોષાક હોય એવો ખ્યાલ સેવ્યો છે.

વરતુલ: આપણા દેશમાં જમાંને જમાંને,

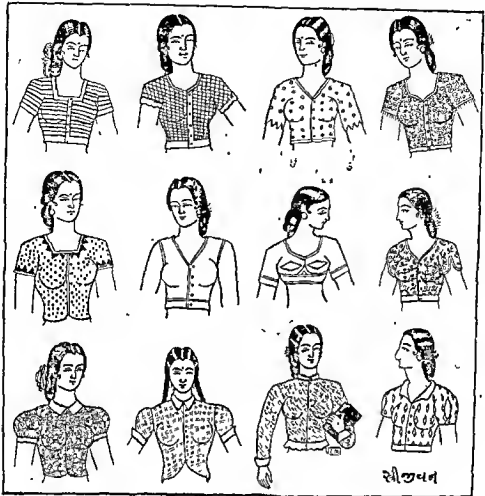

અનેક પ્રભાઓના સંપર્કથી પોષાકમાં ઘણો ફેરફાર થતો આવ્યો છે. મુસલમાનો દિન-દિનમાં આવ્યા પછી આપણે તેમનો ફેરફાર પોષાક અપનાવ્યો, તે જ મુજબ અંગ્રેજોના સંપર્કમાં આવ્યા પછી તેમનો પોષાક અપનાવવામાં આવ્યો. આમાં રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો ધ્વંસ થયાનો નેમને ભાસ થાય છે તે મારા નજરમાં મુજબ એક જાતનો complex મચી છે.

દરેક દેશમાં પોષાક માટે સાધારણ રીતે ત્રણ બાબતો લક્ષમાં લેવાય છે. આબોહવા સમ્મતા અને સૌન્દર્ય અથવા કળા. આ ઉપરાંત કામકાજ કરવાની સગવડ એ પણ મહત્વની બાબત છે. અને તે કારણથી જ મજૂરી કરનાર સ્ત્રીઓ સુરત શહેરમાં અને ખીન્ને કેટલેક રથને સાડીનો કંઠેશ વાળે છે. એમ આપણા પ્રતિપ્રતિમાં-શહેરો અને ગામડામાં પોષાક અને પહેરવાની ઢબમાં ઘણો ફેરફાર જોવામાં આવે છે.

યુરોપમાં સ્ત્રીઓના પોષાકની જુદી જુદી આકૃતિઓ, ધાટ અને રચનાનો નિર્ણય દરજીઓ અને દુકાનદારો કરે છે, અને સીને માની નડીઓના પોષાકનું અન્ય સ્ત્રીઓ મુનુકરણ કરે છે. આપણા દેશમાં પણ યોગ્ય સમયથી સીનેમાં નડીઓના પોષાક અને શજીગારનું અનુકરણ શહેરની-ખાર કરીને થીમન્ટ ધરતી સ્ત્રીઓ કરે છે.

યુરોપમાં જોઈએ પોષાકની ફેશન-ખાર કરીને સ્ત્રીઓના પોષાકની-શક્તિ કરે છે તેઓની દૃષ્ટિ શૃંગારી કલા ઉપર વિશેષ દોષ છે. શરીરના અમુક ભાગો ખુલ્લા રાખવા એ બહુ શૃંગારી દૃષ્ટિથી નક્કી કરવામાં આવે છે. એટલે સુધી આ દૃષ્ટિ જોવા આવે છે કે પાંચ ૭ વર્ષ ઉપર યુરો સ્ત્રીઓના સોથી ઉપરના ઝીણા નીચેના ઝીણા કપડામાંથી દેખાઈ આ શોક આગ્રહીના રંગનો રાખવામાં આવે છે.

સ્ત્રીજીવન

• યોજાની ફેશન

૧૧. વળા સ્ત્રીઓ ઠંડા દેશમાં મોજા પહેરે ની જરૂર છે. છતાં તે આમડીના રંગનાં પહેરે જોઈ ઉઘાડા પગ જેવું જણાય. આ કેવળ શૂભારી દષ્ટિ છે. આપણા દેશમાં એ આટલી હદ સુધીની અસમ્યતાની પહેરેલી શૂભારી દષ્ટિ પોષકની બાબતમાં યોગ્ય નથી. એ સાફ છે.

આપણા દેશની આબોહવા, સમ્યતાની છે અને સૌન્દર્ય અથવા કળાની તેમજ આર્થિક દષ્ટિ ધ્યાનમાં રાખીને સર્વ સામાન્ય વાકની યોજના છે એટલે સ્ત્રીઓના પોષા-

કની વિવિધતા જેવી ને તેવી રહે તેમાં વધી લેવા જેવું નથી. સમ્યતા સાથે સૌન્દર્યની કલાની દષ્ટિ અને આબોહવાનો ખ્યાલ એમના પોષાકમાં પથ રહેવો જોઈએ. ઘાટ અને આકૃતિઓ તથા રચનાની ફેશનોમાં આર્થિક દષ્ટિ ખાસ રહેવાની જરૂર છે, પરંતુ આપણા દેશની જે ખાસ વિશેષતા-રંગોત્તુ વૈવિધ્ય એ અત્યારની મોટે ભાગે પહેરાતી ધોળા સાડી-ઓમાંથી અદૃશ્ય થતી જાય છે એ મને તો એકનો વિષય લાગે છે.

સ્વરક્ષણ માટે કાશ્મીરી સ્ત્રીઓને હથિયાર સન્નવનાર વીર ખેડૂત નારી

ઝોની

લેખક :

શ્રી. ધીરજલાલ ધનજીભાઈ શાહ

*

મારી નાખ્યો અને મારા ઉપર હુમલા કરી મને હાથે અને ખભે ધામલ કરી. એ ધા તો પાટાપોટી-થી રૂઝાઈ અથા પશુ માફ આત્મ ખળ ધામલ થયું નહિ. એટલે રાત્રે

હુમલા ઝોનીના ત્રાસ અને બુલમબથી હુમલાનો કાશ્મીરી પ્રશ્ન એ ને પ્રતિકાર ક્યો છે એથી તો સહુને તેમની શક્તિ અને સામર્થ્ય માટે. માન ઊપને એવું બન્યું છે, પણ એથી વધુ ગોરવગાથા આપણને મુગ્ધ કરે એવી તો છે એક સ્મારણી.

સ્વરૂપવાન, હિંમતી અને મજબૂત બાંધાની વિધવા ખેડૂત કન્યા ઝોની છે તો માત્ર પાંત્રીસ વર્ષની, પણ એનામાં ને પીડતા અને હતાપણુ છે તે ભલભલા વિચારોને માન ઉપ-જાવે. અને એની શક્તિ અને સાહસ ભલભલા જીવાનને શરમાવે એવાં છે. મળને એ પિછાનતી નથી.

છેલ્લા થોડાંક વર્ષોથી એ કાશ્મીરની રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં ભાગ લે છે, અને ત્યાંના અધિકારીઓની આંખ એના ઉપર હોય છે. મઘ ચળવળ વખતે ડોંગરા લશ્કરી સીપાહી-ઓએ કરેલા ગોળીચારમાં એ ધવાહં હતી. એ પ્રસંગને યાદ કરી પોતે કહે છે કે 'રાત્રીના ડોંગરા લશ્કરે મારા પાંચ વર્ષના પુત્રને જાનથી

મને જેલમાં પુરી દીધી.' આ વાત કહેતાં એ હતી પડે છે અને એ વાત એને મન સાવ માસુથી લાગે છે. કેમકે તે પાંચપાંચ વખત જેલવાસ કરી આવી છે.

ઝોની દુષ વયનાર જ્ઞાતિ-ગૂઝર જ્ઞાતિની અમજી સ્ત્રી છે. તે એની માનુષાપામાં સરસ બોલી રહે છે, પણ હિંદની બીજી કોઈ ભાષા એને આવડતી નથી; છતાં નવા કાશ્મીરની એ સ્ત્રી-પ્રતિનિધિ છે. પાંચ પાંચ વર્ષ એણે આઝાદીની ચળવળમાં ભાગ લઈને જેલવાસ સ્વીકાર્યો છે. અને ડોંગરા લશ્કરે ત્યાંની સ્ત્રીઓ ઉપર ને જીલ્લા ગુમખો તે હડેયોક-રાત્રીના અમજદારોની હાજરીમાં પથું-કહેતાં દગાતી નથી. એને કોઈની બીક નથી; બીકને એ યોગખતી નથી, એવી તો એની બેપરવાઈ છે. એ કહે છે કે 'હું કોઈની ગુલામ નથી. મને કોઈની બીક નથી.'

છેલ્લા હુમલા પછી એને લાગ્યું કે સ્ત્રીઓએ પોતાંનો અચાવ જાતે જ કરવો જોઈએ. પુરુષો અને લશ્કરના આશ્રયે રહી સ્ત્રીએ બીજાના ફગવવી ન જોઈએ. શારીરિક તાકાત અને શૌર્ય

સૂસવતા વાયરા

હાં રે સખિ સૂસવતા વાયરા વાતા,
દક્ષિણુ તે દિશના ઠંડાં આ વાયરા
હેયા સોંસરવા બતા—હાંરે.
પંખીડાં પાંખ મહીં પાંખ મૂકી ધૂજતાં,
માળામાં જઈને લપાતાં;
ફૂલડાંયે ફૂરવાની આપટમાં આવતાં
પલ્લવની પાછળ છૂપાતાં:
હાં રે સખિ સૂસવતા વાયરા વાતા.
ક્યાં રે છૂપાવું હું તે અંતરની આગને?
મળતી ના વાયરે આ શાતા;
વાયુની સંગ પેલા ઢોડી આવે છે ઘેલા
સ્મરણે મીઠા મદમાતા:
હાં રે સખિ સૂસવતા વાયરા વાતા.
રમણલાલ વ્યાસ.

કેળવી સ્ત્રીએ જન્મતા પોતાનું સ્થાન આગળ
લાવવું જોઈએ, અને તેણે સ્ત્રીઓની એક
લશ્કરી કુકડી ઉભી કરવાનું નક્કી કર્યું. અને
૪૦ સ્ત્રીઓને લઈને એણે બુંદુકની તાલીમ
આપવાનું શરૂ કર્યું. ૬૪ દિવસમાં તો સ્ત્રીઓની
બરતી થવા માંડી તે સંખ્યા ૧૪૫ ઉપર
પહોંચી ગઈ છે અને બરતી થનાર બહેનોને
ધસારો શરૂ થયો છે. રાષ્ટ્રના યોગેવાન પુર-
ષોની અને રાજ્યના અમલદારો અને ધનવાનોથી
માંડી સામાન્ય કુટુંબની સ્ત્રીઓ-બહેનો-દોક-
રીઓ સ્ત્રી-સૈન્યમાં બરતી થવા રોજરોજ
ઉભરાય છે. શિક્ષિકાઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓ
અને ખેડૂત કન્યાથી માંડી દુધ વેચનાર
રખારણો પણ બુંદુક ઉંચકવા ઢોડી આવે છે.
ઝેટલો રસ એણે સ્ત્રીઓમાં ઉત્પન્ન કર્યો છે.
પોળ પોળ એ સ્ત્રીઓની સભાઓ ગોઠવે છે.
તમને પોતાનું રક્ષણ કરવા તૈયાર થવાની
હાકલ કરે છે ને સ્ત્રીઓ સ્ત્રી-સૈન્યમાં જોડાવા
પોતાનું નામ નોંધાવે છે. આ બરતીમાં ૧૨

થી ૪૫ વર્ષની સ્ત્રીઓને લેવામાં આવે છે અને
તેમને થોડા દિવસ કૂલતી તાલીમ આપીને
રાયક્ષ શુદ્ધિની તાલીમ તાજેતરમાં એણે
શરૂ કરાવી છે.

આ બરતી દ્વારા એણે સ્ત્રીઓમાં માનસિક
અને સામાજિક ક્રાંતિ પણ આણી છે. પોતાને
તદ્દન અજાણા માનનાર સ્ત્રીઓ હુમલા સામે
સ્વરક્ષણ મેળવવા પોતાની તાકાત કેળવે છે,
પડદામાં ફાંધા રહેનારી સ્ત્રી છુરખો ફેંકી
દઈ સ્ત્રીસૈન્યમાં જોડાઈ જાય છે, એ કાંઈ
નાનીસુની વાત નથી. આજે શ્રીનગરની શરી-
ઓમાં સ્ત્રીઓ આ સૈન્ય સિવાય બીજી મોટી
વાતને મહત્વ આપતી નથી. જ્યાં જ્યાં ત્યાં
આ સ્ત્રીસૈન્યની વાત જ તમને સાંભળવા મળશે.

ઝોની નામની એક સ્ત્રી રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં
પડી હતી. એ બહોદુર નારીને થોડા વર્ષો
ઉપર ઝોંગરા લશ્કરી માણસોએ મારી નાખી
હતી, એના ગુપ્ત નામ સાથે તેણે આ સ્ત્રી-
સૈન્યનું નામ જોડી ઝોની-બીગેડ રાખ્યું છે
અને એરવરક્ષણ સ્ત્રીસેનાની ઝોની ઉપપ્રમુખ છે.

એણે લોકોમાં અને સ્ત્રીઓમાં આત્મ-
વિશ્વાસ પેદા કર્યો છે અને આજે તો એ
હિમતપૂર્વક કહી શકે છે કે ‘અમારી સ્વતંત્રતા
સામે ને કાંઈ હુમલો કરશે તે અમારા દુસ્મન
છે અને એવા એ દુસ્મનો નવા જન્મતાના
અમે તેવા યત્ત્રા વડે અમારા ઉપર હુમલો કરશે
તો કાસ્તીરની એક એક સ્ત્રી તે સામે જીતી
તૈયાર છે. આ સ્ત્રી-સૈન્ય જ્યારે ખબે બુંદુક લઈને
કૂચ કરે છે ત્યારે આપણને, ઝાંસી રાણીની
સ્ત્રી-સેનાનો ખ્યાલ આવે છે. આ બહોદુર
નારીએ આજના કાસ્તીરના સ્ત્રી-જગતને નવી
દષ્ટિ, નવું જોય અને જાગૃતિ બક્ષ્યાં છે. નવા
કાસ્તીરની એ દશા છે. અને જગતભરની
સ્ત્રીઓને પોતાના આત્મરક્ષણ, શારીરિક
તાલીમ અને અંગજીવ કેળવવાની હાકલ કરી
એમના આત્મગૌરવ, શીલ અને દેશના રક્ષણ
મટે તૈયાર થવા હાકલ કરે છે.

ધંધુકા તાલુકાના એક મોટા ગામના દશા શ્રીમાળી રથાનકવાસી જૈનની આશરે સોળ વરસની ઉંમરની શાંતા ઉદે કાન્તા નામની દીકરીને વીરમગામના હાફા શેઠ બાદશાહ સાથે તેની ૫૫ વર્ષની ઉંમરે ત્રીજી બેરી તરીકે બાઈના મામાએ ત્રણ વર્ષ ઉપર પરણાવેલી. વર્ષ દોઢ વર્ષ પછી બાઈને એકલી મૂઝી શેઠ હાફાબાઈ સ્વર્ગે સીધાબ્યા. બાઈ વિધવા થઈ. બાઈનાં સાસરાના કેટલાંક સગાંઓએ તેની પાસેનાં ધરણી વગેરે જે હતું તે ઉતારી લીધું અને ધરમાં મજુરની પેઠે વેતન કરવાની શરતે એને રહેવા કહ્યું.

લોહીનો વેપાર.

બાઈ નાની ઉંમરની હોવાથી અને તેના પરણેતર જીવનમાં સુખમાં રહેલી હોવાથી આ વાત તેને ગમી નહિ અને એક દિવસ પિથર જવાને બહાને વીરમગામ છોડ્યું. લાંથી મડુવા શ્રી. રાધવદાસ શેઠને ત્યાં આર પાંચ દીવસ રહી. ત્યાં તેને ખખર મળી કે વઢવાણ તાબાના ખેડુ ગામે એક વાણીઓ આવી રહેલીઓને તેમજ છડેલીઓને ઠેકાણે પાડવાનો ધંધો કરે છે. તેથી તે ખેડુ ગામે તે વાણીઓને ત્યાં ગઈ.

ત્યાં જઈ તેણે પોતાને ઠેકાણે પડ્યું છે એવી વાત કરી. તેથી તેમના નિયમ મુજબ આ બાઈ તેના વાંદા છોકરાને સોંપવામાં આવી. જેટલી બધરીઓ આવે તે દરેકને આ સુવાનની બધરી તરીકે રહેવું પડે છે. જે બાઈ તેની સાથે ખુશીથી ધરસંસાર ચલાવે તેને સારે ઠેકાણે પાડવાની, નહીં તો તેને ગમે ત્યાં ફેંકી મારવાની. એ બીકને લઈને તમામ સ્ત્રીઓ તેનું ધણીપણું સ્વીકારતી.

તે નિયમ મુજબ આ બાઈ પણ તેને સોંપાણી. સદરહુ સુવાન ત્રીસ વરસનો હતો. અતિ-શય બ્યભિચારથી અને કોઈ અરમીવાળા બાઈના સંબોગથી તેને. ગરમીનો રોમ થયેલો હતો. આ બાઈ નાની ઉંમરની અને તે વણિક મોટી

ઉંમરનો હોવાથી તેણે તેની સાથે બધરી તરીકે રહેવા ના પાડી. આથી તેને પોતાના છેલ્લા ધરમાં રાખીને કહ્યું કે કોઈ સરકારી માથુસ જાણે તો તને અને મને બન્નેને હેરાન કરે; માટે આ ધરમાંથી તારે દીવસે બહાર નીકળવું નહીં. રાત્રે જાગડે પાણી જઈ આવવું અને દીવસે ધરને તાણું મારી રાખવું. ખાવા પીવાનું આપવામાં આવશે. દિવસે જાગડે પેસાળ જઈ હોપ તો ડબકામાં જવું.

રાત્રે વણિકપુત્રે તેની મરજી વિરુદ્ધ બળાટકાર કર્યો. તેણે કહ્યું કે 'ધેરથી નાહીને આવું છું, એટલે મને ગર્ભ રહી જશે તો પછી શું કરીશ?' તે વણિકપુત્રે કહ્યું કે 'ગર્ભ રહેશે તે પહેલાં તો હું તને ઠેકાણે પાડી દઈશ. પણ તારે મારી સાથે આડો વહેવાર ચલાવવો જ પડશે.' આમ કહી તેની સાથે ચાર પાંચ માસ સુધી તેના પર અત્યાચાર કરતો જ રહ્યો.

ગર્ભ રહ્યો. હવે શું થશે, એ ચિંતામાં તે પડ્યો. તેણે ગર્ભપાત કરાવવા સુકાથી જુદા કોઈ બોરીને બોલાવી. પણ ગર્ભપાત કરાવવા તે કોઈ પણ રીતે તૈયાર ન થઈ.

બાઈએ દરરોજ રડવા માંડ્યું. આજુબાજુ

ના લોકો પૂછે તો કહે કે એ તો મારી બાળી રાત્રે રડતી હશે. આખરે દરરોજના કકળાટથી તેણે તેને મને ત્યાં ચાલ્યા જવા કહ્યું. બાઈએ કહ્યું કે મને ઠાઈ આશ્રમમાં મૂકી આવો. ત્યાં રહી સુવાસ કરીશ. જે મૂકવા ન આવે તો બાડાના પૈસા આપો, તો હું મારી મેળે જ ચાલી જઈશ.

ધણે ત્રાસ આપવા છતાં મળપાત કરાવવા બાઈ ઠાઈ રીતે તૈયાર થઈ નહીં, તેથી તેમણે તેને વખત બે વખત ખાવાનું આપવા માંડ્યું. કપડાં પણ આપવાનાં બંધ થયાં, આથી રીઆઈ અને કંટાળા મળી હવે ક્યાં જવું તેની સમજણ તેને પડી નહિ. તે વણિક પુત્રે કહેલું કે હવે તને ઠાઈ હિન્દુ તો સંધરશે નહિ. ઠાઈ મુસલમાનને ત્યાં જાય તો તારૂં ઠેકાણું પડશે.

આથી સવારના ચાર વાગે બાઈ વઢવાણ જવાને નીકળી. અથગાતી કુટાતી ગપોરના બાર વાગ્યાના સુમારે ખોડુથી દસ ગાઉ દૂર વઢવાણ શહેરમાં આવી પહોંચી.

હિન્દુઓ તો ઠાઈ સંધરશે નહીં એ વિચારોએ બાઈને મુસલમાન થવા ઉત્તેજી. અહિંસા ધર્મો જૈન ધર્મમાં ઉછરેલી કાન્તા આજે પોતાના તમામ સીદાંતોને તિલાંજલી આપી 'મુસલમાન થઈશ' તો ઠેકાણે પડીશ એ ખ્યાલથી મુસલમાન લતામાં જવા લક્ષ્યાર્થ.

બાઈને એક આરબ મળ્યો. તેની નિરાધાર રચીતીના લાભ લઈ તેને ત્રણ કલાક પોતાના ધરમાં રાખી અને પોતાની બેરી ચલાવે તેને સમજાવ્યું. આરબે કહ્યું કે, તને ઠાઈ પુછે તો તું મુસલમાન ફકીરની દીકરી છું એમ કહેજે. હું તને મારા ધરમાં રાખીશ. તારે હવે ઠાઈ વાતથી મુંઝવું નહીં. જીખ, ડુખ અને ચાકથી કંટાળેલી હોવાથી બાઈએ ને કહ્યું તે હાએ હા કરી.

આરબે કહ્યું કે, હવે આપણે ઠાઈમાં જઈ

ચોખ્ખવટ કરી આવીએ કે જેથી પાછળથી ઠાઈ વાતની પંચાતમાં પડવું પડે નહિ. ઠાઈમાં તને પુછે તો તું રાજઠાઈના હાસમ-શાહ ફકીરની દીકરી છું, મીનું નામ ફાતમા, બાઈનું નામ મામદ અને આદમ અને તારૂં પોતાનું નામ મહાણુ કહેજે. તું મુસલમાન જ છે એમ ખાતરી કરવા તને કલમે પૂછે તો 'લા ઈલા ઇલાહ મહમદ રસુલીલા' એમ કહેજે. સાહેબ પૂછે તો કહેજે કે મારે મહમદ સાથે નિકાહ કરવા છે. આમ કહી કલમે એક કલાક સુધી બાઈને ગોખાવ્યો.

ત્યારબાદ મુસલમાનો તથા આરબોના ટાળા વચ્ચે બાઈ કાન્તા હિન્દુ ધર્મને છેલ્લી વારના નમસ્કાર કરવા ઠાઈમાં ચાલી.

બાઈના ઠાઈ પૂર્વ જન્મના પ્રુણે કહો કે આરબની અણુ આવડતને દરિયાએ કહો, પણ બાઈ ઠાઈમાં આવવાથી જ આજાદ બની મળી. આરબો અને મુસલમાનોના ઠાઈડગની વચ્ચે બાઈ કાન્તા ઠાઈડગના એટલા ઉપર બેઠી બેઠી હિન્દુ ધર્મનો છેલ્લો શ્વાસ લઈ રહી હતી. ધડીક પછી તે મુસલમાન થશે એ વિચારો તેના મનમાં ધોળાયા કરતા હતા.

બાઈ કાન્તા તો તે આરબ સિવાય બીજા ઠાઈને દેખતી નહોતી. પાછળથી બાઈ કાન્તા કહેતી હતી કે 'મને આરબે કહ્યું હતું કે હવે તું અમારા લતામાં આવી એટલે મુસલમાન થઈ મળી. તે અમારું ખાધું છે. અમારા ધરમાં રહી અમારી સાથે તારો સંબંધ જોડાયો છે' એમ અને બહાર પાડી દીધું છે, એટલે હિન્દુઓ તો તને તું મને તેમ કરીશ પણ રાખશે નહિ અને મુસલમાનો તો તું મારા ધરમાં બેસવાનો છે એટલે તને સંધરશે નહીં. તું ત્યાં જઈશ ત્યાંથી પકડી લાવી ધરમાં બેસાડી દઈશ. જૂમ બરાડા પાડીશ તો પણ તારૂં કંઈ વળશે નહીં. માટે હું જુમ કહું તેમ કહીશ તો મેજીસ્ટ્રેટ સાહેબ તને તરતજ છોડી

દેશે. મારી સાથે તારા નિકાહ થઈ જશે એટલે કોઈ હિંદુ તારી ખબર કાઢવા આવશે નહીં. માટે તારે હવે કોઈ વાતની શીકર કરવી નહીં. તું તો હવે ખુદાના ઘરમાં જ બેઠી છે એમ સમજજે.

કોઈમાં ખોપારની રમ્મ પડી અને વકીલ અમતલાલ ખીડી પીવાને માટે બહાર આવ્યા. તેમણે જોયું તો મુસલમાનો અને આરબોના કોરડનમાં કોઈ એક હિંદુ બાઈ હોય તેવું એને જણાયું. તેથી તેમણે કોરડન દૂર કરવા મુસલમાનોને કહ્યું. મુસલમાનોએ કહ્યું કે 'તમે બાઈ સાથે કોઈ પણ પ્રકારની વાત કરી શકશો નહીં.' વકીલ સાહેબે કોરડન વચ્ચે પેસીને બાઈને પૂછ્યું કે 'તમે શી નાતના છો ?' બાઈએ કહ્યું કે 'ફકીરની દીકરી છું.'

બાઈના બહેરવેશ, બોલવાની રીતભાત અને ખીન ચિન્હો જોતાં તે મુસલમાન જેવી નહિ લાગવાથી કોઈમાં જઈ ન્યાયાધીશ સાહેબને મળ્યા. તેમને બાઈ સંબંધી વાત કહી, તેથી મેજસ્ટ્રેટ સાહેબે બાઈને અંદર બોલાવી. સાથે આરબો પણ કોઈમાં ધુસ્પા.

મેજસ્ટ્રેટ સાહેબે બાઈને પૂછ્યું કે 'તમે શી નાતના છો ?' બાઈએ કહ્યું કે 'હું ફકીરની દીકરી છું.' 'ક્યાંના વતની છો ?' 'રાજકોટના.' 'તમારું નામ ?' 'ફાતમા.' 'આપનું નામ ?' 'સુમાનસાહ' 'તમારી માનું નામ ?' 'ફાતમા.'

માનું નામ અને બાઈનું નામ એક આવવાથી વકીલે કહ્યું કે 'માનું અને દીકરીનું એક નામ હોય નહિ, માટે શક પડતી વાત હોય તેમ લાગે છે.'

સાહેબે બાઈને ગમરાયેલી જોષ ધીમેથી કહ્યું: 'બાઈ, તમે કોઈ વાતે ગમરાશો નહિ, જેવું હોય તેવું સાચું કહેશો તો સુખી થશો.'

સંકેત મુજબ ગોખી રાખેલા એક

મુસલમાન કહ્યું કે 'સાહેબ, જે એ ફકીરની દીકરી હશે તો તેને કલમો આવડતો હશે.'

સાહેબે બાઈને પૂછ્યું કે 'તમને કલમો આવડે છે ? જે આવડતો હોય તો બોલો.' બાઈએ ગોખી રાખેલા શબ્દો 'લા ઇલાહીલા મહમુદ રસુલીલા' બોલી બતાવ્યા.

વકીલે કહ્યું કે 'સાહેબ આ બધું ચોક્કસ તરકટ છે. બાઈ માત્ર ગોખવેલું જ બોલે છે. માટે બરાબર તપાસ થવાની જરૂર છે.' વકીલે પ્રશ્નો પૂછતાં એ કઠાબું કે બાઈ પોતે હિંદુ છે અને વાણિજ્ય છે.

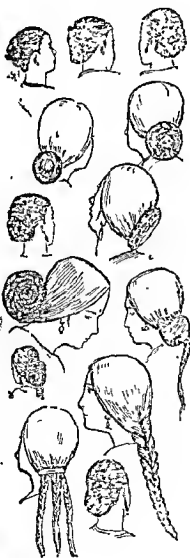
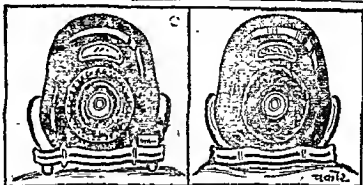
આરબે અરજ કરેલી કે આ બાઈ ફકીરની છે અને મારા નાના બાઈ શેખ મહમદ સાથે નિહાક કરવા ખુશી છે. તેના જવાબમાં સાહેબે પૂછ્યું કે 'તમે આ આરબના બાઈ સાથે ઘર માંડવા ખુશી છો ? નિકાહનો અર્થ તમે શું સમજ્યા છો ?' બાઈએ કહ્યું કે 'ના બાઈ. મારે ઘર માંડવું નથી. મને શેટલા મળે એટલે બસ.' આરબે કહ્યું કે 'તુમ પદ' ચમે, આ દીન રહો, એર પીછે નિહાક હોગા.' સાહેબે કહ્યું કે 'તે નિહાક કરવા હિંચતી નથી.' એમ કહી આરબો તથા આવેલા મુસલમાનોને રમ્મ આપી.

આરબોના ડરથી તે પોતાની વાત કહેતી નહોતી. પણ વકીલ સાહેબના ધીરજબમાં શબ્દોનું આશ્વાસન મળવાથી તેણે પોતાની સાચી વાત નોંધાવી: 'મેં મુસલમાનનું બાધું નથી તેમજ મુસલમાનને ઘેર રહી નથી. આવીને તરત જ એ કલાક પછી મને કોઈમાં લાખ્યા અને કોઈની બલી લાગણીને લીધે આને હું બીજે અવતારે આંવી હોઉં એમ મને લાગે છે.' એમ બાઈએ કોઈમાં જણાવી દીધું.

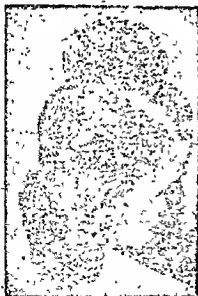
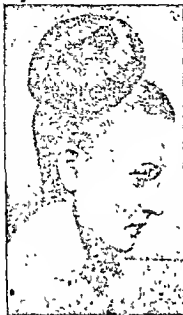
અને બાઈને એક બાણીતી સીસરંચામાં મોકલી આપી બાઈને જવાવી લેવામાં આવી અને આને પંદર વર્ષ યઈ ગયાં.

વાળનો શણગાર

[અંગ્રેજીની દેશન]

અખોડાની ફેશન

[ફોટોગ્રાફ-ધરત્રેડ વીડીયો સોજનગથી]

પ્રેમ અને સાહસનો અદ્ભૂત વિજય

લેખિકા :
શ્રી. મુશીલા નાયર

*

તોઆખલીના મારા વસવાટ દરમ્યાન જે ગામમાં હું રહેતી હતી તે ગામના એક વૃદ્ધ દાકતરને ઘેર હું એક દિવસ જઈ પહોંચી. એ પ્રદેશના ધણીખરા દાકતરોએ યોગ્ય વરસ ઇસ્પતાઓમાં કંપાઉન્ડરનું કામ કરીને પછીથી પોતપોતાનાં ગામમાં દવાખાનાં શરૂ કર્યાં છે. આ વૃદ્ધ દાકતર પણ આ જ જાતના હતા. મેં તેમને પૂછ્યું કે, આસપાસનાં ઘરો બાળા મૂકવામાં આવ્યાં છે છતાં તમારું ઘર કેમ ખતી ગયું ? આ ઉપરથી મને કહેવામાં આવ્યું કે લૂંટફાટ કરનારાઓની ટોળા તેમને ઘેર આવી અને તે ટોળાએ ઘરમાંથી વસ્તુઓ લૂંટવા માંડી અને દેવદેવીઓના ચિત્રો તોડવા માંડ્યા. એ ચિત્રોની ફેમમણી એક કાચ છોડીને એ ટોળીના સરદારનાં પગમાં વાગ્યો અને તેમાંથી ખૂબ લોહી નીકળવા લાગ્યું. પેલા દાકતર તેને પોતાના અરધા પરધા લૂંટાયેલા દવાખાનામાં લઈ ગયા અને પોતાના પુત્રનાં પગની સારવાર કરતા હોય તેટલી સંભાળ અને કાળજીથી તેના પગને તેણે પાટો બાંધ્યો. આ જોઈને ગુંડાઓ આજા બની ગયા. એ ટોળીના સરદારે બધાને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાને જણાવ્યું. આ રીતે તેમનું ઘર આગમાંથી બચી ગયું. વૃદ્ધ દાકતરની ખાન-દાનીએ પેલા ગુંડાઓની ટોળીના સરદારના

હૃદયમાં બલાઈ પેદા કરી. એ દેવ પર પ્રેમનો વિનય હતો.

વળી, પશ્ચિમ પંજાબમાંની વાઢની છાવ-ણીમાંના મારા વસવાટ દરમ્યાન પોતાનું શીલ સાચવવા માટે એક સાથે ફૂવામાં ફૂદી પડેલી 'તોનેર' સ્ત્રીઓની વીરતાની રોમાંચક વાત મારા સંમળવામાં આવી હતી. મુસલ-માનોના ટોળાએ એક ગામ પર હુમલો કર્યો અને ત્યાંના હિંદુ તથા શીખ રહેવાસીઓએ લાંબા વખત સુધી સશસ્ત્ર સામનો કર્યો, છતાં આખરે ટોળાને શરણે ચંબું પડ્યું. આ બધાં પુરુષોને એક મેદાનમાં ભેગા કરવામાં આવ્યા અને જીવવા માગતા હો તો મુસલમાન થઈ જાઓ એમ તેમને જણાવવામાં આવ્યું. સ્ત્રીઓને મુસલમાનો ઉપાડી જવાના હતા. તોતેર સ્ત્રીઓ પાણી પીવાને બધાને કમ્પા-ઉન્ડમાં આવેલા નવા ફૂવા પાસે ગઈ અને લગભગ એક કલાક સુધી તેમણે મોટે અવાજે પ્રાર્થના કરી. ટોળામાંના મુસલમાનો બહાર ભેગા ભેગા તેમને ઉતાવળે તૈયાર થવાને જણાવતા હતા, એટલે તે સ્ત્રીઓમાંની એક આગેવાન સ્ત્રીએ ઉતર આવ્યો કે 'તમારા મેલા હાથથી તમે અમને કદી પણ રચ્યો કરી શકશો નહીં' અને પછી જણ જ સેકંડમાં બધી તોતેર સ્ત્રીઓ ફૂવામાં ફૂદી પડી. આ વીરતામયો અદ્વિતીય કાર્યનો ટોળા પર એવી જોડી અસર થઈ કે વટલાવવા માટે ભેગા કરેલા હિંદુ અને શીખોને એમ ને એમ છોડીને બધા ધોમે ધોમે વિખેરાઈ ગયા અને આ સ્ત્રીઓના કટ્ટ સફળથી શેતાન શરમાયો. માનવ હૃદયમાં રહેલી બલાઈની લાગણી જાગ્રત થઈ અને તેને પ્રગટ થવાને અવકાશ મળ્યો.

(હરિનંજનપુરામાં)

સ્ત્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬૫૦ છે.
સ્ત્રી જીવન ઓફીસ, અવેરીવાડ, અમદાવાદ

દેરદીના પલ્લવ પર બેસી સુષમાએ ફરી બરફનાં પોતાં ફેરવવા માંડ્યાં. અચકત થયેલા હાથ મહા પ્રયાસે ધીમેથી ઉંચો થયો અને દેરદીના સુખમાંથી ડુબેલો સ્થાન: "સુશી."

"કેમ, શું છે?" માથું દેરદીના સુખ સુધી નમાવી સુષમાએ પૂછ્યું.

બોલવાનો થોડો બર્થ પ્રયાસ કરી, ફરી એ બોલ્યો: "પાણી." એથી એનામાં જરા ચેતન આવ્યું ને આંખ ખૂલી. એ આંખમાં મૃત્યુના ઝોળા બિંદુ મહા મહેનતે સુષમાએ મન પર કાબુ રાખ્યો. બરફ ફેરવવાનું શરૂ કરતાં એ બોલી: "રમેશ, સુધી જા, જરા આરામ કર."

એકંદ્રાન હાથ રમેશના સુખ પરથી પસાર થઈ ગયું. સુષમા પર નજર ફેરવી એ ધીમેથી બોલ્યો: "જરા નીચી વળ." એ નીચી વળતા ફરી શ્વાસ લઈ થંભીને કહ્યું: "હવે થોડો વખત છે. સુશી, મારા મથા પછી... પછી..."

એની છાતી પર છુટી પડી રડતાં રડતાં સુષમા બોલી: "હું પણ તારી સાથે જ રમેશ... સાથે જ."

એને રમેશ રડવા દીધી. અચકત થઈ અચેલો હાથ એની પીઠ પર ફેરવ્યા થયો. પછી શરૂ થયું: "જો આમ ગાંઠાઈ ના કર. હું કહું છું, તે સંભળી લે." એની જીભ થોથરાતાં સુષમાએ એને પાણી પાડ્યું. "હું જાઉં પછી તું ફરી લગ્ન કરને. હોં સુશી, આપણા કિશોર ખાતર. આપણે એને ડોક્ટર બનાવવાનું નક્કી કર્યું હતું, તે બધું... અધુરું..." આટલા શ્રમથી એનો શ્વાસ ફરી ચડી આવ્યો.

નિસહાય પીન અનુભવી અજાણા આંસુ એનો ઘોષ સારી બોલી રહી: "રમેશ, રમેશ, થાણું... બહાણું... જરા સામે જો. મારી સામે તો જો. હું સુશી બોલાવું છું." જીંડી ભિતરી ગયેલી આંખમાં જે આંસુના ટીપાં ઝળક્યાં ઉઠ્યાં. મહામહેનતે સુષમાનો હાથ ઝાલી ટુટ્યો

પુત્ર માટે અંખતી

મા

લેખક :

શ્રી. સૌરભ મહેતા

કહે એ બોલ્યો: "કિશોરને.... કિશોરને.... ડોક્ટર..."

ને બધું ખલાસ થઈ ગયું. ચોલીસમે વર્ષે—સુષમા વિધવા બની. એણે પ્રેમલગ્ન કર્યા હતાં, એટલે આવા મોટા ડુઃખના સમયમાં એની પાસે કાઈ નહોતું. પરંતુ રમેશ એને લગ્યો પ્રિય હતો. આ મોટા આપાતમાંથી રહેજ સ્વસ્થ થતાં એણે મન સાથે નક્કી કર્યું કે 'હું મારા સ્વામીની અધૂરી ઇચ્છા પૂરી કરીશ.'

ચોલીસમે વર્ષે તો એનું જીવન હજી ખીલતું હતું એટલે કંઈક શ્રમરો એની આસપાસ ગૂંજવા તકલી રહ્યા.

વિનોદ નગરોકનો એકનો એક છોકરો હતો. રમેશના મૃત્યુથી એના હૃદયમાં 'એક છાતી આશા ઉત્પન્ન થઈ હતી—સુષમાનો હાથ મેળવવાની. આથી મરણક્રિયા પતી ગયા બાદ થોડા દિવસે એ એને ઘેર જઈ પહોંચ્યો. સુષમા તે વખતે કિશોરને તૈયાર કરી નિશાળે મોકલતી હતી. વિનોદને એ દિઠે જોખખતી એટલે આવકાર આપ્યો.

"કેમ છો સુષમા બાબી? કેમ ચાલે છે?" પુરથી પર બેસતા એણે પૂછ્યું.

“સારૂ ભાઈ.” પછી કિશોર તરફ વળી એ બોલી: “લે બેટા, જા હવે. પણ જો નિશાળ છુટે એટલે સીધો ઘેર આવજો હોં.” એણે જાલથી બાળક કિશોરના કપાળ પર ચૂમી લીધી. રમેશના જેવું જ એનું બાલ વિશાળ અને તેજસ્વી હતું. કિશોર મથા બાદ એ વિનોદ તરફ ફરી બોલી: “કેમ આવ્યા છો ભાઈ?”

ગળુ ખંખારી રહેજા ગભરાઈ વિનોદ બોલ્યો: “આ... આ મને ચયું કે તમને મળી જઈ.” રમેશનો સ્વભાવ એવો સરસ હતો.”

“હશે ભાઈ. ઇશ્વરની ઇચ્છા.” સુષ-માએ કહ્યું. જવાબ આપ્યો.

બોલવાનો વિનોદ પ્રયત્ન કર્યો, પણ શબ્દો અને જડયા નહિ. આ સૌમાં એવું કંઈક હતું કે જેનાથી એ ડરતો હતો. આખરે મહા પ્રયાસે એણે કહ્યું: “બોર્ડ ના લગાડશે. પણ મારાથી કંઈ મદદ થઈ શકે એમ હોય તો જણાવશે. રમેશનો પગાર તો બહુ થોડો હતો એમ મેં સાંભળ્યું છે.”

સુષમા ધડીબર આ માથુસના મોં સામે જોઈ રહી-ત્યે એના વિચાર જાણવા; પછી ધીમેથી બોલી: “એમ તો થોડું થયું મુકા ગયા છે.” પછી જમીન બણી જોઈ, “પણ એ ઘણો વખત ચાલશે નહિ. એથી જો કંઈ નોકરી મળે તો કરવા વિચાર છે.”

“જરૂર. જરૂર હું તમને મદદ કરીશ. આપણી અહીંની ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં જગ્યા છે. તમે તો ગ્રેજ્યુએટ છો, એટલે બીલકુલ વધી નહિ આવે. તમારો વિચાર થાય તો જણાવજો. લગભગ દોઢસો રૂપિયા મળશે.”

“તો જરા એટલું કરી દોને ભાઈ. ભગવાન તમારું બહુ કરશે.” સુષમા બોલી ઉઠી. કારણ કે રમેશ પાછળ થું મુકા ગયો હતો તે એ એકલી જ જાણતી હતી.

“બહે, તો હું આજે રકુલના હેડમાસ્ટરને વાત કરીશ. કાલથી તમે નોકરી પર ચડી

જાઓ.” ઉઠતાં ઉઠતાં એ બોલ્યો. અને બારણા પાસે જઈ કહ્યું: “ને બીજું કંઈ કામકાજ હોય તો કહેાવજો.”

ઉપકાર વશ બનેલી સુષમાને વિનયના શબ્દો બોલવાનું પણ માન ના રહ્યું. એના મથા પછી ઘરની કામવાળી લક્ષ્મીને બોલાવી એણે પૂછ્યું: “આ માથુસ તને કેવો લાગે છે લક્ષ્મી?”

“પુરુષો બધાજ સરખા, બહેન, આ બીજા કરતાં વધારે સારો દેખાય છે એટલો ફેર.”

“તો એ મને નોકરી અપાવે છે એ ના લઈ?”

“લઈ લેને બહેન. કંઈક કરવું તો પડશે ને? નહિ તો પછી જીના નસીબમાં છેવટે શું હોય છે?”

થોડા દિવસે ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં મંદીનીય શિક્ષિકા તરીકે એણે નોકરી લઈ લીધી. પગાર રૂપિયા દોઢસો. ધડીબર અને લાગ્યું કે કુનિયાના લોકો ઘણા સારા છે. નહિ તો એના નસીબમાં આવી નોકરી ક્યાંથી આવે? મૃત પતિની અધૂરી ઇચ્છા એ પાર પાડી શકશે એ વિચારે એના આનંદ અવધૂનીય જની ગયો. રોજ સવારે એ વહેલી ઉઠી, નાહી ધોઈ, પ્રભુને ધીમે દીવા કરતી. રમેશની છબી પર કુલની માળા અદાવી બોલતી: “તારી અધૂરી રહેલી ઇચ્છા પૂરી કરી હું પણ આવી પહોંચીશ.” ને રસોઈ કરી બાળક કિશોરને લઈ નિશાળે જતી.

છેલ્લટાંએની રંજાડ તો ચાલુ જ હતી. તેપણ એની બહુ એ દરકાર કરતી નહિ. આ નોકરી મળ્યા પછી એનામાં હિંમત અને સાહસ આવ્યા હતાં. વળી વિનોદ ઘણું ખર્ચે એને મળવા આવતો ને અનેક પ્રકારે. સાંત્વન આપતો; આશાઓ આપતો. જો કે થોડા જ વખતમાં એ એના આવવાનો અને આટલી દરકાર રાખવાનો મર્મ સમજી ગઈ હતી—

છતાં આ પુરૂષે એને નોકરી અપાવી હતી, એ ખ્યાલે એનું અપમાન કરી બહાર કાઢી મૂકવાની એની હિંમત ચાલતી નહોતી.

આમ છ આઠ મહિના ચાલ્યા ગયા. પરંતુ એક રહાઈ એની બધી આશાઓ પર પાણી ફરી વળ્યું. ધ્રુવે પગલે અને ધડકે દૈયે એ નિશાળેથી ઘેર આવતી રહી. લક્ષ્મી તે વખતે વાસણ માંજતી હતી. બારણાં બંધ કરી, પલંગ પર પડી સુવમા ખૂબ રડી-રમેશને સંભારીને, કિશોરને પાદ કરીને, પોતાના નસીબને દોષ દેતી. વાસણ ઉટકવાનું બાળુએ મૂકી લક્ષ્મી તેની પાસે આવીને બોલી: “બહેન શું થયું? શેા જરા આટલું પાણી પી લે.” ને પાસે બેસી એણે સાંત્વન આપવા માંડ્યું. આ ધરમાં રમેશના મૃત્યુ પછી એનું રવાન વધી ગયું હતું. તેને પણ સમાજની આ નિરાધાર અજબાની દયા આવતી, એટલે વફાદારીથી વળગી રહી હતી.

પાણી પી આંખ હુછી સુવમાએ કહ્યું: “હેઠ માસ્તર દરામખોર, આજ કેટલા દિવસથી એનચાળા કરતો હતો. આજે મને એક આરડીમાં પુરી નફાટ ખનવા મળે, પણ એક તમામો મારીને હું આવતી રહી.” પણ પછી પાછું એનું હૃદય ધડકા ઉઠ્યું: “નોકરીમાંથી રજા તો નહિ આપે, લક્ષ્મી?”

“શું કહેવાય બહેન? આપે તોએ એની સામે કાંઈ કોણથી ફરિયાદ યાય? પણ માઈ કહું માત્રા તો વિનોદચાણુ સાથે લગ્ન કરી લે! આટલો બધો પૈસો છે. બીજી વાર લગ્ન કોણ નથી કરતું? એમ કરશે તો આ બધી રંજડ મટી જશે.”

નિરાધાર અને નિસહાય અજબા! એનું કોણ હતું? પ્રેમ લગ્ન ક્યો એટલે મા બાપે દીકરીને મરેલી જાહેર કરી દેતી. સાસરીયામાં પણ દિકરાએ કમળા વિરદ લગ્ન ક્યો એથી મા બાપે રમેશનો ત્યાગ ક્યો હતો; તેવે વખતે —રાત ને દિવસ પુરૂષોના એનચાળા અને

રંજડ સહન કરતી. એ બીજું શું કરી શકે? હેઠ માસ્તરે તો નોકરીમાંથી છુટી કરી દીધી હતી એટલે ને બીજો જાય ક્યાં? ને જાય તો એનું જીવન—!

આથી વિનોદ અને સુવમાના લગ્ન થઈ ગયા. સમાજમાં ખૂબ ટીકા થઈ. સુધારકો અને સનાતનીઓએ પોતાનું બધું જીર પ્રદર્શિત કયું. રોહલમની વિધવાને પુનઃલગ્ન સમુ પાપ નથી, અને રોહલમની વિધવાને પુનઃલગ્ન સમુ પુણ્ય નથી એ સંબંધાવી હેરાન કરી. પણ એ બધું એણે મુંગે મોઢે સહન કયું—રમેશને સંભારીને અને કિશોરના મુખ સામુ જોધને.

રંજા જેવી સ્ત્રી મેળવવાને વિનોદે ખૂબ ધીરજ રાખી હતી. પરંતુ લગ્ન થઈ ગયા પછી એણે માન્યું હતું કે હવે સુવમા રમેશને જુલો ગઈ હશે. પરંતુ પહેલી રાતે જ એની બધી આશાઓ પર પાંણી ફરી વળ્યું. મોડી રાતે બ્યારે એ સુવમાના પલંગ તરફ વળ્યો, ત્યારે એ જાગતી જ હતી. એને જોતાં જ એકદમ ઉભી થઈ ગઈ; એને પગે લેડી પડી ને બોલી: “નહિ, નહિ. એ કહી નહી બને. વિનોદ બાણુ! મેં લગ્ન ક્યો છે તે મારા કિશોરને ખાતર, પણ રમેશ સિવાય બીજું કોઈ માઈ અધીકારી નથી.” આંસુથી વિનોદના પગ એણે બીજવી દીધા. કોઠા પડી વિનોદ પાછો ફરી ગયો. થોડો વખત વધુ રાહ જોવા એણે નક્કી કયું.

પરંતુ સુવમા સાથે જ સંતી હતી. બીજા ત્રણ વર્ષ પછી ગયા, પણ વિનોદ એક પગલું આગળ વધી શક્યો નહિ. સુવમા એની દરેક રીતે સંભાળ લેતી, ચાકરી અને સેવા કરતી, પણ એથી આગળ કંઈજ નહિ. પછી તો વિનોદને પણ ખાત્રી થઈ ગઈ કે એને પ્રાપ્ત કરવી મુશ્કેલ છે. ધીમે ધીમે એને પણ શરસો મદવા માંડ્યો—પોતાની નિષ્ફળતાથી, છતાં આ સ્ત્રીથી એ મનમાં મનમાં બહુ ડરતો. એને કોઈ વાતની ના પાડી શકતો નહિ. આથી એણે

બીજી રીતે વેર લેવાનું નક્કી કર્યું. એણે કિશોર તરફ ધ્યાન દોર્યું ને પોતાની યુક્તિ અમલમાં મૂકવા માંડી. કિશોર હવે M. B. B. S. ના છેલ્લા વર્ષમાં હતો.

એક દિવસ અચાનક ગામડામાં વિનોદના આપદાદાના મકાનમાં રહેવાને સુવમા ચાલી ગઈ. વિનોદ શહેરમાં જ રહ્યો. કિશોર પણ એની સાથે જ રહ્યો. શા કારણથી આમ બન્યું તે કાંઈએ બાંધ્યું નહિ. વિનોદ ગામડે કદી જતો નહિ. સુવમા શહેર તરફ ટદી આવતી નહિ. વિનોદની યુક્તિ અમલમાં મૂકાઈ ગઈ. ધીમે ધીમે એણે કિશોરના મનમાં મા વિશ્વ એર પૂરવા માંડ્યું. એ ટેટલી ખરાબ છે, એનું ચારિત્ર જેટલું બદ છે વગેરે અનેક ખોટી વાતો ઉભી કરી. વળી બીજી તરફથી એને મોટી આશાઓ આપી. M. B. B. S. થયા પછી વધુ અભ્યાસ માટે ઇંગ્લેંડ મોકલવાની વાત કરી. પોતે પૈસાદાર હોવાથી એની પાછળ છાજી પૈસા ખરચવા માંડ્યા. અને સુવમાની ગેરહાજરીમાં બીજા લગ્ન પણ કર્યું. ફરી લગ્ન કરતી વખતે નવી સ્ત્રી સાથે પણ એણે શરત કરી કે 'કિશોરનું સ્થાન ઘરમાં પહેલું રહેશે.' આ બધું જોઈ દોષો મનમાં નવાઈ પામતા. ખરી હકીકતની કોઈને ખબર નહિ હોવાથી બધા એની વાહવાહ કરતા, ને સુવમાને ધીક્કારતા. પરિણામ વિનોદે હાથું હતું તે જ આવ્યું. કિશોર પ્રથમ તો મા પર ખૂબ પ્રેમ રાખતો, પણ આવા ઝેરભર્યા વાતાવરણમાં રહેવાથી એનાં મનમાં પણ ઝેર રેડાઈ ગયું. મનમાં એ માને ધીક્કારતો થઈ ગયો.

લક્ષ્મી પણ સુવમાની સાથે જ ગામડે આવી હતી. ગામમાં સુવમાની સારી ખ્યાતિ જાગી ગઈ. નવરાજની વેળાએ માંદા માણસોની સેવા કરતી, ગરીબ પીડિત જનોને મદદ કરતી, કદિક કદિક રમેશને યાદ કરી રહતી. આખા ગામના લોકો એને મુખે કિશોરના અનેક વખત

ગુણગાન સાંભળી ચૂક્યા હતા, એટલે એને દિકરા પર પ્રેમ હતો. વળી એ રમેશની છાયા હતો ને! એનું વિશાળ કપાળ, એની લાંબી કલામય આંગળાઓ, એની આંખ, ચહેરા... બધું બધું જ રમેશનું—

‘લક્ષ્મી, કિશોરનો કાંઈ કામળ ના આવ્યો.’ એક દિવસ સવારના રાંધતા રાંધતા એણે કહ્યું.

“હા, બહેન, શું હશે તે સમજાતું નથી.” લક્ષ્મી સામે બેસીને ચોખા વીણતી હતી.

“હમણાં જ પરીક્ષાઓ પૂરી થઈ છે, એટલે આરામ કરતો હશે.” સુવમાએ કહ્યું.

“એમ પણ હોય. ભગવાન કરે ને બાઈ હેમખેમ હોય.”

એ વિચારે સુવમા ચોંટી ઊઠી. તે બોલી: “તો બહેન, તું જરા શહેરમાં આંટો મારી મારી આવને! દોઢ વર્ષ એને બધીં આબ્યાને થઈ ગયું. છેલ્લા ત્રણ મહિનાથી એનો કાંઈ કામળ જ નથી. જરા જોઈ આવે તો, બહેન! શહેર કાંઈ બહુ દૂર નથી.”

ત્રણ દિવસ પછી લક્ષ્મી સમાચાર લાવી કે એની પરીક્ષા તો પૂરી થઈ ગઈ હતી, એટલું જ નહિ, પણ એ બહુ સારા નંબરે પાસ થયો હતો. હવે વધુ અભ્યાસ માટે ઇંગ્લેંડ જવાનો છે. પણ વખત મનુ થોડો બાકી હોવાથી, અને તેને બીજા મિત્ર સંબંધીઓને મળવાનું હોવાથી એ માને મળવા આવી શકે એમ નથી. પણ કિશોર પોતાની મા માટે વાપરેલા શબ્દો લક્ષ્મીએ છુપાવી જ રાખ્યા. પશ્ચર માફક આ શબ્દો સાંભળી સુવમા અંદર ચાલી ગઈ.

કિશોર ઇંગ્લેંડ ઉપડી ગયો. છેલ્લે છેલ્લે પણ એણે માએ મોકલેલ કામળ વાંચ્યા વગર ફેંકી દીધો. લક્ષ્મીને પણ મુસ્સો ચઢ્યો, એટલે વિચારી વગર આ વાત સુવમાને કહી દીધી. એ સાંભળી એનું મોં ધોળા પૂણી જેવું થઈ ગયું.

બે વર્ષ એમ વીતી ગયા. કિશોરે માને

તો વિસારે જ મૂકી દીધી હતી. એરંભથી વાતાવરણ, લાખુલૂટ પ્રેસો, ને ખોટી દોરવણી આપનાર સાવકો બાપઃ એણે માને બાપ માની લીધી, ને મા સાથેના બધો વ્યવહાર બંધ કરી દીધો. હંડા દિલે વિનોદ આ વેર વળાતું જોઈ રહેતો, ને મનમાં આનંદ પામતો. સુષમા એકલી જેમ તેમ દિવસો પસાર કરતી. ગામડામાં એને ગમતું નહિ. હવે કિશોર તરફથી ઠોષ જાતનો કાગળ નહોતો. એને લખેલા પત્રોનો જવાબ પણ નહોતો. એક રાતે અમાનક ચૂપથીથી વિનોદ આવી ચઢ્યો-કિશોરનો એક કાગળ સુષમાને વંચાવવા. કિશોરે લખ્યું હતું: "મારી માના કાગળો મળ્યા છે. પણ એના જવાબ હું આપવા માગતો નથી. તમે મળો ત્યારે એને જાણવી દેજો કે મારી અને એની વચ્ચેના સંબંધ ધણી વખતથી પૂરો રહ્યો છે. હું હવે એ સંબંધ ફરી બાંધવા માગતો નથી. હું એ મહિના પછી પાછો આવી પહોંચીશ. પણ તમે એને જાણવી દેજો કે મારી પાસે આવવાનો કે મને મળવાનો એ ઠોષ જાતનો પ્રયાસ કરે નહિ. કલકિની સ્ત્રી સાથે હું ઠોષ જાતનો સંબંધ રાખતો નથી." આ વાંચી સુષમા મૂર્છા ખાઈ ટળી પડી. હંડુ વેર વાળા વિનોદ પાછો ફર્યો. ચાર કલાકે એની મૂર્છા વળી, પણ ત્યારે એનામાં લ્લો ફેરફાર થયો ગયો હતો. શરીરની બધી શક્તિ હણાઈ ગઈ, ને એક રાતમાં જ છુટાયો આવી ગયો.

કિશોર પાછો આવી ગયો. સડેરમાં જ એણે દવાખાનું જોડ્યું. વિનોદની ઓળખાણથી પ્રેક્ટીસ થોડા વખતમાં જગી ગઈ. વળી એ પોતે પણ હૈશીયાર હોવાથી દવાીએની એને ત્યાં બીડ રહેતી. માને મળવા એ ગયો નહોતો. સુષમાએ પણ ઠોષ જાતનો સંદેશ મોકલાવ્યો નહોતો. એના જીવનનો જાણે અંત આવી રહ્યો હતો. પાંત્રીસ વર્ષે તે એ એસી વર્ગની છુટી જેવી લાગતી. જે જોખન પર લાખો માંડ

ચતા, તે કરમાઈ ગયું હતું. શરીર પીળું અને કૃષ ખતી ગયું હતું. પણ લક્ષ્મી એક દિવસ કિશોર પાસે પહોંચી ગઈ, ને એણે એની ખૂબ ઝાટકણી કાઢી; ખૂબ મહેણા માપી. પરિણામે તે રાતે કિશોર છતોમાનો માને જોવાં ઉપડી ગયો-મૂંઝા બરેલા દિલ સાથે. જે કે માને એણે લાખ કયો હતો, છતાં એના હૃદયમાં માં માટે અમાધ પ્રેમ હતો. મા વગર એને ગોઠતું નહિ. ફક્ત એના મનમાં એટલો જ ક્યવાટ હતો: "અરેરે, મારી મા આવી !" આથી લક્ષ્મીના મોંએ અપમાન અને શિખામણના શબ્દો સાંભળ્યા ત્યારે એ માને મળવા ઉપડી ગયો. અંધારી રાતે ઠોષને ખચર ના પડે એ રીતે એ મામ પહોંચી ગયો, ને લપાતો છુપાતો ઘર પાસે આવી પહોંચ્યો. બહાર ઓસરીમાં એક ચટાઈ નાખી સુષમા સૂતી હતી. એની આંખમાંથી આંસુ જાણે હજી ટપકી રહ્યાં હતાં. એના કુસકા જાણે અંધ કંઈમાં પણ માલુ હતા. એનું રૂપ, એનો વેશ, અને અંધ માંડા જેવી એની હાલત જોઈ કિશોરના હૃદયમાં કોંઈનું કોંઈ ઘઈ ગયું.

વધુ વખત મન કાણુમાં નહિ રાખી શકાય એમ માનીને એ ભાગી છૂટ્યો. તે રાતે એ જરા પણ ઉઘ્યો નહિ. મુલાકાત તળાઈ જોદાઈ એણે પલંગ પરથી ફાગી દીધા, અને જમીન પર જ એ સૂઈ ગયો. ન સમજાય એવી વ્યથા એને સત્યાંવી રહી. રહી રહીને ઠોષ બોલી ઉઠતું, 'જમે તેવી તોએ એ તારી મા છે, એણે તને દૂધ પાઈ ઉછેર્યો છે. તને મળ્યાવ્યો છે-એ તારી જનેતા છે.'

બીજે દિવસે એણે વિનોદને આ વાત કરી. હસીને વિનોદ બોલ્યો: "માણસ સમાજને છેતરી શકે, પણ પોતાના આત્માને શું કદી છેતરી શકે? એણે શું કયું છે. એ તો મેં તને જાણ્યું. હવે અંતર ડખતુ દશે કે મેં જોડું કયું."

અસમાન લગ્નનો

પ્રતિબંધ

લેખક :

શ્રી. ગદુભાઈ શુધ

હિન્દુ સમાજમાં બાળલગ્નની પ્રથા સારકા કાયદો થયા પછી કેટલેક અંશે ઓછી થઈ છે. એ કાયદાનું કડક પલ્લે પાલન થાય એવી વ્યવસ્થા રાજવામાં આવી હોત, અથવા તો છેક નાની ઉંમરમાં થયેલાં લગ્નો રદ કરી શકવાનો અવકાશ કાયદામાં રખાયો હોત, તો બાળલગ્નની પ્રથા આપણા સમાજમાં ઘણું મોટે ભાગે અત્યાર સુધીમાં નાશ પડી ગઈ હોત.

બાળલગ્નની કુપ્રથા ઉપરાંત વૃદ્ધલગ્ન અને અસમાન વયનાં લગ્નોની પ્રથા પણ આપણા સમાજમાં ઘણી પ્રચલિત છે. બીજાવર હોય તેની ગમે તેટલી ઉંમર હોય તો પણ તેની પોતાની જાતિ કે પેદાશાંતિ અગર જોગમાં સોળ વર્ષથી મોટી કન્યા બાગ્યે જ મળી શકે એવી સ્થિતિ પ્રવર્તે છે. કારણ કે એથી મોટી છોકરી બાગ્યે જ કુંવારી હોય અને કુંવારી હોય તો તેનું સગપણ ન થઈ શકે છે. એટલે કે ૩૫, ૪૦ કે ૪૫ વર્ષના વિધુરને પોતાની જાતિમાં લગ્ન કરવું હોય, તો પોતાનાથી ૨૦-૨૫ અને ૩૦ વર્ષ નાની બાળા સાથે લગ્ન કરવાનું હોય છે. આ જાતનાં અસમાન વયનાં લગ્નોના જન્મ આપણા સમાજમાં થોડા બનતા નથી.

આ ઉપરાંત પૈસાના લોભે, કુળભિમાનના મિથ્યા ખ્યાલમાં તણાઈને અથવા પ્રતિબંધોને ઓટા ખ્યાલ સેવનારાં અનેક માતૃપિતાઓ અને વડીલો પોતાની છોકરીઓને ઘણી મોટી વયના પુરુષો સાથે પરણાવે છે. સ્ત્રીપુરુષની

વયમાં ઘણું મોટું અંતર હોય તો શારીરિક દૃષ્ટિએ દાનિકારક છે એટલું જ નહિ, પણ એનાં હંપતીનો માનસિક મેળ બાગ્યે જ મળે છે. સુખના સ્ત્રી અકાલે વૃદ્ધ બની જાય છે, તેનાં ભૂતકાલનાં સ્વપ્નાં, આનંદ અને ઉત્સાહ બાંગી પડે છે; પતિને બદલે, કોઈ વડીલના વાળામાં રહેતી હોય એવું તેને લાગ્યા કરે છે અને તેની મનોવાંચનાઓ, જીવનનો ઉદ્ધાસ અને સહચારની કલ્પનાઓ નષ્ટ થવાથી ઘણી વાર તે અનીતિને માર્ગે દોરાય છે.

આ સ્થિતિ અટકાવવા માટે, વરવધૂની ઉંમરમાં ઘણો તફાવત ન રહે એવી સ્થિતિ લાવવા માટે શ્રીમતી લીલાવતી મુનશીએ

અમે વર્ષો જો બિલ ધારાસભામાં રજૂ કર્યું હતું તે સિલેક્ટ કમિટીને સોંપવામાં આવ્યું છે. એ બિલ આપણા સામાજિક સ્વાસ્થ્ય અને સામાજિક જીવન માટે અતિ અગત્યનું હોવા છતાં આપણા પ્રાન્તનાં છાયાએ અને સમાજ સુધારા માટે તેમજ સ્ત્રીકલ્યાણ માટે પ્રયાસ કરતી સંસ્થાઓએ એ બાબત બહુ ઓછું લક્ષ આપેલું છે એ બહુ શોચનીય છે. વરવધૂની ઉંમરમાં ઘણો તફાવત રહેતો અટકાવવા માટે શ્રીમતી લીલાવતી મુનશીએ ધારાસભામાં બિલ રજૂ કર્યું તેને છાયામાં અને બહેર

સમાજોમાં ટેકા આપવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ વ્યવસ્થા વધારેમાં વધારે કેટલું અંતર હોય જોઈએ, સગીર ઉંમરની બાળાઓને જ કાયદો લાગુ પાડવો કે મોટી ઉંમરની બાળાને પણ લાગુ પાડવો, એવાં લક્ષ્ય કરનાર માતૃપિતાને શી શિક્ષા થવી ઘટે, વિધવા ફરી લગ્ન કરે તો તેને પણ એ કાયદો લાગુ પડે કે નહિ, વગેરે એ કાયદાને અંગેના પ્રશ્નો વિષે કોઈએ બાંધે જ પોતાના વિચારો જણાવ્યા છે. શ્રીમતી લીલાવતીએ સમાજને ધણી લાભકારક એવો કાયદો રજૂ કર્યો તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે, પરંતુ તેમણે ધ્યાનથી વચ, શિક્ષા, વગેરે બધી બાબતો સાથે સંમત ન પણ થઈ શકાય, ધણી સંમત નથી; તેમ છતાં જાહેર છાપામાં કે સમાજોમાં એ વિષે જોરશોરથી ચેતવના મત જણાવવાની આપણી શિક્ષિત જનતા અને સંસ્થાઓને જરૂર જણાઈ નથી એ નવાઈ નહીં છે. એ જાતની ઉપેક્ષાશક્તિ આસ્પષ્યનું પરિણામ હશે કે સમાજને સ્પષ્ટતા કાયદા-કારતો સમાજની સર્વ વ્યક્તિઓને પણ અંતરિત-પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે પણ સ્પર્શે છે એ ખ્યાલનું જ્ઞાન ન હોવાને કારણે હશે ?

અમે તેમ હોય-એ બિંદુ ન્યારે સિદ્ધિ કમિટીમાં મોકલાયું છે ત્યારે તો, મોડા મોડા પ્રશ્ન, આપણે સહુએ એ પ્રશ્નો ઝીણવટથી વિચાર કરી ચેતવેલાના અભિપ્રાય રજૂ કરી શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શીના તથા સિલેક્ટ કમિટીના કાર્યને મદદગાર યવાની આપણી કરજ છે.

અને એમ લાગે છે, કે વરવધૂની ઉંમરનો તફાવત પંદર વર્ષથી વધુ તો ન જ હોવો જોઈએ, આ કાયદો માત્ર સગીર બાળાઓ માટે જ રહેવો જોઈએ, કારણ કે ઉંમરલાયક સ્ત્રી પોતાની ઇચ્છાથી અને પસંદગીથી મોટી ઉંમરના પુરુષ સાથે લગ્ન કરે તે સમાજને સચિત્ર ન લાગે અથવા અભિપ્રેત ન હોય,

તો પણ સમાજને કે કાયદાને તેમાં વચ પડવાનો હક્ક ન હોવો જોઈએ. એટલે સર્ગ બાળા માટે જ આ કાયદો હોવો જોઈએ મારા મત મુજબ આ જાતના સર્વ સામાજિક કાયદાઓ માટે સ્ત્રી તેમજ પુરુષને અક્ષર વાંચી નહિ, પણ એકત્રીસ વર્ષ સુધી સગી ગણવાં જોઈએ. સીવીલ મેરેજ માટે લગ્ન રજીસ્ટ્રેશન કાયદાની ઉંમર એકત્રીસ વર્ષની રાખવામાં આવી છે, અર્થાત એકત્રીસ વર્ષ અગાઉ લગ્ન રજીસ્ટ્રેશન કરવું હોય તો માતૃપિતા અગમ વાલીની સંમતિની જરૂર રહે છે, તે જ મુજબ આ કાયદામાં અને બીજા બધા સામાજિક કાયદામાં એકત્રીસ વર્ષ સુધી છોડરા છોકરીઓ સગી ગણવાં જોઈએ એવો મારો મત છે.

એ રીતે જોતા વીસ વર્ષની બાળા પંત્રીસ વર્ષ કરતાં મોટા પુરુષ સાથે લગ્ન ન થઈ શકે એવો આ કાયદો યાવ. પંદર કે સોળ વર્ષની સગીર બાળાને તેના માતૃપિતા અગર વાલી એકત્રીસ વર્ષથી મોટા પુરુષ સાથે પરણાવે તો તે મુન્ડો ગણાય. શારીરિક અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય માટે તેમજ સુખી દેવતાશ્રવણની દૃષ્ટિએ આથી વધારે અંતર ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. સોળ વર્ષની બાળા ચેત્રીસ-પંત્રીસ વર્ષના પુરુષ સાથે લગ્ન કરે ત્યારે, એ બાળા ન્યારે પચીસ કે છત્રીસ વર્ષની યાવ-અરેખરી સમજા પૂર્વક જીવનની દૃષ્ટિ એને પ્રાપ્ત થાય અને બુદ્ધિશક્તિ, જીવનનો ઉત્સાહ, જોમ, આનંદાનુભવની તીવ્ર વાંછના વગેરે ખરી રીતે સતેજ થાય, તે વખતે પેલા પુરુષ પીસતાળીસ-પચાસની નજીકનો થવા પામે, એટલે એની જીવનદૃષ્ટિ, વિમાર, અભિપ્રાય, શારીરિક અને માનસિક ઉત્સાહ અને આનંદાનુભવની વાંછના અસ્ત પામવાની શરૂઆત થવા માંડે. એ રીતે જોતાં પંદરથી વધારે વર્ષનું અંતર સાફ તો ન ગણાય. કાયદામાં કેઈ જાતની સમાધાનો અને વાંધાછાડ

રવાની જ હોય છે, તેથી અને હિન્દુસમાજના અનેક સંજોગો તથા પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ રાખીને વધારેમાં વધારે ઉંમરનું અંતર પંદર વર્ષનું હું સૂચવું છું.

આ કાયદો વિધવા માટે પણ સરખી રીતે લાગુ પડવો જોઈએ. બાળવિધવા અઠાર કે વીસ-બાવીસ વર્ષની હોય ત્યારે તેની સાથે લગ્ન કરનાર ચાળીસ અને પીસ્તાળીસ વર્ષની ઉંમરના પુરુષો પણ ઉમેદવારી કરે છે એવો મારો અનુભવ છે. વિધવા થઈ એટલે હવે એને ફરી લગ્ન કરવા માટે ઉંમરના અંતરનો બાધ નડે જ નહિ એવી ધણીનો માન્યતા હોય છે, વળા વિધવાને પરણવા ઇચ્છનાર, પોતે મને તેટલી ઉંમરનો હોય-પીસ્તાળીસ કે તેથી પણ મોટો-તો પણ આગણીસ વીસ કે બાવીસ વર્ષની યુવાન વિધવા સાથે જ તેને લગ્ન કરવાની ઇચ્છા હોય છે! જાણે કે એટલી વયની કન્યા અને વિધવાની શારીરિક અને માનસિક જરૂરીઆતોમાં ફેર હોય, એમ એ માનતો હોય છે. વસ્તુતઃ કન્યા અને વિધવામાં કોઈ પ્રકારનો બેદ વયની દૃષ્ટિએ રહેવો ન જોઈએ.

આ કાયદાના અમલથી એકવીસ વર્ષથી વધારે વયની સ્ત્રીઓને બાકાત રાખવી જોઈએ. કારણ કે સમજપૂર્વક, પોતાની પસંદગી અને રસવશાથી લગ્ન કરવા ઇચ્છનાર બાળા, એક-વીસ વર્ષ ઉપરની હોય એટલે, પોતાને યોગ્ય લાગે તે ઉમરના પુરુષ સાથે લગ્ન કરવા

સ્વતંત્ર હોવી જોઈએ. એવી સ્ત્રી પોતાનું હિત ન સમજે, અને વૃદ્ધ પુરુષ સાથે જીવન સંબંધ જોડે, તે ઇચ્છવા યોગ્ય તો ન ગણાય, છતાં લગ્ન એક દૃષ્ટિએ વ્યક્તિનો અંગત પ્રશ્ન હોઈ એ જાતની સ્વતંત્રતા તેને હોવી જોઈએ, એમ હું માનું છું.

એવી ઉંમર લાયક સ્ત્રી રોગી કે ગાંઠા સાથે લગ્ન કરે તો સમાજ કાયદાથી તે અટકાવી શકે, કારણ કે તેથી પ્રજા રોગી અગર ગાંઠી નીપજવાનું જોખમ રહેલું છે અને સમાજ તે રિયતિ અટકાવવી જોઈએ. ઉપર જણાવેલા કાયદાનો ભંગ કરનાર માતૃપિતા અગર વાલીને સખ્ત શિક્ષા થવાની વ્યવસ્થા કાયદામાં હોવી જોઈએ, આવા યુન્દ્વઓ માટે સાધારણ રીતે દંડની શિક્ષા પૂરતી ગણવામાં આવે છે; પરંતુ પોતાની દોકરીને, તેના અય-પણ અને અણુસમજનો લાભ લઈ ને, પોતાના સ્વાર્થ, લાભ અગર ખીજ ખોટા ખ્યાલોને લીધે, ધણી મોટી ઉંમરના પુરુષ સાથે પરણાવી દે, તેનો ભવ બાળે, તેનું જીવન દુષ્ક, નીરસ અને દુઃખી કરી શકે તે માતૃપિતા અગર વાલી સમાજનો શ્રેષ્ઠ કરે છે, એટલે તેને સમાજશ્રોધી તરીકે સખ્ત શિક્ષા થવી જ જોઈએ. આ જાતના યુન્દ્વોની શરિયાદ લગ્ન કરનાર બાળા પોતે, સમાજસેવાની મને તે સંસ્થા કે જગ્યાદાર વ્યક્તિ, તેમજ પોલીસ પણ કરી શકે એવી નેમવાઈ હોવી જોઈએ. (નારતી)

—X—

૧૦૧

સ્ત્રીજીવન માસિકનો માર્ચની પહેલી તારીખે ૧૦૧ મો અંક દળદાર પ્રગટ થશે. કાયમી સંગ્રહમાં ઉપયોગી થાય તેવા લેખો, વાર્તાઓ કાવ્યો, રાસગીતો અને સ્ત્રી ઉપયોગી લેખો મોકલવા વિનંતી છે.

સ્ત્રી જીવન એમ ફી સ, અ વે રી વા ૩, અ મ દા વા ૬.

(ગતિકથી. ચાહુ)

ગુર્જર નારીની

ગીત-સમૃદ્ધિ

લેખક :

શ્રી. સવાઈલાલ ધ. પંડ્યા

*

આ દુનિયાના જીવનના મહાચિત્રમાં સુખદુઃખના આછાચેરા રંગ પૂરી જતો પ્રત્યેક દિવસ-રસવારા પ્રકટાવી જાય છે. પૃથ્વીપરના આયુષ્ય દરમિયાન માનવીને ઠાંછ ભાવિસુખના દિવસ માટે પ્રયત્ન કર્યા કરવામાં વર્તમાન જીંદગી ખરોટા કાઢવાની નથી, પરંતુ દિને દિને વહેંચાતું મધ મેળવી લઈને સંતૃપ્તિ મેળવી લેવાની છે. આ સંસાર ઉદ્ધાનમાં વિદરવાને અધિકારી બનેશો મનુષ્ય સદાની વહેલી કાળની મહાસરિતામાંથી આનંદની અંબ-લિઓ પ્રતિદિન પી લઈને એની લોહાતર તૃપા છિપાવે એ માટેનું આનંદનું જળાશય એને માટે સ્વયંસિદ્ધ જ છે. ધણા દિવસો સુધી પ્રયત્નો કરીને તૂટી મરીને માણસ કૂવો બોદે ને આખરે એક મળને દિવસે એને જળમય યાય એવી જીવનદષ્ટિ પ્રાપ્તિ માનેલી નથી. આ જ અર્થમાં અમેરિકન વિચારક ડ્યુધએ માનેહું છે કે, શાળાની ડેજવણી એ ઠાંછ ભાવિ સુખી જીંદગી માટે તૈયારી કરવાનો સમય નથી; પણ એ ડેજવણી મેળવવાના સમય દરમિયાન પણ એમાંથી સુખ પ્રકટાવવાનું છે. આપણે જોઈએ છીએ કે, કુદરતે એક પણ ઋતુને અસુદર બનાવી નથી; એક પણ ઋતુને નિષ્ફળ નથી રાખી. પૃથ્વીને શોભાવવા આવી પહોંચતી પ્રત્યેક ઋતુ પોતાપોતાનાં ફળ લઈને આવી પહોંચે છે કે પ્રાણીઓ એમની મિઠાશ અનુભવીને સંતૃપ્તિ અને પુષ્ટિ પામે. અને અમુક જ વખત જેવા મળતાં ફળો ઉપરાંત દેટલાંક ફળો તો સતતપણે આવીને પોતાનું માધુર્ય આપ્યા જ કરતા હોય છે. કવિજનોએ એ ઋતુએ ઋતુનાં ગીત ગાયાં છે એ આપણે જોયું છે. માત્ર ઋતુઓમાં જ ક્યાંક સાચી દષ્ટિ સાંપડે તો દિનેદિનેમાં વધી રહેલી મૌન્ય મારા અનુભવી ચકાવ છે. જીંદગીને

આકાર આપવા માટે આવી રહેલો એક એ દિવસ એ જીવનના લોહપટારાને ધડવા પડેલો હથોડાનો ધા નથી, પણ વધી રહેલો સુધા જળનો પ્રવાહ છે અને જીવન છોડ-મૂળમાં પહોંચી જઈને એમાં પત્રો, પુષ્પો અને ફળોનો સમુદ્રાસ નિપજવીને અદ્ભુત દિવ્ય, સર્જન શક્તિનો મહિમા પ્રકટાવી રહે છે, અને સંસારની સુદૃઢતા સાથે સંવાદી બની એવી આકૃતિ પ્રત્યેક છોડને આપ્યા કરે છે.

ઉઠી રહેલાં પ્રત્યેક વાર અને તિથિ આમ કલાણુ વાહક સૌંદર્યની સામગ્રી લઈને આવે છે, એ માન્યતાના મંદાર ઉપર જ તિથિઓ અને વારોનાં કાળો લખવાનો સંપ્રદાય શરૂ થયો હતો. સમય સર્જકોએ એ પ્રકારનાં સરસ ગીતો રચી ગુર્જર નારીને ગીત વારસો વિસ્તારી દીધો છે. પરંતુ સર્વ સંપ્રદાયોમાં કાળક્રમે જરૂર જણતા આપતી નેવામાં આવે છે એ આમાં પણ તે દેખા દે છે. પછી તો કાવ્ય નામ ધારી પ્રત્યેક વ્યક્તિને માટે તિથિ વારોનાં ગીતો લખવાની જાણે પ્રથા જ ચલુ પડી. પ્રકારમાં રહેલી સરસતાને લઈને યોજી

પ્રીતે જાણે કે એનો વિપુલ ફાલઃઉતરવા માંડ્યો. માણસને મળતા વારંસમાં કેવળ ફીરા મોતી કે સોના મહોરો જ ગણનાપાત્ર થી: દૈનિક સેવા આપતી સરસામાનની સામગ્રી પણ વડિલોપાર્જિત મિલકતનું મોંઘું આમ પામે છે. એવું જ આ જાતનાં ગીતોનું રહે. તે જરૂરી છે, સંભાલ છે.

૧ કૃષ્ણ જીવનનાં કેટલાંક ગીતોનો આસ્વાદ આપણે લઈ ચૂક્યા છીએ માટે આ વખતે રામના જીવનને અનુલક્ષીને રચાએલી તિથિઓ લેઈએ.

તિથિઓ

સખી, પડવે તે પહેલી તથ્ય મોઢવીએ મનમાં દે,
રામ લક્ષ્મણ હોનુ ભાઈ ગયા વનમાં દે,
સખી ખીજે ચડાવ્યાં બાણ ચાંપી ચરણે દે,
રાવત જનરખની કુંવરી રઘુવીર પરણે દે,
સખી ત્રીજે ત્રિલોવન નાથ મરથો લાંબ્યાં મારી દે,
આંબ્યો આંબ્યો લંકાપતિ રાય સીતા ગયો હરી દે,
સખી ચોથે તે સૂની મઠી એક લક્ષ્મણ દીસે દે,
એવાં સૂનાં સીતાજીનાં વન ત્યાં કાગ કળેળે દે;
સખી પાંચમે પોતામો પંડ કલપના કરે દે,
ફૂલન કરે રઘુવીર સીતા કોણ હરે દે?
સખી છઠીના લખીયા લેખ ટાળ્યા નહિ ટળે દે,
વિધાત્રાના માંડયા અક્ષર ફેરવ્યા નહિ ફેરે દે.
સખી સાતમે સંદેશો કાંબ્યો વાંદર સાથે દે,
મેલ્યાં મેલ્યાં માંકડાં રીંછ એ રઘુનાથે દે.
સખી આઠમે અખળાની વારે અલ્લેધ્યાના રાજ દે,
રામે ચડાવ્યાં સીતાનાં સેન ત્યાં વાંદર ઝાઝા દે.
સખી નોમે તે ન-રતે ને સ-રતે સીતાને કોઈ લાવો દે,
સંભામાં શ્રી રઘુવીર ખીડતું ફેરવે દે.
સખી દશમે દીધી ખખરો હનમાન જતિ દે,
મેઠાં આસો પાલવને ઝાડ સીતાજી સતી દે.

સખી એકાદશીએ સીતા વાળ્યાની છે આશા દે,
એવાં બાંધુ નિરમળ નીર ત્યાં હનુમાન ગ્યારા દે.
સખી બારશે બાંધી પાળ પત્થર તાર્યા દે,
હવે લેવા સીતાની સંભાળ રામ પધાર્યા દે.
સખી તેરશે તલજે મન્ય મંદોદરી રાણી દે,
આવી કિતરું દળ કટક સાગરનું પાણી દે.
સખી ચૌદશે લક્ષ્મણ વીર લંકાગઢ ઘેરો દે,
માયો માયો લંકાપાત રાય સીતા ગયો હરી દે.
સખી પૂનમે પડી દે બરમ અયોધ્યામાં આવ્યા દે,
રામ લક્ષ્મણ દોનુ લાઈ સીતા વાળી લાવ્યા દે,

રામ અને લક્ષ્મણ એ પરાક્રમી બાંધ-
વોની યશગાથા કવિ વિચારી રહ્યા છે.
તિથિઓનું અવલંબન લાઇને ચિત્રોની પર-
પરા એ આપણી આગળ રજુ કરે છે. પડવેએ
એવા એ બે અદ્ભુત બાંધવોની જોડલીને
વિશ્વામિત્રની સાથે વનમાં જતી ચિંતનીએ.
ખીજ તિથિએ અન્યથા ન ચડતું બાણ ચરણ
ચાંધી રઘુવીર ચડાવતા દેખાય છે. જનક-
રાજની કુંવરીને પરણે છે. ત્રીજ તિથિએ
મૃગ મારવાની લીલા કરતા રામ અને સીતા
હરી જતો રાવણ આપણી નજર સામે આવે
છે. ચોથે સીતાજીની મદી મૂલી દેખાય છે.
એકલા લક્ષ્મણ ઉભા છે. સૂરી પશુકુટિ સામે
કાગ કળેળી રહ્યા છે. પાંચમે માનવી રામ
કલ્પનાઓ કરતા કરતા રૂદન કરે છે. છઠીને
દ્વિસે વિદ્યાનાએ માંડેલા અક્ષર કોણ ફેરવી
ચક્રું છે ? સાતમે સીતા માટે સંદેશ લઇને
વાંદર, રીંછ અને માંકડાં દેશદેશ ફરી વળ્યા
છે. આઠમે અયોધ્યાના રાજા અજ્ઞાની
વહારે ચડે છે સારે કુદરત આખી જાણે
એમની બાજુમાં ઉભી રહે છે. માનવેતર
પ્રાણીઓ વાંદરાનું સૈન્ય રચાઈ જાય છે.
નવમીએ રાજસભામાં ખીકું ફેરવાય છે કે
ઝાઝુનો વિચાર ક્યો વગર સાવચેતીથી સીતાને

લઈ આવો. દશમે હનુમાન જતિ જઇને
ખબરો લઈ આવે છે કે સીતા સતી તો
લંકા મળે આસોપાલવનાં ઝાડ નીચે બેઠાં છે.
એકાદશીએ સીતા પાછા મેળવવાની આશા
જાવણીમાં પ્રકટે છે કારણકે જાંબુવરણ
નીર વાળા સાગરને પેલે પાર હનુમાન જઈ
આવ્યા છે. બારશે પત્થર તારી પાળ બાંધી
સીતાની સંભાળ લેવા રામ આવી પહોંચે છે.
તેરશે મંદોદરી રાણી મનમાં વિમાસે છે કે
આ તો દળકટક આવી પહોંચ્યું. ચૌદશે લક્ષ્મણ
વીર લંકાગઢ ઘેરી લે છે, રાવણ રોળાય છે.
પોતાનો ભારે પાડીને પૂનમને દહાડે ખને
બાંધવો સીતાને લઈ આવીને અયોધ્યામાં
વિજય પ્રવેશ કરે છે.

વેળીલી શૈલીમાં સાદા શબ્દોમાં કેટલાં
ચિત્રોનો મનોહર વિસ્તાર કવિ આપણને
ખતાવી જાય છે ? એક જ દિવસમાં માસલોમાં
વિસ્તરેલું ઉદ્યાન ખતાવવા તપર ચમેલો
ભોમિયો જેમ અતિ ઝીણી વિગત દેખાડવા
ચંબતો નથી, રમ્ય વનરાજિઓ તરફ
અંશુલિનિર્દેશ કરતો કરતો પ્રેક્ષકોને ઉતાવળાં
ડગલાં ભરાવે છે તેમ કવિ પણ મનોહર
પ્રસંગો વિદ્યાળ રમણીયતામાં આપણને
ત્વરાથી ધુમાવે છે.

દિવસે નાનાબાઈની વહુ ભાત લખને આવતી. ખેમાંથી એક બાઈની વહુ આવે તે બન્નેનાં ભાત લાવે એવો નિયમ હતો. આજે આટલું મોડું થયું તો ય ભાત આવ્યું ન હતું એટલે મોટા-માઘએ પછયું :

‘એલા આજ ઠેની ધરવાળી ભાત લખને આવવાની છે ?’

તુંમાએ કહ્યું : ‘આજ મારી લક્ષ્મી આવવાની છે.’

‘એલા એ તો કાલ જ આવી હતી ને ! આજ તો મારી જનકી આવવાની હશે, એટલે મોડું થયું એની ખબર નથી પડતી ? લક્ષ્મી તો વખતસર પહોંચી ગઈ હોત !’

‘એ તો ભાઈ, કામ હશે એટલે મોડું થયું હશે. બાકી આવવાની તો મારી લક્ષ્મી જ.’

એમ બન્ને ભાઈ ટોળટપા કરતા કામ કરે જતા હતા ને ભાતની વાટ જોતા હતા. બહેન તો એ વર્ષથી એના સંસારમાં ડૂબી ગઈ હતી ને આવી નહોતી.

એટલામાં ખેતરની પાલે માથે-ભાત લખને આવતી ભાઈ દેખાણી. મોટો કહે કે મારી જનકી આવી ને નાનો કહે કે મારી લક્ષ્મી આવી. બન્ને જણા એને પોતાની વહુ આવી જમવાની હતા.

આજે મોડું થયું હતું એટલે બન્નેએ જાણે રીસાવાનો ઢોંગ કરવો એમ નક્કી કરી સામે ન જોવાનો નિશ્ચય કરી બન્ને પીઠ વાળીને કામ કરવા મંડી પડ્યા. પગરવ ઠેક નજીક આવતીને અટક્યો ત્યારે બન્ને હસી પડ્યા ને પાછું વાળી જોયું, તો બન્ને આભા બની ગયા.

એમની આંખો ફાટી રહી. એ નહોતી જનકી કે નહોતી લક્ષ્મી. એમની સામે તો એમની બહેન ભાત લખને ઉભી હતી.

પોતાની બહેનને પોતાની વહુ હોવાની કદખના કરેલી. એથી શરમના માયો બન્ને લેવાઈ ગયા. બન્નેની આંખમાંથી આંસુની ધાર થઈ, બહેનને પત્ની સ્વરૂપે જોનાર આંખોનાં નર વિલાપ જવો જોઈએ, બહેનને પત્ની હોવાની કદખના કરનાર મન નાશ પામવું જોઈએ. એમના હૈયામાં ઝાળ વ્યાપી ને કાંઈ વિચાર ક્યો વિના બન્ને ભાઈઓએ પાસે પડેલ કુહાડીથી આત્મહત્યા કરી નાખી.

ધણા વર્ષે મળવા આવેલી બહેન બન્ને ભાઈની આ દશા જોઈને હૈંપતાઈ મઠી. ભાઈએ આત્મહત્યા કરી ત્યાં તો એને અધારાં આઘ્યાં. કાળા ચીસ પાડી એ દોડીને બન્નેને બાંધી પડી. એતનહીન પડેલા બે ભાઈની લગ્ન એસી એણે પથું આત્મહત્યા કરી.

લોઝાએ આ વાત જાણી ત્યારે ભાઈ-બહેનના હેત માટે મૌરવથી માણું હલાયું ને માંઝ્યા-તુંઝ્યાના ભગિની-પ્રેમની-એમના નૈતિક ધનની પ્રસંશા કરી રહ્યા. લોઝાએ એમના યાદમાં વડેલો રાખો ને આજે એ ઘેધુર વડેલો જતા આવતા લોઝાને એમના ભગિની-પ્રેમની વાત કહે છે.

પાર્થિવ ધન કરતાં નૈતિક ધન-ચારિત્ર ધન અને આત્મમજા એ હિંદુ સાચું સંસ્કૃતિ ધન છે. ભારતવર્ષની સંસ્કૃતિનો આદર્શ આજે કુદરતને આંખે રમરણ પવન ફરકાવે છે.

(ન્યકુમારમાંથી)

તમે સ્ત્રીજીવનના ગ્રાહક નથી ? આજેજ ગ્રાહક બનો.

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં રૂ. સાડા છ. પરદેશ માટે તેર શીલિંગ.

સ્ત્રી જીવન ઓફીસ : અવેરી વાડ : અમદાવાદ.

આધુનિક જંતુવિનાશક પદાર્થો

લેખિકા:

કે. લતિકા દલાલ, એમ. એસ. સી.

સૂ

જિના આદિકાળથી માનવી અને જીવજંતુ વચ્ચેનો દલદલ ચાલતો આવે છે. કદરતેના કાયદો છે કે દરેકને પોતાની હેમતિ માટે અન્ય પ્રાણી યા વનસ્પતિ ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. માંસાહારી માણસ નાનાં પક્ષી કે પ્રાણી ઉપર જીવે છે: તો શાકાહારીનાં મુખ્ય આધાર વનસ્પતિ અને તેની પેદાશો છે. એટલે જીવજંતુઓ ધાન્યના પાકમાં ઉપદ્રવ ફેલાવે એ શાકાહારી માનવીને શેનું ગમે? એટલુંજ નહીં, પણ કેટલાય જીવજંતુઓ આખીએ પૃથ્વીપર જીવશૈલ્ય રોગના ફેલાવાના નિમિત્ત છે. પ્રથમ ઉપરિચિત થાય છે કે આનાથી બચવું કેમ? ઉપાય એકજ છે: રોગોત્પાદક જંતુઓનો નાશ કરવાનો: ટૂંકામાં, સાધારણ રીતે તેમનો નાશ કરવો. આ કાર્ય માટે સામાન્યતા: રાસાયણિક પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આવા જીવજંતુઓને મારવાના ઉપયોગમાં આવતા દ્રવ્યોના બે વિભાગ પાડી શકાય: (૧) ઉગતા છોડને સડી જતાં કે ઉમા પાકમાં ઉપદ્રવ ફેલાવતાં જીવજંતુઓનો નાશ કરવા માટે વપરાતા પદાર્થો, આ પદાર્થોને ફુગસંહારકો-Fungicides કહેવામાં આવે છે. (૨) જીવશૈલ્ય રોગના નિમિત્ત રૂપ હોય એવા જંતુઓના વિનાશાર્થે વપરાતા પદાર્થો. આ પદાર્થોને જંતુવિનાશક દ્રવ્ય (Insecticides) કહેવામાં આવે છે. કેટલાક રાસાયણિક પદાર્થો-જેવાં કે સુનો, મંધક, ફુગસંહારકો તેમજ જંતુવિનાશક તરીકે વાપરી શકાય છે.

જંતુઓ ઉપર હાથ રીતે અસર કરે છે, તેના આધારે જંતુવિનાશક પદાર્થોના વિભાગ

કરવામાં આવે છે: (૧) જે પદાર્થોના સ્પર્શથી જ જીવજંતુઓ ખલાસ થઈ જાય છે તેને સંસર્ગ-કેર-Contact poison કહેવામાં આવે છે; (૨) જેના સ્પર્શથી જંતુઓને જરા પણ નુક-શાન થતું નથી પણ જંતુઓ જ્યારે આ પદાર્થ ખાય છે ત્યારે જ તેમનો વિનાશ થાય છે, એટલે કે આ પદાર્થો જંતુઓના શરીરમાં જાય છે ત્યારે જ અસર છે, એવા પદાર્થોને પેટના એરા-stomach poison કહેવામાં આવે છે.

હવે આપણે જીવજંતુઓનો નાશ કરવા માટે વપરાતા પદાર્થોનો વિસ્તારપૂર્વક વિચાર કરીએ. જૂના વખતમાં આપણા દેશમાં છોડને સડતા અટકાવવાને મીઠાનું પાણી છાંટવામાં આવતું કે બદ્ધ થાય તો ગંધકના બારીક કુકાનો છાંટકાવ કરવામાં આવતો. ઇંગ્લેન્ડ જેવા બીજા દેશોમાં ખેતીયાડીને લગતાં જીવજંતુઓ માટે સોમલખાર વપરાતો. સોમલખારમાં પેરીસ ગ્રીન તરીકે ઓળખાતો એક ક્ષાર છે. આનો સીથી પહેલો ઉપયોગ પશ્ચિમમાં સને ૧૮૬૫ માં નોંધાયો હતો. આનો ધણો સફળતાપૂર્વક ઉપયોગ બટાકાના પાકને નુકશાન કરતી અનેક જીવાત સામે થયો હતો. સને ૧૮૮૦ થી ૧૯૦૦ માં દેશ્ય આનો વપરાશ પશ્ચિમમાં સીથી વધારે થયો હતો.

હિંદુસ્તાનમાં મોટા જમ્યામાં બરી રાખેલું અનાજ સડી ન જાય માટે મોરચુયાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પણ મોરચુયુ ઘણો એરી પદાર્થ હોવાથી અનાજને વપરાશમાં લેતાં પહેલાં સારી રીતે સાફ કરવું પડે છે. નહોતર મોર-ચુયાની એરી અસર થવાનો સંભવ રહે છે.

આપણે ત્યાં સાધારણ રીતે નવો પાક આવતાં જ વર્ષનું અનાજ ભરી લેવામાં આવે છે. અનાજને સડી જતાં અટકાવવાને ધણી ધરગથ્થુ ઉપાયો નળણીતાં છે. ઘઉં, ચોખા, દાળ વગેરેને દીવેલ દહાં ભરવામાં આવે છે અને વધુમાં પારો નાખવામાં આવે છે. આથી જીવડાં પડ્યાં હોય તો પણ મરી જાય છે. ગામડાંઓમાં ગાયનું છાણ, રાખ, અને પારાનું મિશ્રણ કરી તેની ટીકડીઓ ખનાવી અનાજમાં મૂકવામાં આવે છે. આ ત્રણે વસ્તુમાં જીવાત મારવાનો ગુણ સમાયેલો હોવાથી અનાજ સડતું અટકે છે. વળી લીંબડાના પાનનાં કાપલાં કે લાલ સુકાં ખોરીયાં મરચાં પણ અનાજમાં મૂકવાથી તેમાં જીવાત પડતી અટકે છે.

હવે આપણે મચ્છર, માખી, માંકડ, જીંજીરે જાંતુઓ જે જીવજંતુ રોગના કારણરૂપ છે તેને કેમ દૂર કરવા એ વિષે થોડો વિચાર કરીએ.

લગભગ બે સદીથી તમાકુના છોડનું સત્ત્વ-જે નીકોટીન નામે ઓળખાય છે—જાંતુવિનાશક તરીકે ઘણું નળણીતું છે. આ છોડનો બે રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે: (૧) તમાકુના છોડને સૂકવી તેનો ભૂકો કરી તે વપરાય છે; અથવા (૨) આ છોડના સત્ત્વને પાણી વડે કાઢી લઈને આ દ્રાવણનો જાંતુવિનાશક તરીકે ઉપયોગ થાય છે. તે ખાસ કરી અસુકે જાતનાં જીવડાંઓ માટે વપરાય છે.

ત્યાર પછી પાષરેશમના ફૂલનાં સત્ત્વનો ઉપયોગ જાંતુવિનાશક તરીકે ઘણો પ્રચલિત થયો. આ સત્ત્વનો ઉપયોગ સૌથી પહેલવહેલો ક્યારે થયો એની કાંઈને જાણ નથી. પણ એમ કહેવાય છે કે કદાચ ઘણાં વખત પહેલાં કેકે-રોયામાં વસતાં લોકોએ આનો ઉપયોગ શરૂ કર્યો હતો, પણ આ વાત ખાનગી રાખવામાં આવી હતી. ત્યાર પછી આરમેનીયન નામના મનુષ્યે આ ફૂલનાં ભૂકાનો ઉપયોગ જાંતુવિનાશક

તરીકે સને ૧૮૨૮માં કર્યો અને એના પુરે આ ભૂકાને મોટા જથ્થામાં શરૂ કર્યું. આડી-જીર કહે છે કે આનો ઉપયોગ શોષાયેા, પર-શીયામાં અને ત્યાંથી ૧૮૫૫ માં અમેરીકામાં દાખલ થયો. પછી તો તેનો વપરાશ ધીમે ધીમે ઘણો વધી પડ્યો. ૧૯૩૬માં ૧,૩૫,૬૯,૪૦૦ રતલ પાષરેશમના ભૂકાની દુનિયામાં વપરાશ હતી. ખીજા વિશ્વયુદ્ધ સુધી જાપાન, યુગોસ્લેવીયા, કેન્યા અને ઇટલીમાં આનો સૌથી વધારે પાક થતો અને આ ચાર દેશો લગભગ દુનિયાભરમાં વપરાતું પાષરેશમ પુરું પાડતા.

પાષરેશમના છોડ ઉપર, જ્યારે ફૂલ પુર્યા ખીલે છે ત્યારે તેને હાથથી ચૂંટી લઈ સૂકવી તેનો ભૂકો કરવામાં આવે છે. આ ભૂકાને હાથકૂંકવીનોન, કે પાષરેશોલ સાથે મેળવી અથવા તો ભૂકાનું ધાસતેલમાં દ્રાવણ કરી જાંતુવિનાશક તરીકે વપરાય છે. તે ખાસ કરીને મચ્છર માટે અત્યંતીર છે. તેમજ તે વાંદા, ખેડાં, દેડકાં અને હંદરો માટે પણ થોડે ઘણે અંશે વપરાય છે. આનો સૌથી મોટો ગુણ તો એ છે કે, તે છાંટતાની સાથે જ જીવડાં નીચે પડે છે અને તરત મરણ પામે છે. પણ એની અસર લાંબો વખત ચાલતી નથી. એટલે આ દ્રવ્યને ખીજા જાંતુવિનાશક સાથે મેળવવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત જાંતુવિનાશક પદાર્થોમાં ડેરીસના મૂળીયાનું સત્ત્વ રોટેનોન જાંતુવિનાશક તરીકે ઘણું નળણીતું છે. આનો મુખ્ય પાક મલાયામાં થાય છે. આ છોડનાં મૂળીયાનો ઉપયોગ સૌ પ્રથમ ૧૬૬૫માં નોંધાયેલો છે. માછલીઓ પણ તેનાથી મરી જાય છે. ઓક્લે, (Orléys) નામના વૈજ્ઞાનિકે સને ૧૮૪૮ માં ડેરીસના મૂળના સત્ત્વને સોંમાપુરમાં જાયફળનાં આડપર થતી જીવાત કાઢવા માટે વાપરવાનું સૂચવ્યું. ચીનમાં આ પદાર્થ જાંતુવિનાશક તરીકે ઘણાં વખતથી વપરાય છે. પણ તે જાંતુવિનાશક

તરીકે ૧૯૨૦માં પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું અને ત્યાર પછી તે એનો જંતુવિનાશક તરીકે ઉપયોગ જોતજોતામાં વધી પડ્યો. તે એટલે સુધી કે ૧૯૩૯માં અમેરિકામાં ડેરીસના મૂળીયાની ૪૦ લાખ રેતલ નેટલી આયાત હતી. ડેરીસની પ્રસિદ્ધિનું કારણ શોધવું કંઈ અઘરું નથી. મરમ લોહીવાળા પ્રાણી કે મનુષ્ય ઉપર તે કોઈ પણ રીતે હાનિકારક નથી. વળી છોડ પર પણ ઘણી સહેલાઈથી વાપરી શકાય છે. કારણ કે, તેને પણ બીજી કોઈ રીતે તે નુકસાન કરવું નથી. આ છોડના મૂળિયાને સફાવી તેનો શુદ્ધ કરી, અને તેની સાથે માટી અખરક વગેરે મેળવવામાં આવે છે, અને પછી તેનો જંતુવિનાશક તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જે એને પ્રવાહી તરીકે વાપરવું હોય તો સુશુભ્રિયાના સસ્તનું ફોરોસોઈમ' કે એવા કોઈ બીજા પ્રવાહીમાં દ્રાવણ કરી, આ દ્રાવણને થોડું પ્રમાણમાં બીજા પ્રવાહી સાથે મેળવી વાપરવામાં આવે છે. હાલમાં ડેરીસનું સસ્ત્ર ધરમાં થતી નાની જીવાત, માખી તેમજ દેરપર થતાં જીવડાં-જેવાં કે બગાઈ-માટે વપરાય છે.

ઉપર વર્ણવેલાં ત્રણ જંતુવિનાશકો એટલે કે તમાકુના છોડનું સસ્ત્ર નીકેટીન, પાયરેટ્રીનમના ફલનું સસ્ત્ર પાયરેટ્રીન અને ડેરીસના મૂળીયાનું સસ્ત્ર રોટેનોન કુદરતમાંથી મળી આવેલાં છે. અને હાલ પહેલાં આ ત્રણેની જંતુવિનાશક તરીકે ઘણી મોટી વપરાશ હતી. પણ બીજું વિષયુદ્ધ થતાં-એટલે કે જાપાનના યુદ્ધમાં પગલાં મંડાતાં-પાયરેટ્રીન મળતું બંધ થયું અને વધારામાં મલાયા કુદરતના હાથમાં જવાથી રોટેનોન પણ મળતું બંધ થયું અને આથી આવાં કટોકટીના વખતમાં ન્યારે ઉચા પાક અને ધાન્યને જંતુઓના ઉપદ્રવથી સંરક્ષવાની જરૂર પડી અને તેથી વિશેષ તે મેલેરીયા, ટાયફસ જેવા જંતુઓથી ફેલાતા જીવલેણ રોગથી લોકોને બચાવવાની જરૂર

નોબલ પ્રાઈઝ વિજેતા

ડૉ. શ્રીમતી કોરી

*

ડૉ. મીસીસ કોરી ઝોકોસ્લોવેકિયામાં પ્રેગમાં જન્મ્યાં છે. અને ૧૯૨૨માં અમેરિકામાં આવી વસ્યા છે. ૧૯૨૮માં તેમને અમેરિકન નાગરિક તરીકેના હક મળ્યા છે. નોબલ પ્રાઈઝ જીતનાર ત્રણ અમેરિકન દંપતીઓમાંના તેઓ એક છે. આ ઇનામ તેમને તેમના પતિના બાગમાં મળ્યું છે. સાયન્સની શોધ-ખોજનું પહેલું ઇનામ મેડમ ક્યુરી અને ડૉ. ક્યુરીને ૧૯૦૩માં મળ્યું, અને તે પછી ક્યુરીની દીકરી મીસીસ ઇરીન ક્યુરી જીલોએટ અને તેના પતિ ફ્રેડરીકને ૧૯૩૩માં મળ્યું. ૧૯૪૭માં ડૉ. મીસીસ કોર્સ એફ કોરી અને તેમના પતિ ડૉ. કોરીને મળે છે. આ ઇનામ તેમને ચારીરની અંદર ચરબીમાંથી સાકર બનાવવાની શોધખોજ માટે અપાયું છે. રોડ-હોમમાં આ દંપતી જશે અને ત્યાં તેમને ૫૦ હજાર ડોલરનું ઇનામ આપવામાં આવશે, કેમકે આખા એક લાખ ડોલરના ઇનામમાં બીજા એક ડૉ. હાર્ડેસ બાગીદાર છે.

પડી ત્યારે વૈજ્ઞાનિકોનું ધ્યાન અન્ય બનાવટી પદાર્થો પર પડ્યું.

આ અરસામાં એટલે કે લગભગ ૧૯૩૯ માં સ્ટીટઝરહેન્ડની બાર્લે પ્રયોગશાળામાં ડી. ડી. ડી. નામના પદાર્થના જંતુવિનાશક ગુણો નોંધાયા હતા. આનો પહેલો ઉપયોગ સ્ટીટઝરહેન્ડમાં બટાકાના પાકમાં પડેલી જીવાત સામે થયો અને આમાં સફળતા મળી, પણ એને વિશેષ પ્રસિદ્ધિ મળી સને ૧૯૪૩ માં. તે વખતે ઈટલીના નેપલ્સ શહેરમાં ટાયફસ તાવનો બપોરે રોગ ફાટી નીકળ્યો હતો. ત્યાંના લોકોને અને લોકોને આ રોગમાંથી બચાવવાને ડી. ડી. ડી. ને આખા શહેરમાં તેમજ લોકોના પહેરવાનાં કપડામાં પણ સારી રીતે છાંટવામાં

આળ્યું. પરિણામે આ જ્વર ફક્ત ત્રણ અઠવાડીયામાં જ તદ્દન કાંચુમાં આવ્યો. આ રીતે ડી. ડી. ડી.ના જંતુવિનાશક ગુણો અવા પુઢની એક મહત્વની શોધ ગણાય. ડી. ડી. ડી. ધણી જંતુઓ સામે અસરકારક પૂરવાર થયું છે. માખી, મચ્છર, માંકડ, જૂ, ફીડી, મોઢાડા ઉધર્ધ, ચાંચડ, ફીડી, વાંદા, કંસારી તથો અનાજમાં પડતી જીવાત-ભૂંડ, ઇવળ વગેરે ધણી જંતુઓ તેનાથી નાશ પામે છે.

તેના પાંચ ટકા દ્રાવણમાં યા તેના બારીક ભૂક્ષા તરીકે ડી. ડી. ડી. લીંત વગેરે ન્યાં માખી, મચ્છર, કે બીજા જંતુઓ ભેસતાં હોય ત્યાં છાંટવાથી આ જંતુઓ ટૂંક સમયમાં મરી જાય છે. આની અસર લગભગ બે મહિના સુધી ચાલે છે. આ જ પ્રમાણે તે કંસારી, વાંદા વગેરેને માટે પણ વપરાય છે. કપડાં, પુરતકા, કપાટ વગેરેને એક ટકા દ્રાવણ વડે છાંટવાથી પુરતકોને ઉધધ અને બીજી જીવાતથી બચાવી શકાય. તે જ પ્રમાણે પચારી ખાટલા વગેરે પર આ દ્રાવણ વાપરવાથી લગભગ છ મહિના સુધી માંકડના ત્રાસથી બચી શકાય. પાંચ ટકા ભૂક્ષા તરીકે પણ ખાટલા તથા કપાટમાં મૂકવામાં આવે તોપણ તે જીવાત પર સારી રીતે અસર કરે છે. માયામાં જૂ કે ખોડો થયો હોય તો તે પાંચ ટકા પ્રમાણમાં ડી. ડી. ડી. ભૂક્ષાની સ્વરૂપમાં રાત્રે સૂતી વખતે ધસીને બરવા અને સવારે માથું ઘોર્ષ નાખવું, જેથી જૂ મરી જાય છે અને ખોડો પણ દૂર થાય છે. વળી એમ પણ જોવામાં આવ્યું છે કે દસ ટકાના પ્રમાણમાં ડી. ડી. ડી. નો ભૂક્ષો ફક્ત પડીકા વાળી ઘઉં, ચોખા, બીજા અનાજ કે કઠોળમાં નાખવાથી અનાજમાં જીવાત પડતી નથી. ઘર ઘોળતી વખતે જે સુનામાં ૧૦૦૦માં ૬ ભાગ ડી. ડી. ડી.નું પ્રમાણ નાખવામાં આવે તોપણ તે માખી મચ્છર વગેરેની સામે અસરકારક નીવડે છે.

બીજા બનાવટી જંતુવિનાશકોમાં ગેમેક્ષેપ્તન

નામનો પદાર્થ પણ હાલમાં ઘણો જાણીતા થઈ પડ્યો છે. આ પદાર્થના જંતુવિનાશક ગુણો ૧૯૪૨ માં ઈમ્પીરીયલ કેમિકલ ઇન્ડસ્ટ્રીમાં શોધાયા. ત્યાર પછી ધીરે ધીરે તેનો ઉપયોગ વધતો ગયો. તે સાધારણ રીતે ઘરમાં માખી મચ્છર માંકડ અને બીજા જંતુઓ સામે અસરકારક છે. તેની અસર જીવડાં પર જલ્દીથી થાય છે. પરંતુ તે ડી. ડી. ડી. ની માફક લાંબો વખત ટકતી નથી. કેટલાક પ્રયોગો પરથી એમ પુરવાર થયું છે કે ગેમેક્ષેપ્તન ખેતીવાડી તથા શાકભાજીમાં ઉપદ્રવ દેલાવતી જીવાત સામે ધણુંજ અકર્ષીર છે. હાલમાં ઈંગ્લેંડમાં આવેલગતી ધણી શોષધોળ ચાલી રહેલી છે. પણ તે આપણે શું કામ આવે? કારણ કે ઈંગ્લેંડનાનો પાક જૂદો અને વળી ત્યાં થતી જીવાત આપણા તો જોવામાં ન આવે. આપણા દેશમાં પણ ગેમેક્ષેપ્તનના જંતુવિનાશક ગુણો માટે મોટા પાયા ઉપર સંશોધન થવું જરૂરી છે. હાલમાં કાનપુરમાં આવેલગતી કેટલાક પ્રયોગ ઈન્સ્ટિટ્યૂટમાં થતી જીવાત પર ચાલી રહેલા છે.

અત્યારે પણ ઈંગ્લેંડ અને અમેરીકા જેવા દેશોમાં બીજા નવા બનાવટી જંતુવિનાશક પદાર્થો બનાવવા માટે સંશોધન ચાલે છે. પણ અત્યાર સુધીમાં જાણીતા જંતુવિનાશક દ્રવ્યોમાં ડી. ડી. ડી. તો અનેરું જ છે. એ ધણી સહેલાઈથી બનાવી શકાય છે, એટલું જ નહિ, પણ એ ધણી જાતનાં જીવડાં ઉપર અસરકારક છે અને તેની અસર લાંબો વખત ચાલે છે. ખેતીવાડીમાં ગેમેક્ષેપ્તન કદાચ ડી. ડી. ડી. કરતાં ચડીપાડું હશે. પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે કાંઈ પણ જંતુવિનાશક બધાં જીવડાં પર કામ આવતું નથી. અમુક પદાર્થ અમુક જીવડાં ઉપર જ અસર કરે છે. આને માટે જંતુઓની શરીરરચનાને લગતું જ્ઞાન ધણું જરૂરી છે. માનવીની જીવજંતુઓ સામેની લડતમાં ડી. ડી. ડી. એક નવું પ્રકરણ ઉઘાડે છે.

રસોડાં એ આખા ઘરમાં સહુથી મહત્વનો અને સહુથી વધુ જરૂરનો ભાગ છે, છતાં કમભાગ્યે આપણે ત્યાં સામાન્ય અને વચલા વર્ગના કુટુંબોના રસોડાંઓ જોતાં તેમાં ત્રાસ છુટે એટલી સંકડાઈ, અસ્વચ્છતા અને અંધારું જ નજરે પડે છે. આખા કુટુંબને રોંધીને ખવડાવનાર આપણી અન્ન-પૂર્ણીઓનો દરરોજનો અરધો, અથવા અરધા કરતાં યે વધારે દિવસ સામાન્ય રીતે ધરતા આવા સંકડા, અંધારા અને અંધા ઝોરડા-ઓમાં જ વીતે છે.

મુંબઈ જેવા શહેરમાં જગ્યાની મારામારીને કારણે મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગના કુટુંબોને એક અથવા બહુ તો બે ઝોરડીઓમાં સમાસ કરી લેવા પડે છે. આટલી નાની જગ્યામાં રસોડા માટે, અલગ ખામતી સગવડ તો ક્યાંથી જ થઈ શકે! પણ સુભાગ્યે મુંબઈ જેવા શહેરમાં મધ્યમ વર્ગના માણસોને રહેવાના મકાનોમાં હવા ઉત્તમ ઠીક હોય છે, ત્યાંના રહેનારાઓ ધરતી સ્વચ્છતા માટે સારી કાળજી રાખે છે, અને ધણે ભાગે ચુલાઓનો અભાવ હોવાથી સઘડી ઉપર કેલ્સસથી જ રસોઈ કરવાની હોવાથી સ્ત્રીઓને કુખાડો જલ્દી ખાવો પડતો નથી, એટલા ફાયદાઓ છે.

પણ નાનાં શહેરો અને ગામડાંઓનાં રસોડાં જોતાં તો આપણને ત્રાસ કેમ નથી થતો, એ જ નવાઈ લાગે તેવું છે. આપણી સામાન્ય પ્રથા એવી છે કે, મકાન એક મજલ્લાનું હોય કે ત્રણ ચાર મજલ્લાનું, પણ રસોડું તો ભોંયતળાએ જ જોડાયેલું. તેમાં પણ ઘર અથવા તેટલું મોટું હોય તો યે રસોડા માટે એકાદ નાની ઝોરડી જ આપણે જસ થઈ પડતી માનીએ છીએ. આવી ઝોરડીમાં હવા ઉત્તમ આવવા માટે સાધન કશું જ અભાવ હોય છે, એટલે ઉન્દાગામાં બીચારી રસોઈ કરનારી પરસેવાથી ન્હાઈ રહે છે અને

આપણાં રસોડાં

ચોમાસામાં ભેજને લઈને શરદીયો હેરાન થાય છે.

એટલાં નાનાં એવાં રસોડામાં રોજના બળતણ માટે જોઈએ તેટલાં છાંયો લાકડાં વગેરે પણ ગોઠવવામાં આવે છે. ઉપરાંત, હવેજ મસાલા છત્તાદિ રાખવા માટે, ઘી તેલ, ગોળ વગેરે માટે અને વધેલી રસોઈ ઠંડી થકવા માટે પણ એ જ ઝોરડીમાં એકાદ નાનું એવું ટાંકું હોય છે, જેની ઉપર કુખાડાના ઘરના ચર બાજી નળ છે. વળી મોટે ભાગે વાસણો માંજવા માટેની મોરી અને ચોકડી પણ આ રસોડાને એક ખૂણે જ રાખેલી હોય છે.

અને આનાં અંદા, અંધારા ઝોરડામાં આપણી સ્ત્રીઓને સવારસાંજ મળી જોહામાં જોહા ચારથી પાંચ કલાક ગાળવા પડે છે. કુટુંબ મોટું હોય તો વળી સડેજે આઠ કલાક આ રસોડામાં જ વીતે.

કલ્યાયે ધરોમાં જમવા બેસવાની જગ્યાનો પણ રસોડાની અંદર જ સમાવેશ થઈ જાય છે, અથવા બહુ બહુ તો રસોડાની બાજુમાં એક નાની એવી ઝોસરી કે પરશાળ જેવું હોય ત્યાં એ જગ્યા રાખવામાં આવે છે.

આ વસ્તુરિશિતિયો આપણે એટલા બધા ટેવાઈ ગયા છીએ કે એની અસ્વચ્છતા, અનારોગ્યતા અને સ્ત્રીઓને વેહવા પડતા ત્રાસનો આપણને કદિ વિચાર સુદાં આવતો નથી.

વિચાર કરીને જોઈશું તો આપણી તંદુરસ્તીનો મુખ્ય આધાર ખોરાક ઉપર છે એ વાતની તો કોઈથી ના પડાય તેમ નથીજ. ખોરાક સ્વચ્છ, શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક રહે તેને માટે આપણે કાળજી રાખવાનો દંબ કરીએ છીએ, પરંતુ તે ખોરાક તૈયાર કરવાની જગ્યા અને ખાવાની જગ્યાની સ્વચ્છતા કે શુદ્ધતા વિશે આપણને મુદ્દલ વિચાર આવતો નથી.

ન્યાતવરાઓ પ્રસંગે જે રીતે ખાવાની વસ્તુઓ રાંધાય છે અને તે માટે જે વાસણો વાપરવામાં આવે છે, તે જોઈને કોઈ પણ સ્વચ્છતાને આદરનાર માણસને કમકમાટી ઉપજ્યા વગર રહે નહીં. પણ શ્રી ભદ્રંભદ્રની વિચારપ્રણાલિ પ્રમાણે ‘બોજન પેટમાં જાય છે, બોજનનું સ્થાન પેટમાં જતું નથી’ અને એ ન્યાયે રસોડું અથવા રાંધવાના વાસણો પેટમાં જતાં નથી, એટલે આપણે કેવળ ખાવાની વસ્તુના સ્વાદ તરફ જ જોતાં શીખ્યા છીએ. રસોઈ કરનાર રસોઈ કરતાં પહેલાં નહાય અને હાથ ધોઈને કે વરસે માંડ કોઈકવાર ધોવાતો હોય એવા મુકોટા કે અળોટીયું પહેરી દ્યે; જમનારા સહુ નહાઈને જમવા બેસે અને થયે વખતે જેને પાણીનો સ્પર્શ થતો હોય એવું જમવા માટે અલગ રાખેલું કપડું પહેરી દ્યે એટલે આખો સનાતન ધર્મ આવી ગયો. આ જાતની આપણી માન્યતા અને આપણું ચિંતાજ છે.

આ તો આપણી ગંદા આદતોની વાત થઈ, પણ રસોડામાં રાંધવા પેસનારી ખીયારી સ્ત્રીની શી દશા થાય છે તેનો કોઈવાર આપણે વિચાર પણ કરીએ છીએ? સ્ત્રીઓને આપણે રાંધનારી જ માની લઈએ છીએ. ધરના માણસોને રસોઈ કરીને જમણવી એ સ્ત્રીની ફરજ છે એ વાતની ના નથી, કેમકે બધા એવા ક્ષીરંત ન જ હોય કે પગારદાર

રસોયો કે રસોયજી રાખી શકે, પરંતુ આખા જીવનનું સહુથી અગત્યનું અને જીવનને વરતુતઃ ટકાવી રાખવાનું કામ કરનાર સ્ત્રીને એ જ કામમાં પોતાના જીવનને કેટલી દેશનિ પહોંચે છે એ કદિ આપણે જોવાની તરફી લઈએ છીએ ખરા?

પહેલાં તો, રસોડામાં પૂરતો પ્રકાશ અને ખુલ્લી દવા ન હોવાના કારણે અને ધુમાડો આપમાં જતો હોવાના કારણે તેમની આંખોને અને મગજને મોટું તુકસાન પહોંચે છે. બીજું, સાંકડી જગ્યામાં યુલની પડખોપડખ ઉભાકે પડે એવી રહેવાથી અને રસોઈમાં જોઈતી અનેક વસ્તુઓ લેવા મેકવા માટે વારંવાર ઉઠબેસ કરવાથી તેમના પગના સાંધાઓને અને પેટના સ્નાયુઓને તુકસાન થાય છે. ત્રીજું એવી બંધીઆર ઓરડીમાં, સવારુ અને સાંજનો જે વખત આપણું પુરવો ખુલ્લી દવાનો આસ્વાદ લેવાને લાયક માટે છે તે જ વખતે કલાકો સુધી પુરાઈ રહેવાથી તેમના ફેંસાને અને હૃદયને તુકસાન થાય છે.

પરંતુ સૌક્યો થયાં આ બધી વાતોથી આપણે એટલા બધા ટેવાઈ ગયા છીએ કે આપણું વદ ડાકટરો પણ સ્ત્રીઓ માંદી પડે ત્યારે તેનાં કારણો તપાસવામાં ઉપલા કારણોનો કદિ વિચાર કરતા નથી. આપણે તો આ જાગૃત એક અનિવાર્ય આવસ્થકતા જેવી જ માની લઈએ છીએ. “રસોઈ ન કરે તો પછી બીજું કરે શું?” એ દલીલ લાવી આપણે આમાંથી ઉગરવાનો કોઈ વિચાર જ કરી શકતા નથી. પરંતુ સ્ત્રીઓએ રસોઈ અવસ્થ કરવી. માત્ર એ રસોઈ કરવાનું કામ તેમને વેઠ જેવું ન લાગે, અને તેમાં તેઓ ખરો રસ લઈ શકે અને તંદુરસ્તીને મુદ્દલ દાન ન પહોંચે તેવી રીતે એ કામ કરવાની તેમને સગવડ મળે એટલું જ કરવાની જરૂર છે.

અપહૃત સ્ત્રીઓ અને બાળકોને શોધી કાઢી તેમના કુટુંબને પાછા સોંપવા, હિંદ અને પાકીસ્તાન તરફથી લાહોરમાં સંયુક્ત સંસ્થા રચવા માટે એક પરિષદ મંચા હતી. તેમાં હિંદ તરફથી શ્રીમતી રામેશ્વરી નહેરુ, શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય, કુ. ચૂડલા સારાભાઈ, શ્રી. સીતાદેવી, શ્રીમતી રાહનાદેવી વગેરે અર્થ હતા.

પરિષદમાં અપહરણ થયેલી સ્ત્રીઓને પાછી સોંપવા કિપર બાર મુકાયો હતો.

શ્રી. નિયોગીએ કહ્યું કે દેશી રાજ્યોના પ્રતિનિધીઓ પરિષદમાં હાજર નથી. પણ તેઓ માન્ય રાખશે એવી જાહેરાત કરવાની મને સત્તા મળ્યા છે. પરિષદમાં સર્વાનુમતે કચુલ રખાયું હતું કે દરેક સંસ્થાનમાં અપહરણ થયેલી સ્ત્રીઓના આંકડા મેળવશે અને એ બીજા સંસ્થાનને અપાશે. એવો નિર્ણય કરાયો હતો કે, અપહરણ કરાયેલી સ્ત્રીઓને પાછી સોંપવામાં મદદ કરનાર પોલીસ અફસરોને ખાસ દિનમાં અપાશે.

પરિષદમાં અપહરણ થયેલીને, પણ હવે ત્યાં છે ત્યાં રહેવા મામતી સ્ત્રીઓને સવાલ ઉભો થયો હતો. આ સવાલ પર એવો નિર્ણય લેવાયો હતો કે, જે સંજોગમાં સ્ત્રીઓના અપહરણ થયાં છે તે સંજોગો પ્રમાણે સ્ત્રીઓને મૂળવાલીઓ અને માતાપો પાસે જવા દેવી. જેમમ લીધાકતઅલીખાન અને કુ. ચૂડલા સારાભાઈએ આ મુદ્દા પરની ચર્ચામાં ભાગ લીધો હતો.

સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવાનું કાર્ય લાસ્કરી સંસ્થાને પશ્ચિમ અને પૂર્વ પંજાબની સરકારોના સહકારમાં કરવાનું છે. આ કાર્યને બીન-સત્તાવાર રાજકીય કાર્યકરો દ્વારા આપશે. આ માટે જરૂર હશે તો જાહેર સભાઓને સંબોધવામાં આવશે.

બીન-મુસ્લીમ અને મુસ્લીમ અફસરોની

ગુંડાઓનો ભોગ થઈ પડેલી

અપહૃત સ્ત્રીઓ

મહાત્મા ગાંધીજી

*

એક સંયુક્ત સમિતિ નીમવાનો નિર્ણય પરિષદમાં લેવાયો હતો. આ પેટા સમિતિ પરિષદના નીચીયેને અમલમાં મુકશે.

અમૃતસર અને લાહોર ખાતે મૃદો સ્થાપવા અને અપહૃત સ્ત્રીઓ માટે છાવણીઓ રાખવાનો નીચીય લેવાયો હતો.

આ પરિષદનો હેવાલ સાંભળ્યા પછી મહાત્મા ગાંધીજીએ પ્રાર્થના સભામાં એ અપહૃત સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો ઉદ્ભવેખ કરીને નિવૃત્તિ હતું કે:-

એમ કહેવાય છે કે પાકીસ્તાનમાં ૨૫,૦૦૦ હિંદુ અને શીખ સ્ત્રીઓના અપહરણ થયાં છે. ત્યારે પૂર્વ પંજાબમાં ૧૨,૦૦૦ મુસ્લીમ સ્ત્રીઓના અપહરણ થયાં છે. કેટલાંક કહે છે કે આ આંકડાઓ વધુ પડતા હાજો છે; પણ મારે માટે તો એક પણ અપહરણ ખરાબ છે. માણસ આટલો અધમ કેમ બની શકે?

જો પ્રાંતોમાંનાં જાણમાં જોડો આંકડો ૧૨૦૦૦નો પણ કાઢી જોડો નથી. પરિષદમાં એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે આત્મમામ સ્ત્રીઓને બચાવવી જોઈએ અને તેમના કુટુંબોને પાછી સુખી કરવી જોઈએ. આ બના-

વાએ તો બંને સંસ્થાનેની નીચું જોવાડાવ્યું છે. જ્યારે બંને પક્ષો સમજાવતી પર આવ્યા હોય કે આ સ્ત્રીઓને પાછી સોંપવી, ત્યારે કાણે વધુ અનીષ્ઠ આચર્યું અને કાણે તે શરૂ કર્યું તે પ્રશ્નો અસ્થાને છે. મદત્વનો પ્રશ્ન તો આ અનીષ્ઠને હવે દૂર કરવાનો છે.

શ્રીમતી રામેશ્વરી નહેરૂ અને શ્રીમતી મૃદુલા સારાભાઈએ પરિપક્વા કાર્યને દુકંદ અહેવાલ મને આપ્યો છે. તેઓએ એવું સુચન કર્યું હતું કે 'કેટલીક સ્ત્રીઓએ પાકીસ્તાન અને પૂર્વ પંજાબમાં જવું જોઈએ અને પોલીસ તથા લસ્કરી મદદથી આ સ્ત્રીઓને બચાવવાનું કાર્ય કરવું જોઈએ.' મારા અભિપ્રાય મુજબ આ પદ્ધતિ સફળ નહિ થાય.

વળી કહે છે કે કેટલાક રથને કેટલીક અપહૃત સ્ત્રીઓની પોતાના કુટુંબમાં પાછા ફરવાની ઈચ્છા નથી, તેઓએ પોતાનો ધર્મ બદલ્યો છે અને તેમના લગ્ન થઈ ગયાં છે. પણ હું તે સાચું માનતો નથી. તેમનાં લગ્નો અને ધર્માન્તરો ફાકે જણવા જોઈએ અને એકે એક સ્ત્રી તેના કુટુંબને પાછી મળે તે જોવાની બંને સરકારોની ફરજ છે. કુટુંબોએ ખુલા હાથે તેમને સ્વીકારવી જોઈએ. કુદરતી હાથોમાં પડવા માટે તેમને લોકમત દેશવરો આપેલા તે માફ ન થઈ શકે તેવી કુરતા છે.

૨૫૦૦૦ સ્ત્રીઓના એટલી જ સંખ્યામાં પુરુષોએ અપહરણ કર્યો હશે, આ તમામ શું ગુંડાઓ છે? આવું અનુમાન કરવું વ્યાજબી નથી. સારા માણસો તરીકે ઓળખાતા માણસોએ પોતાની જાતને લાંછન લગાડ્યું છે. તેઓએ મજબૂતી સમતુલા ગુમાવી છે અને શીષ્ટતાના તમામ ખ્યાલો છોડી દીધા છે. આ સ્ત્રીઓને પાછી સોંપવા માટે લોકમત કેળવવો જોઈએ. બંને સરકારે પોતાનું સર્વસ્વ હોડમાં મુકી આ સ્ત્રીઓને બચાવવી જોઈએ અને બીજી વ્યક્તિઓ અથવા સંસ્થાઓની

મદદ માંગી શકે છે, પરંતુ આ કાર્ય એટલું મોટું છે કે સરકારો જ તે કાંઈ કરી શકે.

શ્રીમતી રૂસેતા કૃપલનીએ અપહરણ થયેલી સ્ત્રી નિર્વાસિતોની કુખદાયક હાલતનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે, લગભગ ૩૦૦૦ સ્ત્રીઓને શેખપુરામાંથી હોડાવીને અમૃતસરમાં લાવવામાં આવી હતી પરંતુ રાહત સંસ્થા તેઓને તેમનાં કુટુંબોને પાછી સોંપી શકી નહોતી.

વળી અમૃતસરમાં સ્ત્રીઓની એક છાવણીમાંથી સંખ્યાબંધ જુવાન છોકરીઓનો પતો નહોતો. મને બંધ રહે છે કે પંજાબમાં ધણી મોટા પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓનો વેપાર ચાલી રહ્યો છે.

આપણી ધણી બહેનો પાકિસ્તાનમાં ધેરાઈ પડી છે. ત્યાંના લોકો તેમના પર અત્યાચારો કરે છે. એ બધી બહેનો ભિયારી એવી રીતે ઘડાઈ છે કે આથી શરમતી મારી મરી જાય છે. મારી સમજ પ્રમાણે એમને શરમાવાનું કશું કારણ નથી. કોઈક બહેનને મુસલમાનો બળજબરીથી પકડી જાય તો આપણો સમાજ માને છે કે એ હવે નકામી થઈ ગઈ, બગડી ગઈ. જાપ, મા, બાર્ડ, ધણી બધાં જ એને તજ દે છે. આ ધોર નિર્દયતા છે. હું માનું છું કે જે સ્ત્રીમાં સીતાનું તેજ છે તેને કોઈ અડી શકતો નથી. પણ આજે સીતા છે ક્યાં? અને બધી બહેનો તો કોઈ સીતા થોંડી જ બની શકે? જેને જબરજસ્તીથી પકડી જવામાં આવે છે, જેના પર અત્યાચાર થયો તેના આપણે તીવ્રસંકાર કેમ કરીએ? એ થોડી જ પાપી, અનાચારી, બિચારિણી છે? મારી દીકરી અગર મારી ધંણીઆણીને પણ કોઈ પકડી જાય, તેના પર બળાત્કાર થાય તો તેથી હું કદી તેનો તીવ્રસંકાર ન કરું; તેને તરછોડી ન કાઢું. એવી કેટલીક બહેનો નેઆખલીમાં મારી પાસે આવી હતી. મુસ-

પેટનો વાયુ અને શરીરની ગરમી મટાડવા માટે હર્ષ વખણાય છે. હીંગ સીધું સાથે હર્ષ આપવાથી અપચેદ, બાદીના રોગો જલદી મટે છે. વાયુ માટે તે ઉત્તમ દવા છે. ગોળ પીમળાવી તેમાં વાટેહું હર્ષ મેળવી ખવડાવાથી હેઠાના ઉછળા શાંત પડે છે; એ સુવાવડની ઉલટી બંધ કરે છે. ગોળમાં હર્ષ મેળવી ખવડાવાથી વાત જલદી, કંઈ જલદી નથા ટાકીઓ મેઢેરીયા તાવ મટે છે. તાવની ગરમી તોડવામાં હર્ષ ઉત્તમ છે. (હર્ષજલ્દમાં પણ હર્ષ આપવાની વૈદ્યોની વલણ જોવાય છે.) પેસામની અટકાયત દૂર કરે છે-પેસામની બળતરા ઓછી કરે છે. હરાનો ઉકાળો બનાવી ન્હાવાથી ખસ-ખુજલી સફ થાય છે. હીંગાષ્ટકચૂર્ણમાં અને ગ્રાહ્યં વોટર જેવી પરદેશી પેટ દવામાં હર્ષ આવે છે. ચુંક વાયુ, અંછર્ણ, ઉલટી ઝાડાની તથા અનેક બાકરોગોની તે સરતી અને સફળ દવા છે. મગજ પર લોહીનો ધસારો ઓછો કરવા સરકા સાથે વાટેહું હર્ષ આપવાનો રિવાજ છે. મગજના અનેક બ્યાધીઓનું ઉપવા પ્રયોગથી નીવારણ થાય છે. રોગોને લેવાથી તે

કબજિયાત કરે છે. પાયક રોગોની તે રામખાણુ ઔષધી છે. તથે જાતુમાં તથે દોષોમાં હર્ષ આપી શકાય છે અને આખા દિવસમાં ચાર તોડા સુધીના પ્રમાણમાં આપી શકાય.

હરાના વર્ગમાં ઘણી જાતો છે. પણ સાદુ હર્ષ ઉત્તમ જવાબ આપે છે. લાલ રંગકણોની ન્યુનતાથી થતો પાંડુરોગ માખણુ સાથે હરાનું બ્યારીક ચુર્ણ જો અપાય તો હરોશનો નાણુ થઈ જાય છે.

હાસ સાથે હર્ષ વાદીને લેવાથી હરસ-મસા મટે છે. અનુભવીઓ જણાવે છે કે હરા-હરાની મેળવણી મોટા પ્રમાણમાં અપાય તો આંતરકાના રોગોમાં અચુક જવાબ આપે છે. તથ કલાકે, એક તોસો છું જેવા હરાનો ઉકાળો બનાવી પીવડાવવામાં આવે તો ડોક્ટરોને મુંઝવી રહેશે જલ્દી સમઠણી રોગ કાણુમાં આવી જાય છે. માખણુમાં વાટેહું હર્ષ આપવાથી લોહીવા મટે છે. હર્ષ વાત-અપચાની સરતી દવા છે.

લમ્બાન બહેનો પણ આવી હતી. ખરી વાત તો એવી છે કે આપણે સૌ બદમાશ બની ગયા છીએ. મેં એ બધી બહેનોને દીવાસો આપ્યો. શરમ તો બળદાર ગુજરનારને આવવી જોઈએ. એ બાપડી બહેનોને શા માટે શરમાવું જોઈએ ?

તેઓને એવો બય છે કે તેમનો સમાજ તેમને પાંછી સ્વીકારશે નહિ. તેમનાં પતિઓ માખાપો; મિત્રો વગેરે તેમની તરફ નજર કરશે નહિ. હું મારાથી મુકી શકાય એટલા બારપૂર્વક કહું છું કે સમાજે એ છોકરીઓને પાંછી આવકારવી જોઈએ. એમાંની કેટલીક સગબાં છે, એમાં તેમનો પોતાનો કોષ દોષ

નહોતો. તેમણે પ્રસવેલા બાળકો પ્રત્યેનો વતીવ જીજ્ઞાસ પણ બાળકોના જેવો જ કાળજી અને માનમયો હોવો જોઈએ. આ બાળકોનો ધર્મ તેમની મતાઓનો ને ધર્મ હશે તે જ રહેશે. ઉમર લાયક થયા પછી જેની ધર્મ બદલવાની છાજ થાય તે તેમ કરી શકે છે. જો આવી છાજ છોકરી મારી પાસે આવશે તો મારા મંડળની બીજી છોકરીઓ પ્રત્યે જેવો વતીવ છે તેવો વતીવ તેની પ્રત્યે રાખવામાં આવશે. કોષ દેવતા વિષવાંધપણનો ભોગ ચક્ર પડેલી આવી છોકરીઓને ત્યાગી દેવામાં માનવતા નથી. એને માટે એ શરમજનક નહિ ગણવું જોઈએ.

હિંદના પ્રાંતપ્રાંતમાં સ્થપાયેલ લોકનાટ્યસંઘ

*

પ્રાચીન કાળથી આપણા હિંદમાં લોક નાટ્યોનું સ્થાન છે. અગાઉ પ્રજામાંથી સંસ્કારી ગણાતા માણસો વર્ષના અમુક દિવસે રંગ-શ્રુતિ ઉપર નાટકો કરતા અને તે દ્વારા મોટા જનસમુદ્ધ પાસે સંસ્કાર-સંદેશ પહોંચાડતા. પણ ધીમે ધીમે એનું સ્થાન બપોઈ નેવા તફન હલકા સંબોધન મુખી ઉતરી ગયું. તેની રહી સહી કાર્તિ વેપારી-નાટ્ય મંડળાઓ દ્વારા સચવાઈ રહી છે.

પણ આજથી પાંચ વર્ષ ઉપર તામીલનાડમાં પ્રખ્યાત ડૉંગેસ કાર્યકર ડો. મુખાપતનાં

પુત્રી શ્રી. પાર્વતી કૃષ્ણન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ અધ્યાપક પૂર્ણ કરી હિંદુસ્તાન પાછા ફર્યા ને તેમણે લોક નાટ્ય સંઘનું કામ શરૂ કર્યું ત્યારથી તેમણે આજ મુખી તેના મંત્રી તરીકે કામ કર્યું છે.

આ સંસ્થા આજે હિંદના તમામ પ્રાંતોમાં ચોતાંના થીએટરો ઉભા કરી રહી છે. કળાને લોકજીવનના આધ્યાત્મિક, નૈતિક અને સામાજિક-રોજકિય જીવનના એક ભાગ તરીકે માને

છે અને એ દષ્ટિએ હિંદના પ્રશ્નો એ કળામાં ઉતારી જનસમુદ્ધ પાસે રજૂ કરવાનો આ સંસ્થાનો હેતુ છે. પ્રતિ પ્રતિ કળાના રૂપો ભાષા અને સ્વરૂપ બદલાય છે છતાં હેતુ તો એક જ છે-આઝાદ હિંદનું નવસર્જન કરવાનો.

આ સંસ્થામાં હિંદના યુવાનો ને કળાકારો ભેગાયા છે, એટલું જ નહિ, પણ ઉચ્ચ કુટુંબની સંસ્કારી કન્યાઓ પણ રંગશ્રુતિ ઉપર ઉતરે છે.

મુંબઈની શાખામાં સ્વ. દમયંતી સદાનીએ 'અલ્પાભેદી' માં કામ કરી પ્રેક્ષકોની વાહવાહ મેળવી હતી, પણ એ ઉછરતી કળાકાર કન્યા થોડાજ દિવસની માંદગી મેળવી અવસાન પામી.

દીંગલી ઘરમાં શ્રી. દીનાબહેન

‘ધરતીનાલાલ’માં સમુદરના.

અભિનય એ નાટકનું એક અંગ છે અને તેની સફળતા ઉપર જ નાટકની સફળતાનો આધાર છે. અમદાવાદમાં બજવાયેલ ‘અણા-બેલી’ અને ‘દોમશી ધર’ માં કામ કરનાર શ્રી. દીનાનંદેન સંધરીને આ નાટ્ય સંધે જ તૈયાર કર્યા છે ને અભિનય દ્વારા એ ગણીતા ગંભીર છે, ને અત્યારે ‘શેલો પીળાજી’ શીલ્પમાં કામ કરે છે. એ જ રીતે પરપ્રાંતમાં પણ ઘણી

આને અમદાવાદને આંગણે દિંદ બરની લોક નાટ્ય સંઘની સંસ્થાઓની એક પરિષદ બરાબ છે તેમાં દિંદબરના કળાકારો-વજુસો નેટલા એકઠા થયા છે ને અમદાવાદની પ્રગતિ તેમની કળાનો પરિચય આપે છે.

‘મોતીની વડુ’માં શ્રી. નલિની મહેતા.

મહેતા કામ કરે છે. જાગણમાં શ્રી. વિખી ભાદુરીનું નામ ગંભીર છે.

દીનાજી નૃત્ય

ન્યાયની

અદાલતમાં

*
અમદાવાદમાં એક બાપસાર યુવતી ત્રણેક વર્ષથી વિધવા બની હોવાથી તેના મામા સાથે નરોડા રોડ ઉપર રહે છે તે શાક વગેરે લેવા માટે અમરમાં ગઈ હતી. ત્યાં તેને જમાલપુરમાં રહેતી હસીમાં બીબી મળી હતી અને યુવતીને ફોસલાવી હસીમાં બીબી તેને પાલણપુર લઈ ગઈ હતી. ત્યાં એક પોલીસનો મદદથી તેને જામરજસ્તી કરીને શુરખો પહેરાતી પાકીસ્તાનમાં ઉપાડી જવા ટ્રેઈનમાં બેસારી હતી, પણ પોલીસે તેમને પકડી પાડ્યાં ને હસીમાં બીબી ઉપર કેસ કર્યો છે.

*
લાડીમાં નજમુદ્દીન નયુમાઈ નામનો વોરો મુ'બાઈમાંથી સવિતા નામની ૧૬-૧૮ વર્ષની યુવતીને ઉપાડી લાવ્યો હતો. તેને લાડીના પોલીસ ઉપરીએ પકડી માર્કેટને હવાઈ કરેલ છે. બાઈ પોતાવું નામ સવિતા દેડે છે, પણ સાચું નામ ને હકીકત જણાવતી નથી. પણ એમ જણાય છે કે બાઈ મોટી રકમ સાથે આ વોરો સાથે નાસી આવી છે. વોરો શાન્તા-કુંડમાં રહેતો હતો, માટે લાગતા વળગતાઓએ લાડી રાખ્યોને ખબર આપવી.

*
દોહીમાં શીવદલાલ નામનો માણસ પોતાની પત્ની સરખતી સાથે રહેતો હતો. પણ પતિ પત્ની વચ્ચે રોજ કંડાસ થતો તેથી બાઈ કંડાગાને પીપર ચાલી ગઈ. તેથી શીવદલાલ એની ઓને તેડવા સાસરે ગયો, પણ બાઈએ આવવાની ના કહી. એટલે તેણે

સરખતીનું નાક કાપી લીધું. આ માટે કેસ ચાલતાં દોહીના મેજિસ્ટ્રેટ આરોપી શીવદલાલને સો રૂપીઆનો દંડ અથવા એક માસની સજા કરી.

*
મણીનગર (અમદાવાદ) માં રહેતા રાવજ અમરા શીતાની ગેરહાજરીમાં, તેની સમીર છોકરીને મંછા હરીએ લાલચ આપી ફોસલાવી મણીનગરના રોડને લાવી માડીમાં બેસાડી દીધી. પછી અમદાવાદ લાવી તેનાં રૂપાનાં કંઈક વેચી ચાંચી ત્યાં ત્યાં ગામડાઓમાં ફેરવતો. પાટણ તાલુકા વાગડોદ અને પદ્મડાઈ જતાં ત્યાંની પોલીસે કેસ કરી આરોપી તથા શાન્તાને પાટણ લાવતાં આરોપીને જલમાં મોડલી દીધો અને શાન્તાને હિન્દુસ્થાન મંત્રીએ જામીન ઉપર છોડાવી હિન્દુસ્થાનને છૂટો રાખીને મણીનગર તેના બાપને જણ કરી છે.

*
સંદેહ છલામાં નેહરાના વતની રાધી નામના માણસને તેના નાના ભાઈની પત્ની સાથે આડો વહેવાર હોવાના કારણે રાધીની પત્ની કાચુ ને તેની વચ્ચે ગળડો થયો ને તેથી કાચુ પોતાની પાંચ વર્ષની નાની દીકરી ચંદુને લઈને પોતાને પિયર ફેરવા ચાલી ગઈ. રાધી તેને ફોસલાવીને પોતાની સાથે લઈ ઘેર આવવા નીકળ્યો પણ રસ્તામાં નહેરને કડિ તેણે તેની દીકરીને મારી નાખી ને તેની પત્ની કાચુને મરણુનાલ માર મારીને નાસી ગયો. કાચુ બાનમાં આવી એટલે ધોમે ધોમે પાસેના ગામે પડેંમી ને ત્યાંથી તેને તેનો ભાઈ આપીને અંરજાગારી હોરખીટાઈમાં લઈ ગયો. ત્યાં તે મરી ગઈ. આ કેસ ચાલતાં દોહીના સેસન જજે તેને જામનીપત્રી સજા કરી.

*
ગુજર્માં વહીમાં બી.ટી.ટી. ચાકમાં રહેતી થેસુબાઈ લેફે બાપીરથી બાઈ અમૃતને ગેરકાયદે બાળક અવતરતાં પોતાવું અપકૃત્ય છપાવવા તેણે બાળકને જન્મતાં જ મારી નાખ્યું. તેથી પોલીસ કેસ ચલાં ગુજર્ હાઈકોર્ટમાં બાઈ ને જન્મદીપત્રી સજા થઈ.

તાજેતરમાં, કાશ્મીર પર દુશ્મનોના હુલા
પછી કાશ્મીર રાજ્યમાં અનેક ગતના પરિ-
વર્તનો—આયક, રાજકીય અને સામાજિક
ચર્ચ રજા છે; તેમાં શ્રીનગરની, જેડ કોસ
સોસાયટીની શાખાના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે પોતાની
જીંદગીમાં સૌથી પહેલી જ વાર, પડદાનો ત્યાગ
કરી, સભાનું પ્રમુખસ્થાન શોભાવનાર એમમ
અબ્દુલ્લાહ સૌ પ્રથમ છે. કાશ્મીરના શેર
અબ્દુલ્લાહના તે પત્ની શાય. હેલા કેટલીક
વર્ષોથી પતિની સાથે જ ઉમા રહી તેમણે
રાજદારી ક્ષેત્રમાં કામ કર્યું છે, પોતાના
પતિના નેતૃત્વમાં દરમિયાન, અનેક સ્ત્રીસભામાં
પ્રવચનો કર્યાં છે; અને જાહેર સભામાં બાપણો
કર્યાં છે. રાજ્યની અત્યારની મંદીર પરિસ્થિ-
તિને કારણે તેમણે પડદાનો ત્યાગ કર્યો છે;
અને બીજી બહેનો પાસે પડદાનો ત્યાગ કરાવ્યો
છે. અત્યારે તેઓ સ્ત્રીઓની 'અચાર સમિતિ'માં
અગત્યનો ભાગ લઇને સ્ત્રીઓને સ્વમાન અને
પ્રાણના રક્ષણાર્થે શસ્ત્રોની તાલીમ આપી
રહ્યાં છે. જેડ કોસ શાખાના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે
શેખ અબ્દુલ્લાહને પડદાનો ત્યાગ કરી પ્રમુખ-
સ્થાને બેઠેલ પોતાની પત્ની સામે જોઇ ટોચ
કરી હતી કે, "કાશ્મીર ઉપરના હુમલાએ
આપણને મુશ્કેલીમાં મૂક્યાં છે, તેમ જ આપ-
ણમાં ક્રાંતિ પશુ પેદા કરી છે—રાજકીય,
સામાજિક અને ધર્મમય પશુ. થોડા દિવસ
ઉપર મને કલ્પના પશુ નહોતી કે, મારી પત્નીના
પ્રમુખપદે બરાએલ સભામાં મારે પોતાને બાપણ
કરવાનું આવશે."

*

રોમન ઇથેલોક પંથમાં ધર્મોપદેશક લામ
કરવાં નહિ એવો આદેશ છે. પણ એ આદેશને
છાપે ચઢાવી મેં. ક્રાન્સિસ શેવિયરે પોતે જ
૧૫૦ લામ કર્યાં છે. આ મિશન આરંભિયામાં
ડારવીન ખાતે રહેતા રહેતા હતા. તેમનું વય
અત્યારે ૭૫ વર્ષ નેટલું પાકે છે. ૫૦ વર્ષ

સૌરભ

જી

પહેલાં તેમણે લામ કરવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી
હતી. ત્યાં તેઓ પહેલાં જંગલી—રાની પ્રજામાં
પ્રચાર કરવા ગયા હતા. એ ગતિમાં નાની
નાની છોકરીઓએ ધરડાઓની સાથે જ લામ
કરવાં જોઈએ એવો રિવાજ છે. આ કારણે
એકેકને ૨૫-૨૫ સ્ત્રીઓ છે. કેટલીક છોકરી-
ઓને તો જન્મનાં જ પરણાવી દેવામાં આવે
છે. આને પરિણામે આ ગતિ દિવસે દિવસે
ઘટતી ચાલી, ત્યારે શેવિયરે આના ઉપાય
તરીકે આવી છોકરીઓ સાથે પોતે જ લામ
કરવા માંડ્યાં. એ છોકરીઓને પોતાના મિશન-
નમાં રાખતા અને પુખ્ત વયની થતાં તેને
સાથીદાર પસંદ કરી લેવાની નેમવાઈ
કરી આપતા.

એવી એક દશ વર્ષની છોકરી સાથે તેણે
લામ કર્યો અને તે મિશનમાં જઈ ત્યારે તેનાં
વડીલોએ તેનો પીછો પકડ્યો. અને જો છોકરી
પાછી નહિ સોંપે તો ઠાર મારવાની ધમકી
આપી. પરંતુ છોકરીની કિંમત ત્યાં બાજી-
મળા નેટલી હોઇ તેણે એ પાઉન્ડ નેટલી
કિંમતનું અનાજ, તમાકુ અને કેટલીક પર-
ચુરણ ચીમે આપી છોકરીનો સોદો કરી નાખ્યો.
ધોમે ધીમે શેવિયરની સ્ત્રીઓની સંખ્યા

વધતી ચાલી, શેવિયરે ખેતી માટે કેટલાક જીવાનીયાઓને પણ મિશનમાં રાખ્યા હતા. તેમને ખ્રિસ્તી ધર્મનો ઉપદેશ અપાતો હોય મિશનમાં યુવક યુવતીઓ વચ્ચે પ્રેમસંબંધ બંધાવા માંડ્યો અને તેથી રાની યુવકો પણ રાજ થયા. આવી રીતે અનેક દંપતીઓના આશીર્વાદ મેળવી બિશપ સાહેબ હમણાં રોમ ગયા છે.

*

મુખર્જીનાં શરીર મીસીસ મીર્સ લામ તેમના હોદ્દાની મુક્ત પુરી થતી હોવાથી નિવૃત્ત થનાર છે, તે પ્રસંગે તેમણે ખાણાનો મેળાવડો મેળવ્યો હતો, તેમાં વડા પ્રધાને મીસીસ લામને તેમની સફળ કારકીર્દી માટે અભિનંદન આપ્યાં હતાં અને કહ્યું હતું કે દુનિયાભરમાં મીસીસ લામ પહેલાં ફક્ત એ સ્ત્રીઓ જ શરીર તરીકે ચુંટાઈ હતી. એક આજથી ૩૫૦ વર્ષ પહેલાં ૧૭ મી સદીમાં ક્રોઈસ્ટેસ એક પ્રેમ બ્રોક અને બીજા રેક્સમાં એક બાઈ. આ સિવાય બીજી સ્ત્રીઓ શરીર તરીકે નીમાયાની હકીકત મળી આવતી નથી.

*

પ્રેમમાં આવતે વર્ષે સોડાલ ઉત્સવ ઉજવવાનું નક્કી થયું છે. એમાં પુરોષ કરતાં સ્ત્રીઓને શારીરિક શ્રમમાં વધારે ભાગ ભજવવાનો છે. આમાં ૪૫ હજાર એક લોકો

ભાગ લેશે. તેમાં અઢાવીશ હજાર સ્ત્રીઓ હશે. સોડાલ એ. ઝેકેરસેવેશીઆની રમતગમતની સંસ્થા છે, અને તે દેશના ગામેગામમાં એવી શાખાઓ છે. આ ઉત્સવ દ્વારા સ્ત્રીઓને રમતગમતમાં વધુ ભાગ લેતી કરવાનો આ સંસ્થાનો હેતુ છે.

*

શ્રીસોડેશીઆની નજરલ ઇરોપીતાલમાં માનસિક સ્ત્રી-હદોંઓ માટે સૌંદર્ય સાધનોનો વધુ ઉપયોગ કરવાનું કાર્ય છે. ત્રણ સ્વરૂપવાન કાળા વાળવાળા સ્ત્રીઓએ ઇરોપીતાલમાં એક ચોરડામાં લીપસ્ટીક, નખ રંગવાની શીશીઓ ને વાળના સાધનો જેતાં આનંદના અવાજે કંઈ હતા. તેમાંથી બે ને સામાન્ય ચિત્રાલય અને એક તો તદ્દન ખાંડી ચિત્ર બઈ. પણ આ સાધનો જેતાં પોતે દુનિયાની સાથે હોય એમ શણગારની ચીજોનો ઉપયોગ કરવા માંડી હતી. આ સ્ત્રીઓને શ્રીસોડેશીઆની કલમ અને પ્રચાર સંસ્થા તરફથી એક વર્ષ ઉપર ઇરોપીતાલમાં મોકલવામાં આવી હતી.

*

ચીનની સરકારના વડા માર્શલ યાંગ-કાઈ-શેકની સાળી અને સુંગ કુટુંબની સૌથી નાનામાં નાની વિધવા બહેન મેડમ સુનીયાર સેન જેમની ઉંમર હાલ ૫૫ વર્ષની છે તેઓ અમેરિકાના લસ્કરના સેનાપતિ, જીરાલ્ડ ટેની-બામના પ્રેમમાં પડ્યા છે.

મેડમ સુનીયાર સેનને સુંગ કુટુંબમાં કલક સમાન આલેખવામાં આવે છે. તેમણે કુમાન્ડીંગ અને સામ્યવાદીઓ વચ્ચે સુલેહ સ્થાપવાની પણ હિમાયત કરી હતી અને તેઓ સામ્યવાદી છે; એમ પણ કેટલાક ચીનાઓ માની રહ્યા છે.

મેડમ સુનીયાર પર ચીની સત્તાવાળાઓ બારીક નજર રાખતા હતા અને તેમના અને અમેરિકન લસ્કરના કેપ્ટન જીરાલ્ડ વચ્ચેના

પ્રેમપત્રા ઉપરથી આ પ્રેમવાતા પકડાઈ છે.

ફટન ટેનીયામ એ એક ખુર્ચમુરત યુવાન છે અને તેણે યીનમાં યુદ્ધ ચાલતું હતું ત્યારે 'યુનિયન'માં એક સુનીયારની મુલાકાત લીધી હતી અને આ પછી તેમની ખેતી પ્રેમમાં પરિણમી ગઈ હતી.

અમેરિકામાં લેઈકસાક્સ (ન્યુયોર્ક)માં યુનાઇટેડ નેશન્સ ઈન્ટીરીયમ હેડક્વાર્ટર્સની બાલ્કની ૧૦ દેશનાં ૨૮ વિદ્યાર્થીઓની પ્રાયશીક રકૂચ ચલાવાય છે. તેના ડીરેક્ટર મીસીસ લી કાઉચેસ છે. તેમણે અલગમાની યુનિ.માંથી રમ લખને આ કામ ઉપાડ્યું છે. તેઓ બાળમાનસના જીંડા અભ્યાસી છે અને તેમને આ બાળકોની માતાઓ રવચસેવક તરીકે મદદ કરે છે.

અમેરિકન 'મેડમ ક્યુરી'નું ઉપનામ પામેલ ૭૬ વર્ષનાં ડૉ. ક્લોરેન્સ સામીનને અમેરિકન ઓજોનાં એસોસીએશનની હીલ-ચાલ માટે ૧૯૪૭નો ચંદ્ર મળ્યો.

રોકફેલર ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં અને નેશનલ એકેડેમી ઓફ સાયન્સમાં ચૂંટનાર તેઓ પ્રથમ ઓસમાસદ છે. અનેમેરી લેન્ડમાં બાલ્ટીમોરની બેન્સ હોપકીન્સ મેડિકલ સ્કુલના તેઓ પ્રથમ સ્ત્રી-પ્રોફેસર હતાં. ત્યાં તેમણે ૨૩ વર્ષ સુધી એકધારી નોકરી કરી હતી. ડૉ. ક્લોરેન્સે આખી જીંદગી ક્ષય અને કેન્સરના કારણે અને બન્સ ક્રેમીરફીનું રીસર્ચ કામ કરી, ૬૭ વર્ષની ઉંમરે નિવૃત્ત બની પોતાના રહેઠાણ ક્લારાડોમાં આતી 'ક્લારાડોની બહેર તંદુરસ્તીની દિલચાલ શરૂ કરી છે.

મદાસ ધોરાસમાએ 'દેવદાસી' ખરડો પસાર કર્યો છે. અત્યાર સુધી આ ગ્રાંતમાં ૧૬ કે તેથી વધુ વર્ષની વયની યુવતીઓને દેવને અર્પણ કરવામાં આવતી.

હવેથી આ કાયદો મુજબ 'દેવદાસી' બનાવવામાં મદદ કરનારનાર શખ્સને ૭ માસની સજા કેદની સજા અથવા રૂ. ૫૦૦ દંડ અથવા બંને સજાઓ થઈ શકશે.

આ સિવાય અનીતિ વહેવાર સંબંધી ખરડામાં સુધારો કરતો ખરડો પણ પસાર કર્યો છે.

દિંદ પાર્કીમેન્ટમાં આરોગ્ય પ્રધાન રાજકુમારી અમૃતભોરે 'ઈન્ડિયન નર્સિંગ કાઉન્સિલ'ની સ્થાપના કરવા સંબંધીનું બીલ રજુ કર્યું હતું.

શ્રી. રાજકુમારી અમૃતભોરે કહ્યું હતું કે: 'દાલમાં પ્રાંતોની નર્સિંગ કાઉન્સિલોની પ્રવૃત્તિને સંગઠિત કરનાર આ ધંધા માટે એક સરખું ધોરણ નક્કી કરનારી કોઈ મધ્યસ્થ સંસ્થા નથી. સ્થિત 'ઈન્ડિયન નર્સિંગ કાઉન્સિલ' દ્વારા નક્કી તેમજ મીડિયાઈઝ માટે એક સરખું શિક્ષણ અને એકસરખી તાલીમનું ધોરણ સચવાશે તેમજ દિવંદમમાં રજીસ્ટર થયેલી નર્સો અને મીડિયાઈઝ માટે પરીણ અને લાયકાતનું ધોરણ પણ આથી એકસરખું રહેશે. પાછીસ્તાન, સંદિન આખા દિંદમાં દાલમાં માત્ર ૭૦૦૦ નર્સો અને ૫૦૦૦ મીડિયાઈઝ

છે-ને આંકડો વસ્તીની સંખ્યા જોતાં થયો જ નાનો છે.

આ બીજાને આવકારતાં શ્રીમતી રેણુકા રોયે કહ્યું હતું કે નર્સિંગના ધંધા સમાજમાં માનવંત ધંધા અને એ માટેનાં પગલાં બરાબા જોઈએ. આને આ ધંધા પ્રત્યે એની ધૂણા છે કે લાયક વ્યક્તિઓ એ માટે હજુ બહાર આવતી નથી. આદેશને ઝોલામાં ઝોલા ટલાખ નર્સોની સેવાની જરૂર છે. હું આશા રાખું છું કે સરકાર આ બાબત પર લક્ષ આપશે અને વધુ નર્સોની ભરતી કરી તેને તાલીમ આપશે. બેગમ અઝીઝ રસુલે એવું સૂચન કર્યું હતું કે નર્સ તરીકે ભરતી થવા માટે અને તે ધંધા સામેની ધૂણા નાબુદ થાય એ માટે સરકારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સરકારે નર્સોને સારા પગારો પણ આપવા જોઈએ કે નથી આ ધંધામાં જોડાવા પ્રેરાય.

શ્રીમતી દુર્ગાબાઈએ કહ્યું કે : નર્સિંગના ધંધા પ્રત્યે સમાજમાં એટલો બધો તીવ્રકાર છે કે કસ્તુરબા દ્રુપદ નીચે મદાસમાં કામ કરતી સંસ્થાના માણસો નર્સોની ભરતી માટે ઘેર ઘેર ભટક્યા હતા, પણ ઠાઈ બૂરતી થવા માટે આગળ નહોતું આવ્યું. આ ધંધામાં ફેટલીક મુરકેલીઓ પણ છે. નર્સને સખ્ત કામ કરવું પડે છે તેમજ સાથે સાથે તેઓની પરીક્ષાની પણ તૈયારી કરવાની હોય છે માટે એમનો અભ્યાસક્રમ હળવો રાખવો જોઈએ.

ચર્ચાનો જવાબ આપતાં આદેશ્ય પ્રધાન રાજકુમારી અમૃતકીરે કહ્યું કે, આ ધંધા જોભાવાળો છે અને એ માટે સરકાર તમામ પગલાં ભરશે.

*

અમેરિકન કાળું સૈન્ય ગઠ લગાઇ દરમ્યાન ઇંગ્લાંડમાં રહી ત્યારે અંગ્રેજ યુવતીઓના સંસર્ગમાં તેઓ આવ્યા અને તેને કારણે ઇશ હમર જેટલાં ગેરકાયદે બાળકો

જન્મ્યાં. હરકર અમેરિકા ગયા પછી આ યુવતીઓ ઇંગ્લાંડમાં રહી ગઇ. અને તેઓ તદ્દન નાની ઉંમરની ને પોતાનાં બાળકોની સારે સંભાળ લઇ શકે તેમ ન હોવાથી અને તેમના માબાપ પોતાની પુત્રીઓનાં બાળકો કાળાં હોવાથી અંગ્રેજ સોસાયટીમાં બળી શકે તેમ ન હોવાના કારણે પોતાનાં ઘરમાં રાખવા ના કહે છે, આથી એકથી પાંચ વર્ષનાં આવા બાળકોને લોકમલ્લથી ચાલતા ધર્માલમ્બડોમાં નીચો વેલફેર સોસાયટીએ રાખ્યા છે, તેમાંથી પાંચ હમર આવાં બાળકોને અમેરિકા મોકલવા એ સંસ્થાના સેવાલોકોએ સરકાર પાસે પરવાનગી માગી છે.

*

વહાં વર્ષો પર ગમે તેટલી મોટી ઉંમરનો આસામી વિદ્યુર થતો તો તેને નાની ઉંમરની કન્યા લઈ માટે મળતી. હાલમાં પણ કેટલાક પ્રેમપતિ વૃદ્ધો એ લાભ લીધા કરે છે. હવે આ સગવડ પણ બંધ થઈ છે. એટલે એવા ઉંમર લાયક વિદ્યુરોની કમખખતી જ થવાની. પણ જો વિદ્યુરો વિધવા સાથે લગ્ન કરવાનું પક્ષ કરે તો તે વળી ખોંગરતું તો નહિ પણ કંઈક સુખી જીવન માગી શકે. પણ અહીં એક જુદો જ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે “લાખો વિધવાઓ પુનર્લગ્નમાં પાપ રામને છે. “ધર્મ” તેઓના તન મનમાં એટલો બધો યોતપ્રોત થઈ ગયો છે કે “પુનર્લગ્ન કરતાં મૃત્યુ ઇશ છે.” એમ તે વિધવાઓ સમજે છે. આથી નથી વિદ્યુરોને લાભ, અને નથી વિધવાઓને ફાયદો. એક બાળુ વિદ્યુરો મહાકલ્પમય જીવન માગે છે, બીજા બાળુ વિધવાઓ કુટુંબને ભાર રૂપ ધર્મ પડે છે. જો વિધવાઓને શિક્ષણ આપવામાં આવે અને આધેડ કે વૃદ્ધ પુરુષો પાછલાં વર્ષોની સદાયકારી ની સમજ પડે તો સોનું ને સુગંધ સાથે બળ્યાં જેવું થાય. અને એજ

સમાજસેવકો પરનો કેટલોક ભાર ઓછો કરી શકાય.

પશ્ચિમના દેશોમાં એવી સમસ્યા છે કે પોતપોતાની હિંમરનાં વિધુરો-વિધવાઓની સંખ્યા જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં છે. તેથી વૃદ્ધ સુધી 'સહાયકારી' મેળવી લેવાય છે. ત્યારે દિવમાં તો એ કરનાં જુદી જ પરિસ્થિતિ છે. સરખે સરખી હિંમરના વિધુરો-વિધવાઓ મળવાં જ મુશ્કેલ છે. આથી 'સહાયકારી' શોધતી એ આકાશકુસુમ જેવી વાત થઈ પડે છે. આથી જ દિવના વૃદ્ધોના પ્રશ્ન-તેમના હેલાં વર્ષોનો પ્રશ્ન ખૂબ જ કરુણ બની જવાનો છે. સાચા સમાજસેવકો વગર આ પ્રશ્નનો હોલ આવવાનો જ નહિ. પરંતુ આપણે આશા રાખીશું કે જગતને ધર્મનું રહસ્ય સમજાવનાર હિંદ આ સવાલનો પણ સારો નિકાલ લાગ્યા વિના રહેશે જ નહિ.

*

પ્રાચીન ઇજિપ્તમાં કોઈ સ્ત્રી બાળકલ્યા કરતી પકડાય તો તેને સખન શિક્ષા કરવામાં આવતી. મરેલા બાળકને તે સ્ત્રીના હાથમાં આપી ત્રણ દિવસ ને ત્રણ રાત સુધી તેને જાહેર રસ્તા પર ઊભી રાખવામાં આવતી.

*

હિંદી રાજદારી પુરો પાડેલી પરદેશી સ્ત્રીઓને પરણી શકે કે કેમ તે અંગેના જવાબમાં વડાપ્રધાને જણાવ્યું હતું કે, સામાન્યતઃ જ્યાં દેશોમાં હિંમર દરજ્જે ધરાવતા રાજદારી પુરો પાડેલી સ્ત્રીઓ પરણે તે ઇષ્ટ ગણાતું નથી, પરંતુ તે પર દેશી પ્રતિજ્ઞ નથી. પરદેશી સ્ત્રી સાથે પરણેલા પુરુષની નિમજ્જક કરતાં પુનર્વિચારણા કરવી જોઈએ. છતાં આ પ્રશ્ન વ્યક્તિમત ગુણવશુ પર જ નક્કી થશે. બેમમ ઈમાનસ વંશીને જવાબ આપતાં પં. નેહરુએ કહ્યું હતું કે પરદેશીની નોકરીઓમાં યોગ્ય સ્ત્રીઓ રાખવા પર દેશી પ્રતિજ્ઞ નથી.

કુનાઈડ રોટસના પ્રમુખ દુમેનનાં પત્ની માને છે કે, તેનું પોતાનું સાચું સ્થાન પોતાના ગૃહમાં છે. તેણે કદી એક પણ પત્રકાર પરિચય બોલાવી નથી. ગયા ઉનાળામાં, લોસિંગ્ટના વર્તમાનપત્રોએ, પ્રમુખના પત્ની તરીકે તેના વિચારો જાણવા માટે ફેટલાક પ્રશ્નો પૂછતી યાદી મોકલેલી. ગયા મહિને જ્યારે ફેટલાક સ્ત્રી-પ્રતિનિધિઓએ શ્રીમતી દુમેનના મંત્રીની મુલાકાત લીધેલો, ત્યારે એ પ્રશ્નો અને એ પ્રશ્નોના જવાબ બહાર આવેલા.

તેમાંના ફેટલાક પ્રશ્નો અને તેના જવાબો આ મુજબ હતા:

૧. પ્રશ્ન: પ્રમુખની પત્ની માટે કયા ગુણની વધુ આવશ્યકતા હોવાનું તમે જરૂરી માનો છો ?

જવાબ: તંદુરસ્ત તમિયત અને વિદ્યેશી હાસ્યમુણ.

૨. પ્રશ્ન: કુનાઈડ રોટસના પ્રમુખની જગ્યાએ કોઈ સ્ત્રી ચૂંટાય એમ તમે ધારો છો ?

જવાબ: ના.

૩. પ્રશ્ન: તમે પોતે પુરુષ થવા ઇચ્છો છો ?

જવાબ: ના.

૪. પ્રશ્ન: તમે તમારા પતિની પ્રતિનિધિ

તોંધે રાખે છે? જવાબ: ના.

૫. પ્રશ્ન: અને તમારી? જવાબ: ના.

૬. પ્રશ્ન: તમારા પતિની વિરક્તિની કોઈ દીકા સાંભળી તમે વિરૂપ થયાં છો?

જવાબ: ૨૫ વર્ષના રાજકીય વાતાવરણમાં ટેવાયાં પછી, દીકાઓ સાંભળવાને કેટલેક અંશે ટેવાઈ ગયેલ છે.

૭. પ્રશ્ન: પોતે અમેરિકાના પ્રથમ સંમાનિય સ્ત્રી છે, તેનાથી તેમને કદી વેદના થઈ છે? જવાબ ન આવ્યો.

૮. પ્રશ્ન: જો તમારે પુત્ર હોય તો તેને અમે રિકને પ્રમુખ થવા માટે યોગ્ય તાલીમ આપશો?

જવાબ: ના.

પ્રશ્ન: જ્યારે તમારા પતિ પ્રમુખ નહિ હોય ત્યારે તમે શું કરશો? ને તમારા પતિને શું કરવા કહેશો?

જવાબ: ત્યારે અમે સ્વાતંત્ર્ય મેળવ્યું હશે.

*

ગ્રામીન ઇજ્જતમાં ખરાબ ગણાતા સ્ત્રી પુરુષોને નદીમાં ધકેલી દેવામાં આવતાં. જે બચી જાય તે નિર્દોષ ગણાતા. બાઈ બહેન કે પિતા પુત્રીના લગ્ન સારા ગણાતાં. તેમની લાપામાં બાઈ બહેન અને પુત્રી શબ્દને અર્થ પ્રિયા પ્રિયતામાં સરખો જ થયો હતો.

*

‘ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા’ પત્રમાં લંડનથી સર રેન્ડી રીડ દર અઠવાડિયે નિયમિત એક પત્ર લખે છે. એ પત્રો મજાના હોય છે. થોડાક વખત ઉપર તેમના એક પત્રમાં ‘સામાજિક ફેરફારો’ એ શિર્ષક નીચે એક મહત્વની નીચે પ્રમાણે નોંધ પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

“મારો વિચાર આપણા સામાજિક ફેરફારો વિશે લખવાનો હતો, પણ જગા ખૂટી જશે એમ લાગે છે. ગઈ પેઢી કરતાં આજની આપણી ટેવામાં મોટામાં મોટા ફેરફાર પડ્યો છે? બીડી પીવા માટેનાં ખાસ ખંડેને અને

જમીન-રહા પછી એકલા પુરુષો જ લાંબા વખત સુંધી બેઠા બેઠા તડાકા માંથી કરે તેને એ બંનેને રૂબરૂ આપી દેનારી, બીડી પીવાની સ્ત્રીઓની ટેવ એ મુખ્ય ફેર છે. પણ એ વાત તો જૂની થઈ, ત્યારે નોતમ વાત કય? સ્ત્રીઓ ખીર પીવા લાગી છે. તે પુરુષ ખંડના જુદા જુદા દેશોની મુલાકાતે પહેલ-પહેલા નીકળતા અને જર્મની, અને રશિયા ને વિયાની સ્ત્રીઓને ખીર પીતી જોઈને આભા જતી જવાતું એ મારી ઉંમરના ધણાને યાદ હશે... હવે તો આપણે ત્યાં પણ ખીર પીવા એ સાંધારણ વાત બની ગઈ છે.

પણ ખીર પીવાને કારણે એક બીજો ફેરફાર પણ આવ્યો છે. એક વખત એવા પણ હોતા કે ખાનદાન ઘરની સ્ત્રીઓ ઢોલેલી-વીંધીઓમાં પંગ પણ મૂકતી નહીં ત્યારે આજે શું છે? જેટલા પુરુષો તેટલી જ લગભગ સ્ત્રીઓ એમાં જાય છે. જીવન આશ્ચર્યો અને આધાતોથી ભરપૂર છે, એની ના નહીં, પરંતુ દેશના અંદરના માંગની જે મધ્યવર્તી સ્ત્રીઓને જોઈને... પહેલાં થતું કે ધનીમૂત લગ્નનો અવતાર તે આજ, તેમને હવે જે રશનિક ‘પંચ’ માં હું મારી તરસ ઊપાવવા નહીં છું ત્યાં જાંચે બેસણે બેસીને ખીર પીતી જોઈ છું ત્યારે હાજુબર જાતને પ્રશ્ન પૂછી જવાય છે કે, જેને હું ઓળખતો તે જ આ ઇંગ્લેન્ડ હશે ખરું? નીતિશુદ્ધતા અને સમજાવવારણની આજતમાં ચિન્તા કરવાને જગા કારણ નથી. એ આજતમાં બધું ‘આલબેલ’ છે, કેમકે આ આશ્ચર્યકારક દિવસોમાં પણ ન્યાં સ્ત્રીઓની હાજરી હોય છે તે રથાનની સબ્યતા સ્ત્રીઓ ન્યાં હાજર નથી હોતી તે રથાન કરતાં જીંદગી માનુષ પડે છે. એટલે જો તમે લંડન આવો તો કોઈ વાતે નવાઈ નહીં પામવાનું નક્કી કરીને આવજો.”

આ ‘ફેરફારો’ ની ઇશ્તિનિષ્ટતા વિશે

અભિપ્રાય પ્રગટ કરવાનો મુદ્દલ આશય નથી. છતાં-ઓગોની હાજરીમાં અને ગેરહાજરીમાં વર્તાવ વર્તાવની સમ્યક્તામાં જે ફેર પડી જાય છે તેને જ નીતિશુદ્ધતાની કસોટી મણવામાં સર રહે-સો રીઝ જૂલ કરતા દેખાય છે. વર્તમાન અંગ્રેજ સમાજની નીતિમત્તા વિશે જરા પણ કુશંકા સેવ્યા વિના, અહીં તો એટલું જ કહેવું છે કે, આ કસોટી ખોટી છે. ઓની હાજરીમાં પુરુષો સમ્યક્તાથી વર્તે છે તેનું સાચું કારણ તો વિગતીય આકર્ષણનો પ્રભાવ છે. માદા આગળ કામજતાથી વર્તવાનું જંગલોમાં જંગલી અવરયામાં પણ નરને માટે સહજ હતું. એટલે તો પછી એમ જ કહેવું પડે કે પ્રત્યેક અવરયામાં સર્વન મનુષ્ય સમાજનો નીતિ એકસરખી સુરક્ષિત રહી છે !

દર વર્ષે નોબલ દિનામની વહેંચણી જગત બરના શ્રેષ્ઠ માણસોમાં જુદા જુદા વિભાગમાં થાય છે. જે રીતે ૧૯૪૭ ના વર્ષનું દિનામ -મેડીસન વિભાગ-એક અમેરિકન બાપ ડૉ. મીલીસ કાર્લ એક ઠોરીને મળે છે.

વડોદરામાં ઘણા વર્ષો સુધી ઓગોની સેવા કરનાર સૌ. અવતિકા રવિશંકર આચાર્યને ઓમનાચાર્લ ઓસમાન અને બીજાઓ સંસ્થાઓ તરફથી શ્રી. જરગાદ હાજુતા પ્રમુખપદે ૧૦૫૧ રૂપિયાની પર્સ અને ચાંદીનું કારોટ અર્પણ કરવામાં આવ્યાં. શ્રી. અવતિકાજીને પર્સ ઉપકાર સાથે રસીકારોને ઓગોના હિત માટે વાપરવા સંસ્થાને પાછી સોંપી હતી.

વીરા. જાગવાળ જાતિમાં એમ બી. બી. એસ. ની પરીક્ષા પાસ કરનાર કુ. તનુમતિ રામભાઈ શેઠ અમલવાદનાં વતની છે. તેમણે પ્રાથમિક અભ્યાસ સરકારી પ્રેક્ટીસીંગ સ્કૂલમાં થઈ ફરી મેટ્રીક પણ ત્યાંથી જ થયા તે પછી

યુગરાત કોલેજમાંથી ઇન્ટર સાયન્સ પાસ થઈ તેઓ મુંબઈની ગોરખવાડાસ મેડીકલ કોલેજમાંથી બોર્ડીસ વર્ગની ઉમ્મરે આ વર્ષે એમ. બી. બી. એસ. ની પરીક્ષામાં યુનિવર્સિટીમાં બીજા નંબરે પાંચ થયાં છે તે એમ. ડી. નો અભ્યાસ કરે ક્યો છે.

અપદરણુ થયેલી ઓગોને પાછી સોંપવી એક એ તે એકપક્ષી પ્રશ્ન નથી. જનને પંચાંગમાં—પૂર્વ તેમજ પશ્ચિમ—ઓગોના અપદરણુ થયાં છે. સાચો આંકડો ઠાઈ જ બાજુનું નથી. પણ સંખ્યાના અંદાજથી સમ્યો આખા જતી મશે. અલગત પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે પણ હજારો ઓગોને બચાવી લેવાઈ-છે. પણ હજુ ૫ લાખો ઓગો બાકી રહે છે. પંચાંગની અને સરકારના પુરેપુરા સદકાર વિના તમામને બચાવી સંકષ્ણ જ નહીં. અમુક પ્રકારનો સદકાર સંધાયો છે, પણ અપદરણુ થયેલી ઓગોને બચાવવા માટે વધુ સદકારની આજ્ઞા માંધીછ રાખે છે.

પંજબ મેલમાં પહેલા વર્ગમાં એકલી મુસાફરી કરતી એક જીવાન સ્ત્રીએ પોતાની પાછળ કાઈ ટોળી પડેલી હોવાનું ગાડીને જણાવ્યું હતું તેથી ગાડી દરેક સ્ટેશને બાઇનું ધ્યાન રાખતો. મધરાત પછી હોસંગાબાદ સુધી ગાઈ તેના ડાયામાં બેઠેલી ગાડીને જણાવ્યું હતી, પણ ઇટારસી પહોંચતા બાઇ ડાયામાં ન હતી અને તેનો સરસામાન ડાયામાં વેર વીખેર પડ્યો હતો. તેથી પોલીસને ખબર આપવામાં આવી હતી. ને તરત જ તપાસ શરૂ કરતાં બાર માઈલ દૂર આ બાઇ આખા શરીરે ઈન પામેલી એમાન થઈને પડેલી મળી આવી હતી. બાઇને પોલીસે ઇટારસી જવાખાનામાં પહોંચાડી હતી.

અમૃતસરમાંથી મળી આવેલી અપહૃત સ્ત્રીઓ તેમના સર્ગાઓને પાછી સોંપવા પાકીસ્તાન સરકારને હવાલે કરી હતી.

સીમલા—પૂર્વ પંજાબના ગવર્નરનાં પત્ની લેડી કુસુમ બહેન ત્રિવેદીએ પશ્ચિમ પંજાબથી આવેલા પંચ નિરાશ્રિત બાળકોના અનાથાશ્રમની મુલાકાત લીધી હતી અને તેમને આદર્શ રહેલી બનાવવા આગ્રહ કરી મદદ મળે જઈએ પ્રજાને અપીલ કરી છે.

શેખપુરાના પૈસાદારજમીનદારની કતલ કરી તેની ૧૭ વર્ષની પુત્રી સરસ્વતીદેવીને ઉપાડી જવામાં આવી હતી અને તેને બાગ્યાનપુરાના માઝા સાથે પરણાવી દીધી હતી. તેને સરસ્વતીદેવીના ભાઈ અને તેનું સગપણ કરેલ મનોહરલાલે શોધી કાઢી હતી. તાત્કાલિકમાં જ્યાં નંદાલેજમાં સરસ્વતીદેવી નું લગ્ન મનોહરલાલ સાથે થયું.

નવાનગરના મહારાણી શ્રી સુલાયકુંવરબાના પ્રમુખપદે જામનગરમાં પ્રજા સંરક્ષણ મહાવીર દળ રચવાયું છે તેમાં નારી-દળની પણ યોજના થઈ છે. અને તેના મંત્રી તરીકે શ્રી. ચંદ્રકાન્ત પટેલ નીમાયા છે. અને કે. પદ્માવતી વૈદની પ્રાથમિક ઉપચાર અને હોમ નર્સીંગનું શિક્ષણ આપવા નીમણુંક થઈ છે.

કાશુલના માણ ગવર્નર અને દાસના અધિકારન શહેન-શાહના પિતા સરદાર અહીં અહમદ જાનના પત્ની શાહમદી શાહબેગમને ૧૯૪૦માં દેશની કાલ કરી પૂનામાં રાખવામાં આવ્યાં હતાં તેમનું. પૂનામાં અવસાન થયું. તેમના મૃતદેહને દફન કરવા કાશુલ લઈ ગયા.

હિંદના ગામડાઓને સમૃદ્ધ કરવા રાજકુમારી અમૃતકુંવરે અપીલ કરી છે.

હિંદ અને પાકીસ્તાન સરકારે બંને પ્રદેશમાંથી હરણ થયેલી સ્ત્રીઓને શોધી કાઢી તેમના કુટુંબને પાછી સોંપવા કે. મુઠુલા બહેન સારાભાઈની આગેવાની નીચે સો. સમાજ સેવીકાઓનું જીય રચી લશ્કરી મદદથી એવી સ્ત્રીઓને શોધી કાઢવાનું નક્કી થયું છે. તેમનું મુખ્ય મથક લાહોર રહેશે.

ઈંગ્લાંડના મહારાણીના લગ્નની સીલવર જ્યુબિલ ઇગ્નાંડમાં આવતા વર્ષે એપ્રિલમાં ઉજવાશે.

અલ્હાબાદ યુનિ. એ થી. વીજ્યાસક્ષમી પંડિતને ડોક્ટર એફ લોઝ (એલ. એલ. ડી.) ની માનવંતી દીમી આપી.

૧૯૪૬નું શાન્તી માટેનું અયુર્ નોખલ ઈનામ શાન્તી અને સ્વતંત્રતા માટે રચાયેલ સ્ત્રીઓની આંતર રાષ્ટ્રીય લીગના પ્રમુખ. અને ૭૬ વર્ષના ઘરડાં વેલેસી કોલેજના પ્રોફેસર શ્રીમતી એમીલી ઓન બાથને મળ્યું હતું.

હજીમની સરકારે સીવીલ સરવિસમાં છોકરીઓને દાખલ થયોનું પહેલી જ વાર ઇતિહાસમાં નોંધાય છે. સો અરજીઓમાંથી ૧૭ અરજીઓ પાસ કરી તે છોકરીઓને સરકારી નોકરીઓમાં સેવામાં આવી છે.

યુ. પી. સરકારે કાઠેરી કેસ-
વાળા શ્રી. સુચીન્દ્ર સન્યાલ અને
મણીપુરી કેસજ્ઞા શ્રી. દીક્ષી-
તની વિધવાઓને જાંદગીખર
પેન્શન બાંધી આપ્યું છે અને
૧૯૪૨ની લડતમાં અવસાન
પામેલાના કુટુંબોને મદદ કર-
વામાં આવી છે.

જાંસીમાં લદ્દખીખાઈ સ્ત્રી-
લક્ષ્મી તાલોમ ચૂકતો પાયો
મુંબાઈના વડાપ્રધાન શ્રી જેરના
હાથે નખાયો.

કેરનાળીમાં શ્રી. લદ્દખી-
ખાઈ પંડીત અને શ્રી.
લદ્દખી દેવપડિની બ્યવસ્થા નીચે
સ્વ. આચાર્યશ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્યનો
જન્મ-દિવસ ઉજવાયો.

અમેરીકાના સૌથી મોટા
બોલવર્ષક વિમાનનું સંચાલન
ગીસ માર્ગો ગેર કરે છે.

દીલ્હીની ધારાસભામાં
કેન્દ્રોત્તી પુખ્ત વય ૧૪ વર્ષની
ગણામ છે તેને બદલે ૧૫
વર્ષની ગણવાનું બીલ રજુ
થયું છે. બીલમાં ૫૬૨ વર્ષ
ન થયાં હોય એવી કોષપણ
બાળાના કોમ્પાર્કનો ભંગ કર-
નાર કોષપણ પુરૂષ-પતિ પણ
પુરુષોના હરો એવી ભેગવાઈ છે.

વાંડાનેરમાં બરખખરમાં
એક બાઈની છેડતી કરવા માટે
એક કોંગ્રીની ધરપકડ થઈ.

કાશ્મીરમાં બંદુક જેવા
હથોળા વાપરવાની તાલીમ
માટે મહિલા સ્વયંસેવકોની
નોંધણી થાય છે.

કટકમાં રાષ્ટ્રિય મહિલા
કોલેજની કચ્છી દિવાલિકે
પરીષદ મળી હતી.

મધ્યસ્થ ધારાસભામાં
શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ જોશીએ
બલામણ કરી હતી કે લક્ષ્મરમાં
ઓઓની પણ બરતી કરવી
જોઈએ.

કચ્છ-માંડવીમાં ગમ્મ
કોષ્ટકુલ સ્થાપવા માટે પાંચ
લાખ રૂપિયા શેઠશ્રી જોશી-
દાસ ખીમજી રામદાસે તેમના
પિતાના સ્મરણાર્થે આપ્યા.

અમદાવાદ રોડરી કલેજના
આશ્રયે શ્રી યાન્તા બાંડારકરે
'ઓઓની ફરજ' અને તેને લગતા
વિષય ઉપર બાપણ આપ્યું.

સુરતમાં શાહપુરમાં રહેતી
એક સ્ત્રીનો વાળનો અંબોડો
લાડકા જેવો કંઈયે સર્ધ જવાથી
છૂટતો નથી તે બેજાળો નથી.

વડોદરા પ્રેમાનંદ સાહિત્ય
સમા તરફથી વૃન્દાવન, અને
સંજત હરીશંક જોશીનાં
કુસુમજડેન ફેસાઈએ અંદર
થયું છે.

અમરેલી પાસે સાજાઆ-
વદરમાં મોહનલાલ મારતરની
પત્નીને તેના દીયરે ધરાવતી
ધાયલ કરી હતી.

વડોદરામાં શ્રી. કપિલા
બહેન ખાંડવાળાએ મોકરી
ધંધા કરતી સ્ત્રીઓની
પરિસ્થિતિ ઉપર બાપણ
આપ્યું.

એલોસમ્બોજ મહિલા
સમાજ તરફથી 'પાદપૂતિ'
હરીશંક જોશીવામાં આવી
હતી ને રંગમંડળ તરફથી
રંગપૂતિ હરીશંક થઈ હતી.

વડોદરાસભામાં આરોગ્ય
પ્રધાન રાજકુમારી અમૃતકુંવરે
ધન્વીયન નસીંગ કાલિન્દીની
સ્થાપના કરવા માટેનું બીલ
રજુ કયું હતું. હાલમાં હિંદમાં
માત્ર સાત દગ્ગર નસી અને
પાંચ દગ્ગર હાથે છે.

બાવનગરની સામજિકસ
કોલેજના પ્રિન્સીપાલના પત્ની
મીસીસ શાહાણીનું અવસાન
થયું.

મુંબઈમાં કોટ વિભાગમાં
નવ વલિક, પુત્રો કરવા મેલેલા
તેમને છુટી લેવાના આરોપ
માટે શીક્ષા ચીમનલાલ હોઈ
અનવર સુલતાના નામની વીસ
વર્ષની ખુશસુરત યુવતીની
ધરપકડ થઈ છે.

‘નેપચુન’

આજે લગભગ ચાલીસ હજાર
પોલીસીઓ ધરાવનારાઓની
માતબર સંખ્યા હિંદ અને
આફ્રીકાના બુદા બુદા ભાગો-
માં ધરાવે છે.

‘નેપચુન’ પોતાના દોઢ દાયકાના
સંક્રાંતિકાળમાં જ નિંદગીના વીમા
ફંડ ખાતે રૂ. ૪૦,૦૦,૦૦૦ થી
વધારે દર્શાવવા ભાગ્યશાળી નિવડી છે.

અને

ઈ. સ. ૧૯૪૬ માં
રૂ. ૯૦,૦૦,૦૦૦
થી વધારે નિંદગીના
વીમાનું કામકાજ
મેળવીને વીમાદેવ-
માં પોતાની સર્વ-
શ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિનો પૂરાવો
આપી રહે છે.

એજન્સી અને વીમા સંબંધીના
કેઈપલ કામકાજ માટે
—લખો અગર મળો—

ધી નેપચુન

એસ્યુરન્સ કું. લી.

હેડ ઓફીસ:- મુંબઈ

બ્રાંચ:- પંચકુલા-અમદાવાદ

કોઈકો વાપરવા ભલામણ કરે છે
પ્રવીણ
ગ્રાઈપ સીસ્ટમ
જાળકને તંદુરસ્ત રાખે છે
દરેક દવાવાળા ઘાસેથી મળસે
પ્રવીણ લેબોરટરી

શ્રીનો સાથો શણુગાર, શું ?

આ વાર્તાસંપદ

એનો જવાબ વાળે છે

શીલ, સૌંદર્ય ને સ્વમાન

સુંદરીઓનો શણુગાર

લેખક : શ્રી. મહાભાઈ બેઘાણી

એકત્રીશ વાર્તાઓ દ્વારા એ અત્રે રજૂ
યાય છે. પ્રત્યેક વાર્તા નાની બાળિકાઓથી
લખને બણેલ કે આછું બણેલ દરેક સ્ત્રીને
ગમી જાય તેવી છે. જ્ઞાન, ગમ્મત ને ઉપદેશ
એમ ત્રિવિધ શક્તિથી રચાયેલી આ કથાઓ
દરેક ધરનો અને ગૃહિણીનો શણુગાર અને તેમ છે.

કિંમત : ૪-૦-૦

ગુજર અંધરતન કાર્યાલય
ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ

શિયાળાની સીઝનમાં

- ◆ જીવાનોનું જોખન
 - ◆ કિશોરોની ઠાયા
 - ◆ વૃદ્ધોનું આરોગ્ય
- જાળવે છે

ત્રિભુવન પાર્ક

રતલ એકેના રા. ૮-૦-૦, વી. પી. ખર્ચ ૧૬૨ બાના રૂદા.
સંપૂર્ણ ખોરાક રતલ ત્રણના રા. ૨૪-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ માફ

આરોગ્યના આશોકે દર વર્ષે ઉમળકાસેર 'ત્રિભુવન પાર્ક'નું સેવન કરી
આખા વર્ષની શક્તિ મેળવે છે, કારણ કે આયુર્વેદ પદ્ધતિ અનુસાર
દરેક પ્રકારના કિમતી વસાણા તેમાં નાખવામાં આવે છે, તેમાં વપરાતી
તમામ વસ્તુઓ શોળસેળ રહિત અને સ્વચ્છ હોવાની ખાત્રી કર્યા બાદ
વાપરવામાં આવે છે, અને તેથી દર વર્ષે તેને અસંખ્ય માનવીઓ
વાપરી, શક્તિના સંગ્રહ કરી, પોતાનું આરોગ્ય જાળવે છે.
આપ પણ એક વખત અજમાવી ખાત્રી કરો.

ખાસ નોંધ

હાલના સંજોગોમાં જરૂરી વસ્તુઓની અછતના કારણે
પુરતા પ્રમાણમાં જનતાની માગને પહોંચી વળવું
મુશ્કેલ છે, તેથી આખી જરૂરીયાત અંગેનો ઓર્ડર

— તાકીદે નોંધાયો —

ખનાવનાર

ત્રિભુવન આયુર્વેદિક ફાર્મસી

માંધીરાડ : : : અમદાવાદ.

સ્ટોકાસ્ટો—

ઠા. મણીલાલ ઇન્દરદાસ ઠાણુપુર. ઠા. દુલસીદાસ ત્રીલોચનદાસ સારંગપુર.
રેવાશંકર લીલાધર યાજ્ઞિક, રાયપુર.

ભારતીની નવી ફૂલ-છાબ

શ્રી: ક. મા. મુનશી

પૃથ્વીવદ્સલ : ગુજરાતી વાચકોને એ પુસ્તકે આકર્ષ્યા તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ શૂંળ, અને માન્યપેટના તૈલપના અગામાં મૃણાલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નવું જીવન જોયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : ગુજરાતના સાહિત્ય-ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય પ્રકાશન. એક મહાન યુગસ્રષ્ટાની પ્રેમ-શૌર્યભરી નવલકથા. 'લોમહર્ષિણી'ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિં. રૂ. ૫-૮-૦

રાજધિરાજ (નવી આવૃત્તિ) ૭-૦-૦

ગુજરાતનો નાથ ૭-૦-૦

વેરની વસુક્ષાત ૬-૦-૦

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી.

સત્યની શોધમાં (નવલકથા) ૩-૦-૦
એકતારો : ભજનનો સુંદર સંગ્રહ, નવી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ચૂંદડી ભાંગ ૧-૨ : લક્ષ્મણાનું નવું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રેલિયાળી રૂઢિદા. ૧ થી ૪૮ : જીવનની ચુતોને અજવાળવડે રૂપીતો. કિં. રૂ. ૬-૧૨-૦

ગુજરાતનો જય ભા. ૧૪૨ : પંચુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસીક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

પ્રતિભાઓ : રૂપેરી પદ્ધતિઓ ઉપર બજારી બેચેલી સુંદર વાર્તાઓ. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

એશીઆનું કલંક કિં. ૨-૮-૦

અપરાધી (નવલકથા) કિં. ૪-૮-૦

હંગરીના તારણહાર ૧-૮-૦

શ્રી. ધૂમકેતુ

ગુજરાતના ઘરેઘરનું રસભર્યું વાંચન યર્ષ પહેલી : ગુર્જર મહારથીઓના વિજય-શાયની કથા રજૂ કરતી ગ્રાંથકથા નવલકથાવલિનાં સસ્ત પુસ્તકો :

વાચિનીદેવી ૪-૮-૦

ચોલારેવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કર્ણાવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

ત્રિભુવનગંડ સિદ્ધરાજ જયસિંહ ૪-૮-૦

વાતાયન ૨-૮-૦

શ્રી. જયભિખ્ખુ કૃત

શીલ ને સંસ્કારથી ઓપતી

જીવન અને ભાગ્યતિથી ભરપૂર

સ્ત્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારકા ઘરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦
જૂના અને નવા જમાનાની સ્ત્રીના જીવનની વિધિવિધિ દંદિકાણથી અચ્ચા કરતો નવલિકાઓ

બેઠા બળવો ૨-૦-૦

એક સ્ત્રી ઘરને ખૂણે બેસી શીલ ને સંસ્કારમયો

બળવો કેમ જમાવી શકે તે અર્ચતી નવલકથા

ઝાંસી-રાણી ૨-૮-૦

રાણી લક્ષ્મીબાઈથી, કર્નલ લક્ષ્મી સુધીનો

નરકેયરી થા નરકેશરી ૪-૮-૦

ભગવાન નંદપદેવ ૪-૮-૦

વીર ધર્મની વાતો ૨-૮-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો, અમદાવાદ

અંતિમ દર્શન

અમીય પત્ર

૧૧૬ નંબર : અંક ૪ થી ૧] સંપાદક : મનુભાઈ જોષી [માસ ૨૦૦૪ : ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૮

અશ્વિન

આદર્શ

અને

આરોગ્યપ્રદ

રસોઈ માટે—

રસદા

પૌષ્ટિક તત્વોથી ભરપૂર

[વનસ્પતિ]

અશ્વિન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લી. વડોદરા
સમસાયા

ઃ મુળક :

— જૈન ટ્રેડીંગ કું.

૪૬, બીજો ભોધવાડો,

મુળક : ૨

અશ્વિનની

અન્ય બનાવટો :

- રીફર્શિંગ ઓર્થોસ
- સાથુ
- રેફરીકેશન સ્પીરીટ
- ડીસ્ટીલરી પ્રોડક્ટસ

દેશનો પ્રાન્તપ્રાન્તમાંના

અમારા ઓથોરાઇઝડ

એજન્ટો પાસેથી મળી
શકશે.

મુળક :

મેસર્સ રસદા એજન્ટી

૪, રંગવાલા માર્કેટ, રેલવેપુરા,

અમદાવાદ.

શ્રી જ્વળ

આ અંકનો વધારો : ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮

જગત્વંદ્ય મહાત્મા ગાંધીજીનું અવસાન

ભીરતના રાષ્ટ્રપિતામહ, સત્ય અહિંસા અને બાલુભાવની રોશની દ્વારા જગતજનોનાં જીવનને ઉદ્ધારનાર જગદ્ગૃંધ પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજીના અવસાનના દુઃખદ સમાચાર તા. ૩૦મીએ સાંજે દેશભરમાં ફેલાઈ જતાં સર્વત્ર દુઃખ, શોક અને ગમગીનીથી જગત ઢૂળી ગયું. કોઈપણાં, યુગરાત કે દિલના જ નહિ,

જગતભરના સંતપુરુષ મહાત્મા ગાંધીજીનું અવસાન એક દિનદીને હાથે ગોળીથી થયું એ સમાચાર સાંભળી જગતની પ્રજાએ આંચકા અનુભવ્યો. ભારતનાં નરનારીઓ ચોધાર આંસુડે રડી પડ્યાં.

કેમ જાતના ચોપા પડેરા વગર હિંદ-ભરમાં ને સોઠોદારની પવિત્ર પ્રજાતિ માટે

ધર્મ કરતા, હથેર સિવાય જોમનો ડોઢ માનવ
ચોક્કીદાર ન હતો, છતાં આજ સુધી જોમનો
જન ભેવાની જિતિ ડોઢ નરરાજાસને પણ ચંધ
ન હતી એવા અખતશનુ પૂજ્ય બાપુ આંધીજી
પ્રાર્થના કરવા જતા હતા ત્યારે જ તેમના ઉપર
પ્રાર્થનારચણ આગળ જ ગોળી અસાવનાર
એક પાંત્રીસ વર્ષનો હિન્દી-હિન્દુ મરાઠા યુવક
હતો, એ બારે શરમની વાત છે-મોટામાં મોટા
કલંક સમાન છે. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણનું મૃત્યુ
સામાન્ય પરોધિને હાથે થયું હતું, મદર્પિ
દ્યાર્નંદનું મરણ સામાન્ય રસોઈઆને હાથે
થયું હતું, તેમજ જગદ્ગંધ મહાપુરુષોને માર-
નાર હમેશાં તુચ્છ માણસો જ હોય છે.

તા. ૩૦મીએ સાંજે ૫-૪૦ મીનીટે બાપુનો
આત્મા સ્વર્ગે ગયો. હિંદી રાષ્ટ્રનો જીવનદીપ
જુઝાઈ ગયો. માનવતા માટે જીવનાર બાપુએ
માનવતા માટે પ્રાણ આપ્યો.

બાપુ મૃત્યુ પામ્યા નથી. બાપુનું પંચ-
સૂનતું શરીર ભસે ભરમ બની ગયું, જોમનો

આત્મા અમર છે. હિંદી જનના એમને ભૂલી
નહિ રાકે. એમણે ખતાવેલ સત્ય, અદિષ્ટ
અને ભાનુભાવની રાશની જનના માનવી-
ઓને માર્ગદર્શન કરાવશે ત્યાં સુધી બાપુ
અમર છે.

બહેનોમાં સાચો પ્રાણ પૂરનાર, નીડર
અને સ્વાધ્યયી બનવાનો સાચો રાહ બતાવી
દેશભક્તિમાં રસ લેતી કરનાર, એમનાં હક્કો
માટે રસ્તો આંધનાર અને હેલ્થે હેલ્થે એમના
થયેલાં અપહરણમાંથી એમને છોડાવી, એમના
કુટુંબને પાછી સુખદ કરાવવા ખુબીયે હિંસાવાર
બાપુ આજે જતાં ભારતની સ્ત્રીઓ પોકે પોકે
રહે છે-જગતભરની સ્ત્રીઓ આંધુ સારે છે.

ભારતને સ્વતંત્રતાનો સદેશ આપી
સ્વતંત્રતા અપાવનાર થોડા મહાત્મા આંધીજી
રાજકારણીય પુરુષ હતા તે કરતાં વધારે તેઓ
ધર્મી સંત હતા. આજના વિદ્યે પ્રશ્નોથી
ભારતની નિર્વાસિત પ્રજામાં જે વૈરની ધૂણી
જળતી હતી તેને પૂજ્ય બાપુજીએ જ શેતાની
છુદિ અને બક્ષિતાવધી શાન્ત કરી હતી.
એમના ભાનુભાવના સદેશ વડે જ તેઓ
જગતમાંથી વેરઝેર નાશ કરવા પ્રયત્નતા હતા;
અને એ જ સાચો રસ્તો છે એમ જગતને
એમણે ખતાવ્યું છે.

છતાં જગતના ઇતિહાસોમાં બનતું આખું
છે તેમ સત્યનું પ્રતિપાદન કરનાર હંફામ-
વાનને એમના હેશના જ એક વર્ગે કોંસ પર
ચડાવી એમનો જન લીધો હતો. યુવાનીની નસ
કાઠનાર લીંકને તેની લાડમાં વિનય મળ્યા
પછી બીજે દિવસે જ એના હેશવસ્તીઓએ માર
માર્ચો હતા; એમ ભારત આજે સ્વતંત્રતાની
ઉપા બુએ છે તે વખતે પૂજ્ય બાપુજી ઉપર એક
હિન્દીભાઈ હુમલો કરી ગોળી છેડે છે,
એ બારે શરમની વાત છે. એ કલંક હિંદ

ઉપર ભારે મોટી નામોટી થયે છે. આસિ વહાળ્યે એ ક્ષત્રક નહિ ધોવાય. એ ક્ષત્રક હળવું કરવા માટે તેા દરેકે દિંદી બાધબહેનોએ પૂજ્ય બાપુએ ખતાવેલ સત્ય, અહિંસા અને નાતૃ-ભાવને અપનાવી, જીવનમાં ઉતારી, સિદ્ધ કરી આપણું જ રહ્યું. શુજરાતી બહેનો બાપુના આ સિદ્ધાંતને આજથી જ અમલમાં મૂકી બાપુના આત્માને અંજલી અર્પે.

તા. ૩૦મીના રોજ સાંજે ૫ વાગે મહા-ત્મા ગાંધીજી ગિરલા હાઉસમાંથી પગે ચાલતા પ્રાર્થના સમાપ્ત રથાનમાં જઈ રહ્યા હતા. તેમની બે પૌત્રીઓના ખભે ટોચ રાખી તે અપળતાપૂર્વક આસી જતા હતા બ્યાખ્યાનપીઠ નજીક તેઓ આવી પહોંચ્યાં ત્યારે ત્યાં જમા થયેલી આંશરે ૫૦૦ માણસોની મેદની મહા-ત્માં ગાંધીજી જઈ શકે તે ખાંતર બે ભાગમાં વહેંચાઈ ગઈ હતી અને વચ્ચે માર્ગ કરી દીધો હતો.

આશરે ૩૫ વર્ષની લગભગ વયનો એક આખી બહુવેપમાં સજ્જ થયેલો રાખસ ત્યારે ગાંધીજી નજીક આવી રહ્યો હતો, તેણે આશરે બે વાર નેટલા અંતરેથી એક રીવાસ્વરમાંથી ત્રણ ગોળીઓ છોડી હતી. ગાંધીજીને ગોળી હોઝરીમાં વાગી હતી અને તે તત્કાળ ઢગમો થઈ પડ્યા હતા. તેમની પૌત્રવધુ આમા ગાંધી અને પૌત્રી મનુ ગાંધી ને ગાંધીજીને ટેકીને ચાલતી હતી તેમણે રોડજી કરી મૂકી હતી. આ બતાવ એટલો અચિંતો બન્યો હતો કે મેદનીમાંના લોકો પૈકા કોઈને શું થયું છે તેની તો પહેલા ગમ પડી જ નહોતી. ખૂતી ઉપર મેદનીમાંના કેટલાક લોકો ફૂદી પડ્યા હતા અને તેને પડી લીધો હતો.

મહાત્મા ગાંધીજીને પુછળ લોહી વહી

જતું હતું અને તેમને તત્કાલ ગિરલા હાઉસમાં ખસેડવામાં આવ્યા હતા અને તત્કાળ દાકત-રને બોલાવવામાં આવ્યા હતા. તે ખંડમાં જોઈ પણ મુલાકાતીને દાખલ થવાની મનાઈ કરવામાં આવી હતી. તેમની ઉપર ગોળીબાર થયા પછી. ૩૫ મિનિટ એટલે કે સાંજના ૫-૪૦ વાગે તેમનું અવસાન થયું હતું. ગાંધીજીના અવસાનથી દિલ્હી ડાહાઈ ગયું હતું અને અણુશક્તિનો આઘાત લાગે તેમ સારાય દિંને આપાત થયો હતો.

ખજર. પડતી શવર જનરલથી માંડી તમામ પ્રાંતના ગવર્નરો, પ્રધાનો, દેશનેતાઓ, આગેવાનો, રાજ મહારાજાઓ દિલ્હી પહોંચી ગયા હતા.

તે જ રાતના સાડા આઠ વાગે લામણીથી કંપતા અવાજે વડાપ્રધાને બહુબળું હતું કે 'આપણે જીવનનો પ્રકાશ છુટાઈ ગયો છે અને સર્વત્ર અંધાર છવાઈ ગયો છે; તમને શું કહેવું અને તે પતી રીતે કહેવું એ મને મજતું નથી. આપણા ને પ્રિય નેતાને આપણે બાપુ કહીને બોલાવતા હતા એ રાષ્ટ્રપિતા હવે નથી. કદાચ એમ કહેવામાં હું ખોટો છું. આમ છતાં આટલા બધાં વરોધો આપણે તેમને નેમ

જોતા હતા તેમ હવે ફરીથી જોઈ શકાયું નહિ.

પ્રકાશ છુટાઈ ગયો છે એમ હું બોલ્યો હતો અને છતાં હું ખોટો છું, કેમકે ને પ્રકાશ આ દેશમાં ચમકેતો હતો તે કોઈ સાધારણ પ્રકાશ નહોતો. ને પ્રકાશ આ દેશને આટલા બધાં વર્ષો થયાં પ્રકાશિત રાખ્યો હતો તે આ દેશને હજી બીજાં બધાં વર્ષો સુધી પ્રકાશિત રાખશે અને આગળથી એક હમર વર્ષ પછી પણ એ પ્રકાશ હજી પણ આ દેશમાં જોઈ શકાશે, અને જગત જોશે. તે અમણિત દેશો. આને આશ્વાસન આપશે, કારણ કે પ્રકાશમાં તાત્કાલિક વર્તમાન કરતાં કોઈક વિશેષ પ્રતિનિધિત્વ હતું-એમાં જીવતાં જગતાં સત્યનું પ્રતિનિધિત્વ હતું, એ અનાદિ સત્ય હતું ને આપણને આ પુરાણ દેશને આઠાદી તરફ લઈ જતાં સાચા માર્ગની યાદ આપતું અને જુલમાંથી આપણને દૂર ખેંચી જતું.

વડાપ્રધાન પછી વાયુપ્રવચન કરતાં સરદાર વલ્લભભાઈ પરેસે ગાંધીજીની સાથેની તેમની ઉક્તિ મુલાકાતનો લાગણીવશતાપૂર્વક ઉલ્લેખ કર્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે, માઈ હાઈ શોક અને વ્યથાથી ભરાઈ ગયું છે. તમને શું કહેવું તે મને સમજતું નથી. આને ને કંઈ બની ગયું તે દુઃખ અને શરમની વાત છે.

હું આને બપોરે ચાર વાગ્યે ગાંધીજીને મળવા ગયો હતો અને તેમની પાસે એક કલાક માળા હતી. પાંચ વાગ્યે તેમણે તેમની ધરિયાળ કાઢી અને મને કહ્યું કે મારે પ્રાર્થનાનો સમય થઈ ગયો છે. તેઓ પ્રાર્થના મેદાન બાજી ચાલ્યા અને હું મારા ઘરે જ્યાં બિરલા હાઉસ છોડી ગયો. મારા ઘરે હું પહોંચ્યો કે તુરત જ મને આ ધોર સમાચાર આપવામાં આવ્યા.

દેશની પરિસ્થિતિથી ગાંધીજીને પારાવાર વેદના થતી હતી. તોંતેતરમાં તેમણે ને ઉપ-

વાસ કરેલા તે એવું જ પરિણામ હતું. એ ઉપનાસં દરમ્યાન જ જો તેમણે પોતાનો દેહ છોડ્યો હોત તો કેવું સાફ થાત! પરંતુ તેમને હજી કામ કરવાનું હતું અને તેઓ તેમાંથી બચી ગયા. બીજે દિવસે એક ખોટું માર્ગે કોરવાઈ ગએલા યુવાને ગાંધીજી પર ચોંચાઈ ફેંક્યો અને તેમાંથી પણ તેઓ બચી ગયા પરંતુ આજે તેમનું જીવન આપણે મારે બચી રાખ્યું નહિ.

આજનો પ્રસંગ કોઈનો નહીં, પણ શોકનો છે. આજણને ગાંધીજી તેમના જીવનભર ને મહાન પાંડ બણાવી રહ્યા હતા તેને ચોક્કસ કોઈ બુધાવી દેશે. તેમના જીવન દરમ્યાન આપણે તેમની સલાહ ન માની, પણ હવે એવું કહેવાયું ન દેશે કે અવસાન પછીએ આપણે તેમને ન અનુસર્યા. એ આપણી આખી ઉપર મહાન કલંક બનશે.

રાત્રે તેમની પાસે ગીતાના પાઠ અને રામધૂન ચલાવી હતી. એમના શબને જળનાજના પવિત્ર જળથી સ્નાન કરાવી સફેદ ચાદર ઝોઠાડી હતી. બીજે દિવસે લાખો માણસોની મેદની એમની રમસાનયાનામાં ભાગ લેવા ઉમડી હતી. દૂર દૂરથી માણસો આવ્યા હતા. ગાંધીજીના રાજને યજુના તરે રાજધાટ ઉપર સાંજે ૪-૨૦ વાગ્યે અગ્નિદાહ તેમના પુત્ર રામદાસના હાથે અપાયો હતો અને હિંદુસ્થાન તરે દિવસ શોક પાળવાની જાહેરાત કરી હતી.

તેમની અંતિમ ક્રિયા હિંદના રાષ્ટ્ર પિતામહને છાત્રે એવી, દેવાને પણ દુર્લભ એવી, બળ્ય થઈ હતી. જગતના તમામ રાષ્ટ્રોએ એમનો રાષ્ટ્રપૂજન અર્ધી કાઢીએ ઉતારી મહાત્માજી પ્રત્યેનું માન જાહેર કર્યું હતું.

મહાત્મા ગાંધીજી ઉપર ગોળી છોડનાર મરાઠો યુવાન નયુરામ ઉર્ફે નારાયણ વિનાયક

ગોડસે-પૂનામાં 'હિંદુરાષ્ટ્ર' નો 'સંપાદક' અને મૂળ સંપાદકોના વતની છે. મધ્યમ ઉંમરનો સારા બાંધવાળો અને દેખાવે સુંદર છે. તેના બે બાઈ અર્ધ માળાપ હયાત છે. ગાંધીજીના માતૃભાવ - અને 'હિંદુ સુરિલખ' અર્થેનો એ બારે વિરોધી હતો અને તેણે પોતાના પત્ન-દારાં ધર્મી-ધ હિંદુઓની બારે ઉશ્કેરણી કરી હતી. પ્રવચીનતા ગોડસે સુગમ તે રાખીએ પૂનાથી નીકળી રટમી સાંજે, દિલ્હી આવ્યો હતો અને રહમી સવારથી બાંધુની હસા કરવા ખીરલા દાફસ આજપાસ સમય અને તક બોળતો હતો. તે સાંજે પ્રાર્થના સ્થળ ઉપર જઈ તેણે આ હીયકાર કૃત્ય કર્યું તે પહેલાં આ પાણી માનવીએ મહાત્માજી સમક્ષ ખા-ધકને પ્રથમ ગાંધીને પ્રણામ કર્યો હતા અને પછી પૂછ્યું હતું કે બાપુજી આપ મોડા થયા ? જવાબમાં બાપુ મીઠું હસ્યા હતા અને જોડું આગળ ડગડું બરવા જતા હતા તેવામાં તેમના દેહઉપર ગોડસેએ રીવોલ્વરથી ગોળીઓ ચલાવી હતી અને વધ કરનારને પશુ જાણે કે પ્રેમથી પ્રણામ કરતા હોય તેમ હસતે વધને હાથ જોડીને મહાત્માજી બેશુદ્ધ અવ-સ્થામાં ધરતી પર ઠળી પડ્યા હતા.

મહાત્માજી પર ગોળીબાર કંઈ રીતે થયો તેનું વર્ણન આપતાં કુ. મનુ ગાંધીજીએ કહ્યું કે 'પ્રાર્થના-એકના પમથીયાં પર મહાત્મા-જીએ 'ધમ' મૂક્યો કે બાપુ પર હિંદુઓ દોષોના સમૂહમાંથી અચાનક જ એ હુમલાખેર આગળ ધસી આવ્યો, આવીને બાપુજીના ચરણપદો લેવા નમ્યો. તેને ચરણરૂઝ લેતા પારવાને મેં પ્રયાસ કર્યો. ગાંધીજી હાથ - પછાડ્યાલી રહ્યા હતા. મેં એ માણસનો ગાળો ફાવે પકડી રાખ્યો હતો, પણ તેમણે મને ધક્કો મારી બાપુ પર ખેસવી દીધી અને પછી તરત જ તે ગોળીઓ છોડવા લાગ્યો.

પહેલી જ ગોળી મહાત્માજીના પેડુમાં લાગી. મહાત્માજી 'હે રામ...હે રામ !' બોલી ઉઠ્યા. ત્યાર પછી ઉપરા ઉપરી બે ગોળી મારવામાં આવી અને મહાત્માજી જમીન પર પીઠબર-પડી-અથા-સેમના-ચરમા ખસી ગયાં અને પમનો અંખેલા દુર થઈ ગયાં.

પેડુ પરના ધાર્મીયો હમલાખેર લોકો વધી રહ્યાં હતાં. આ પછી તરત જ તેમને તેમના ઓરડામાં લઈ જવામાં આવ્યા. ઓરડા સુધી પહોંચ્યા પહેલાં રસ્તામાં જ તેઓ બેશુદ્ધ બની ગયા હતા, ત્યાર પછી વીસ મિનિટ બાદ તેમણે દેહ છોડ્યો.

કુ. મનુ ગાંધીએ કહ્યું હતું કે, 'મઠ કાસે રાત્રે જ મહાત્માજીને પોતાના ખાંધુની આમાહી બપેલી જણાતી હતી.' રાત્રે મુલા જતાં પહેલાં તેમણે પોતાની પૌત્રીને નીચેનાં અર્ધની એક ગુનરાતી કવિતાની પંક્તિ માથે સંબળાવી હતી.

"આશ્વર્થભર્યું દીસે જો જન્મત આ તેમાં હશે કર્યાં સુધી આ રમત રમવાની." આ પછી વહેલા પ્રાતઃકાળે સાડા ત્રણ વાગ્યાની પ્રાર્થના પછી મહાત્માજીએ પોતાને અંતેવાસી થી. બીજાને કહ્યું હતું : 'આજ મહત્વના બધા જ પત્રો મને આપેલ છે. સવની નિકાલ છું આજે જ કરી નાખીશ.'

આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં, મહાત્માજી ક્રાન્તિકારીને પોતા પાસે બોલાવી હથિયાર અર્પિત કરી આગળ-છેડી દેવા આજ્ઞા આપેલ ત્યારે તેઓએ એવી અંદેશન કરેલી કે તમને હિંસાનો માથો છેડાઈ દેવા સમજાવેલો હતો, પરંતુ માથે મૂક્યું એક દિવસ માં જ્વલતામયી દિશાના માર્ગે જ ચશે. તે ગોળીથી મારશે અગર માથું કાપી લેશે.

મહાત્માજીએ વીસ વર્ષ પહેલાં અનિશ્ચવાણી આજે સાચી પડી છે.

અણુ એમના આત્માને શાન્તી અર્પે

બાપુ

જન્મ : પોરબંદર
બાદરવા વઢી બારસ, ૧૯૨૧
તા. ૨૭ ઓક્ટોબર, ૧૮૬૯

દેહાંતરણ : ન્યુદેહી
પોણ વઢી પાંચમ, ૨૦૦૪
૩૦મી જાન્યુઆરી ૧૯૪૮

વર્ષ નવમું : મહા ૨૦૦૪ : ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮ : અંક ૪થો

કલાકૃતિ

દાદા શ્રી દાલેલકર

કલાકારે જે કૃતિ: સર્જી તે સુંદર, કે કુદરતે સર્જી તે પણ સુંદર. જેમાં સામાન્ય તત્વ કયું? તેના જવાબમાં કહી શકાય કે, મનુષ્યકૃતિને જ કલાકૃતિ કહી શકાય. કુદરતે સર્જેલ સૌંદર્યને કલા ન કહી શકાય. માણસની આંદર કંઈપણ ભિન્નભાવના પ્રગટ કરે તે કલા, જે કુદરતે સર્જ્યું અને જેની આપણા પર અસર થાય, સુંદર વસ્તુનું પ્રકટીકરણ થાય તે Passive art છે. કલાકારના હૃદયમાં ઉગ્યું અને તે વ્યક્ત કરવા કલાકૃતિ અને તે Active art જેમાં સમાન તત્વ છે. આપણા હૃદયના તાર અણુઅણુએ, આપણને અસ્વસ્થ કરી મૂકે તે કલા. કલાકૃતિને જોતાંની સાથે જ મીઠી અસ્વસ્થતા થવી જોઈએ. કંઈક જોવાયું હતું તે જરૂર, નહુ જ, એવી ભાવના તે સમયે થવી જોઈએ. મારા અનુભવ પરથી મને લાગ્યું છે કે મીઠી વસ્તુ હૃદયને જ સ્વસ્થ કરી મૂકે તેવી હોય છે.

હરેળીઝ અને બેલુરની પ્રતિમાઓ કરતાં અમરાવતીની મૂર્તિઓ સારી હોવામાં અભિપ્રાય ઠોઠ આપે તો કહી શકાય કે જાને કલાકાર સાચા છે. કપિલ સર્વજ્ઞ હતો, કણાદ ન હતો, એનું કારણ? એટલે આવે પ્રશ્નને દૃષ્ટિ ઉપર મુખ્ય આધાર છે. બાકી સુંદર હોય તે તો સુંદર જ રહે છે. તત્સમ ભાવ રહે છે એટલું જ,

દાખલ થઇને પત્નીએ લાજ ખોલી, ને માસ્તરે પહેલી જ વાર પોતાની પત્નીનાં મુખનું દર્શન કર્યું.

નવવધૂનું એ મુખ રૂપાળું હો કે ન હો, પરંતુ એને કોઈ કદરૂપું કહી શકે એમ નહોતું નવોદા એ નારીનું સૌન્દર્ય કોઈ તપસ્વીનો તપોમંત્ર કરે એવું હો કે ન હો, પરંતુ એ શીળું શોભાયું આંખોને અશ્ચર્ય ન હતું. પંદર સોળ વર્ષની એ બાળાની આંખોમાંથી ભગતું ભેગન ડોકિયાં કરતું હતું. એની પહેલી મીઠી સુવાસથી વસંતના પહેલા શુભાષ નેત્રી લાગતી એ બાળા એ આખાએ મકાનને ભણે કે નવા નેવું ઉત્તમાખતી દેખાઈ.

માસ્તરે બધું યાદ કરી કરીને ઘર વસાવ્યું હતું. પરંતુ પત્ની ઘરમાં-પહેલી જ વારના સ્વતંત્ર ઘરમાં-આવ્યા પછી 'માસ્તરને ખર્ચ પડી કે પોતે ઘરનો વસવાટ કરવામાં ધણીએ વસાવવી જોઈતી ચીજો શૂંકી જ ગયા છે. માસ્તરને આત્મભાન આવ્યું કે પત્ની આવવાની હોય એવા સંજોગોમાં પત્ની આવ્યા પહેલાં ઘર વસાવવામાં પત્ની પતિની કાળજીથી યક્તિ ચવાને બદલે ધણીદ્વાર તો પતિની બેકાળજી પ્રત્યે તાણુખી જ બતાવે છે. માસ્તરને ઘર વસાવવામાં બીજા એ ત્રણ દિવસો ગયા. એટલે એ સવાર સાંજ બહાર ન જઈ શક્યા. પછી પત્નીને એકાંત ન લાગે એ રૂંદે એમણે બહાર ફરવા જવાનું મુલતી રાખ્યું. ને પછી તો પતિ અને પત્નીને એકબીજા સાથે જ એકાંતમાં વાતો કરવાની, ને એકબીજાના સહવાસમાં જ રહેવાની ભણે કે આદત પડી ગઈ.

ને આડોશી પાડોશીઓ કહેતા કે : 'ધણી ધણિયાણી કેવાં ઘરરખુ છે! ક્યાંય બહાર જવું આવતું જ નહિ.' -

ને નિશાળના છોકરાઓ કહેતા કે : 'લલિતા તો મણિલાલ માસ્તર ઉપર છાણું ધાપે છે.'

[૨]

પરપરની પરસ્તીમાં ત્રણેક વર્ષ તો વહી ગયાં. માસ્તર ખરાખર અગિયાર વાગે એટલે નિશાળમાં જાય. એ વાગે એટલે ઘેર આવે. ત્રણ વાગે એટલે પાછા નિશાળે જાય ને ખાંચ વાગે એટલે પાછા ઘરમાં આવી જાય. જસ પછી મકાનના બધા બારણા પાછળ પતિપત્ની બેસે. મહિનાઓના મહિના સુધી બી. એ. પાસ થયેલા જીવાન અને બીજી ત્રીજી ગુજરાતી ભણેલી બાળા વચ્ચે વાતચીતનું સામાન્ય ધોરણ શું રહેતું હશે એ તો એ પતિપત્ની જ ભણે. બન્ને વચ્ચે શુદ્ધિનું, વિચારોનું ફેટલું સામ્ય હતું અને ન હોય તો તે ફેટલા પ્રમાણમાં ધમતું જતું હતું એ પણ એ જ ભણે. બહારની આલમને એ જોવા નહિવાનો કરોશ અવસર નહોતો મળ્યો. એ તો હતી ભણે કે સારસની જોડી. કદિયે વિખૂટી પડતી કાંઈ એ જોઈ ન હતી.

આખરે એ અવસર આવી પડેઁઓ કે જ્યારે મણિલાલ અને લલિતાને વિખૂટા પડતું પડ્યું. લલિતાને સીમંત આવ્યું. લાગણીઓના ઉછળતા પૂરમાં બન્ને ધસડાતાં હોય એમ વિખૂટા પડ્યાં. લલિતા પોતાને ચિપર મઠા. ને લલિતાપરાયણ મણિલાલ શાળાના કામમાં, રમતના મેદાનમાં, ને પુસ્તકોનાં વાંચનમાં પોતાનો સમય વિતાવવા લાગ્યા. કોઈકવાર મણિલાલને વિચાર આવતો કે લલિતાવિડોલું જીવન ધાર્યું નેટલું રસવિહીન નથી. પરંતુ આ વિચારમાં મણિલાલને પત્નીસહ ભાસતો ને એ વિચાર એ મચડીને પોતાના હૃદયમાંથી નીચોવી નાખતો.

બધું પસાર થાય છે એમ છ આઠ મહિના પણ પસાર થઈ ગયા અને. આખરે ફરીને લલિતાને આવવાનો પણ કાળ આવી પડેઁઓ. લગ્નવિધિના આયુષ્યચાન, ધનવાન, પુત્રવાન બનવાના ભૂદેવોના આશીર્વાદોમાંથી

આબુષ ઓહું થયું હતું. ધનનો સંભર ફળ્યો ન હતો, પરંતુ એ પુત્રવાન તો અન્યો હતો. આગમી આવી ને અંદરથી લલિતા હતી. એનો એ લીસો ટુંક અને એનું એ લાગતું પોટલું પણ એનો પાછળ ફેર્યો. સૌથી પાછળ એનો પુત્ર આવ્યો. છેવટે માસના એ બાળકને મણિલાલે તેડી લીધો ને બધા ઘેર આવ્યાં.

એક દિવસ મયો. એ દિવસ મયા. લલિતાને મણિલાલમાં ન કપેલો જુદાઈ કળાવા માંડી. સદાશી બનેલી અમળાએ જૂના પ્રસંગે યાદ કરવા માંડ્યા. જૂના પ્રેમપત્રો વાંચી બેઠા. એ તમામ ને એ પ્રત્યેકમાંથી ફલિત થતી મૂર્તિ એને અત્યારના મણિલાલમાં સાકાર બનતી ન દેખાઈ. અસારનો મણિલાલ કાંઈક બેપરવા, કાંઈક અડિયો અને કાંઈક અળગો દેખાતો હતો. અમળા ચમકી ગઈ. શું થયું મારા મણિલાલને ! એા બચવાન ! શું કાંઈક એને ભોળવી લીધો છે ? મારા મહત્વાગનો શું મોઢ દગાબોર લાલ લઈ ગયું છે ? એા મા ! શું થશે મારું ? શું થશે આ બાળકનું ?

એમ ને એમ દિવસો વીતતા ગયા, ને એમ ને એમ મણિલાલ વધારે બેપરવા બનતો જતો. હોવાનો લલિતાને ખ્યાલ પણ વધતો ગયો, અને ન્યારે એક નાની થી વાતમાં રોગે બરફને મણિલાલે લલિતાને ગાળ દઈને એક તમાચા જેવી કાદવો ત્યારે તો લલિતાને આલ અને પોતાળ એક બનતાં ને ધરતી રસાતાળ બતાં દેખાયાં. એ દિવસે લલિતાનું જીવન ખાઈ બંની ગયું. ત્રાકળના બિન્દુ સૂર્યના તાપમાં વરાળ થઈને ઉડી જાય એમ એના જીવનમાંથી રસ નિસાસા રૂપે લોપ પામ્યો.

પતિનો અવાજ સાંભળીને હવે એ જહાવરી નથી બનતી. પતિનાં પગલાં સાંભળી હવે એ જળા બધી નથી દોડતી. ધડિયાળતા કાંટા ઉપર હવે એની આંખો નથી ધીજી રહેતી

ઝાંઝર કયાં ઝલુકયું ?

કોના જીવનની રસકુંજે,
કે પ્રેમ-વિમળ પૂંજે;
ઝાંઝર કયાં ઝલુકયું ?

કોકિલના કેલી ફૂલન સમું,
કે મનમંજરી મહોરતું;
ઝાંઝર કયાં ઝલુકયું ?

ચાર અંદાનું ચિત્ત નચાવતું,
કે અધિ-ઉર હિંચોળતું,
ઝાંઝર કયાં ઝલુકયું ?

મેહુલિયાતું સંગીત સોહાવતું,
કે ડુંગરા ઠાલાવતું
ઝાંઝર કયાં ઝલુકયું ?

હેવાને હેઠે કાંઈ હિંચોળતું,
કે કલ્પના-અશ્વ થોલાવતું
ઝાંઝર કયાં ઝલુકયું ?

કોના જીવનનો રસકુંજે,
કે પ્રેમ-વિમળ પૂંજે
ઝાંઝર કયાં ઝલુકયું ?
કનૈયાલાલ જોષી

પતિ આવે ત્યારે નાનામાં નાનું મનુષ્યજનું બની જવાની એને પ્રેરણા થઈ, આવે છે, ને એમ ને એમ જીવનના ખારાપાટમાં એનો પત્નીપથ આમળ વધે છે.

ન્યારે એ ચરીસામાં લુગે છે ત્યારે ચોતાની કરમાતી તાજગીને એ પતિના વિપરીત

જીવન-નોંધ

સરવરના નીરમાં હેલે ચઢી

મારી જીવનની નાવડી.

શીતળ સ્મીરે મારા હેયાને હુલવે,
જળના તરંગ મારા ચિત્તકને મૂલવે,
દિલકું ડોલાવતી ડોલે ડોલે

મારી જીવનની નાવડી:

સરવરના નીરમાં હેલે ચઢી

મારી જીવનની નાવડી.

હીસે ક્ષિતિજમાં રૂપાળો ચાંદલો,
ઊગે આકાશમાં હીરા શેા તારલો,
ચાંદાના તેજમાં ચમકે ચમકે

મારી જીવનની નાવડી:

સરવરના નીરમાં હેલે ચઢી

મારી જીવનની નાવડી.

હરેથી આવતાં કાળુડાં વાદળાં,
સાથે તોફાનના વાતા વટોળીઆ,
વાતા વટોળમાં ધૂમે ધૂમે

મારી જીવનની નાવડી:

સરવરના નીરમાં હેલે ચઢી

મારી જીવનની નાવડી.

ભક્તિના દોરથી બાંધી છે નાવડી,
શીયળ સુકાનથી શોભે છે નાવડી,
તોફાની નીરમાં મૂલે મૂલે

મારી જીવનની નાવડી:

સરવરના નીરમાં હેલે ચઢી

મારી જીવનની નાવડી.

દામોદરદાસ પુ. શાહ

વર્તનને માટે જવાબદાર લેખે છે. ચોતે રસોઈ કરે છે ત્યારે ભોજનમાંથી ઓસરતા સ્વાદને એ પતિની વિપરીતતા માટે જવાબદાર લેખે છે. અને ત્યારે પોતાના બાલકને એ બોલે બેસારે છે, ત્યારે એ બાલકની નિષ્પત્તિને પતિના બેદિલ માટે જવાબદાર લેખવાનું એને દિલ શુદ્ધ આવે છે. પાડોશમાં કોઈ સ્ત્રીને એ નિહાળે છે ત્યારે એનાં ઉપર પતિની બેપરવાઈનો દોષ નાંખવાની એને વૃત્તિ શુદ્ધ આવે છે ને છતાં પોતાના સમગ્ર જીવનની બારીકમાં બારીક મીઠાસા કરતાં પણ એને પતિની બેદરકારીનું કોઈ પ્રત્યક્ષ કારણ નથી દેખાતું.

એક દિવસ મણિલાલ સવારના પહોરમાં શાળાના અધ્યાપિક પરીક્ષાપત્રો જોવા, આગલી પરસાળમાં બોંધ ઉપર સાદી પાથરી, પાસે ખડિયો કલમ રાખી, પરીક્ષાપત્રોને પથારી પાથરી બેઠો હતો. પાછતી પરસાળમાં લલિતા શાક સમારતી બેઠી હતી.

બાર માસનું બાળક છુટછુટ થાણું, શીખું ઓરડાને ઉંબરે વળેડીને આગલી પરસાળમાં આવ્યું. ખડિયો પકડ્યો. 'બા...બા...બા...' બા...બા' બાળકે આનંદની ચીસ પાડી. મણિલાલ બાળક સાથે તમર નાંખે તે પહેલાં ખડિયો ઉંધો વળ્યો ને મણિલાલના ધોતિયાં ઉપર ચાકી દેળામ.

તે સમગ્રથ એવા અનુચિત રોષની કારમી આંધી મણિલાલની આંખમાં, મણિલાલના હાથમાં, મણિલાલના શરીરમાં ઉભરાઈ આવી. 'સા...લા...કમગત...' મણિલાલે બાળકને જોરથી તમાચો ચોડી દીધો. બાળક ગડગડાઈ ખામને બોંધ ઉપર પડી મથું ને એણે ચીસ નાંખી.

એ ચીસ સાંભળીને લલિતા દોડી આવી. બીજે તમાચો મારવા જતા મણિલાલનો હાથ એણે પકડી લીધો. એની આંખમાં રોષ આવ્યો. હાથમાં જોર આવ્યું : 'તમે તે માણસ છો કે રાક્ષસ? આવડા બાળક ઉપર આટલી

તવાઈ ? ગાલ ઉપર આંગળી ઉઠી આવ્યા,
બેતા નથી ?

‘મારો ખડિયો ? મારું ઘોતિયું ?
કમળતને ચીરી...’

‘હ્યો મારી નાંખો. લે અભાગિયા !’ ને
લલિતાએ બયાનકે જોરથી પીસેલા હોઠથી બોમ
પડેલા બાળકને ઝુડવા માંડ્યો. ‘મારી નાંખો
અમને એટલે થયું. કાણુ જાણે કમા શકનનો
મૂનો પેટ પડ્યો છે કે જન્મીને મુખ લેવા નથી
દીધું. મારી નાંખો’ ને હુદાર લોહું દીપ્તો
હોય એમ લલિતાએ બાળકને ‘મારવાનું’
ચાણુ રાખ્યું.

આડોશી પાડોશીઓના અભિપ્રાયોના કર
ઉપર છત્રતા મણિલાલને લાગ્યું કે કોઈ સાંભળી
જશે તો નકામે ફરેતો ઘરો. એણે લલિતાનો
હાથ પકડીને કહ્યું : ‘હ્યો બસ કરો. બહુ થયું.’

લલિતાની આંખમાં આસુની ધારા નીકળી
પડી. હેજતોઈ ગયેલી ને પૂરો શ્વાસ પણ ન
લઈ શકતાં બાળકને છાંતી સરસો ચાંપતાં એ
ધ્રુસકાં ભરતી બોલી : ‘કાણુ જાણે, પણ આ
છોડું તમને દીધું’ ગમતું નથી. એણે તમારું
શું બગાડ્યું છે કે એના ઉપર તમે આટલી
તવાઈ કરો છો ?’

આહ આહ માસથી મહાપરિશ્રમે છત્રી
રાખેલી વાત મણિલાલની આંખમાં ચમકી.
એની આંખમાં ચમકો કોય, એના ચહેરા
ઉપર ચમકો તિરસ્કાર, અને અજેઅંગમાં
પ્રગટેલી દેખાતી અસ્વસ્થતા જોઈ લલિતા
ભાકી હતી. ‘શું છે ?’ એ માંડ માંડ બોલી શકી.

મણિલાલ હાથો-ઉભો થયો. જાણે કે
નગરપંથ થઈ હોય એમ લલિતા એની સામે
ને સામે ઉભી રહી. મણિલાલે લલિતાનો હાથ
પકડ્યો : ‘હું તને કહેવા નહોતો માગતો. પણ
આજ હવે ક્ષી દઈ છું.’ હોહ પીસીને સસ-
વના અવાજે સ્વામીનાથ બોલ્યો : ‘આ બાળક

વસંતનો કિલ્લોલ

વન વનમાં કિલ્લોલ; પંથી !

વસંતનો કિલ્લોલ.

દિશ દિશ અંતર રંગ ઉછાળે;

તનમન ધનના રાગ જુવાળે,

અંતર ખરદો બોલ; પંથી !

વસંતનો કિલ્લોલ.

ફૂલ ફૂલ ઉરલોલ સુહાગે

પધરાવે • દુનિયા અનુરાગે;

ચલિનવ અક્ષર બોલ; પંથી !

વસંતનો કિલ્લોલ.

વિહંગ વધાવે વનશ્રી વાણે,

ન્હાની સૃષ્ટિ ગીત-નવાણે !

કુર અંતર તરબોળ; પંથી !

વસંતનો કિલ્લોલ.

તનમય જગ રસ રંગ સુરાગે,

જળ સ્થળ વાલ વસંતિલ વાગે;

ધર લગની અણુબોલ; પંથી !

વસંતનો કિલ્લોલ.

સરોહ.

માફ નથી, એની મને ખબર નથી એમ તું સમજે છે ?

જલતો અંગાર હોય એમ ઘુસકાં બરતાં બાલકને બોલ્ય. ઉપર મૂંઝાઈ દઈને લલિતા એ કદમ પાછી હડી મઠ : એનો ચહેરો સફેદ બની ગયો : 'શું કહો છો ?'

મણિલાલ હસ્યો-કઠોર અને દૂરતામયુઃ હાસ્ય એણે કયું. લલિતાને એની પામરતાથી બરાબર સમાન બનાવવાની, એને ડામવાની વૃત્તિ એનામાં ખદબદા હોઈ : 'હા હું એ જ કહું છું કે આ બાળક માફ નથી.'

'તમારું નથી ? ત્યારે કોણ ?'

તિરસ્કારથી હસતા ચહેરા ઉપર ધિસ્કાર-બધો રેપની કાલિમા છવાતી હતી : 'બાપ તેવા એટા. એનો ચહેરો જ જોઈ લે ને ? કેને મળતો આવે છે ? છે એમાં મારો કે મારા બાપનો કાંઈ અણસાર પણ ?'

'તમારો અણસાર ? તમારા બાપનો અણસાર ? ચહેરો ?'

'હા. લલિતાબાઈ ! પાપ ગમે તેટલું છાનું રહે, પણ આખરે બોલે ત્યારે છાપરે ચડીને બોલે છે. તમારાં બાળકનો ચહેરો મારા જેવો તો નથી તે નથી જ ; પરંતુ એનો ચહેરો છે આપણા પાડોશી નયુભાઈ જેવો. સમન્ધાં, નયુભાઈ જેવો.'

'નયુભાઈ જેવો ? તમે શું કહેવા માગો છો ? તમે શું બોલો છો ?'

'હું શું કહું છું એ તમે બરાબર સમજો છો.'

'અરે, તમે જીમ કચરતાં જરાક વિચાર કરો. નયુભાઈને હું ઓળખતી નથી, પારખતી નથી, એ ને હોય, જેવા હોય, પણ મારે બાઈબાપ જેવા છે. અરે રામ ! તમને હજી મારો ક્ષતિયાર ન આવ્યો ? મારામાં તમે કયે દિવસ કાંઈ ઉણપ જોઈ કે તમે ચાલું. ગાળ દેવા જેવું બોલો છો ?'

લલિતાના આંસુબીના ચહેરામાંથી નીકળતો

કંપતો મૂળતો અવાજ પોતાને જરાયે ન કંપાવે એ માટે હૃદયને, અવાજને, આંખને કઠોર કરતો મણિલાલ બોલ્યો : 'તમારામાં મેં ઉણપ દેખી હોત તો તે જ વખતે ચીરીને મીડું ન બરત ? પણ તમે તો બરાબર એવું સ્ત્રી-ચરિત્ર આચરેલું કે ધણીને કે બીજા કોઈને જરાય અંધ પણ કેમ આવે ! મને વહેમ ન આવે એ માટે મને કેવા વળગ્યાં રહેતાં ! મને શું ખબર કે આ વનિતામાં વહાલ નથી પણ બલાનો વળગાડ છે. તમે તો ખૂબ છુપાવ્યું. કપરામાં કપરી જીમ પણ તમારાં વપાણ કરે એવું જાળવ્યું. પણ આખરે બાળકના ચહેરામાંથી પાપ પ્રગટ થયું. બોલો હવે તમારે શું કહેવું છે ?'

આ નાપાયાદાર વહેમને કેમ ટાળવો એની લલિતાને કાંઈ સૂઝ ન પડી : 'તુમને નયુભાઈ પૂછશે ? નયુભાઈને આંહી બોલાવશે ? હું જોઈ તો ખરી કે એનો ચહેરો એવા તે જેવાક છે કે ને મારા બાળકને મળતો આવ્યો' તમે કહો છે ? તમે કાંઈ પાંચ સારા-માણસને પૂછી જોશો ?'

'એમાં હું પૂછવા જઈ' એમ ? વાહ રે સતી વાહ ! આ કજેતો હજી ઓછો પડે છે એ પૂરો કરવો છે એમ ને ? અમારે શું જોવાને આંખ નથી ? અમે શું અધિના છીએ ?

'તમે કહો એવા સોગન ખાઈ.'

'સોગન ખાય એ સદાય મૂઠો.'

'પણ ત્યારે તમે કહો એમ કહું. તમારો આ વહેમ ટાળવાનો તમે મને રસ્તો બતાવો. કહો તો મારાં દાતારના ચોખા ચાલું. કહો તો માતાની ચુંદડી ઉપાડું.'

'એ પુરાવા ગયા બધા સતયુગના કાળમાં.' આજના યુગમાં એવા ઢોંગથી કાંઈ નહિ છેતરાય.'

'પણ ત્યારે હું કેવું શું ?'

'આમાં કાંઈ જ ચક્ર શકે એમ નથી.

હવે એક વાત ચોક્કસ છે. હું અને તમે માર્ક
દિવસ સાથે રહી શકીએ એમ નથી. તમે
મારું ઘર છોડીને ચાલ્યા જાઓ.

‘પણ હું ક્યાં જઈ?’

‘જલું હોય ત્યાં. છેવટ જરૂરનમમાં. મારા
ઘરમાં નહિ. આજ ને આજ તમે ચાલ્યા
જાઓ.’

[૩]

દસ વર્ષ વહી મયા.

મણિલાલ એ ગામની નોકરી છોડીને
ચાલ્યો ગયો હતો. અમદાવાદમાં એક મીલમાં
એ નોકરી કરતો હતો. એક દિવસે રૂમાં મંદી
આવી. દાખલ ખર્ચ ખેતી મઈ. મીલના માવ
ગમડયા ને મીલ બંધ થઈ. મણિલાલ બેકાર
બન્યો, ને એક બેકારને છાત્રે એવાં નોકરીને
માટે વલખાં મારવા લાગ્યો. બધે ય નોકરી
હતી. મણિલાલને દેખાણું કે નોકરીઓ થોડી છે
ને જંગલ આખું ય બેકાર છે. મહા પ્રયાસે
ખૂબ મયામણે એક શહેરમાં અંગ્રેજી શાળાના
શિક્ષક તરીકે એને નોકરી મેળી. મણિલાલ
એ નોકરી ઉપર દાખલ થયો. પહેલા વર્ષના
છોકરાઓને અંગ્રેજી મુળાક્ષરો શીખવવા
લાગ્યો. જખમાયેલા શિક્ષકને બોડ હાથ લાગે
ને નેટલી નિરાંત થાય એટલી નિરાંત એણે
અનુભવી.

પંદરેક દિવસ એમ ને એમ વહી મયા.
એક દિવસે શાળાના મુખ્ય શિક્ષકે મણિલાલને
બોલાવ્યો. મણિલાલ એમના કમરામાં ગયો.
એક મેજ ઉપર મુખ્ય શિક્ષક અંબાલાલ
બેઠા હતા. સામે એક જુવાન છતાં પ્રોફ
લાગતી, સ્વમાનભર્યા મહેરાવાળી સ્ત્રી પુરસ્કી
ઉપર બેઠી હતી. એની બાજુમાં નવદશ વર્ષનો
એક સોદામણો બાળક સુધ પોપાક પહેરેલો
બેઠો હતો.

મણિલાલે એ બાઈ સામે નજર નાખી.
પોતે એને ક્યાંક કોઈક વાર જોઈ છે એમ

આવળે રે!

ચાંદલિયા આવ ધીરે,

તારલિયા આવ ધીરે,

આવળે રે!

મીઠી મોઝમ રાતે તું આવળે રે!

મલકે તું આજ શાને?

અમકે તું આજ શાને?

આવળે રે!

પ્રીત તલું દિમત ભરી લાવળે રે!

વિયોગી દિલ મારું,

મૂની સંધ્યા ને રાતે,

આવળે રે!

સંદેશ લાવળે રે, આવળે રે!

હેયાનાં દ્વાર સારી,

આંસુ વધાવે તને,

આવળે રે!

વિયોગ ના લાવળે રે, આવળે રે!

વેધ પદ્માવતી

લાખું. મનમાં રમણશક્તિનાં ચક્રો અણ-
કલાં ચાલવાં માંડ્યાં. ક્યાં જોઈ હશે પોતે
આ બાળને? પરિચિત કેમ લાગે છે!

‘મી. મણિલાલ, એમ શું બાધા નેવા
જોવા કરો છો?’ અંબાલાલે મણિલાલને એના
વિનવદીન લાગતા વર્તન માટે કપોડા આપતાં
સખત અવાજે કહ્યું: ‘આ બહેનને એમના
પુત્રને શાળામાં દાખલ કરાવવો છે. તમારા
વર્ગમાં જગ્યા છે એટલે એને દાખલ કરો.’

મન તો ત્રવાઈ હતી, કારણ કે બલગેરીયન સરકાર આવી જાહેર તપાસના લાભ બાગેજ આપે છે અને તેથી જ આ વીરપ્રસુતા માતાને દિલે આશાના અંકુર પૂટ્યાં હતાં.

‘જે મારા જ્યોત્ષ્ને આવી ખુશી તપાસની તક મળશે તો અચૂક મારો જ્યોત્ષ્ આ આશ્વત્થાથી સલામત બહાર નીકળશે’ એવી જાણના પડ્યા એ વીર માતા તેના ડેનારકી નામના બલગેરીયન હુબાધિયાને કાને પાડ્યા જ કરતી.

એ શામ્યક દિવસે દરમિયાન કેઈનું એ ડીમોટ્રોવાની માતા તરફ લક્ષ્યે ચાલુ ન હતું, સિવાય કે તેની સારી રીતે બરદાસ્ત થાય છે કે નહિ તે જોતા રહેવું. પરંતુ માતાના એ જોણીયામાં રહેલા ખેડૂત છવને એ હોટેલશાહી ખોરાક પસંદ પડતો ન હતો.

પોતાના નખીરા જ્યોત્ષ્ અને એના જોડીયાને પણ કાંઈક ખોરાક પહોંચાડી શકાય તો તેને જાતે જ પોતાનો ખોરાક પકાવી પહોંચાડવા એની મરજી હતી. તે માતા તેના નયનોના સીતારા સમા તેના પ્યારા પુત્ર જ્યોત્ષ્ માટે નાની નાની સટરપટર ચીજો લઈ જતો. ચોકમેટનાં પડીકાં કે એનો અવાજ બેસી મથો હોય ત્યારે કેટલીક પીપરમીન્ટની ટીકડીઓ પણ તે પહોંચાડવા ચૂકતો નહિ. જે કે આમાંની એક પછી ચીજ તેને પહોંચાડવા સામે સરકારી મનાઈ હોવા છતાં તે આવાં કામ કર્યા જ કરતી. એ વીર માતા એવી વાતોને ક્યાં ગાંઠે એમ હતી? મના હતી તેથી શું? એક જુવાન નાઝી પલેટગીર હતો... અને પીપરમીન્ટનાં પડીકાં હતાં એટલે તેનું ધાયું કરાવી લેવામાં શી વાર?

આખરે તો ડીમોટ્રોવાને છાડવો પડ્યો. અને એ માતા તો રાજીના રૂઝ થઈ ગઈ. તે તો હંમેશાં પોકારતી કે ‘મારા બેટાને એમને છાડવો જ પડશે; જન્મ મારીને છાડવો પડશે.

એમની શી મગદૂર કે એને હવે નાઝીઓ લાંબો કાળ ગોંધી રાખે?’ આવી અચળ પ્રદાત્રી એનો આમંદ એ ટકાવી રહી હતી.

જે અંગ્રેજ સમિતિ ડીમોટ્રોવાના મુકદ્દમામાં સદાયબૂત હતો તેના પ્રાણરૂપ ડેરેથી મુકમેનને ડીમોટ્રોવાની બગિચી અને ડેનેવની પત્ની વળગી પડ્યાં હતાં, અને ડેરેથીને તેમને સદાય ક્યેં જ છૂટકો હતો. પણ મુકદ્દમામાંથી છુટકારો એટલે નાઝીઓના જર્મનીમાં બધાં જે છુટકારો ને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા એવો અર્થ નથી થતો, એમ જ્યારે એ વીર જનનીને જણાવું ત્યારે તો એ માતાની મહત્તા જોર જળકી જીડી. અદાલતની અંદર અને તેની બહાર માતાની આજી વર્તતી હતી. આજીયે વાતાવરણ પુત્ર અને માતાના વચ્ચેની એ આવી ગયું હતું.

કોનો દેન હતો કે એ માતાને કારાગૃહમાં દાખલ થતી રાત્રી શકે? જોખેર વરસતા બરફ અને વીંધી નાખતા ઉગમજા પવનના ઝપાટા. ઝીલીને એ બોતેર વર્ષની સ્ત્રી જેલમાં પહોંચતી હતી, હંમેશાં પહોંચતી. કાંઈ તેને ખાણો શકતું નહિ. હરરોજ નાની પોટકીઓ લઇને એ બહાર બહાર આવી જ હોય!

કેઈવાર તેના બેટાનો મેળાપ થવા પામતો, તો કેઈવાર વળા ધરમધકો થે થતો. લીપ-ઝીગમાં તો એ જાણીતી બની ગઈ, વેપારીઓ અને હાટડીઓવાળાઓનો પણ એના ઉપર એવો તો ભાવ જામ્યો હતો કે તેઓ નાની નાની વસ્તુઓના પૈસા લેતા જ નહિ. તેમજ તેના ખરીદલા માલમાં શુભચુપ વધારે નંગ ધુસાડી દેતા.

નાઝી સરદારો માંહેના કેટલાક ચીડીયાતી બુદ્ધિવાળાઓના બેગમાં આખરે ઉગવા લાગ્યું કે એ માતા તેમનાથી કાંઈ ખાસી જાય તેવી ન હતી. તે કાંઈ તેમનાથી ઉતરે તેવી ન હતી.

ધાડું

(મોજમમદના સોજન્યથી)

કરકસર

તેનામાં તેમના નેટલીન શેક્સપીયર અગર તેમનાથી યે વધારે શેક્સપીયર વ્યક્ત થતી હોય એમ તેમને જણવા લાગ્યું હતું.

તેનામાં સાક્ષાત્ માતૃત્વ મૂર્તિમંત થતું સહુ કોઈને માસવા લાગ્યું. ગોરીમની પાછળ ને નાજીઓ હતા તો એમના આરાપીની માતા પાછળ તો સારીયે આલમની બસી કુવા અને શુભેચ્છાઓ ખડી હતી એમ તેઓ અણી ગયા હતા.

શુભેચ્છાના તારનો તો માતા ઉપર વરસાદ વરસતો. બેશક એટલા બધા તારનો ધોધ પડતો હતો કે બધા તાર તેને ન પહોંચાડવાની ટપાલ ખાતાને તાકીદ આપવામાં આવી હતી. અમેરીકાના સામર-સંદેશ (17મ) તેને પાઠવનારને પરત કરવામાં આવતા.

અમેરીકન ચિત્રપટો અને 'કંઈન બમિની' એએ આ માતૃભાવનો એવો તો કામનો વાધ કરી માર્યો હતો કે, આ મુકદ્દમાનો નેત્રે દવાઓ સોંપાયો હતો તેવો દાખારીંગો ડૉ. ઇમેક તો એમજ ધારતો કે સપથું સનસનાટી ફેલાવાનો એક છુટો માત્ર છે.

તે તો એમ કસાવતો કે 'એની મા દેખાડે છે એવી એને કાંઈ પડી નથી. મુકદ્દમાં પહેલાં દસ વરસ સુધી તો એણે એના દીકરાનું મોઢું યે જોવાની એવના બતાવી નથી, અને અત્યારે

આવો હેનનો હેડો આવી ગયો છે. કમ્યુનીસ્ટો માત્ર એ આપડીને દોળીતું નાળીયેર બનાવી રહ્યા છે.' એવું એ બચાવ સમિતિના મુલાકાતકારોને બરવતો.

પથુ આવી માતા અને આવા પુત્ર વચ્ચે વરસેનો વિભેગ કોઈ થોડાંજ આરે આવી શકે છે ? આપડી શું કરે ? પૈસા હોય તો મુસાફરી કરીને મળવાને જાન ને ? એની પાસે તો અરીજી ખાવા રાતો દોઢકો પુ હતો નહિ. તેમ ડીમીટ્રોવા બદગેરીયા પાછો આવી શકે તેમ જ નહોતું. માતા તો ખીચારી જાણતી કે પ્રિય એવા હેતુ માટે ચોતાનો પુત્ર લડી રહ્યો છે અને એ ખ્યાલથી તે મગરૂજ અને મંસ્ત રહેતી.

પછી તો આ માતાને પીડના ને પચાવવા લાગ્યા. તેની મુલાકાતો બંધ કરી દીધી. આંધી માંદી માંદી એ આ આપદાનો નીવડો આણવા માટે પ્રધાનને મળવા ફેક બર્લિન ઉપડી.

રાષ્ટ્રીય ભોલાબ્યા નેટલા દેશિયાફરો તસ્તીરનવેશે એકલા ન થાય એટલા બધા એની આસપાસ વીંટળાઈ વળતા, માતા ડીમીટ્રોવા હવે તો જમકોર-જમમૂર્તિ બની ચૂકી હતી. જમ મારીને નાજીઓને બંધ કરેલી મુલાકાતો રાઝ કરવી પડી. પથુ તરત જ તેની બાવામાં એને સમજાવી શકે તેવા એના ફબાપિયા વડીલ

ઘોળ્યાં કુસુંબલા

ધ્રુવકે ત્રાંગાણુ ને ગાજે સિંધુડા,
રણુ કેરી લેરી સૂણાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

બમે અલંગ રંગ-વીરતાનો વીર રંગ,
વીરલાઓ વીર વાટે બાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

ચમકન્તી અશ્વિયો ને ચમકન્તી આંખડિયે,
ચમકન્તા ચાંદલા સોહાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

યનગનતે ઘોડલે ને હલમલતે હાથીડે,
જોખનના લેમ ઉભરાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

કેસરીઆં દિલકાં ને કેસરિયાં છાંટણા,
કેસરિયાં તિલક જો ભાલઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

નેટ્ટી નિશાનીએ ને સતને ધનગરે,
શૌર્યના સાધિયા પુરાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

ખંતીલા ખેલ ત્યાં ખાંડાના ખેલતાં ત્યાં
જીવનનાં પર્વ ઉજવાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

વરતા શહીદોના વિજ્યનાં પારણાના
વારણા લેતી વસુંધરાઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

ભભૂતિ

કેસરીએ એમણે રવાના કરી દીધા. અને એક
ઉપાધી ટાળી.

આમ છતાંય એ ખડકત માતા પોતાના
વિચાર અખખારીએને પહેંચાડતી. સારૂ અને
ખરાબ એ અર્થના અંગ્રેજ અને જર્મન બન્ને
શબ્દો એ શીખી મઠ અને પોતાનો વ્યવહાર
ચલાવ્યે રાખતી.

માતાના હારમ અને હાવભાવ એમને
આખા ભાવણ રૂપ થઈ પડતાં. એની અભિ-
નય પદ્ધતિથી એનું ગાકું ગમડતું હતું. એટલે
એને દમ મારવામાં આવ્યો કે જો એ અખ-
ખારને ખબર પડેચાડશે તો એના દીકરાનો
જન જોખમમાં આવી પડશે.

એટલે એને ન છૂટકે હોહ વાસી મોઢે
તાળાં દેવા પડ્યાં. એ મીન રફી, પણુ એની
વજીબચરી વાણી તેના પ્રતિ માનમરી નજરે,
નીહાળનાર અખખારી અકેવાલીઓ આગળ
એની આંખો સધળું કહી દેતી અને તેઓ
સમજી લઈ એના અંતરનો પડો અખખારો
બધી આલમને સંભળાવતા.

નાઝીએનું આથી પે કાંઈ ન વળ્યું. હવે
તો તેને હલપાર કરે તો કંઈક વળે તેમ હતું.
આખો મુકિત જંગ આ ઝુકી પડેલી છુટી
તરફ ઝુકી પડ્યો હતો. નાઝીઓ ત્યાં પહોંચી
મથા. અઢવાડીયાં ઉપર અઢવાડીયાં પસાર
થવા લાગ્યાં. એ આંદગીમાં મારત થઈ ગઈ.
બલા જર્મન તબીબોએ એને આરામ લેવા અને
'ક્ષ' કિરણોથી ચિકિત્સા કરાવવાની સલાહ
આપી હતી.

અલખત ખધો વખત આરામ લેવાની
માતાએ હા બણી, પણ તેના ખેટાની મુલા-
કાતના વખતને સંભવ હોય તો પોતે પીડાથી
પટકાઈ પડેલી હોવા છતાં માતા મુલાકાતની
ક્ષણે જમી ઉઠતી. થોડો કાળ આરામ લેવા
પુત્રે માતાને જે વિનમ્રુ તે એને દગોદમ

સમજાયું. તે જાણતો હતો કે આમ છતાં ય માતા આવશે જ, તેને આવવું જોઈએ જ એમ એ સમજી ગયો.

હેલવી મુલોકાતે માતા સીધાની. પણ નકરત નાઝીઓ દાઝના માયો એમે ય નહોતા કહેતા કે એના દીકરાને તો એમણે ક્યારનો રશિયાને રસ્તે પડ્યો હતો. એ કલાકે માતા આ કુરૂ મોન બેઠી હકીકત જાણ્યા પામી હતી.

હકીમો તો એની કાયા જોઈ માયું ધુણવતા અને તખીખોના એ નમીયા છતાં પ્રાતાતું દીઘ હાથ રહેતું નહોતું એટલે માતા તો વળી પુત્રના સગડ સેતી રશિયા તરફ રવાના થઈ ચૂકી. એમની માતાપુત્રના મીલાપની વરસની થકી કેટલો કાળ ટકશે એ તો જો કે સવાલ હતો, તેમ છતાંય માતા તો ઉપડી-ખરખરાટ કરતી એના બેટાને બેટવા.

ખચાર સમિતિએ સહાય તો કરી હતી, પણ ઘણા ખરો વિજ્ય તો એ બેટા અને માડીનો જ હતો. તેઓએ તેઓની હિંમત, અને વીરતા અને જીંદગી પ્રતિની ઠંડી એવર વાળને લીધે રીસરોગ આમના ફેદીઓની જીંદગીથી યે વધારે હાંસલ કર્યું હતું.

આ વિજયથી હરેક વ્યવસ્થિત શ્રમજીવી અને હરેક શ્રમજીવીની માતા આજે મગરબ હતી. તેઓ માંધુ જીંધું રાખી છાતો ટદાર રાખી, ધૈર્યને વીરતા દાખવના મહાસે છે અને એવું કારણ એ જ કે જો દુનિયામાં એમને પ્રત્યેક પ્રસંગે મારી છુડીને હારી હંકારી પાછાને પાછા જ પાડવામાં આવતા હતા, તેનો આજે આ વીરમાના અને વીરપુત્ર હીમીદ્રાવે જીતમનો સામનો કર્યો અને જીત મેળવી હતી. એમની આ નેડાદે એ શ્રમજીવીઓના જગરમાં જિંડા અને ઉમરા બોધપાડો કાતરી કાઢ્યા હતા. ધન્ય હો, એ વીરમાતાને.

સમર્પણ

મહારો આતમ-દીવડો ઝબૂકે,
મહારા નયણમાં વીજ. કાંઈ ચમકે,
તેજ મીલિત પાંપણેથી ધીરે સરે,
મહારા અંગ અંગમાં એક ડોલન ભરે,
મારું જીવન આજ તુજ ચરણે નમે.

એક પોયણું હસ્તમાં ખૂલે ખૂલે,
એની સોળે રે પાંખડી ખીલે ખીલે,
તેમ હૈયું મહારં આજ નાતું નાતું અરે !
તેમ ખીલે ખીલે ને વળી ખૂલે ખૂલે.

મારું જીવન આજ તુજ ચરણે નમે.

દીપ-શિખા લહેરાય જો વાયુ લહરે,
પેટો અચંનાનો ધૂપ જો ધીમે ધૂમે,
વહેતો વહેતો આવી તને ઘેરી વળે,
તારા અંતરમાં પ્રેમનો પરિમલ ભરે,
મારું જીવન આજ તુજ ચરણે નમે.

સો. હંસા શરદ્યન્દ મુનીમ

ઘોળ્યાં કુસુંબલા

*

ધ્રુવકે ત્રાંગાળુ ને ગાળે સિંધુડા,
રણુ ફેરી લેરી ચણાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

જનને અલાંગ રંગ-વીરતાનો વીર રંગ,
વીરતાઓ વીર વાટે જાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

ચમકન્તી અસિયો ને ચમકન્તી આંખડિયે,
ચમકન્તા આંહલા સોહાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

થનગનતે ઘોડલે ને હલમલતે હાથીડે,
જેખનના જોમ ઉભરાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

કેસરીઆં દિલહાં ને કેસરિયાં છાંટણા,
કેસરિયાં તિલક જો બાલઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

નેક્રી નિશાનીએ ને સતને ધનગરે,
શૌર્યના સાથિયા પૂરાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

ખંતીલા ખેલ ત્યાં ખાંડાના ખેલતાં ત્યાં
જીવનનાં પર્વ ઉજવાયઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

વરતા શહીદોના વિજયનાં પારણાંનાં
વારણાં લેતી વસુંધરાઃ
કેસરીએ ઘોળ્યાં કુસુંબલા.

ભભૂતિ

કેતોરકાને એમણે રવાના કરી દીધો. અને એક
ઉપાધી ટાળી.

આમ છતાંય એ ખડતલ માતા પોતાના
વિચાર અખબારીઓને પહોંચાડતી. સાફ અને
ખરાબ એ અર્થના અંગ્રેજ અને જર્મન બંને
શબ્દો એ શીખી મઠ્યા અને પોતાનો વ્યવહાર
ચલાવ્યો રાખતી.

માતાના હાસ્ય અને હાવભાવ એમને
આખા બાપણ રૂપ થઈ પડતાં. એની અભિ-
નય પદ્ધતિથી એનું ગાડું ગળાડતું હતું. એટલે
એને દમ મારવામાં આવ્યો કે જો એ અખ-
બારને ખુબર પહોંચાડશે તો એના દીકરાનો
જન જોખમમાં આવી પડશે.

એટલે એને ન છૂટકે હોઠ વાસી મોઢે
તાળાં દેવા પડ્યાં. એ મોન રહી, પણ એની
વજીબચરી વાણી તેના પ્રતિ માનમરી નજરે,
નીહાળનાર અખબારી અફવાલીએ આગળ
એની આંખો સધળું કહી દેતી અને તેઓ
સમજી લઈ એના અંતરનો પડો અખબારો
ખીંચી આલમને સંભળાવતા.

નાઝીઓનુ આથી થે કાંઈ ન વળ્યું. હવે
તો તેને હદપાર કરે તો કંઈક થશે તેમ હતું.
આખો મુકિત જંગ આ ઝુકી પડેલી ઝુકી
તરફ ઝુકી પડ્યો હતો. નાઝીઓ આ વળુબણી
ગયા. અફવાડીયા ઉપર અફવાડીયાં પસાર
થવા લાગ્યાં. એ માંદગીમાં ગારત થઈ ગઈ.
બસા જર્મન તંખીઓએ એને આરામ લેવા અને
'ક્ષ' કિશોરથી ચિકિત્સા કરાવવાની સલાહ
આપી હતી.

અલખત બધો વખત આરામ લેવાની
માતાએ હા બણી, પણ તેના ખેટાની મુલા-
કાતના વખતનો સંભવ હોય તો પોતે પીડાથી
પટકાઈ પડેલી હોવા છતાં માતા મુલાકાતની
ક્ષણે ઝખકી ઉઠતી. થોડો કાળ આરામ લેવા
પુત્રે માતાને ને વિનવ્યું તે એને દગોદમ

સમગ્રયુ, તે જાણતો હતો કે આમ છતાં ય માતા આવશે જ, તેને આવવું જોઈએ જ એમ એ સમજી ગયો.

છેલ્લી મુલાકાતે માતા સીધાવી. પણ નકરત નાઝીઓ દાઝના માથાં એમને ય નહોતા કહેતા કે એના દીકરાને તો એમણે ક્યારનો રણિયાને રસ્તે પકડ્યો હતો. એ કથાકે માતા આ કુરુ મૌન બેઠી દહીકત જાણવા પામી હતી.

દહીપ્રે તો એની કાપા જોઈ માથું ધુણવતા અને તખીયોના એ નૈયા છતાં માનાતું દીલ હાય રહેતું નહોતું એટલે માતા તો વળી પુત્રના સગડ લેતી રણિયા તરફ રવાના થઈ ચૂકી. એમની માનાપુત્રનાં મીલાપની વરસતી થડી ફેટ્યો કાળ દકશે એ તો 'ને કે સવાલ હતો, તેમ છતાંય માતા તો ઉપડી-ખરખરાટ કરતી એના બેટાને બેટવા.

ખયાલ સમિતિએ સકાપ તો કરી હતી, પણ ધણી ખરે વિનય તો એ બેટા અને માડીતો જ હતો. તેઓએ તેઓની હિંમત, અને વીરતા અને છંદગી પ્રતિની દંડી બેપર વાણને લીધે રીસરેમ આપના કેદીઓની છંદગીથી યે વધારે હાંસલ ક્યું હતું.

આ વિનયથી હરેક વ્યવસ્થિત શ્રમજીવી અને હરેક શ્રમજીવીની માંતા આજે મમરજ હતી. તેઓ માથુ હેંચું રાખી છાતી દટાર રાખી, મૈંવને વીરતા દાખવના મહાલે છે અને એનું કારણ એ જ કે જે દુનિયામાં એમને પ્રત્યેક પ્રસંગે મારી મુકીને હરાવી દેશવી પાછાને પાછા જ પાછામાં આપના હતા, તેને આજે આ વીરમાતા અને વીરપુત્ર શ્રીમદ્ભગવદ્ ગુરુમતો સામનો ક્યો અને જીત મેળવી હતી. એમની આ જોડાઈ એ શ્રમજીવીઓના જીવનમાં હંડા અને ઉમદા બોધપાઠો મોનરી કાઢવા હતા. ધન્ય હો, એ વીરમાતાને.

સમર્પણ

મહારા આતમ-દીવડો અખૂડે,
મહારા નમણાંમાં વીજ કાંઈ ચમકે,
તેજ મીલિત પાંપણેથી ધીરે સરે,
મહારા અંગ અંગમાં એક ડોલન ભરે,
મારું જીવન આજ તુજ ચરણે નમે.

એક પોયણું હરતમાં જૂલે જૂલે,
એની સોળે રે પાંખડી ખીલે ખીલે,
તેમ હેયું મહારાં આજ નાનું નાનું ચરે !
તેમ ખીલે ખીલે ને વળી જૂલે જૂલે.
મારું જીવન આજ તુજ ચરણે નમે.

દીપ-શિખા લહેરાય બે વાયુ લહરે,
પેલો અર્ચનાનો ધૂપ બે ધીમે ધૂમે,
વહેતો વહેતો આવી તને ઘેરો વળે,
તારા અંતરમાં પ્રેમનો પરિમલ ભરે,
મારું જીવન આજ તુજ ચરણે નમે.
સો. હંસા શરદાન્દ મુનીમ

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ

પ્રમુખ

શ્રી. અનસુયાબાઈ કાળે

*

ગયા મહિલાની આખરે—તા. ૩૦મી

ડીસેમ્બરે—અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું વીશમું અધિવેશન મદ્રાસ ખાતે શ્રીમતી અનસુયાબાઈ કાળેના પ્રમુખપદે ભરાયું હતું. આ પરિષદમાં હિંદના પ્રાંતોમાંથી પરિષદની શાખાઓ તરફથી ચુંટાયેલા પ્રતિનિધિ બહેનોએ હાજરી આપી હતી, એટલું જ નહિ, પણ વિદેશમાંથી પણ કેટલીક બહેનોએ આ પરિષદમાં હાજરી આપી હતી.

આ પરિષદ અંગે યોગ્યેસ પ્રદર્શન સવારમાં મુંબઈના શરીફ શ્રીમતી મીઠાં લામને હાથે ખુદ્દુ મુકયું હતું, અને સાંજે પરિષદની બેઠક શરૂ થઈ હતી.

શરૂઆતમાં દક્ષિણહિંદના બાણીતા કળાકાર શ્રીમતી એમ. એસ. સુબલક્ષ્મીએ પોતાના કોઈલકંઠે પ્રાર્થના ગાઈ હતી, અને તે પછી નિવૃત્ત થતાં ગયા વર્ષનાં પ્રમુખ શ્રીમતી રમા રાવે પોતાનો હોદ્દો શ્રી. અનસુયાબાઈ કાળેને

સુપ્રત કરતાં કહ્યું હતું કે, આપણી પરિષદે વીશ વર્ષમાં સમગ્ર હિંદ જ નહિ પણ દેશ વિદેશમાં પણ પોતાની પ્રતિષ્ઠા જમાવી છે. તેમણે શ્રીમતી અનસુયાબાઈનો પરિચય કરાવ્યો હતો. તે પછી તાળીઓના અવાજે વચ્ચે શ્રી. અનસુયાબાઈ પ્રમુખની ખુરશીમાં બેઠાં હતાં.

શરૂઆતમાં પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ, શ્રી. રાજગોપાલાચારી, શ્રી. સરોજીની નાયડુ, શ્રી માઉન્ટબેટન, શ્રીમતી રામેશ્વરી નહેરુ, શ્રી પેથીક હોરેન્સ અને શ્રી. ખેર તરફથી આવેલ સંદેશ વાંચ્યા હતા. અને તે પછી ઈંગ્લેન્ડ, અમેરિકા, ઇન્ડોનેશીયા, સીયોન, પોંડીચેરી, ફ્રાંસ, સ્વીડન, ચીન અને જાવાના પ્રતિનિધિઓએ પરિષદમાં અભિનંદનના સંદેશ વાંચ્યાં હતા.

તે પછી સ્વાગત પ્રમુખ શ્રીમતી એસ. અશુબમ્બે પોતાનું સત્કાર બાપથ વાંચ્યું હતું અને હિંદી સ્ત્રીઓ રાજકિય અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવામાં પાછી નહિ પડે એવી આશા વ્યક્ત કરી હતી.

પ્રમુખપરચાનેથી શ્રી. અનસુયાબાઈ કાળેએ પોતાનું પ્રમુખ તરીકેનું બાપથ વર્ધિતાં જણાવ્યું હતું કે—સીઓને પોતાની શક્તિઓનું બાન કરાવી રાજકિય ક્ષેત્રમાં—દેશના સ્વાતંત્ર્ય યુગમાં—જાગ લેતી કરવાનું સર્વ માન મહાત્મા ગાંધીજીને ઘટે છે. ફ્રેંચ રીપબ્લિકનથી ગરીબને ગર્વ આવ્યો હતો પણ બ્રીટીશ સાથેની આપણી લડતથી તે આપણને સ્ત્રી તરીકે જીવતાં આવડ્યું છે—આપણું સ્થાન મેળવતાં આવડ્યું છે. આજે એક બહેન હિંદના પ્રધાનમંડળમાં છે, એક બહેન કુનીઆના અગ્રમુખ દેશમાં હિંદના એલચી તરીકે છે, યુ.ને. પરિષદમાં એક હિંદી સ્ત્રી સ્થાન પામી છે, એક બહેન ગવર્નર પદ શોભાવે છે, માનવહક્કો માટેની જગતની પરિષદમાં હિંદી બહેનો સ્થાન પામી છે.

૧૫મી ઓગસ્ટના સ્વાતંત્ર્ય દિવસ પછી હિંદમાં—પંચાળના હત્યાકાંડનો કારણે કેટલીય

બહેનો નીરાધાર, નીરાશ્રિત બની, ડેટલી ચે હુટાઇ ગઇ, ડેટલીઓનાં હરણુ થયાં, ડેટલી ચ બહેનોનાં બાળવચ્ચાં નગર સામે રહેંસાઈ ગયાં ને આજે ડેટલીય બહેનો પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવીને દિંદને દારે આવીને બેઠી છે. એ બધાં માટે આપણે બહેનોએ પોતાથી અનતી બધી મદદ કરવી જોઈએ.

એક નાની શિક્ષણ-વિષયક સંસ્થામાંથી કુલીકાલીને અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ આ ૨૦ વર્ષમાં એક વિશાળ અને વિરાટ વૃક્ષમાં પરિણમી છે અને તેનું ફોજ અમયોદિત બન્યું છે; સમસ્ત મહિલા સમાજ અને બાળકોના કલ્યાણને સ્પર્શ કરતો કાંઈપણ વિષય તેના કાર્યક્ષેત્રમાં આવી જાય છે. પરિપત્ની શાખા-પ્રશાખાઓ સમસ્ત હિંદમાં પચરાઇ ગઇ છે. આ શાખાઓએ ઘણું ઉપયોગી કાર્ય કર્યું છે અને હજી વધારે મહાન કાર્ય તેમની આગળ પડેલું છે. આપણે અલગ મતાધિકાર તજી પુરવો સાથે જિભા રહી આપણું રચાન જોળવવાની તત્પરતા દેખાડી છે. અને આપણા ઉદાર સ્વભાવનો પરિચય કરાવ્યો છે. મને લાગે છે કે નવા રાજકીય સુધારાથી હિંદની લગભગ ૧૦ થી ૧૧ કરોડ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર પ્રાપ્ત થશે.

બેઝીક એજ્યુકેશન સીસ્ટમથી કામ કરવાની ખાસ જરૂર છે. એથી શુદ્ધિશાળા અને મજુર વચ્ચેનો વર્ગવિગ્રહ ઓછો થશે.

પરદેશી સાસન તજે સ્ત્રી-જેનવણીએ ઘણું સહન કર્યું છે. છોકરીઓની જેનવણી તરફ ઉપેક્ષા વૃત્તિ જ રહી છે. ખરી રીતે તો છોકરી જ ઘરની વ્યવસ્થાપક અને કુટુંબની માતા હોવા માટે છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓને જેનવણી માટે પ્રથમ પ્રયત્ન થવો જોઈએ. હિંદના સમાજ સુધારક શ્રી. નટરાજનના શબ્દોમાં કહ્યું તો ઘણું છોકરાઓના શિક્ષણ કરતાં એક જ છોકરીના શિક્ષણની વ્યવસ્થા વધુ જરૂરી

શ્રી. અનસુયાબાઈ કાળે

આ વર્ગ અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયેલા શ્રી. અનસુયાબાઈ કાળેના પિતાશ્રીનું નામ સદાસીવરાવ બાટે અને માતાનું નામ ગંડુબાઈ બાટે છે. તેમનો જન્મ ૨૪-૧૦-૧૮૬૬ના રોજ બેલગામમાં થયો હતો. ઘેર અને બેલગામની પ્રાથમિક શાળામાં તેમણે કોઠા-ખારાફરી ધૂંટયા હતા અને તે પછી વડોદરા અને પૂનાની હજુર પામા સ્કૂલમાં માધ્યમિક શિક્ષણ લઈ ૧૯૧૩માં મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી હતી. પૂનાની ક્યુસન કોલેજ અને વડોદરાની અરોડા કોલેજમાં તેઓ આર્ટ્સ લઈને ઇન્ટર પાસ થયાં હતાં અને બી. એ.ની ટર્મ્સ બરવાનું એમને છોડી દેવું પડ્યું. કારણકે ૧૯૧૬માં તેમનાં લગ્ન શ્રી. પુરુષોત્તમ બાળકૃષ્ણ કાંતે સાથે થયું. એ લગ્નથી તેમને આનંદ, લક્ષ્મી, કારીનાથ, બાલકૃષ્ણ અને જલિની એમ પાંચ સંતાનો છે.

તેમની રાજકીય અને સામાજિક સેવાઓ અનેકવિધ છે. રાજકીય ક્ષેત્રમાં તેઓ ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસના અધ્યક્ષ કાર્યક્ષેત્રમાં છે. ચીમુર કેસના નિર્ણય પેઠીએને અચાવવા તેમણે તનતોડ મહેનત કરી હતી એ બુલી શકાય તેમ નથી. મધ્યપ્રાંત અને વરાડના ડેપુટી સ્પીકર તરીકે તેમણે કામ કરીને પોતાની શક્તિ બતાવી છે. સામાજિક ક્ષેત્રમાં તેમણે વ્હીટમેથેર કમીશનમાં આસિ. લેગર કમીશનર તરીકે કામ કરી પોતાની સેવા આપી હતી. નાગપુર બગિની મંડળના પ્રમુખ તરીકે, અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના કાર્યવાહક સભ્ય તરીકે અને ડીપીટલ પાર્ટીમેન્ટ રીલીફ સોસાયટીના પ્રમુખ તરીકે એમણે પોતાની સેવાઓ આપી છે. અને એમની એ સેવાઓની મધ્યમંથતી દેશમાંથી એમણે જનસમાજમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યો છે. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું પ્રમુખ તરીકેનું સુકાન આ વર્ગે તેમના હાથમાં ચૂકવ્યું છે.

છે કેમકે તેને હાંથે જ બંધાયેલું ધડતર થવાનું છે. પણ આ દષ્ટિ પ્રત્યે કોઈએ લક્ષ આપ્યું જ નથી.

બાપાવાર પ્રાંતો પાડવા જરૂરી છે, કેમકે એથી પ્રાંતોનો વિકાસ થશે. આજે મુંબઈ, બ્રહ્મકાશમાં દક્ષિણીઓ અને યુગ્મરાત્રીઓ, મદ્રાસમાં આંધ્રવાસીઓ અને તામીલીયનો અને મધ્ય પ્રાંતમાં મહાકોશલવાસીઓ અને મહારાષ્ટ્રીઓ વચ્ચેના આંતરિક વિખવાદો છે એ મંત્રી જશે.

છોકરાઓ અને છોકરીઓને શારીરિક તાલીમ ખાસ જરૂરી છે. એથી તેમનામાં આત્મવિશ્વાસ આવશે. આજે દેશમાં સ્ત્રીઓના નેશનલ શીલીયીઓની ખાસ જરૂર છે; કાશ્મીરમાં એની રક્ષાત રક્ષ ગઈ છે એ હર્ષની વાત છે.

સ્ત્રીઓએ જાહેર કામકાજમાં ભાગ લેવો જરૂરી છે. નવા બંધારણમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળે છે અને હિંદી સંઘ માત્ર પુરુષોના જુથ ઉપર આધાર રાખીને કામ કરી શકે તેમ નથી. દેશના ભાગલા અને નિરાશિતોના પ્રશ્નથી તેમના માથે ધણી મોટો બોજો આવ્યો છે; ધણી નવી યોજનાઓ કરવાની છે. જીવન ધોરણ ઉંચું લાવવા માટે સરકાર ઉલોગોની યોજના કરે છે. પણ મને લાગે છે કે, આ બધાનું મૂળ વસ્તીનો વધારો છે. તમને જાણીને આલાત થશે, પણ દર વર્ષે વીસ લાખ સ્ત્રીઓ સુવાંડમાં મરણ પામે છે, ૪૦ લાખ સુવાંડના રોગોથી પીડાય છે. અને દુનીયાના કોઈ પણ દેશ કરતાં હિંદનું બાળમરણ પ્રમાણ ધણું મોટું છે.

આ બધા પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે સમાજસેવાનું એક નવું ખાતું એક અલગ પ્રધાન દ્વારા મધ્યમાં તેમ પ્રાંતોમાં ચલાવવામાં આવે. આ પ્રધાનોના કાર્યમાં ગ્રાંતિરોહિતો લોપ, ગ્રીક શિક્ષણ, નિરક્ષરતા-નિવારણ, લગ્નના અને

વારસાના કાયદામાં સુધારો વગેરેનો સમાવેશ થવો જોઈએ. અને પ્રધાનોએ દેશની જરૂરિયાતથી વસ્તી વધી ન જાય. તે માટે વસ્તી-નિયંત્રનનો મહત્ત્વનો પ્રશ્ન હાથ ધરવો જોઈએ. એ તો રમણ છે કે જ્યાં સુધી આપણા દેશની વસ્તીનો વધારો અંકુશમાં નહીં આવે ત્યાં સુધી વિવિધ આર્થિક યોજનાઓ જનતાના જીવનધોરણના સુધારામાં નહીં પરિણમે. મધ્યમાં અત્યારે સમાજસેવાના ખાતા માટે એક અલગ પ્રધાન નીમવામાં આવે તો તેમને કદાચ જુદું કાર્ય કરવાનું નહીં મળે. આનો પ્રયોગ પ્રતિષ્ઠા શરૂ થાય તે પોચ છે.

એ દરમિયાન અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદે પોતે એક રાષ્ટ્રવ્યાપી આદિલેન ઉપાધીને ઐત્તિક આત્મસંયમ દ્વારા કુટુંબોની મર્યાદા બંધવાનું પ્રયોધનું જોઈએ અને સંતતિ નિયમનની અન્ય પદ્ધતિઓ લોકોને શીખવવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મહિલા પરિષદ સ્ત્રીવર્ગને સમાજસેવાના વિવિધ પ્રકારો-નર્સિંગ, પ્રાથમિક શિક્ષણ, સ્ત્રી-કામદારોનું ને કિસાન-સ્ત્રીઓનું ઉદ્ધાર કાર્ય ઇત્યાદિમાં રસ લેતો કરી શકે. દેશનાં સંઘર્ષા કાર્યોમાં હિંદની મહિલાઓ જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ ભાગ લેવા પ્રવૃત્ત ન થાય ત્યાં સુધી રાષ્ટ્રનો વિકાસ વ્યાપક કે ઝડપી થઈ શકે નહીં.

હિંદી પ્રધાનમંડળમાં આરોગ્ય પ્રધાનશ્રી રાજકુમારી અમૃતકુંવરે હિંદીમાં બાળજીવન હર્ષ, અને નર્સીંગની તાલીમ માટે બહેનોને આગળ આવવા હાકલ કરી હતી.

શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી, શ્રીમતી સુધા મંજુમદાર (બંગાળ) અને લેડી રમા રાવે, સ્ત્રીઓને રાષ્ટ્રના ધડતરમાં પોતાનો ફાળો આપવા કહ્યું હતું.

આ પરિપત્તિ સૌથી વધારેમાં વધારે આકર્ષણ પોતા તરફ કેન્દ્રીત કરનાર ત્રણ વ્યક્તિઓ હતી. આ વ્યક્તિઓ એટલે ઇન્ડો-

નેશીયાના ત્રણ પ્રતિનિધિઓ શ્રીમતી સુનારીઓ, શ્રીમતી સુકુન્તો અને શ્રીમતી ઉત્તામી સુર્યદામા.

શ્રીમતી સુનારીઓ ઇન્ડોનેશીયાની પાર્લામેન્ટના એક સભ્ય છે, તથા ઇન્ડોનેશીયાની મહિલા સંસ્થાના પ્રમુખ છે. વળી ઇન્ડોનેશીયાનું પ્રતિનિધિમંડળના તેઓ નેતા હતાં. પણ આપણા કમનસીબે તેઓ અંગ્રેજી ભાષા જાણતાં ન હોવાથી તેમને તેમના સહચારીઓ અને ભાષણો પોતાની સમાજભાષામાં કરવા પડ્યાં હતાં-જે ભાષા સમાજદૂર સમજાતું નહિ. પોતાના વિચારો અધિવેશન સમક્ષ વ્યક્ત કરવામાં આ વસ્તુએ તેમના માટે મોટી મુશ્કેલી ઉભી કરી હતી. પણ બીજા બે પ્રતિનિધિઓ અંગ્રેજી બોલી શકતાં હતાં અને તેમણે આપણને ઇન્ડોનેશિયામાં વર્તમાન પરિસ્થિતિ વિશે રસપ્રદ માહિતી આપી હતી. શ્રીમતી કુલીઅંતી સુકુન્તો જે પોતે એક ડોક્ટર છે તેમણે તથા શ્રીમતી ઉત્તામી સુર્યદામાએ પરિવ્રજના છેલ્લા દિવસે સંભાષણો કયાં હતાં અને સમાજજનોએ તેમને ખૂબ જ રસપૂર્વક સાંભળ્યા હતા.

ત્યાંના મહિલા સંમંડળ વિશે બોલતાં તેમણે અભિમાનપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે અમારા મહિલા-સમાજનું સંગઠન અપૂર્વ અને સુંદર છે. અલગત ધર્મના ધોરણે કામ કરી રહેલી કેટલીક મહિલા સંસ્થાઓનું ઇન્ડોનેશિયામાં અસ્તિત્વ છે ખરું, પણ સહભાગ્યે આ બધી સંસ્થાઓ એકબીજા મળીને કામ કરે છે અને તેમની વચ્ચે પરિસ્પર્શક સહકાર છે. ૧૯૩૮માં સુધરાઈની ચૂંટણીમાં એમને ખાસ મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો અને પાછળથી કાઉન્સિલ માટે પણ એમને ખાસ મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો.

- આ પ્રતિનિધિઓએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે 'સ્વતંત્રતા માટેના અમારા રાષ્ટ્રીય જંગ હજી પૂરો થયો નથી અને અમારા દેશની

ઇન્ડોનેશિયાનાં પ્રતિનિધિ બહેનો.

પરિસ્થિતિ અત્યારે એટલી બધી અચોક્કસ છે કે અમે ત્યારે તમારી સમક્ષ આ બધું બોલી રહ્યાં છીએ ત્યારે અમારા દેશમાં શું બની રહ્યું હશે તેની અમને ખબર નથી. 'એક વખત સ્વતંત્રતા હોય તો હોય'ના માટે સ્વતંત્ર' એ અમારું રાષ્ટ્રીય મુત્ત છે. અમારા આ સ્વતંત્ર-જનમાં હિંદ અમને જે મદદ આપી શકશે તેને અમે હૃદયપૂર્વક વધાવી લેશું. આ માટે તો અમે આવા કટોકટીભર્યા સંજોગોમાં પણ અમારા પતિઓ ને-અમારા કુટુંબોને મૂકીને હિંદ આખ્યાં છીએ; હિંદના સ્વતંત્ર સ્ત્રી-પુરુષો સમક્ષ અમારા કેશસ જાતે રજુ કરવા અમારા દેશના કટોકટીભર્યા સંજોગોમાં અમારા પતિઓને મૂકીને અમે અહીં જે આવ્યા છીએ તેનું કારણ જ આ છે.

આ પ્રતિનિધિમંડળ સાથે બે સ્ત્રી રીપોર્ટર બહેનો પણ આવ્યાં હતાં.

ચીનના સ્વર્ગદેય રાષ્ટ્ર-નિર્માતા શ્રી સુનયાટ સેનના પત્ની શ્રીમતી મેડમ સુનયાટ સેન ચીનના પ્રતિનિધિ તરીકે પરિવ્રજમાં જાતે આવવા અશક્તિમાન જણાતાં તેમણે એક અમેરિકન બાનુને ચીનની મહિલાઓના પ્રતિનિધિ તરીકે જવાની અને પોતાનો સંદેશ હિંદની મહિલાઓને પહોંચાડવાની વિનંતી કરી હતી. એ સંદેશમાં પરિવ્રજમાં પોતે ન આવી શક્યા બદલ શ્રીમતી સુનયાટ સેને પોતાની દિલગીરી વ્યક્ત કરી હતી અને

પાંડીચેરીના પ્રતિનિધિ : શ્રીમતી પંડિત અને
જોવાના પ્રતિનિધિ મીસીસ તારામ્મલી બેઠા

પરિવહની મહિલાઓને પોતાનાં હાર્દિક અભિ-
નંદન અને સંપૂર્ણ સફળતા પાઠવી હતી.

ચીન આજે ઘણા કપરા અને કટોકટી-
ભર્યા સમયમાંથી પસાર થઈ રહી છે. આવી
સ્થિતિમાં પણ ચીને શ્રીમતી ગેરરોક નામની
એક અમેરિકન મહિલાને પોતાના પ્રતિનિધિ
તરીકે મોકલી હતી. આ મહિલા અમેરિકાના
પંચ પ્રતિનિધિ હતાં. ચીનના બીજા સ્ત્રી
પ્રતિનિધિ મીસીસ સાલ્વીય હાજર હતાં ને
તેમણે બહેનોને સંબોધીને બાપણ ક્યું હતું.

સિયોનના પ્રતિનિધિ તરીકે શ્રીમતી ફર-
નાન્ડો અને બીજાં એક બહેન આવ્યાં હતાં,
આ બહેનો અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની
પ્રવૃત્તિઓમાં ખૂબ જ રસ ધરાવતાં હતાં અને
તેમણે પરિષદ સમક્ષ કયું ક્યું હતું કે અમે
સિયોનની સ્ત્રીઓ પ્રેરણા માટે હિંદમાંની
અમારી બહેનો તરફ મીટ મીટીંગે છીએ.
તેઓએ પરિષદને સંપૂર્ણ સફળતા કમ્પ્લી હતી.
ફ્રેંચ હિંદની રાજધાની પૉંડિચેરીમાંથી
કુમારી પોલપોત આવ્યાં હતાં, અખિલ હિંદ

મહિલા પરિષદમાં ફ્રેંચ હિંદમાંથી હાજરી
આપનાર આ પ્રથમ જ પ્રતિનિધિ. હતાં, ફ્રેંચ
હિંદમાંની સ્ત્રીઓની પરિસ્થિતિ વિશે બોલતાં
તેમણે બહુ બધું હતું કે 'આપણા બહેની
સમસ્યા એક જ પ્રકારની છે. કારણ કે અમારા
પ્રદેશ બધે હજી ફ્રેંચ સાસન નીચે હોય, પણ
તે હિંદના સ્વાતંત્ર્ય ચળેલા કોઈ પણ ભાગ
નહોતો જ હિંદનો ખરેખર એક ભાગ જ છે.
૨૫ મી ઓગસ્ટના સ્વાતંત્ર્ય દિને પંડિત
બવાહરલાલ નહેરુએ જે પ્રવચન કરેલું તે
બાપણે અમારા હૃદયને હલાવી નાખ્યું હતું.
તેમણે કહ્યું હતું કે હવે પછીના અધિવેશન
વખતે તેઓ પણ હિંદી સંધના નામરિકો
તરીકે હાજરી આપશે.'

ફ્રાન્સના પ્રતિનિધિ તરીકે મેડમ મોર્ફ-
સેને બારી આવ્યાં હતાં. તેમણે ફ્રેંચ જ્ઞાનમાં
પોતાના દેશનો શુભેચ્છક, સંદેશ વાંચી સંભ-
ળાવ્યો હતો. પણ એ બાપણે પરિષદમાં કોણ
સમજે ? પરિષદમાં સ્વીડનની પણ એક પ્રતિ-
નિધિ બહેન આવ્યાં હતાં. અખિલ હિંદ
મહિલા પરિષદના સંબંધન અને તેની પ્રવૃત્તિ-
ઓની આ બહેન પર સુંદર અસર પડી હતી.

ગ્રેટ-બ્રિટનના લાયબ્રેન ડુપના અને
ઇંગ્લાંડના પ્રતિનિધિઓ શ્રીમતી મેકલીનના
પ્રમુખપણા નીચે આવ્યાં હતાં. હિંદી સ્ત્રીઓના
પ્રશ્નો અને તેમની લડાઈપ્રત્યે તેમણે પોતાની
સકાનુભૂતિ દર્શાવી હતી અને એવી આશા
વ્યક્ત કરી હતી કે 'હિંદની સ્ત્રીઓ પોતાના
જીવનમાં પોતાના ભાવી પર અસર પાડવા
નહિ દે અને આપણા બંને દેશો વચ્ચે મૈત્રિ-
ભાવો હાર્દિક સંબંધો રહેશે; કારણ કે સમસ્ત
જગતની સ્ત્રીઓના ઉત્કર્ષ અને ઉદ્ધાર માટે
હિંદની સ્ત્રીઓ સાથે કામ કરવા અને
આતુર છીએ.'

આ બધા પરદેશી પ્રતિનિધિઓએ પોતાની
હાજરીથી પરિષદને વધારે રસપ્રદ અને

હિંદના પહેલા સ્ત્રી-પ્રધાન

સીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

હિંદના પહેલા સ્ત્રી-પ્રધાન

શ્રી. રાજકુમારી અમૃતકુમાર

ઓળટી બનાવી હતી. કેટલીક અંગ્રેજ અને અમેરિકન મહિલાઓને આડીના વેશમાં પરિધાન થયેલી જોવી એ ખરેખર હિંદાસપ્રેરક હતું. અને આ પરદેશી માનુષોને પણ આપણા દેશનો પોતાક પરિધાન કરવામાં ખરેખર આનંદ અને હર્ષ થતો હતો. આપણા વેશ તેમને પણ સુંદર અને ચોગ્ધ લાગ્યો હતો. આ પ્રતિનિધિઓ હિંદની સ્ત્રીઓ અને તેમના પ્રશ્નોમાં ખાસ કરીને રસ ધરાવતી હતી.

મદ્રાસના ગવર્નરના પત્ની લેડી નીએ હિંદી અને પ્રાંતિક સરકારોને ખાળવણી, આરોગ્ય, અને રૂઝવણીના ક્ષેત્રોમાં મદદ કરવા સ્ત્રીઓને અપીલ કરી હતી.

શ્રી. અનસુયાબાઈ કાબેએ ઉપસંહાર કરતાં પરદેશી પ્રતિનિધિઓનો આભાર માન્યો હતો.

પરિષદના પ્રમુખ શ્રી. અનસુયાબાઈને મદ્રાસના એવર તરફથી મુનિ. ડેરપોરેન શેડીઅમમાં શબ્દ સંસ્કાર કરવામાં આજ્યો હતો. તે વખતે મદ્રાસના ગવર્નર મોડની અને

લેડી ની, વડા પ્રધાન શ્રી. રેડીઆર, શ્રી. મુનશી વગેરે હાજર હતા.

શ્રીમતી કાબેએ એનો પ્રાયત્ન આપતાં કહ્યું હતું કે 'હિંદની સ્ત્રી-પ્રવૃત્તિઓને પ્રાણ આપનાર ડૉ. એની બેસન્ટ ત્યાં રહેતાં હતાં ને અહીં જોઈ બેઠા પોતાની પ્રવૃત્તિઓને વેગ આપ્યો હતો તે મદ્રાસ તો હિંદની દરેક સ્ત્રીને માટે જ્ઞાનાનું રચણ છે. છેલ્લી બે સદીના પરદેશી સાસન કાળમાં ઉત્તરના બીજા પ્રાંતો કરતાં દક્ષિણના આ પ્રાંતે હિંદની સંસ્કૃતિને જળજી રાખી છે.' સ્ત્રીઓને મ્યુનિસિપાલિટીમાં નોકરી આપવા માટે મદ્રપોરેશનને અભિનંદન આપતાં તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું હતું કે 'સ્ત્રીઓનો દારવણી નીચે પુરો કામ કરતા યાજ એ રીતે તમે તમારી ઝોશીસમાં સ્ત્રીઓને જગ્યા આપો? એમ પૂછ્યું તો વાંધા નથી ને?'

તે પછી રાત્રે વીજ્યનગરમતા મહારાણી સાહેબે પરિષદની પ્રતિનિધિ બહેનોને આજ્ય આપ્યું હતું.

કેટલાક સ્ત્રી-પરિચયો

૨૧. વંદિતાગોરી દેસાઈ

સુરતના અગ્રગણ્ય વકીલ અને જજીનદાર કુટુંબમાં શ્રી. મોટાબાઈ મોતીલાલ દેસાઈને ઘેર સંવત ૧૯૪૧ ના આશો વદી ૪ ના રોજ શ્રી. વંદિતાગોરીનો જન્મ થયો હતો. ૧૧ બહેનો ને એક બાઈ એમ બાર બાઈબહેનોવાળું બહેનું ને આર્થિક સ્થિતિએ પૈસાદાર મણાક એવા સમૃદ્ધ અને સ્થિતિસંપન્ન કુટુંબમાં જન્મ લેવા છતાં આજીવન દુઃખદો અને હાડમારી વેઠવાનું નસીબમાં લખાઈને લાગ્યા હોય તેમ વંદિતાગોરી ત્રણ વર્ષની ઉંમરે ન્યુમોનીયામાં પટકાઈ પડ્યાં ને તેમથી પક્ષ-લાતની અસર આવી પડી. ન્યુમોનીયા તો મરથો પણ ગમે. પણ પક્ષલાતથી જડ બની ગયો, અને ઘણા હિપચારો કરવા છતાં છંદ-ગીતા છેલા શ્વાસ સુધી એ પગની ખોડ રહી જ. સમૃદ્ધ અને સુખી કુટુંબમાં જન્મેલ આ બહેન ઘોડાગાડીમાં ફરવા સરજાયેલ તે લાકડાની ઘોડી ઉપર આજીવન હર્ષા ર્શ્યાં.

બચપણથી દઈ પછો પકડેલો તે નવ વર્ષની ઉંમર સુધી એક યા બીજા સ્વરૂપે હંમસો કરતું રહ્યું. ને પચારીવશ થયેલ આ બહેન શાળાની ફેળવણીથી વંચીત રહી ગયાં. નહિ તો એમના બહેન લેડી ધનવંતાગોરી મનુબાઈ મહેતા પેઠે અને તેમના બાઈ ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિના પ્રમુખ શ્રી કાનજીબાઈ દેસાઈની પેઠે તેઓ સારી ફેળવણી મેળવી શકત. એમનાં બીજાં નવ બહેનો ફેળવણી પામ્યાં તે ફેળવણી વંદિતાબહેનને ન મળી, પણ એમનાં માતા શ્રી. કપિલાબહેને એમને અક્ષર-જ્ઞાન અને લખી વાંચી શકે એટલો બે ત્રણ

ચોપડીનો અભ્યાસ ઘેર કરાવેલો, એથી એમનું જીવન તેજ નીરસ બનતું અટકી ગયું.

શારીરિક અશક્તિને કારણે હરવા ફરવાનું બંધ થયું એટલે સાળાં થયા પછી એમણે માતાને મદદ કરવા રસોડામાં પોતાનું મન રોક્યું ને 'સુરતની રસોઈ' ચાખી આંગણી પણ કરડી ખવાય' એ કહેવત પ્રમાણે એમણે રસોઈની કળામાં પારંગતતા મેળવી. વળા માતા-પિતા ધાર્મિક વૃત્તિવાળાં હોવાથી સેવાપૂર્ણમાં પણ એમનું ચિત્ત પરોવાયું. આ સંસ્કાર એમના જીવનમાં હંમેશના સાથી જ્યાં બની મથેલા તપ-જપ અને ઉપવાસ તો એમના નિત્યના સદ્વાસી હતા.

૧૪ વર્ષની વયે દાસરાના શ્રી. દિનકરરાવ દેસાઈ સાથે એમનાં લગ્ન થયાં. આર્થિક સ્થિતિ નબળાં હોવાથી એમના પતિને પંચમહાદેવ જીલ્લામાં જંગલખાતામાં ફક્ત સાત રૂપિયાના પગારની તોફરી નાની જિંમરમાં લેવી પડેલી એટલે વંદિતાબહેનને નાનપણથી ઘરનો ભાર વહેવા પડેલો ને દુઃક પગારમાં જીવનનિવોહતું પુફ ફરવાનું એટલે ૧૪ વયે સહન કરતું પડેલું છતાં માતાપિતાના સીંચાણેલા સંસ્કારગળ વડે એમણે જીવનનાવ ધપાએ રાખ્યું હતું. થોડા વખત પછી એમના પતિને વડોદરા રાજ્યમાં જંગલખાતામાં તોફરી મળી મધ, અને ત્યાં એમની કાબેલીયતથી તેઓ સારા હોદ્દે પડેલેલા પણ આ તોફરીના કારણે તેમનો જીવનનો ઘણો સમય ગામડામાં ને જંગલમાં બંધન થયેલો, એથી એમને સામાજિક પ્રગતિઓનો લાભ ન મળ્યો; પણ કુદરત બે ને ધર્મ ઉપર એમનું મન યાત્રી પામ્યું. ફક્તકાંતો શોખ તો એમનામાં જોતપ્રોત હતો. ને અમે ત્યાં રહે તો પણ આંગણામાં બગીચો ન હોય તો એમને એન ન પડે.

૧૬ વર્ષના લગ્નજીવનમાં બે પુત્ર અને એક પુત્રીના તે માતા બન્યાં ને ૩૦ વર્ષની

નાની વધે વિધવા થયાં. વૈધવ્ય આવ્યા પછી એમણે ભાગ્યે જ અન્ન લીધું હતું. મોટા ભાગ તેઓ મદા-કોશી ઉપર રહેતાં ને કોઈ વખત ફળાહાર કરતાં. થોડી આવકમાં સંતાનોની જીવણી ને જીવનનિર્વાહનો બોજો હોવાના કારણે તેમણે આયું તપસ્વીજીવન ગાળવા માંડેલું એમ પણ કહેલાક માને છે. તેમણે પોતે તો એ સંબંધી અક્ષર પણ કોઈને કહ્યો નથી. આજે એમના મોટા પુત્ર હરકાંત દેસાઈ બીકા-નેર રાજ્યમાં રહેવાના ચીફ ઓડીટર છે અને બીજા પુત્ર ઇન્દ્રકાન્ત દેસાઈ શ્રીલંકા રઠ્ઠીથોમાં ભાગીદાર છે ને પુત્રી સુનાબહેન વડોદરા મહિલા સમાજનાં કાર્યકર્તા છે.

શાંત, સરળ, સહનશીલ અને મીલનસાર સ્વભાવને કારણે એમને કોઈ દુસ્મન ન હતું. જે એમના સહસાસમાં આવતા તે એમની તરફ માન અને પ્રેમથી એમના અંતરંગ બની જતાં. સેવા એ એમનો મુદાગ્રેષ્ઠ હતો. પોતે અપંગ હોવા છતાં સાસરીયાં કે પીપરીયાં તો શું, પણ સગાસંબંધી કે આડોશી પાડોશીને પણ એવા પ્રસંગે મદદ કરવા-મદદગાર બની સેવા કરવા દોડી જતાં, ત્યાગ ને સેવા એમના મહામત્રો હતા.

ગરીબાઇને કારણે એમને બીડ તો રહેતી, પણ એ દુઃખ એમણે કોઈ પાસે ગાયું નથી. આર્થિક બીડને પહોંચી વળવા એમણે જરી-બરત અને બરતણુંથળું કામ કરવાનું સ્વીકારેલું, ને આડોશીપાડોશીને પણ એ શીખવેલું.

ધાર્મિક વૃત્તિનાં જે બીજા બાળપણમાં એમનામાં રેપાયેલાં તે મોટી ઉમરે વીકર્યાં ને એમણે માતાજીની ભક્તિમાં દીલ બેઠું. સાંત આહ-કલાક સુધી સેવાપૂજા અને ભજન કરીને કરતાં. શુકરે તો ખાસ ભજનમંડળી જમાવી મોડી રાત સુધી ભજન ગાતાં-સાંભળતાં. સુરતના માધમંડળની સજ્જતામાં એમનો મોટો કાળો હતો. એમનાં ભજનો સાંભળવા

આહાજીવી માંડીને મુસ્લીમ ખીરાદરો સુધી સર્વ કોઈ નાત-જાતનો ભેદ ટાળાને આવતા.

શારીરિક અપંગતાને કારણે માતા પાસે રસોઈનું કામ શીખેલ વંદિતાબહેન રસોઈ વિદ્યામાં પારંગત હતાં એટલે એમણે 'રસોઈનું રસાયણ' નામે પાકશાસ્ત્રનું પુસ્તક લખ્યું ને જોતજોતામાં લોકપ્રિય બનીને બે ત્રણ આવૃત્તિ સુધી પહોંચ્યું.

શાંત સ્વભાવનાં વંદિતાબહેન આ વર્ગે કારતક વધી ૨ ને દિવસે મૃત્યુની ગોદમાં ચીર-શાન્તી પામ્યાં.

શાહબાદી અશરક પહેલવી

ધરાનની ૨૭ વર્ષની રૂપાળા અને સીધા સોટા જેવી શાહબાદી અશરક પહેલવી તેના દેશમાં સામાજિક સુધારણા માટે તનનોડ મહેનત કરી રહી છે. તેની બેડકા બાઈ ધરાનના શાહને પ્રભાતી ગરીબાઈ અને તેમના સામાજિક પ્રશ્નોના ઉકેલમાં મદદ કરવા તેણે દેશપરદેશમાં એ વિષયમાં કામ કરતી સંસ્થાઓનો પરિચય અને તેમની કાર્યપદ્ધતિ નજરે જોવા હમણાં જ અમેરિકાનો પ્રવાસ કર્યો છે. અયપણમાં ટેનીસ અને રમનખમતની શોખીન આ શાહબાદીએ બધું છોડીને આજે આ એકજ પ્રશ્નમાં જીવન ઓતરોત ક્યું છે.

હાહાના કારણે લોકોનો પસારો ધરાનમાં

ત્રણ વર્ષ પછી તે ૧૭ વર્ષની થઇ, તે વર્ષમાં તેના માતા પિતા બન્ને અવસાન પામ્યાં અને બે બાઈ અને એક નાની બહેનના બરણુ યોગજીનો ભાર પણુ એના ઉપર આવી પડ્યો. હુંકા પગારમાં પણુ એણે પોતાની ફરજ અદા કરી.

દારના કારણે કુટુંબમાં કેવું દુઃખ આવી પડ્યું એ એની નજર સમક્ષ હતું એટલે એણે ધરમાંથી દારને વિદાય આપી દીધી. તેના પિતા હદ ઉપરાંત દાર પીતા ને એને કારણે એમનું અવસાન થયું હતું. આથી ફ્લોરેન્સે દારનિષેધ માટે પણુ પ્રયાસ કર્યો ને ઘણાને દાર છોડાવ્યા.

૧૯૧૭માં તે ૨૪ વર્ષની થઇ. તે વખતે યુનીયનના ડીરેક્ટર ઓશીસર તેની પાસે આવ્યા ને તે બધો વખત ઓશીસ સાચવે એ રીતે તેમની નીમણુક કમીટીએ કર્યાના ખખર કહ્યા. પોતે એવી જવાબદારી ઉપાડી શકે કે કેમ, એટલી શક્તિ પોતામાં છે કે કેમ, તેને માટે એ શંકાશીલ બની ને બે અઠવાડીયા સુધી વિચાર કર્યો પછી એણે એ જગ્યા સ્વીકારી.

આ નોકરી સ્વીકારવામાં એક મોટું કારણ હતું. તેના બાઈ અને જોની સાથે તે પરણવાની હતી તે જુવાન, એ બન્ને લગાઈમાં મૃત્યુ પામ્યાના સમાચારથી એને જે આઘાત લાગ્યો હતો તે દુઃખ આ કામમાં ચૂંચાવાથી ઓછું થાય એ દષ્ટિએ એણે આ જગ્યા સ્વીકારી હતી. પણુ એની શક્તિ વિકસતી જતી હતી. ૧૪ મહિના પછી તેની ગ્રુસેરટર બદલી થઇ ત્યારે તેણે પોતાના ડીરેક્ટરમાં બે બહેને ૩૬ શાંખાઓ બોલીને યુનીયનનું કામ ધણું વધારી દીધું હતું.

અર્ધ લગાઈમાં એણે સાઉથ વેસ્ટ રીજીયોનલ કંમીશરના ટ્રેડ યુનીયન તરફથી સલાહકાર તરીકે કામ કર્યું. તે બધા પ્રદેશની અને કઈ રીતે વધારે કામ ઉતરે એ દષ્ટિ એનામાં હોવાથી મજૂર પ્રધાન બેબીને તેને જોઈને

સલાહકાર કમીટીમાં લીધી હતી અને તે કમીટીમાં કે. ફ્લોરેન્સ એકલી સીમેન્ટર હતી.

૧૯૪૨ સુધી તે ટ્રાન્સપોર્ટ અને જનરલ વર્કસ યુનીયન—જે ફુનિયામાં મોટામાં મોટું યુનીયન છે—તેની ગ્રીડ સી ઓશીસર તરીકે કામ કર્યું. એન્જનીયરીંગમાં સીએને ફેટલો પગાર મળતો જોઈએ એ સંબંધી વાટાઘાટો કરવામાં એણે મોટો ભાગ ભજવ્યો હતો અને એ રીતે એ પ્રથમ તે સરકારી કમીટીઓ, ફુનીયાની મજૂર ઓશીસ, અને ઇન્ટરનેશનલ ફેડરેશન ઓફ ટ્રેડ યુનીયન પાસે રજુ કર્યો હતો.

૧૯૪૪માં મી. બેબીને ધરમાં કામ કરનાર સ્ત્રી નોકરો માટે એક સલાહકાર કમીટી નીમી તેમાં કે. હેન્રીકોને પણુ લેવામાં આવી હતી. ત્યાં તેણે કે. વાયોલેટ મર્ષમની સાથે સહી ખાનગી તપાસ ઉપરથી એક રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો હતો. તે રિપોર્ટ ૧૯૪૫માં પ્રગટ થયો હતો, અને તે ઉપરથી ધરમાં કામ કરનાર નોકરોના હિત માટે નેશનલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ હાઉસ વર્કર્સની સંસ્થા અસ્તીત્વમાં આવી.

૧૯૪૭ના સપ્ટેમ્બરમાં—તેને 'કેપેનીયન ઓફ બ્રીટીશ એમ્પાયર' નો ખીતાબ મળ્યા પછી નવ મહિને— ટ્રેડ યુનીયનની જનરલ કોન્સીલના પ્રમુખ તરીકે તેને ચુંટવામાં આવી છે, અને સીત્તર લાખ મજૂરોની માર્ગી તરીકે કામ કરવામાં તે ગૌરવ લે છે. તે કહે છે કે 'આ કામ મારી જીંદગીનું ખૂબ છે ને ફુનિયામાં આ સિવાય મારે માટે બીજું કંઈ કામ નથી.'

* આમતી હેડી સીલ્વીયા વીલ્સ

ફુનિયામાં સહુથી વધુ પૈસાદાર બાઈ મોણ છે ? એમ મોઈ પૂછે તો ડોરીસ ડ્યુક અથવા બાર્બરા હટનનું નામ તમે આપવાનાં. પણુ તેના કરતાં વધારે પૈસાદાર બાઈ તો છે ગ્રીન વીલ્સ. એ ૭૫ વર્ષની ૧૮૦ પોંડ વજનની

છ ફીટ ને એક ઈંચ લંબી છે. એનું આખું નામ હેડી સીસ્વીઆ હાઉલેન્ડ ગ્રીન વીલ્સ. આ બાપ્તિસ્મ એની જીંદગીમાં કદી ફેરિયાદ પડાવ્યો નથી. તે ન્યુયોર્કની વતની છે.

તેની અંત આવકમાં તેની જગીર, મ્યુનિસિપલ બોન્ડ્ઝ, તેલના કુવા અને મન્ડ-સ્ટ્રોયલ શેરો અને જમીનની પેદાશમાંથી તેને દર વર્ષે ૧૨,૫૦,૦૦૦ પૌંડની આવક છે. તેની પાસે અત્યારે પચાસ લાખ પૌંડનું અવેરાત છે. એની ન્યુયોર્કની જગીર ઉપરાંત આદીઆ, મીચીગીની, વર્મોન્ટ, ફ્લોરિડા અને મીસુરીમાં પણ એને મકાનો, ખેતરો વગેરે એસ્ટેટ છે.

તે લોકોને ખુબ નોતરતી ન હોવાથી લોકો એને ખુબ ઓળખતા નથી. કારણ કે તે ખુબ સાદાધર્મી રહે છે અને કોઈ વખત બહાર જાય તે સિવાય ન્યુયોર્કની મેંપમાં આવેલ ૧૧૧ શ્રોડવે સ્ટ્રીટમાં પોતાની આકેશમાં રોજ નીચ-મીત કાંમ કરે છે.

ગઈ સદીમાં અમેરિકાની મોટામાં મોટી ઓછારાઈ મીસીસ હેડી ગ્રીનની એ દીકરી વાય. મીસીસ હેડી ગ્રીનની કરકસર એ કંજુસાઈનો નમુનો ગણાતી અને તે ઉપરથી ટેલવીઝ નવલ-કથાઓ લખાઈ છે ને એક બે સીનેમા ફિલ્મો પણ ઉતરી છે.

હેડી ગ્રીને પોતાની આદીકરીને ખુબ ચુસ્ત તળે ઉછેરતી મોટી કરી હતી. તેનું જયપણ તદ્દન મિત્રવીરોહણ વીર્યું, કેમકે બહારના કોઈ સાથે તે હળવામળવા દેતી નહિ, છતાં જ્યારે એ ઉમ્મરલાયક થઈ ત્યારે ટોળાજીવ ઉમેદવારો તેને વરવા ઉભરાવા લાગ્યા હતા.

હેડી- ૩૭ વર્ષની ઉમ્મરે હેડી સીસ્વીઆએ ૧૪ વર્ષના એક કરોડપતી શ્રી. મેથ્યુ એસ્ટર વીલ્સ સાથે લગ્ન કર્યું.

૧૯૧૬ માં તેની મા હેડી ગ્રીન અવસાન પામી ત્યારે ગ્રીન કુટુંબની કરોડોની મીલકતની એ વારસ જની, અને એ પૈસાનો વારસો

ગયા મહિને થયેલી ૧૯૪૭ની મીસ બેલ્જી. વમની સૌંદર્ય દરિયાઈમાં ૧૮ વર્ષની મીસ વેટ ફાઉસ પહેલી આવી. એ લુગ્ઝેમ્બર્ગની રહીશ છે અને આઠ દરિયામાં પહેલી આવી છે.

મળતાં જ તેના વિચારો ખલ્લાલ ગયા. તેણે પેનીએ પેની ખચાવવાનો એનો કુટુંબગત વારસો પણ જીવનમાં ઉતાર્યો, અને એથી એ જન્મતથી જુદી પડી ગઈ. તેણે પોતાની મીલકતના રક્ષણ માટે ટ્રસ્ટ કર્યું અને તેના વહીવટ કરવા વિશ્વાસ નોકરો રોક્યા, ને પોતે વાનગરજ જીવન સ્વીકાર્યું.

આને તે બાગ્યે જ કાઢતી મળે છે. માત્ર તેના બે અંચત નોકરો સિવાય તેની પાસે કોઈ જ નથી. જે થોડા માણસો તેના સહવાસમાં આવેલા છે તે કહે છે કે, દુકાને દુકાને ફરીને માલ ખરીદવાનો તેને શોખ છે. જ્યારે તે માલ ખરીદવા આવે છે ત્યારે રસ્તામાં પોતાની ગાડીમાંથી ઉતરી ગઈ, એ પગે ચાલોને દરેક દુકાને જાય છે, અને તેના સાદા પડેરવેશથી તેને નહિ ઓળખનાર દુકાનદાર ખીજ હાંમલાઈ આવેલા ધરાક તરફ પોતાનું ધ્યાન રાખી આની સામે નજર પણ નાખતા નથી. અતિ કલાકો સુધી રખડીને સોંધામાં સોંધી કિંમતની વસ્તુઓએ તે ખરીદી જાય છે.

તમને ટેલીફોન જીવનમાં તેનું નામ નહિ જડે, કે વર્ષની નોંધણીત વ્યક્તિઓની માહિતી

એ બેઠકમાં એમ હતું કે 'બહારથી ઉચ્ચ સ્થિતિની કન્યા, દીકાવત મહારાજ પાસેથી બ્રહ્મચર્ય સેવકાવીને-પરણ્યવી.' આ હરાવે અમારા અને પરપ્રાંતમાં ચાલતા ઓરતના વેપારને ખૂબ વેગ આપ્યો. અમારી સ્થિતિએ આ હરાવ ક્યો તે વખતે સ્થિતિમાં બાળવિધવાનો પાર નહતો. એ વિધવાઓને સ્થિતિમાં પુનર્લગ્ન કરવાની છૂટ આપવાથી અનેક અનર્થ અટકત. પણ દુઃખી વિધવાઓની કોને પડી છે? સમાજને તો પુરુષોની ચિંતા છે. બસ, ઉપરનો હરાવ થયા પછી તો અમારી સ્થિતિના પુરુષો ગુજરાત, કાશિયાવાડ, પંજાબ, ગઢવાલ, હરિદ્વાર, રજપૂતાના વગેરે રથો ને પ્રાંતો પૈકી જ્યાં મોટી ઉંમરની વિધવા કે કુમારિકાઓ, મુંદર ને ઓછે બાલે મળે છે ત્યાંથી, પરણી લાવવા માંડ્યા. ખાસ કરીને મધુરા ને હરિદ્વાર આજુબાજુથી ધણી ઓરતો આ રીતે અમારે ત્યાં આવી.

સીંધમાં આ વેપાર વ્યવસ્થિત રીતે ચાલતો. અમારી સ્થાતિના કુળગૌરવો પોકરણા બાહ્યોર્માના કેટલાક પારકી બહેન દીકરીને હાથ કરી વેચનારી ટાળીઓ માથે નિસ્તેબ્ધ ધરાવે છે. આ ગૌરવો યાત્રા નિમિત્તે વારંવાર મજ તરફ જાય અને ત્યાં પોતાના વિધુર કે મોટી ઉંમરના યજ્ઞમાન બાટિયાઓને કન્યાઓ મેળવી આપવામાં મદદ કરે.

આવી રીતે આવેલી બાઇઓ ભાગી પણ જતી. તેના કેસો પણ થયા છે. થોડા સમય પહેલાં અમારી સ્થિતિમાં આગેવાન ગણાતા એક કુટુંબનો એક વૃદ્ધ અને રોગી પુરુષ હરદ્વાર તરફથી આવી એક બાઈ પરણી લાવેલો, તે બાઇ ધરના રસોઇયા સાથે ભાગી ગયેલી. પછી તેનો કેટલાં કેસ ચાલ્યેલો. એમાં ભાગનાર બાઇએ કેટલાં નોકાવેલું કે 'મારા બાપે રૂ. ૫૦૦૦ લઇને એક જીવાન બાટિયા સાથે લગ્ન કરી આપેલાં. અહીં આવી ત્યાં તો

જીવાન બાટિયાને બદલે તેના છુદ્દા કાઠાની સ્ત્રી મને ગણાવવામાં આવી. મારા બાપનું ગામ હોડપા પછી, આ વૃદ્ધ ને રોગીની સ્ત્રી તરીકે મને ગણવામાં આવી છે. એથી ગમ-રાધતે હું નાસી ગઈ હતી.' આવી જ રીતે દૂર દેશવરથી આવેલી પંચેક સ્ત્રીઓ પોતાના વૃદ્ધ પતિ મરી જતાં ક્યાંક પલાયન કરી ગયાના દાખલા મારી જણાવ્યા છે.

સત્યામહની લગ્નમાં ભાગ લેતાં મને જોલવાસ મળેલો. હું જોલમાં હતી ત્યારે, ગુન્ડેશ્વર સ્ત્રી-કેટીઓને મળતી અને તેમના સુખદુઃખની વાતો સાંભળતી. એ વાતોમાં મને બધું જણવાનું મળેલું. ઓરતોના બ્યાપારે સ્ત્રી જાતિનો બચકર અધઃપાત ક્યો છે. કરાંચી જોલમાં અપો ડગ્ગન જેટલી સ્ત્રીઓ તો પારકી બહેન દીકરીને ફસાવીને તેને 'વેચી' નાંખવાનો ધંધો કરતી ટાળીઓમાં સામેલગીરી રાખવાના કારણે જ જોલ મોગવતી મેં જોઈ હતી.

આ બાઇઓ પૈકીની એકને કારખાના ને સિકારપુર વગેરે રથો ચાર-છાકરીઓને વેચવાના ગુન્દા બદલ સગ્ન કયેલો. એક બીજી બાઇએ યુ. પી. માંથી એક છોકરીને નસાકી કરાંચીમાં વેચેલી તે બદલ તેને જોલ મળેલો. અને બીજી ત્રણ બાઇઓ સાત સુલભમતોની બનેલી એક ટાળીમાં સામેલ હતી. આ ટાળીએ અનેક નિર્દોષ સ્ત્રીઓને ફસાવી હતી.

આવી જ રીતે સફર સેન્ટ્રલ જોલમાં પણ મેં પારકી બહેન દીકરીને જગાવી વેચવાના ગુન્દા બદલ સગ્ન પામેલી પચીસ જેટલી સ્ત્રીઓ જોલ હતી. આ બધી સ્ત્રીઓ સરવાળે હરામખોર પુરુષોની હથિયાર બનેલી જણાઈ હતી. અને નવાઈની વાત છે કે પારકી બહેન દીકરીને ફસાવનારી આવી ટાળીઓ પુરાવને અમાલે કેટલાંથી મોટે ભાગે છૂટી જાય છે. પારકી બહેન દીકરીને વેચવાનો વેપાર

ફેટલી બચકર રીતે ચાલે છે એની માહિતી પણ મને જોલમાં મળી હતી. બે ગુજરાતી બાપુઓ-જે સઘર જોલમાં હતી તેમણે સુરત તરફનાં ગામડાંમાંથી એક છોકરીને બેશુદ્ધિની દવા ખવડાવીને ઉપાડેલી, અને પછી એ છોકરીને સઘરમાં વેચેલી.

બે સીંધી વાણીયણે જોલમાં હતી. તેમણે એક બાપને વેચેલી. આ કયા ત્રાસજનક છે. વેચાયેલી બાપરો પતિ કુદ્દ હતો. દારૂના નશામાં એ ધણીએ માર મારીને બાપને ઘર બહાર કાઢી મૂકેલી. આ વાતની જાણ થતાં પેલી બે પેટાની એકે ધણીના જૂદાનો ભોગ થઈ પડનાર કુખી બાપને ખોડું આશ્વાસન આપી ફસાવી હાથ કરી, અને છેવટે હજાર રૂપિયામાં શિકારપુરમાં વેચી મારી હતી.

ફેટલાક ધણીઓ પોતે પોતાની ઝોરતોને પસા મારે આવી ટોળીઓના હાથમાં વેચી દેતા હોવાનું પણ ખતે છે. એક ઝોરતને તેના ધણીએ એક સીંધી વાણીયાને સઘરમાં આપેલો રૂપિયામાં પ્રથમ વેચી, અને પછી પોતે જ પેલા સીંધી વાણીયાને 'હું તેને ધણી છવતો છું, ફરિયાદ કરોશ.' એમ દમદાટી દઈ પાછી લઈ ગયો. પણ ત્યાર પછી પેલા સીંધી વાણીયાએ આ સંબંધે ફરિયાદ કરી, અને તેના પરિણામે ધણીએ જોલ ભોગવી.

અને આવી તો ફેટલીય બહેનોના ગ્રમ રીતે વેપાર ચાલતાં હશે તેની ઠાનું ખર છે ?

આમ આપ જોશો કે સીંધીમાં પણ આ વેપાર અનેક રીતે ચાલતો. ખરી વાત એ છે કે સીંધીમાં તો ગુજરાત કાઠિયાવાડ કરતાં બચકર રીતે આ ધંધો ચાલો રહેતો હતો. આ રીતે તો સાંભળતાં કંપારી છૂટે એવી દશામાં અમન કે અનણુમાં ફસાયેલી બાળાઓ સખડતી હશે, સમાજના શિક્ષિત બાપુઓએ આ રોગ ટાળવા બનતું કરી છૂટવું નેહ્યું.

શાને ?

છવન . જલના પગથારે
ઉંચા નીચા છોને થાએ
જીતરના ભણકાર સમા એ
વધો-આંધુએ શાને ?

હુંખ ભયો અંતરના ગાને
સાચા ખોટા જતરને
જલાવ માનવ સુખ હુંખને
આતમશ્રદ્ધા પાને.

સમાજની લીધણ ચક્કીમાં
રોતાં હસતાં બાલી શાને ?
દુદરથનાં તાડવ તાને
આહાલેક જગાવાને.

વસુધરાના વસલ દેહે
વીજળી વાળંતારો ગાળે
નૂતનશ્રીની ફેશન કાળે
પ્રાંતલાના ઝોડા શાને ?

સરોવર, સરની સંધ્યાએ
વેણુનાં તૈણા અમકારે
પ્રકુલતાના પુષ્પ પરાગે
જહાંગીરી શાને ?

ઝોંચીંતી માનવની કાળે
ધીમેથી રહીં કોયલ ટહુકે
ઉત્કચ્છી મુદ્દ સુધતાની
મોહીની શાને ?

મિંદુ મિંદુના જવાબામુખી
ભોગાળે શાને ભાવિના
ફંધાએલા હૈયાને આરે
આ વતુલો શાને ?

છખોલકાસ કુખાવત

લોટરી જેવું ગણાતું

લ.મ.જીવન

અનુવાદક:

શ્રી. 'પરાગ'

*

લ.મ.જીવન એક કોષ્ટકો ન રહ્યો છે અને કોષ્ટકો ન રહેવાનો છે. દુનિયા આરંભાષ્ટ ત્યારથી લક્ષ્મીના પ્રયામો કે સ્વરૂપમાં અનેક પદ્ધતિઓ આપ્યા છે. છતાં લક્ષ્મી કોષ્ટકો એના એ ન રહ્યો છે. ગમે તેવા લગને લક્ષ્મીના સામા-જિક કાયદાઓમાં આધારમાં આવે અને તે ગમે તેટલા સુંદર અને ગમે તેવા ડાહ્યા ધારાસભ્યો એવો રેખા હોય, છતાં લક્ષ્મી એક કોષ્ટકો ન રહેવાનો છે. સધળા મનુષ્ય એકસરખા હોતા નથી, એટલે કોઈ પણ મુગમાં લગને કાયદો એવો ઘડી નહિ શકાય કે જે લક્ષ્મી કોષ્ટકોને હંમેશ માટે ઉઠેલી રહે. દરેક પત્ની એમ ધ્રુવ છે કે, તેને આદર્શ અને અનુકુળ પતિ મળે, પણ કોષ્ટક પત્ની આદર્શ પતિ અને કોષ્ટક પણ પતિ આદર્શ પત્ની બાગ્યે ન મેળવી શકે છે. દુનિયા માટે આ વસ્તુ અપવાદરૂપ ન તીવડી છે, આ કારણે ન લક્ષ્મી લોટરીની ઉપમા આપવામાં આવી છે. લોટરી અસંખ્ય ઉમેદવારોમાં થોડાકોને ન લાગે છે તેમ લક્ષ્મી લોટરીના પરીણામે કોષ્ટકો ન થોડા પત્ની કે

થોડા પતિ મળે છે. વાસ્તવિકતા તો એવી ન રહી છે અને એવી ન રહેવાની છે. મનુષ્યના માનસ અને દુનિયાના પ્રચારને લગતો આપણો અનુભવ એવું ન કહે છે. આ કાયદોને ઉઠે ન નથી, એવું પણ નથી. આ કાયદોને ઉઠે છે, પણ સામાજિક ધોરણે એ ઉઠે કદી આવવાનો નથી. એનો ઉઠે વ્યક્તિગત રીતે ન આવી શકે છે. પતિ અને પત્ની આ દુનિ-વાર્માં સુખી થવા ધ્રુવોમાં હોય—પોતાને માટે સ્વર્ગ વસાવવા ધ્રુવોમાં હોય, તો તેઓએ અરસપરસ સમાધાન સાધી લેવું જોઈએ. પોતાના સંયુક્ત જીવન અને સંયુક્ત હીત માટે અરસ-પરસ ભોગ આપવો, અરસપરસ અનુકુળ થઈને રહેવું, લાગણીવિદ્યાને જતા કરવા, પ્રતિ-કુળ માનસ, વિચારો અને વશ્યોને સુધારી લેવા જોઈએ, અને એ રીતે ન લક્ષ્મી કોષ્ટકોને ઉઠે આવી શકે છે. હંમેશા પતિ અને પત્ની બંનેના દ્રષ્ટિબિંદુની એકતા નહિ પણ સુમેળ થોળાય એ આ કાયદોને ઉઠે છે. આ વસ્તુ દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખીને વર્તવાથી નવપરિણિત પતિ-પત્નીઓ પોતાના અને પોતાના બાલ-ખર્ચાઓ માટે સ્વર્ગ સર્જી શકશે. લ.મ.જીવનની સફળતાનો આ એક કીમીયો છે, અને તે કદી નિષ્ફળ જતો નથી; પણ તે માટે સંજુરી, સંતોષ, હતાપણુ, સહનશીલતા અને સંયમ જેવા ગુણોની ખીલવણી કરવાની આવશ્યકતા છે. આપણા આજના લ.મ.જીવનનું સુજીવન એ પ્રકારે કરવા આજના મુલક-મુલતીઓ સમજતા થશે ત્યારે આપણું લ.મ.જીવન સ્વર્ગમાં બનશે.

લક્ષ્મી શું છે? લક્ષ્મી એ એક પ્રકારની લોટરી છે કે જેના થકી આંતરે પુરુષ અને પતિને પત્ની મળે છે. ત્યારે આણું બને છે ત્યારે આશ્ચર્ય પામવાની જરૂર નથી. દરેક સ્ત્રી ન્યાંસુધી તેનાં લક્ષ્મી થયો ન હોય ત્યાંસુધી એ નથી જાણતી કે તેના જીવન-મરણનો સંગાથી કેવો હશે—કેવો મળશે? અને પુરુષ માટે

પણ આતું જ બને છે. ત્યાંસુધી તે પરણીને તેની જીવન-સહચરીને ઘેર નથી લાવતો ત્યાંસુધી તે પણ એ વાતથી અજાન હોય છે કે-ગોરના શ્વેદોચ્ચાર સાથે જેના જીવન-મરણની ગાંઠ મારી સાથે બાંધવામાં આવી છે એ કોણ છે ? કેવી છે ? કોણ કોના ભાગ્યથી સુખી થયું—કોણ કોના ભાગ્યથી દુઃખી થયું, અને આપણું ભાગ્ય સુધારવા આપણે શું કરવું જોઈએ, કેટલી સાવચેતી રાખવી જોઈએ, એ વિચારીએ.

જે સ્ત્રીને નિષ્કુર પતિ મળ્યો હોય તે ખીચારીના જીવવાના કોડ, પ્રેમના ઉછાળા, પ્રેમ-તરંગ એક પળમાં દૂર થાય છે. ત્યારથી એ બાણી જાય છે કે હવે તે તેના પતિના “મનની રાણી” કે “આંખોનું અંજન” નથી રહી. પણ એમાં સ્ત્રીનો દોષ શું ? તેનો પતિ કેવા નહોતો વાંકો માટે કે પિતા વાંકે વારંવાર તેને ધિક્કારે છે અને મિત્રોની હાજરીમાં ગણે દષ્ટ હલકી પાડે છે અને ખીન્નું શું શું નથી કહેતો ? આવી ખીચારી સ્ત્રી કંટાળાને એક દિવસ પોતાના જીવનનો અંત લાવે છે.

વેપારી પતિ એ પત્નીનો સાચો પ્રેમી હોય છે. તેની પત્નીના સુખ માટે એ દરેક વસ્તુ હુંટારી શકે છે. પણ અફસોસની વાત છે કે તેની પાસે એટલો સમય પણ નથી હોતો કે તે એની પત્ની સાથે જમતાં જમતાં પણ બે મીઠી વાતો કરે. જરા નવરો હોય તો પત્ની સાથે વાતો કરવાને બદલે તે છાપાઓમાંથી બજારના ભાવો વાંચતો હોય છે. અને આમ જલ્દી જલ્દી જમી લઈ તરત જ બજારમાં ચાલ્યો જાય છે, અને ધંધાની લેતીદેતીમાં પડી જાય છે. આખો દિવસ ધંધાની ધમાલમાં રાયે છે. રાત્રીના બ્યારે મોડો મોડો પાછો ફરે છે ત્યારે સાથે હાથ લેતો આવે છે અને આવતા વેંત જ પથારીમાં ઉંઘવા માંડે છે. પત્નીને બે ઘડી ફરવા લાઇ જવા માટે તેની પાસે સમય ક્યાં છે ? છતાં એની પત્નીને એટલો

સંતોષ છે કે, તેનો પતિ સારો છે. એનો પતિ પણ માને છે કે તેણે તેની પત્નીને સુખી કરવું તેને જરૂરી અને મોગજોખની ચીજો પુર પાડી છે. છતાં એની પત્ની સુખી નથી, આનંદીત નથી. આખી-જીંદગી એ કંઈક પ્રાપ્ત કરવા ઝંખે છે. શું ઝંખે છે એ તો પત્નિ ખૂદ નથી જાણતી. એના જીવનની દોર તુટતી નથી, છતાં તેણીનું જીવન તેણીને બારફ મારે છે. પતિથી એની બેચેની જોઈ જતી નથી. પણ મૂર્ખ એ નથી જાણતો કે નથી સમજી શકતો કે ‘પ્રેમ કરવો અને મેળવવો એ જ ખર્ચ જીવન છે; એ જ ખરી જીવનની મજા છે.’

મીઝજી પતિના જોર, ધાક અને હુકમ ધરમાં વધુ પડતો ભાગ મજાવે છે. એના પ્રભાવથી ધરનો આનંદ દૂર ચાલ્યો જાય છે અને કેવળ રમશાન જેવી શાંતિ હોય છે. એના આવા સ્વભાવને કોઈ પણ જાતનો આનંદ રીઝવી નથી શકતો. વાતવાતમાં—ચાહ, કોરીના સ્વાદમાં પણ તેને પત્નીનો વાંક દેખાય છે. માને છે કે મારી પત્ની કરતાં મારી માતા મને વધુ સ્વાદીષ્ટ ચાહ, કોરી બનાવી આપતી. મારી પત્ની કરતાં મારી માતા લાખ દરજ્જે સારી હોતી. આવા પતિની પત્ની આખો દિવસ જોરીના પરદા તેમજ ધૂળ સાફસુક કરવામાં લાગી રહેતી હોય છે. ક્યાંયથી થોડી માટી મળ્યા જાય તો ઘર-રસોડું હાંપવામાં સમય પસાર કરતી હોય અને તેમાંથી નવરાશ ન મળતાં રસોડામાં કદાચ જૂલ થઈ જાય તો પતિદેવ મીઝજી ખાવે—પણ એ કદી ન વિચારે કે ગૃહના અન્ય કામોમાંથી તેણીને મરવાની પણ કુરસદ ક્યાં મળે છે ? જ્યારે જ્યારે આવા મીઝજી સ્વભાવના પતિદેવને ક્યાંય બહાર જવાનું હોય તો કલાકો પહેલાં ઘરે આવીને આમતેમ આંટા મારશે અને સાથે સાથે પોતાની લવારી પણ ચાલુ રાખશે...સાંભળે છે કે ! કેટલી વાર છે ? મારે બહાર જવાનું મોડું

થાય છે. તું તો સાવ ઢોર જેવી છું. તૈયાર થતાં વાર ફેટલી? અને બીચારી બહારથી આવેલી કે કામકાજમાંથી માંડ પરવારેલી પત્નીને ન તો કપડા બદલાવના સમય આપે છે—ન તો હાથ-પગ ધોઈને સ્વસ્થ થવાનો સમય આપે છે અને પત્ની પર ખોટો સુરસો કરી ચાલ્યો જાય છે.

કંજુસ પતિ આખો દિવસ હીસાબ દીતાખતા વખતમાં ફસાએલી રહે છે. વર્ષમાં એકાદ સાડી તેની પત્ની માગે તો લાવવામાં મહાંતરણ કરે. હું વર્ષોથી એક કોટ પર ચલાવું છું—એવી વાત સંભળાવે. કેમકે પશુ વસ્તુ તકામી જાય કે બગડે, કાંઈ વસ્તુ ભાંગે તો એ તેનાથી સહન નથી થતું. આવા કંજુસ સ્વભાવનો પતિ ચમડી જાય પશુ દમડી ન જાય એ કહેવતને બરાબર ગોખી રાખીને લાખોપતિ બને છે. પશુ ત્યારે જા ફુનિયા ત્યજ એ ચાલ્યો જાય છે, ત્યારે એનું ધન એની સાથે નથી જતું અને પાછળ મુકી ગયેલા ધનને તેના સંતાનો લગાઈ ઝગડો કરવામાં, વૈભવવિલાસમાં કે જુગાર ખેલવામાં ખર્ચાઈ કરે છે.

અહોભાગ્ય છે એ સ્ત્રીના જેને આદર્શ પતિ મળ્યો હોય. આવી પતિ દરેક બાબતમાં તેની પત્નીનું જતન કરે છે, મનની મુંઝવણને સમજાવવામાં એ નિઃસંકોચ સહાય કરે છે. પ્રેમની મજબુત ગાંઠથી બંધાયેલાં બંને પોતા-પોતાની ફરજ પર કાયમ હોય છે, અને પોતાનું જીવન રાજપુત્રીથી-હિંમત-હિંમતમાં પસાર કરે છે.

જેમ પુરુષોના વિભાગો છે તેમ પત્નીઓ પણ જુદાજુદા સ્વભાવની જોવા મળે છે.

આજસુ પત્ની માટે ધરતું કામ એક જ જાળરૂપ હોય છે. ધરતી વસ્તુઓ આડી-અવળી તર્પા-તર્પા પડી હોય છે. પતિના કપડાં ફોટેલાં પડ્યાં હોય પશુ તેને કાણ સમિ?

ત્યાં પોતે જ પોતાના કપડાનું જતન ન કરતી હોય; ધરતી બહાર ક્યાંય ફરવા કે સાહેલીને ત્યાં બેસવા બંધે તો દાપ ટીપ-સોળ ઝુંગાર સજા બની-હનીને બંધે, પશુ ધરતી અંદર તો ફોટેલાં જુનાં કપડાં ઢસરડશે અને મેલાં કપડાંનો ગાંસડો. જેવું જીવન જીવશે. હુંકર્મા આવી સ્ત્રીઓ માટે એક શબ્દ પ્રચલીત છે: “કુવડ.” પછીથી પતિ સીધી વાત. ન કરે તો દોષ કોનો?

પરીશ્રમી સ્ત્રી આખો દિવસ ધર સ્વચ્છ રાખતી હોય છે. ધરતી છો તથા દિવાલોને પણ ધસી ધસીને સાફ કરે છે. બેડા પહેરીને સીધા ધરમાં ચાલ્યા આવનારને એ બે પાંચ સંભળાવશે. ‘હમણાં તો મરી મરીને સાફ કર્યું’ છે. અખબાર પાછું અહીં ફેંક્યું? ચોપડી કપાટમાંથી બહાર કાઢી ન હોત તો ન ચાલત? સંભળો છો? હાતર વંખત ફેંક્યું કે સીમા-ફેટની રાખ અહીં ન નાખો છતાં કેમ કંઈ ખ્યાલ રાખતો નથી? આવી સ્ત્રીના પતિ મહાશય આખો દિવસ બહાર ફેરે તેમાં આશ્ચર્ય શાનું થાય?

જે પુરુષને ચતુર પત્ની મળે એના અહો-ભાગ્ય ગણાય. આવી પત્ની પતિના દિલની-મનની મુંઝવણ દૂર કરે છે. પતિદેવના હિત-અહિતને બરાબર જોવાને એ પોતાની ફરજ માને છે. ત્યારે તેને લાગે છે કે પતિદેવ જુલ કરી રહ્યા છે અમર ક્યાંય જુલ થાય છે અને કામ બરાબર પાર નથી ઉતરતું ત્યારે તુરતજ કહેશે કે—‘મે’ તો તમને પ્રથમ જ કહી દીધું હતું કે આમ ન કરો.’ બીચારા પતિદેવને બેસતાં હિંમત ક્યાંય એન નથી પડતું. છતાં તેની પત્નીને નથી સમજતું કે તે ખુશ રા માટે નથી. તે પશુ શા માટે ખીજતી જેમ આનંદથી જીવન જીવતા નથી? અને આવી પત્નીને કેમ વ્યક્તિ એક દિવસ બચાવેને કહે કે તારા પતિનું ધન જુગારે છુટી લીધું છે.

તારા પતિનો આનંદ સરાજની પ્યાલીમાં છે,
ત્યારે ?

નિષ્કાળજીવે ભોગ થયેલ પત્ની માને છે
કે મારા સ્વામીને મારી જરાયુ ખેવના નથી.
ક્યારેય મને પ્રેમથી નથી બોલાવતા, આવા જ
વિચારોમાં તે ડૂબી રહેતી હોય છે. પતિની
સાધારણ વાતમાં પણ તેને જાણે કેમ ક્રાંતિ
ઝેર ચડાવેલ તીર માથું હોય એવો ભાસ
થાય છે. અને આવી ખોટી સંકામાં ને સંકામાં
ડૂબી રહેતી બીચારી હિરેરીયાના રોગનો
ભોગ બને છે. પતિને ક્યાંથી ખબર પડે કે
આ થોમ તેની નજીવી વાતનું પરીણામ છે !
હસતાં હસતાં રડી દેવું અને રડતાં રડતાં હસી
દેવું એ પણ એક શક્તિ છે ! નિષ્કાળજીવો
ભોગ થયેલી પત્નીને શ્રેઢી સાવધાની સાથે
રાખવામાં આવે તો એ સારી બની શકે છે.
કારણ એના હિલમાં કદી મેલ હોતો નથી.

કિરતારનો એ પુરુષે પાઠ માનવો જોઈએ
કે જેના જીવન સાથે આદર્શ પત્નીનું જોડાણ
થયેલ હોય. હંમેશા આવી પત્ની પોતાનું તન,
મન અને ધન પતિદેવના ચરણમાં અર્પણ કરી
પોતાનું સુખ પતિદેવ પાસેથી મેળવી લેતી હોય
છે. આવી પત્નીના મુખમાંથી નિકળતા ચમ્પો
જાણે સૌરમથી મહેકી ઉઠેલા પુષ્પ પર ભરના
ગુંબર, જેવું લાગે છે. શરમ એ એનો મૂંગા
હોય છે. પ્રેમજ્યુ સિમત કરી એ પતિના
હૃદય-દર્દ દૂર કરી—અંદમાની શીતળતા
પાયરે છે.

ખડે જોતાં, આ જગતમાં આદર્શ પતિ—
પત્નીનો નિવાસ આ જગતને સ્વર્ગ બનાવવામાં
મુખ્ય ભાગ ભજવે છે.

આપણો સમાજ

મુંબઈમાં રહું છું. કોલેજમાં
પ્રોફેસર છું, સાયન્સ મારો પ્રિય વિષય છે.
મારું નામ પ્રેમકુમાર શ્રોફ. અમે મૂળ તો
ખંભાતના વતની, પણ મારા પિતા ત્યાજીસેક
વર્ષ ઉપર મુંબઈ વેપાર-ધંધાને કારણે આવેલા
અને અમારું બધું શિક્ષણ મુંબઈમાં જ થયેલું.
મારે એક મોટાભાઈ છે તે સીદોનમાં અમારા
પિતાની પેઢી ચલાવે છે. મારી બે બહેનો
પરણેલી મુખ્યગૃહસ્થાવાળી છે, તે ચોતપોતાને
ઠંકાણે-એક નાંસિકમાં અને એક ન્યુપુરમાં
રહે છે. બંને સુખી છે. મારા પિતા દસ વર્ષ
ઉપર અને માતા સાત વર્ષ ઉપર ગુન્દરી
ગયાં. મારા મોટાભાઈ અમારી વધુિક માંતિ-
માં જ પરણ્યા છે અને તેમને ત્રણ બાળકો
છે. ત્રણ ચાર વર્ષે બાળ્યે જ એ દેશમાં
આવે છે. મુંબઈમાં રોયલ, ઈન્ડીયનમાં
બી. એસસી. ની પરીક્ષા ઉપલા વર્ગમાં
પસાર કર્યો પછી હું જર્મની ગયો અને ત્યાં
વિનાનનો-રસાયણશાસ્ત્રનો-આગળ અભ્યાસ
કર્યો. આઠ વર્ષ ઉપર હું ત્યાંથી પાછો આવ્યો
અને મુંબઈની કોલેજમાં રસાયણશાસ્ત્રના
પ્રોફેસરની મને જગા મળી જવાથી લગભગ
સાતેક વર્ષથી હું ત્યાં નોકરીમાં છું. છ વર્ષ
ઉપર મેં એક દક્ષિણી ગ્રેન્ડુએટ યુવતી સાથે

સ્ત્રીજીવન માસિકનો

આવૃત્તિ અંક-ખાસ અંક
પ્રગટ થશે.

લક્ષ ક્યું. મારી માતા કે પિતા કોઈ હયાત તે વખતે હતું નહિ એટલે મારા લક્ષની ખામ- તમાં હું સ્વતંત્ર હતો. મનોરમાં મારી પત્ની સાથે મને પ્રથમ પરિચય યુરોપથી આવતા સ્ટીમરમાં થયો. મનોરમાં ઇંગ્લેન્ડથી સુલ્લ આફ્રિકાનો મિક્સમાં અભ્યાસ કરીને પાછી ફરતી હતી. ઈટાલીથી અને બીજી સ્ટીમરમાં સાથે થઈ ગયાં. સ્ટીમરમાં બારેક દિવસમાં અમારો પરિચય ઠીક થઈ ગયો. એ એના પિતા સાથે દાદરમાં રહેતી હતી. મુંબઈ આવ્યા પછી હું મનોરમાને ઘેર ધણી વાર મળવા જતો અને તેમના આખા કુટુંબ સાથે હું ખૂબ હળા ગયો. આખું કુટુંબ બહુ સુશિક્ષિત અને આગળ પડતા વિચારવાળું છે. એના માતાપિતા બંને પરંપરા સંભળનાર છે. મનોરમાનું બહુતર, રૂપ અને મળતાવડા સ્વભાવથી હું તેના પ્રત્યે આકર્ષિત થયો અને છેવટે અને બંનેએ લગ્ન કરવાનું નક્કી કર્યું. એના માતાપિતાની સંમતિથી અને પરંપરા અને ત્રણ વર્ષ ઉપર મનોરમાએ એક દીકરાને જન્મ આપ્યો.

મારી પત્ની, મારો બાળક પ્રશાન્ત અને હું એ ત્રણેનો સંસાર બહુજ આનંદમય અને સુખી પાંચ વર્ષ સુધી ચાલ્યા ક્યો. કોલેજમાં બહુતી બી. એ. તથા એમ. એ. ની ત્રણેક વિદ્યાશિક્ષણોને મનોરમા ગૃહસ્થાએ અને સમાજસેવના વિષયના અભ્યાસમાં મદદ કરતી અને હું મારી પ્રયોગશાળામાં રસાયણ શાસ્ત્રના સંશોધનમાં મશગુલ રહેતો. અમારો બાળકો પ્રશાન્ત અમારા નાનકડા ઘરમાં આનંદ અને સુખમાં વૃદ્ધિ કરતો હતો. પણ પછી અમારા આ જાતના સુખી સંસાર- કાલમાં એક રાત્રી આવી ચઢ્યો. જર્મનીમાં મારી સાથે અભ્યાસ કરનાર ગ્રંથક સરદેસાઈ નામનો મારો એક મિત્ર જળલપુરની એની નોકરીમાંથી છુટો થઈ આંશરે સવા વર્ષ ઉપર

મુંબઈ આવ્યો. અમારે ઘેર જ એ ઉતર્યો અને મુંબઈમાં મકાનની અતિથય હાકમારી હોવાથી ત્રણેક મહિના અમારે ઘેર જ રહ્યો. ગ્રંથક બહુ મળતાવડો અને હસમુખો છે. ગમે તે સ્થળે, ગમે તે અભ્યાસ કુટુંબમાં તે ઝંટ બગી જાય એવો છે. મારા બાબાનો તો એ દસગાર દિવસમાં જ જાતી મિત્ર બની ગયો. મુંબઈમાં એને કોઈ કારખાનામાં નોકરી મળી હતી. પણ ત્યાં રહેવાની સમગ્ર થયોને થોડી વાર હતી એટલે એ અમારે ત્યાં જ રહ્યો. દિવસનો ધણીખરો ભાગ હું કોલેજમાં અને લેબોરેટરીમાં ખાળતો એટલે મનોરમાને આખો દિવસ એકલા રહેવું પડતું, તે ગ્રંથકના આવ્યા પછી મટી ગયું. ગ્રંથકને રાત્રે આઠથી નોકરી ઉપર જોડાવાનું હતું એટલે આખો દિવસ એ ઘરમાં જ રહેતો. ગ્રંથક લહેરી હતો, પ્રેસાનો છુટો હતો, કુંવારો હતો અને બહુ જ હસમુખો તથા મળતાવડો હોવાથી મનોરમાને પણ એની સોબન ઠીક ગમી અર્ધ. અને મનોરમા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. ગ્રંથક યુરોપમાં શિયલ પર્તનવાળો હતો તે હું જાણતો હતો. પણ વિશ્વાસઘાતી હશે એવી મને જરા પણ શંકા ન હતી.

આશરે છ માસ ઉપર એક દિવસે હું કોલેજમાંથી લેબોરેટરીમાં ન જતાં બારોબાર ઘેર આવ્યો ત્યારે મેં એ દૃશ્ય જોયું તેથી મારા ડોળા ફાટી ગયા. મારી સગી આંખે જોયેલું હું તકાળ તો માની શક્યો નહિ. પરંતુ એ વાસ્તવિક નહર હકીકત હતી; સ્વપ્ન ન હતું. હું તરત ઘરમાંથી બહાર ચાલી ગયો. દરિયા પર ફરી રાત્રે પાછો આવી. મારા ખંડમાં પથારીમાં પડ્યો. મને લેંધ ન આવી. હું વિચારમગ્નડોળ ચઢ્યો. મેં ધાર્યું હતું કે મનોરમા મારી પાસે આવી પોતાના પાપનો પરતાવો કરશે. પણ એવું કંઈ જ બન્યું નહિ. રહવારે જાણે કંઈ જ બન્યું ન હોય

તેમ ગ્રંથક હસતો હસતો મ્હા પીરા આવ્યો અને નાહી ઘોઘ બહાર ગયો. તે દિવસે એ પાછો આવ્યો નહિ અને રહીને પોતાનો સામાન મંગાવી લીધો. મને એક નાની ચીઠીમાં જણાવ્યું કે ‘મને કારખાનામાં રહેવાની સમવડ મળી છે, રવિવારે મળ્યાશ.’”

મનોરમાએ કશો ખુલાસો કશો નહિ તેમ મેં પણ તેને કંઈ કહ્યું નહિ. અમારા બંનેના જીવન વચ્ચે એક અગાધ મહાસાગર આવી પડ્યો હોય તેમ અમે બંને એક ઘરમાં રહેતાં હોવા છતાં છુટા પડી ગયાં.

આ પ્રમાણે ત્રણેક માસ ચાલ્યા પછી મારે એ ચાર દિવસ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ સાથે બહારગામ જવાનું થયું. બહાર ગામથી હું રાત્રે નવ રાત્રે પાછો આવ્યો ત્યારે ઘરમાં નોકર સાથે પ્રશાન્ત રમતો હતો. મનોરમા વિશે પૂછતાં જણાવ્યું કે એ બયોરની બહાર ગઈ છે અને આવતી કાલે રવિવારે પાછી આવવાનું કહી ગઈ છે. નોકર પાસેથી પૂછપરછ કરતાં જણાવ્યું કે ઘેટમાં એક હોટલમાં મનોરમા ઘણીવાર જતી હતી. મને તરત સમજાયું કે ગ્રંથક એ જ હોટલમાં રહેતો હોવા જોઈએ. બીજે દિવસે સવારે મનોરમા આવી ત્યારે મને પાછો આવેલો જોઈ જરા જોડી તો પડી પણ તરત જ સાવધ થઈ ગઈ, અને જાણે કંઈ બન્યું ન હોય તેમ થંત્રવત અમારું જીવન ચાલવા લાગ્યું.

દોઢ માસ ઉપર મનોરમા એકાએક ઘર છોડી ચાલી ગઈ અને માથેરાતથી મને પત્ર લખ્યો કે ‘હવે મારો પાછો આવવાનો વિચાર નથી. જીવનમાં ઢોંગ અને ઉપરઉપરના દેખાવનો મને પ્રથમથી જ તિરસ્કાર છે. હું અહિં

ગ્રંથકરાવ સાથે આવેલી છું અને હવે એમની સાથે જ રહેવા ઇચ્છું છું. તમારા સહવાસમાં મને દુઃખ ન હતું, પણ અહિં મારા હૃદયની સર્વ અભિલાષાઓ, જીવંતી મહાજીવાની મારી બધી કલ્પના ગ્રંથકરાવના સહવાસમાં પૂરી પડે છે એટલે હવે આપણે સાથે રહેવાનો નામનો દેખાવ બંધ કરવો જોઈએ એવું મને લાગે છે. પ્રશાન્ત મારે મારો જીવ બહુ તથુલ છે. તમે રજા આપશો તો હું તમારી ગેરહાજરીમાં એને મળી જઈશ. એટલી પરવાનગી આપશો એવી હું આશા રાખું છું.’

મનોરમાને પાછો મેળવવાની મારી સર્વ આશા નષ્ટ થઈ ગઈ. એ મારા ઘરમાં આવે અને પ્રશાન્તને મળે તે મારાથી સહુ જાય તેમ ન હતું, એટલે હું મુંઝવે છોડીને મારા બાળક સાથે અહિં આવ્યો છું. મારી એવી ઈચ્છા છે કે હવે કાલેસર હું મનોરમાથી છુટો પડું તો સારું, જેથી એ ગ્રંથક સાથે વિધિપૂર્વક લગ્ન કરી લે અને અત્યાચારના અપવિત્ર વ્યવહારનો અંત આવે. નવા કાલદા પ્રમાણે એ થઈ શકે એમ મને લાગે છે, અને એ કાલમાં હું તમારી સલાહ અને સદ્દેશ મારું છું.

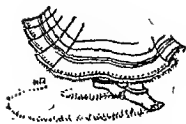
હવે તમે શું કરશો? તમારી નોકરીનું શું? બવિધ્યમાં તમારા પ્રશાન્તની સંભાળ કોણ લેશે? એમ મેં એને પૂછ્યું. તેના જવાબમાં તેણે કહ્યું કે—

મુંબઈથી જેટલે દુર જવાય તેટલે દૂર જવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. મુંબઈની નોકરી મેં છોડી દીધી છે, અને પંજાબમાં, લુધીઆણામાં મને નોકરી મળી છે. મારા પ્રશાન્તનો હું બાપ અને મા બંને બનીશ. (લોકનાદ)

ચિહ્નિતક.

સી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬૫ છે.

સી જી વ ન ઓ.ફી સ, ઝવેરી વાડ, અમદાવાદ

ગીત-સમૃદ્ધિ

લેખક :

શ્રી. સવાઈલાલ ધ. પંડ્યા

*

જેના-વગર મૃદ કળારહિત લાગે એવી ધરની તેજ પૂરનારી સામગ્રી એની આસપાસ આવેલો બગીચો નહિ, તેમજ તેના અંદરના ભાગને આપાવતો વૈભવશાળી સરસમાન નહિ પરંતુ એમાં શોભાની સૌરભ મૂકનારી મૃદિણી. છતાં કરમાએલી પુષ્પ વિહોણી લતા ઉભાને શોભાવવાની શક્તિ ગુમાવી જોડે છે એમ ધરમાં તેજ પાયરનારી નારી વ્યજુ. શિશુહીન હોય તો પરમ રમણીય નથી લાગતી. સ્ત્રી માત્ર આ વાત સમજે છે. માટે જ એ પોતે ધરમાં પાયરેલી સુવ્યવસ્થિત સુંદરતાને ખજોખજો નવો ભાવ ધારણ કરતા બાળકીડાઓના ઉલ્લાસોથી અવ્યવસ્થિત કરી દેનારા, ધૂલિથી ધૂસરિત ચએલા સર્વાંગવાળા વિકસતા દંત કેસરવાળા મનસા બાળકથી ધન્ય બનવા અંતરના ઉંડાણમાંથી ઝંખે છે. એની પ્રાર્થના તેથી જ હોય છે ને રનાદે પાસે, કે એને ઘોએલાં, સુધડ, અંગે અંગેને આપાવી ઉઠતાં. વજો નથી જોઈતાં; એને બાંધે છે એને 'ઘોયો ધરોયો' સાડસો મેલો કરવાનો હકદાર બોળાનો ખૂંદનારો. રાત્રિના પહેલા પ્રહરે પૂર્વદિશાનો ખૂણો ચાંદા વિનાનો આલી લાગે એમ જાંઘની પહેલી

પચીશીમાં મહિલાનો બોળો બેટડા વિનાનો સૂનો દેખાય. શિશુનાં રિમત ઝીલવા ઉન્મુખ રહેવું, તેની કાલીકાલી બોલીમાં પ્રકટતાં મનોરથને માગે ચડાવવા સચિંત રહેવું એ માતા જીવનનો મોઢો સ્થાવો છે.

રાગને રીઝવવો સહેલો છે, શિશુને રીઝવવું સહેલું નથી. એ ક્યારે શું માગશે એનો કાંઈ નિયમ નથી. કેમ ન માગે ? માતાને તો એ સમગ્ર વિશ્વમાં સૌથી મોટી શક્તિ માને છે, સર્વેશ્વરીને દ્વારે ઉભા રહીને માગણી કરવાનો નો અધિકારી છે એ શા માટે પોતાની કામનાને માપમાં રાખવાનો સંકેત અનુભવે ? ધરની ઉત્તમ સ્ત્રી જ માગે, વિશાળ વસુધરાની સમૃદ્ધિમાંથી નીપજતી શ્રેષ્ઠ વસ્તુ, માટે વેન કરે, અરે ! આકાશનાં તેજનાં મુખમાં ઉતારીને મારી સામે ગોઠવો એવી હક પકડે. યાચક કોઈને ગમતો નથી, પણ યાચક બાળક ઉપર વત્સલ માતા વારી જાય છે. એના માગ્યા કરતાં અધિક આપીને કૃતકૃત્યના અનુભવે છે. સ્નેહનું પરમ રસાયન આપીને બાળકનું આરાગ્યમય પુષ્ટ વ્યક્તિત્વ પ્રકટાવી આપનારો સિદ્ધ વૈદ્ય તો જનની જ. જીવનને આકાર આપનાર બીજા પળાનું સ્થાન એની પછીનું. હાથમાં દોરી લઇને પારણાની પાસે બેઠી બેઠી શિશુને દિવ્યોળતી જનેતા એ કેવું ચિર રમણીય ચિત્ર છે ? બાળ તરીકે પોદેલા ભાંવિને બંધે માતા સ્વપિણી પ્રકૃતિ જૂલાવી રહી છે-અધિક બળવાળું ચંદ્રને એ ઉઠે અને કોડ ભર્યાં પગલાં પ્રવૃત્તિમય વિશ્વના ચોક્કમાં પાડે એ માટે. પોતાના હૃદયમાં સંધરાએલા કામળ રમતિયાળ બાવોને એ હાલરડાં રૂપે વહેતા મો છે. ગીતોની વિશાળ પુષ્પવાટિકામાં વિકસેલ હાલરડું એ વિરિષ્ટ પ્રકારનો સુકમાર પુષ્પ-છોડ છે. ગુણવત્તામાં કોઈ દેશનાં ગીતો કરતાં ન ઉતરે એવાં મનોહર હાલરડાં ગુજ્જર નારીને ગાવા માટે જ એ પડ્યાં છે. એક નમૂનો જોઈએ.

આડો.

એક સમે જળ આસનવાળી રમોને શ્રી ગોવિંદ,
એક કુંભ ભરી અવલોકી ભેયું જળમાં ઉગ્યો ચંદ્ર.
આ શાં રૂંડાં રમકડાં માતાજી મુજને આવો,
એક સારા તારા ચૂંટીને મારા શુભલિયામાં ઘાલો.

પ્રભુ, જે ભેધએ તે માગો રમકડાં મુજને શું સંતાપો,
નક્ષતર તારા એણી પેરે દીસે એ મુજ કને શું માગો ?

હંસ, પોપટ, મોર, રમકડાં ચોટે ઘણાં વેચાય,
આવો જઈને તે અલ્લાવું રોતા રહો તમે બાળ.

ગોકુળ મથુરા માંહી મળે પ્રભુ, ખરચી દ્રવ્ય અણાવું,
હસી હરિ વેગે ઘેર પધારો મોહન ન કરો આડો.

હસ્તી ઘોડા વેલ્ય મુખાસન કનકતણાં દ્યો કાન,
મૃગ ડોળિયાને સ્ત્રીજ સોનાના રમોને શ્રી ભગવાન.

સાંઢ, ચિતરા, ઘેટા મગાવું કુકડાનો કફં સંચ,
પેર પેરના પોપટ મગાવું તમે મોટા ખરખંચ.

ટાય ટાયકા શંખ ફેરકણાં ઉભાઉણ મંગાવું,
રેશમની દોરી કટવો તે પર કૂમક સોત શુંચાવું.

ગરીયા પ્રીતે જડી ચકરડી શીખો રૂડી ટેવ,
પાણીપંથા સુર ઘંટ ધૂધરા તમે વગાડો દેવ.

મહામૃત્તી રાઠોડી મોજડી ચરણે ચતુરભુજ પારો,
તેવ તેવડા ગોવાળિયા સાથે ગેડીદડે રમવા ભજો.

એમ કહ્યું ને શ્રી હસીયા હાય ઘડામાં ઘાલ્યો,
મહીમંડળમાં પડ્યું અંધાઈ ઋષિ ચંદ્રમા ઝાલ્યો.

દેવ મંતરમાં પડ્યું એક અંતર લોક કરે પોકાર,
વેદ મંતરમાં પડ્યું એક અંતર કયમ કરી ઉગે બાણ ?

થલો ચાંદો મેલીયો પ્રભુ સોળ કળા પ્રકાશી,
કર ભેડી સુરદાસ વીનવે ગોકુળમાં છે મજવાસી.

એક સમયે માતા જસોદાજી કાનકુંવરને જન્મતાને કહી રમવા, બેસાડે છે. પાસે પાણી બરેલો ધડો મૂકે છે કે હોયો પાસે બેઠો બેઠો રમશે. અને પોતાના કામમાં મગ્ન થાય છે. દિકરાની ચંચળતાનો પાર નથી. એ શાલી થકને નિરાંતે બેઠો બેઠો રમે એવો થોડો જ છે ? ધડમાં જુલે છે તો ચંદ્રનું અને તારા-મંડિત આકાશનું પ્રતિબિંબ દેખાય છે. બસ થઈ રહ્યું, એણે તો ઉપરા ઉપર માતાને સાદ પાડવા માંડ્યા. જુલો શાં રૂપાળો છે આ રમકડાં ? એ આપો તો જ હા, નહિ તો ના. ગળનું ખતાવીને પાંછો કહે છે કે આ સારા તારા દેખાય છે તો હવે ચૂંટીને મારા ગુંઝામાં નાખો. માતા તો મુંઝાય છે અને કહે છે: મારા ભગવાન, મને કેં પજવે ? તારા તો પછે આધે આધે ચમકે છે એ મારી પાસે કેમ મગાય ? ફક્ત એ બાળકનું બળ, કુંવર તો રાણા માંડ્યા. માતા કહે છે, બેટા ! રોતા રહો. ચોટામાં ધણું રમકડાં મળે છે. ચાલો અપાવું. ગોઠુળ ને મયુરામાં જે જે મળશે તે દ્રવ્ય ખર-ચીને મગાવી આપીશ. આડો મૂછો છો, હસતા હસતા ઘેર પધારો. દૂધી, ઘોડા, વેલ્ય, સુખાસન સોનાનાં મંગળીયું. સોનાનાં શીંગડા-વાળા મૂઝો અને જળદિવાળો સાથે ભગવાન તમે રમજો. તમે તો મોટાં માણસોની રમતો રમો એવા છો કુંવર ! સાંઠ, ચિત્તા, ઘેટા અને કુકડા મગાવીને એકઠા કરીશ. એમની સાહમારી કરાવજો. વળી જાતજાતના પોષટ પશુ મગાવી રાખશું. ટાય, ટાયકા, ચંખ, દેરકણી બધું ઉભાં ઉભાં મંગાવી દઈ. વાર નહિ લાગે હો. રેશમ ફટવીને તમે દોરી તૈયાર કરો. ઉપર કેમકું મૂકાવી દબાશ. ગરીયા અને જડાવ ચકરડી રૂડી રીતે દેરવતાં શીખી જાને દિકરાં. મજાના સ્વરવાળા ધંટ ધૂધરા પશુ તમે વગાડજો. અને આપણે તો જાદી મોટા થકને ગોંઠે તેવતેવડા ગોવાળિયા સાથે ગેડી-

દડે રમવા જવું છે. મહા મુલ્યવાન ચોદોડી મોજડી ચરણુમાં પહેરવા મગાવી આપીશ. રત્નેહમરી માતાને આમ વિવિધ વચનો આપીને મનામણી કરતી સાંભળીને શ્રી હરિ હસી પડ્યા. સર્વ વસ્તુ કરવા સમર્થ એમને શું અશક્ય છે ? એમણે તો દુરત જ ધડમાં હાથ ધાલીને ચંદ્રમાને જ જાલી લીધો. એટલે પાકું 'મહીમંડળમાં અધારૂં થઈ ગયું. અને દેવોની નિષ્ક્રિય ચર્ચાના મંત્રમાં એક કોશો પડી ગયો. લોકસમગ્ર પોત્તર કરી ઉડ્યા કે આ શું ? વેદે ગાએલી વ્યવસ્થામાં એના પડી ગયો. ચંદ્ર યથાનિયમ આગમ્યા પહેલાં બાનુ કેમ કરીને હો ? એટલે પ્રભુએ મહેલો ચાકો મૂછો દેતાં પાછો તે સોળે કળાએ પ્રકાશવા લાગ્યો. કર જોડીને સુરદાસ વિનવે છે કે એવા મજવાસી ગોઠુળમાં છે હો ભક્ત હૃદયની પ્રેમ-ભરી શ્રદ્ધા એમની પાસે દતા એમ નથી કહેવરા-વતી પરંતુ વિનંતિના બળથી, છે એમ ખતાવે છે.

નાભાચરણુ સુરદાસનું આવે છે. એ જાણું ! આજ વિષયનું વિષ્ણુવાત હિંદી કવિ સુરદાસનું એક પદ મળી આવે છે, એ ઉપરથી જાણુ ગુજરાતી કવિ આ ગીત રચવા પ્રેરાયો હતો, અને મૂળ દ્રવ્યના જોમની છે એમને યશ આપવા એમનું નામ કૃતિ સાથે જોડી દીધું હતો ? અમે તેમ હો, રચના સુંદર છે. દુર્લભ વસ્તુ લેવાની હો ભરાએલો બાળક અને એનો કળ્યો સાત પાડવા મથતો અનેક સુંદર રમકડાં અપાવવાનાં પ્રયત્નોમાં આપનારી માતા એ જાનેનાં ચિત્રો સારા આલેખામાં છે. ગજ યુગનાં ગુજરાતી શિશુઓનાં રમકડાંને વૈભવ પશુ એમાંથી અપણને જોવા મળે છે. છેવટના ભાગમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો જાતિતો અદ્ભુત રસ કવિએ પીરસ્યો છે; અથવા તો ભગવાનના મહિમાં કથનના એકા તમે બાળકનાં મનોહર વિષયનું જ્ઞાન કવિનું વસસ હૃદ કરી ગયું છે.

આગણીસમી સદીમાં ઇન્ડોનેશીયન સ્ત્રીઓ પોતાનો ધરસંસાર અને બાળકોનું લાલન-પાલન-એટલામાં જ પોતાનું જીવન સાથેક માનતી. પતિને દેવતી સમાન ગણી તેની સેવાયાકરી કરવાનું જ શિક્ષણ હોકરીઓને આપવામાં આવતું. સ્ત્રી એટલે પતિની સેવા કરનાર મજૂરણી; એટલું જ માન હોવા છતાં પરણીને ગૃહસંસારી થવાને તેઓ પોતાનો જન્મસિદ્ધ હક્ક માનતી.

ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓની આવી શુલાભી વિરૂદ્ધ શ્રી. આર. એ. કાર્તિનીએ જન્ડો જડો ઉપાડ્યો. ઇન્ડોનેશિયન કન્યાઓ માટે સ્વતંત્ર શિક્ષણની વ્યવસ્થાની તેમણે સૌથી પ્રથમ માંગણી કરી. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય માટે પોતાના બધા જન્મોપર વિચારોને એમણે પોષાકમાં રહેતી એક સખીને પમદારા જંજીઆવ્યા અને અત્યારે એ પત્ની 'અંધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ' નામે પુસ્તક રૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

ઇ. સ. ૧૯૦૫માં કાર્તિની મરણ પામ્યાં. પણ તેમના ક્રાન્તિકારક વિચારોથી એમણે પોતાની આખી ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રી આલમને જાગૃત કરી દીધી હતી. તેમના મરણ પછી ઠેકાણે ઠેકાણે મહિલા મંડળો રચાયા; અને તેમનો ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓની સર્વ દિશામાં ઉન્નતિ સાધવાનો હતો.

ઈ. સ. ૧૯૧૧થી ઇન્ડોનેશિયન કન્યાઓના શિક્ષણ માટે કાર્તિની શાળાગૃહો ઉઘાડવામાં આવ્યાં છે.

સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મેળવી આપવા માટે હોનેસોલુમાં પેસિફિક કિનારાના સર્વ રાષ્ટ્રોની સ્ત્રીઓના પ્રતિનિધિઓની એક પરિષદ બોલાવવામાં આવી હતી. આ પરિષદમાં ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓ તરફથી એક પ્રતિનિધિ મોકલા માટે “વનિલા હોમે” સંસ્થાને વિનંતી કરવામાં આવી હતી; પરંતુ તે સંસ્થા એક પણ પ્રતિનિધિ મોકલી શકી નહીં. તેથી

ઇન્ડોનેશીઆમાં સ્ત્રી-જાગૃતી

*

સ્ત્રીઓની જુદી જુદી સંસ્થાઓનું એકીકરણ કરવાની જરૂર લાગી.

આખરે ઇ. સ. ૧૯૩૮ના ડીસેમ્બરમાં જોમાખાતી ખાતે રાષ્ટ્ર મહિલા મંડળના પ્રતિનિધિઓની એક પરિષદ ભરવામાં આવી. એ પરિષદમાં ત્રીસ સંસ્થાઓનાં પ્રતિનિધિ હાજર હતાં. એમ ઇન્ડોનેશિયન મહિલા ડેવિસ નામે મધ્યવર્તી સંસ્થાનો જન્મ થયો.

સ્થળે સ્થળે મહિલા મંડળો સ્થાપન કરવાં, ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ માટે શાળાઓ સ્થાપવી, બાળલગ્ન વિરૂદ્ધ પ્રચાર કરવા માટે સ્ત્રી નામે માસિક કાફલું-કાપ્યાદિ ઉદ્દેશ આ ડેવિસે પોતાની નજર સામે રાખ્યો હતો.

ઇ. સ. ૧૯૩૧માં લાહોર ખાતે એશિયાના સર્વ રાષ્ટ્રોની મહિલાઓનાં પ્રતિનિધિઓની એક એક ભરવામાં આવી હતી. એ પરિષદમાં પ્રતિનિધિ મોકલવા માટે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદે ઇન્ડોનેશિયન મહિલા ડેવિસને વિનંતી કરી હતી. એ પરિષદના પ્રવર્તક શ્રી. સરોજીની નાયડુ, એડમ સન્યત્ સેન અને નૂર હમદન હતાં. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે પરિષદના સૂત્રધાર તો મીસીસ કઝિન્સ નામે એક અંગ્રેજ મહિલા જ હતાં.

સામાન્ય જૂમિકા પર એશિયાની સ્ત્રીઓની યજ્ઞવળ કરવી અને સર્વ સ્ત્રી સંમતિથી પરસ્પર સંબંધ દૃઢ કરવો-એ આ પરિષદનું પ્લેય હતું; પરંતુ પરિષદનાં સૂત્રધાર તરીકે એક અંગ્રેજ બહેનને જોઈ તેમાં આવેલી બે ઇન્ડોનેશિયન પ્રતિનિધિઓએ એ પરિષદમાં સમુજ ભાગ નહિ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તેઓ માત્ર પ્રેક્ષક તરીકે જ પરિષદમાં હાજર રહ્યાં.

ઇન્ડોનેશિયન મહિલા કોંગ્રેસનું બીજું અધિવેશન બક્રોતો ખાતે ભરાયું. સમસ્ત પ્રમુખે અક્ષરજ્ઞાન આપવા માટે નિરક્ષરતા વિરૂદ્ધ ચળવળ ચલાવી, સ્ત્રીમંદુરોની રચિતિની તપાસ કરવા માટે એક કમિટી નીમવી અને મુસલમાન ધર્મની સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કોની તપાસ કરવી, છતાં પ્રશ્નોના પરિપક્વતા મુખ્યત્વે કરીને વિચાર કરવામાં આવ્યો. એ જ વખતે દર ત્રણ વરસે કોંગ્રેસનું અધિવેશન ભરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

ઈ. સ. ૧૯૪૧ ના જુનમાં મુસલમાન ધર્મની સ્ત્રીઓ માટે રજીસ્ટર લગતો કાયદો કરવા કે કેમ તે માટે ૩૫ સરકારે ઇન્ડોનેશિયન પ્રમુખને મત મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો. આવી જાતની રજીસ્ટ્રેશન લમથી બહુ પત્નીત્વ પર અંકુશ આવે તેમ હતું; અને મુસલમાન સંગઠને આ સચિત બિલનો સક્રિય વિરોધ કરવાથી ૩૫ સરકારે તે પાછું ખેંચી લેવાનું ઠરાવ્યું. ધરલામ ધર્મમાં સનાતન તત્ત્વ વિરોધી આ બિલ હતું, એવી મુસલમાન ધર્મીઓની દલીલ હતી. આથી પરજીવી ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓ અને બાળકોની પરિરચિતિનો વિચાર કરવા માટે કોંગ્રેસનાં બીજા અધિવેશનમાં એક ખાસ કમિટી નીમવામાં આવી.

ઈ. સ. ૧૯૩૮માં ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓને મુનિસિપાલિટીની ચૂંટણીમાં હિમા રહેવાની ૩૫ સરકારે પરવાનગી આપી. એનું પરિણામ તત્કાળ જણાઈ આવ્યું. બેન્ડાઇમ, સેતાસંગ, અને સુરબાયા મુનિસિપાલિટીઓમાં ધણી સ્ત્રીઓ ચૂંટાઈ આવી; એ સર્વ સ્ત્રીઓ પુરુષોના મતથી જ ચૂંટાઈ હતી. તે ઉપરથી રાષ્ટ્રીય હિતમાં ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રી-પુરુષો વચ્ચે કેટલો સહકાર છે એ ચોક્કસ જણાઈ આવે છે.

ઈ. સ. ૧૯૪૧ માં ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓ પૈકી માત્ર ૩૫ સ્ત્રીઓ જ મતાધિકાર આપવાનો ૩૫ સરકારનો ઇશોદા જાહેર થયો-કેમકે

ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓ નિરક્ષર હોવાથી તેમને પોતાનો મતધિકાર વાપરતાં આવડે નહિ-એ સરકારની દલીલ હતી. ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓ પર આ દેખાતો અન્યાય હતો. ઇન્ડોનેશિયનો પૈકી ૩૫ સ્ત્રીઓ કેવળ ધરમાં બેસી રહીને જ વખત ગાળતી હતી, બપોરે ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓ પુરુષોના ખમેખમા અરાદી ઝડૂમતી હતી. સેતારામ ખાતે ભરાયેલી ચોથી મહિલા કોંગ્રેસે આ પ્રાંતનો વિચાર કરી ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓ માટે મતાધિકારની માગણી કરી. એ ઠરાવને ઇન્ડોનેશિયાના બધા રાજકીય પક્ષોએ પીઠબળ દીધું. અને તેનું પરિણામ સારું જ આવ્યું. ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓને મુનિસિપાલ ચૂંટણી માટે મતાધિકાર આપવામાં આવશે એમ ૩૫ સરકારે જાહેર કર્યું.

ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓ રાજકીય પક્ષમાં નેતાગીરી ભોગવતી ન હતી, છતાં સ્વાતંત્ર્ય માટે જાહેરી ચળવળમાં તેમણે મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો અને કેટલીક બહેનો તો કારાવાસ પણ ભોગવતી હતી. મહિલા કોંગ્રેસને જાહેર રીતે કાર્ય કરવાનું અધિક્ય થયું તેથી પ્રમુખ સત્તાકની ઘોષણા કરવામાં આવ્યા પછી મહિલા કોંગ્રેસની પુનર્બંધના કરવામાં આવી; અને ઇ. સ. ૧૯૪૫ના ડિસેમ્બરમાં સ્વતંત્ર ઇન્ડોનેશિયન મહિલા કોંગ્રેસનું પ્રથમ અધિવેશન ભરવામાં આવ્યું. આ કોંગ્રેસે પ્રમુખસત્તા કને પીઠબળ આપ્યું. અને પ્રમુખસત્તાક માટે લશ્કરમાં જોડાવાની, લશ્કર માટે સામુદાયિક રસોડા ચલાવવાની, જન્મી સ્ત્રીપાઠશાળા સારવાર કરવાની અને આદ્યમાં આવેલાં લોકો માટે પૈસા અનાજ અને કપડાંની વ્યવસ્થા કરવાની તૈયારી બતાવી. પ્રમુખસત્તાક માટે ઇન્ડોનેશિયન સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિ અને પુત્રનું બલિદાન કરવાની પણ તૈયારી બતાવી છે; અને એટલી તૈયારીથી સ્વતંત્ર ઇન્ડોનેશિયન પ્રમુખ પોતાની સિદ્ધિ થયેલી જુએ છે.

(રાજસ્થાનનું એક લોકગીત)

મારવાડી લોકગીત

નાગજી

સંપાદક

શ્રી. રમણિક દિશનલાલ મહેતા

*

[રાજસ્થાનનું આ એક ખૂબ પ્રસિદ્ધ લોકગીત છે. એમાં વિરહની તીવ્રતમ વેદના તરવરી રહી છે. પ્રેમની શિથિલતા જોતો, પ્રિયતમા પોતાના પતિને ઠપકો આપે છે.]

નાગજી, ધડી હોય ધુડકા થામ, રે
વૈરી, ધૂંધટ રીં હૈયાં કુરૂં, ઓ નાગજી!
નાગજી, તાવડિયો પાપી પડે, હાં રે
વૈરી, ધાયલ કર દી તાવડે, ઓ નાગજી!
નાગજી, ગન લોલી, મન લાલચી રે
વૈરી, ગન ચંચળ, મન ચોર, ઓ નાગજી!
નાગજી, મન રે મતે ય ન ચાલિયે રે
વૈરી, પલક-પલક ગન ચોર, ઓ નાગજી!
નાગજી, તડક-તડક મત તોડ, રે
વૈરી, કતવારી રે તાર ભૂં, ઓ નાગજી!
નાગજી, ભૂં કૈયે તું જોડ, રે
વૈરી, પ્રીત પુરાણી ના પડે, ઓ નાગજી!
નાગજી, નાગર-વેલડી, રે
વૈરી, પસરે પથુ ફૂલે નહીં, ઓ નાગજી!
નાગજી, બાળકપથુ રી પ્રીત, રે
વૈરી, બિછડે પથુ છૂટે નહીં, ઓ નાગજી!
નાગજી, ચૂતો ખૂંટી તાણ, રે
વૈરી, વતળાયો બોલ્યો નહીં, ઓ નાગજી!
નાગજી, માલપુવે કેા દૂક, રે
વૈરી, છમ્યા અડિયો નૈ તાલવે, ઓ નાગજી!
નાગજી, ખાયો ખાનને રા ગાલ, રે
વૈરી, લણકરામી હોઃ ગયો, ઓ નાગજી!
નાગજી, એકગર ધુડકો મોડ, રે
વૈરી, મનડે રી વાલો મેંકહું, ઓ નાગજી!
નાગજી, ભલી નિમાયી પ્રીત, રે
વૈરી, રૈણુ વિછોવો કર ચલ્યો, ઓ નાગજી!
નાગજી, રમતા એક જ સંગ, રે
વૈરી, સજ રૈંગ શીકા તૈં કચ્યા, ઓ નાગજી!
નાગજી, રહના એક જ સાથ, રે
વૈરી, રૈણુવિછોવો તૈં કચ્યો, ઓ નાગજી!
નાગજી, સોતા એક પિંચ, રે

વૈરી, -મારા-મારા તૈં કચ્યા, ઓ નાગજી!
નાગજી, ટીકા શીકા -પડ ગયી, રે
વૈરી, કચ્યો વહ ગયો નૈણુકો, રે નાગજી!
નાગજી, હોય ચુમંગી વાદળી, રે
વૈરી, નયણો વરસે મેઢ જી, ઓ નાગજી!
નાગજી, માખણુકો સો તૈં લિયો, રે
વૈરી, રેઢ મંથી ખાટી છાછ, રે ઓ નાગજી!
નાગજી, એકગર મુખડે બોલ, રે
વૈરી, આસ-નિરાસી ગત કરે, ઓ નાગજી!
હે પ્રિય નાગજી! -એ ધડીને માટિ તો
ધોડાને રોકી રાખો. સખ્ત ગરમી પડે છે. હું
તમારા માથે ધૂંધટની છાયા કરું.
હે પ્રિયતમ! મન લોલી, લાલચુ-ચંચળ.
અને ચોર છે. એ તો એક પલકારા ગાનમાં
પલટાઈ જાય છે. એના દાસ બનીને ન
રહેવું જોઈએ.
હે નાગજી! આટલી જૂની અને દ્રઢ
પ્રીતિને, કતનારી સ્ત્રી તારને તોડી નાખે એમ
અકસ્માત ન તોડી નાખે. જેમ જેમ એ
સંબંધ વૃદ્ધતો ગય તોમ તેમ એને સાંધવાનો
પ્રયત્ન કરો.
પ્રિયતમ! નાગરવેલની લતા ફેલાય છે-
પસરે છે; પથુ ફૂલતી નથી. એ જ પ્રમાણે
બાલકાગનો પ્રેમ છૂટે છે, પથુ વૃદ્ધતો નથી.
નાગજી! તમે એવી કેવી ગાઢ નિદ્રામાં
સૂઈ ગયા છો કે પોકાર પાડવા છતાંયે તમે
બોલતા નથી!
નાગજી! તમારા પ્રેમ માલપુવાના દૂકડા
જેવો મોઢો છે. એ આખતાં એનો સ્વાદ
તાળવે રહી જાય છે.

પ્રિયતમ, તમે મારા પ્રેમખગ્નનાનો પૂરે-પૂરો ઉપભોગ કર્યો છે. હવે શા માટે નિર્મોહી બની ગયા છો ?

નામજી, પ્રિયતમ, એકવાર ઘોડાને પાછો વાળો. હું ખૂબ ધરાઈ ધરાઈને તમારી સાથે વાતો તો કરી લઉં !

પ્રિયતમ, પ્રીતિ તો બધી નીબાવી તમે કે આમ રાત્રિની વેળાએ. મને ત્યજીને ચાલી નીકળ્યા.

પ્રિયતમ, આપણે એક સાથે રહેતાં હતાં; ખેલતાં હતાં; ફૂંદતાં હતાં. એ વેળાનાં સ્મરણો જાગે છે તમારા હૃદયમાં ?

હે નિખુર, પ્રેમનો સઘળો રંગ તમે શીઠો કરી નાખ્યો.

નામજી, આપણે એક જ શબ્દમાં સુખ-પૂર્વક સ્તૂતીતાં તમે વિખૂટાં પાડી દીધાં.

હે નામજી, હે પ્રિયતમ ! તમારા વિરહે મારી સોહાગ ટીલડીનો રંગ શીઠો પડી ગયો છે; અને આંખોમાંનું કાજળ રેળાઈ ગયું છે.

નામજી, તમારો વિશેષ વાદળ બનીને મારા હૃદયમાં ઘેરાઈ આવ્યો છે; અને મેં જ બનીને મારાં નયનમાંથી વરસી રહ્યો છે.

પ્રિયતમ, મારા હૃદયનું મન્યન કરીને એનું પ્રેમ-નવનીત તો તમે લઈ ગયા. મારે માટે તો રહી ખાટી છાશ—તમારા વિયોગનું અસહ્ય દુઃખ.

નામજી, બહાલા ! એક વાર તો તમારા મુખે બોલોઃ મારી આશાને નિરાશ ન બનાવો !

વિરહવેદનાનું આવું સીધું અને મનવિધી વિવરણ બીજે ભાગ્યે જ મળી આવશે. ભાવની અકૃત્રિમતા એમાં હજાર હાથીઓનું બળ હિત્ત કરી રહી છે. ઠરુણના સઘન વાદળની છાયા વાચકના હૃદયને ઘેરી રહે છે.

સ્વ. મેંધાણીના સંગ્રહમાંનું એક અપ્રકટ મારવાડી ગીત આ સાથે આપણે જોઈએ. નામજી નામનો કોઈ ઓનો પતિ ચાકરીએ

જાય છે. પત્ની રંડીઓ ફેરવતી બીડાને એને પુકારતી દોડે છે :—

હો રે નામજી !

તડક-તડક તૂટ્યો માથું રે
વેરીડા ! પાંચ પેરુડા નહિ ગ્રીસે પૂણી રે.

હો રે નામજી !

ધડી એક ઘોડલો ચંબ્ય રે
વેરીડા ! બાળું-ગાળું તમ હીણો દેશ રે.

હો રે નામજી !

તાવડિયો પાંપી પડે ઘોમ ધમ્મે રે
વેરીડા ! ધરતી ઝંખાવરણી તપે હો !

હો રે નામજી !

લટ-ધુલટ રી છાંય કરે રે
વેરીડા ! ધડી એકલો ઘોડલો ચંબ્ય જો !

હો રે નામજી !

સરને સરને દેવળાઆરો દેવ રે
મું રે સરળું દેવળ માયલી પૂતળા રે !
નામજી ! આપેં એકજી મંદિર ભેળાં રે શારે !

હો રે નામજી !

સરને સરને હીવડા રો હાર રે
મું સરળું હીવડા ડોરડો રે
નામજી ! આપેં એકજી ભેળાં ચુયોઆં રે !

હો રે નામજી !

સરને સરને કેળ માયલો કેળાઓ રે
મું સરળું કેવડા રી કાંચ રે
નામજી ! આપેં એકજી ચાણે ઉગરાં રે !

હો રે નામજી !

સરને સરને વાદળાવો રો શેર રે
મું સરળું વાદળા માયલી વીજળી રે
નામજી ! એપેં એકજી વરશાયે આવસાં રે !

હો રે નામજી !

થેં મોતી મેં લાલ રે,
એકજી ડોરે પ્રોળીઆં રે !

હો રે નામજી !

થેં ચોખા મેં દાળ રે,
એક જ બાણે પરસિયાં રે !

હિન્દુ કાયદા મુજબ લગ્ન એ સંસ્કાર

છે: કરાર નથી. અને સંસ્કાર અને કરાર વચ્ચે ફેર એ છે કે, કરારનાં બંધનમાંથી છૂટી શકાય છે, સંસ્કાર અંગે હમેશના સાથી થઈ રહેવું પડે છે. અલગત, જ્યાં કરારથી લગ્ન થયાં હોય ત્યાં છૂટાછેડા મેળવી શકાય છે; ધણી-ધણિયાણી છૂટાં થઈ શકે છે. સંસ્કારિત લગ્નમાં છૂટા પડવાનો અવકાશ નથી. આ ખાસ અંગને લગ્નની પવિત્રતાનું વિશિષ્ટ અંગ હિન્દુઓ ગણે છે, અને હાલના પ્રમતિના સમયમાં પણ એ પવિત્રતાને હૃદય આશયના પ્રતીકરૂપી એ સંસ્કારમાં જરા પણ ક્ષતિ આવતી જોવા માટે મોટે ભાગે હિન્દુઓ રાજી નથી.

કેટલીક ગાંઠિઓમાં પુનર્વિવાહ એટલે વિધવાને ફરીથી પરણવાની છૂટ છે. કેટલીએક ગાંઠિઓમાં ધણી જીવતો હોવા છતાં હોડ-ચિટ્ટી મેળવી-એટલે ધણી અને ગાંઠિની સંમતિથી ફરી લગ્ન કરવાની જોગવાઈ છે. પરંતુ ધણીખરી હૃદય ગાંઠિઓ એટલે હિન્દુ વર્ગમાં તો વિધવાને નથી પુનર્વિવાહ કે નથી નાતૂર કરવાની રજા.

પુરૂષ એક કરતાં વધારે પત્ની કરી શકે. એના અપવાદરૂપે મુંબઈ પ્રાંતમાં હાલમાં એક કાયદો ધડી એવો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો છે કે એક પર બીજી પત્ની કરનાર તથા તેની વિધિ કરનાર ગુનેગાર કરે છે ને સજાને પાત્ર થાય. જોને માત્ર એક જ પુરૂષને જીંદગીભર વળંગી રહેવું એ હાલના સમાજને સાધે છે, એટલે તે સંબંધે પોતાને જેમ અને તેમ વધારે છૂટ મળે તે બાબતમાં જો વર્ગના પ્રયાસ ચાલુ જ છે, ને તેમને લાભકારક કાયદાઓ પણ પસાર થયા છે.

*

વિધિસર અને કાયદેસર લગ્ન માટે હિન્દુ કાયદા મુજબ :

કાયદાની દૃષ્ટિએ

હિન્દુ-લગ્ન

લેખક

દિ. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

*

- (૧) પરણનાર જોડું હિન્દુ હોવું જોઈએ.
- (૨) એક જ ગાંઠિનું હોવું જોઈએ.
- (૩) તેઓ એક જ ગોત્ર ને પ્રવરના હોવાં ન જોઈએ.

આ બાબત અંગે આ પ્રાંતમાં એક સરખો કાયદો નથી. તેમ જ જુદા જુદા રિવાજ મુજબ પણ કેટલીક જગ્યાએ વર્તવામાં આવે છે. હાખલા તરીકે, ગુજરાત તેમ જ બીજા ઘણાં પ્રાંતોમાં માગા-દોઈની પ્રજા પરસ્પર ન પરણી શકે, પરંતુ દક્ષિણના કેટલાક ભાગમાં એવા જ લગ્ન જોઈએ ગણાય છે. છતાં હવે તો ડૉ. દેરાસરે એવો કાયદો દેશ માટે પસાર કરાવ્યો છે કે એક જ ગોત્ર યા પ્રવારવાળાને પોતાના જ ગોત્રમાં (સગોત્ર-અને સાધિંજ) પરણવામાં કશો વાંધો નથી.

(૪) એ વિધિ તો ચલી જ જોઈએ: એક તો અગ્નિ સમક્ષ કબજાત યા સ્વીકાર અને બીજી સપ્તપદીની ક્રિયા, એટલે પરણનાર જોડાંએ અગ્નિની આસપાસ, બંનેએ સાથે, સાત પગલાં ફરવું જોઈએ. એમાંનું છેલ્લું પગલું કોઈ કારણથી ફરી ન શકાય તો તે કાયદેસરનું લગ્ન ન કહેવાય. સાતમું પગલું ફરતાં પહેલાં ધારો કે પરણનાર વરતું અવસાન થાય તો પરણનાર કન્યા વિધવા થતી નથી; એ કન્યા જ રહે છે.

*

લગ્નને લગતો હિન્દુઓનો કાયદો તો મુખ્યત્વે મળી આવે છે જુદાં જુદાં ગૃહ્યસુત્રો અને મુખ્યત્વે સ્મૃતિઓમાંથી; જેવી કે મનુ-

સ્મૃતિ, યાગવલ્ક્યસ્મૃતિ, નારદસ્મૃતિ, દેવલ-
સ્મૃતિ. એ સ્મૃતિઓમાં જાણાવેલી હકીકતો
પરના ખુલાસા તથા ટીકાઓ, જેવી કે વિદ્યા-
નેશ્વરની, મધુખની, વગેરે ધણે બાજે હિંદુ
કાયદાનાં વિધાનોને સમજવા તથા અમલમાં
મુકવા મદદરૂપ થઈ પડે છે. તેમ જ સ્મૃતિઓ
જે વખતે રચાઈ તે વખતે-સમાજનાં જે
રચના ને બંધારણ હતાં તેને હૃદયથીને વસ્તુ-
સ્થિતિને તેમાં જાણાવવામાં આવેલી, પરંતુ
વસ્તુસ્થિતિ જેમજેમ બદલાતી ગઈ, સમાજનાં
બંધારણ અને રચનામાં સમયને અનુસરી ફેર-
ફાર થતા ગયા, તેમતેમ તે ફેરફારને અપના-
વવામાં સ્મૃતિઓ પણ તે મુજબ રચાઈ ગઈ.
એટલે જો આપણે એમ માનતા હોઈએ કે
હિંદુ લોક અચળ (static) રહ્યા છે, તેના
મુળરૂપમાં મુલ્ક ફેરફાર થયો નથી, તો તે
ખૂલ છે.

*

હિંદુ કાયદા મુજબ વિધવાને ફરી પરણ-
વાની છૂટ નથી એમ જણાવ્યું છે. પણ
સ્મૃતિકારોએ તેમાં ફેરફાર કરી, -આપત્તીના
કેટલાક પ્રસંગોએ તેને ફરી પરણવાની છૂટ
આપી છે; જેમકે, પતિએ તેને તજ દીધી
હોય, પતિ નપુંસક હોય, પતિએ (જેને પત
રાગ થયો હોય તેવો) હોય 'તો નારીજાં
પતિર-ચો વિધિયતે—તે નારી ખીજે પતિ
કરી શકે છે.

મનુસ્મૃતિ પ્રમાણે, આઠ જાતનાં લગ્ન
સ્વીકારવામાં આવ્યાં છે. એમાંનાં પાછલાં
ચાર પસંદ કરવા જેવાં નથી. પહેલાં ચાર
પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. (૧) બ્રાહ્મ, (૨) દૈવ,
(૩) આર્ષ, (૪) પ્રાગ્નપત્ય, (૫) આશુર,
(૬) ગાધિર્વ, (૭) રાક્ષસ ને (૮) પૈશ્વય.

આ આઠમાંથી તો આજે પૂર્ણાખરાં લગ્ન
બ્રાહ્મ (એટલે કન્યા ને કંકુ) અથવા તો આર્ષ
(એટલે વર તરફથી અપાતી પહેરામણી સાથેની)

વર્માના થાય છે. જો કે સાધારણ રીતે પરણ-
નાર જોકે જ વર્ણુતું, પણ જોત બ્રાહ્મનું
હોયું જોઈએ. મતલબ કે, બ્રાહ્મણ ને બ્રાહ્મણ,
ક્ષત્રિય ને ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને વૈશ્ય; તો પણ
અન્ય વર્ણુના પુત્ર પે જાને પરણવાની છૂટ
છે; જો કે એ પ્રકારનાં (પ્રતિશોભ, અનુશોભ)
લગ્ન પ્રત્યે તિરસ્કાર તથા સુગ, અથવા કંઠો
કે નાપસંદગી ખતાવવામાં આવે છે.

અનુશોભ એટલે ઉચ્ચ વર્ણુનો વર અને
ઉત્તરતા વર્ણુની કન્યા; પ્રતિશોભ એટલે
ઉત્તરતા વર્ણુનો વર અને ઉચ્ચ વર્ણુની કન્યા,
એ બન્ને પ્રકારનાં લગ્નથી થતી પ્રગ્નેને વાર-
સાના દરેક દરેક બોમવવા યોગ્ય મુંબઈની
દાઈપોટે દાવદસર સ્વીકૃત છે. પરંતુ સિદ્ધિલ
મેરેજ એક્ટ મુજબ, યએલાં લગ્નનો અથવા
આર્ષ 'સમાજ મેરેજ એક્ટ મુજબ યએલાં
લગ્નમાં એ બેદ નીકળી ગયો છે.

*

હાલના સમાજની અને તેમાં પણ ફેળવ-
યલા ઓવર્ગની હિંદુ કાયદાની સામે મોટામાં
મોટી ફરિયાદ તેમના રચાવસ્તુગલ મિલકતના
હક ખાખત છે. પરણેલી સ્ત્રીને તેના ધણી
ગુજરી જતાં તેની મિલકત પરત્વે તેમ જ તેને
દીકરા હોય ને તે ગુજરી જાય તો મા તરીકે,
ગુજરનારની મિલકત પરત્વે, તેને દાકરી હોય
તો પોતાના બાપ યા પોતાની માની મિલકત
પરત્વે, વારસાઈ હક બહુ સંકુચિત છે એમ
એ વર્માની ફરિયાદ છે.

સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેતી સ્ત્રી વિધવા થાય
તો તે કુટુંબ તે દયાત હોય ત્યાં સુધી તેને
રહેવાને મારે જંગા આપવા તથા તેનું ભરણ-
પોષણ કરવા જવાબદાર છે. કુટુંબીઓની સાથે
તે રહેતી હોય તો તો એ સવાલ જાઓ થતો
નથી, પણ તેમની સાથે ન ફાવે ને જુદું રહેવું
હોય તો ઉપર મુજબની સમજૂતી તે માંગી શકે.
ભરણપોષણની રકમ કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ

જીવન-વેણી

કરમાયેલા કૂલો જડયાં, આ જિંદગાની નામની,
એ કૂલડે મહેનત કરી, વેણી શુંથી શા કામની ?
બાંધી નથી દોરી અરેરે ! જ્યાં ખરે હેયા તણી,
આકાર ને સૌંદર્યહીન, વેણી શુંથી શા કામની ?
જ્યાં પુષ્પ ફેસરીયું નથી, એ છે નિશાની હામની,
દર્શન કે આકર્ષણ વિષે, વેણી શુંથી શા કામની ?
સદ્ગુણવિહીન છે જિંદગી, બદબો ભરેલ લજ્જામણી,
ખૂશિયા નથી જે વેણીમાં, વેણી શુંથી શા કામની ?
શ્રીમંતને ગમતી બહે, કિંમત નથી ત્યાં હામની,
આનંદની ઝાંખી વીના, વેણી શુંથી શા કામની ?
જે રસવિહીન વેણી શુંથી એ, સંતને અજાખામણી,
પરમેશને ગમતી નથી, વેણી શુંથી શા કામની ?
અમૃતલાલ. એમ. શાહ

જોઈ નહીં કરવામાં આવે છે.

સંયુક્ત કુટુંબ, વગર પરણેલી દીકરીઓને
પરણાવવા જવાબદાર છે. માટે તેવી દીકરી-
ઓનો ખર્ચ સંયુક્ત કુટુંબથી જીવો થાય, આ
તેવી રીતે જીવી પડેલી મા સાથે દીકરી રહેતી
હોય તો તેની મા, સંયુક્ત કુટુંબની મિલકત-
માંથી તેટલા પૂરતો ખર્ચ માગી શકે.

*

પરણેતર સ્ત્રીને તેના ધણી તરફથી પદ્ધતિની
અનુકૂળ રકમ આપવામાં આવે છે. દરેક ગણતિમાં
એ રકમનો આકેડો નક્કી કરેલો હોય છે.
કોઈ જગ્યાએ રૂ. ૩૫૧) હોય છે. તો કોઈ
જગ્યાએ રૂ. ૧૦૦૦) ઉપરનો હોય છે. આ
રકમ તેણે સંપત્તિ કહેવાય છે, અને તેની તે
કુલ, માલિક અને છે. તેની કમારખાને જે તેને
દીકરી હયાત હોય તો તે સંપત્તિની માલિક
અને છે. દીકરીઓમાં વગર પરણેલીનો હક
પહેલો, પરણેલીનો પછી, દીકરી ન હોય તો
દીકરીનો દીકરો અને તે પછી ન હોય તો
દીકરો, આ સિવાય પરણતી વખતે તેને બીજી

રકમો પણ મળે છે; જેને રીતબાત કહે છે.
સંપત્તિના પણ જીવદાન પ્રકાર છે : યુદ્ધ,
સૌંદર્યિક, ચોતક, અચોતક, પ્રીતિદત્ત, વગેરે.
આ દરેકને માટે વારસાદક સંબંધી સહેજસાજ
ફેરફાર જોવામાં આવે છે, પણ સંપત્તિની કુલ
માલિક તે સ્ત્રી સાથે એવા સિદ્ધાન્ત સર્વમાન્ય છે.

સ્ત્રીઓના વારસા હક્ક સંબંધી ગુજરાત
પ્રાંત અને તેમાં ગુજરાત કે જ્યાં માણખ
પ્રમાણે વારસા હક્ક અમલમાં આવે છે ત્યાં
દીકરીઓ અને કેટલેક દરજ્જે બહેનોને, પણ
અરનારની વિધવા ઉપરાંત વારસાદક આપ-
વામાં આવ્યા છે.

સગીર છોકરાં હોય ને ધણી ગુજરાતી જાય
તો સાધારણ રીતે વાલી તરીકે તેમની માને
નીમવાનો પહેલો હક છે. ધણી હયાત હોય
ને સ્ત્રી જીવી રહેતી હોય, અને પ્રજામાં દીક-
રીઓ હોય તો તેના કપાને ધણીખરા તેની
માનો જ રાખવામાં આવે છે.

*

વિધવાને ધણીની મિલકત મળે તેમાં

જે સ્થાવર હોય તે ખાસ જરૂર સિવાય તે વેચી ઘાટી યા ગીરો સુકો શકતી નથી. તેમ કરતાં તેના ધણીના પીતરાઈએ તેને અટકાવી શકે છે; પરંતુ જંગમ મોલકતની તેને આહો તે રીતે ઉપયોગ કરવાની તેને સત્તા છે, ધરમદાન, ગ્રંથાપમાત્રા, વગેરે પુણ્યના કામમાં તેના ઉપયોગ તે અનિયંત્રીત કરી શકે છે.

પહેલાં વિધવાને પુનર્વિવાહ છુટ ન હતી પરંતુ સરકાર તરફથી વિધવા પુનર્લગ્ન કાયદો (Widow remarriage act) કરી તેને તેમ કરવાની છુટ આપી છે. પરંતુ તેવી રીતે લગ્ન કરતાં પોતાના ગુજરેલા ધણીની મિલકત પરના પોતાના બધા હક્ક તે ગુમાવી બેસે છે.

હિન્દુ કાયદા મુજબ જેને લગ્ન ન કરવા હોય, તેમજ છુટાછેડાના આરણ્ય ખુદ્ધા રાખવાં હોય તેમને માટે પણ કાયદાએ સગવડ કરી આપી છે. રેપ્રેસિયલમેન્ટેશન એક્ટ અથવા સિવિલમેરેજ એક્ટ મુજબ માત્ર એવાં લગ્ન નોંધનાર અધિકારી registrar પાસે કોઈ પર જનાર જોડું પોતાનાં લગ્ન નોંધાવી પરણી શકે છે. વૈદિકવિધિ યાં સપ્તપદીની તેમાં જરૂર હોતો નથી.

આ સિવાય પંજાબના શીખો માટે આનંદ નામનું લગ્ન કાયદેસર ગણાય છે; અને એ લગ્નને કાયદેસર ગણવા માટે આનંદ લગ્ન કાયદો (૧૯૦૯) Anand Marriage Act 1909 પાસ કરવામાં આવ્યો છે. પરણનાર જોડાંએ એવું દર્શાવવું જાણ્યું કે તેઓ શીખ-ધર્મને માને છે (they profess the Sikh) મતલબ કે, ગમે તે ધર્મવાળા જો એમ કહે કે અમે શીખધર્મને માનીએ છીએ તો તે પૂરતું ગણાય છે. ગુજરાતમાં એ કાયદાનો લાભ લેવામાં આવેલો છે. સિંધમાં પણ હાલમાં એનો લાભ લેવામાં આવે છે. પરંતુ આનંદ

રીતનું લગ્ન પણ સંસ્કાર હોવાથી પરણેતર જોડાંથી છુટાછેડા મેળવી શકતા નથી.

આર્યસમંધી આગળ ઉલ્લેખ કર્યો છે. એ માત્ર આર્યસમાજના સભ્યો અને અનુયાયીઓ માટે જ સ્વચાર્માં આવ્યો છે અને તેમાં આર્ય-લગ્ન આર્ય સમાજના વિધિ મુજબ થાય છે.

વડોદરા, મંડોસુર અને લાહી જેવા આગળ વધેલાં રાજ્યોએ લગ્નની સંસ્કારિતા ઠીકી કરી અંગ્રેજો વધારે સગવડ કરી આપવા પગલાં લીધાં છે. વડોદરા રાજ્યને લાગુ પડતો છુટાછેડાનો કાયદો એવી રીતે ઘડાયો છે કે તેનો લાભ વડોદરા તરફથી જે પ્રજા ન હોય તેને પણ મળે છે, વડોદરામાં ત્રણ મહિનાનો વાસ હોય તો બસ, તેવાને એ કાયદો લાગુ પડે છે. છતાં લગ્નના ઉચ્ચ આશયને બર લાવવા પરણાવનાર ગૌર યા પુરોહિત અમુક દરજ્જે કેળવાયલા હોવું જ જોઈએ; તેવી કેળવણી નહોતી તો તે ગૌર તરીકે કામ કરવાને અયોગ્ય ગણાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાની ઘણી બહેનોએ લાહી અને વડોદરા રાજ્યના કાયદાનો આશ્રય લઈ છુટાછેડા મેળવ્યા છે.

બ્રિટિશ હકુમતમાં ધાર્મિકતાને છુટાછેડાનો પ્રયત્નો કાયદાની રૂપમાં પરિણમવા કોશિષ થાય છે. દાખલા તરીકે, ડો. દેસમુખનું બિલ. ધારાસભામાં એવા કાયદાઓનો વિરોધ થતો રહે છે; કારણ હજુ જુના વિચારના હિન્દુઓનો વર્મ હજારીમાં છે તેને આ નવાં અગ્રણી ગમતાં નથી.

છતાં વખત વખતનું કામ કરે જાય છે તે જરૂર.

અમદાવાદની ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી દરવર્ષે ગુજરાતી વિદ્વાનેને સુવર્ણ-ચંદ્રક એનાયત થાય છે. તે મુજબ ૧૯૪૬નો સુવર્ણચંદ્રક જાણીતા વિદ્વાન શ્રી. ડોલરરાય માંકડને અર્પણ કરવાની વીધી આ માર્ગે અમદાવાદમાં થઈ હતી.

આપણા વિદ્વાન ભાષાશાસ્ત્રી ને સંશોધક તથા ચિંતનશીલ વિવેચક શ્રી ડોલરરાય રંગીલદાસ માંકડનો જન્મ ઇ. સ. ૧૯૦૨માં કચ્છમાં વાગડમાં જંગી ખામે વડનગરા નાગર ગૃહસ્થ કુટુંબમાં થયો હતો; પણ તેમનું મૂળ વતન તો કાઠિયાવાડનું જોડિયા મામ. ત્યાં જ પોતાનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરું કરી માધ્યામિક શિક્ષણ માટે તેઓ રાજકોટ ગયા. ત્યાંથી મેટ્રિકની પરીક્ષા પાસ કરીને તેમણે ઉચ્ચ શિક્ષણ જૂનાગઢની બહાઈદીન કૉલેજમાં તથા કર્ણાટીની 'દયારામ જોઠમલ કૉલેજમાં પૂરું કર્યું અને ઇ. સ. ૧૯૨૪માં બી. એની પરીક્ષા બીજા વર્ગમાં પસાર કરી. મૂળથી જ એમની વૃત્તિ અભ્યાસનિષ્ઠ હતી, એટલે સ્વભાવિક રીતે જ તેમણે આગળ અભ્યાસ ચાલુ

રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક મેળવનાર શ. ડોલરરાય માંકડ

*

રાખી ઇ. સ. ૧૯૨૭માં એમ. એ. ની પરીક્ષા બીજા વર્ગમાં પાસ કરી.

એમ. એ. થયા કે તરત તેમની વિદ્વાતા અને સંસ્કૃત ભાષાના જોડા અભ્યાસને કારણે તે જ કૉલેજે (દયારામ જોઠમલ કૉલેજ) પોતાને ત્યાં ગુજરાતી તથા સંસ્કૃતના અધ્યાપક તરીકે તેમની નિમણૂક કરી લીધી અને થોડા જ વખતમાં તે વિષયોના વિદ્વાન અધ્યાપક તરીકે લોકપ્રિય થયા. આમ કર્ણાટીમાં તેમનું કાર્ય-ક્ષેત્ર ખનવાથી સ્વભાવિક રીતે જ તેમની શક્તિ અને વિદ્વાતાનો સારો એવો સાબ કર્ણાટીના ગુજરાતી સમાજને મળ્યો. ત્યાંના ગુજરાતી સાંસ્કૃતિક તથા સાહિત્યિક જીવનની અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનો ભાગ સદા આગળ પડતો રહેતો અને આ રીતે ૧૯૨૭ થી ૧૯૪૭ના જૂન સુધી; એટલે કે પૂરા બે દાયકા સુધી

હે નાગજી! તને જતો જાઉંને મારા રેડીઆનો ત્રાગ ટૂટી ગયો. પાંચ ટેરવાંથી પણ પૂણી ન પકડી શકાઈ.

હે નાગજી! એક ધડી ઘોડો થંભાવ. હે મારાચેરી! તારા પિનાનો આ દેશ સજાગી જાને!

હે નાગજી! આ પાપી તાપ. તપે છે, ધોમ ધણે છે ને ધરતી તપીને જાંખા જેડી લાલ થઈ જાય છે.

હે નાગજી! ઊભો રહે. એક ધડી ઘોડો થંભાવ. હું તારા ઉપર મારા કેસની લોટા અને મારી ઓઢણીના ઘૂંઘટ વતી છાંમી કરું.

હે નાગજી! તું દેવળમાંનો દેવ સરખાને! હું સરખાધરા દેવળમાંહેની પૂતળા. આપણે બંને બીજો જન્મે એક જ મંદિરમાં સાથે રહીશું.

હે નાગજી! તું સરખાને હૈયાનો હાર; ને હું સરખાધરા દોરો. બંને એક સાથે ચુંથામેલાં રહીશું.

હે નાગજી! તું સરખાને કેળનો થંભ, ને હું સરખાધરા કેવડાની કાંબડી. બંને એક જ ક્યારામાં ઊગીશું.

હે નાગજી! તું બનને મોડું વાદળ ને હું બનીશ વાદળ માંહેની વીજળી. બંને એકજ સાથે વર્ષાઋતુમાં આવીશું.

હે નાગજી! તું બનને ચોતી; હું બનીશ માણિક. બંને એક જ દોરે પરાંવાશું.

હે નાગજી! તું બનને ચોખ્ખા; હું બનીશ દાળ; આપણે બંને એક જ થાળામાં પીરસાશું.

તેમણે કૌશલ્ય જીવરાત કરાવીના સાહિત્યક અને સાંસ્કૃતિક જીવનને એકધારી અને સંગીન સેવા આપી છે.

તેમની જીંડી સંશોધક પ્રતિભા તથા માદ વિદ્યાતાની પ્રતીતિ કરાવતો 'એ જંથુ નાટકો' નામનો તેમનો પહેલો લેખ 'પુરાતત્ત્વ' માસિકમાં છપાએલો. એ લેખમાં પ્રેમાનન્દનાં નાટકોના કૃતૃત્વ વિષે તેમણે ને જીંડી અભ્યાસપૂર્ણ ચર્ચા કરી હતી તેણે કારણે ગુજરાતના માન્વર વિદ્યાનેમાં તેમને તત્કાળ સ્થાન મળ્યું, અને એ લેખ તેના ગુણવૈશિષ્ટ્યને કારણે સાતમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિવેદના રિપોર્ટમાં પણ લેવાયો.

તે પછી તેમની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ દિન પ્રતિદિન વધતી અને પૂણીતી જ મ્હ. બાપા-શાસ્ત્ર અને ગવેષણા એ તેમના પ્રિય વિષયો છે, અને એ વિષયોમાં મહત્તા પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરી પરિશ્રમ ખર્ચ અને કાળજી અને તટસ્થતા એમનામાં છે. એક પ્રકારે સંશોધકની અનુરક્તિથી તે એ વિષયો પાછળ સતત મગ્યા જ રહ્યા છે, જેનાં પરિણામ સ્વરૂપ આજ સુધીમાં તેમનાં દસેક ગર્વ લેવા જેવા અભ્યાસપૂર્ણ પુસ્તકો તથા વીસેક વિશિષ્ટ ગણનાયાત્ર નિબંધો ગુજરાતને મળ્યા છે.

ગુજરાતી સાહિત્યના જીંડા અભ્યાસ તથા વ્યાસંગને કારણે તેમણે જુદાં જુદાં સામયિકોનાં સંપાદનનું કાર્ય પણ કર્યું છે 'નામરિક' નામના ત્રિમાસિકના ૭ વર્ષ સુધી તથા 'જિર્મ' માસિકના બે વર્ષ સુધીના સહસંપાદક તરીકે તેમની મુંગી પણ મહત્તા પૂર્ણ કામગીરી કાઢતું પણ બધાનું બેચે તેવી છે. તેમનું જીંડું સાહિત્ય

જ્ઞાન તથા સમતોલ વિવેચનશક્તિને કારણે ૪. ૧૯૩૬માં ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી ગુજરાતી વાક્યમયની વાર્ષિક સમીક્ષા કરવાનું કાર્ય તેમને સોંપાયું તે તેમણે કેવી સફળતાથી તથા તટસ્થતાથી પાર પાડ્યું તે તો તે વર્ષની તેમની સમીક્ષા જાતે જ ખેલી જાયશે.

શ્રી. કાલિદાસની સંશોધન માટેની તાલા-વેલી તથા પરીશ્રમનું નિદર્શક અને બીજું, ચાદગાર કાર્ય તે 'કર્ણી સંસ્કૃત એસોસીએશન'ની સ્થાપના. પૂનાની પ્રખ્યાત બાંકારકર ચોરોએન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટના જેની બુમિકા પર સ્થપાયેલી આ પ્રતિષ્ઠિત સંસ્થા ગવેષણા માટેના તેમના તીવ્ર અનુરાગનું પ્રતીક છે. તે સંસ્થાની સ્થાપના કરીને બે વર્ષ સુધી તેનું સંચાલન પણ તેમને જાતે કરેલું.

છેત્માં દશ વર્ષથી તેમણે પ્રાચીન ભારતના સુત્રબદ્ધ સમયાનુક્રમના અભ્યાસનું મહા-ભારત કાર્ય હાથમાં લીધું છે તેના પરિણામ રૂપ Puranic Chronology નામનો અભ્યાસપૂર્ણ ગ્રંથ તેમણે લખ્યો છે ને હજી અપ્રસિદ્ધ છે. તે ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થયા પછી તેમની યશસ્વી કારકિર્દીના કળશ સમો બનશે એમ લાગે છે. આને તેઓ વલ્લભવિદ્યાનમરના વિકૃલમાષ્ટ પટેલ મહાનિલાલખમાં ગુજરાતીના અભ્યાસક છે.

ગુજરાત જેવો સુખવસ્તુ પ્રાંત પણ સંશોધન અને બાપાશાસ્ત્ર જેવા નિતાન્ત પરિશ્રમવાળા વિષયોમાં બે પછાત નથી એ શ્રી. કાલિદાસની પ્રતિભાએ બતાવી આપ્યું છે, અને આપણે આશા રાખીએ કે, આથી વધુ મહત્વના અને ચિરમરણીય કાર્યવડે એઓ ગુજરાતનું નામ જાળવું કરે.

તમે સ્ત્રીજીવનના આહુક નથી ? આજેજ આહુક બનો.

નાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં જા. સાડા છ. પરદેશ માટે તેર શીર્લીંગ.

- સ્ત્રી જીવન ઓ ફ્રી સ : અવેરી વાડ : અમદાવાદ.

રશિયામાં સોવીયેટ યુનિયન તરફથી ૧૦૬ વર્ષના વૃદ્ધ ડોશીમા મેરીઆ સીલ્વરસ્ટ્રીમ એન્ડીપોલાને 'હીરોઇન મધર'નો ખીતાબ એનાયત કરવામાં આવ્યો. મેરીયાની તબીયત અને તંદુરસ્તી ધણી જ સરસ છે. નોવોપેટ્રોવસ્ક જિલ્લામાં કાર્લમાક્સ સેટલમેન્ટમાં તે રહે છે અને તેને ૧૧ પુત્ર-પુત્રીઓ, ૫૫ પ્રપુત્ર-પુત્રીઓ ૮૬ પ્રપ્રપુત્ર-પુત્રીઓ અને આઠ તેમના બાળકો છે. તેના કુટુંબના ૩૧ માણસોએ લડાઈમાં બામ હીધો હતો અને તેના બે પુત્રોએ 'સોવીયેટ યુનિયન બહાદુર'નો ખિતાબ મેળવ્યો છે.

*

બે જુવાન સાથે આફ્રીકન સ્ત્રીઓ કે. બર્નાર્ડ વીધર્સ અને કે. જેમ ઓર્ટવેપ મુસાફરી કરવા છુટે છે. તેઓ કઠો દેશ છોડીને પરદેશમાં ગમ નુથી. પોતાની જાત કમાઈની ખાનગી મુડી આ મુસાફરીમાં વાપરવાની તેમની ઇચ્છા છે. તેઓ- પ્રથમ ઇંગ્લાંડ જશે અને ઇંગ્લાંડના દક્ષિણ કાનારાથી સાઈક્લ ઉપર ઉત્તર રોટ્ટરડામ સુધી ફરશે અને તે પછી ઇંગ્લીશ ચેનલ પસાર કરીને બેલ્જિયમ અને હોલ્લાંડમાં થઈ સ્વીટઝર્લેન્ડની સરહદ પસાર કરી સાઈક્લ ઉપર ક્રીસના દક્ષિણ કિનારા સુધી જશે અને લાંબી વહાણમાં બેસી પોતાને ઘેર પાછી ફરશે. ચાર મહિનામાં આ સફર પુરી કરવાનો તેમનો ઇરાદો છે.

*

નવા જીવન અને નવા વિચારોના વિકાસમાં સ્ત્રીઓને યોગ્ય સ્થાન મળવું જોઈએ. - પૂર્વ યુરોપના લોકશાહી તંત્રમાં ત્રણ સ્ત્રીઓને સ્થાન મળ્યું છે અને તેમની શક્તિઓની જગતને પીછાન થઈ છે. આ ત્રણ સ્ત્રીઓ તે રમાની-યોની એના પોકર, બેલ્ગેરીઆની સોલા ડ્રેઓ-શીયા, અને શીન્લાન્ડની હટી કુશન. ત્રણે સ્ત્રીઓ રશિયાના તંત્ર સાથે લડાઈના વખતમાં જોડાયેલી હતી. અને રશિયનની લાલ, સ્ત્રીઓ તરીકે જાણીતી છે.

સૌરભ

જી

એના પોકર તો એટલી વિશ્વાસુ હતી કે સ્ટેલીનને તે ગમે તે વખતે ટેલીફોન કરી શકતી. એણે કહેવાય છે. તે જુખારેસ્ટના જ્યુ માયાપની દોકરી છે. તેણે યુરીય યુનિવર્સિટીમાં દાક્તરી અભ્યાસ કર્યો છે અને એક રશિયન એન્જનીયરને પરણી હતી. તેનાથી તેને ત્રણ બાળકો છે. તેનો પતિ ધણી વર્ષો ઉપર રશિયામાં યુજરી ગયો છે. તેના પતિના મૃત્યુ પછી તે શુભ હિલચાલમાં બળી ને નામ કાઢ્યું. અને ૧૯૪૦ સુધીમાં કેટલોય વખત પકડાઈને જેલમાં ગઈ. છેવટે રશિયન-રમાનીયન કેદીઓની અદલા-બદલીમાં તેને રશિયા મોકલવામાં આવી અને ત્યાં તેણે જર્મનો સામે લડવા પોતાના દેશવાસીઓની એક સ્વયંસેવક ટુકડી ઉભી કરી.

આને ૫૩ વર્ષની ઉંમરે તે પરદેશખાતાના પ્રધાન તરીકે કામ કરે છે. લાંચસ્વતથી એને લલચાવી શકાય તેમ નથી. અને તેની પ્રતિભા તેમજ હાસ્યની કળા વડે તે પરદેશના પત્ર-કારોમાં પ્રિય થઈ પડી છે. તેને માટે કહેવાય છે કે તે ખૂબ બચકાર કુશળ છે.

સોલા ડ્રેઓશીયા હમણાં જ બેલ્ગેરીયન શાધરસેન્ડ ક્રન્ટ નેશનલ કમીટીની સેક્રેટરી તરીકે ચુંટાઈ. એના દેશમાં આ સ્થાન ધણું હકુમત-વાળું સ્થાન ગણાય છે.

સ્કુલમાં શિક્ષિકા તરીકે એણે જીવનની શરૂઆત કરી હતી. ને તે દરમ્યાન એણે ૧૯ વર્ષની વયે રાજકીય પ્રશ્નોને અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. આ વખતે તે સૌંદર્યશાસ્ત્રી કહેવાતી. આને ૪૭ વર્ષની ઉંમરે તેના મહેનતુ જીવનનો ખ્યાલ તેના ખડતલ શરીર ઉપરથી અણી શકાય છે.

એક વખત લડાઈ દરમ્યાન પ્રતિકાર દિલ્લાલાને મદદ કરવા પેરેશનમાં બંગેરીઆમાં ઉતરવા માટે તેને મૃત્યુદંડની સખ પશુ થયેલી, પણ પાછળથી એ સખ માફ થઈ ને આને એ દેશના કાર્યમાં હકૂમતવાળું સ્થાન ભોગવે છે.

ઉપસા બનેથી જુદી જાતની-દેખાવમાં તફાવત શોધી, સામાન્ય મુદિલ્લી હટી કુશન એ આંતરીક પ્રધાનની પત્ની છે. શીનીય પાલો-મેન્ટમાં ક્રામ્યુનીસ્ટ પાર્ટીની ચેરમેન છે અને ધણી સમય સુધી તેણે જલવાસ ભોગવ્યો છે.

આ ત્રણે સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે સખત કામ કરનારી, સહેલવી અને દેશ અને જાતી માટે પ્રાણ આપવા તૈયાર રહેનારી સ્ત્રીઓ છે.

*

થોડા વખત ઉપર એક પરદેશી મુસાફર જે ટુંક લઈને ન્યુયોર્ક આવી પહોંચ્યો. તેને દાંતનો સખત દુઃખાવો થતો હતો. તેને અંગ્રેજી બોલતાં આવડતું ન હતું, તેથી તેણે ઇશારાથી હોટલના વ્યવસ્થાપક કારકુનને સમજાવ્યું, એટલે તરત જ કારકુને ટેલીફોન ઉપાડ્યો અને એક કલાકમાં તે તે મુસાફર પાસે એક જુવાન બાઈ બોલીને ઉભી રહી. એ બાઈનું નામ એલીન નોવાશીન. તે મુસાફર સાથે તેની બાપામાં છૂટથી વાત કરી શકતી હતી, એટલું જ નહિ, પણ તેના દાંતના દર્દ માટે તેને કુર્મી-કયા દાંતના ડાક્ટર પાસે લઈ જવા એ પણ જાણતી હતી.

આવા ભયોભાસથી ગીચ શહેરમાં અજાણ્યા પરદેશી મુસાફરને માર્ગદર્શન આપે એવી મહિ સંસ્થા ન હતી. તેથી ૧૬ વર્ષ સુધી

મરદેશમાં દુનીઆના તમામ દેશોમાં ફરેલી મીસીસ જ્યુઝસ રાયરફોર્ડને વિચાર આવ્યો કે મુસાફરોને ઉપયોગી થઈ. પરંતુ એવી સંસ્થા સ્થાપવી અને તેણે એ વિચાર ઇંગ્લીશ બાઈ ક. નોવાશીનને કહી, અને બંગેરીયન બાઈઓ મીસીસ એલીન રોઝ અને મીસીસ ડીડી કેમ્પરને પણ તેમનામાં ભેળવી. એ રીતે એ ચારે બાઈઓએ મળીને પરદેશી અજાણ્યા મુસાફરોને મદદ કરવા સંસ્થા ઉભી કરી અને પોતાના હેઠાણના માહિતીપત્રો દરેક હોટેલ, રેસ્તોરાન્ટ, વહાણવટાની ઓફીસો વગેરે સ્થળે મોકલ્યા અને જી.અલ્વાડીઆમાં તેમની ઓફીસે ત્રણ ત્રણ ટેલીફોનો કામ બોલતા થયા.

આને એમની સંસ્થા રહેવાના સ્થળોની માહિતી, ખજાર ખરીદી, મીટીંગોની ખજારો દુભાવિયા, પરભાષાના પત્રોની અનુવાદ, ટ્રેનો અને એરોપ્લેનની ટિકીટ ખરીદી અને રીઝર્વેશન વગેરે ધણી કામો કરીને અજાણ્યા મુસાફરોને ઉપયોગી થાય છે ને યોગ્ય મહેનતાણુ ભેગવે છે.

*

હિંદ તરફથી રશિયાના એલચી શ્રીમતી વિન્યાલદમો પંડિત ત્રણ મહિના સુધી યુ. નો. પરિષદમાં હાજરી આપવા અમેરિકા રહી આવ્યા પછી હિંદ આવ્યાં હતાં ને દિલ્લીથી તહેરાન જઈ પાછા મોરકો પહોંચી ગયાં છે. તેમના દીકરી ચંદ્રલેખા અમેરિકાથી બારોબાર મોરકો ગયાં હતાં, તે એક અલ્વાડીક વહેલા પહોંચ્યાં હતાં. તેઓ એરોપ્લેન ઉપર તેમને લેવા આવ્યા હતાં. તેમની સાથે તેઓ સીધા પોતાના મુકામે ચાલ્યા ગયાં હતાં.

*

પંજાબ સરકારની યાદી જણાવે છે કે ગુરદાસપુર જીલ્લામાંથી અપહરણ કરાયેલી ૧૪ મુસ્લિમ સ્ત્રીઓને શોધી કાઢવામાં આવી હતી. પાકિસ્તાનના બાટાન્કા ગામની સામી બાજુમાં

આવેલા ગામમાં ખેતરોમાં કામ કરતા ગામ-
ડીયાઓ પર પાકિસ્તાનના લશ્કરે ગોળીયાર
કર્યો હતો. તે ગરબડમાં કેટલીક ગમેતેમ થવને
ખયાવવા ખાતર ચાલી નીકળેલી અને તેના
અપહરણ થયેલાં. આવી બધી સ્ત્રીઓને શોધી
કાઢી છે. અલાર સુધીમાં પૂર્વ પંજાબમાં
૧૧૩૦ મુસ્લિમ સ્ત્રીઓ મળી આવી છે તે
બધીને પાકિસ્તાન ખાતે મોકલી આપી છે.

કર્મીમાં મીસ ફાતમા અન્હાની આગેવાની
નોંધે પાકિસ્તાન ગર્મ્સ ગાર્ડની રચાપના કર-
વામાં આવી છે. તેમાં ભેગમ છ. એ. ખાન
(વિરટ પંજાબ પ્રાંતીક કમીશ્નર) ને બીફ કમીશ્નર
તરીકે, ભેગમ મહમદઅલીને ટ્રેઝરર તરીકે અને
ભેગમ અનવરઅલીને ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે
ચુકવામાં આવ્યાં છે. આ સંસ્થાનું વડું
મથક કર્મીમાં રહેશે. અર્ધ ગાર્ડના દરેક
સભ્યને ચાંદતારાનો પાકિસ્તાનના નામવાળો
ખીંટો આપવામાં આવશે ને તેમનો પોષાક
સરદ અને દમિયો રહેશે.

જમ્મુ અને કાશ્મીરની રાષ્ટ્રપાય મહિલા
પરીષદના પ્રમુખ શ્રીમતી શાંતાકુમારીએ બહાર
પાડેલા એક નિવેદનમાં આક્રમણખોરો તરફથી
રાજ્યની સ્ત્રીઓ પર ગુજરેલા અત્યાચારને
લગતી ચોંકાવનારી હાકલો બહાર પાડી છે.

તેઓ જણાવે છે કે પાકિસ્તાનની સરહદ
પરથી આવેલા હુમલાખોરોએ જમ્મુ અને
કાશ્મીરની સ્ત્રીઓ પર કરેલા અત્યાચારોની ઘટના
સાંભળીને અમારી આંખમાંથી આંસુ પડે છે.
ફક્ત શીલ (ધર્મગત) ખયાવવા માટે

સેંકડો જીવન સ્ત્રીઓએ ઝેર ખાધને છંદગીને
અંત આપ્યો છે જ્યારે સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓને
તેમના કુટુંબીઓએ ધર્મગતને ખાતર જતે
કતલ કરી નાંખી છે.

સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓનાં ને અપહરણ થયાં
હતાં તેમને પેશાવર અને બન્નુના જગરમાં
ઊભી રાખવામાં આવી હતી અને આ રીતે
પહોંચીને કાશ્મીરમાં ઘસવાની લાલચ આપ-
વામાં આવી હતી. સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓને
અકથ્ય યાતનાઓ સહન કરવી પડી હતી.

[હિંદુસ્તાન ટાઇમ્સ]

મીસ માગોરેટ ગુમી નામની ૪૧ વર્ષની
ઇંગ્લીશ કન્યા ગુપ્તચરના એક ધંધા વગરના
થોમસ જોહનસન નામના હજસીના પ્રેમમાં
પડી ને તે અમેરિકા ગયો ત્યારે તેને પરણવા
તેની પાછળ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ગઇ. ત્યાં
સરદ રંબની સ્ત્રીઓ હજસીને પરણે એ બારે
ગુન્હો ગણાય છે. એટલે, મીસ માગોરેટ આ
હજસીના ધરમાં એ મહિના કરતાં વધારે વખત
રહી હોવાથી ત્યાંના ન્યાયાધીશે 'આવા લગ્નોને
પ્રતિબંધ છે અને એ ભયંકર ગુન્હો ગણાય
છે.' એમ કહી તેને છ માસની સજા કરી અને
છેવટે તેને ઇન્ડિય પાછા જવા સમજાવવા માંડી,
પણ આખરે પાછા જવાની ના કહી, હાલ તે
અમેરિકામાં સજા ભોગવે છે.

લંડનમાં ભરાયેલ હિંદી કળાના પ્રદર્શનમાં
હિંદની પ્રાચીન શિલ્પકૃતિ : માતા

*

બ્રીટીશ કબજા હેઠળના જર્મન પ્રદેશની
હોઝરીઓ ઇંગ્લીશ સેનિકો સાથે પ્રેમમાં પડેલી
તેમને નાતાલ ઉજવવા ઇંગ્લાંડ આવવા દેવામાં
આવી હતી. આવી હોઝરીઓને ફ્રી મુસાફરી
ટિકટો આપવામાં આવી હતી. લંડનમાં તેમને
ઊંચાની સોસાયટી તરફથી તેમના પતિને
મેળવવા માટે પૈસાની પણ સગવડ અપાઈ હતી.
સાંજ સુધીમાં જો તેમના પતિનો પત્તો ન મળે
તો તેમને ઉચોગ પ્રધાન તરફથી હોટેલમાં રાત
રહેવાની સગવડ કરી આપવામાં આવી હતી.

*

હિંદના મજૂર પ્રધાન તરફથી ઊંચાને
ધંધે લગાડવાથી સગવડ રજૂ કરવામાં આવી
છે. ઊંચાને ટાઇપીસ્ટ, રોટોગ્રાફર અને કલાકર્તા
તરીકે નોકરી આપવામાં આવે છે. એવી
ઊંચાનાં નામ નોંધી લેવામાં આવે છે ને પછી
જગ્યા પડતાં તેમને નોકરી ઉપર લેવામાં આવે
છે. નવેમ્બર સુધીમાં ૭૩૦૦ ઊંચાએ નામ

નોંધાવ્યા હતા તેમાંથી ૧૭૫૦ને કામે લગાડ-
વામાં આવી છે. ૮૬૦ ઊંચાને ધંધાદારી
રજવામાં તાલીમ આપવામાં આવે છે. આવી
ઊંચાને દરજ્જાકામ, ટેલીગ્રાફી (તારવું કામ)
અને ટેલીફોન આપરેટર તરીકે પણ કામે
લગાડી શકાય એ રીતે તેમને તાલીમ આપ-
વામાં આવે છે.

*

ધંજીતના - રાજ્ય કારકની એક મજૂરી
(બત્રીજી) અમીના તુસન આખા ધંજીતમાં
સોથી પૈસાદાર બાઈ છે. તેની પાસે અનેક
મિલકતો તથા ધનસમ્પત્તિ ધંજીતમાં છે. તે અગાઉ
જે વાર પ્રથમ શાહજાદા ઉમર અને પછી
કમાલપાશાઅલી સાથે પરણીને રાંડી છે. તેની
ઉમર આશરે ૪૪ વર્ષની છે. તેનું ત્રીજું વારનું
લગ્ન અમેરિકાના ફોર્નેલસ ગીબ્સન નામના
યુવક સાથે થયું હતું. ફોર્નેલસ અમેરિ-
કામાં વોશીંગ્ટનમાં ફેડરલ હાઉસીંગ એડમિની-
સ્ટ્રેશનનો આર્થિક એનાલીસ્ટ હતો.

લડાઈ શરૂ થતાં ફોર્નેલસ લશ્કરમાં જોડાયો
અને તેને માટે તે ધંજીત આપ્યો. ત્યાં
અમીનાકુંવરી સાથે તેને ઓળખાણ થઈ.
જેહોને એક બીજા સાથે પરણવાનું મન થયું.
તેમણે અમેરિકન સરકાર પાસે લગ્ન કરવાની
રજા માગી તે તેમને મળી પણ ખરી.

પરંતુ અમીનાકુંવરીના કાકા કારક રાજાએ
અમીનાને અમેરિકન ફોર્નેલસ સાથે પરણ-
વાની સાફ ના પાડી. રાજાની સંમતિ વગર
જો તે પરદેશી ફોર્નેલસ સાથે લગ્ન કરે તો કારક
કાકા એની ધંજીતમાંની બધી મિલકત જપ્ત
કરી લે; અને કાયમને માટે દેશનિકાલ કરી દે.
આથી અમીનાકુંવરીએ હાહી થઈને પરદેશી
ફોર્નેલસ સાથે પરણવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો
છે. અને મુજબ જાઓના મંત્ર સંજ્ઞાથી
દીધો છે.

*

મહાત્મા ગાંધીજીની પ્રાર્થના સભામાં મોટી મેદની જામવાથી સ્ત્રીઓ માટે જગ્યા કરતાં સાત મીનીટ ચાલી ગઇ. તેથી ગાંધીજીએ કહ્યું કે 'માણસોએ સ્ત્રીઓને માન આપતાં શીખવું જોઈએ. જે સ્ત્રી અને દેશમાં સ્ત્રીઓને માન આપવામાં આવતું નથી તેને સંસ્કારી કહી શકાય નહિ. સ્વતંત્રતા મેળવ્યા પછી આપણે બધાએ સ્વતંત્ર અને ઔરવવાળા દેશના શહેરી તરીકે વર્તવું જોઈએ.'

લંડનની એક એકવીશ વર્ષની ઇંગ્લી, જુરી આંખોવાળા છોકરી મીસ જન બાલનગીર કોલસાના વેપારીની જુકાનમાં કામ કરે છે. બ્રીટનમાં દર વર્ષે ૫૦ હજાર માણસો રસ્તામાં કચરાઇ મરે છે તેમાં મોટા બાળનાં નાનાં બાળકો હોય છે. * રસ્તાની સલામતીનો ઉલ્લેખ શોધવા તે નોકરી સિવાય પોતાનો બાળનો સમય માળતી હતી. તેણે હમથર્સ એક નફા વગર ધંધો કરનાર કંપની રચાવી છે અને તેનું નામ 'ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઇનફોર્મેશન ઓફ ધી ઇમ્પ્રોવ્ડ નાઇટસ ઓફ ધી રોડ લીડ' પાડ્યું છે. તેમાં તે પોતાનો સમય ગાળે છે.

જાણી જોઇને વાહન હાંકનાર કરતાં બે-સાવધાન્ય ને બેદરકારીને કારણે આ બનાવો બને છે તેથી તેણે વાહન હાંકનારને એક સૂત્ર આપ્યું છે કે 'વિવેકથી અકસ્માતો અટકે છે.'

યુનાઇટેડ સ્ટેટના ટાવર્ન પ્રાંતમાં, તે પ્રાંતમાં મીલકત ધરાવનાર પુરુષની પત્ની કે પુત્રી નહોય તેવી સ્ત્રીઓને વકીલાત કરવાની મના કરતો કાયદો ગયે વર્ષે પસાર કર્યો છે, તેથી ચાર વકીલ સ્ત્રીઓએ આ કાયદા સામે વિરોધ નોંધાવી દેશની ઉચ્ચ અદાલતને અપીલ કરી છે. ત્રણ જજની બનેલી આ ત્રીજી અદાલતે જજેરે કહ્યું કે પોતાના પ્રાંતની સ્ત્રીઓને રક્ષણ આપવા માટે આ ધારો કરવામાં આવ્યો હોવાથી તેમાં વચ્ચે પડી શકાય નહિ.

સીલોનના ઉદ્યોગખાતાના પ્રધાનની પુત્રી મીસ મીનેટી ડી સીલ્વાને બ્રીટીશ આર્કાઇટક્ટ રોયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ એસોશિએસનમાં શિલ્પી તરીકે રથાન મળ્યું; એવું માન મેળવનાર તેઓ પ્રથમ હિંદી સ્ત્રી છે.

કેનેડામાં રાજની ધરવપરાશની ચીજોની મુશ્કેલી અને તેના વધતા જતા બાવોથી કંટાળી કેનેડામાં અડી લાખ સ્ત્રીમેમ્બરો બનાવી ૨૫ હજાર વોલીન્ટીયર સ્ત્રી મેમ્બરોની એક મંડળીએ સ્ત્રીઓને ધરવપરાશની વસ્તુઓની સગવડ આપવા કન્ઝ્યુમર એસોશિએસનની રચાવના કરી છે. ને કેનેડાના દરેક પ્રાંતમાં તેની શાખાઓ કાઢી છે.

જર્મનીમાં ફરી ગર્લ ગાઇડની-હીલ્સમાં શરૂ કરવા માટે સરકારે મનાઇ ફરમાવી, કારણ કે તે જર્મનીની રાજકીય હીલ્સમાં હોવાનું સરકાર માને છે. છેવટે ગર્લ ગાઇડની વર્લ્ડ એસોશિએસન વચ્ચે પડી ને સમાધાન થતાં થોડો અગ્રેવાન સ્ત્રીઓને ગર્લ ગાઇડનું શિક્ષણ લેવા પરદેશ મોકલવાનું નક્કી થયું. હાલ ૩૦ થી ૪૦ ઉત્તમ ગાઇડોને દરેક આપારના દેશોમાં શિક્ષણ લેવા મોકલારો. ૨૦ સ્ત્રીઓને લંડન-મોકલવામાં આવશે.

સંસ્કૃત ભાષાને આજે કેટલાક મૃતભાષા તરીકે ગણાવે છે. પણ સંસ્કૃત તો અીઓ માટે રસનો વારસો છે ને પ્રાચીન સંસ્કૃતિને જીવવવામાં તેનો મોટો ફાળો છે. સંસ્કૃત એ હિંદની તમામ ભાષાની માતા છે, ને બધીધ્વમાં પણ રહેશે. શ્રીમતી પંડિતા ક્ષમા રાવ જેવી અમરમય અીઓ જો પોતાનું લક્ષ્ય એ તરફ દોરે તો ઘણું સાફ કામ કરી શકે.

જગતભરમાં પોતાની વિદ્વતાને રચાન મળે એવું સુંદર પુસ્તક સલામત ગીતા—હિંદમાં પ્રેક્ષની અગવડને કારણે ક્રિસમાં છપાવીને શ્રીમતી ક્ષમા રાવે પ્રગટ કર્યું છે. અને એ પુસ્તકે તેમને જગતમાં ઉત્તમ કંવેયિની તરીકે રચાન અપાવ્યું છે.

*

ફિનિયાની કુલ ૪૦ કરોડ અીઓની વસ્તીમાં ઇંગ્લેન્ડની ૪૦ વર્ષની શ્રીમતી મેરી વિશ્વભીએ પાંચ વખત જોડાં બાળકોને જન્મ આપવાનો રેકોર્ડ નોંધાવ્યો છે. પરંતુ તેના કરતાં પણ ચડી જાય એવી એક હિંદી અી દક્ષિણ આફ્રિકાના ડર્બન શહેરમાં મળી આવી છે જેણે ૩૦ વર્ષની નાની વયમાં જ વર્ષ અગાઉ પાંચમી વખત જોડાંએને જન્મ આપ્યો હતો.

*

ઇજિપ્તના દૈનિક પત્ર 'અલ અહરામ'માં કળા સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિક તથા સામાજિક વિભાગો સંબંધતા પચીસ વર્ષની ઉમ્મરની પત્રકાર બહેન કુ. નીના મેન્નર હિંદમાં આવ્યા છે. અને ઇંગ્લીશ ફ્રેંચ અરબી અને ગ્રીક ભાષા ઉપર તેમનો ધણો સારો કાબુ છે. તેઓ દૈનિકપત્રના વિભાગો સંબાળે છે તે ઉપરાંત એક બે અંકવાડિયામાં પણ વિભાગો સંબાળે છે. મુસાદરનો તેમને ધણો શોખ છે. તેઓ કલકત્તા, દિલ્હી થઇ સરહદપ્રાંતમાં જવાનાં છે. ને ત્યાંથી પોતાને વતન જઇ, આયર્લેન્ડ, ક્રિસ અને અમેરિકા જવાની ઇચ્છા

ધરાવે છે. તેઓ કહે છે કે 'ઇજિપ્તની' અીઓ પછાત નથી, પરંતુ યુરોપના બીજા દેશોની સરખામણીમાં રાજકારણ અને સમાજ જીવનમાં તેઓ ધણો ઓછો રસ લે છે.'

*

ન્યુ દિલ્હીમાં તા. ૨૦ મીએ મહાત્મા જીએ પ્રાર્થના પ્રવચનમાં જણાવ્યું હતું કે દિલ્હીમાં શહેરીઓ ને હિજરતીઓ પાસે મહા-ભારત કામ પાડેલું છે. તેઓ બને તેટલી વખત પૂરા વિશ્વાસથી એક બીજાને મળતા રહે એ જરૂરી છે. ગઇ કાલે મોટી સંખ્યામાં મને મુસ્લિમ બહેનો મળ્યા. એ હૈયુ પીગળાવી નાખે એવું દશ્ય હતું. મારી સાથેની બહેનોએ મને કહ્યું કે, સંખ્યાગંધ મુસ્લિમ બહેનો મને મળવા માટે ખિરસા હાઉસમાં આવીને બેઠી છે ને મળાશે કે કેમ એવી વિસામણમાં છે. એ બધી પડોડા નાખીને આવી હતી. મેં તેમને મારી પાસે લાવવા કહ્યું. મેં તેમને કહ્યું, કે તમારા પિતા કે બાઈ પાસે પડોડા ન રાખો તો પછી મને તમારા પિતા કે બાઈથી ઓછો શા માટે ગણા છે. ? મારી આ સૂચનાથી એ બધી બહેનોએ પડોડા હટાવી લીધા. મારી આગળ આ રીતે પડોડા અદશ્ય થવાનો આ પહેલો બનાવ નથી. હું આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ એ બતાવવા માટે કરું છું કે સાચો પ્રેમ મારામાં હોવાનો દાવો છે તે શું નહીં સાધી શકે ? હિંદુ અને શીખ બહેનોએ મુસ્લિમ બહેનો પાસે જવું જોઈએ અને તેમની સાથે મેત્રી કેળવવી જોઈએ. તેમને સારા પ્રસંગો બોલાવવી જોઈએ અને જાતે પણ તેમને ત્યાં સારા પ્રસંગોએ જવું જોઈએ.

*

ઇંગ્લેન્ડની એક ગુન્ડેગાર તરીકે પંકાયેલી અીદીએ જેલની અંદર આઠ બાળકોને જન્મ આપવાનો રેકોર્ડ કર્યો છે. બધા મળાને તેને તેર બાળકો છે.

એવીસબીજા વિસ્તારમાં પસાર થતો હોય.
કુટુંબની દિંદુ યુવતીની નિર્ભય રીતે છેડતી
કરવા માટે પકડાયેલા વહીમદંભદ્ર નામના
પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરને નવમાસની ડેદની સગા થઈ

*

મીખતી તાલુકાના અલીપોર ગામના
ઈશ્માઈલ આદમ હુસુનની સ્ત્રીએ પોતાના અણ-
મમતા પતિને મારી નાંખવાના ઈરાદાથી તેના
પીવાના પાણીમાં કાચની બૂટી નાંખી તેના
પતિને તે પાણી પીવા આપ્યું હતું. પતિએ એ
પાણી પીધું તો અરે પણ પેટમાં દર્દ થતાં
આ વસ્તુની ખબર પડી ગઈ હતી; અને એને
સારવાર માટે ખસેડવામાં આવ્યો હતો. અને
પોલિસમાં ફરિયાદ થતાં પોલિસે બાઈની ખૂન
કરવાના પ્રયત્ન અંગેના આરોપ માટે ધરપકડ
કરી હતી.

*

અમદાવાદમાં ચેનાંબર મુનિપ્સલકે જૈન
શ્રી. રેણવલાલ ચાંપરીમાઈએ પોતાની પત્ની
બાઈ કાન્તા વિરૂદ્ધ છૂટાછેડા માટે કોર્ટમાં
આરજી કરતાં તેમને છૂટાછેડાનું હુકમ નામું
કરી આપવામાં આવ્યું અને એ રીતે બાઈ
સરસ્વતી ઉર્ફે પુછમે તેના પતિ શ્રી વંદાવન
કુર્ષભજ દહર સામે દિંદુ ડાહવોસ- એક્ટ
હોળ દાવો કયો હતો તેમને પણ છૂટાછેડા
મળ્યા.

*

દક્ષિણ અને મદ્રાસ પ્રાંતમાંથી છોકરાઓને
ઉપાડી લાવી અમદાવાદમાં ઝુપડાઓમાં રહેલ
માણુઓ તેમને વટલાવી પરણાવી દેતા હોવાના
સંક હિપરથી પોલીસે રીલીફરોડ ઉપર ઝુપડા-
ઓમાં રહેનાર ઉપર દરોડા પાડી ત્રણ યુવતી-
ઓને બીજી કેમના માણુસો સાથે પરણાવી
દેવાની તગવીજ ચાલતી હતી એવામાં પકડી
પાડવા ને ત્રણ યુવતીઓને બચાવી લીધી.

*

ન્યાયની

અદાલતમાં

*

ગોધરા અને તેની આજુબાજુ શહેરો
તથા હુણવાડામાંથી તાજેતરમાં દિંદુ યુવતી-
ઓને બગાડી જવાના કહેવાતા પ્રસંગો અંગેની-
ડેટીંગ ફરિયાદો પોલિસમાં નોંધાયે છે. જેમાં
હુણવાડાથી એક રાવળિયા યુવતીને ગોધરા
બગાડી લાવવા માટે એક મુસ્લિમની ધરપકડ
થઈ હતી. આ સિવાય આણંદથી રાવની
માડીમાં ગોધરા લાવેલ એક સ્ત્રીને એક ધોડા-
માડીવાળાએ ગાડીમાં બેસાડી બગાડી જવાનો
પ્રયત્ન કરતાં ગાડીવાળાને પકડવામાં આવ્યો
છે બ્યારે શહેરની એક દિંદુ કુટુંબની યુવતીને
એક મુસ્લિમ યુવાન બગાડી જવાનો ઈરાદો,
બન્યો હતો તે યુવતીને શોધી લાવી તેના
માળાપને સુપ્રત કરવામાં આવી હતી. આ
અંગે મુસ્લિમ યુવાનનો ધરપકડ કરો છે.

*

મણીનગરમાં રહેતી એક નિર્વોસિત યુવાન
બાળા પોતાની બહેન સાથે સરદારના બાપણમાં
ગઈ ત્યારે તેની પાછળ ટાઇટસ ગોઠુળ, રીયડે
લેન્ગમીન અને સીમનલાલ સોમવંદ પડ્યા
હતા. બાપણમાંથી પાછા ફરતાં તેઓ મણીનગર
સુધી એની પાછળ ગયા હતા, પણ મણીન-
ગરમાં નિર્વોસિત બાળાના બાઈના હાથે ટાઇટસ
ઝડપાયો હતો અને એને પેલીસને હવાલે
કરવામાં આવ્યો હતો. પાછળથી બીજા અને
જણા પણ પકડાયા હતા. કારણ પોલીસ આ
અંગે ચોખ્ખું પેપાસ કરે છે.

નિર્વાસિત યુવાન હોકરીઓને અમદાવાદથી લઈ જઈને પાકિસ્તાનમાં લેવા માસ્તાનો ધંધો કરતી એક ટોળી ઝૂકપાઈ ગઈ છે. બાકીના વાડીમાં રહેતી ૧૨ વર્ષની એક બાળાને, પાકિસ્તાનમાંથી એના સમા ધવાયા છે, એવો તાર આવ્યો છે, એમ જણાવીને જાવણીની બહાર બાળાને બોલાવી મોટરમાં નાખીને બળજબરીથી મણીનગર લઈ જવામાં આવી હતી. સાં આ હોકરીને કોટડીમાં પુરવાનો

ખ્યાલ આ ચુંદેગારોનો હતો. પરંતુ એટલામાં આ બાળાએ એક શીખને રોશન તરફ જવાનો રસ્તો પૂછ્યો હતો. તેથી એ શીખને સંકેત જવાથી પોલીસને બાળાનો કબજો મેળવ્યો પોલીસે તપાસ કરી હતી. અને આમાં સંડોવાયેલા સોમા હમીયંદ વાઝાની ધરપકડ કરી હતી. ન્યારે બમવાન કીચન નાસતો ફરે છે, આ અંગે પોલીસ તપાસ ચલાવી રહી છે.

એક અખબારી માદી જણાવે છે કે અપહરણ થયેલી સ્ત્રીઓ અંગે હિંદ અને પાકિસ્તાનની સી પ્રતિનિધિઓ તરફથી એક સંયુક્ત અપીલ બહાર પાડવામાં આવી છે. આ અપીલ પર લેડી માઉન્ટબેન, શ્રીમતી સરોજીની નાયકુ, રામકુમારી અમૃતકોર, કુમારી કાતમા ઝીણા, બેમમ લીયાકતઅલીખાન વગેરે આગેવાન સ્ત્રીઓએ સહીઓ કરી છે.

અપીલમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે અપહરણ થયેલી સ્ત્રીઓ પાછી મેળવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી હિંદ અને પાકિસ્તાનની સ્ત્રીઓ જપેશે નહિ એવી એમને ચોક્કસ ખાતરી છે.

બંને સંસ્થાઓએ આઝાદી મેળવી છે અને બંને સંસ્થાઓની સ્ત્રીઓએ એવી આશા રાખી હતી કે, સ્ત્રીઓની પ્રગતિ માટે કાર્યક્રમ અમલમાં આવશે, પરંતુ આ અંગે અમે કંઈ કરી શકીએ તે પહેલાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ પંજાબમાં અમર હિંદ સા દાદી નીકળ્યા અને કમનસીબે સ્ત્રીઓ તેમજ બાળકો તેનું પ્રથમ નિશાન બન્યાં, અને આ દરમિયાન દરમિયાન સ્ત્રીઓ અને બાળકોના મમુકાપને જે અનુભવ કરવો પડ્યો છે તે એવો છે કે, જેને પરિણામે હિંદ અને પાકિસ્તાનનો સારા નામને કલંક લાગ્યું છે, અને જાણે આ નં પુરતું હોય તેમ સ્ત્રીઓના અપહરણો શરૂ થયાં. જે આ પ્રદર્શને ચાલુ

રહેવા દેવામાં આવશે તો એનાથી સ્ત્રીઓની પ્રગતિ અવરોધવાનો પૂરેપૂરો ભય છે. આથી અમે હિંદ અને પાકિસ્તાનમાંની સી સંસ્થાઓને હાકલ કરીએ છીએ કે નીચેનો કાર્યક્રમ પરિપૂર્ણ કરવા તેઓ કાર્ય આદરશે.

(૧) સ્ત્રીઓ અને બાળકો પરથી દાષ દેખાવી નો અને સ્ત્રીઓ પાછી આવશે.

(૨) અપહરણ થયેલી સ્ત્રીઓના પંડાને લગતી બાતમી મેળવે અને થોડા સંસ્થાને પાછી મેળવવા માટે જાણ કરો.

(૩) આ કાર્ય અંગે પ્રચારકાર્ય કરો.

(૪) અપહરણ થયેલી સ્ત્રીઓ અને બાળકો પાછા મેળવવા માટે એક સમાહ ગોઠવે ને તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરીથી ૭ મી ફેબ્રુઆરી સુધીનું રાખો.

(૫) પ્રીતક અને રેડી, રામપોલી સરકારોને આવી સ્ત્રીઓ તેમના પ્રદેશમાંથી પાછી મેળવવા દબાવુ કરો.

અમે આશા રાખીએ છીએ કે બંને સંસ્થાઓ કાર્યક્રમની ગંભીરતા અને મહત્વ સમજશે.

અમને ખાતરી છે કે હિંદ અને પાકિસ્તાનની સ્ત્રીઓ આ કાર્ય પાર પાડ્યા વિના જપેશે નહિ.

આ અપીલ પર બીજી આગેવાન સ્ત્રીઓએ પણ સહીઓ કરી છે.

સ્ત્રી-જગત

સમાચાર

નવા વર્ષની આનંદની લઢાણીમાં મીસીસ સુશીલા રામચંદ્રકીશન દક્ષતરીને, અને મીસીસ શીરીન વાડીઆને કેસરે હિંદ સીલવર મેડલ અને મીસીસ પ્રમીલા બીડે, મીસ એમી પેસ્તનજી, મીસીસ બનુ રોકના, મીસીસ ગુલબાઇ કેમીઆદ શાવકયાને બ્રોન્ઝ મેડલ મળ્યા છે.

ન્યુયોર્કના પત્ર ન્યુયોર્ક સનમાં ૧૯૪૮ની જાણીતી સ્ટ્રીટમાં શ્રીમતી વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતનું નામ સૌથી મોખરે છે. તે કહે છે કે ત્યારે હિંદમાં કેટલીક સ્ટ્રીટો પરદામાં રહે છે ત્યારે સરકારી ઉચ્ચદોષે એક સ્ટ્રીટ નીમવામાં હિંદ યુનાઇટેડ સ્ટેટસથી આંગળ વધ્યું છે.

બ્રીટનમાં સ્ટ્રીટો પાછી કારખાનામાં કામે લગતી જાય છે. અત્યાર સુધીમાં સાઠ હજાર સ્ટ્રીટો કામે લગતી છે. પરંતુ સ્ટ્રીટો કામ મેળવવા આવે છે અને અત્યારે લગભગ ત્રણ હજાર પાઈટીક સ્ટ્રીટો કારખાનામાં કામ કરે છે.

વાલીયરમાં લેડી માઉન્ટ-મેટને ત્યાંના મહારાણી સાહેબ સાથે શ્રી. કમળા રાને ગર્સ કોલેજ, પદ્મા વિદ્યાલય અને નર્સીસ હોમની મુલાકાત લીધી હતી.

જાગડોડમાં એક ૫૦ વર્ષની સીઆમીજી સ્ટ્રી અને અરીયટ્ટે છેલ્લા ૩૦ વર્ષથી અન્નનો દાણો કે પાણી પીધું નથી. તેથી તેની પાછળનું રહસ્ય જાણવા જાણીતા નિષ્ણાત ડોક્ટરો તેનું શરીર તપાસી રહ્યા છે.

મદ્રાસમાં ભરાયેલ અખીલ હિંદ મહીલા પરિષદના પ્રમુખ શ્રીમતી અનસુયાબાઇ કાળેએ કહ્યું કે સરકારે મધ્યમાં અને પ્રાંતમાં એક સમાજ સુધારણા સી પ્રધાન નીમવા જોઈએ.

શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતનાં પુત્રી સાથે હિંદી યુની-યનનાં પ્રધાન શ્રી. કુંવરજી બાબાનું લગ્ન થવાની વાત સંભળાય છે.

નવા વર્ષની આનંદની લઢાણીમાં લેડી માઉન્ટમેટને ઉદ્ધમ ગ્રાંડીસ અને પંજાબના ગવર્નરના પત્ની લેડી કુસુમ ખહેનુ ત્રીવેદીને અને લેડી ની, લેડી ભરોજ, લેડી પ્રેરને કેસરે હિંદ ગોલ્ડ મેડલ અને લેડી કાવસજી જહાંગીર અને લેડી ડગનને ખાર કે કેસરે હિંદ ગોલ્ડ મેડલ મળ્યા.

અમેરિકાના એક માસિકનું આ વર્ષનું સંપાદન કરવા માટે દશ સ્ટ્રીટોનું મંડળ નીમાયું છે તેમાં હિંદની એક રજ વર્ષની કન્યા કે. શાન્તા રામ-રાવની પસંદગી થઈ છે. કે. રાવ જાણતાં લેખિકા છે તે ભવિષ્યમાં આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ મેળવશે એવી આશા આપે છે. તેઓ હિંદના જાપાનમાં નીમાયેલા પ્રતિનિધિ શ્રી. બી. રામરાવના પુત્રી થાય.

યુ. પી. માં સી પોલીસે
જળની ખરતી કરવાનું નક્કી
થયું છે. સી પોલીસે મોટાં
શહેરામાં અને મોટાં જાહેર
રોડના ઉપર ટ્રાફિકની વ્યવસ્થા
રાખશે અને મોટા મેળાઓમાં
ત્યાંનું ચેન્જા બાળકો મળી આવે
છે તેવા કેસોમાં તપાસનું કામ
કરશે. એકલી સી ડ્યુટી
બજાવી શકે નહિ તેથી એ
સી પોલીસે અને એક સી
સોફ્ટવેરની બનેલી ત્રણ
સીઓની દુકરી કરજ ઉપર
સાથે જશે.

અમદાવાદમાં અમવાસ
પુસ્તકાલય તરફથી એક સી
પુસ્તકાલય લેડી રિલાયોરીના
દાંધે પ્રદાન થયું.

શહેરમાંની એક નામર
અલગથી ૧૪ વરસની છોકરી
ઉપાડી નાસી ગયેલા એક
સુરિલખને આઠ માઇલ દૂર
ખદુકપરમાંથી પકડવામાં
આવ્યો હતો.

બંધ્ય મિલ્કાના વામરા
ગામે એક કેળવણી અધિ-
કારીએ ચાર શિક્ષકો પર
અત્યાચાર ગુનારવાનો કહેવાતો
પ્રમત્ત કોર્પો એ અગે કંઈ
નિષ્કર્ષ આવ્યો નથી. બે એ
અગે કોર્ટ ફેસફો નહિ આવે
તો ૧૫મીએ ગુજરાતભરની
શિક્ષકોનો વિરોધ તરીકે એક
દિવસની “પ્રતિક દક્ષતાજ”
પાડશે.

જાહેરસમજના એક પ્રેમ
બાપારીએ નાતાલના દિવસે
તેની પત્નીને કહ્યું કે “હવે
મારું મનુષ્ય થઈ નજીક છે.”
તેના મિત્રોએ દસેક દિવસ
સુધી તેને કાપમ માર્યું પણ
બેખમે સાચવ્યો, છતાં અચાનક
ચિન્મયીથી તે મરણ પામ્યો.

વડોદરા રાજ્ય રમતગમત
સંમેલનમાં ૩૨ સી સંસ્થા-
ઓએ બામ લીધો હતો. અને
સી ઉમેદવારો ૨૩૪૧ હતા.
પુરો ૨૨૨૦ હોવાથી સીઓની
જીત આવકારપાત્ર હતી. સી.
મદારાણી સાહેબે સીઓની
ખતજનો અનાવરણ વીધી કરી
હતી અને તેમને હાથે કંનામો
વહેંચાયાં હતાં.

વરસોડામાં વાંસદાવાળાં
અ. સી બામી સાહેબના
પ્રમુખપદે અનીલ સીસમાજનો
મેળાવડો થયો હતો તેમાં
બહેનોએ રંજન કાર્વકમ
ગોઠવ્યો હતો.

સુરતમાં મળેલી ગુજરાત
પારસી પરીવર્તમાં શીમતી નાનુ
કરંજીઆએ પારસી બહેનો
માટે શુદ્ધવ્યોગોની તાલોમનો
આવસ્થકતા માટે તાલીમશુકો
ઉદ્ઘાટના દરમિયાન તેને ક.
ગુજ નીમચાળા અને ક.
ગુજ કાયાજીએ ટોચ આપ્યો હતો.

ગુજરાત ટાઇપ ક્રાફ્ટ-ડી.
વાળા શી મણીલાલ મોદીનાં
પત્ની શીમતી અંબળબેનનું
જીવનમાં અવસાન થયું.

સુરત હરિપુરા મંદિર
કોમીસ રુકમમાં શી. કોમીસ.
બહેન ઉદયરામનાં હાથે કંનામો
વહેંચાયાં.

દિલ્હીમાં સી પોલીસ
જળની કામચલાઉ યોજના કરી
છે. તેમાં ૧ સી. હનરેક્ટર
૨ સી જમાદાર ને ૧૮ સી
સીઓસ મળી ૨૧ સીઓની
એક દુકરી કરવામાં આવશે
અને તેમાં ૩૫ થી ૪૫ વર્ષની
સીઓની ભરતી કરવામાં
આવશે. રેવેન્શીયલ પોલીસ
એડીસર તરીકે સીઓનાં નામ
રજીસ્ટર કરવામાં આવશે, પણ
તેમની કાપમો નીમણુંક તો
પાછળથી થશે.

સુરતમાં સી પ્રતિમાધાર
કે. શીરીન વીરજના રુડી-
ઓમાં ખેરી લેડી મોહનપેટને
પોતાની પ્રતિમા માટે બેઠક
આપી હતી.

સુરતની મંચરપરાની બાઈ
દોહો કાનજી અદાજીએ બચુ-
બાઈ મંગારામ રાણા સાથે
સીવીલ મેજેસ્ટ્રેટ પ્રમાણે લગ્ન
કર્ચો.

જામાનીયાના રાજ માધ્યે
શાહનદી એલીઝાથેયના લગ્ન
પ્રસંગે લંડનમાં રેલાયા ત્યારે
તેમનું નામ જુલિયન-પાર્મોની
શાહનદી એનીનો નામ સાથે
ચક્રોએ ચડ્યું હતું. રાજ અને
૨૪ વર્ષનો શાહનદી એની-
જુલિયનમાં સાથે રહેવાં અર્થાં
હર્ષ ને પડી રાજ્યે પેતાના
કુટુંબને કહ્યું હતું કે એની
સાથે લગ્ન કરવાનાં છે. પણ
જામાનીયાની પાક્ષીએને આ
લગ્નને પસંદગી આપી નહિ.
તેથી રાજ્યે રાજગાદીનો
ત્યાગ કર્યો છે ને મોસની
રાજકુમારી દેવન જે તેની મા
ધાય છે તેની સાથે દેશ છોડી
અયા છે.

કલકત્તામાં આ મંદિને
બરનાર પુર્વ પ્રદેશના યુવોની
પરિણતમાં જવાદરજાલ નહેરને
આમંત્રણ આપ્યાનું મુંઝવેમાં
મીમ કામલં બ્રોકમેને જાહેર
કહ્યું હતું. મીસ ડેરી જુમલા
સાથે તેઓ પ્રતિનિધ તરીકે
હિંદમાં આવ્યાં છે.

જયપુરના મદારામી શ્રી.
માયત્રીદેવીના પ્રમુખપદે બાળ-
મેળા ચોગવામાં આવ્યો હતો.
જયપુર સેવાસંધના પ્રમુખ
શ્રીમતી લેડી કૃષ્ણમાચારીની
ચિનતીથી મદારામીએ બાળ-
મેળા ખુલ્લો મુકવાની કિવા કરી
હતી. બેજી શર્મા સેક્રેટરી
બાળમેળ રજુ થયાં હતાં.

હિંદ અને પાકિસ્તાનમાં
અનાથ યર્ષ પહેલ સીએ અને
બાળકોને મદદ માટે ફંડ કરવા
લંડનની જાણીતી સીએએ
ઈંગ્લાંડમાં અગ્રીલ બહાર
પાડી છે.

બેલજમમાં ૧૯૪૭ની
સર્વ ટ્રેડ ઝુંદરી તરીકે ૧૮
વર્ષની કુ. વેજી ડાઉન્ડ ચુટાઈ
તે લગ્નચર્યાની રહીય છે.
આઈ દરીફ છોકરીઓમાંથી તે
પહેલે નંબરે આવી છે.

જાલપુરમાં અખિલ હિંદ
પણ વર્ષના કાર્યકર કુમારી
શાન્તાજામ દાંણીની ધરપંકજ
થેલો તેમને હોડી મુકવામાં
આવ્યાં છે.

વડોદરામાં શ્રી વસંત
કન્યા વિદ્યાલયના સંસ્કાર
મંડળના પ્રથમ સમારંભમાં
૨૨. મણીજેન કે. પટેલના
રમારક અંગે ગીતા ઉપર
ભાષણ થયાં હતાં.

વડોદરામાં અખિલ ભાર-
તીય કોમ સંમેલન શ્રીમતી
સુશીલાજામ સુધાજીરને દાયે
પુણ્ય મુકાયું.

સુરતના સી પ્રેમ હોરપી-
રાજની નક્ક સતેક બહેન
અન્નમાત દાસી અર્થાં.

અમદાવાદ જામાલપુર
કન્યાશાળા નં. ૧ ની બાળા-
ઓએ નિરોસિતો માટે ધેર ધેર
ફરીને લગભગ ચારસો રૂપિયા
બેગા કર્યો હતા.

બાવડાના ૨૧. શ્રીમંત
બાઉ સાહેબના પુત્રો શ્રીમંત.
વિજયાદેવીના લગ્ન માલીકવાડના
શ્રીમંત મેન્ડર દેશપાંડે સાથે
થયાં.

વડોદરાના શ્રી. દત્તાત્રય
માયકવાડના પુત્રો કુ. સતીમી
દેવીનાં લગ્ન શ્રી. વીરસીંહ
અહીમોજીવાવ (કામર એસ્ટેટ)
સાથે થયાં.

મદ્રાસમાં નસી અને કેળ-
વાપેલ યુવતીએ નસીમની
તાલીમ માટે બહાર આવવા
શ્રી. રાજકુમારી અમૃતકુંવરે
ચિનંતી કરી હતી.

નવા વર્ષની માનચાંદની
લદાણીમાં બ્રીટીશ કેબીનેટના
પહેલા સ્ત્રી પ્રધાન માર્ગોરેટ
બેન્ડશીફ્ટને 'કેપેનીયન ઓફ
ઓનર' મળ્યું. તેઓ જાણતા
લેખિકા છે. જાણીતા કવિ અને
વિવેચક ડી. સી. હલ્લપટને
ઓર્ડર ઓફ મેરીટ મળ્યું.
તે યુનાઈટેડકેસમાં જન્મ્યા છે
પણ ૧૯૨૭માં તેમને બ્રીટી-
શર તરીકે રથાન મળ્યું છે.

પુસ્તક પરિચય

જેમની સેવાઓથી દિલ્લો પ્રગ્લખન સ્વર્ગન
 પન્નો છે, જેમના નામથી ગૌરવ અનુભવે છે
 અને તેમના હરેક કાર્યથી મુગ્ધ અને છે એવા
 તાડીલા જવાહર નહેરુએ પોને લખેલી પોતાની
 માતૃમંથા 'મારી જીવનકથા'-(મૂળ લેખક:
 શ્રી. જવાહરલાલ નહેરુ. અનુવાદક રવ. મદા-
 વભાઈ દેસાઈ. પૃ. ૬૬૪ પ્રિન્ટ રા. છ)ની
 પરી આવૃત્તિ નવજીવન કાર્યાલય, અમદા-
 હાદ તરફથી પ્રગટ થઈ છે. અત્યાર પહેલાં
 મેની ત્રણ આવૃત્તિઓ થઈને બાર દળર
 કહેતા તો ખૂબી ગઈ છે ને આ આવૃત્તિની
 માફ હળર નકલો પણ ગૂજરાતી જનમમુદાય
 સારી લેશે એમાં શંકા નથી. આ આવૃત્તિની
 વશેષતા એ છે કે, પાંડિત્ય નહેરુએ પોતાની
 પ્રમેજ આવૃત્તિમાં એક નવું પ્રકરણ પાંચ
 પાંચ ઉમેર્યું છે તેનો સમાવેશ આ ગુજ-
 રાતી આવૃત્તિમાં પણ પુસ્તકની શરૂઆતમાં
 રૂચળી રૂચે ઉમેરી લેવામાં આવેલ છે એટલે
 આ આવૃત્તિમાં ૪૦ની સાલ સુધીનો હેવાલ
 ત્રાથી દરેક તાલકાલિક વસાવી લેવી જરૂરી
 નથી હેલા વર્ષમાં નહિ મળવાને કારણે
 છાને નિરાશ થવું પડ્યું હતું તેવું ન બને.

કૃષ્ણની બાળલીલા ઉપર દિલ્લોની બાલિક
 નતા મુગ્ધ છે એટલી જ બાળજનતા પણ
 રૂષ છે. એ બાળકોને રસ પડે એ રીતે શ્રી.
 મણલાલ નાથલાલ શાહે કૃષ્ણ કહાણી
 માગ પહેલો પૃ. ૧૬૦, કિ. દોઢ રૂપીઆ.
 માગ ૨ બે પૃ. ૧૩૨ કિ. એક રૂપીઆ)
 કખીને પ્રગટ કરી છે. આ બન્ને બાગો
 માળજીવન માસિકના માદકોને બેટ તરીકે
 અપાયેલ છે. બાળકોને ગમી જાય તેવી બાગાં
 અને પ્રમોત્સાહિત મિત્રોથી પુસ્તક મુંદરબન્યું છે.

એ જ લેખકનું લખેલ પુસ્તક માથેરાન
 (પૃ. ૧૬૦ કિ. ૦-૮-૦) સમાજ બાળ જ્ઞાન
 માળામાં પ્રગટ થયું છે. મદાદાજ્ઞના નંદનન
 તરીકે જાણીતું અને દવા ખાવાના રથગ તરીકે
 પ્રખ્યાત 'માથેરાન'ની તમામ માહિતી આવડું
 આ પુસ્તક માથેરાન જ્ઞનારને બેટું ઉપયોગી
 છે તેટલું જ વાચકોને પણ ઘેર બેઠાં માથેરા-
 નની માહિતી આપવા માટે અજવન રહી
 સકાય તેવું છે. એમાં એમણે જે થોડાં સૂચનો
 રહ્યાં છે તે ત્યાંની નમરપાગિકા (મુનિસિપા-
 લિટી) એ ખ્યાનમાં લેવા જેવાં છે ને તેનો
 અમલ કરવા જેવું છે..

વળી એ જ લેખકનું બાળસાહિત્યનું પુસ્તક
 નવજનશા હીરજી (પૃ. ૬૬ કિ. છ આના)
 પ્રગટ થયું છે. આપણી જૂની લોકકથાને મૂંથી
 નવજનશા હીરજીની વાતોને લેખકે રસમય બનાવી
 છે. હરોળીયાનો કાળપાશ (લેખક ડો.
 મોદનલાલ જ. પાદક પૃ. ૪૩ કિ. ૦-૬-૦)
 એ બાળજીવન કાળોત્રય તરફથી શ્રી. રમણલાલ
 ના. શાહે વડોદરાથી પ્રગટ કરેલ છે. તેમાં
 વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ ક્રોળીઆનો શારીરિક વિકાસ
 ને તેનાંથી પડેલો રિદંબજાઓ આલેખી
 પાઠજથી એના નાશની હકીકત આલેખી
 સાદસકથા જેવી આ વાતોને રસમય બનાવી
 છે. બાળજીવનમાં અગાઉ છપાઈ ગયેલો આ
 વાતોનું પુસ્તક બાળકોને ગમશે.

શ્રી. અંદવદન સી. મહેતા નાટ્ય લેખક
 તરીકે ગૂજરાતને જાણીતા છે. તેમનું છેલ્લું
 નાટક પાજરાપોળ (પૃ. ૧૦૮ કિ. બે રૂપીઆ)
 એન. એમ. ત્રિપાઠીની કૃા. મુંબઈ ૨. તરફથી
 પ્રગટ થયું છે. આ પુસ્તકમાં બેંચેને-એક
 વિશ્વા અને બીજી કુંવારી-ને મુખ્ય પાત્ર તરીકે

લક્ષ આજના જમાનાનું દર્શન કરાવ્યું છે. તેમાં લેખકે પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે તેમ સમાજમાં જેવું બને છે તેવા નિર્માણ પ્રકારના પતિઓ અને તમામ પ્રકારની સ્ત્રીઓના સ્વભાવ ને આચરણને વધુ લેતાં પાત્રોનો અંશુભેગો એ બહેનોના ધરમાં-પાંજરાપોળ હોય તેમ લાવીને ભેગાં કર્યા છે. ને સમાજમાં શું શું ચાલી રહ્યું છે એવું દર્શન કરાવવા-એની સામે જન્મતની નજર ખેંચવા, લેખકે કરેલી મહેનત જરૂર સફળ થશે.

એ જ પ્રકારક સંસ્થા તરફથી શ્રી. નંદકુમાર પાંદે લખેલ મોક્ષનાં પાણી (ક્રિ. અટી રૂપિયા) નામની નવલકથા પ્રગટ થઈ છે. આ પુસ્તકમાં લેખક પ્રાચીન સંસ્કૃતિના પ્રતિક જેવી અને નવા જમાનાની પ્રતિકૃતિને આલેખીને આજના નવ યુવકોની સામે એક પ્રશ્ન ખડો કર્યો છે, કે જેમાંથી કયું સાચું ? જીવનનો આદર્શ શું ? અને કળવૃણીથી ને સંસ્કાર આવવા જોઈએ તે સંસ્કારો પ્રાચીન સંસ્કૃતિથી આપણામાં આવે છે કે નહિ ? એ બધા પ્રશ્નો દ્વારા આ પુસ્તક વિચાર કરતા કરી મૂકે તેવું છે. દરેકે આ નવલકથા વાંચી જોઈએ.

વળી યુગરાતના કવિજાણમાં જેમનું હૃદય રચાન છે એવા પ્રોફેસર મનમુખલાલ ઝવેરીનો કાવ્યસંગ્રહ અભિસાર (પૃ. ૧૬૭ કિંમત ૩-૮-૦) પ્રગટ થયો છે. (પ્રાશ્નરચાન એમ. એમ. ત્રિપાઠીની કૃા. મુંબઈ-૨) ગદ્ય અને અંગ્રેય કાવ્યો શુદ્ધ નથી, સાલવારી પ્રમાણે ક્રમ નથી, અથવા કુદરત, સમાજ કે કલ્પનાના વિભાગો નથી એવો આ કાવ્ય સંગ્રહ નાના મોટા ૭૬ કાવ્યોની કૃલછાબ જેવો વૈવિધ્ય ભર્યો છે. અગાઉના કવિઓ મણેશ કે સરસ્વતીની પ્રથમ સ્તુતિ કરતા, એમ આ સંગ્રહમાં-કવિએ પ્રથમ હરિને નિમંત્ર્યા છે, ને પછી એ હરિને જીવન સમર્પણ કરવાની બાવના સેવે છે. યુગરે માઓમને ખીરદાવી કેવિ કલ્પના, કુદરત અને

દુનિયાના કાવ્યોમાં રસનો ઘોષ વહાવે છે. ક્યાંક કુદરતની વેદના અને ક્યાંક દુનિયાની હાથ વરાળ પણ એ રચુ કરે છે. રતનાવલીમાં ૧૪ રતનકણિકાઓ રચુ કરતાં મળક પણ કરી છે. પુસ્તકને અંતે અંદ્રહૂત (૪૦૪ લીટીનું) સળંગ કાવ્ય પણ ઉમેર્યું છે. અંતે હરિને ફરીથી દર્શન દેવાની વિનંતિ કરતાં લેખકે સંગ્રહને પૂરો કર્યો છે, અને આપણને પણ કાવ્યસંગ્રહ પુરો કરતાં કવિને કહેવાનું મન થઇ જાય છે કે કવિ તમારો બીજો અતુલાભી કાવ્યસંગ્રહ લખને વહેલી તકે આવી પહોંચે.

આજની યુગરાતણ મદલિ ને રોગિષ્ટ દેખાય છે. તેનાં કારણે રચુ કરવું અને તેમનાં આરોગ્ય માટે જરૂરી એવું સુંદર પુસ્તક જન્મે-તાનાં કદો (લેખક: શ્રી જહુભાઈ વેદ. પૃ. ૨૮૪ કિં. ૩-૮-૦) યુગરે મંથરત કાપોલય, અમદાવાદ તરફથી પ્રગટ થયું છે. આ પુસ્તકમાં કુમારવરચાથી-અતુદર્શનથી રાશ કરી માતૃત્વ સુધીના બધાં દરો, વિદ્યુતિઓની સમજણ તથા તેની ચિકિત્સા અને વૈદકીય તેમજ ધરમથુ ઉપાયો રચુ કરે છે. લેખક જાણીતા વૈદરાજ છે અને અનેક સ્ત્રીઓની ચિકિત્સા કરી તેમને આરોગ્ય સંપાદ્યું છે. એમણે આ બધાં દરો-કુમારિકાનું નિર્માણ શારીરિક બંધારણ, કુમારી પ્રદર, સ્વેત પ્રદર, રક્ત પ્રદર, પીડિતાત્વ, હિસ્ટીરીઆ, કસુવાવડ, હેળ, સગમોવરચાના સોમ, સુવારોમ, ધાવણનો અભાવ, ખાલશોષ ઓરી, ઉપદંશ, ચાંદી, વગેરેની વિગતવાર ચર્ચા કરી, તેનાં કારણો અને તેને મટાડવા માટે ધરમથુ દવાઓ, તેમજ આયુર્વેદિક, એલોપથીક ને બાયોકેમિક દવાઓના પ્રમાણ સાથે ઉપાયો બતાવ્યા છે. આ પુસ્તકનો જાણીતા વૈદરાજ શ્રી બાપાલાલ અરવિંદાસ શાહે સત્કાર કર્યો છે.

દરેક ધરમાં આ પુસ્તક વસાવવાની અને દરેક જાહેનને એ વાંચી જવાની અમે ખાસ બલામણ કરીએ છીએ.

એ જ પ્રકાશક તરફથી શ્રી જયભિષ્મજીએ લખવા માંડેલ સાંહેસ કથા જ્વાંમદ (ભા. ૧ લો) એક કદમ આગે (ભા. ૨) અને તે પછીની ત્રીજી ભાગ હિંમતે મદો (પૃ. ૧૩૬ કિ. ૧-૮-૦) પ્રગટ થયેલ છે. દરેક કુમારને આ પુસ્તક વંચાવવા માખાપને ભલામણ છે.

શ્રી. જયભિષ્મજીના સંપાદન તલે એ જ પ્રકાશક તરફથી ચાલતી વિદ્યાર્થી વાંચન-માળાની નવમી શ્રેણીની વીથ સચિત્ર પુસ્તકાગ્રા-પ્રમટ થઈ છે. વીથ પુસ્તકોના આ સેટમાં (કિ. રૂ. ચાર) નીચેનાં પુસ્તકો છે. શ્રી જ્ઞાન-દેવ, સિદ્ધસેન દિવાકર, યશોવિજયજી, વીરલાલાજી નાનાં કુનવીસ, :દિગ્વેન્દ્રલાલ રૌપ, રાજ રામભોલનરાય, અખૂતલાલ કચ્છર (કચ્છર ખાપા) પં. વિષ્ણુ દિગંબર, રામાનંદ ચેટરજી, ભગવાન-લાલ ઇંદ્રજી, પ્રદુલચંદ્ર રૌપ, મી. અખુલકલામ આઝાદ, રામજી અને પાવાગઢ, રામેશ્વર, તારંગા, મુંબઈ, આગ્રા, અને અમૃતાની શુદ્ધિઓ એમ ૧૪ જીવન ચરિત્રો ને ૭ રથજી દર્શન છે. ખાળકોમાં પ્રિય થઈ પડેલી આ વાચનમાળાની બધી શ્રેણીઓ દરેક સ્કૂલ, લાય-બ્રેરી અને પોતાના ખાળકોને સંસ્કાર આપવા ઉચિત્તા માખાપના ધરમાં હોવી જ જોઈએ.

નવી ઢબનું નાટક કુંવારો જ સારા (લેખક શ્રી. દામુભાઈ શુક્લ પૃ. ૧૫૦ કિમત રૂ. એ) પણ ગૂર્જર અંધરતન કાર્યાલય, અમદાવાદનું પ્રકાશન છે. બીન અનુભવી ખાળકો પરણ્યા પછી મનમેળના અભાવે કંટાળાને કુંવારા રહેવાનું ઇચ્છી પરણ્યાનો પરતાવો કરતાં દેખાય છે, ત્યારે જીવનનું સાચું સત્ય કિતુભાઈ સમજાવે છે કે 'એક બીજને અનુરૂપ થતાં શીખી જીવન જીવતાં શીખવું એ હિતમ છે.' આજના જીવાનેને શીખવાં જેવી આ પાત છે. નાટક હારય પ્રધાન હોવાથી સુવાચ્ય છે ને તપ્તા લાયક પણ છે.

શ્રી ધૂમકેતુની

ચાલુક્ય નવલકથાવલિનું
સાતમું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે
ત્રિભુવનગંડ

સિદ્ધરાજ જયસિંહ

[ભાગ : બીજો]

કિંમત રૂ. સાદાચાર :
પોસ્ટેજ આઠ આના જુદાં

ગર્જર અંધરતન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ.

ચિત્રપટ સાથે

નવું ચિત્ર-આલ્બમ

તૈયાર થાય છે.

ચિત્રકાર શ્રી. કનુ. દેસાઈ

ક્ર. ક્ર. ક્રી
: નવમું
, ૨૦૦૪
દ, ૧૯૪૮

વિવધર.]

અર્થ

[સુરેશ્વર મો. અવસાનની

અમીતિ

સંપાદક : મનુભાઈ બેધાણી

અશ્વિન

આદર્શ
અને
આરોગ્યપ્રદ
રસોઈ માટે—

રસદા

પૌષ્ટિક તત્વોથી ભરપૂર
[વનસ્પતિ]

અશ્વિનની

અન્ય બનાવટો :

- રીશર્ચ આઈસ
- સાબુ
- રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ
- ડીસ્ટીલરી પ્રોડક્ટ્સ

દેશના પ્રાન્તપ્રાન્તમાંના

અમારા એજન્સીઓ
એજન્સી પાસેથી મળી
શકેશે.

અશ્વિન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લી. લ્ડોદરા
સમલાયા

અંશ :

જેન ટ્રેડીંગ કું.

૪૬, બી.જી. બોધવાડા,

મુંબઈ ૨

અંશ :

મેસર્સ રસદા એજન્સી

૪, રંગવાલા માર્કેટ, રાણપુરા,

અમદાવાદ.

શ્રીઓ અને કન્યાઓમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું માસિક

વસાવપિ. કટોરાણિ, મૃદુનિ કુલુમાવપિ

વર્ષ નવમું : ચૈત્ર ૨૦૦૪ : એપ્રિલ ૧૯૪૮ : અંક ૬ છો

ભારત માતા

શ્રી. રાજગોપાલાચારી

*

જ્યારે આપણે કન્યાઓને સમૂહમાં સાથે મળેલી જોડણી છીએ ત્યારે આપણે ભારતમાતાનાં દર્શન કરીએ છીએ. ભારતમાતાને આપણે ઉપાસીએ છીએ, તે જે કન્યાઓને આપણે ઉછેરીએ છીએ તેનું સમીકરણ છે. જ્યારે તમે નાની કન્યાને અપમાનો છો ત્યારે તમે ભારતમાતાને અપમાનો છો. જો તમે તમારી બાલકન્યાની ઉપેક્ષા કરો છો તો તેમે ભારતમાતાની ઉપેક્ષા કરો છો. કન્યાઓને આપણે જે ઈનામો આપીએ છીએ તે એમની ભક્તિ છે.

કન્યાઓ, તમે સુખી અને આનંદી બનો, અને શાળાનો સદુપયોગ કરો એવું હું ઇચ્છું છું. જ્યારે જ્યારે જની શકે ત્યારે તમારે હસવું જોઈએ, તમારા સૌંદર્યમાં અને ચારિત્ર્યમાં વૃદ્ધિ કરી શકશો. પાકિર અને એવા સાધનો છોડી તમારા પેતાના હાથની મદદ લેતાં થવો. જો આનંદી વદન હોય અને તમે શાંત સ્વભાવ ઠેળવો, તે સાથે અને ત્યારે હાથને ઉમેરો, તો તમારું સૌંદર્ય વધારી શકશો. આ બાળતના નિષ્ણાત માનવી તરીકે મારી સલાહ તમે સ્વીકારજો. સૌંદર્ય એ મનની ક્રિયા છે: શરીરનો બાહ્ય દેખાવ નહિ.

કોણ જાણે કયા પ્રકારનું દુઃખ હતું ! અને એ તો ખૂબ ડોહટરો મારે પણ મતભેદનો વિષય હતો. મમે તે હો, પણ દર્દિનો મંદવાડ લંબાએ જતો હતો. એક પછી એક એમ ચાર, છ, આઠ ને એમ કરતાં કરતાં બાર બાર માસ પણ પૂરા થયું મયા, છતાં ય મુઢરવાની આથા-અરે ક્ષિતિજમાં ય નહોતી દેખાતી !

ડોહટરોની કાળજી પણ કંઈક ઓછી થવા લાગી. નર્સ અને વોડ ગોય વગેરે પણ આ કમનસીબ દર્દિ તરફ બેદરકાર બન્યાં. અને આ બધું ઓછું હોય તોમ દર્દિનો પતિ પણ મિનિટમાંથી કલાક ને કલાકમાંથી દિવસ-અરે છેલ્લે છેલ્લે તો આખું અઠવાડિયું જ પાડવા લાગ્યો-હોડવા લાગ્યો !

નવાઈની વાત તો એ હતી કે આ લોકનું એકનું એક સંતાન એક વર્ષની હોઠરી દિવસે દિવસે મોટી થવાને બદલે નાની થતી જતી હતી ! એમ જ ગણાય ને ? નહિ તો હોસ્પિટલના યરઆતના દિવસોમાં એ હોઠરી નોકર પાસે રહી થકતી હતી જ્યારે દોહ-મે વર્ષ પછી મિ. પાટણકરના શબ્દોમાં જ 'શું કરું ડિયર ! માલોનિ મને હોડતી જ નથી' તને જુલાવવા ગયો ત્યારે એ મને વળગી છે !... આઠ દિવસ જતાં આને એને હોડગીને અહીં આવી શક્યો છું... તારી પાસે તો એને હવે ઠાઈ પણ વાર નથી લાવવી. ગએ વખતે લઈ આવ્યા પછી એણે મને કેટલો ત્રાસ આપ્યો છે એ તો એક હું જ જાણું છું...' તો ઠાઈ વાર મિ. પાટણકરના અહીં આવવા આડે માલ નિનો મંદવાડ પણ લાંબા દિવસો સુધી નહીં જતો !

પરંતુ મિસિસ પાટણકર કંઈ અણુધરી ન હતી. એણે ય કોલેજ જોઈ હતી ને સાર્થ-કોલેજ તો એનો પ્યારો વિષય હતો. પણ આ અર્ધાંય કરતાં પતિના અંતરની એ એક નબરની પાસણ હતી. પતિના બહાનાં સામે એ

દક્ષિણ કરી શકે એમ હતું, પણ બીજી બાજુ એ જાણતી હતી કે જ્યાં પોતાનો પ્રેમ કંઈ નથી કરી શકતો-પાછો હડી રહ્યો છે, ત્યાં દલીલ અને બીજા ઉપાયો માત્ર 'ફોર્સ' જ છે પતિને એણે પોતાથી જ દક્ષિણ કરી : 'જોતી નથી તું એની આંખો અને ચહેરા ? એ તારી પાસે આવે છે તે પણ જાણે યુનેગારની જેમ. એના અવાજમાં પણ પડેલાં નેવો પ્યાર ને નિખાલસતા છે જ ક્યાં ?'

અને ખૂબીની વાત તો એ છે કે બધું જાણવા સમજવા છતાં ય પતિને છતવા-પાછો વાળવા એ પોતાના દર્દને-ચિમારીને પણ અવગણવા માંડી. પતિ આવતા ત્યારે એ હસવાનો પ્રયત્ન કરતી, કહેતી પણ ખરી 'હવે મને દીક લાગે છે... મહિના એકમાં તો હું પેર પાછી આવી જઈશ.'

અને આ સાંભળી પતિ, મહા પ્રયત્ન કરીને આનંદ, ખલકે પરમાનંદ વ્યક્ત કરવા જતો, પણ ત્યાં હારથ, રોહ ને આનંદ બધું ય બનાવટી હોય ત્યાં પરઆથા વગર રહે !

થોડાક જ દિવસોમાં પત્નીનો ડર સાચો પડવા લાગ્યો. એક દિવસ પતિ સાથે એક વૃદ્ધ બાઈને જોતાં જ એને લાગ્યું કે એ એની સાસુ છે. પતિના શબ્દોએ પૂરેપૂરી ખાતરી કરાવી આપી.

'ડિયર ! તને મિમાર સાંભળીને માતુશી ગામથી તને મળવા આવ્યાં છે !'

'ડિયર' શબ્દને પેલી વૃદ્ધ બાઈ તો સમજી શકે એમ હતું જ નહિ, પણ જે સમજતી હતી એ પત્નીને પણ આજ એ શબ્દ સાકરનો નહિ પણ દળાદળ સોમલનો જ માંગડો લાગ્યો ! એ સમજી ગઈ કે અમારાં રોહ-લગ સામે પિરોધ દર્શાવી-નક્ક વધોવી ત્રણ ત્રણ વર્ષ સુધી જરા સરખું પણ નમડું ન આપનાર સાસુ, મારી ખનર પૂછવા નથી આવ્યાં પણ જોવા-નિરખવા આવ્યાં છે !

પોતાના એકના એક દિકરાને પડાવી લઇ
જનાર. ચંડાલણી હજી કેટલાક દિવસ ઠાઠે
(હવે) એમ છે !

અને એ તો સાસુના ચહેલા કઠોર થોં
ઉપરથી, 'કમ છો !' એ શબ્દો ઉચ્ચારતાં
આવેલા કઠોર અવાજ ઉપરથી દિવા સરખું.
દેખાઇ આવતું હતું. પણ પત્નીને એ બદલ
કંઈ ખાસ દુઃખ નહતું થતું. દુઃખ તો યતું
હતું પોતાના પતિ ઉપર. 'આ પોત એણે
કાંઈ ક્યાંથી ? લગ્ન પહેલાં-પેલા સંવત્સરના
દિવસેમાં આમાંનું જરાકે. પણ જોવા મળ્યું
હોત ! અને લગ્ન દરમિયાનમાં આ ત્રણ વર્ષમાં
પરખાયું હોત તોય-'

એ લોભાના ગયા પછી દર દર કરતાં
ખરી રહેલાં પેલાં આંધુ જ કહી રહ્યાં હતાં :
'આપારની નિરાધારતા ને દીનતા તો ન વેઠવી
'પડત !' પોતે ભણેલી અણેલી હતી, એટલું જ
નહિ, પણ હિંમતવાન હતી, સ્વમાન કેવી રીતે
સાચવતું એ સારી પેઠે જાણતી હતી, પતિથી
અલગ થતું કે મુશ્કરાન કમાતું એ એને માટે
કંઈ મોટીવાત ન હતી.

આ પછી પતિએ માલીનિને ઉઠેરવા
માટેની મુશ્કેલી તથા પોતાનાં સંબંધીઓની
'જંગલી' જુદાં વગેરેની વૃદ્ધ વૃદ્ધ વાત કરવા
માઠી. એણું હોય તેમ પેલાં કહેવાતાં દુઃખ-
ભર્યા અને અટૂલા જીવનની રૂપરેખાઓ
દેરાવા લાગી...

અને નર્મ ફરેખની ગુલવામાં આવતી એ
જળ એટલી બધી દુઃખકર થઈ પડી કે મિસિસ
પાટલુકરે ભારે શ્વાસ નીચે દેવાને ફાળી અને
તેટલી શાન્તિથી પેલાં કામન મિત્રોની ઢાળ-
રીમાં જ પતિને કહી દીધું :

'તમારાં માતૃશ્રી તથા મિત્રોની ખાતર
પણ તમારે બીજું લગ્ન કરી લેવું જોઈએ.
મારા સાગ થવાની આશા એાછી જ છે ને
સાજ થઈશ તો પણ તમારી પત્ની રહીને હું

સુખ આપી શકું એમ તો નથી જ.' પાસુ
ફેરવતાં ઉમેર્યું : 'એ જીવતી રહીશ તો
માલોનિ મારી રહેશે, મરી ગઈ તો !...

આથી વધારે એ બોલી જ ન શકી અને
પેલા લોભાને પણ વધારેની શી જરૂર જ હતી ?
અને, એ વખતે દસ વર્ષ ઉપર તરેલી
પેલી આંસુની ધાર જાણે એનાં અનુસંધાનમાં
જ હોય તેમ આજ-વળી પાછી ચાલુ થઈ રહી.

પણ તે એ-પાંચ પગ માટે જ. છઠ્ઠી
પગે તો-જેમ એ વખતે આ સ્વમત્તી સ્ત્રી
પોતાની દિકરી માટે આજીના જૈજ મહિતામાં
બળે વર્ષની મિત્રોનીને ખંખેરી નાખી ખડી
થઈ ગઈ હતી-એ જ પ્રમાણે આપારે પણ
એણે આ અર્થે વિડોણી લાગણીને મારી હઠાવી.
આંધુ સાફ કરતાં એ પોતાની નિર્જંગના
ઉપર સહેજ હતી, બહાર જોતેલા દરવાજાને
કહ્યું : 'પાસિંહ, Let him come
(એને આવવા દો)'

પરંતુ પાસિંહના મંથા પછી વળી પાછી
સિરદાર સુખેની આંખ ભરાઈ આવી. કેણું
જાણે કે એને પેલા રનેક યાદ આળ્યો કે
પછી એકવત્સર થી અસહાયતા પણ આજે
પ્રસંગ મળતાં ડંખ દઈ રહી હોય અથવા
તો આ ફરી વારનાં આંસુનું કારણ પોતાની
પુત્રી માલીનિના મૃત્યુની યાદ પણ હોય...

મંદવાડનો ખાટલો છોડ્યા પછી પહેલું
કામ એણે નામ બદલવાનું કયું. એટલે કે
'મિસિસ પાટલુકર' ને બદલે પોતાનું અસલ
નામ 'મિસ સુકે' ધારણ કયું. માત્ર નામ જ
પલટી નાખ્યું. આજે તે યુવન કે બહારથી
જ માત્ર-બલકે મન વચન અને કર્મ પણ
લગભગ પલટાઈ ચૂક્યાં હતાં.

બન્યું પણ એવું જ હતું ને ? જો માણસે
પોતાને પ્રાણથી પણ અધિક ચાહી હતી,
જેનું રનેકને લાગે પોતે માથાપ સરખાં બાઈ
સોજાઈની ઉપરવટ થઈને પણ લગ્ન ક્યો

હતાં એ જ માણસ માત્ર બે વર્ષના મંદવા-
ડથી કંટાળી એ જ રસેદના વાઘા બીજીને
પહેરાવે-અને તેય પોતાને દેખતે ડાળે ! એવા
સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવવા સિવાય મિસ
સુલે નેવી સુશિક્ષિત સ્ત્રીના પરિવર્તનમાં
બીજું બને પણ શું ?

જે દિવસે એણે પતિને બીજું લગ્ન કર-
વાની 'સલાહ' આપી તે જ દિવસથી સજ-
ધની ગાંઠ પણ જાણે છોડી નાખી.

લગ્ન પછી એક દિવસ મળવા આવેલા
પતિ ઉપર એને એવો તો શુરસો આગ્યો કે
શું તું શું કરી નાખે. મંદા મુસીબતે સંયમ
નળજ્યો, પણ તો ય જીમ તો સંયમમાંથી
છટકી જ મર્ધ. કોટ પાસે ખૂરસી લાવી
બેસવા જતા પાટણકરને એણે તિરસ્કાર સાથે
પરખાવી કાઢ્યું: 'મને મળવા આવતાં તમને
તો શરમ નહિ આવતી હોય, પણ મને આવે
છે ! મહેરબાની કરીને આવ્યા એ રસ્તે પાછા
જ ફરી જાઓ. મારા સમાચાર પૂછવાનો
આજથી તમને કંઈ હક્ક જ નથી !' અને
ફનભર્યું મોં બાજુમાં ફેરવી લેતાં ઉમેર્યું:
'મોં જોવા દેખાડવાનો આજથી કંઈ દિવસ
ખૂલેયુકે ય વિચાર સરખો ન કરતા !'

પાટણકર એવો તો છાત્રીનો પડી ગયો કે
શું બોલતું એની બે-પાંચ પળ સુધી એને
સમજ જ ન પડી. મહામુસીબતે પ્રયત્ન કર્યો:
'પણ...પણ...હું તો તને બોલના પૈસા—'

'કંઈ જરૂર નથી.' મિસ સુલેએ જાણે
કે રાડ પાડી. આ સાથે ફન પણ છતું થઈ
ગયું...પણ તે ય ગણીગાંડી પૂજો પૂરું જ...
સ્વાસ્થ્ય મેળવી લેતાં એણે શાન્તિ ધારણ કરી.
છતાં ય પાટણકર સામે તો એણે ન જ
એયું. શખ્તો ઉચાથો તે પણ બીજી દિશામાં
જોઈને જ : 'મારી બેંકની ચોપડી કાઢની
સાથે મોકલાવી આપશે તો ઉપકાર...અને
વળી પાછું પાસાણુવત ઉમેલાને યાદ દેવડાબું.

'મહેરબાની કરીને હવે તમે ચાલ્યા જાઓ
તો સારું.'

પાટણકરને જરૂં જ પડ્યું.

એ વખતનો આઘાત એવો તો જાણે
હતો કે એમાંથી મૃત્યુ જ પરિણમે, પણ મિસ
સુલે એમ હારી ખાય એવી બાઈ ન હતી.
ઉપરાંત પોતાના ફરજદ પ્રત્યેની ફરજ પણ
એને એમ કરતાં રોકે એમ હતું...ને બે જ
મહિનામાં એણે 'મંદવા'ને મારી હાંચ્યો,
એટલું જ નહિ, બાકીનું જીવન પણ આ હોરપી-
ટલમાંના સમઘૂખીઓને અર્પણ કરવાનો
નિર્ધાર કર્યો. એ પ્રમાણે એને નોકરી મળી
ગઈ. આ પછી 'હોરપીટલના માણસ સાથે
કાગળ લખીને દિઠરીને પણ તેડી મંગાવી.

બહાનું મળતાં વળી પાછો પાટણકર
પુત્રીને મૂકવા આવી ચઢ્યો. પણ એ વખત
તો મિસ સુલેએ એની સાથે વાત પણ ન
કરી-અરે જોયું સુદાં નહિ. એ તો પુત્રીને
આંખોએ વળગાડી ચાલતી થઈ હોરપીટલના
પાછલા ભાગમાં આવેલા પોતાના બ્લોક તરફ.

અને આ પછી તો મિસ સુલેને પોતા
આ આશ્રદ જીવન પરિણીત જીવન કરતાં ય
વધારે સુખકર લાગવા માંડ્યું. હોરપીટલના
રસોડામાંથી તૈયાર રસોઈ આવતી હોવાથી
તોફરી સિવાયતો સમય એ પુત્રી સાથે રમત
રમત કરવામાં અને ફરવા જવામાં વિતાવતી.
મિસ સુલેના એ દિવસો અરેઅરે સોનેરી
દિવસો હતા. અને તેથી જ વિધાતાને ય અર્ધ-
ખાઈ આવી હતો. ત્રીજે વરસે તો પુત્રીને
'ત્રેનીનમ્પટીસ' લાગ્યું પડ્યો. તરવા ગાંઠા
કલાકોમાં જ-ફૂલના દડાની જેમ અકરનીસ
નાખ્યા કુદચા કરતી પુત્રીનો દેહ લાકડા સરખો
બની ગયો !...

મિસ સુલેનો બ્લોક-અરે હેયું પણ સુમ-
સાંમ બની ગયું ! થોડાક દિવસ તો એ લગ-
ભગ પાગલ અવસ્થામાં જ રહી...ત્યાં તો

વળા પેલા આત્માએ એને બાને કરાવ્યું ને વળી એ જાગૃત યદ્ય.

અને પછી હોસ્પીટલના કામમાં એ એટલી બધી રત યદ્ય ગઈ કે—

અચારે એ હેડ સિસ્ટરનો હોલો ધરાવે છે, એટલું જ નહિ, પણ હોસ્પીટલનું સેક્રી, તોફર ચાકર ઉપરની દેખરેખ વગેરે તથા—ચાર ખાતાં પણ એના હાથમાં છે. હોસ્પીટલના મેનેજીંગ બોર્ડ ઉપર પણ એની સારી છાપ છે—ત્યાં સુધી કે આ ધર્મોદા દવાખાનાની ટ્રાક્ટને ય દાઝ હોય તો એક સિસ્ટર સુલેને જ છે, આખું ય બોર્ડ જાણે છે અને સમજે છે. એની સત્યનિષ્ઠા અને કાર્યક્ષમતા માટે લગભગ બધાએને માન છે અને સિસ્ટર સુલેની ફરિયાદ પર તરત જ ધ્યાન આપાય છે.

મેનેજીંગ બોર્ડ એકલું જ નહિ, હોસ્પીટલના હોલેદારો પણ એને માને છે ને દરેક નાની મોટી બાબતમાં એનો સલાહ લે છે,—ત્યારે ત્રીજા વર્ગનો તોફર સમુદાય તો સિસ્ટર સુલેને એક મોટી ઓય જ સમજે છે. અરે દર્દીઓ પણ સિસ્ટર સુલેના રનેદબર્થો શબ્દો માટે—માનો કે ટળવળે છે !...

અને કેમ ન ટળવળે ! બધાએ વર્ષ ખાટલામાં રહેલી સિસ્ટર સુલે સારી પેડે સમજે છે કે દર્દીને જે ખાસ જરૂર હોય તો તે ફિલની—દિલાસાની ! અને તેથી જ એ સવાર સાંજ બેઠું વખત દરેક વોર્ડમાં આંટો મારે છે, દરેકને સમાચાર પૂછે છે ને સાન્તવન તથા હિંમત આપે છે ને ?...

ટૂંકમાં સિસ્ટર સુલેનું જીવન અને આ હોસ્પીટલ એકેએકમાં એવાં ગુંથાઈ ગયાં છે કે સિસ્ટર સુલે વગર હોસ્પીટલ સુનો યદ્ય પડે ને હોસ્પીટલ વગર સિસ્ટર સુલેનું જીવન સુમસામ યદ્ય રહે ! એ હોસ્પીટલનાં દર્દીઓનો દિલાસો છે, તો હોસ્પીટલના—દર્દીઓની સેવા એ ખૂદ એનો દિલાસો છે, ટ્રાઈ વાર હેયું

ખોલતાં એ કહે છે ‘પણ ખરી: ‘આપણા... શેઠે એમના પુત્રની યાદમાં આ હોસ્પીટલ બંધાવી છે તો મેં મારી પુત્રીની યાદમાં—મારા જેવી પાસે બીજું તો શું હોય એટલે આજીવન દર્દીઓની સેવામાં આ દેહ જ અર્પણ કરી છે.’

અને એમ જ હતું. બહારની દુનિયા સાથે જાણે બધી ય જાતનો સંપર્ક તોડી નાખ્યો હોય એમ જ લાગતું. હા એક એની જુની દોસ્ત એને મળવા અવાર નવાર આવતી એ ખૂંડે. અને એ વખતે બહારના જગતની વાત થતી હોય એ માફ; બાકી તો અહરનીય હોસ્પીટલનું કામ ને એ જ ધર્માલ, અલગત ટ્રાઈક વાર મૃત પુત્રીની યાદ એને સતાવી જાય છે; તેમાં ય આજ તો સંવિધેય, કારણ કે પુત્રીના મૃત્યુ સમાચાર આવતા પત્રમાં એણે પાટણકરને વિનંતી કરી હતી કે એ ખરખરો કરવા પણ ન આવે.

ને તેથી જ પાટણકરનું આગમન ને પુત્રીની યાદ એકબીજામાં એવાં મળી ગયાં કે જાણે પુત્રીનું મૃત્યુ આવે જ થયું હોય ને એ અભાગિ પુત્રીનો પિતા એના અનુસંધાનમાં—ખરખરો કરવા જ ન આવી રહ્યો હોય !...

પાટણકરને દરથી આવતો જેઈ સિસ્ટર સુલેએ લામણીને મારી હઠાવતાં હેવાને વળતું જતાવી લીધું. આંસુ સાફ કરી નાખતાં એ હાંપી, વોર્ડમાં આંટો મારવા ચાલતી યદ્ય.

દરેક મિનિટ પછી પાછી ફરી ત્યારે પાટણકર એના ટેબલ સામે બેઠો હતો. એને જોતાં જ પાટણકરથી હાથ નેડાઈ ગયા, ગુડ ઈવનીંગને બદલે અન્યાસે જ બોલી પડાયું: ‘જય જય !’

પળખરમાં એક નજરમાં સિસ્ટર સુલેએ જોઈ લીધું કે એ પહેલાંના કરતાં ધણો જ નખાણ ગયો છે, ‘જાણે કે પેટ ભરીને ખાવાનું પણ ન મળતું હોય !’ આ વિચાર સાથે જ એનો જીવ બજાબજી ઉઠ્યો...

પથુ બ્યારે : એણે પોતાની ખૂરશી પર રથાન લીધું ત્યારે તો એ લગભગ સ્વરથ જ હતી. જાણે કોઈ દિવસે સંખ્યા દિવસે દાખલ કરવા ને કેસ કઢાવવા આવ્યો હોય એ રીતે જ એણે શરૂઆત કરી :

‘ બોલો શું કામ છે ? ’ આ સાથે જ એણે બાજુમાં પડેલી એક નોટબુક લીધી, ઉપાડીને સ્ટાફની પાળી (Staff) બદલવા ઉપર વિચારી રહી.

ખરી રીતે તો બીજી બાજુએ વળેલી સિસ્ટર સુલેની નજરથી પાટણકરને પથુ થોડીક રાહત મળી. ક્ષોભને હારથ આડે છુપાવવાના પ્રયત્ન સાથે લોચા વાળવા લાગ્યે : ‘ અમરથો જ. આ તરફ યદ્દને જતો હતો ત્યારે... કોણુ જાણે કેમ... દિલને બસ એમ જ થયું કે આજ તમને મળું. ’

એમ તો કેમ જ કહી શકે કે છેલ્લા દસ પંદર દિવસથી હોસ્પિટલના દરવાજા સુધી આવી આવીને પાછો જઈ પુ. ઉવટે આજ તો હિંમત કરી જ નાખી !

જાણે આગળ પાછળના લખાણમાં કંઈ જોતી હોય તેમ આંકાં અવળાં પાનાં ફેરવી રહેલી મિસ સુલેએ માત્ર ઉકાર જ બજાવે : ‘ હ. ’

મિસ સુલેના મોતે પાટણકરની મૂંઝવણને વળી વધારી, ને તેથી જ એણે આ ‘ આવી અદનારી ’ વાતને જ આગળ ચલાવે રાખી : ‘ મળવાનું મન તો ક્યારનું ’ ય હતું, પથુ-અને હસવાના પ્રયત્ન સાથે કહી જ નાખ્યું : ‘ સાચું કહું છું, તને મોં દેખાડવાની હિંમત જ ન હતી ચાલતી ! ’

પાટણકરના શબ્દમાં રહેલી આત્મિયતાએ અને અવાજમાંની નિખાલસતાએ મિસ સુલેને કંઈક વિહવળ બતાવી, ને તેથી જ એણે આ મુલાકાતને અંત તરફ ધોકલવા માંડીને ! ‘ એ તો સમજી પથુ તમારે-આ સિવાય બીજું કંઈ કામ તો નથી જ ને ! ’

અને-હાય રે નરીબ ! જે શબ્દો અંત

લાવવા ઉચ્ચાર્યા હતા એ જ શબ્દો, શરૂઆત કરવા માટે પાટણકરને મદદરૂપ થઈ રહ્યા !

‘ કામ તો ખડું ખડું છે પથુ- ’ અને મિસ સુલેની ટળેલી આંખો સામે નજર માંડતાં રનેહપૂર્ણ અવાજે પૂછ્યું : ‘ હજીય તને મારા ઉપર તિરસ્કાર છે !... તને ખબર હોય એમ નથી લાગતું, સુલે ! નહિ તો-મને ખાતરી છે કે તું મારા જેવા કુઝી માણસ તરફ આ રીતે તો ન જ વર્તે ! ’

મિસ સુલે એટલું તો સમજી ગઈ કે પાટણકર કોઈકે કરેલી બૂલ-બદલ પરતાર્થ રહ્યો છે, અને એ તો એના અંતરમાંથી સીધો વહી આવતો અવાજ ચોક્કસ કહી રહ્યો હતો, પથુ બીજી બાજુ એ અવાજની જ રામાયણ પથુ હતી ને !... અને જાણે હૈયા ઉપર ઉતરતા કોઈક જાડુને મહા પ્રયત્ન કરી જીડો ન પાડતી હોય તેમ બોલી ઉઠી : ‘ મને, માઈ કુઝ જ એવડું છે કે બીજાનાં કુઝ જાણવાની યુગ્મ-યથ જ નથી. ’ અને જાણે હૈયાની તૈયારી કરતી હોય તેમ પેલી નોટબુક અને બીજાં કામગિયાં બેમાં કરતાં ઉમેર્યું : ‘ સૌ સોને લાગ્યા પોતે જ ભોગવવાનાં છે ! ’

પથુ પાટણકરે હજી ય એની ધૂનમાં જ હતો. દયાદ નજરે સુલે સામે જોઈ પૂછ્યું : ‘ પ્રાયશ્ચિત કયે ’ ય પાપની માફી નહિ મળતી હોય સુલે ?

મગજ અને હૈયાં વચ્ચે મહામુસિબતે જાળતી રાખેલી ધારણ એક તરફ-હૈયાં તરફ નમતી લાગી. એ અજાણી રહી. આ સાથે જ ખડી થઈ અને એક મહા પ્રયત્ન કરી હૈયાંને હાર આપવા-એ અવાજને ઢાંચી દેવા હોય તેમ બોલી ઉઠી : ‘ ના ! હું જાણું છું કે કામા એટલે- ’ અને બાંકાનું જાણે આંખો વડે જ કહેતી હોય તેમ એણે પાટણકર તરફ નજર નાખી... કાણેક પછી સ્વમત-બોલતી હોય તેમ ઉમેર્યું : ‘ ફરેખી માણસની જાળમાંથી એક જ વાર ખૂદા બચાવે છે. પછી તો- ’ આ સાથે જ

એણે પગ ઉપાડ્યો; સાથે વાક્ય અને વાત પણ ખંદી નાખી; 'માથે કેરને મારે ખીલું ધણું કામ છે.'

'અરે પણ!' પાટણકર સમજી ઉભો થયો. મિસ સુથેના માર્ગે આડે ઉભતાં નવાઈ સાથે પૂછ્યું: 'તો શું તને ખબર છે કે... કે...'

ત્યાં તો સુથેએ જ કહી નાખ્યું: 'કે જે માસથી આપનાં જે અઘાગિ બાળક હંમેસને મારે નમાયાં થઈ રહ્યાં છે! ને આપ-'

પાટણકર વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યો: 'હું તો છુટ્યો છું સુથે! ખરેખર કહું છું-' એના અવાજ ગળગળો થઈ ઉઠ્યો: 'હવે પછીના થોડાક જ દિવસમાં હું એનાથી-'

'એની પણ મને ખબર છે!' મિસ સુથેના ચહેરા પર સમર્પવદનની રેખાઓ તરવરી રહી, ન્યારે આંખોમાંથી તો જાણે પાટણકર ઉપર નવાં લાગણી અને દયા જ વેવે રહ્યાં હતાં.

પણ તે ય ઘણું મારે જ ખીજ લાગે તો એ જાનમાં આવી ને જાન આવતાં બગડી ઉઠી. લાગ્યો જ પગ ઉપાડ્યો.

પણ આ વખત પાટણકરે ન તો માર્ગ શોધ્યો કે ન રોડી શબ્દોથી ય. એક ભારે શ્વાસ લેતાં સ્વગત બોલ્યો હોય તેમ એટલું બ્રમડ્યો: 'સાચી વાત છે! જગતમાં મારે મારે દિલાસા સરખું પણ નથી રહ્યું!'

આ સાંભળીને હોય કે ગમે તેમ-મિસ સુથે એસરીને છેડે જતાં યંબી મધ. પાછી ફરી: 'આલો તમે કહેવા આપ્યા છે તો કહી જ નાખો. બોલો શું કહેવું છે?'

'કહેવાનું તો ઘણું ય છે, સુથે, પણ-' અને એણે સુથેની નજરમાં નજર પડેલાં રોહ-ભયો આંખા હાસ્ય સાથે સવાલ ક્યો: 'સાચું કે નહીં! તું તારા હિલને ય નથી છેતરી રહી?'

'ના.' કહેતાં જ સુથેએ પોતાની આંખો

મહાન ખેલાડી

ગાંધીજી

સામાન્ય જનતામાં એવો ખ્યાલ છે કે રમતગમતના ક્ષેત્રમાં મહાત્મા ગાંધીજી કદી ન પડતા અને તેમને રમતોમાં જરાય રસ ન હતો. હું તેમને લગભગ છેલ્લા ત્રણ દશકાથી ઓળખું છું. હું તમને કહી દઉં કે- મહાત્માજીને બંધી ખાતોની જરૂરી એકતાની ખબર હતી. વસ્તુતઃ તેમનું આખું જીવન રમત-ગમતોમાંની એક રમત જેવું હતું.

જેમ એક કલ્પના સભ્યો ખીજ કલ્પના સભ્યો સામે મેચ ખાઈને અને રમે તેવી રીતે તેઓએ ક્રિડિશીયી સામે મેચ રમ્યા હતા. આ મેચ તેઓ દેવ વિના રમ્યા. તેમાં દરેક તબક્કે ખેલદારો હતા. ગાંધીજીની લડતોમાં અસત્ય કે ચોરી છૂપી નહોતી. તેમાં હિંસાને સ્થાન જ નહોતું.

ખરા ખેલાડીનું એ લક્ષણ છે કે ન્યારે તેની સમક્ષ કોઈ સુદો રજુ કરવામાં આવે ત્યારે તે અસત્ય બોલતો નથી. રમત ગમતના ક્ષેત્રમાં પણ સમ્યક્તા અને અહિંસા અવશ્ય હોવાં જ જોઈએ. તમારી અને મહાત્મા ગાંધીજીની વચે આ એક સામાન્ય ભૂમિકા છે. મહાત્માજીના દુઃખદ અવસાનથી આપણે એક મહાન ખેલાડી-સ્પોર્ટ્સમેન ગુમાવ્યો છે.

—શ્રી રાજગોપાલાચારી

પગની શોભા

ખસેડી લીધી. એના અહેરા પરની ટોરતા પરખાઇ આવતી હતી.

‘તું ગમે તેમ કહે, બાપી મને તો-તેમાંય આજ તો પૂરેપૂરી ખાતરી થઇ ચૂકી છે કે-’ એ અટકી ગયો.

બ્યારે સુમે સવાલ કયો વગર ન રહી શકી, ‘કે?’

‘કે તું મને બહે તરડોડીશ, પણ મારી માગણીને-પેલાં બે બાળકોની ખાતર પણ તું-’

‘ખોટી વાત છે. એમ કહીને તમે મને ફરીથી બળમાં ફસાવવા માગો છો. હું બધું

ય જાણું છું-’ પણ-’ અને એણે ગીરવજરી નગરે પાટણકર તરફ જોયું: ‘તમને ખબર

છે? જેમ દસ વર્ષ ઉપર જીવનસાથીના જોર-તાને દફનાવી દીધા હતા તેમ બાળક પ્રત્યેના

આકર્ષણને ય માલિનિના મૃત્યુ સાથે ખાખ કહી દીધું છે. સાથે-સાથે અને ગળું સાફ કરતાં ઉમેયું: ‘આપણા સંબંધની યાદ પણ

તે દિવસથી-’ એનો અવાજ મદમદ થઇ રહ્યો.

પાટણકર વચ્ચે જ બોલ્યો: ‘ખોટી વાત છે સુમે! તું કે હું, આપણા સહવાસનાં પેલાં

બે-પાંચ વર્ષ આ જીવન તો નહિ જ ભૂલી શકીએ!’ એનો અવાજ-પણ દીકો પડી ગયો હતો. ‘ને તેથી જ પછું છું’ કે શું ફરીથી એ સ્વર્ગ આપણે ફરીથી-’

‘નહિ નહિ. એ વાત જ-તમે મને એમ કરીને ફસાવ્યા-પણ...પછી પછી...એ તો સ્વપ્ન ય નહિ...એ આશા જ...!’ અને આમ બેબાનમાં હોય તેમ બોલતી બંધાતી સુમે જાણે કોઈ આગ વચ્ચેથી ભાગી છુટતી હોય તેમ ચાલતી થઇ.

પણ હાથ રે માનવી! કશ્ચતાની વાત એ હતી કે પેલાં આગ તો ખૂદ એના અંતરમાં જ લાગી હતી!

અને, ‘વિચાર કરો સુમે!-બે દિવસ પછી હું વળી મગીશ.’ આવા પાટણકરનાં શબ્દો સાંભળીને તો એને સમજ જ ન પડી. ‘હા’ કહેવું યા ‘ના’, પાટણકરને-બે ચાર ચોપડાની દેવી યા-અરે ટપોટપ કરતાં ખરી રહેલાં પેલાં આંસુની પણ એને સમજ ન હતી કે એ તો રોષનાં હતાં યા-

છેલ્લા થોડાએક દાયકાથી સ્ત્રીજનવણી

માતૃસંઘોની

તરફ આપણું લક્ષ સારા પ્રમાણમાં ખેંચાયું છે. પ્રાથમિક શિક્ષણમાં અને માધ્યમિક શિક્ષણમાં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓની સંખ્યા સારા પ્રમાણમાં વધી છે. મહાવિદ્યાલયોમાં પણ અભ્યાસ કરતી કન્યાઓની સંખ્યા ઝડપભેર મોટી થવા લાગી છે. આ બધું યે હોવા છતાં કેળવણીની દિશામાં એક અત્યંત મહત્વનું કાર્ય તો હજી સુધી અણઆરંભ્યું પડ્યું છે. આ કાર્ય છે માતૃત્વની કેળવણી અને બાળઉછેરનું વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન.

શિક્ષિત સ્ત્રીસમાજ તરફ નજર કરીએ અમણુ સ્ત્રીસમુદાયો નિહાળીએ, તો ઉપરોક્ત બન્ને બાબતો પરંતુ એક સરખું જ અજ્ઞાન પ્રવર્તતું દેખાય છે. માતૃત્વ માટેની આવશ્યક જ્ઞાનશ્રમિકા પરંતુ સિસિત અને અશિક્ષિત નારી એક જ કક્ષાએ ઊભેલી દેખાય છે. બાળઉછેરની બાબતમાં તો છેક જ અજ્ઞાનસંપદ અધારું જોવા મળે છે. બાળકને ખોટા શબ્દ સગવતી માતા બહેણી પણ હોય છે અને અમણુ પણ હોય છે. બાળકના નૈન્મ પછી બાળકના શરીરને કે મનને કેળવવા માટે કેવાં પગલાં લેવાં જોઈએ તે સંબંધે શિક્ષિત અને અશિક્ષિત માતાઓ એક જ સરખું અજ્ઞાન ધરાવતી માલુમ પડે છે. બાળકને ભયભીત બનાવવાનો શુભો ને પ્રમાણમાં અમણુ માના કરતી હોય છે, તેટલા જ પ્રમાણમાં બહેણી માતા પણ કરતી હોય છે. બાળકને પરાવર્ણ બનાવવાનું કાર્ય જાને પ્રકારની માતાઓ એક સરખી રીતે જ કરે છે. મહાવિદ્યાલયની કેળવણી પામેલી માતા બાળકને શારીરિક સ્થગ કરવામાં કે મેલુ-ટોણું મારવામાં ક્યું જ અચ્છુગતું સમજતી નથી. શિક્ષિત અને અશિક્ષિત બન્ને પ્રકારની માતાઓ આ રીતે આજે એક જ વહાણમાં મુસાફરી કરી રહેલી છે.

આવશ્યકતા

લેખક :

શ્રી. હરલાલ ત્રિવેદી

સમાજમાં આજે જે પ્રકારની માનવી જોવામાં આવે છે તે માટે સોથી ડોઢ વધારે જવાબદાર હોય તો તે માતા છે. ભયભીત મનોદશાવાળા મુખવા તો અદ્યતાનુભવથી પીડાતા માણસોથી માંડીને ચોરી-ચે સહતા કરનારા વિકૃત મનોદશાવાળા માણસો સુધી હરેક પ્રકારના વિષમધારણુ માનવીની જનેતા પણ મોટા પ્રમાણમાં એની માતા જ હોય છે. આજદિવસ સુધી આપણે આપણું તમામ લક્ષ બાળકની અને કુમારની શાળામાં અપાતી કેળવણી તરફ રાખ્યું છે. બાળકના ઘડનાર માટે શિક્ષણ સંસ્થાઓને આપણે ધણું વધારે મહત્ત્વ આપ્યું છે. આ બધું આવશ્યક છે; પરંતુ એથી યે વધુ આવશ્યક ખૂબ માતાઓની કેળવણી છે. આજની શાળા-મહાશાળાઓ આવી કેળવણી આપવામાં સફળ નથી નીવડી. આજની કેળવણીએ તો છુદ્ધિની નકામી લાગત વધારી છે, અને જે સમજણની અને જ્ઞાન

વિજય પ્રસ્થાન

એણે કીધું વિજય પ્રસ્થાન;

એ તો આજે એસી વિમાન: એણે.

નવભારતનો ઇતિહાસ થયો કે, આપી નવસંદેશ;

ભારતી-બંધન એણે છોડાવ્યાં, સ્વતંત્ર કીધો દેશ.

એણે કીધાં પ્રભ કલ્યાણ: એણે.

ધર્મ ધ્વજા ફરકાવી દેવી, ભૂલાવવા સી બેઠ;

રામ રામમાં રમતા જેના, મોનવતાના વેદ.

એણે દીધી અમુલ્ય દહાણ: એણે.

જેની જોડી જડે ના કયાઈ, જગત તણે ઇતિહાસ;

સ્વર્ગારોહણ યાતાં જેનું, ઠરુણ વ્યાપી ચોપાસ.

જેનાં હુનિયા ગાતી ગાન: એણે.

જગમગ જગતી સેવાજ્યોતિ, એનાં તેજ અપાર;

સંતપુરુષનાં જીવનમાંથી, શીખીએ સૌએ સાર.

એણે પાયાં અમૃતપાન: એણે.

દીધી સંદેશી જીવનગીતા, પૂર્ણ કરી નિજ કાજ;

પ્રભ સમરે છે પુણ્યપુરુષ એ, આજુએ જેણે સ્વરાજ.

જેને વિશ્વે દીધાં સન્માન: એણે.

મૂળજ્વાળા પી. શાહ:

શક્તિની જરૂર છે તેને અવશ્ય છે. શાળા-મહાશાળાઓ આ કામ શરૂ કરે ત્યાં સુધી રાહ બેઠને એસી રહી શકાય તેમ નથી. આવી ડેવલપ્મી માટે આખા દેશમાં તત્કાળ પ્રયત્ન કરી દેવો જોઈએ, નહિ તો બાવિ પ્રજાનો શ્રેષ્ઠ કંઈ ગણારી.

અને એવો પ્રયત્ન એટલે કેટલે માતૃ-સંઘની સ્થાપના. આવા માતૃસંઘો દ્વારા માતૃ-તંત્રી અને બાળકોની આવશ્યક ડેવલપ્મી આપવાનું કામ સહેલાઈથી હાથ ધરી શકાય તેમ છે. આવા સંઘો રવિવારના વર્ગો ચલાવી શકે, નોંતા મેટા પ્રદર્શનો કરી શકે, બાળ-

કોરને લગતા ડેવલપ્મી સમાહો યોજી શકે, બહુઈ જ્ઞાનસં અને રેડિયો દ્વારા જ્ઞાનપ્રચાર સાધી શકે, અને બ્યાબ્યાનો દ્વારા તથા સાહિત્ય દ્વારા માતાઓને આવશ્યક જ્ઞાન તેમના આંગ-જીવામાં પહોંચાડી શકે. આપણો દેશ આવી પ્રવૃત્તિ કરવાને હજી સુધી ટેવાએલો નથી એ વાત સાચી છે, પરંતુ ઝડપથી આગળ વધી રહેલા જમાનામાં દેશ-ગૌરવના વિકાસ સાથે આવા કામો હાથ ધરવાનો વખત પાડી ચૂક્યો છે. આ સમયે તો માતૃસંઘ આ જમાનાની એક અનિવાર્ય આવશ્યકતા ગણાવી જોઈએ.

શ્રી

માતાજીનું કાર્ય એવા પ્રકારનું રહ્યું છે કે સામાન્ય લોકોને કાને તેમનું નામ બહુ ઓછું પડ્યું છે. અને એ કુદરતી છે. જેઓ તેમના પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં આવેલા છે તેઓ તેમને ધિછાણે છે, જાણે છે, પણ તે પણ પોતાની મહત્વશક્તિના પ્રમાણમાં. શ્રી માતાજીએ પોતાની આંતર-સાધનાને અનુસરતાં ચેતનાની જે ભિન્ન ભૂમિકાઓ પ્રાપ્ત કરી છે, અને તે ભૂમિકાઓ પર રહીને માનવચેતના માટે, પૃથ્વીના જીવન માટે તેઓ જે કાર્ય કરી રહ્યાં છે, એ કાર્ય અને એ ભિન્ન ભૂમિકાઓ માનવની સામાન્ય જીવિતે હજી ઘણી અજ્ઞાત છે, અને તેથી ભક્તિભાવે તેમને ચરણે જઈ ખેસનારાઓને પણ તેઓ ઘણાં અકલિત અને ગૂઢ જેવાં લાગે છે.

પરંતુ તેઓ અકલિત અને ગૂઢ રહે છે તે અકલિત અને ગૂઢ રહેવાને ખાતર જ નથી રહેતાં, ખરું જોતાં તો તેઓ માનવચેતના આગળ આજ લગી અકલિત અને ગૂઢ રહેલી ઘણીઘણી વસ્તુઓ પ્રગટ અને સુંગમ કરવા મોઢાં છે. પરંતુ એ નવીન પ્રકાર, નવીન આનંદ, નવીન શક્તિને પૂર્ણ રૂપે જોવા, સમજવા તથા ઝીલવા માટે હજી માનવચેતનામાં આધાર બંધાયો નથી. એ આધાર શ્રી માતાજી તૈયાર કરી રહ્યાં છે. એ ભિન્ન જ્યોતિર્ને રૂપમાં તેઓ માનવચેતનાને તેની મહત્વશક્તિના પ્રમાણમાં આપે છે. એ સ્પર્શથી માનવની મહત્વશક્તિ વિકસતી જાય છે અને શ્રી માતાજી પોતાની અગ્રમ્ય અને ગૂઢ વસ્તુઓ વધારે ને વધારે પ્રમાણમાં પ્રગટ કરતાં જાય છે, માનવચેતનામાં રચાપતાં જાય છે.

ભિન્નમાં ભિન્ન તત્ત્વનું, ગઢનમાં ગઢન તત્ત્વનું પ્રક્ટીકરણ, માનવ ચેતન્ય આગળ દિવ્યતાનો આદિર્ભાવ, માનવમાં દિવ્ય ચેતનાની રચાપના, જગતની પ્રકૃતિનું વિદ્યાનંબેષ રૂપાંતર : શ્રી માતાજીએ જે કાર્ય દાંત લીધું

શ્રી માતાજી

લેખક :

શ્રી સુન્દરમ

છે તે આ છે. એ કાર્ય તેમના દ્વારા થવાનું છે. ૧૯૨૬ માં શ્રી અરવિંદે જ્યારે પોતાનો યોગ અન્યને આપવાની સક્ષમતા બીજી થયેલી જોઈ, અને એ કાર્ય તેમણે આરંભ્યું. ત્યારે સાધકોની સમક્ષ શ્રી માતાજીને રથાપી તેઓ પૂરુષભૂમિમાં આસ્થા મળ્યા. આપણે જાણીએ છીએ કે, શ્રી અરવિંદ પોતાના સમસ્ત યોગના દેન્દ્રમાં શ્રી માતાજીને મૂકે છે, જોડામાં જોડા તત્ત્વમાં તેમ જ સ્થૂલમાં સ્થૂલ વ્યવહારમાં પણ. અને એ કેટલું બહુ સાચું છે તે આપણને દિવસેદિવસે વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ થતું જાય છે. શ્રી અરવિંદનો યોગ શ્રી માતાજીની આસપાસ જ રચાયો છે. તેમનો આશ્રમ પણ શ્રી માતાજીની આસપાસ જ રચાયો છે, વિકસ્યો છે અને ખીચ્યો છે. જે વિકટ અને વિરાટ

કાર્ય શ્રી અરવિંદે હાથ ધર્યું છે, માનવ ચેત-
નાને દિવ્યતામાં મગ્ન કરી, મનુષ્યના સર્વ
વ્યવહારોને, મનુષ્યની આખી પ્રકૃતિને દિવ્ય-
તાના નવાં ઘાટમાં ઢાળવાનું, તે કાર્ય, શ્રી
માતાજીએ જે રીતે અહીં આશ્રમજીવન ઉપ-
જાળ્યું છે, અને સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ ચૈતન્યવ્યાપા-
રથી માંડી, નિત્ય જીવનની સ્થૂણમાં સ્થૂણ વિગત
સુધી તે જે રીતે માનવજીવનને સ્પર્શ આપી-
રહ્યાં છે એ રીતે જ શક્ય અને તેમ છે, નહર
પાયા ઉપર મૂકી શકાય તેમ છે, એ હવે વધારે
ને વધારે સ્પષ્ટ થઈ રહ્યું છે. શ્રી માતાજી
વિના આ રૂપે આટલા પ્રમાણમાં યોગસાધ-
નાનું આ મહાન પીઠ અને અનેક સાધકોમાં
યોગસાધનાનો આરંભ અને પ્રગતિ શક્ય
ન બનત.

શ્રી માતાજી પેરિસમાં એક બેન્કરના ખાન-
દાન કુટુંબમાં જન્મ પામ્યાં છે. એવા કુટુંબમાં
જન્મનારને માટે સ્વાભાવિક હોય તેવી બધી
કેળવણી પણ તેમને મળેલીઃ કલાપ્રવૃત્તિ અને
કલાસર્જન પ્રત્યે તેમને ખાસ અભિરુચિ
હતી. સંગીત, ચિત્રકળા, અભિનય વગેરેમાં
તેમણે નોંધવા લાયક પ્રવૃત્તિ પણ મેળવી
હતી. જન્મતાના સાહિત્યનો પણ તેમણે ધણો
સારો પરિચય મેળવ્યો હતો કિશોર અવસ્થાથી
જ તેમનામાં આંતર અનુશ્રુતિઓ પ્રગટ થવા
લાગેલી. અને શરૂઆતમાં બીધ્ સર્જનોની તથા
પાઠ્યક્રમથી એક મહા યોગીની દોરવણી હેઠળ
તેમની સાધનાનો વિકાસ થયેલો. એ પછી
એમની આસપાસ સાધકોનું નાનકડું મંડળ
પણ બેઠું થયું હતું. એ કાળની તેમની પ્રવૃત્તિ
નાનાનાના ભેખો તથા વાર્તાલાપોમાં કંઈક સંધ-
રાયેલો છે. સાધનામાં આગળ વધતાં વધતાં
તેમનો પાસે નવાનવા પ્રશ્નો બીધા થવા લાગ્યા.
તેના ઉદ્ધવની શોધમાં તેઓ ક્રાન્સથી બહાર
નીકળ્યાં. થોડો વખત અદલરિયામાં પણ તેઓ
રહ્યાં, ૧૯૧૪માં હિંદ આવ્યાં, અને ૧૯૧૪ના

વિશ્વયુદ્ધના છેવટમાં થોડો વખત ૧૯૧૬ થી
૧૯૧૮ તેઓ જાપાનમાં પણ રહી આવ્યાં. હિંદમાં
આવ્યાં તે પહેલાં પૂર્વમાંથી પોતાના પ્રશ્નોનું
સંમાધાન મળશે એવી તેમને કંઈક ઝાંખી
હતી. જાપાન જતા પહેલાં ૧૯૧૪ માં તેઓ
શ્રી. અરવિંદને મળ્યા હતાં ત્યારે તેમની પાસેથી
તેમને ધણી પ્રતીતિકારક વસ્તુઓ મળ્યા
મળી હતી. જાપાનમાં થોડો વખત ગાળા તેઓ
પાછાં હિંદ આવ્યાં અને શ્રી. અરવિંદની
સાધનામાં જોડાયાં. ‘પ્રાર્થના અને ધ્યાન’માં
આપણે જોઈએ છીએ કે શ્રી. માતાજીની
સાધનાનો પ્રવાહ, તેમને થયેલું તત્ત્વદર્શન અને
થી. અરવિંદની સાધના અને દર્શનની દિશા
એક જ છે. એમની સાધના અને શ્રી અર-
વિંદની સાધના એક જ બની રહી. હિંદ
આવ્યાં તે પૂર્વે તેઓ ‘મિરાં’ હતાં. સાધનાને
અંતે તેઓ ‘શ્રી માતાજી’ બનીને આપણી
સમક્ષ બીધાં રહ્યાં અને આશ્રમમાં અને બહાર
યોગનિર્માણનું કાર્ય હાથમાં લીધું.

શ્રી માતાની સાધનામાં આપણને જે બહુ
આશ્ચર્ય અને આશ્વાદક વસ્તુઓ જોવા મળે
છે. ‘જગતમાંથી નાસી જવાનું નથી. પ્રભુ
પોતાની બધી ચે મદદ પાછી ખેંચી લેના
લાગે તો પણ છેવટ સુધી જગતના આ
અધિકારને અને અમરતાનો ખોળો વલે જ
જવાનો છે.’ જગત એવું છે કે એમાંથી નાસી.
જવાનું જ મન થાય. છતાં નેઓ જીવનના
પ્રશ્નને ધરમૂળથી ઉકેલવા માગે છે. તેમણે
જગતને છોડી દીધું નથી. પોતપોતાની શક્તિ
અને દૃષ્ટિ પ્રમાણે માનવ જીવનના અધિકારને
દૂર કરવાનો પ્રયત્ન પૃથ્વી ઉપર ધણી કરતા
રહ્યા છે. એ પ્રશ્નના ઉકેલમાં એક નવી દૃષ્ટિ
અને નવી શક્તિ લાંબે અત્યારે શ્રી અરવિં-
દનો યોગ માનવજાતિ આગળ બીધો છે. આ
દુઃખધારા જગત માટે મુક્ત હૃદયોમાં જે
કરુણાચરણ હમેશાં વહેતું રહ્યું છે તે અહીં

પણ છે. પ્રભુને સાક્ષાત્કાર પામી તેમાં કય
યમ જનું એનાથી વધુ આનંદદાયક રિશ્તિ
કોઈ બીજી નથી. પણ એ જ ક્ષણે પ્રભુ તર-
ફથી આદેશ મળે છે કે, ' તારા પ્રેમની જ્યેષ્ઠ
જરૂર છે તેમની પાસે જ. ' અને આ જગ-
તમાં કોને પ્રેમની જરૂર નથી ? આખું જગત
ભયંકર વિદેવથી રિખાય છે. એને જોઈને,
પરમાત્માનો શાશ્વત આધિભોવોનાં શાંત જેવત
શિખરો પર પહોંચી ચૂકેલા આ મુક્ત આત્માના
મુખમાંથી હૃદયાર સરે છે : ' આખી પૃથ્વી
અમારા હાથમાં એક માંદા બાળક જેવી છે.
એનો રોગ મટાડવાનો છે. '

આખી પૃથ્વીને પોતાના હાથમાં ધારણ
કરતી ચેતનાની આ વાણી ખૂબ આશ્વાસક
છે. પણ દુઃખી અને વ્યથિત માનવચિત્તને
એ પ્રશ્ન જરૂર યથા કે જગતમાં દુઃખનું ઓછડ
લઈને ધણું આવી ગયા, પણ હજી જગતને
રોગથી મુક્તિ મળી નથી. એ મુક્તિ માટે
એક નવી શક્યતા આજે ઉભી થઈ છે એમ
કહેવું આજે કૃષ્ણભયુ લાગે. પણ ને સકિન
શ્રી માતાજીની સાધનાને દોરી રહી હતી તે
સાથે જ જગતમાં સક્રિય બની રહી હોય તો
આજની ગમે તેવી વિષમ લાગતી પરિસ્થિ-
તિમાં પણ શક્તિના કાર્યમાં આપણે શ્રદ્ધા
મૂકી શકીએ. પૃથ્વીના જીવનનો પ્રશ્ન કેવળ
મનુષ્યનો પોતાનો જ પ્રશ્ન નથી. એ પ્રશ્ન
પ્રભુનો પોતાનો પ્રશ્ન પણ છે, અને તે તેણે
હાથમાં લીધેલો પણ છે. એના નિવારણ માટે
તે પોતાની જ્યોતિને, પોતાની શક્તિને જગ-
તમાં મતિમાન કરી રહ્યો છે, એ માટે તે
પોતાના કાર્યને અનુકૂળ નીચે તેવાં કારણો
ઉપજાવી રહ્યો છે, ઘડી રહ્યો છે. શ્રી માતા-
જીના મુખથી આપણને સાંભળવા મળે છે કે,

‘ આ જગત અને તારા અચિરત સત્યોનો
સંબંધ કરવામાં યોગ્ય માધ્યમ રૂપે, પ્રભુ તે
અમારો સ્વીકાર કર્યો છે. અમારી પાસે તારી
હાજરી અર્પણ રહે છે. એ સૂચવે છે કે તું
અમને સક્રિયપણે સહકાર આપી રહ્યો છે. '

પ્રભુના માધ્યમ બનવું. કોઈ અલંકાર-
પ્રેક્ષિત વાસનામાંથી, યા તો મહત્વાકાંક્ષાના
પરિણામરૂપે આવી કલ્પના મનુષ્ય પોતાના પર
ઝોલાડી લે તે તદ્દન શક્ય છે. આવી જાતિ ન
રહે, એવી મલિનતાનો અંશ પણ ન રહે,
પોતાના વ્યક્તિત્વની મર્યાદાનો છાંયો ક્યાંય
ન રહે, પોતાના અલંકારો પડકાર ક્યાંય ન
પડે, એવી અર્પણ જગતિ પ્રભુના માધ્યમ
બનનારને રાખવાની રહે છે. શ્રી માતાજીની
સાધના આ અને આ ઉપરાંત પણ બીજી
ધણી કપરી અગ્નિપરીક્ષાઓમાંથી, આત્મ-
સંશોધનમાંથી આગળ વધી છે. એક વ્યક્તિની
ચેતના જાગે ચડતી ચડતી પ્રભુના દિવ્ય
ઉંબર સુધી પહોંચી છે, પ્રભુના ઠેક અંતરતમ
ગર્ભશુદ્ધિમાં પ્રવેશી છે, પ્રભુમય બની છે, અને
પૃથ્વીની વેદનાનો ચિત્કાર પ્રભુને કોને નાખી
તેને પૃથ્વીના અલંકારમાં ઉતારી લાવી છે.
અથવા કહે કે, પ્રભુએ પોતે એ વ્યક્તિને
પોતાના કાર્ય માટે હાથમાં લીધી છે, એને
નિરાશ ચતા હૃદયને આશ્વાસનું છે, પોતાની
શક્તિનો તેનામાં સંચાર કર્યો છે અને કહ્યું
છે : ' હિંમત ન હારીશ, હઠ રહે, શ્રદ્ધા રાખ,
—હું આપું છું. '

‘ એ આશ્વાસક વાણી સાંભળતાં, અને
પ્રભુની ઉપરિચિતિને આપણી આગળ રજૂ
કરતાં શ્રી માતાજી આપણી આગળ આજે
ભર્યા છે. (દક્ષિણમાંથી)

શ્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬૫૦ છે.

શ્રી જીવન આ ફ્રી સ, ઝવેરી વા ૩, અમદાવાદ

બેનબા

લેખિકા:

સો. કપિલાગૌરી વિમળકાન્ત ત્રિવેદી.

બહેનને દુઃખીઆરી જાણી સાત સાત
બહેનોના બાઈ પોતાની બહેનને તેડવા માટે
બહેનને ગામ આવે છે. ગામને પાદર કુવે છે.
બહેન કુવે પાણી ભરવા આવી છે. તેને જોઈને
બાઈ કહે છે કે:—

આશો આશો રે બે'ની આશો આપુને ઘેર
આપુછ રાવે છે લોહીના આંસુડે;
તમારા સાર થે બે'ની ચર નહીં ચડાવીએ
ભેગા ઘઈ પીથું રાખ્યું છુટેડે.

બહેન સમજે છે કે હું એકલી નથી. અમે
સાત સાત બહેનો. વળી પોતાના ઘરનું ખોટું
ન દેખાય માટે કહે છે કે:—

ખાવાં ને પીવાં મારે હરવાં ને ફરવાં
કોઈ મણા ન મારે સુખની;
શાને કાળે રે વીરા સાસરીઆં છોડવાં
છાયા મળે ન આંહી દુઃખની.

ખોટું ખોટું હસી રહેલી બહેનના દીધનું
દઈ બાઈ જાણી જાય છે. તેને મનાવવા
કહે છે કે:—

જુકું બોલો તો બે'ની સોગંદ દધરા હું
સાતે બે'નોના એક જ વીરના;
પાપી સાસરીઆં વાટયો તુજને
પકડેને બે'ની પ્રંથ પીએરના—

અત્યાર મુઠી સાચવી રાખેશો દંબ બાપના
સોગંદથી છડી ગયો. બહેન ચોધાર આંસુએ
રડી ઉડી. બાપ-બાપ તો બેનનું અણખોલું
ધન-ભાધને માથે હાથ ફેરવતાં બોલી ઉડી કે:—

ખમ્મા ખમ્મા રે મારા એકલ વીરને
વશિ ન હોતો તારો વાળ રે;
દુઃખડાના દા'ડા તો વીરા વહી રે જશે
ન્યારે ઉપાડી લેશે કાળ રે.

બાઈને દીલાસો આપી પાછો જતા બહેન
વિનવે છે ત્યારે બાઈ કહે છે કે:—

શું રે સદેશો આપું બાપુને ઘેર જઈ
મોંકું શું લખને હું પાંછો વણું;
બે'નીના દુઃખે મારે હૈયામાં હોળીઓ
ફેવાડે ફેવાડે હું આગે જાણું.

બહેન બધાંય દુઃખ ગળી જઈ, કાળમીઠે
પથર સમું હૈયું બનાવી બોલી કે:—

બાપુને જઈ વીરા એટલું કંજો
સ્વર્ગેથી માતા પાડે સાદ રે;
જૂલો જાળે રે વીરા બે'નીના હેતને
ગોઝારા કુવા કરશું પાદરે.

બહેનના સદેશાએ તો બાઈની છાતી ઠાંડી
નાખી. બાઈના રૂદનથી ગાડવાંય રડી ઉઠ્યાં.

આધુનિક વૈદ્યકીય વિજ્ઞાનની ખીલ

વણી ખૂબ યશ છે. વાદકાપના ક્ષેત્રમાં એટલા ઓપરેશન કરવામાં આવે છે કે કોઈ વખત સામાન્ય જનતાને અદ્ભૂત ચમત્કાર નેહું, પણ લાગે છે. છેલ્લા સૈકાથી વિજ્ઞાનની અન્ય શાખાઓની માફક વૈદ્યકીય વિજ્ઞાન પણ ખૂબ પ્રગતિ કરી રહ્યું છે. આ વિકાસ એટલો બધો થયો છે કે તેની સિદ્ધિઓમાં શ્રદ્ધા રાખવા પૂરતી પણ વૃત્તિ રહેતી નથી.

જૂના પૂરાણા કાળથી વૈદકનો ઇતિહાસ આલેખવા બેસીએ તો પાનોના પાનો ભરાય. એ કાળમાં વૈદ્યકીય અભ્યાસ જાદુ અને ન્યૌતિય વિદ્યા પર વિશેષ આધાર રાખતો. આજની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ પર તેનો મંડાળ નહોતાં. આધુનિક શાસ્ત્રક્રિયા લગભગ અજ્ઞાત હતી. વાદકાપની ક્રિયા ન છૂટકે જ કરવામાં આવતી. એ કામ અતિ બયંકર અને વેદનાપૂર્ણ હતું.

એ જમાનાની ધર્મશીતલો આજના જેવી નહોતી. અત્યારે જે સ્વચ્છતા અને સુઘડતા જળવવામાં આવે છે તેનો તદ્દન અભાવ હતો. છેલ્લી અડધી સદીમાં થયેલી વૈદ્યકીય વિજ્ઞાનની ખીલવણીની સાથેસાથે દર્દીની સારવારનો પ્રશ્ન ખૂબ ગુંચવણભર્યો અને એ સ્વાભાવિક છે. ઓપરેશન પછી દર્દીને સાચવવો એ તો વિશેષ જરૂરું છે. તેની યોગ્ય માવજત ન થાય તો સફળ વાદકાપના કાર્યનું પરિણામ શૂન્ય થાય. દર્દીની જીંદગી વિશેષ જોખમી અને મૃત્યુ થાય. એટલે આ કાર્ય માટે જવાબદાર માણસો રોકવાની આવશ્યકતા જીભી થઈ આ કાર્ય માટે રોકેલ માણસ યોગ્ય તાલીમ પામેલા હોવા જોઈએ. આ કાર્ય દાકતરના કરતાં પણ વિશેષ જવાબદારીભર્યું છે. આ કાર્યમાં રોકાયેલા માણસોને નસો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. મોટે ભાગે આ કાર્ય ઓએએ હિપાડી લીધું છે. આ કાર્યમાં

નર્સ-સંસ્થાની સ્થાપક

ફ્લોરેન્સ નાઈટિંગેઈલ

લેખક :

ડૉ. નરસિંહ મૂ. શાહ.

*

પહેલું કરનાર ફ્લોરેન્સ નાઈટિંગેઈલ નામની એક અંગ્રેજ બાઈ હતી. તેને દર્દીની સારવારનો મુદ્દો બરાબર સમજાયો હતો. તેણે એક મીઠાનરીની ધગરાપૂર્વક પોતાની જીંદગી દવાખાનાઓ સુધારવા અને ધંધા તરીકે નસોલું કાર્ય હિપાડી લેવા અર્પણ કરી દીધી. એકત્રીસ વર્ષની નાની વયમાં ૧૮૫૧ માં આ બાઈએ પોતાના ઝેરાઆરામ અને સુખમય મુંવાળી જીંદગી છોડી આ કાર્યમાં અંતર્યામી.

ફ્લોરેન્સ નાઈટિંગેઈલના પિતા શ્રીમંત હતા. બાળક નાઈટિંગેઈલ તેના પિતા સાથે ક્યો પરગણામાં રહેતી, ત્યારથી જ તેનો પ્રાણી માત્ર તરફનો દયાભાવ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતો હતો. મનુષ્ય જ નહીં, પણ ખીખાં પ્રાણીઓ પણ તેના દયાળુપણાને લીધે તેના પ્રત્યે આદર ધરાવતાં. તેના મામાપે તેને સારી ડેજવણી આપી હતી. તેનું હૃદય એવું તો ગમજ હતું કે મોઢતું પણ દુઃખ તેનાથી દેખી શકાતું નહીં.

તેના ગામની પાસે એક બરવાડ રહેતો હતો. તેની પાસે એક કુતરો હતો. તે ઘેટાંના

રક્ષક તરીકે કામ કરતો હતો. એક દિવસ ક્યોરેન્સે કુતરાને જોયો નહોતો. થેટાં ગમે તેમ બટકતાં હતાં. નાઈટીંગેલે બરવાડને પૂછ્યું કે 'કુતરાને શું થયું છે?' બરવાડે જવાબ આપ્યો કે 'કાંઈ ઘાતકી છાકરે તેને પથ્થર મારી તેના પગને ઈજા કરી છે, અને તે બધે એમ લાગતું નથી.' બરવાડને કુતરાં ખૂબ પ્રિય હતા એટલે બોલતાં બોલતાં તેની આંખમાં આંસુ આવ્યાં.

ક્યોરેન્સે બરવાડને ત્યાં જઈ તે કુતરાને તપાસ્યો અને તેના પગ પર ગરમ પાણી રેડી શેક કરવા લાગી. પરિણામે કુતરાં થોડા દિવસમાં સાજો થયો. આ ઉપરથી બાળપણથી જ નાઈટીંગેલે સેવાભાવી હતી એમ જણાઈ આવે છે.

*

ઇંગ્લાંડમાં નર્સની તાલીમ આપે એવી કોઈ સંસ્થા ન હતી, એટલે તે જર્મનીમાં ફ્રેસરવર્થ તથા વર્થ માટે ગઈ. ત્યાં એક બાળશાળા હતી. તેમાં નર્સોને લગતી થોડીક તાલીમ આપવામાં આવતી હતી. આ સંસ્થામાં અપાતી તાલીમ કેવી હતી તેનું વર્ણન નાઈટીંગેલેના શબ્દોમાં આપીએ: "નર્સો કાંઈ નહોતું-શ-વ્યવસ્થા હતું. પરંતુ ત્યાંની સ્વચ્છતા અદ્ભૂત હતી. મેં શક્ય તેટલી તાલીમ લઈ લીધી. ઇંગ્લેંડમાં તો કોઈ તાલીમ મળતી નહોતી.... પણ ફ્રેસરવર્થે મને કાંઈ ખાસ તાલીમ આપી નહોતી."

ઇંગ્લાંડ પાછા ફર્યા પછી તે એક ઈસ્પિતાલની સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ બની. ૧૮૫૪ના કોલેરાના ઉપદ્રવ વખતે તેણે ગ્રીડલસેલ્સની ઈસ્પિતાલમાં નર્સ તરીકે દર્દીઓને મદદ કરવા, ઉપરની નોકરી છોડી દીધી.

ક્રીમિયન યુદ્ધ ઘટી નીકળ્યું. આને લીધે નાઈટીંગેલેને એક મહાન તક મળી ગઈ. પોતાનો અનુભવ અમલમાં મૂકી ઈસ્પિતાલમાં સુધારા કરવાનો તેને પ્રસંગ સાંપડ્યો.

નાઈટીંગેલે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું તે

પૂર્વે, યુદ્ધના વિસ્તારમાં. બચાવ પરિસ્થિતિ પ્રવર્તતી હતી. માંદા અને ધરાયેલા સૈનિકોની માનવતા માટે મોકલવામાં આવેલા ૨૬ પેન્સ-નરો સાત નકામા નીવડ્યા હતા. વસ્તુતઃ ત્રેસો માંદાઓની સારવાર કરવાને બદલે અંદરો અંદર પોતાની સારવારમાં જ પડ્યા રહેતા. દવાદારો પુરવઠો પશુ કાંઈ નહોતો. લંડનના ટાઇમ્સ પત્રે આ બપાં કરી રીતિ ખુલ્લો પાડી : જનતા થોંકી ગઈ.

યુદ્ધ પ્રધાને નાઈટીંગેલેને નર્સોની બ્યવસ્થા કરવાનું કાર્ય ઉપાડી લેવા વિનવતી કરી. તેણે તે કામ ઉપાડી લીધું. સેવાભાવી આડનીસ ઓગિના જૂનને તેણે પોતાની સાથે કામ કરવા એકઠું કહ્યું. સેંકડો અરજીઓ આવી હતી; પરંતુ તેમાંથી આડનીસને જ તેણે પસંદ કરી. તેને બરાબર સમજાતું હતું કે આ કામમાં સહકૃત અને કોમળ હૃદયવાળા કામ કરનારને જ રચાન છે. ઉપરાંત કામનો થોડો અનુભવ તેમ જ તાલીમ પણ જોઈએ. આમ આ મહાન પ્રયોગ શરૂ થયો.

આ ઉપરથી એમ ન સમજવું કે આ પ્રથમ પ્રયોગ જ હતો. ફ્રાંસમાં દયાની દેરીઓ (sister of charity) આડું કામ કરી રહી હતી. રશિયામાં પણ આ કામ સીઓએ ઉપાડી લીધું હતું.

નાઈટીંગેલે ક્રીમિયા પહોંચી ત્યારે સત્તર હજાર દર્દીઓ લશ્કરી ઇસ્પિતાલોમાં પડ્યા હતા. કોલેરા, મરડો, ગેઈન વગેરે દર્દો સામાન્ય થઈ પડ્યાં હતાં, દવાદારનું ડેકાલું નહોતું. ખોરાક ખવાય એવો ન હતો. બધે ગંદકી, અબ્યવસ્થા અને ઉપેક્ષાના ચિન્હો દેખાતાં હતાં. ઇસ્પિતાલના ઓપનળીયાં અને દીવાલો ગંદા થઈ ગઈ હતી. જળાંનો સુમાર નહોતો. માંદાઓ માટે પૂરતા ખાટલા, પથ્થુ નહોતા. ડુંકારો, બધે અબ્યવસ્થા અને ગંદકીનું સામાન્ય જામ્યું હતું.

નામદીગેષલે ધરપીતાલો - સાદ કરાવીઃ
ઔષધ અને ખીજી જરૂરીયાતો પૂરી પાડવામાં
આવી અને એક ડાહી નર્સીંગ-ટુકડી ગોઠવી
દીધી. પરંતુ આ કાર્ય માટે તેને લરકરી
સંતાવાળાઓ તરફથી તેમજ કેટલાક દાકતરો
તરફથી વિરોધનો સામનો કરવો પડ્યો. પરંતુ
તેણીએ પોતાનું કામ કર્યા જ ક્યું. પરિણામ
શુદ્ધ આવ્યું. ૭ મહિનામાં તો ૧૧૦૦ ધાયલ
સૈનિકો સાંગ થયાઃ અને મરણ પ્રમાણ સેંકડે
૪૨ થી ઘટીને ૨૨ ટકા થઇ ગયું.

આ બધી વ્યવસ્થાનું કામ પ્રથમમાં હતું
ત્યારે નામદીગેષલને નર્સીંગની સેવા સંબંધી
વિચારો આવવા લાગ્યા. નર્સો કાંઈ નોકરોનું
એક વધારે ફળ નથી; તેમજ દાકતરોના કામમાં
તેમણે દખલ કરવાની નથી, પરંતુ 'સાર-
વારની બાબતમાં દાકતરોના હુકમ અનુસાર
વૈદકીય સેવા માટે એક તાબેદાર શાખા છે,
અને નર્સીએ શિસ્તની બાબતમાં પોતાના
ઉપરી નીચે રહેવાનું છે.'

સ્વચ્છતા સચવાય એટલા માટે નર્સોને
ગણવેશ આપવાનો રિવાજ નામદીગેષલે દાખલ
ક્યો. કામનો બોલે તેને ખૂબ લાગ્યો. તે માંદી
પડી. બરાબર તપીયત ચર્ચ ગયા પછી તેણે
કામ સંભાળી લીધું, અને બધા સૈનિકો લાંબી
ગયા ત્યાંસુધી પોતાનું રથાત હોડ્યું નહોં.
પછી જ તે સ્વદેશ પાછી ફરી.

છઠ્ઠાંમાં તેણે નર્સીંગમાં સુધારા માટે
અને ધરપીતાલની વ્યવસ્થામાં ફેરફાર દાખલ
કરવા માટે ઝુમેશ ઉપાડી. પ્રથમ તેણે લરકરમાં
વૈદકીય સેવાની વ્યવસ્થામાં ફેરફાર કરવાનું
કામ ઉપાડ્યું. તેણે તે માટે જરૂરી ઝાંકડા
અને માલિની ભેગી કરી. પરિણામે સરકારને
એક સમિતિ નીમંત્રી પડી. ૧૮૫૯ માં મીસ-
નામદીગેષલે પોતાની 'નર્સીંગની મેધિ' પ્રગટ
કરી. આ પુસ્તક ખૂબ લોકપ્રિય થઇ પડ્યું,
અને હજુ પણ તેની અપત્ત્ય ઓછી થઇ નથી.

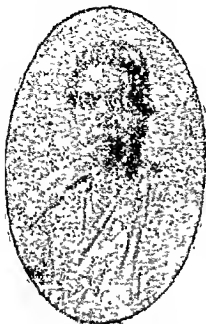
નામદીગેષલના માનાર્યે એક જાહેર ફંડ એક
કરવામાં આવ્યું અને તેની મદદથી તેણીએ
નર્સો તૈયાર કરવા માટે તાલોમ આપવા પ્રથમ
ટ્રેનીંગ સ્કૂલ કાઢી. લોકોએ તેનું નામ નામદી-
ગેષલ સ્કૂલ પાડ્યું. આ સ્કૂલ ફોર્ટ હમ્ફ્રી નીચડી.
તેમાં સારી લાયકાત ધરાવનારી ઓછાએ કામ
શીખવા માંડ્યું. પછી તો આવી નિશાળો બધે
અસ્તિત્વમાં આવવા લાગી અને એક દશકામાં
તો તેની સંખ્યા ખૂબ વધી ગઇ.

૧૮૬૫ માં અમેરિકાએ આ વિચારો
અપનાવ્યા અને શીકારેલીયામાં પ્રથમ નર્સીંગ
સ્કૂલ કાઢવામાં આવી. નામદીગેષલે પોતાની
ખતિના સભ્યો માટે નવો ધંધો ઉભો કર્યો.
અમેરિકામાં ૧૮૮૬માં બાવીસ નર્સીંગ સ્કૂલો
હતી, તેમાંથી હમે નર્સો તૈયાર થઇને બહાર
પડી હતી. ૧૯૪૦ માં ૧૩૦૦ નિશાળો અને
૮૦૦૦૦ નર્સો નાલીમ લેતી હતી.

વૈદકીય સારવાર અને કાળજી જેમ જેમ
શુભવણ બરેલી થતી ગય છે તેમ તેપ શોગ્ય,
તાલોમ પામેલી નર્સોની જવાબદારી વધતી
બધ છે. દહીંને લગતી ચોક્કસ મેધિ રાખતી,
વાદકાપના કેસોમાં પાટાપીંડી બાંધવા હોડવા
વગેરે કાર્યો આધુનિક તાલોમ પામેલી નર્સોને
કરવા પડે છે. આ કામ બરાબર સમજાણુપૂર્વક
કરવાનું હોય તો જુનિયાદી વૈદકીય વિજ્ઞાનના
ક્ષેત્રમાં કેટલોક મૂળભૂત તાલોમ નર્સને લેવી
પડે એ આવશ્યક છે. હંદમાં નર્સોનું કાર્ય
અતિ ઉત્તમ છે: દાકતરના જોટથી જ તેની
જવાબદારી રહે છે.

આપણા દેશમાં તાલોમ પામેલી નર્સોની
સંખ્યા ખૂબ ઓછી છે. દેશનો વસ્તીના
પ્રમાણમાં વૈદકીય સારવારની સગવડો પણ
ઓછી છે. એટલે આ ક્ષેત્રમાં કાર્ય માટે ખૂબ
અવકાશ છે. સ્વતંત્ર ભારતમાં દરેક પ્રજાજનને
શોગ્ય વૈદકીય સારવાર મળે એવો પ્રયત્ન થાય
તો નર્સીંગના ધંધામાં પુરુષ સેવાભાવી કામ
કરનારાઓને અવકાશ છે.

કેટલાક સ્ત્રી-પરિચયો

શ્રી. લક્ષ્મીબાઈ કોલહાટકર

મામુલી શિક્ષણ લેનારમાં પણ તે હૃદયની ભાવના હોય તો કેટલી ઉચ્ચ પ્રતિભા સેવા થઈ શકે છે તેનું નમૂનેદાર દષ્ટાંત હમણાં જ અવસાન પામેલા એક મહારાષ્ટ્રીય સમાજ-સેવિકા શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈ કોલહાટકરે પૂરું પાડ્યું છે. અનેક અનાથ મહિલાઓના આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડેલા મુંબઈના શ્રદ્ધાન્દ અનાથ મહિલાશ્રમના સંચાલિકા તરીકે છેલ્લાં વીસ વર્ષ દરમિયાન તેમણે કરેલી સેવાઓ એવી છે કે એમના હાથ હોળ શરેલી અને રહી ગયેલી અનેક અનાથ મહિલાઓને આજ પોતાની માતા મરણપ્રાપ્ત્યા જેવું દુઃખ થયું છે.

સમાજની અભિશાપનો ભોગ બનેલી બિન્ન બિન્ન પ્રકૃતિની જુદી જુદી ભાષા બોલનારી સ્ત્રીઓ અને બાળકો સાથે સતત

વીસ વર્ષ પર્યંત વાતસલ્યભાવે કામ કરીને શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈએ સૌનો એકસરખો પ્રેમ પ્રાપ્ત કર્યો હતો એ હકીકત એમની ઉદ્ધાપ સેવાભાવનાની યશસ્વળી રૂપ છે.

શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈનું શિક્ષણ ધણું જ ઓછું હતું. એ ત્રણ મરાઠી ચોપડી જ તેઓ ભણ્યાં હતાં. આ સિધ્ધિમાં વીસ વર્ષ ઉપર મહિલાશ્રમની સ્થાપના થઈ તે વેળા તેમની નિમણૂક એના વ્યવસ્થાપિકા તરીકે શ્રી.બાળાસાહેબ ખેરે કરી ત્યારે ધણાને આશ્ચર્ય થયું હતું. એ જ પ્રદ માટે કેટલીએ પદવીધર બહેનોએ અને કેટલીક સમાજસેવાની પદવીઓ ધરાવનારી બહેનોએ અરજ કરી હતી, પણ એ જાણ માંથી શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈની પસંદગી કરવામાં શું ઔચિત્ય હતું તે વીસ વર્ષની એમની એકધારી સેવાએ ખતાવી આપ્યું છે. શ્રદ્ધાન્દ મહિલાશ્રમને એમના અવસાનથી મોટી મોટ ગઈ છે. સમાજ સેવાના શ્રેત્રને પણ એમના અવસાનથી મોટી મોટ ગઈ છે.

શ્રીમતી કૃતમા ઈરિમાઈલ

હિંદમાં ૧૮૧૬ થી ૨૦ સુધી હોમરૂલ લીગની ચળવળ ચાલતી હતી ત્યારે મુંબઈના અજ્ઞાતા રાષ્ટ્રવાદી શરેરી શ્રી. ઉમર સોભાનીનું નામ લોકજાણે રમતું હતું. તેમના બહેન શ્રીમતી કૃતમા ઈરિમાઈલની આઠેક વર્ષની દીકરી ઉપર આજથી પાંચેક વર્ષ પહેલાં આંકડી (ખન્ડનાઇલ પેરેલીસીસ) ના દર્દનો હુમલો થયો અને દીકરી અપંગ બની ગઈ. પૈસાદાર કુટુંબ એટલે દીકરીને સાચું કરવા કેટલાય દાકતરો, હકીમો અને વૈદોની દવા કરાવી, અનેક અખતરા ને ઉપાયો કર્યા, પણ કંઈ સુધારો દેખાયો નહિ. છેવટે મદ્રાસના એક દાકતરે 'પીડુ' કહ્યું. તેણે આ રોગનો અભ્યાસ કરી, તેની સારવાર માટે ખાસ પદ્ધતિ અજમાવી હતી, તેનો પ્રયોગ આ

બાળા ઉપર ક્યો ને દીકરીને કાપદેરા ચતો હોય એમ લાગ્યું. આ પ્રયોગમાં દાકનરે હાંડા અને ગરમ પાણીના પોતાં, અમુક ભતનાં તેજ—કિરણો, વિજળીનાં કિરણ, અમુક ભતનાં તેજથી માલીસ કરવાનું, અમુક રીતે રનાયુડું હલનચલન અને કસરત, ખાનપાનમાં પરહેજ પગે લાંબા સમય સુધીની સારવાર શરૂ કરી. પારકા પ્રદેશમાં આવી મોંઘવારીમાં લાંબા સમય સુધી રહેવાનું કેને કાવે ? છતાં શ્રીમતી કાતમાબહેનની ચીવટ, અંત, ધોરજ અને દીકરીના જીવનનો પ્રશ્ન વિચારી તેમણે દવા-ખાનાની બાબતમાં જ પોતાનું ઘર વસાવી ત્યાં જ રહેઠોણ બનાવ્યું ને દીકરીની સારવાર આણુ રાખી. આ સમય દરમ્યાન કાતમાબહેને બધી સારવાર ભતે રાખી હોધી અને અડી વર્ષે એ દીકરી પોતાના હાથ પગને ઉપયોગ કરતી થઈ ગઈ.

ઘેર આખા પછી એમને થયું કે આપણે તો ધનસંપત્તિ હોઈએ ને સજવડ હોય તે તો દર દેશમાં જઈને પોતાનાં બાળકોની સારવાર કરાવી શકીએ, પણ સામાન્ય, સાધારણ અને ગરીબ વર્ગના બાળકોની શી વસ્તે થાય ? જંગતમાં કેટલાંય બાળકો જન્મથી પાંગળાં હોય છે. કેટલાંક બચપણમાં આંકડી અથવા તાવના ભોગ બની પાંગળાં બની જાય છે, જોરો કે ટાઇફોઇડ અથવા મેનેન્જાઇટીસના હુમલા પછી અપંગ બની જાય છે એવાં બાળકોના ગરીબ માબાપને કેટલું દુઃખ થતું હશે ? સાધનના અભાવે બાળકો એમના નસીબ ઉપર છોડી દેવામાં આવે છે ને બાળક જીંદગીભર પીડાતું રહે છે.

આવાં બાળકોની સારવાર માટે તેમણે મુંબઈમાં આ ભતની સંસ્થા સ્થાપવાનો વિચાર ક્યો. દાકનરેને મળી તેમની સેવા માગી, સરકાર પાસે વિનવણી કરી, ધનિકો પાસે ધન-ચાંચના કરી, ને સેવાભાવી બહેનોનો સહકાર

વેદના

શ્રી. રવિશંકર મહારાજ

*

હજારો વર્ષોના ઇતિહાસ તરફ નજર કરતાં પણ આપણે શું જોઈએ છીએ ?

રામાયણના જમાનામાં સીતાને રાવણ ઉપાડી જાય છે. મહાભારતનાકાળમાં દ્રૌપદીને જીતીને લઈ જઈ શકાય છે.

એ જ નાટક એટલા પ્રમાણમાં આજે ચાલી રહ્યું નથી શું ? કોઈએને કોઈ ઉપાડી મથો એમ સાંભળતાં જ મારા દિલમાં ધા-પડતા હોય એમ થાય છે.

આજે સુધરેલા ગણ્યતા જમાનામાં તો એથી પ્રજા આગળ વધીને હજારો સ્ત્રીઓને ઉપાડી જઈ ખુદા બજારમાં જીવી રાખી વેચવામાં આવે છે, તેમ જ નમ્મ કરી સરખસ કાઢવામાં આવે છે—એવું સાંભળતાં દિલમાં જાડી વેદના થાય છે.

આવી સ્થિતિમાં સ્ત્રીઓમાં શું લાગ્યું ? સ્ત્રીશક્તિ આજે ક્યાં દેખાય છે ? એવી સ્થિતિ આવતાં જ કેમ દે છે ? આજે તો પુરુષ પણ પોતાનો જીવ બચાવવા સ્ત્રીઓ અને બાળકોને છોડી દે છે અને તેના શિવળ વૃંદવામાં મૂંગો ભાગીદાર બને છે. સ્ત્રીઓને આવી સ્થિતિમાં લાવવામાં પુરુષની હલકી જલ્તિ જ દેખાઈ આવે છે, અને એ પુરુષો માટે શરમજનક છે.

એવી સ્થિતિ ટાળવામાં સ્ત્રીઓએ પોતા જ પ્રયત્નથી શરૂ થવું રહ્યું. અને ‘મરીયું, પણ સ્વમાન-શિવળ નહીં શુભાવીએ’ એવાં નિશ્ચય દરેકે કરવો રહ્યો.

મેળવી એમણે આતું એક સારવાર કેન્દ્ર મુંબઈમાં ઉઘાડ્યું.

મુંબઈમાં જવાનો અભાવ ને આરોગ્ય

બાપુને

સો. હસુમતી ધો. દેસાઈ

(ઢાળ-મીંધી તું આજ હિંદી એક શાન બન ગયા...)

મીંધી મહાત્મા આંસુડાંની અંજલિ ધરું,
 પ્રાણ લીધા બાપુનાં, એ કેમ વિસરું ?
 હતભાગી. મુખ પાપીએ રે ! લોહી રેલ્યાં,
 અણુમૂલ જીવન હુંદીયું, દર્શન કર્યા કરું ? પ્રાણ.
 સમભાવ શાંતિ એકતાના સત્ય મારગે,
 માનવ ધર્મ વિશ્વપ્રેમ સેવા આરૂં. પ્રાણ.
 સત્ય વચન શ્રી રામનાં, ગીતા પ્રેમ કષ્ટીનો,
 અહિંસા ત્યાગ છુદ્ધ ઈશ્વ શરીર રૂપ બરું. પ્રાણ.
 અવતાર યુગ યુગના બધા આ એક રૂપમાં,
 હુનિયાના દિલડે તમે સર્વવ્યાપી રૂપ રમરું. પ્રાણ.
 પરહિત સેવા કારણે અવતાર આપનો,
 જુગ જુગ નવસંત ન્યોતના પ્રકાશે ડગ બરું. પ્રાણ.
 બાપુ મળ્યાં હશે નમદંબા કરતુરના સતી,
 મહાદેવ, લુલાભાઈને સમીપ ચિતરું. પ્રાણ.
 ન્હાનાલાલ, મેઘાણી, લલિતજી સ્વાગત કરે,
 એ કાવ્યાંજલિની કલ્પનામાં અલ્પ મુગ ધરું. પ્રાણ.

દષ્ટિએ અનુકૂળ રચણ ન મળવાને કારણે આ
 કેન્દ્ર અઢી વર્ષ સુધી થોડો થોડો વખત
 ન્યાં ત્યાં ચલાવી હેવટે મરીન રાઈવના ઢોલાયા
 બાળુના છેડે લરકરી ઝુંપડીઓ છે ત્યાં આ
 કેન્દ્રની સદર રચાપના ગમે મહિને થઈ છે.

આ સંસ્થામાં અત્યારે મુંબઈના સાત
 નામાંકિત ઢાકતરોની સેવા મળે છે ને તેમનો
 સંજળ અને સક્રિય ટેકો આ સંસ્થા મેળવી
 શકી છે. સવારે સાડા નવથી એક અને બપોરે
 બેથી પાંચ વાગ્યા સુધી આ સંસ્થા નજીવી શી
 લખને કામ કરે છે.

આવાં કેન્દ્રો બોલવા માટે ઉના પાણીના
 ઝરા ખાસ મહત્વના લેખાય ને એવાં રચણોમાં
 વજ્રેશ્વરી, ઉનાઈ, લસુંદા વગેરે રચણો બાળીતા

છે. ત્યાં આવા કેન્દ્રો બોલી આજુબાજુના
 બાળકોને આ સંસ્થાનો લાભ મળે એ હુમ્મ
 નીય છે, કેમકે મુંબઈ જેવા શહેરના ખર્ચો
 ગામડાંનાં સામાન્ય માણસો ઉપાડી ન શકે.
 કરતુરના સમારકનિધિમાંથી પણ આવાં કેન્દ્રો
 ચલાવો શકાય. એ માટે એ નિધિના વ્યવ
 સ્થાપકોએ વિચાર કરવો જોઈએ.

એક બહેનની ધીરજ, ખત, ઉત્સાહ અને
 ચીવટથી મુંબઈ શહેરના અપંગ બાળકોને
 અપંગતામાંથી સુકિતદાન મળવાનું સાધન મળ્યું
 છે. ધનિદો ધર્મમંદિરોને બદલે આઢી સંસ્થા-
 ઓને મદદ આપી પોતાના ધનનો સારો ઉપયોગ
 કરે એવો સમય થું હવે આવી પહોંચ્યો ન
 હશેવાય !

—ત્રેમલડીલા મહેતા

રંગભૂમિ અને સ્ત્રી

લેખક :

શ્રી. ધનંજય નર્મદાશંકર ઠાકર

ખી.એસસી

*

તેને બાન આપ્યું ત્યારે વિશ્વામિત્રને હોનો મૂકી સ્વર્ગમાં તેના મૂળ માલીક ઈન્દ્ર પાસે જતી રહી.

આવું જાણ્યા પછી રંગભૂમિ ઉપર જો સ્ત્રીઓ ભાગ લે તો, તે સ્ત્રી, તેના સંસારનો સાચો પતિ, (જે હોય તો) અને રંગભૂમિ ઉપરનો પતિ, આ ત્રણ વચ્ચે વિપરીત પ્રભુપત્રિકોણ થાય અને એ ત્રિકોણ વડે તો ત્રીયેણ પેદા થાય અને સંકુને હાની થાય.

આજે આવો ભય રાખવાની જરૂર નથી, કારણ કે મેનકા જેવું સૌંદર્ય હવે સ્ત્રીઓમાં રહ્યું નથી-મેનકાને રમજી જોઈ નથી, રવિવર્માના ચિત્ર ઉપરથી ખાસ કરી છું-વળી વાત-વાતમાં હૃદય હારી જોડે તેવી વેવલી સ્ત્રીઓ પ્રાણવાન પ્રજામાં ઓછી હોય છે. ઓળની સ્ત્રીની આત્મસંરક્ષણવૃત્તિ ખિલેલી હોય છે. ન હોય તો તે ખિલવવી પડશે, કારણ કે કાઈ

—રંગભૂમિ જીવનનું પ્રતિબીંબ મનાય છે, પરંતુ જીવન વ્યવહારમાં જોટસો દિરસો અને પ્રમાણ સ્ત્રીઓનું છે તેટલો દિરસો અને પ્રમાણ રંગભૂમિ ઉપર સ્ત્રીઓનું નથી. રંગભૂમિ ઉપર કામ કરવું તે સામાન્ય રીતે સમાજમાં દલકું ગણાતું આવ્યું છે, અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓએ તો રંગભૂમિથી દૂર રહી પોતાના સમાજની ખાતેશની ટકાવી રાખી છે એવું માન્યું છે. સ્ત્રીઓનો આવો દરેક અમલકાર હોવા છતાં રંગભૂમિ સેંદરો વરસોથી પોતાનું કામ કરતી આવી છે, કારણ કે સ્ત્રીઓનું સ્ત્રી-પાત્ર તરીકેનું કામ પુરોણે ઉપાડી લીધું છે, અને આજે પ્રજા પુરોણે સ્ત્રી-પાત્ર કરવા પડે છે; કેટલાક શાખથી કરે છે-કેટલાક બાઈઓ તો એમાં જીવન ક્ષાદ્ય માને છે. સ્ત્રીઓનાં માન મુકાવે એવાં સ્ત્રી-પાત્રો કરનારાંઓએ રંગભૂમિને જીવતી રાખી છે. જયશંકરભાઈનું નામ અને કામ યજ્ઞરાત્રી રંગભૂમિ માટે ગૌરવ સાથે ગણાવી શકાય એમ છે.

રંગભૂમિ પ્રત્યેનું સ્ત્રીઓનું આવું અસહ-કારી વલણ હોવાનાં થોડાં કારણો આપણે તપાસીએ, અને એ કારણો જો દૂર કરી શકાય એમ હોય તો રંગભૂમિની પ્રવૃત્તિને ઘણું વેગ મળે અને રંગભૂમિ જીવનનું વધારે સાચું અને સ્વેચ્છ પ્રતિબીંબ આપી શકે.

પુરુષ સમાજ એમ માનતો હોય એમ લાગે છે કે, જે પ્રવૃત્તિમાં હૃદયની લાગણીનો પ્રશ્ન હોય ત્યાં સ્ત્રીઓને છૂટી મૂકી દેવી એ જોખમ ભરેલું છે. મેનકા અને વિશ્વામિત્રની વાતથી એ બાજત સાચી ન થઈ ચૂકી છે. વિશ્વામિત્રનું તપ હોયવાર મેનકાને મોકલવામાં આવી હતી અને વિશ્વામિત્રનું હૃદય જીતવા જતાં પોતાનું હૃદય ખોલ્યું બેઠી, અને વિશ્વામિત્ર સાથે સંસાર માંડ્યો. આવું એક સુરાંગનાને ન જાણે તેવું વર્તન તેણે આપ્યું. ઘણા વરસો પછી જ્યારે

પણ ક્ષેત્રમાં પુરુષ સમોવશી થઇને સ્ત્રીને ઉભાં રહેવું હશે તો આત્મસંરક્ષણવૃત્તિ ખિલત્યા વિના નહિ આવે.

આજની સ્ત્રી પોતાનાં કુટુંબીજનો ઉપર આર્થિક યોગદાન બનવા નથી માગતી, તેથી જૂદા જૂદા ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓ એમનાંથી સહેલાણી થઇ શકે એવાં કામ શોધી પગભર થાય છે—તેવાં કે શિક્ષકી, નર્સ, ટાઇપીસ્ટ વગેરે. આમાંનાં કેટલાંક એવાં છે કે જ્યાં તેમને પુરુષો સાથે કામ્ય હરીફાઈમાં રહેવું પડે, ત્યારે રંગ-ભૂમિ ઉપરનું સ્ત્રીનું સ્ત્રી-પાત્ર તરીકેનું કામ તેમને આવકાર આપવું હશે. રંગભૂમિને લમતી બીજી લલિત કળાઓમાં પણ અનેક સ્ત્રીઓ પ્રવેશ કરતાં વધારે સાફ કામ આપી શકે, અને ત્યાં પણ સ્ત્રીઓ માટે મોટું ક્ષેત્ર છે.

પુરુષોને પ્રેરણા આપવી અને તેને ઉત્તત કરવો તે સ્ત્રી-સહજ કાર્ય છે, અને દરેક સ્ત્રી એવું કામ કરવામાં ગૌરવ લઇ શકે એમ છે; રાષ્ટ્રના નવવિધાનમાં પ્રત્નને નવી ચેતના આપવા માટે, રંગભૂમિદ્વારા પ્રેરણાનું બળ રેડી શકે એવી પ્રાણુવાન અભિનેત્રીઓ માટે ગૌરવભર્યું સ્થાન રંગભૂમિ આપી શકે એમ છે.

એ વાત ખરી છે કે, કેટલાંક મોટા શહેરોમાં રંગભૂમિની પ્રવૃત્તિમાં છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓ વધારે મળી આવે છે. પરંતુ ધંધાદારી તેમજ બીજા ધંધાદારી રંગભૂમિને સમમ દૃષ્ટિએ જોતાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ ધણું જ નજીવું છે.

સંમાનના નો ચરમાંથી બાળાઓ રંગ-ભૂમિ ઉપર આવે છે તેઓને કોઇક જૂદા જ હેતુસર રંગભૂમિ પર પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે, અને એ હેતુ સિદ્ધ થતાંની સાથે જ આપણે બદ્ધસમાજ તેમને ગુમ કરી દે છે. એ રીતે

તેમને મળેલી તાલીમ ‘ધૂળ ઉપર લીંપણ’ બની જાય છે.

કેટલાંક સૌંદર્યધેલાઓ અભિનેત્રીની પગ-વણી ક્યાં કરતા હોય છે. કેટલીક વાર સંપત્તિ કે આકર્ષકતા મોઢમાં આંછ અભિનેત્રીઓના અપહરણો પણ થયાં છે. આવાં કોઈ અનિષ્ટ ન બને તેટલા માટે રંગભૂમિને પવિત્ર સ્થાન તરીકે ગણવી જોઈએ. રંગભૂમિના ચાહકોએ એ બાબતનો ખાસ આગ્રહ રાખવો જોઈએ. અમુક પાત્ર લેનાર બહેન કાણ છે? ક્યાં રહે છે? ક્યાં નાતનાં છે? અપરિણીત છે? વગેરે પ્રશ્નો અને તેના જવાબો આચાર વિરહનાં ગણવાં જોઈએ. રંગભૂમિ ઉપર ભાગ લેનારે પણ પોતાની જાહેરાત માટે વલખાં મારવાં ન જોઈએ. તેણે સમજવું જોઈએ કે, પ્રેક્ષો જોતી તારીફ કરે છે તે ભજવાયેલા પાત્રને આભારી છે, નહીં કે ભજવનાર વ્યક્તિને. નાટકોની જાહેર ખર્ચોમાં અમુક પાત્ર અમુક અભિનેત્રી ભજવશે તે લખવાની પ્રથા જોડી છે. એનાથી જનતાની વગર જોઈતી ઇતેજરી વધે છે અને ભજવાતા પાત્ર કરતાં ભજવનારી વ્યક્તિ ઉપર લોકોનું ચિત્ત દોરાય છે, અને પરિણામે એથી નાટકને અન્યાય થાય છે.

નેપથ્યનું સિસ્ત જેમ વધારે કડક હશે તેમ તેની પવિત્રતા વધશે. રંગભૂમિ એક તોફાન-મરતી કરવાનું અને જૂવાનીઆઓને કોઈ નાટકના શબ્દોના આધાર ઉપર લવારો કરવાનું સ્થળ નથી, પરંતુ સંસ્કારનો પ્રચાર કરનાર એક સમજ અને પવિત્ર સંસ્થા છે, એવું સમજીને રંગભૂમિ એની પોતાની સાફસુરી કરશે તો સ્ત્રીઓ ખુશ હિતે એ સંસ્કાર મંદિરની પૂજારિણી બની, નિર્ભય અને નિઃસંકેપ રંગભૂમિની સાજવટમાં સહકાર આપશે.

તમે સ્ત્રીજીવન માસિકના ગ્રોહક નથી? આજેજ ગ્રોહક બનો.

હરકોરખા ધમ ધમ કરતાં પોતાનાં ન્હાના બાઇના ધરમાં પેઠાં ને હોંથો બેસી બાઇને ખૂમ પાડી. પીસતાળીસ વરસના બાઇ, સ્વતંત્ર આવકવાળા, ચાર પાંચ મોટાં છોકરાંના પાપ, કરતા કરતા આવ્યા. હરકોરખાએ પૂછ્યું: 'કેમ, પછી સુમિત્રાની સગાઈનું શું કયું? હોણ લગન ક્યાં વગર નહિ માટે ને સારા કુળવાન વર કાંઈ આપણી વાટ જોઈને બેસી રહે?'

બાઇએ કહ્યું: 'દેવની શેરીવાળા રામશંકરના વચલા છોકરાના મઠ મંગાવ્યા છે ને સુમિત્રાના મઠ સાથે મળે છે.'

હરકોરખાનું મોઢું પ્રસન્નતાથી ઝપ્પી ઉઠ્યું: 'બહુ જ સારો ઘાટ બેસાડ્યો. કુળ એકસો ને એક ટકા જેવું કહેવાય.'

બાઇએ નીચું જોઇ ક્ષીતાં બીતાં કહ્યું: 'જરા બહુતરનું કેળેકું કહેવાય. સુમિત્રા મેટ્રીકમાં છે ને છોકરો ચોથી અગ્રેજીમાં બે વાર નપાસ થઈ ઉડી ગયો છે.'

હરકોરખા ગાંઘળીમાં: 'હા! હા! બહુતર બહુતર ક્યાં કરે. બહુતરની ઘેસણમાં મોટાબાઇએ તડ બહાર છોકરી દીધી ને આપણા કુળનું નાક કાઢી નાખ્યું.'

'પણ જન્માઈ તો મોટાબાઇને સારો મળ્યો. દાકતર થયેલો છે ને મુંબઈમાં મોટી હોસ્પીટલમાં નોકરીમાં છે. રવભાવે પણ બહુ સારો છે. બધી રીતે સારો છોકરો છે.'

હરકોરખાએ ત્રાડ પાડી કહ્યું: 'તથા શું રંધાયું? તડ બહાર કન્યા દીધી તે અમારે તો હાંકણીમાં પાણી લઇ કુળી મરવાનું થયું. હવે તારે પણ એ રસ્તો લેવો હોય તો કહી દે, કોટલે કુળની આબરુ ને કાંઈ બાકી રહી હોય તે પૂરી થાય.'

બાઇએ નમ્રતાથી કહ્યું: 'ના, ના, મારો વિચાર એમ તમને દુઃખાવવાનો નથી જ, તેથી જ તો રામશંકરનું ધર પસંદ કર્યું.'

'જસ સારે હવે લગન ને લાપસી સાથે જ.

કુળની આબરુ

(સાચી ઘટનાઓ ઉપરથી)

લેખિકા :

શ્રી. સરોજિની મહેતા

*

મામતર મંદિને વડેલામાં વડેલા મૂરતે લગન કરી નાખો.'

આ વાત ચાલતી હતી ત્યાં અંદર પર-સાળમાંથી ડૂસકા ડૂબળાયાં. હરકોરખાએ કાન સરવા કરી પૂછ્યું: 'શોણ રડે છે એ?'

બાઈ ચૂપ રહ્યા. બાબી મોંઢાં આડું કરી આંખો લુછવા માંડ્યાં.

પણ બાઇનો ચોંદ પંદર વરસરો છોકરો સતીય બોલી ઉઠ્યો: 'એ તો સુમિત્રાજીને રડે છે.'

હરકોરખાએ નવાઇ પામી પૂછ્યું: 'શું થયું તે રડે છે? લગનની વાતથી ખુશી થવું જોઇએ તેને બદલે રોઈને અપશુકન કરે છે?'

સતીય બોલ્યો: 'રામશંકરને ત્યાંનાં સંબંધની વાત સંભળી ત્યારથી રડ્યા જ કરે છે. એ ઠેકાણું એને ગમતું નથી.'

હરકોરખાનો મિલજ ઘટી ગયો: 'હે! શું બોલ્યો? મમમાંથી વળ્લુ પમ નીકળ્યા!

ને ને આવી

ને ને આવી સૂર્ય સવારી ।
ઉપા પ્રકાશે કુટી કુવારી ।
મેઘહતે શી છડી પુકારી ।
ને ને આવી ॥

કુંકુમથી પથ શો રંગ્યો છે ।
સુવર્ણરથ શો મોતી મઢ્યો છે ।
નીલ ઢેસરી પ્રવેત ગુલાબી,
પાલવમાં શી ઠમક ઠમકતી,
વાદળીઓએ વેણી સમારી,
જમર તણી રણબણી સિતારી:
ને ને આવી ॥

ગુલગુલમાં પુલપુલનાં શુંજન,
જરણજાંજરી અણકે જનજન,
ટમટમતા તારક સૌ હારી,
આદ્યાં જરમર આંસુ સારી:
ને ને આવી ॥

‘વિજય ! વિજય !’ મમ શુંજનટાણે,
રવિરથ અધવચ અટકે શાને ?
રાહ ઉભેલો દીન નિહાળી,
રજનીનો હા રાજ લિખારી ।
ને ને આવી સૂર્ય સવારી ।
ને ને થંભી સૂર્ય સવારી ।
ઉપેન્દ્ર પ્રંહયા

આવી અંશુલા નેવડીને-અમે શું ને ન જમે
હો મોટાં કહે તેમ કરવાનું.

સતીશી દલિત : અગિયારમી

રામજી કરનો છોકરો બપોએ નથી ને ક્યો
નોકરી ધંધો પણ કરતો નથી. કરે એવો પણ
નથી. સ્થિતિ પણ છેક સાધારણ છે. એ
ઠેકણે મને ના નાખશો, એમ કહ્યા કરે છે.’

હરકોરખાએ જોરથી જૂમ પાડી કહ્યું:
‘બોલાવ નેહ’ સુમિત્રાને મારી સામે ! મારે
મહોંએ કહે તો ખરી કે આ વર નથી મમતો !
પછી નેહ લઉં’

રંગી સુમિત્રાને પગોટાં પકડી ધસડી,
હરકોરખા બહાર લાવ્યા. વિરોધ પોઠાવવા માટે
જૂન ધમકાવી, વડીલોની આમન્યા તોડશે તો
અનેક જાતના જુલમ કરવાની ધમકી આપી,
પચાસ વરસના ફોપ્પેએ સોળ વરસની કન્યા
પાસે પરજીવાની પરાણે હા કહેવાડી.

સારે મુદ્દતે બેંચેલી, બાલાક, સંસ્કારી
સુમિત્રાનું લમ ઠોક, અણપડ, નમેલા વર
સાથે થયું. હરકોરખાએ સંતોષથી કહ્યું: ‘ચાલો
કુળની આજર તો રહી !’

૨

મા વગરની ચંદ્રિકાનો જાર માથા પરથી
ઉતારવા મોતીલાલ જૂન આતુર હતા. રાતિના
શીમંત કુટુંબનો લાડકવાયો પુત્ર શોધી સમાઈ
કરી. પણ એ છોકરાનું જુલમકિશોરે તો
પહેલેથી જ કહી દીધું કે, મને આ સંબંધ
પસંદ નથી. છતાં એનાં માથાપે અને મોતી-
લાલે માન્યું કે, કરવો સંબંધ તોડવો તો કુળની
આજર જોવા જેવું ગણાય. જુલમકિશોરની
ધણી ના મરણ છતાં માથાપે સમજવી, ફોસ-
લાવી, લાલચો આપી લમ કરી દીધું. મોતીલાલે
માન્યું કે સાપનો જારો સાચવવો મટ્યો. જુલમ
કિશોર શીમંતનો પુત્ર એટલે શોખીન ખરી.
દિવસ કરતાં રાત્રે બહાર જઈ શાય ત્યારે નિત
ચંદ્રિકાથી હોર મળે ત્યાર કરી શકાય છે. ખીજ
પસે છે. ચીજ એની તોમે આવી નહીં શકે.

નમાઇ ચંદ્રિકા પાછી વડ આપને આશરે પડી છે, આપ હજીએ આ ભારથી મુક્ત થવાનાં કાંઈ મારે છે. જીગર્સાશૈરનાં માળાપ વડ અને વહેવાઈ પર મુરસે છે. આમ આ સંબંધમાંથી કાંઈએ લાભ મેળવ્યો નથી. માત્ર સમાધ ન તોડવાથી કુળની આબરૂ તો રહી !

૩

હિંમતસિંહના ડેલામાં ડાયરો બરાબો હતો. કુંભા પાછી ચાલતાં હતાં. સાં ટેસરી-સિંહજીએ અંવીને વધામણી આપી કે અમારી બનીજીલું વેવિલાળ પીપરીયાના ઠાકોર વેરે ક્યું. સો ખોલી હાથા: 'વાહ ! બહુ લેચું' કુળ મળ્યું તમને હોં !"

ટેસરીસિંહજીએ કહ્યું: "અમને તો દીકરીની બહુ ચિંતા હતી. અમારા કરતાં લેચું કુળ મળવું મુશ્કેલ, પણ ધમરે લાજ રાખી."

એક જુવાનીયો ખોલ્યો: "પણ પીપરીયાના ઠાકોરને તો ઠાકરાણાં હવે છે."

એક વડે કહ્યું: "તિમાં શું થયું અયું ? કુળવાન હોય ત્યારે જ એમ છતી બાપડીએ કોઈ સામે દેવા આવે ને ! નીચા કુળનાને કોણ પૂછે ?"

બીજો કોઈ ખોલ્યો: "પણ ઠાકોરનો દીકરો છેક માથાભારે થઈ ગયો છે હોં ! માળાપને પણ પાલવવો મુશ્કેલ પડે છે. વસતીને પણ ત્રાસ તોમા પોકરાવે છે."

ટેસરીસિંહજી છેડામને ખોલ્યા: "તિમાં આપણે શું ? એ બાળે ને અનાં માળાપ બાળે. ખોટો દીકરો હોય તે જરા મોંએ ચઢાવેલો પણ હોય. મોટો યશ એટલે એની મેલે સીધા થઈ જશે."

વળા ત્રીજાએ કહ્યું: "પણ પીપરીયા ઠાકોરને પીવાડું વ્યસન તો સારી પેટે. વળા રાજ શું ?"

મકાન કુલ નં ચાપ ? અરે ? ન થયો એ જ પછું છે ના ?

વેદના

ચિતે રમે છે મારા સર એ અનાદિ,
હૈયે ઝળે છે સિતાર;
રોમ રોમ ડેલે છે અંતરના સરમાં,
આવે નહિ વાણમાં અપાર:
મારો આવે નહિ વાણમાં અપાર.
જેહ હું આકૃતિ અવ્યક્ત. ચિત્તને નથી,
કલ્પનામાં આવે આકાર;
જેહ જોઈને નંદ જાગે રોમ રોમથી,
આપમાં ન માય અંધાર:
મારો આવે નહિ વાણમાં અપાર.
ઝીણું હું ચાંદની પીપત તણી પ્રેમના,
માણું રનેદવર્ણની ધાર;
મારો જીવનપૂ તરબોળ દેહ ચાપ તોય,
દર દર રહે કિરતાર:
મારો આવે નહિ વાણમાં અપાર.

સરોદ

રાખશે ? એમાં કોઈના બાપડું શું બળ છે ?"

એક જણે ધીમેથી કહ્યું: "પણ સાંભળ્યું છે કે ઠાકોર એકવાર પોને રસ્તામાં પડ્યા હતાં ત્યારે કોઈ કોળાએ એમનું નાક કાપી લીધું હતું-કોળાણી બાપતમાં કાંઈ પ'ચાત થઈ હતી તેના વેરમાં."

ટેસરીસિંહજીના પક્ષપાતીએ કહ્યું: "હા, એ જરા ખોટું કહેવાય. પણ એમ બધું જ સાચું તો ક્યાંથી મળે ? બહુ લેચું કુળ જોવા જઈએ એટલે કાંઈ કસર તો નીકળે જ. જુઓને ચંદમામાં પણ સાંછન તો છે જ ને ! આજું લેચું કુળ મળ્યું તેથી ટેસરીસિંહજીનાં કુળની આબરૂ !"

માયાનો શણગાર

શ્રી. નયોત્તરનાથજીન શુકલ

અમણાં હમણાં મામડાંની બહેનો અને બાળાઓ શહેરની બહેનોના પોશાક અને પોશાકની દબાજમનું અનુકરણ કરે છે. એ કેવળ દેખાડેખી છે. ચિત્રપટોની પણ આની ઉપર ઠીક ઠીક અસર હોય છે, આની ધણી બાબતો છે, જેના પર બીજા કોઈ પ્રસંગે લખીશ. આને તો ફક્ત એક જ ચીજ, જેનો ઉપયોગ શેા છે એ સમજ્યા વિના ખૂબ વપરાય છે તેના વિષે લખું છું. આ ચીજ તે માયાની પીન, બકલ વગેરે છે. માયાના શણગારમાં અસલ આપણી બહેનો સોનાના ચાક, વિવિધ આકારના સોના ચાંદી કે મોતી માણિકનાં ફૂલ, સોનાની કળાઓનું ગળદું વગેરેનો ઉપયોગ કરતી. હજી આને પણ બોજાવવા પ્રમાણમાં એનો ઉપયોગ થાય છે. પરંતુ માયાના શણગાર તરીકે વિના સમજાવે ને વસ્તુઓનો ઉપયોગ આને થઈ રહ્યો છે એ જોઈને ખેદ થાય છે, આશ્ચર્ય પણ થાય છે. જાતજાતનાં ને વિવિધ આકારનાં નાનાં મોટાં બકલ, પીન ને એવું (બધાનાં નામની, ખજર નથી) ને કાંઈ જેટલું હાથમાં આવે એટલું માયામાં બોસવામાં આવે છે. યુવાન સ્ત્રીઓ પણ બોસે છે અને બાળાઓ પણ ખેલે છે.

કોઈ ખાસ પ્રસંગે બાળાઓ ગરબા વગેરે કાર્યક્રમમાં બાળ લેવાની હોય ત્યારે તો આપું માયું સુશોભિત દેખાવેને બદલે અલગબેલો ઉપયોગે એવું દેખાય છે, એ મામડાંની બહેનો બિચારી બાણી પશુ નથી હોતી. સાચું કહું તો, એ વસ્તુઓનો શેા ઉપયોગ છે તેની એમને પોતાને પણ ખરાબ ખજર નથી. એ ખાસ જરૂરની ચીજ નથી, એટલું માત્ર ચોક્કસ જાણું છું. હાડું છું ત્યાં સુધી માયાના વાળ ચોક્કસ હમે ગોઠવાયલા રહે એ માટે એ પીન ને બકલનો ઉપયોગ થતો હશે. એને આખા માયામાં જ્યાં જ્યાં જગ્યા મળે ત્યાં જ્યાં ગમે એમ બોસી મૂકવામાં કંઈ અર્થ નથી અને શણગારના સાધન તરીકે એનો ઉપયોગ પણ કરવાનો હોતો નથી. મામડાંની બહેનો આટલી વાત સમજી જાય અને આવી દેખાડેખીથી પીનજરૂરી ચીજોનો ઉપયોગ કરવાની લાલચમાંથી બચી જાય તો સારું. એ ચીજો પાછળ ને નાણાં ખર્ચાય છે તે દુર્ભાગ છે. એની જરૂર નથી હોતી, એટલું જ નહિ, એની શોભા નથી વધતી, એટલું જ નહિ, પણ એના વધુ પડતા ઉપયોગથી કંઈગો અને હાસ્યરસ દેખાવ લાગે છે. એટલે આ ચીજોનો ઉપયોગ ખાસ જરૂર હોય તો જ કરવો અને શોભાના સાધન તરીકે ન કરવો એવી મારી સૌ બહેનોને વિનંતિ છે.

માયાના શણગારનું સારામાં સારું સાધન ફૂલ છે. મોટાં શહેરમાં તો ફૂલની વેણીઓ પાછળ ધૂમ પેસા ખર્ચવામાં આવે છે. મામડાંની બહેનો એવું ન જ કરે. વાંદીનાં સુંદર ફૂલકોડો ઉછેરીને પોતાને હાથે તેનું ગળદું બનાવીને પહેરવાથી માયાની શોભા વધુ છે. પહેરનારનું અને જોનારનું દૈયું અંકુશ થાય છે અને ત્યારે જુજા થાય ત્યારે વિના ફૂલે સુંદર ગળદું તૈયાર કરી શકાય છે. બીજા કોઈ ચીજ એની તોલે આવી નહીં શકે.

પ્રવેશ ૧ લો

સ્થળ : એક સાધારણ મકાન
સમય : રાત્રિ અગિયારને સુમારે

(પડો ઉઘડે છે. એક સાધારણ મકાનમાં ત્રણ જણા બેઠેલા દરિગાયર થાય છે. ખૂણામાં પડેલી એક આરામ ખુરશી પર એક વૃદ્ધ પુરુષ લાંબી નળાને હુછો ગમડાવતા બેઠા છે. બહુ જ ધીમી ગતિથી એ હુછાને દમ લગાવી રહ્યા છે. બીજા ખૂણા પર રવેશ પર પડતી બારી પાસે બે સ્ત્રીઓ બેસી છે. સોળ સત્તર વર્ષની એક યુવતી છે ત્યારે બીજી વૃદ્ધ છે.)

વૃદ્ધ સ્ત્રી :

કૌશિક ! બીયારો હવે તો એકલો થઇ ગયો. મોટા શેઠની આથાઓ પાણીમાં મળી ગઇ. અને જીવતા હોત તો મેં શું ! હજી એ એવો જ ધૂની રેંઘો છે.

રવેશ :

હવે તો એ બહુ ફાળી હાલતમાં હશે કાં મા ? હમણા તો આ રસ્તે દેખેલ પથ નથી, નહિંતર તો હંમેશા સવારમાં અને પાછા ફરવાનો વખત હોય !

વૃદ્ધ સ્ત્રી :

વેળા વેળાની છાંયડી છે બેટા....!

વૃદ્ધ પુરુષ :

(ધીમેથી હુછાની નળા મોંમાંથી બહાર કાઢી-કેંદળ લાગણી ન હોય તેવે અવાજે)
“હ” ! રખડુપણાનું બીજું શું પરિણામ થાય ? આખો દિવસ અને રાત અગિયેરોમાં અને પથરાઓમાં પડ્યો રહે છે. શી ધૂન હશે ? અને હવે તો દેણામાં મકાન પથ્થુ ફૂલો બરી

વૃદ્ધ સ્ત્રી :

શું દેણામાં મકાન પથ્થુ ફૂલ થાય છે ?

વૃદ્ધ પુરુષ :

મકાન ફૂલ ન થાય ? અરે પોતે જ ફૂલ થયો એ જ થઈ છે ના !

સૂતેલા પથ્થર

[એકાંકિ નાટિકા]

મૂળ વાનાંધેખક

નાટિકા લેખક

શ્રી. ધૂમકેતુ

શ્રી. શંકરલાલ બેધી

(એટલામાં બહારથી ‘સુનિમ સાહેબ’

એવો અવાજ આવે છે.)

વૃદ્ધ પુરુષ :

(બધું મહામહેનતે પોતાનું શરીર આરામ-ખુરશીમાંથી ઉંચકતા હોય તેમ ઉભા થઇ)
આ લપ....! કાં તો એ જ.... (બહાર જતા પગ ઉપાડે છે) સામે જ કૌશિક આવીને ઉભો રહે છે. ફૂંકા તો નહિ, પણ બહુ લાંબા મે નહિ એવા ખૂંદા એની ખરદન સાથે ગેલ કરી રહ્યા છે. એની આંખોમાં અમળ પ્રકાશ છે. પ્રતિભાએ પોતાનું રથાન જમાવવા એનો ખેરો પસંદ કર્યો હશે. પેનીયી ઉંચો અને ગાંધુથી સ્કેન નીચો એવો આવરોહ એના પગે શરીરની આસપાસ વિંટળાએલો છે.)

સુનિમ :

(મેં ઉપર કૃત્રિમ લાગણી લાવીને) કાં ! આવો ! આવો ! આરામખુરશીની પાથુ પર પડેલી ખુરશી તરફ અંશુલી નિર્દેશ કરી) બેસો ! (કૌશિક બેસે છે. વૃદ્ધ સુનિમ પણ આરામ ખુરશી પર પોતાના સ્થળ શરીરને

ગોઠવે છે. રેવતી અને વૃદ્ધા તરફ જોઈ-
રેવતી ! બેટા તમે અંદર જશો ? મારે જરા
બાઈ સાથે કામ છે.

(રેવતી અને વૃદ્ધા-તેની મા-અંદર જાય
છે. કૌશિક અંદર જતી રેવતીના પડછાયાને
નીરંખી રહે છે. તેની આંખો ચમકી હો છે.)

કૌશિક :

મુનીમ સાહેબ ! હવે શેઠ પત્રાંલાલનું બે
દેવું છે તે ઠેકઠુક હશે ?

મુનીમ :

ખરો આંકડો તો ચોખવટ ચલે આવે,
પણ હું ક્યાં છું કે આપણી કુઝન આપણા પછી
તેના આશરે-કરીકે હમાર લેણા નીકળે.

કૌશિક :

ઓહો...! એમ ! હવે બીજું કોઈ ખર્ચ !

મુનીમ :

હા, બીજું કોઈ નથી. પણ...

કૌશિક :

પણ ! કેમ અટક્યા ?

મુનીમ :

ના એ તો અમરનો... (અંદરના ઓરડામાં
નજર નાખી) રેવતી ! બેટા આ મુકળે જરા !

કૌશિક :

(હિમા ચક્ર) માફ કરજો. પણ હવે અચારે
હું બેસીશ નહિ. હા, પણ આપ શું કહેવા જતા
હતા ? કે...

મુનીમ :

હવે એ જાણવાથી શું કામ છે ?
(મુનીમ પણ હિમા ચાલે છે.)

કૌશિક :

હતાં જાણું તો વાંધા શું છે ?

મુનીમ :

(પાંધાઈ બધું હસતા-અચકાતા) પણ ન
કહું તો ?

કૌશિક :

મા, પણ હવે તો જરૂર કહી દો.

મુનીમ :

(જાણે અનિચ્છાએ વાત કરતા હોય તેમ)
શેઠ સાહેબ, બેટા ન લગાડતા. તેમજ લેવા
વાત નથી કરતો, પણ મારા પોતાના પણ
ચારેક હજાર લેણા નીકળે છે !

(કૌશિકના મોં પર કળા ન સકાય તેવું હાસ્ય
આવીને ચાલું જાય છે (અને સહસા તેની નજર
રમેશ પર પડતી બારી ઉપર જાય છે. રેવતીની
બે કાળા આંખો દેખાઈને અશ્વ્યય થઈ જાય છે.)

મુનીમ :

હા, પણ હવે તમે શું કાલું છે ? કૌશિક !

કૌશિક :

મેં ? હું... મને લાગે છે કે હું તો હવે કંઈ
નહિ કરું...!

મુનીમ :

ફરી બૂકાવોને ! વ્યાપારમાં જ લક્ષ્મી છે.

કૌશિક :

પણ હું તદ્દન નાલાયક છું.

મુનીમ :

(તોછડાઈથી) હા. હા એ સાચું...

કૌશિક :

ત્યારે લ્યો હવે સારેખા ! (જવા પછ
ઉપાડે છે ત્યાં રેવતી આની દ્રે લઈને આવે છે)

મુનીમ :

લ્યો આ પણ આવી મઠ. હવે આ પીધા
સિવાય નહિ જવા હજી. (મુનીમ આરામ
પુરશી પર બેસે છે. કૌશિક પણ પુરશી પર
બેસે છે. રેવતી આની દ્રે મૂકાને ચાલી જાય
છે અને રમેશ પર પડતી બારીમાંથી એ ડાખી
બાજુથી જમણી બાજુ જતી દેખાય છે.
અને આ પીવાનું શરૂ કરે છે.)

કૌશિક :

(આ પી લીધા પછી એની મુખમુદ્રા કંઈક
વિચારમાં લીન દેખાય છે) મુનીમ સાહેબ !
તમારે ચારેક હજારનું લેણું નીકળે છે ના ?

મુનીમ :

(કંઈક અચકાતા) હા... પણ એ તો મારે
ક્યાં.....

કૌશિક :

(પાતાની આંખો પરથી સ્નનગડિત વિંટી કાઢી મુનીમના હાથમાં મૂકતો) હો આ તમારા હિસાબ પેટે...

મુનીમ :

(અચકાતાં : અચકાતાં) એક શિખામણ આપું ?

કૌશિક :

(એના મોંના ખૂણા ઉપર એક સ્મિત આવીને અદ્ભુત ચંદ્ર જાય છે) જી ! શા માટે નહિં ?

મુનીમ :

સારે આ વિંટી છેલ્લી છે ના ?

કૌશિક :

જી, હા !

મુનીમ :

હવે તમારે ઉલોમ કરવાની પ્રતીક્ષા કરવી.

કૌશિક :

ઉલોમ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરું છું મુનિમ સાહેબ !

મુનીમ :

(ઘડેરા ઉપર ફુનિમ આનંદ અને હાસ્ય લાવી) બસ, બસ. આજે મને ભારી આનંદ થયો. (ખોટો ડોળ કરી કપડો ફેંટા હોય તેમ) પણ હાં, તમે મુકેશીમાં આવીને મારા પેસા મૂકાવો છો કે ? હેં તમે મને જુદો માન્યો કે ? જાઓ મારા સાહેબ-બધા માણસ-આટલી જ પાછળ ? (અને મુનીમ ધીમું અને અધર્મ અર્થે હસે છે. વળી કૌશિકની નજર રવેરા પર પડતી જારી તરફ જાય છે. ખારી પાછળથી રેવતીની બે કાળી આંખો દહજીએ ટગટગી રહી છે.)

કૌશિક :

અને બીજું કંઈ મુનીમ સાહેબ. પનાલાલ શેઠના પણ આવતી કાલે ચુકવાઈ જશે.

મુનીમ :

(અચકા) હેં ! પણ આ બધું ક્યાંથી ?

કૌશિક :

(કટાક્ષથી) એક છે-તમારા જીવો-અમીર દીલનો માણસ સમજવાના !

મુનીમ :

એક વાત પૂછું ?

કૌશિક :

શું ?

મુનીમ :

તમે હંમેશા કંઈને કંઈ કામ કરો. એ ખંડિયેરા અને પથરા-મરેલા પથરામાં રખડવાથી શું ફાયદો.

કૌશિક :

એ સુતેલા પથ્થરમાં જીવતા ફેહ છે.

મુનીમ :

તમે જીંદગીના વર્ષો મુમાવો છો !

કૌશિક :

કારણકે જીંદગીનો, જીવનના રહસ્યો વાંચવા સિવાય બીજો ઉપયોગ પણ નથી.

મુનીમ :

એ લત તમે નહિ જ છોડો ? ત્યાં શું કરો છો ?

કૌશિક :

ત્યાં ? ખંડિયેરામાં બટકું છું. એ સુતેલા પથ્થરો પર સૈકાઓ ઉપર ચંદ્ર ગમેલા મનુષ્યોના શબ્દો છે, એ શબ્દો વાંચુ છું. દરેક પથ્થર એ એકએક પ્રતિમા છે અને દરેક પ્રતિમામાં એકએક આત્મા છે.

મુનીમ :

ધૂન ! અરે બધા માણસ ! ત્યાં નકામા વખત કાઢો છો. એ જીંદગીના કાંઈ અર્થ નથી.

કૌશિક :

તમે તેને ધૂન કહો કે પછી મને તે કહો, હું તો એ પથ્થરોને મારા દિલથી પૂછું છું. ત્યારે જ્યો હવે સાહેબજી. (કૌશિક ઉઠે છે. મુનીમ પણ ઉઠે છે)

મુનીમ :

હા ! આવજો હોં ! આવતા રેંજો ક્યારેક ક્યારેક. (અને મુનીમ બાજુના રૂમમાં જતા માટે પીઠ ફેરવે છે. કૌશિક તેની પીઠ પાછળ કંઈક અર્થઘટ્ટી રીતે તાકતો ઉઠે રહ્યો છે.)

મુનિમ અંદર જાય છે. કૌશિક બહાર જવા માટે પગ ઉપાડે છે ત્યાં રવેશ પર પડતી બારીમાંથી રેવતી હેંકાય છે.)

રેવતી :

(એની આંખમાં માન, અક્રા અને નિર્મળ રહે છે.) કૌશિક... (કૌશિક એક નજર રેવતી તરફ નાંખે છે. અને રેવતી બારીમાંથી અદૃશ્ય થઈ જાય છે.)

કૌશિક :

જેણે ખજાનો જ્યાં ક્યો,
તેણે જગર ત્યાં ત્યાં નક્કો;
જેણે જગર જ્યાં જ્યાં ક્યો,
તેની દરી ત્યાં જાંદગી...

(કૌશિક મનમાં ગાતો ગાતો બહાર ચાલ્યો જાય છે. પડો પડે છે.)

દ્રશ્ય ખીલું

સમય : રાત્રી.

(પડો ઉપડે છે)

સ્થળ:- (એક ખંડિયેરને તદ્દન જીર્ણ બની ગયેલો ખંડ. એ જીર્ણ ખંડ ઠોઠ પ્રાચીન સમયની ઝાંખી દેરાવી રહ્યો છે. ખંડની ચારેય તરફ નાની મોટી સ્તંભિકાઓ પડી છે. એક ખૂણામાં પથ્થરમાંથી કોરી કાઢેલી નિર્જીવ છતાં સજીવ યુવતિને પણ શરમાવે એવી અવયવઅંધ એક પૂતળી છે. તેની સામેના ખૂણામાં પ્રાચીન યુગની નાની મોટી પ્રતિમાઓની હારમાળા પડી છે. સ્તંભિકાઓ પર માગધી પાલી અને સંસ્કૃત બાષાઓમાં કંઈક લેખ લખેલા છે. એ સ્તંભિકાઓ પાસે એક સાદી પર એક યુવાન બેઠેલો છે અને ઘણી જ બારીકાથી તેણે નિરીક્ષણ કરી રહ્યો છે. એક વૃદ્ધ પુરુષ કંઈક વિચારના વમજોમાં અટવાતો એક ખૂણેથી બીજા ખૂણે આંટા મારી રહ્યો છે. ખંડના બે ખૂણા પર બન્ને તરફ બે વિશાળ સ્તંભ છે. પેલા યુવાનની નજીક એક મીઠીઅતી બગી રહી છે

અને એનો ઝાંખો પ્રકાશ ચોરડાને આચારી રહ્યો છે. બહુ જ ધીમી ચારે-અવાજ ન થાય એવી રીતે- સંગેમરમરમાંથી કોતરી કાઢેલી મૂર્તિ શી એક લાવણ્યમયી ખંડની જમણી બાજુથી પ્રવેશી જમણી બાજુ પરના વિશાળ સ્તંભ પાછળ સંતાઈ જાય છે. એ દરમિયાન વાતાવરણને અનુકૂળ ધીમું ધેડું પાથરું સંગીત વાતાવરણને વધુ ધેડું બનાવી રહ્યું છે. પેલો વૃદ્ધ પુરુષ હજીયે વિચારના વમજોમાં એક તરફથી બીજા તરફ આંટા મારી રહ્યો છે.) અને વારે વારે સ્તંભિકાઓ અને પૂતળી ઉપર નજર નાખ્યા કરે છે.)

વૃદ્ધ પુરુષ :

[વચ્ચે ઉભો રહી] કૌશિક, એ જગ્યા તને એક જ શેરી લાગશે. એ જ ભાવ અને એક જ રેખા—કેમ એમ જ છે નાં

કૌશિક :

હા, પ્રવૃત્તિ ખીલ રંગમંડપમાં દરેક માણસે પોતાની દક્ષા પાછળ પોતાનું બક્ષિત ખીલવ્યું છે જ્યારે આ નવીન પ્રવાસમાં કલાત્મક અધમ અનુકરણ થતું જણાય છે.

વૃદ્ધ પુરુષ :

એ ઉપરાંત પણ એક ખીલું છે. જ્યારે મનુષ્યો આજની પેઠે માળાઉપર માળા બાંધીને રહેતા નહિ, ત્યારે સમાજમાં નૈતિક બળ હતું. એ વખતના જુવાનો પણ, લાગે છે કે, નદી કિનારે ક્યારેક રેતેલી પેટાભરી મોતદશા તો અનુભવતા હશે. ક્યારેક પ્રેમની ચોરી પણ કરતા હશે. અને પેલા છે... હા સ્તંભ પર કેવા સુંદર પ્રેમમાં સ્ત્રી પુરુષો મરાયુલ બની રહ્યાં છે. જુવાનમાં પ્રેમ અને જોશ બન્ને જણાય છે. પેલી જુની પૂતળીના અવયવ-અંધને એવા સુંદર સુંદરમાં-શિલ્પીએ ડોલાવ્યા છે કે આજનો સમાજ એના તરફ ઘૂણા બરી દ્રષ્ટિ દેકરી; અને છતાં એ ઉભા-સમાં જ સંવમ છે તે અદ્ભૂત છે.

કૌશિક :

પથ્થુ મને એમ લાગે છે, આ બધા રંગ-રૂપ-ઉદાસ-આ બધાનો આજે અર્થ શું ? આ બધા જીના પથ્થરોનો મર્મ શું ?

વૃદ્ધ પુરુષ :

તને ખબર નથી ? જીના પથ્થરોને કબજે લીધા વિના પ્રગટાય સંસ્કૃતિની બુદ્ધી લડત નકામી નીવડે. આપણા ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થળો-પ્રગ્જના હાથમાં-પ્રગ્જના કિલ્લા જેવાં હોય તો જોઇ લ્યો એમાંથી-વાતાવરણ જામે તે. (અંદરના ખંડ તરફ અંગૂઠી-નિર્દેશ કરી) આ સામેની પ્રતિમા જોઇ ? પેલું મંદિર, જો એ સમાચર-પ્રગ્જિય સમા વળી આ ચોક-માંજ ભરાતી હશે, આંહી હામર વર્ષના જૂનાં માણસો સામે મોં એ ખર્ચ થાય. પ્રગ્જિય સભાઓ તો આવા આવા સ્થળોમાં ભરાય ને વાતાવરણમાં ઐતિહાસિક જીવંત પાત્રો ખર્ચ થાય ત્યારે એની શક્તિ રંગ રમમાં ઉતરશે ! ને સર્વોચ્ચ વિદ્યાસભાં તો કાઢી આને માટે પથ્થુ જીવન અર્પણ કરવું જોઇએ -આવા મૌન કામ માટે. તારી સંશોધન પિપાસા માટે મને માન છે. સારા સંસ્કૃત મામદી અને પાલી ભાષાના અગાધ અભ્યાસ પરંતુ આક્રિન છું. તું મારું ઓરવ છે કૌશિક !

કૌશિક :

હું જ એ વિષય માટે જીવન અર્પું છું.

શુદ્ધેવ :

(ગુરના યુખમંડળ પર એક ગોરવાન્તિક સ્મિત લેરખી આવીને ઉડી જાય છે) તું મારે ! ખરે શિષ્ય છે કૌશિક ! તું મારું ઓરવ છે. (અને ધીરે ધીરે શુદ્ધેવ અંદરનાં ખંડમાં આવ્યા જાય છે. અને કૌશિક ફરી પેલી સ્તંભિકાઓ પર પોતાનું ધ્યાન પરોવે છે. વાતાવરણ તદ્દન શાન્ત બની અધું છે. પેલા સ્તંભ પાછળ ઝૂપાયેલી યુવતી કંઈક કુતુહલથી કૌશિકની પીઠપૂતરફ નજર ફેંકે છે. બહારથી

આવતી વાયુ-લહરી એ યુવતીના સાળુ સાથે ઝેલ કરે છે. યુવતી સાળુને વ્યવસ્થિત કરવા હાથ હંચો કરે છે અને શાન્ત વાતાવરણ એના કંઈક જીના રણુકારથી રણુકી ઉઠે છે. સહસા કૌશિકનું ધ્યાન આવી ગયેલા રણુકારની દિશા તરફ વળે છે. કાઈ કલાકરની મૂર્તિ સજીવન થઇને ઉભી હોય તેમ પેલી યુવતી કોતકમરી નજરે પેલા સ્તંભને અદેલીને ઉભી છે પ્રશંસા આગ અને સ્થિર !)

કૌશિક :

કોણ ? (પેલી યુવતી હજી જાણે ધ્યાનરથ અવરધામાં જ ઉભી હતી, તેના ઉર-પ્રદેશ પરથી સરી ગયેલા સાળુ ફરી તેણે વ્યવસ્થિત કર્યો અને ખંડમાં તેના કંઈક જીના આવેલો રણુકાર પુનઃ ફરી વળ્યો.)

કૌશિક :

કોણ છે ? જે કલાકારની હું જીવંત પ્રતિમા હો તે કલાકારનો હું પૂજારી છું. જે સરખા બકતો મળે તેમ આવ અને સૈકાઓ પહેલાની વાત કરી જા ! -દેવી-દિવ્યમૂર્તિ !

યુવતી :

કાશિક ! -એ તો હું છું-હું-હું રેવતી.

કૌશિક :

(સ્તંભ બની) અત્યારે ! આંહી... ? (તે રેવતી પાસે જાય છે) રેવતી... ! શું કામ પાડ્યું ?

રેવતી :

કૌશિક ! હું તમારી એક મદદ માગવા આવી છું. મારા પિતાએ પૈસા લેણા કાંઠ્યા છે તે ખોટા છે. એક વખતના તમારા જેવા ગર્ભશીર્મંતને દમાથી રક્ષણ કરી મૂકવા તે પાપ સહન ન થવાથી અત્યારે તમને શોધતી આવી છું. આ તમારી વોટી પાછી લેશો ! (રેવતી પોતાની આંગળી પરથી વોટી ઉતારી કૌશિક સામે ધરે છે)

કૌશિક :

વોટી ? -પાછી લઉં ?

રેવતી :

હા. તમારે માટે હું હમેશ રાહ જોની હતી; પણ ત્યાર પછી તમે મળ્યા જ નહિ, એટલે હવે મારે અહીં આવવું પડ્યું. દમાથી તમે બીખારી બન્યા છો !

કૌશિક :

પણ અને ગરીબોનો અભ્યાસ છે. ને લોકોને ગરીબોનો અભ્યાસ નથી હોતો એને એ દુઃખરૂપ થાય છે ખરી. વીંટી તું પાછી સોંપી દેને અને—

રેવતી :

નહિ ! કૌશિક એ નહિ ખતે. મારાથી એ દજો નહિ સહેવાય. (અને એ કૌશિકના હાથમાં વીંટી મૂકી ચાલતા માંડે છે.)

કૌશિક :

(આથી જતી રેવતીને—) રેવતી ! હું તને મૂકવા આવું ? ડરશે તો નહિ ને ! તું તારા ઘરમાં શો જવાબ વાળીશ રેવતી ?

રેવતી :

(જતાં જતાં) એ તો શબ્દ રહેશે. અને આવવાની કંઈ જરૂર નથી કૌશિક ! (રેવતી ખદાર જવા પગ માંડે છે, ખીજ તરફથી ગુરૂદેવ પ્રવેશે છે. કૌશિકની પાંદડે ગુરૂદેવ તરફ છે. ચાલી જતી એને જોઈ ગુરૂદેવ ચમકે છે અને આવે છે તે જ દિશામાં ફરી જાય છે.)

કૌશિક :

અરે ! સંદિમાં કેવા કેવા સુંદર આતમા પડ્યા છે. (એ દિશામાં રેવતી અર્ધ એ તરફ નજર નાખતા) રેવતી ! હજાર વર્ષ પહેલાંના શિષ્યોઓએ તારા જ લલિત અંગમાંથી પ્રતિમાઓ ધડવા માટે દૃઢપના લીધી હતી ! (કૌશિકના હોશ શબ્દો સાંભળતા ગુરૂદેવ પ્રવેશે છે)

ગુરૂદેવ :

કૌશિક તું શું વિચાર કરે છે ?

કૌશિક :

કાંઈ નહિ ગુરૂદેવ. (કૌશિકના મ્હેરા પર અશાન્તિની છાયા તરવરી ઉઠે છે)

ગુરૂદેવ :

કૌશિક ! હવે સમય ટુંકો છે ને કામ અધામ છે. અને... પણ કૃષ્ણ જાણે છે— મેં મારી દરેક પળમાં આ દેશનો મુનકાળ જ શોખ્યો છે !—

કૌશિક :

હાં ! પણ આજે તમારા સ્વરમાં આ અનાથતા કેવી ગુરૂદેવ ?

ગુરૂદેવ :

કારણ કે હવે આપણું વહાણ જ્યારે બરફરે છે ત્યારે... તને કંઈક અશાન્તિ થાય છે— આ નિરસ જીવનની અથવા વધુ રસની.

કૌશિક :

હા એ સાચું છે ગુરૂદેવ ! પણ આપણું અપૂર્વ કાર્ય સંપૂર્ણ કર્યા પછી જ જોઈશે.

ગુરૂદેવ :

ખોરાસાન, સમરકંદ, દીમેટ—જગત—એ બધા પ્રદેશો ! કૌશિક ! ત્યાં કાણ જવાનું હતું !

કૌશિક :

પણ ત્યાં શું છે ગુરૂદેવ ?

ગુરૂદેવ :

માનવ જાતની સાચી સમૃદ્ધિ ત્યાં જ ખરી છે. જુના ઇતિહાસ ત્યાં છે. નવાનો જૂન સમય ત્યાં છે અને જુનાનું મૂળ ત્યાં છે. કૌશિક ! (કૌશિકના મ્હેરા ઉપર અશાન્તિ છવાઈ જાય છે. એ કાંઈક વિચારમાં છે. એ કોઈની યાદમાં છે. એ એક હાથ સાથે ખીજે હાથ કંઈક જોરપૂર્વક મસાળી રહ્યો છે. ગુરૂદેવની આખો એનું દૃષ્ય વાંચી લે છે) કૌશિક ! સંસારાત્મા વિનયગતિ. તપ પછી જ સિદ્ધિ મળે છે. મનોબળ જરાક પછી કહે તો કાંઈ લુપ્તિ તને પોતાનું અંતર નહિ આપે ! કૌશિક !

કૌશિક :

(નિશ્વસપૂર્વક) ગુરૂદેવ ! નિરાશન થતા તમારા એકશ્વપંથમાં હું એક સાથી હતો અને હવેટ સુધી હું રહીશ.

(પડેા પડે છે)

(ચાલે)

‘નળાખ્યાન’નો હાર

અને

હાર ગળ્યાનો પ્રસંગ

લેખક :

શ્રી. હરિવલ્લભ સાયાણી

*

પછી અંતરિક્ષ દારનો વરસાદ વરસ્યે, બાનુમતી દમયંતીને પગે પડીને છદ્મમતીએ મોં સંતાડી દીધું.

એ ટોડસે ‘હાર ગળ્યાનો પ્રસંગ’ મૂળ મહાભારતના ‘નળોપાખ્યાન’માં નથી. પ્રેમાનંદે તે ગાંઠનો જ ઉમેરેલો છે. પણ આ પ્રસંગને મળતી ધટતા દસમી શતાબ્દીના અરસામાં પદમહિરચરિત્ર (પદમી ચરિત) નામે ધાદિલ કવિએ રચેલ અપભ્રંશ કાવ્યમાં મળે છે. જાણ વિધવા ધનથી પોતાના બે બાઈઓ અને બાળીઓ સાથે રહી દાનધર્મમાં દિવસો પીતાવે છે. નણંદ ધર્મ કાળે પૈસો વાવરે છે તે બાળીએને ખટકે છે. પોતે બાઈઓનું ઘર કુંદાવે છે તેવી વાત-ધનથીને કાને આવતા તે બાળીઓ પર ખોડું કલંક લગાડી શિક્ષા કરવાનું નક્કી કરે છે. મોટી બાળીને તેનો પતિ સાંભળે તેમ મોટેથી આંરિચ શબ્દ

પ્રેમાનંદના ‘નળાખ્યાન’માં ટોડસે હાર ગળ્યાનો પ્રસંગ ગળ્યોતો છે. તેની વીચતો આ પ્રમાણે છે: દમયંતી તેની માસી બાનુમતીને ત્યાં રહે છે. પછી તેના પર કલિયુગ નવી વિપત પાડવાનું નક્કી કરે છે:

એમ ધણા દિવસ ગયા થઈ, કળીને મન ચિન્તા ધઈ; નળથી મન થયે નહીં સતી, તો કેમ વસાય માસી થઈ; ને દેખ આણે નળ સાથે, તો દમયંતી આવે દાય, કાંઈ વળી વિપત પાડું, એને માસી સાથે વેઠાડું.

પછી તેણે આ યુક્તિ રચી:

માસીની કુંવરી છદ્મમતી, એક દિવસે નદાત્રી હતી દમયંતી પાસે તે રહે, સંજ છદ્મમતીને ગમે મોટીનો હાર કંઠેથી કઢાડયો, જોઈને ટોડસે વળગાડયો. ટોડસામાં પેઠો પાપી કળી, મુક્ત-ફળની માળા ગળી.

પછી નોહીને છદ્મમતી જુએ તો હાર ન મળે. તરત જ તેણે દમયંતી પર આજનાખ્યું. આથી દમયંતીને જાળ લાગી. બંને વચ્ચે બોલાચાલી થઈ. ત્યાં રામભાતા બાનુમતી આવી. તેણે દમયંતીને ઉપહાસ કરવા હાર લીધો હોય તો આપી દેવાનું કહ્યું. એટલે દમયંતીને ધણું દુઃખ થયું. સેવકો ને સખીઓ પણ કહેવા લાગ્યા કે એણે જ હાર લીધો છે. આવી અણીની વેળાએ દમયંતીએ શ્રી. જુગદીશને સમર્પી. સ્તુતિ કરીને:—

એવું મનમાં ધરીયું ધ્યાન,

સતીની વારે ચઢયા ભગવાન;

અંતરિક્ષમાંથી બુધ દીધો,

‘સતીએ આંખડી રાડી, કીધો.

કહે માસીને કરી કોષ,

કરી કરો હાની શોષ;

સાખી સૂરજ વિષ્ણુ ને ગાય,

એ મેં કીધો હોય અન્યાય.

જાણ હાર તમારો નહીં,

સેનારો કાઢી પડ્યો;

એક કહેલામાં કળીનુત્ર નાહો,

ત્યારે તડાક ટોડસો કાઢ્યો.

માઠે પગે પડ્યો નિસરી હાર,

સતીને ચૂંટ્યા વિશ્વામર.

રાખવાનો ઉપદેશ આપે છે. આથી તેનો ભાષ્ય પોતાની સ્ત્રીના શીલ વિશે શંકાશીલ થયો અને તેનું અપમાન કરી શયનખંડમાંથી કાઢી મૂકી. પછીથી ધનશ્રીએ બાબી નિર્દોષ હોવાની ખાત્રી આપી બંને વચ્ચે સમાધાન કરાવ્યું. એ જ રીતે નાની બાબીને તેનો પતિ સાંભળે તેમ મોટેથી ચોરી ન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો. આથી તેના પતિએ પણ પોતાની સ્ત્રી ઉપર અપ્રમાણિકતાનો આરોપ મૂક્યો. પણ ધનશ્રીએ પછીથી બંને વચ્ચે સમાધાન કરાવી આપ્યું.

પોતાના આ કુટિલ આચરણનું પ્રાયશ્ચિત્ત કે એકરાર ક્યો વિના મરણ પામેલી ધનશ્રી પછીના પદ્મશ્રી તરીકેના ભવમાં પોતાના કર્મનું ફળ ભોગવે છે. પરદેશથી પાછા ફરેલા પ્રતિને ચિરહથો ક્ષીણ બનેલી પદ્મશ્રી શયુગાર સજી મળતા નવાની તૈયારીમાં છે, તે વેળા કોઈ દુષ્ટ યક્ષ તેના પતિના મનમાં એવો વહેમ ધામે છે કે પદ્મશ્રી કુસટા છે. આથી તે પદ્મશ્રીનો ત્યાગ કરી ફરી વિવાહ કરી લે છે. દુઃખી પદ્મશ્રી જૈન સાધ્વી બને છે. વિદ્યાર કરતાં કરતાં મયા ભવની પોતાની બાબીઓ ન્યાં નગરશેઠની પુત્રવધૂઓ તરીકે નવો ભવ પામી છે, ત્યાં તે આવે છે. એક વાર પદ્મશ્રી તેમને ત્યાં ગાયરીએ આવે છે ત્યારે એક પુત્રવધૂ વૂરી ગયેલા મોતીનો અમુલ્ય હાર પરાવતી બેઠી છે. આથીને જોઈને હાર ને મોતી નીચે મૂકી બિલામાં આપવાની વરણ લેવા તે અંદર જાય છે. એટલે આ સાધ્વી પર આજ આપવા પૂર્વ કર્મના ઉચ્ચે કરીને એક યક્ષ ત્યાં આગળ કિવાલ પર ચીતરેલા મેરમાં પ્રવેશ કરે છે. મેર સજીવ બની કેકારવ અને નૃત્ય કરતો નીચે જીતરે છે અને બધાં મોતી ગળી જઈ, જીડીને ફરી બીંતમાં સમાધ જાય છે. આ ઘટના પદ્મશ્રી આશ્ચર્યથી જોઈ રહે છે. પછી પેલી પુત્રવધૂ હાકુનો

ચાળ લઇને આવે છે, ને પદ્મશ્રીને વહોરાવે છે. બિલા કઈ પદ્મશ્રી ચાલી જાય છે. પછી મોતી ન જોતાં તપાસ થાય છે ને પદ્મશ્રી આમાં તે મોતી ચોરી ગઈ હોવાની સીને શંકા જાય છે. એટલે એ આખું નગર પદ્મશ્રીને 'ચોરડી' 'ચોરડી' કહે છે. દુઃખી પદ્મશ્રી સમજાવે આ સહન કરે છે. પછી તેને કેવળ-ચાન પ્રાપ્ત થાય છે. તે વખતે પસ્તાયેલા પેશો યક્ષ પુત્રવધૂ તેમજ બીજા માણસો બેઠા હતા તે વેળા ચિત્રમેરને સજીવ કરે છે. અને મેર સીની સમક્ષ નીચે જીતરી મળેલા બધાં મોતી ઓડી કાઢે છે, અને ફરી ચિત્રરૂપ બની જાય છે. સૌ અચરજ સાથે આ જોઈ રહે છે, અને સાધ્વી પર આજ લાગ્યાનો પસ્તાવો કરે છે.

આ કથાનકમાંના ચિત્રગત મેર મોતીનો હાર ગળ્યાનો ને પછી ઓડી કાઢ્યાનો પ્રસંગ 'નળાખ્યાન'માંના ટોડમે હાર ગળ્યાના ને પછી પાછો કાઢ્યાના પ્રસંગને ધણે જ મળતો છે. 'પદ્મશ્રીચરિત'ની રચના ઈસવીસનની દસમી સદી આસપાસ થયેલી છે. એટલે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે, પ્રાચીન યુગરાતીના કથાવાર્તા સાહિત્યનાં અનેક બીજા, ઘટનાઓ, પ્રસંગો ને યુક્તિઓની જેમ ઉક્ત હાર ગળ્યાની ઘટનાનું વાર્તાબીજ પણ પહેલાના સાહિત્યમાં જાણીતું હતું અને પ્રેમાનંદને તે રાચક લાગતાં, પરંપરા-માંથી તેમને ઉપારી લઇને પોતાના આખ્યાનમાં તેને ઘટાયું હતું. આ પ્રસંગ ગૂંચવણથી દમ-યંતીના આલંબને રહેલો કરુણ કેટલો ધન અને છે તે આપણે જાણીએ છીએ. બાલણના 'નળા-ખ્યાન'માં આ પ્રસંગ નથી, પણ નાકરના 'નળાખ્યાન'માં મરચના સજીવન થયાના પ્રસંગની જેમ હારવાળો પ્રસંગ પણ પહેલી વાર પ્રવેશ પામે છે. જો કે નાકરના નળાખ્યાનની હાથપ્રતોમાં હારવાળો પ્રસંગ નથી. નૂળમાં ન મળતા ઉક્ત બંને પ્રસંગો પ્રેમાનંદના 'નળાખ્યાન'માં વિસ્તાર ને મહત્વ પામે છે.

જાતીય કેળવણીની શાસ્ત્રીય અને સુરચિમરી રીત

લેખક :

ડૉ. માધવજી બી. મન્જર.

ડૉ. માધવજી બી. મન્જર અને ૧૯૧૨ માં અમદાવાદની બી. એ. મેડીકલ સ્કૂલમાંથી “સી. એમ. એન્ડ એસ.”ની ઉપાધિ મેળવી સરકારી નોકરીમાં જોડાયા હતા. તેમને આજ મેડીકલ સ્કૂલમાં અને ૧૯૨૦માં ટ્યુટર તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા. અને ૧૯૨૧માં અસહકારી તરીકે સરકારી નોકરી તેમણે ત્યાં છોડી દીધી હતી, અને મેડીકલ પ્રેક્ટીસનર તરીકે અમદાવાદમાં પોતાનું કાર્યભારું શરૂ કર્યું, જે હજી ચાલે છે. તેમને સાહિત્યમાં સારો રસ છે. અમદાવાદની ‘ગુજરાત સાહિત્ય સમાજ’ અને ‘અમદાવાદની મેડીકલ સોસાયટી’માં તેમણે ‘આપરે’ ૧૫ વર્ષ સુધી માનદ મંત્રી તરીકે કામ કર્યું છે. છેલ્લાં ૧૨ વર્ષથી ક્વે’ વિદ્યાપીઠ સાથે જોડાયેલી ‘ગુજરાત મદિલા પાઠશાળા, અમદાવાદ’માં વિજ્ઞાનના અધ્યાપક તરીકે જીવવિજ્ઞાન (Biology), હિન્દીય-વિજ્ઞાન (Physiology) અને આરોગ્ય વિજ્ઞાન (Hygiene) નું અધ્યાપન તેઓ કરાવે છે. આ અધ્યાપન પ્રવૃત્તિના અનુસર મોંઘી આ :લેખની શૈક્ષણિક તેમને મળી છે. એથી જીવસાહજ અને

કાંઈક મનોવિજ્ઞાનની શાસ્ત્રીય માહિતીના રંગે સારી રીતે આ લેખમાં પૂરાવા છે. -૨૬/૫/૨૬

જાતીય કેળવણી-Sex education-આપવા માટે કેળવણીકારો અને સુશિક્ષિત પ્રતિ સુખાગ્રે એકમત છે, અને તે કન્ગ્રે છે કે જાતીય કેળવણી આપણા વિદ્યાર્થીઓને આપવી જોઈએ. પરંતુ તે કઈ રીતે આપવી તેના સંબંધી જોઈએ એવી સ્પષ્ટતા હજી જણાતી નથી. આ મહત્વનો પ્રશ્ન હજી પુષ્ટિવાતી રીતિમાં જ પડ્યો છે.

તેનાં મુખ્ય બે કારણો છે. એક કારણ આ છે : વિદ્યાર્થીઓ જાતીય કેળવણીના વિષયને સમજીને ‘પચાવી શકે તેવી ઉંમરમાં એટલે ૧૬ થી ૨૧ વર્ષની વયમાં આ કેળ-

વણી આપવી જોઈએ. આ વય એવી છે કે જાતીય જ્ઞાનના વિષયમાં વિદ્યાર્થીને ખૂબ રસ પડે છે. ઘણા વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયના લોકપ્રિય પુસ્તકો કે પુસ્તિકાઓ વાંચે પણ છે. પરંતુ તે પુસ્તકો ત્યારે જ તેને ખરી રીતે સમજાય અને જીવનમાં ઉપયોગી થાય, કે જ્યારે તેની પાસે જૂનિકા જીવ-શાસ્ત્રના શાસ્ત્રીય જ્ઞાનથી યોગ્ય રીતે સંબંધિત હોય. બીજું કારણ, વિજ્ઞાનની કેળવણીનો હિસસો આપણી વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રથમથી જ જાણી જોઈ શકવામાં આવ્યો છે. એવી રીતિમાં ‘દરેક વિદ્યાર્થી’ પાસે જીવસાહજનું જ્ઞાન પાસે જૂનિકા

તરીકે હોવાની આશા આપણે શી રીતે રાખી શકીએ ?

હવે અને શરીર સંબંધી સમાજમાં શાસ્ત્રીય જ્ઞાન નહિ હોવાથી જાતીય વિષયની વાતો પરંતુ ખોટી શરમ (prudery) અને છિત્તહત્તની સાવધાની (taboo) પ્રવર્તે છે. એટલે આ વિષયના બાથણા કે વાતોલાપો પણ અંતે નિરર્થક નિવડે છે. જાતીય અંગોને અપવિત્ર ગણવાની અને જાતીય સંબંધને અપવિત્ર તથા પાપમય માનવાની સમાજના મોટા ભાગને ટેવ હોવાથી, સમાજની દરેક અગ્રાન્ત અને અધઠિત દીક્ષા કરે છે અને વિરોધ દર્શાવે છે. આ રીતે સમાજશ્રેષ્ઠ શૈક્ષિકપ્રય પુરસ્કો, વાતોલાપો કે બાથણા પણ જાતીય કેળવણી માટે ઉપયોગી થાય તેમ નથી.

વિદ્યાર્થીઓની ધડાતી યુવાવસ્થાને આ કાળ હોય છે, તેમાં ભાવના અને લાગણી-વશતા ખૂબ હોય છે, પરંતુ અનુભવનું ડહાપણ હોતું નથી. તેમના મન ચંચળ અને હૃદય કેમળ હોય છે. જાતી (sex)ના વિચારોથી તે તંગ બનેલું હોય છે. આવી વખતે જીવ-શાસ્ત્રના કેમિક અભ્યાસથી પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાનની પીઠિકા વખરે આ વિષય સંબંધી જ્ઞાન આપવા જતાં, તેના અંગો ઉપાગોનાં નામો અને કાર્યનાં વર્ણનોથી તેમનાં કેમળ હૃદયને આઘાત પહોંચે છે અને ડેટલીક વખતે તે આડે રસ્તે દોરવાઈ જવાનો સંભવ પણ રહે છે.

તો પછી જાતીય કેળવણી આપવાનો સાચો માર્ગ કયો ? મહાવિદ્યાલયોમાં, સાહિત્ય, ઇતિહાસ, અને લલિતકળાઓના અધ્યયન ઉપરાંત પ્રથમ બે વર્ષમાં કેમરા: જીવશાસ્ત્ર અને માનવ ઇન્દ્રિય વિજ્ઞાનનું ફરજિયાત અધ્યયન કરાવવું જોઈએ; અને ત્રીજા વર્ષમાં માનવશાસ્ત્રના અભ્યાસમાં જાતીય મનોવિજ્ઞાન

(sex psychology)નો વિભાગ પણ હોવો જોઈએ. આથી પોતાના જીવ સંબંધી અને આસપાસના બીજાં પ્રાણી તથા સંબંધી તેને ઉપયોગી જ્ઞાન મળશે અને ઉપરાંત તે જ્ઞાનના એક ભાગ તરીકે વિષય સંબંધી તત્ત્વ અને મનનું જ્ઞાન મળેશે, એટલે આ કાપડો સફળતાપૂર્વક થી જશે.

જાનિ એ. નો જીવનનું એક અંગ છે. આનુરંશિકતાથી મળતી સદંત્ર પ્રેરણા (Instinct) એનું બળ છે, જીવને આવી બીજા ધણી સદંત્ર પ્રેરણાઓ હોય છે. પ્રકૃતિ દ્રષ્ટિએ આ સદંત્ર પ્રેરણાઓ (Instincts) આપણા જીવન પ્રવાહને વહેવડાવતા સજીવ સાધનો છે. પ્રકૃતિએ જીવમાં જીવિવા મૂકી છે તેનાં બે લક્ષ્યો છે. એક વ્યક્તિગત વિકાસનું અને બીજું પોતાની જાતને વંશવેશે વધારી કાળના પટમાં અમરતા પ્રાપ્ત કરવાનું. આનું સાધન છે નવસર્જન (Reproduction). આ બે હેતુઓની સિદ્ધિ અર્થે જ પ્રકૃતિએ શરીરના અંગો ઉપાગો અને અવયવો તોર્યાં તેવા વિશિષ્ટ અને સંકુલ બનાવ્યાં છે. આ અંગો અને અવયવોની બનેલી દસ કાર્ય પદ્ધતિઓ છે. જેમકે પાચનાક્રિયા, મૂળવિસર્જન-ક્રિયા, શ્વસનક્રિયા, રક્તાંગિસરણ, જ્ઞાનતત્ત્વ, નવસર્જન ક્રિયા પદ્ધતિઓ. આમાં નવસર્જન તો એક પદ્ધતિ છે.

શરીરના બધા અંગો અને પદ્ધતિઓની રચના સર્વાંગીય (Integrate) હોય છે. એટલે પ્રકૃતિને એક સિદ્ધિત એ છે શરીરના તમામ અંગો, અવયવો અને પદ્ધતિઓએ સદકારી અને સંવાદી (Co-ordinative) ધારણે કાર્ય કરી, જીવને જીવડી, તેની દરેકાણુવાતનું સાધન બનવું. તેનાં અંગોનાં કાર્યોની આ સર્વાંગીય સિદ્ધિને ધ્યાનમાં લેતાં, એ સમજશે કે, નવસર્જનની પદ્ધતિનું જ્ઞાન

બીજી બધી પદ્ધતિઓ સાથે ઠી સરસ રીતે પોતાના ઉપયોગી રચાને આપી જાય છે. વ્યક્તિ જેમ સમાજ માટે યત્ન રૂપે પોતાની વ્યક્તિગત શક્તિને વાપરે છે ત્યારે જ સમાજનો શુભ હેતુ સ્વાસ્થ્ય સાથે સચવાય છે, તે જ પ્રમાણે નવસર્જનની પદ્ધતિ પણ બીજી પદ્ધતિઓ સાથે મળી, શરીરરૂપી સમાજમાં સંકાર અને સંવાદિતાથી કાર્ય કરી જીવને કાળના પટ પર અમર કરવાનું અગત્યનું કાર્ય કરે છે. જીવને અમર કરવાનો આ કામીઓ સમાજરૂપી શરીરનું એક અધિન અને સદકારી અંગ જ છે. આથી જાતીય જ્ઞાન એટલું જુદું આપી શકાય તેવી શરીર રચના નથી. આ જ્ઞાન માટે શરીર સમયને જ આપણે જાણવું અને સમજવું જોઈએ.

આવી રીતે જીવશાસ્ત્ર અને ઇન્દ્રિય-વિજ્ઞાનના સમગ્ર અધ્યયનમાં વિદ્યાર્થીને રસ પડે છે, અને જીવિ તથા હૃદય કેળવણી સંસ્કારી બને છે. શરીર જેવી કુદરતી સુંદર કૃતિનો તંતુએ તંતુને અભ્યાસ કરતાં તેનો દૃશ્યાણુમય હેતુ તથા જીવનદ અને યોગસાધ્યી વિદ્યાર્થી તાજુ જ થાય છે. તેની પાછળ કોઈ સર્વજ્ઞ શક્તિ કાર્ય કરી રહેલી જણાય છે. તે શક્તિ પ્રતિ ગ્રેમ અને મનથી તેનું મરતક નયે છે અને તેને તે ગ્રેમથી પૂરે છે. શરીરનું સર્વોચ્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી તેના એક ખાસ તરીકે જાતીય જ્ઞાનનું કુદરતી અને કળાપૂર્ણ રચાન સમજાય છે. તેને પછોડી છૂટું પાડી તેનું જ્ઞાન લેવા જતાં, જ્ઞાન તો નહિ જ મળે પણ અનેક અનર્થોની સંભાવના ઉભી થશે. માટે જીવશાસ્ત્રનું અને ઇન્દ્રિયવિજ્ઞાનનું શાસ્ત્રીય અધ્યયન મદતરનું છે, તેમાં જ જાતીય જ્ઞાન સમાર્પ જાય છે.

જીવ સંબંધી સમગ્ર જ્ઞાનથી વિદ્યાર્થીને તેમાં કુતુહલ સાથે રસ પડે છે. જાતીય વિજ્ઞાનનો વિષય તેની સાથે સાથે હેડાય છે

ત્યારે વિદ્યાર્થી કે વિદ્યાર્થિની બહેનોને તેઓ જરાયે માનસ આધાર લાગતો નથી. કેળવણીના સિદ્ધાંત પ્રમાણે તેનું એક સમજ કારણ છે. શિક્ષણની પદ્ધતિમાં માનસશાસ્ત્રને ધ્યાનમાં લેતાં એક એવો સિદ્ધાંત નિરૂપાયેલો છે કે વિષયના રૂપરંગ ઉપરાંત તેની સૂક્ષ્મ રચના અને કાર્યનો અભ્યાસ કરવાનો હોય ત્યારે સાદી માહિતીથી ધોમે ધોમે સંકુચના-બરી માહિતી તરફ વિદ્યાર્થીને લઇ જવો, એટલે 'From simple to complex' ની પદ્ધતિ અંગીકાર કરવી. જીવશાસ્ત્રનો અભ્યાસ એ જ પદ્ધતિએ સંજ્ઞાનાથી અને કાર્યક્ષમતાથી થઈ શકે છે. આ પદ્ધતિથી નવસર્જનનો શરૂઆતની સાદી રીતો સાથે ટેવાનો ટેવતો વિદ્યાર્થી એવી રીતે આમળ કમચઃ વધે છે કે ધોમે ધોમે નવસર્જનના અભ્યાસમાં જાતિના અંગો, અવયવો, અને તેનો કાર્ય પદ્ધતિનાં વર્ણનોથી તેનું મન જરાયે આધાર અનુભવનું નથી, તેમાં સુશયિનો ભંગ પણ તેને લાગતો નથી. તે વસ્તુઓને વિદ્યાર્થી જ્ઞાનકષિતી જોનો થઈ જાય છે, તેમાં તેની ભોમકષિ હોતી જ નથી, તો ગળી શરમ કે અશ્લોકતાનો તેને ખ્યાલ પણ ક્યાંથી આવે ? અધ્યયનમાં તે સંપૂર્ણ સુરચિત જ અનુભવે છે.

જીવ સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં પ્રાણી તેમ જ વનસ્પતિ જીવો આત નાના હોય છે તેમનું નવસર્જન અસિંગી પદ્ધતિથી થાય છે. એક જીવના પોતાની મેળે બે કદકા થઈ, તે જ જાનના બે નવા જીવ બને છે. જીવો જેમ જેમ ઉત્કર્ષ થતા જાય છે તેમ તેમ તેમનું નવસર્જન સિંગી પદ્ધતિથી થાય છે. સિંગી પદ્ધતિમાં જીવના શરીર ઉપર કે અંદર રેત્રમંથિ અને અંડ મંથિની રચના થયેલી હોય છે. નરની રેત્રમંથિમાંથી રેત્રજીવો-ત્રીપંના જંતુઓ-(spermatozoa) પકવ થઈ, માદાની અંડમંથિમાં

પકવ થયેલા અંડને જર્મ મળે છે, અને તેનો જર્મ રચાય છે. તે જર્મનો વિકાસ થઈ તે જ જાતનું બચ્ચું જન્મે છે; આ લિંગી પદ્ધતિ છે. બહુકોષી પ્રાણીજીવ જનબ્યાણ (Hydra) થી આ લિંગી પદ્ધતિ શરૂ થાય છે. પરંતુ તે પહેલાના એકકોષી પ્રાણીજીવોની જાતના પાવડીઆ જીવ (Paramecium) માં નવ-સર્જનને અંગે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરવા આશ્લેષન (Conjugation) થાય છે. નવસર્જનમાં આશ્લેષના અંગની પ્રથમ માહિતી આપણને પાવડીઆ જીવમાંથી મળે છે. આશ્લેષન નવ-સર્જનનું એક સમજા અંગ છે એ આપણને દેડકાના જીવનમાંથી સમજાય છે. વળી ત્યાંથી નવસર્જનમાં મનના આવિર્ભાવ પણ પ્રત્યક્ષ થાય છે. આમ આશ્લેષન ક્રિયા અને સંભોગના જાતિ-અંગોની રચના જણાય છે. મનુષ્યમાં તો જાતિક્રિયા સાથે મેનનું પાસું વધારે મોડું અને જોરદાર બન્યું હોય છે, વળી હૃદયની ઉર્મિઓનું ખેલન પણ તે લીલામાં હૃદયનું આહ્વાદક સ્પંદન મચાવી જાય છે. સ્ત્રીપુરુષના હૃદયોને જોડી ભાવનાશાળી બનાવી અરસપરસ મારે તંત્રસાદ બર્ચો પ્રેમ અને ઉત્કટ લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરે છે. મનુષ્ય એની ખીલતી વાડીમાં આદર્શ રચી જીવનમાં દિવ્યતા તરફ વળતો જાય છે. દેનામાં ઉત્કટ થયેલી સંકુલ નવ-સર્જનની જીન્સી સહજ પ્રેરણા તેને પણ

કેપ્ટિમાં જ દબાવી દે છે, પરંતુ જો નવસર્જનની જાતીય પ્રવૃત્તિનો હેતુ, સમાજને સમજા, સુંદર અને શુદ્ધિશાળી તથા ભાવનાશીલ પ્રજા આપવાનો અને એ રીતે પોતાને અમર કરવાનો છે-એમ સમજે તો, તે ભાવનાથી આદર્શ જીવન જીવી પોતાની પ્રજા અને સમાજને જીવનની દિવ્યતા અર્પતો જાય છે.

સાદા એકકોષી જીવ એમીળાથી છેક મનુષ્ય સુધીમાં નવસર્જનની પદ્ધતિને અંગે પ્રથમ સાદી રચના અને ધોમે ધોમે પ્રવર્તતી સંકુલતા આપણે જોઈએ છીએ. પ્રથમ અલિંગી પદ્ધતિથી જીવન સાદું વિભાજન અને પછીથી લિંગી પદ્ધતિથી રેવ તથા અંડનો સંયોગ, ત્યાર પછી તે વધારે સંકુલ સંભોગોથી નરમાદાના અંગો, અને મેનસ વલણોથી આશ્લેષન અને રતિક્રિડા તથા હેવટે તેમાં હૃદયની ઉર્મિઓનું મિલન, એ બધી વસ્તુઓનું જ્ઞાન વિદ્યાર્થીને એવા ચિંતનશીલ બનાવી દે છે કે એક તરફથી તેને પોતાના જાતીય અંગો અને સ્વાસ્થ્યનું પૂરું જ્ઞાન અને જ્ઞાન થાય છે, અને બીજી તરફથી જીવનને અમર કરવાનો કામીઓ અને શીસ્તુરી તે જીવનમાં અનુભવી શકે છે. આવી રીતે જાતીય કેળવણી આપવાની પદ્ધતિ જ શાસ્ત્રીય કહેવાય છે-અણ્ણ છે, અને સૂચિ અને સૌજન્યનાં સુંદર તથા મંગળ દર્શન થાય છે.

(અનુસંધાન પૃ. ૩૯૦ ઉપરથી)

પ્રથમમાં ઉપરની નોંધ પર તે મંથના લેખક સર્જન કાર્તિકર લખે છે કે 'ઉપરની નોંધમાં નિર્દેશિત 'પવિત્ર તુલસી' તે સર્વસામાન્ય તુલસીનો છેડ અને 'બીજી તુલસી'નો જે નિર્દેશ છે તે તુલસીની એક જાત 'એસીમમ્ બેરીલીકમ્'.

એમ કહેવાય છે કે રશિયામાં તુલસીની એક એવી જાત થાય છે જેમાંથી કપુર નીકળે છે. આમ તુલસી એક પવિત્ર અને અનેક ગુણવાળી ઉપયોગી વસ્તુપતિ છે.

અમરો અને તકમરીઆ પણ તુલસીની જાતના છેડો છે. અમરાનાં પાનનો રસ કાઢીને કાન કુખતો હોય તો ટીપાં પાડવામાં આવે છે. અમરાના પાનને આસવવાથી તેમાંથી ઉચ્છતેલ નીકળે છે. આ તેલના અંશે તુલસીની સાથે થોડેક અંશે મળતા આવે છે. તકમરીઆ પણ જાતની પીતાથી ઠંડક થાય છે અને મરમ નકતુમાં ઠંડા પાણીમાં વપરાય છે. પણ પુરે પોને મારે ખૂબ તકમરીઆ પીતા એ સલાહકારક નથી.

તિ

ખડેનોને હાથે પૂજતો છોડ

તુલસી

શ્રી જયંતીલાલ દેવશંકર ઝોઝા
અમ. એસ. ડી.

ધર્મમાં તુલસી સૌથી પવિત્ર વનસ્પતિ ગણાય છે. અગાઉના વખતમાં હિંદુ ભરમાં લગભગ દરેક હિંદુના ઘરનાં આંગણમાં તુલસીનો છોડ જોવામાં આવતો. નવાં જન્મનાના પવનમાં આ રીત જ્ઞાતિ મળેલ છે. તુલસીના છોડની નિત્ય પૂજા કરવી એને તેની પ્રદક્ષિણા કરવી એવો દિંદુધર્મમાં નિયમિત થયેલ છે. જૂના ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખ છે કે, તુલસી માણસને વિપત્તીમાંથી બચાવે છે અને જે લોકો આ વનસ્પતિ ઉગાડે છે તેને તે પવિત્ર કરે છે અને સ્વર્ગ તરફ દોરી જાય છે. આદ્યજ્ઞે તુલસીને ભગવાન કૃષ્ણ અને વિષ્ણુને અર્પણ થયેલ પવિત્ર વનસ્પતિ તરીકે ગણે છે. પુરાણમાં એવી વાત છે કે, કૃષ્ણની પ્રિય આસના તુલસીનું વનસ્પતિમાં રૂપાંતર થયેલ છે. આથી દરેક હિંદુના ઘરમાં તે કુડામાં અમરબીજ જાળવવામાં આવે છે; તેને રોજ પાણી પાવામાં આવે છે અને કુટુંબના બધા માણસો તેનું નિત્ય પૂજન કરે છે. અત્યુચિત વાતાવરણમાં તુલસીનો છોડ સારી રીતે ઉગે છે. તેના કાણુ થડ તેમજ શાખામાંથી માળા મારે મણકા બનાવાય છે. ઉદ્દેવતાના નામજપ માટે માળાનો ઉપયોગ હિંદુસમાજમાં ગણીતો છે.

હિંદુઓનાં ધાર્મિક ગ્રંથ વૃત્તોમુદીમાં તુલસીલક્ષ્ણવત વિધિનો ઉલ્લેખ છે. આ વિધિમાં તુલસીના એક લાખ પાન એક પછી એક કૃષ્ણ ભગવાનને ચડાવવામાં આવે છે. પૂજન વિધિ કરનાર આ વૃત્તની પૂર્ણાદિતિ પર્વત ઉપવાસ કરે છે. નૈવેદ્ય વિધિમાં પ્રદેશ પાણીમાં આંગળી ભેળાને તે વડે જમીન પર એક ચોરસ આકૃતિ દોરવામાં આવે છે. પછી તે જમ્યા પર પિત્તળની યાળીમાં રંધિલું અન્ન ઉદ્દેવતા પાસે મૂકવામાં આવે છે. પૂજા કરનાર પછી આસન પર બેસે છે અને પોતાના જમણા હાથમાં તુલસીના બે પાન લઈ પોતાના ડાબા

હાથથી આંખો નીચે કરે છે, અને પાનને પાણીમાં ભેળે છે અને પછી એક પાન યાળીમાં અન્ન પર નાંખે છે અને બીજું પાન હાથની પાંચ લાક્ષણિક અંતિ કરીને દેવને ચડાવે છે. તુલસીવિવાદનો વિધિ દિંદુસમાજમાં ગણીતો છે. હિંદુઓમાં અરણ્યિકા વખતે પણ તુલસીના પાનનો ઉપયોગ થાય છે.

વળી, અગાઉના વખતમાં હિંદુમાં ન્યાય કચેરીઓમાં તુલસીના પાનનો ઉપયોગ સોમદિવિધિ માટે થતો. સરસ્વતમાં સોમદ લેનાર માણસના હાથની હથેળીમાં આદ્યજ્ઞ તુલસીના પાન મૂકે, પછી તે આદ્યજ્ઞ નહીં કરેલ સોમદિવિધિ બોલો જાય અને અંતે સોમદ લેનાર માણસ પોતાની હથેળીમાં મૂકેલાં પાન ગોંઠી મૂકી, ચાવીને ગળે લટારી જાય. આમ આ સોમદિવિધિ પૂરો થતો.

તુલસી સંસ્કૃતમાં તુલસી, ભારતી, દામ્યા, સુરસા, દેવદંડુમિ, કૃષ્ણમૂલા, વગેરે નામથી

ઓળખાય છે. હિંદીમાં તેને તુલસીવૃન્દા, વૃન્દા, અગર તુલસી કહે છે. બંગાળી અને મરાઠીમાં તે તુલસી નામથી જ ઓળખાય છે. અંગ્રેજીમાં તેને Holy Basil અથવા Sacred Basil કહે છે. તેનું લેટીન નામ Ocimum sanctum, Linn.

તુલસીની અનેક જાતો થાય છે. સરેદ તુલસી, કાળી તુલસી, રામ તુલસી વિગેરે. સરેદ તુલસી કરતાં કાળી તુલસી વધારે ગુણવાળી છે. રામતુલસી જંગલમાં ઉગે છે તેથી તેને વન-તુલસી અથવા રામતુલસી પણ કહે છે. જે જગ્યાએ તુલસી ઉગે છે તે જગ્યા પવિત્ર ગણાય છે. વળી, તુલસીનો છોડ ધરઅંગણમાં ઉગાડવાથી આસપાસની હવા સ્વચ્છ થાય છે અને માથુસોનું આરોગ્ય વધે છે. તુલસીના છોડ નર્મલ ઉગેલા હોય ત્યાં ઝુરી જીરમંતુઓ જતાં નથી એવી શ્રેષ્ઠમાન્યતા છે. તુલસીના ફૂલને માંજર કહે છે. તેમાં પાછળથી બી થાય છે. તુલસીના માંજર અને પાનનો ઉપયોગ દેવ-પૂજામાં થાય છે. તુલસીના છોડ હિંદુ ખરબા અને સિંધોનમાં થાય છે.

તુલસીમાં અનેક ઔષધીય ગુણો રહેલાં છે. તુલસીની વાસ ઉષ્ણ, મનઃજન સતેજ કરનાર અને જરા તીખી હોય છે. તુલસીનો ઔષધીય ઉપયોગ તાવ, ખાંસી, સ્નેહપ્રમ, અરુચિ, દાહ, વાતવિકાર, પિત્ત, વિષમનવર, રક્ત અતિસાર, બાળકની ઓકારી, દાદર અને ચામડીના બીજા દર્દો, વીંછી તેમજ સર્પદંશ, રતાંધળાપણું, શ્વાતળા, ધનુષીત, સોજા, આંખોનો કુખાવો, કાનમાંથી પડે વડેતું વિગેરે અનેક રોગો પર થાય છે. તુલસી અનેકરોગહર ઔષધિ છે. તુલસીના બી પાટીક ગણાય છે. તુલસીના પાનને વરાળ સાથે આસવવાથી હાથુ તેલ નીકળે છે. આ તેલ પર અન્વેષણ ચાલે છે. તેમાં ઉપયોગી અંશો આવેલાં છે.

વનસ્પતિસંગ્રહમાં તુલસીની અનેક જાતોનો

ઉલ્લેખ વનસ્પતિચિત્રોએ કરેલ છે. તેમાંની એક જાત 'મચ્છર વનસ્પતિ' (Mosquito plant) ના નામથી ઓળખાય છે. તેની હાજરીથી મચ્છર દૂર રહે છે. આ સંબંધમાં એક અંગ્રેજ વનસ્પતિવિદ્ સર જ્યોર્જ બર્ડવુડની સને ૧૯૦૪ માં લખાએલી, નોંધ જાણુવા જેવી છે:

‘મુંગઈમાં જ્યારે વીક્ટોરીઆ ગાર્ડન અને આદમન્ટ મ્યુઝીયમ રચાવામાં આવ્યા ત્યારે આ કામ માટે રાકવામાં આવેલા મચ્છરોને પહેલાં મચ્છરોનો એટલો બધો ત્રાસ હતો અને તેઓ મેલેરીઆ તાવથી એટલા બધા પીડાતા હતા કે હિંદુ કાર-ભારીની જલામથુ પરથી બગીચાની આખી હદ ઉપર ‘પવિત્ર તુલસી’ અને હાય ઉપર હતી તે બીજી તુલસીના છોડ ઉગાડવામાં આવ્યા. આમ કરવાથી મચ્છરોનો ઉપદ્રવ ઓછો થયો અને ત્યાં રહેતાં માણસો અને કામચલાઉ ધર કરી રહેલાં મચ્છરો-માંથી મેલેરીઆ તાવ સદંતર અદસ્ત થયો. આ પહેલાં મુંગઈના ટાપુ પર વીક્ટોરીઆ ગાર્ડનની જગ્યા મેલેરીઆના અત્યંત ઉપદ્રવવાળી જગ્યા ગણાતી. તે દિવસોમાં અત્યારનો મચ્છર-મેલેરીઆ-સિદ્ધાન્ત વિશે કોઈ જાણતું નહતું. હું યોતે મચ્છરો સામે રક્ષણ માટે હીરાબોળ (myrrah) વાપરતો. રાત્રે સૂતી વખતે પથારીમાં થોડું હીરાબોળ બાળ્યું હોય અથવા હીરાબોળનું થોડું ટીંચર છાંટવામાં આવ્યું હોય તો તેનો પથારી પાસે મચ્છરો કદી જતાં નહિ. જે દેરી લોકો વધારે તજ અથવા લાંબા વિગેરે તેઓના રાજના ખોરાકમાં લેતા હોય તેઓને મેલેરીઆ તાવ થયો હોય અથવા કોલેરાથી મૃત્યુ પામ્યા હોય એવું મારી જાણુમાં નથી.’

‘હિંદી ઔષધીય વનસ્પતિ’ નામના (અનુસંધાન પ્ર. ૩૮૮ નીચે)

આ પણ આદિ કવિની આપ-

દષ્ટિ પડેલ વડેથી કેવા સંનેગોમાં ઉતરીથી
કલ્પાએલી છે ? કલ્પ વાતાવરણ વચ્ચે સૌથી
પ્રથમ કવિતા પૃથ્વી ઉપર પ્રગટી ? જ્યોત રતા
આવે છે ત્યારે તમસા નદીને તીરે સ્થિર પગલે
ભગવાન વાદમીકિ ચાલ્યા આવતા નગરે પડે
છે. મધ્યાહ્ન સંધ્યા મારેતું રનાન એમનું
પ્રયોગન છે. સાથે છે એક બે શિષ્યો રનાન-
કર્મમાં સદાય આપના સાથે આવેલા. એકના
હાથમાં કલસ છે, બીજાએ નાદીને બદલવાનું
વસ્ત્ર લીધું છે. તરસ્યાઓની તરસ છિપાવવા,
સંતપ્તોના અંગો શિતળ કરવા નદીનો પ્રવાહ
નગર સામે વહી રહ્યો છે. નયન સામે નિહરી
રહેલાં જળચર પક્ષીઓ એવું પ્રભોદભર ચિત્ર
રચી રહ્યાં છે કે સહસ્ર જોનારાનું ચિત્ર થુંક
હો કે આ સૃષ્ટિ સુદર હો ! પ્રદેશનો એકેએક
અંશ સુંદરતાનો સ્વર પ્રગટાવીને સંવાદી સમ-
ણીપતાનું નિર્માણ કરી રહ્યો દેખાય છે. સૌંદર્યની
માદક અસર તો કિંમત મેં થતું આ કોંચનું
જોડું તો જુઓ ! સહસ્રા આ તીર ક્યાંથી
આવ્યું ? પ્રકૃતિની સર્વતા બાપી સંવાદિ-
તાનો પ્રદાર ઠાણે ક્યો ? આ પછે હો
ઓઓ ગોઝારો નિષાદ. એણે છાંડેલા તીરથી
એક-પક્ષી બિચાઈ ઢળી પડ્યું. કુદરતના રૂપ
વિસ્તારને સમભાવીપણે નિરખી રહેલાં વાદમી-
કિનાં ચક્ષુઓ શોકથી બરાઈ ગયાં; બીજી પગ
એમ રાંધ બગુકર્યો. શ્લોકનું સ્વરૂપ થામીને
મુખમાંથી શોક કાવ્યમાં પરિણમેલો પ્રગટ
થયો. આ કાવ્યનું પ્રાગટ્ય સ્વયંબુ સ્વભાવે
સ્વયં અભિનંદન અને અપિ જન્મતા આદિ-
કવિ થયા. વિરંગીની આગાથી રામાયણ રચાયું.
આમ નદીને તીરે કવિતા છે. નદીનું રનાન
એ કેવળ શરીરશુદ્ધિની ક્રિયા નથી. એ તો
છે સાથે સાથે નિસર્ગની સુંદરતા સાથે એક-
રસ થવાનો અનુપમ દાવો. હંડા દેશના
નિવાસીઓ બિચારા એનાથી બહુવા વચ્ચે જ

ગુર્જર નારીની

ગીત-સમૃદ્ધિ

લેખક :

શ્રી. સવાઇસાલ ઈ. પંડ્યા

રહેવાના. આપણી તો જીવો કે વૃન્ધારી
કન્યાઓ ઠાણ વત અથવા પવને દહાડે રોળે
મગી સમૃદ્ધતાન કરવા ગામ બહાર જળા-
શયે જ જવાની. ધેર રનાનવિધિ પનાવવામાં
એક વ્યક્તિગત કાર્ય આરોપાય છે;
બહાર જળાશયે જઇને નદાનારંભો સમાન
રસવાળાં જનો સાથે સંબંધવનનો સમુદ્દાસ
અનુભવે છે. નદી તીરે નદાનારો માનવી
પ્રકૃતિમાનાનો જ્યોતો ખુલ્લાનો પોતાનો વિશુ
તરીકેનો અધિકાર જાણે બોગવે છે. વિકસેથી
રસદિપ્તિવાળાં ને વિવિધ આયોગ્યનવાળાં ત્યાંનાં
ચિત્રો વૃત્તિ આપે છે. ક્યારેક નદીનદ્રવાસિની
માનવ સંસ્કૃતિનો સર્મ એમાંથી નગરમાં
આવે છે. ધર આંગણે જોડીને રનાન પનાવવા
આપને ય નદીરનાનનો મહિમા અંતરમાં
વસી રહેના હશે. ત્યારે જ એ ડાલ લોટો
લહને ધરમાં પોતાને માથે અભિષેક કરતાં
કરતાં નર્મદે સિંધુ કાવેરી ગોદાવરી સસ્ત્ર-
તીને યાદ કર્યા વગર પોતાનું નદાનું પૂજું
થયું નથી માનતો.

નદીનાં આવાં ઠાણ અદ્ભુત આકર્ષણથી
એવાએલા રાધાજી ઠાઈ રમણીય દિવસે પ્રકૃતિને

ખોળે જળકીડાનો દહાવો લેવા યમુનાજીના દાસ નામના ગુજરાતી કવિએ ગાયો છે. કાઠી જળમાં નહાવા ગયાં છે. ત્યાં ગોપી જનોની મધોદારીશ્વ ગુજરાતી કવિએ પ્રસંગને પોતાની લીલા વિસ્તરે ત્યાં ગોપીએન પદ્મમતી દામરી મૌલિક દરપના વડે સુંદર ઉદાવ આપી ગયો અચૂક રહેવાનો. એવા એક પ્રસંગને ગોવિંદ - છે. એ ગીતનો નમૂનો આપણે જોઈએ.

હાર

હો સજની આલોને નાથે, આપણુ શુભુરે ગોવિંદ હરિના ગાયે. હો સજની-
એક ગોકુલની મંજનારી રે. લાખુ લાખુ તણી હુઠારી રે;
પેઘાં ચરણા ચોળી ચીર ઉભી જળ રે જમુનાજીને તીર; હો સજની-
એના આજ્રણનો નહીં પાર રે મહીં મળીયો એકાવળ હાર રે,
સરવે સખીઓ મળીને ન્હાય એમને અંગે હરખ ન માય. હો સજની-
હરિ ઉભા છે જમનાને કંઠે રે નારી ન્હાતાં દીઠી જહુનાથ રે,
હરિએ પોપટનો વેશ કીધો પછી હાર રાધાજીનો લીધો. હો સજની-
હાર હરણ્યો આંખલિયાની ડાળેરે ખાળે ઉભા શ્રી ગોપાળ રે;
જળકીડા કરીને નીસરીઆં પછે આજ્રણુ અંગે ધંરીઆં, હો સજની-
રાધા કરતાં તે આઘ્યાં હાંસી રે આજ્રણુ જોયાં તે તપાસી રે;
તપાસ્યા સોળે શણગાર નવ દીઠો એકાવળ હાર. હો સજની-
સખી સખી મળીને પૂછે રે હાર ગયો તે કારણુ શું છે રે;
સરવે સખીઓ મળીને સમ ખાય પછી રાધાને ચિંતા થાય. હો સજની-
એક સખી રે બોલારાધા પ્રત્યે રે હાર હરિએ લીધો મારી શરતેર;
નારી આદ્યાં પ્રભુજીની પાસે હવે શુભુરે ગોવિંદ હરિના ગાયો. હો સજની-

(૨)

છમીલાજી આપોને હાર અમારો અમને આવે હરોસો તમારો. છમીલાજી-
નારી કેરાં તે પરમ વચન રે એમ બોલ્યા છે જગજીવન રે,
એમ કહીને ભુદરજી ખીજ્યા ચોરી કરે એ તો નર જીવ. છમીલાજી-
સારા ગોકુલમાં ચોરી કરો છો રે મંજનારીની પુઠે કરો છો રે,
તુને લંપટને કોણુ ધીરે નહીં રહેવા દઉં જમનાને તીરે. છમીલાજી-
રાધા કે છે કે આપ વિચારો રે ચોરી કરતાં ગયો જનવારો રે,
તું તો જનવારોનો જૂઠો હાર આપ્યા વના નહીં છૂટો. છમીલાજી-
તેં તો વનવન ચારી ગાય રે તારૂં ગોવાળીપણુ નવ જાય રે.
તું તો મહી રે માખણનો ચોર ચાચો વનરા તે વનનાં ઢાર. છમીલાજી-
રાધા કેરાં તે મરમ વચન રે સુણી બોલ્યા જગજીવન રે;
નથી બીતો ગોવિંદનો સ્વામી એમ બોલ્યા અંતરજમી. છમીલાજી-

(૩)

ઓ રાધા જૂઠી નાર ઠગારી
નારી નહીંઓનાં નીર મગાવો રે
તે જો પૂછે તીરથનાં પાંચી
ચાર ગજની તે ચ્યારી ગળાવો રે
પગ પરસીને નીસડું બહાર
એક દોરો તે કુંભ મગાવો રે
સરવે દેખે સહેલીને સાચ
ધીરજ પતીજ કરતાં હું ચૂકું રે
નથી બીતો ગોવિંદાનો સ્વામી

ધૂતવાને ચ્યારી છું ધૂતારી, ઓ રાધા-
સહુ દેખતાં મુજને પાઓ રે,
હાર આપું તતક્ષણ આણી. ઓ રાધા-
તેની મધ્યે તે અગ્નિ ધખાવો રે,
જો ચૂકું તો આપું હાર. ઓ રાધા-
માંહી મોટો મણીધર મેલાવો રે,
હું આહું જમણે હાથ. ઓ રાધા-
હાર હેલામાં આણીને મૂકું રે;
પછી રાધા બોલી શીશ નામી. ઓ રાધા-

(૪)

બુદરજી ભૂલાં શીદને ભમાવો
સહુ તીર્થ તમારી કાયાં રે
તારાં પ્રાકમ સરવે જાણે
મંદ્રાચળનો રવેયો કીધો રે
વિષ્ણુ નાગને નેતરે તાવ્યા
કાળીનાગ તે નાંચ્યો કાળા રે
હું તો જાણું તમારી વાતો
પ્રભુ દાવાનળ તમે પીધો રે
પ્રભુ પાવક નહીં પરજાણે રે
પ્રભુ પાવક કેઈ પેરે જલયો ?
પ્રભુ રાઠ તે શીદને વધારો રે
હક મેલોને હરજી હકીલાં,

હાર મૂક્યો હોય ત્યાથી લાવો, બુદરજી-
કોણુ ફલે જ્યોદ્ધાના જ્વલા રે,
તેને વેદ પુરાણ વખાણે. બુદરજી-
રતનાગર મધન કીધો રે,
ત્યારે વિષ્ણુના બે શે નાવ્યા ? બુદરજી-
વિષ્ણુતણી (તે) નાખી જ્વાળારે,
વિકૃત મેલો વાદ્યાની વાતો. બુદરજી-
સહુ દેખતાં પસલીમાં લીધો રે,
હાર આખ્યા વિના નહીં ચાલેરે.
હાર આપો મારો જીવ તલસે. બુદરજી-
હાર ઈજતે આપોને અમારો રે
ગોવિંદના સ્વામી રસીલાં. બુદરજી-

(૫)

રસીલાં રસમાં રહ્યા છો છુડી
રસે રીઝ્યા શ્રી વૈકુંઠનાથ રે
રીઝ્યા રીઝ્યા શ્રી વનમાળી
રાધા રૂપે તે દીસે રૂડી રે
રસે રીઝ્યાં રાધા રાણી
મધ્યે રાધે કિશોર કિશોરી રે
હરિએ રમવાનો રસ ધાપ્યો
હાર ગાયો જે નર ને નારી રે
હરિએ પ્રેમીને રસ પાપ્યો

રંગ રેલ તણી છોળ ઉડી. રસીલા-
હરિએ જાણ્યો રાધાજીનો હાથ રે,
રાધા સાથે લીધી કરતાળી. રસીલા-
ખળકે કંકણ ને વળી ચૂડી રે,
ધન્ય ધન્ય શ્રી પુરૂષ પુરાણી. રસીલા-
શ્યામ શ્યામના ને રાધા ગોરી રે,
પછી હાર રાધાનો આપ્યો. રસીલા-
તેને કૃપા કરે મોરારી રે,
હાર ગો વિંદ દાંડે ગાયો. રસીલા-

છિપ્તુમાણ તણી દુધારી સખીઓ સાથે
 યમુનાજીના નીરમાં નહાવાન્યય છે. સુંદર વસ્ત્રો
 ધારણ કર્યાં છે. અનેક આભૂષણ અંગે-ઓપી
 રહ્યાં છે. એમાં અમૂલ્ય એકાવળ હાર પણ છે.
 વસ્ત્ર-અલંકારો કઠિ ઉભેલા હરિએ એ જોયું,
 પોપટનો વેશ લક્ષને રાધાજીનો હાર લઈ લીધો,
 ભરવી દીધો એક આંખાની ડાળે અને પછી
 કોતુક જોવા પાળે જઈને ઉભા રહ્યાં. હસતાં
 રમતાં રાધાજી જળની બહાર આવ્યાં, સોળે
 શણગાર તપાસવા માંડ્યાં, તો એકાવળ હાર
 ન મળે. જામરો કોલાહલ મચી ગયો. અંદરે-
 અંદર પૂછપરછ ચાલી. સમ ખાતા ખવરાવવા
 સુધી વાત પહોંચી. રાધા ચિંતામગ્ન થઈ ગયાં
 ત્યારે એક ચકોર સખી બોલી ઉઠો: “મારું
 ખરીખર ખ્યાન છે કે હાર હરિએ જ લીધો
 છે.” એટલે સો નારીઓ ઉપડી પ્રભુ પાસે
 અને ગોવિંદદાસને હરિના શુભ ગાવાની
 તક મળી.

“અમને વહેમ તમારો જ આવે છે
 હખિલાજી, અમારો હાર આપી દો.” માથે
 આજ એકાદાનારાં મર્મજેદક વચનો સાંભળી
 બુદ્ધજી ખીજ્યા અને બોલ્યા કે ‘ચોરી કરે
 એ નર બીજા, અમે નહિ.’ રાધાજી એમ કયાં
 સહેલાઈથી જતા કરે એવાં હતાં ! ‘કેમ વળી
 આખાં ગોકુળમાં ચોરી કરો છો, મજનારીની
 પાછળ ભટક્યા કરો છો ! લંપટનો વિશ્વાસ
 ઠાણ કરે ? પણ આ રથળ બીજું છે હો !
 જમનાને તીરે રહેવું ભારે થઈ પડશે. મારે
 વિચાર કરો. આખો જનપાશે ચોરી કરી છે,
 જૂઠપણું આચર્યું છે પણ મારો હાર આપ્યા
 વિના છૂટકો નથી.’ એમ ટોર ચાચાંનાં, માખણ
 ચોપીનાં ઘણાં મેણાં દીધાં ત્યારે કૃષ્ણે જવાબ
 દીધો કે ‘શ્રાવે તે-કરો. ગોવિંદાનો સ્વામી
 બીજો નથી.’

પોતે-પણુ સામે એવો જ હજમયો વાદ
 માંડ્યો. ‘જૂડી ઠગારી નાચે રાધા, તીર્થની

અગ્નિની સાપની એવી ગમે તે પરીક્ષા કરાવે.
 એમાં હું પાર ઉતરીશ. એમાં ચૂકું તો રમત
 માત્રમાં હાર આપી આપું. ગોવિંદમાત્રનો
 સ્વામી બીજો નથી.’ રાધા સમજી ગયાં કે
 જેર કયે અહીં અર્થ નહિ સરે તેથી શીઘ્ર-
 નામીને બોલ્યાં:

‘તીર્થ, અગ્નિ નામ તમને શું કેરી શો !
 તમારાં પરાક્રમ તો વેદ અને પુરાણોએ વખા-
 ન્યાં છે. મારો જીવ હાર મારે તકસી રહ્યો છે.
 ગોવિંદાના રસીલા સ્વામી, હક મેલી લો અને
 કહ્યો વધામો વિના આખરેજેર હાર
 આપી દો.’

એ શબ્દોથી કૃષ્ણ રીઝી ગયા. રાધા-
 જીનો હાથ જાલ્યો. સખીઓની સંગાતે રાસ
 શરૂ થયો. પરંપર સૌ રસમગ્ન થયાં. રમરાત્રી
 રસ ચાખ્યા પછી હરિએ રાધાજીનો હાર
 આપ્યો. જે નરનારી આ હાર ગાશે એની ઉપર
 મુરારિ કૃપા કરશે. હરિએ પ્રમીજનેને રસ
 પાચો છે અને ગોવિંદદાસે હાર ગાયો છે.

આ મગ્નનું ગીત ભાવિક સ્રીઓ હજી
 મતને દડાડે નદીએ સ્નાન કરવા જતાં આવતાં
 ગાય છે. ગીત સુકુમાર એમ ન કહેવાય.
 સારી રીતે તીખા શબ્દોની આપ લે એમાં
 થઈ છે. જતાં કવિની રસવૃત્તિની વિશિષ્ટતા
 એમાં એક રીતે પ્રગટ થઈ છે. સંસ્કૃત કવિ-
 ઓની પરંપરાને અનુસરોને ઉદામ શૃંગારભણાં
 ચિત્રો અહીં આલેખાયાં નથી. સ્નાનમગ્ન
 ગોપીજનોનાં વસ્ત્રવરણ કરવાને બદલે મર્મજેદ-
 શીલ શુદ્ધર કવિનો કૃષ્ણ પોપટ જતીને
 રાધાજીનો માત્ર હાર જ હરી લેતો આલે-
 ખાયો છે. સાચકંબૂધા કરવા પરંપર સૌજન્ય
 ખાતી સખીઓ, એમાં પણ નદાવાનો દેહો
 લેતાં લેતાં એ કઠે ઉભેલો પેલો તોફાની કનૈયો
 શી પેરવી કરી રહ્યો છે એની શરત રાખી
 શકવી અચરહાર સખી, ખીલકુલ દયાવા વિના
 રસીખોર મુવાન પાસેથી પોતાનો અલંકાર

પ્રશ્ન : તમે કહો છો કે 'ધરની શોખા, વ્યવસ્થા અને સુધડતા એ હરેક સરકારી સ્ત્રીની હથોટીની વાત છે. આતું શુદ્ધ ધરમાં રહે તેમાં, સ્ત્રીની સરકારીતાની તેમજ તેની સામાજિક તાલીમની કસોટી છે.'

વાત ખરીબર છે, પણ હોકાસંજો કેમે ક્યાં વોર્ધા ન રહે અને ધરની શોખાને ધૂળ ધાણી કરે તે હકીકતથી તમે પણ અગમ્ય તો નથી જ. શુદ્ધિ આપો દિવસ ધરને સમુનમું ક્યાં જ કરે, તોય હોકાસંજી અગતીતરાઈ આડે ધરનું દેકાણું ન પડે.

મારી જ વાત તમને હું. ધરમાં એક ખંડ દિવાનખાના તરીકે, કાઠ આવે જાય ત્યારે ખેસયા ઉકવાનો રાખેલો છે. એક બે સારા પાથરણા અને સાદાં એવાં ટેબલ ધુરશીના ખેએક સેટ તેમજ એકાદ સોફાનો સેટ દિવાનખાનામાં રાખેલ છે. આટલું સુધઃ અને સાદું રાખવા માટે પણ મારે બારે કાળજી રાખવી પડે છે. -દિવાનખાનામાં બાળકોને જવા જ ન દેવાં એવું કેમ થાય ? ગોઠવું કારણું હોય તે ઉધુંમિસું કરી નાખે ને ખડારથી આવીને એમને એમ ધૂળ-કાદવથી ખરડાયેલા પગ લઈને દિવાનખાનાને ચીતરી નાખે છે ત્યારે તો મનને થઈ જાય છે કે, બાળકોને પગ મૂકવા ન દઉં ! બારણે પગલુંકડું મૂકું જ છે, પણ લૂંછવાની ભાંજગડ કાણુ કરે ! એ તો એમને એમ અંદર ચાંલ્યા આવે.

(સામેથી ચાલુ)

અધડીને પાછો કઠાવવાની તાકાતવાળા તેજસ્વી રાધા એ સૌ પ્રાણુવંતી યુગરાતણી બનીને આપણી કલ્પના અત્યુ સામે તરો રહે છે. એમને લેઈને કાણુ કહી શકે કે નારી જ્યાં એકી છે ? એ તો પૂરેપૂરી પુરુષ સમેતવડી છે. અને યુગને પછ કમ નથી ચીનચોં કવિએ. સામે અધડનાર સુંદરો છે એમ બાણીને પોચા બની જવાનું એણે ધોરણ રાખ્યું નથી. સમા-

મિ-બાબુના

કોલેજ

સુભાષ ચંદ્રબોષ

• • •

ટેબલ પર પુસ્તકો ગોઠવ્યાં હોય, ત્રિપાદ પર ફૂલદાની મૂકી હોય તેને ય અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખે. દિવાનખાનું ય તેમને મન ખેલવા કુદવાનો અખાડો ! ધણું ય કહ્યું હોય, સમગ્રવ્યાં હોય કે આખાં ખેસજો, ને સોમ કરજો પણ એ તો

નતાની ભૂમિકા ઉપર ઉભા રહી એણે મુઠ્ઠા આપ્યું છે. હેવટે જીવન અધડાઓથી વિશેષ -કંઈક કમનીય માણુવાનું-છે એમ બતાવવા અને મધુર રસ વડે નાટકની સમાપ્તિ કરવા રાસ રમવાનો રસ હરિએ આપ્યો અખાડ્યો છે. અત જમાનાની યુગરાતણીનાં મત નીરસ નહોતાં, રનાન ગાનથી આપતા ઉત્સાહ જેવાં હતાં. નવા યુગમાં પણ જીવનદશની શાખા પ્રજાખાઓ ગાનનાં વિદગો વિનાની ન હજો.

બગવાન એના એ. થોડીવાર પહેલાં જ વાળા સાફ કરીને પાથરેલાં પાથરણાં ધૂળધૂળ થઈ જાય અને ગોઠવેલું અસ્તવ્યસ્ત બની જાય એ કેમ કરીને નબાળી શકાય ?

ધરની શોભાની જવાબદારી બિચારી ગૃહિણીએ વહેવાની ! બાળકોને એકદૂદ આડે બગાડી ગેલવાનો અધિકાર ! આમ તે કેમ પોપાય ? સખત થઈને દિવાનખાનામાં જ પેસવાં ન દઈ એમ મનને યાચ પણ ખરું. બાળકોના બાપુ કહેશે કે દિવાનખાનાને બોમવવાનો અધિકાર બાળકોને પણ મોટરો જેટલો જ છે ! મને એ વાત તો સમજાય છે, પણ આ અવ્યવસ્થા કરી મૂકે છે તેને કેમ ટાળવી ?

જવાબ : તમારા જેવી મૂંઝવણ ધણીની છે. તમે જે વ્યવસ્થા અને સુધકતા ઉભી કરો તેને અસ્તવ્યસ્ત મોઢ કરી નાંખે તે માટે તમારા હિલમાં કચવાટ ચાપ એ સમજી શકામ છે. એ નબાળી ન લેવાય એમ તમે કહો છો તે પણ ખરાબર છે. પણ બાળકોની એ ગેરવ્યવસ્થા સામે કે તમે જેને બાળવીતરાઈ કહો છો તે સામે તમારા હિંદમાં જે પ્રતિકાર ઉઠે છે તે સ્વસ્થપણે વિચારવા જેલુ છે,

તમે કહી તે હપ્તકર્તાથી જ ફલિત થતી બાબતો જ આ મૂંઝવણો હોય લાગી શકે તેમ છે. પ્રથમ તો એ કે, કેવળ તમે પોતે કાળજી લઈને બધું ગોઠવો, સંભાળો કે સાફ-સૂક કચે રાખો તે વાતમાં બાળકને દિરસો ક્યાં ? તમે જે કાર્યમાં જતનો રસ કેળવ્યો છે તે વાતમાં બાળકને રસ ન ઉપજ્યો હોય તો તેમાં તેમને જવાબદાર કેમ માની શકાય ? દિવાનખાનાની શોભા કે વ્યવસ્થા એ તમારા રસસ્વાદની વાત બની. એ રસસ્વાદનાં ભાગી તમે બાળકને બનાવશો તે વધીએ એની ગોઠવણમાં અને સંભાળમાં તેમના રસ જાગત યશે. શોભા કરવી અને જાળવવી એ મોટરોઆના રસની અને જવાબદારીની વાત ધરમાં ગણાઈ

છે. બાળકને એ શોભામાં જતનો રસ નથી. ઉલટાનું એ શોભામાં અંતરાયરૂપ ગણીને તેમનાં દિવાનખાનાના બોમવટાના હક્ક પર તરાપ પડે છે ! એટલે આપણે તેમનો ધરની દરમોઢ પરિસ્થિતિ કે પ્રવૃત્તિમાં દિરસો રાખીને તેમને સાથે જ રાખીએ તો તેમને સુન્દર સદકાર મળશે અને તેમને એમાંથી જીવનની સરસ તાલીમ મળશે.

ધરમાં પગ લૂંછીને આવવાની ટેવ કે યચારવાને વસ્તુઓ મૂકવા લેવાની ટેવ સારા એવા મદાવરા પછી કેળવાય છે. એ આવત કેળવાતાં ટેટલીય ધીરજ જોઈશે. બાળક એ વાતમાં જુઓ કરી કરીને તેની ટેવ સિદ્ધ કરશે એ વાતમાં જે આપણે વિશ્વાસ ન મૂકી શકીએ અને બાળક જૂલ કરે કે ક્રોડે ટાંકીએ કે વઢીએ તો જીવનમાં અમત્યની એવી આ ટેવ કેળવાવાનો સંભવ જ નથી.

(સીરમ આલુ)

વડોદરાના મદારાજના નવી રાણી શ્રી. રીનાદેવીને પરદેશમાં લોકચાદના ને આકર્ષણ મેળવવાના ને અખબારી પ્રસિદ્ધિ કરાવવાના હેતુ જાણ્યા છે. આ અંગે અમેરિકાના મોટા અખબારનવેશો વડોદરાની મુલાકાને આવ્યા હતા અને રાત્રેના વૈભવવિશાસ વગેરેની નોંધ કરી બધાનું જાણવા મળે છે.

*

સરેરાશ અમેરિકન પુરુષ ૫ ફૂટ ૬ ઇંચ (૧૬૫ સેન્ટીમીટર) જીંવો હોય છે; વયન ૧૫૮ રતલ (૭૨ કિલોગ્રામ) હોય છે. તેઓ વાર તકેવારે જીગર રમે છે. પુરોગામીયો તો બામ તો રયામવર્ણી સ્ત્રીઓને જ પરાંક કરે છે. સાત ફૂટ જેટલા પુરુષો જ ગીરંગનાઓ તરફ દોળે છે. બાકીનાઓ તો ' રેડ હેડ ' તરફ જ ગોઠે છે.

(દેવી દેવતાઓનાં ગીત)

૧ આલર

ઐંધર જગ્યાં દેવી-દેવતા

ધરતી જગ્યા વાસગ નાગ

આલર તો વાછ રાજ રામ કી.

મંડપ મેં કાળી માતા જગ્યા

પુરી મેં જગનાથ બાબો જગ્યા

બંગલે મેં હજીમાન બાબો જગ્યા

પરી'ડે મેં પિતર દેવતા જગ્યા.

મિંદર મેં સતી માતા જગ્યા

મઠ મેં ભેડુ બાબો જગ્યા

પહાડાં મેં બદરીનાથ જગ્યા

પરખત મેં માલકેત જગ્યા.

જાહે પોઠ વસે સરરાય

આલર તો વાછ રાજ રામ કી.

ઊઠો, મહારા રાજન, દાન લો

મારે હુઆ છે ધરમ કી રાત

આલર તો વાછ રાજ રામ કી.

ચારે બાહર ગાવે કાપડી

ચારે બીતર ગાવે ગીત

આલર વાછ રાજ રામ કી.

કાપડીયાં ને કાપડાં

ગીત વાળ્યાંને ચૂનડ ઓઢાય

આલર વાછ રાજ રામ કી.

આકાશમાં દેવી-દેવતા જગ્યા. ધરતીમાં

વાસુદે નાગ જગ્યા. સંસારના રાજ જગ-

વાનની આરતી થવા માંડીઃ એમની આલર

બજ રહી છે.

નિજ મંડપમાં કાલીમાતા જગ્યા. જગ-

નાથપુરીમાં જગનાથ બાબા જગ્યા. બંગલામાં

હેનુમાન બાબો જગ્યા. પાણીઆરામાં પિત્રદેવ

જગ્યા. મિંદરમાં સતીમાતા જગ્યા. મઠમાં

ભૈરવ બાબો જગ્યા. પહાડોમાં બદરીનાથ

જગ્યા. પર્વતવાસી માલકેત* પણ પોતાના

રાજસ્થાની

લોકગીતો

: સંપાદક :

શ્રી. રમણિકલાલ કિશનલાલ મહેતા

*

પર્વતમાં જગી થયા, જેમની પીઠ પાછળ
*સરરાયમાતાનો વાસ છે.

માનારીઓ ધરના માલીકને કહે છે : હે
રાજન, સઘળાં દેવી-દેવતાઓ પોત-પોતાનાં
સ્થાનોમાં જગી ઊઠ્યાં છે, અને ભગવાનની
આરતી થવા લાગી છે. તમે પણ ઊઠો અને
દાન આપો, કારણ કે તમારે ત્યાં મંજલ-
રાત્રિનાં પગરણ-થયાં છે. તમારા ધરની બદાર, બારણું, વાથકો ગુણમાન કરી રહ્યાં છે, અંદર
અમે ગીતમાનારીઓ ગીતો ગાઈએ છીએ.
વાથકોને વઢોનું દાન આપો, અને ગીતમાના-
રીઓને ચુંદડી ઓઢાડો.

હવે વગેરે મંગલ ઉત્સવોના પ્રસંગે સ્ત્રીઓ
આખી રાત જાગત રહીને ગીતો ગાય છે.
આ જાગરણને " રાત્રિગંગા " કહે છે. આ
ગીત પણ રાત્રિગંગાનું છે. પ્રજાતના સમયે
જાગવાનો વખત થાય છે ત્યારે આ ગીત
ગવાય છે.

૨ બાલાજી

કુણ ચિણાથો, ઓ બાલાજી, ચારે દેવરો જ ?

કુણ દિરાયો મજ-નીમ ?

બાબા બજરંગજી રો બંગલો હદ વણ્યો.

રામજી ચિણાથો મહારો દેવરો

સેવર્મ દિરાયો મજ-નીમ

બાબા બજરંગજી રો બંગલો હદ વણ્યો.

જાતણુ આરે ચારે કુળવદ્

ગોદ ઝડૂલા જ પૂત

બાબા બજરંગજી રો બંગલો હદ વણ્યો.

જાળ તો આવે ધારે દૂર કે
સાવળિયા મોટયાર

બાબા બજરંગજી રો બંગસો હૃદ વણ્યો.

ચઢે-ચઢાવે ધારે ચૂરમે

રોક રૂપગિયા રી ભેંટ

બાબા બજરંગજી રો બંગસો હૃદ વણ્યો.

લાલ-લંગોટા તિલક સિંદૂર કે

ઝેડા બજરંગ આસણુ ઢાળ

બાબા બજરંગજી રો બંગસો હૃદ વણ્યો.

વાગ વિધૂરયા, લંકા દળમળી

સારચા રાજ રામચંદ્ર કે કામ

બાબા બજરંગજી રો બંગસો હૃદ વણ્યો.

ધન માતા અંજની કી કૂખ

જિણુ જ્યો હણુપંત પૂત

બાબા બજરંગજી રો બંગસો હૃદ વણ્યો.

બાબા બજરંગજી રો બંગસો બહુ જ સુંદર
છે. બાલાજીના આ મંદિરને કોણે બંધાવ્યું ?

અને કોણે એનો પાયો નખાવ્યો ?

રાજજીએ બાલાજીનું આ મંદિર બંધાવ્યું
અને એમના ભક્તોએ એનો પાયો ખોદાવ્યો.

કુલવંદુઓ ગોદમાં પુરોતો લઇને “ઝડ-
લાની જાત” આપવાને માટે આવે છે. અનેક
પુરુષો પણ દૂરદૂરથી જાત આપવાને માટે
આવે છે. તેઓ સી ચૂરમું અને રોકડા રૂપે-
યાની ભેટ ચઢાવે છે.

બાબા બજરંગજીની મૂર્તિ કેટલી બધી છે.
કંમરે લાલ લંગોટ અને કપાળમાં સિંદૂર

● “ઝડલા એક પ્રકારનો ઘૂંટનનો વિધિ.
સોથી પ્રથમ પહેલીજ વાર દેવતાની સન્મુખે
બાળકોનાં વાળ હટારવામાં આવે છે નાની કંમરે
બાળકને વાળ હટારાવવા માટે દેવતા આજળ ન
લઈ જઈ સઘાય, તો વાળ ઘેર હટારાવવામાં આવે
છે, પાંદું વચમાં વાળની લઠ-ચોટલીના રૂપમાં
રાખવામાં આવે છે. અને “અદલાચોટલી” કહે છે.
અનુકૂળ પ્રસંગે પણ એ દેવમંદિરમાં હટારાવ-
વામાં આવે છે.

તિલક છે. બાબા બજરંગ આસન જમાવીને
બેઠા છે.

પોતાના અલ્પચર્ચના પ્રતાપે બજરંગે
રાવણની અશોકવાટિકાને છિન્ન બિન્ન કરી
નાંખી હતી અને રામચંદ્રજીનું કામ સિદ્ધ
કયું હતું.

માતા અંજનીની કૂખને ધન્ય છે, જેણે
હનુમાન સરિખા પરાક્રમી પુત્રને જન્મ આપ્યો,
(હે બાબા બજરંગ, અમારી કૂખે ઉત્પન્ન
થયેલો પુત્ર પણ એવો જ વીર, પરાક્રમી
અને અલ્પચર્ચના બળવાળો હોતો !)

આ ગીત * જાતની વખતે ગવાય છે.

૩ ભેંટ

ભેંટ, અંચે સે ધોરે ધારો દેવરો

ભેંટ, ધળ એ ફરફે અસમાન

સેવગાં કી, ઓ બાબા, ભલી કરો.

ભેંટ, ચરચાજી લાલ સિંદૂર સૂ

ધૂપ રહી મરણાય.

સેવગાં કી ઓ બાબા, ભલી કરો.

સોને કે છતર, બાબા, હાવિરો

ચાંદી કે વણ્યા. એ કિંવાડ

સેવગાં કી ઓ બાબા, ભલી કરો.

● જાત-એની હતપતિ યાત્રામાંથી થઇ છે.
એનો અર્થ દેવની પૂજાને જાત એવો વાચ્ય છે.
કોઈ ઈચ્છા-મનોહામનાની સિદ્ધિ અથવા દેવતાની
માનતા રાખવી એને “જાત જાલવી” એમ કહે
છે. કાચની સિદ્ધિ થયા પછી માનતા રાખનાર
વ્યક્તિ દેવતા સ્થાને જઈને ધામધૂમ પૂર્વક પૂજ
કરે છે એને “જાત દેવી” કહે છે. મોટે ભાગે
સંતાન પ્રાપ્તિને માટે હનુમાનજી વગેરેની માનતા
રાખવામાં આવે છે; અને પુત્રની પ્રાપ્તિ થયા
બાદ એ માનતાની મૂર્તિ કરવામાં આવે છે. દેવને
નાજિથેર. ખીર, ચૂરમું વગેરે સેટ ચઢાવવામાં
આવે છે. મંદિરે ધન ચઢાવવામાં આવે છે, ધન-
સંપત્તિ માણસો સોનાચાંદીનાં પાત્રો પણ ચઢાવે
છે. લગ્નવેળાએ વરવધૂ પૂજનારે દેવતા સ્થાને
બય છે; અને નાજિથેર થયા પેસા ચઢાવે છે.

ચલે - ને ચલાવે ચારે ચરમે
ચોટીવાળા નારેલ -

સેવગાં કી ઝો બાબા, બલી કરે,
નાર જ આવે, બાબા, આતણી
સાવળિયા મોટયાર

સેવગાં કી, ઝો બાબા, બલી કરે,
નારચાં ને તડો, બાબા, ડાવડા
અન-ધન સાવળિયાં મોટયાર
સેવગાં કી, ઝો બાબા, બલી કરે.

એક ભાંચા ટીંબા હવર તમાફ દેઈ છે
અને તેના પર આકાશને રપરાંતી ધત્ત કર-
ફરી રહી છે. હે ભૈરવબાબા ! તમારા સેવકોનું
કલ્યાણ કરો.

લાલ સિંદૂરવડે એ અચેંલું છે. ધૂપની
સુમધિ ચારે તરફ પ્રસરી રહી છે.

‘તમારી ચર્ત પર સોનાનું’ છત્ર છાયું છે,
ચાંદીના કમાડ બનેલાં છે.

ચૂરમું અને ચોટીવાળું નારિયેલ તમને
મેટ ચડે છે. અનેક સ્ત્રી પુરુષો તમારી બાબા
ભોતારવાને આવે છે.

હે બાબા ! પ્રસન્ન ચક્રને સ્ત્રીઓને પુત્ર
આપો અને પુરુષોને અન્ન અને ધન આપો.
હે ભૈરવબાબા ! તમારા સેવકોનું કલ્યાણ કરો.

૪ જળ-દેવતા

હરિયા વાંસાંરી છાબડી રે માંધ ગુલાબી રો ફૂલ
દે તું બામણુ-વાણિયાંરી એ, દે વિષ્ણુનરેરી ધીય
ના મું બામણુ-વાણિયાંરી એ, ના વિષ્ણુનરેરી ધીય
હું તો સકળ જળદેવતા એ, પાંગળિયાં પગ દેય
પાંગળિયાં પગ દેય, ભવાની,

આદ-ભવાની, સકળ ભવાની

• ચ્યારૂં દેસ મેં ચ્યારૂં ખૂંટ મેં વખાણી
સિંચરૂં, એ આદ ભવાની.

હરિયા વાંસાંરી છાબડી રે માંધ ગુલાબી રો ફૂલ
દે તું બામણુ-વાણિયાંરી એ, દે વિષ્ણુનરેરી ધીય
ના મું બામણુ-વાણિયાંરી એ, ના વિષ્ણુનરેરી ધી

હું તો સકળ જળદેવતા એ, પાંગળિયાં પુત્ર દેય
પાંગળિયાં પુત્ર દેય, ભવાની,

આદ-ભવાની, સકળ ભવાની

ચ્યારૂં દેસ મેં ચ્યારૂં ખૂંટ મેં વખાણી
સિંચરૂં, એ આદ ભવાની.

હરિયા વાંસાંરી છાબડી રે માંધ ગુલાબી રો ફૂલ
દે તું બામણુ-વાણિયાંરી એ, દે વિષ્ણુનરેરી ધીય
ના મું બામણુ-વાણિયાંરી એ, ના વિષ્ણુનરેરી ધીય
હું તો સકળ જળદેવતા એ નિરધણિયાં ધન દેય
નિરધણિયાં ધન દેય, ભવાની,

આદ ભવાની, સકળ ભવાની
ચ્યારૂં દેસ મેં ચ્યારૂં ખૂંટ મેં વખાણી
સિંચરૂં એ આદ-ભવાની.

હરિયા વાંસાંરી છાબડી રે માંધ કુંજ રો ફૂલ
દે તું બામણુ-વાણિયાંરી એ, દે વિષ્ણુનરેરી ધીય
ના મું બામણુ-વાણિયાંરી એ, ના વિષ્ણુનરેરી ધીય
હું તો સકળ જળદેવતા એ, આંધળિયાં આંખ્યાંદેય
આંધળિયાં આંખ્યાંદેય, ભવાની,

આદ-ભવાની, સકળ ભવાની
ચ્યારૂં દેસ મેં ચ્યારૂં ખૂંટ મેં વખાણી
સિંચરૂં એ આદ-ભવાની.

લીલા વૈશ્ણવી છાબડીમાં ચમેલી, ગુલાબ,
જૂંધ અને કમળના ફૂલ છે. શું તું કોઈ બ્રાહ્મણ-
વાણીયાની છોકરી કે કોઈ વણનરાની ?

ના, નથી હું કોઈ બ્રાહ્મણ-વાણીયાની
છોકરી કે નથી કોઈ વણનરાની. હું તો સકલ
જળદેવતા છું; અને લૂણને પગ, વાંઝીઆંચોને
પુત્ર, નિર્ધનને ધન અને આંધળાઓને આંખો
આપું છું.

હે ભવાની, હે આદિ ભવાની, હે. સકળ
ભવાની, તું લૂણને પગ, વાંઝીઆંચોને પુત્ર,
નિર્ધનને ધન અને આંધળાઓને આંખો આપો.
ચારે દિશાઓ અને ચારે દેશોમાં તારા વખાણ
ચક્ર રલાં છે. તારું સ્મરણ કરું છું.

• કલાસદિત, તુલસી સિંધિદાસી.

બાપુને

આને ભારત દીપક જ્યોત બુધ્ધિ,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી,
આને, બાપુ નથી સાથી અમારા,
આકંઠ કરે ભારતી રે:
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....

....આને ભારત.

સ્વાથી હૃદય વ્યથા અમારી,
'બાપુ' પુકારે હિન્દ અભાગી,
ગંધા તિમિર ટાળવા સ્વર્ગે,
હું ટાઈ માતા ભારતી રે:
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....

....આને ભારત.

પ્રેમ, અહિંસા, ઐક્ય, આદર્શો,
એને છે આને બાપુના વારસો,
અમર રહેશે સત્ય અહિંસા,
બાપુના પ્રિય પ્રાણુ સમા,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....

....આને ભારત.

શહીદ ઇંદુ એ અમારા,
બુદ્ધના ત્યાગસૂત્રો અપનાવ્યા,
ધન્ય અહિંસક જીવન જીવ્યા,
હિંસક મૃત્યુ હસતાં વધાવી,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....

....આને ભારત.

વિશ્વના ધ્વજે અધી કાઢીએ,
ગીતાપ્રેમી બાપુના માને,
સ્તબ્ધતા આઘાત જનિત છાઈ,
વિશ્વની જનતા હૈયે વિધાઈ,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....

....આને ભારત.

હિન્દની વીણા તૂટી પડી;
મુગ્ધ બનાવી સૂરે આ અવની,
કાણે તોડ્યાં તાર વીણાના,
રહી અધૂરી રાગીણી,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....
....આને ભારત.

રડતાં હૃદય શૂન્ય બનાવી,
બાપુ આદર્યા અકાળે છોડી,
રહે માનવતા આરે દિશાએ,
કુદરત આને રડી ઉઠી,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....
....આને ભારત.

પાંચમની એ કાળ રાત્રી,
વિતાપી જગે કુસંકાં ભરી,
છકનો ઉગ્યો સૂર્ય અભાગી,
મુસકે લોહી છાંટતો રે,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....
....આને ભારત.

ચંદન કાષ્ઠ ને કપુર ઢગે,
ઢંકાયું શરીર સંતત આને,
અગ્નિ જ્વાળા પ્રજળી ઉઠી,
હૃદય ચીરી ચીસો પડી,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....
....આને ભારત.

ચમુંદો ઘીજી ધૂણી ઉઠી,
બાપુ વિહોલું હિન્દ અભાગી,
અસીમ આઘાત હૈયે સમાવી,
રડી ધીરજ મૃત્યુની,
અધિકારે કારમી કાલિમા છાઈ વળી....
....આને ભારત.

વેદ્ય પદ્માવતી

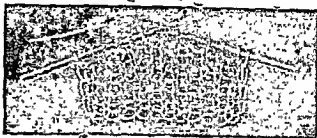
સંપાદિકા :- અ. સો. લેડી રતનઆઈ મધુરાદાસ

નમુનો ૧ લો

સાદા ટાંકાની રીત.

આ નમુના વાસ્તે ૬ ટાંકા માંડવા અને ૫ ટાંકા વધારે ધારી વાસ્તે માંડવા.

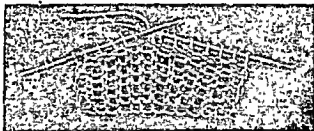
૧ લી લાઈન-૧ ટાંકા ગુંથ્યા વગર ઊતારવો. ૧ સાદો * ૧ બખીઆનો ૫ સાદા. પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લો ૧ બખીઆનો ૨ સાદા.

બખીઆના ટાંકાની રીત.

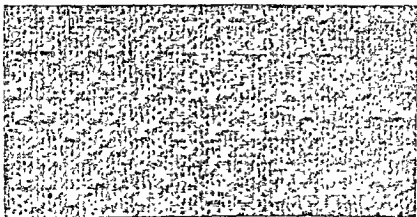
૨ છ ' લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો * ૧ બખીઆનો ૧ સાદો ૩ બખીઆના.

૧ સાદો પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લો ૧ બખીઆનો ૨ સાદા.

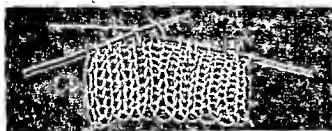

૩ છ લાઈન-૧ ટાંકો સેરવો. ૧ સાદો * ૨ સાદા, ૧ બખીઆનો, ૧ સાદો ૧ બખીઆનો ૧ સાદો. પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લો ૩ સાદા.

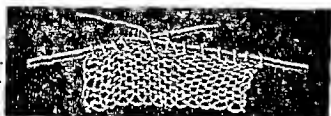
૪ થી લાઈન-૧ ટાંકો સેરવો. ૧ સાદો * ૩ બખીઆના, ૧ સાદો, ૨ બખીઆના.

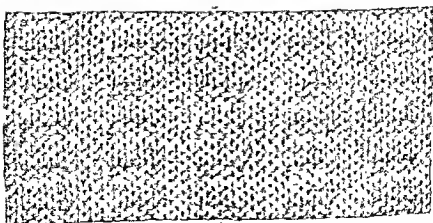
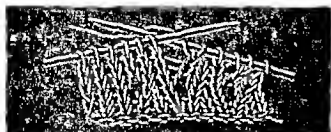
પછવાડેથી સાદા ટાંકાની રીત.

પછવાડેથી ઉંધા ટાંકાની રીત.

આંટા લઈ ગુંથવાની રીત.

પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો,
૧ બખીઆનો ૨ સાદા. પાછું
પહેલી લાઇનથી તરાવ શરૂ કરો.

નમુનો ૨ જો

આ નમુના વારતે ૭ ટાંકા
મોડો. ધારી વારતે ૭ ટાંકા
વધારે મોડો.

૧ લી લાઇન-૧ ટાંકા
સેરવો. બાકી બધા સાદા ગુંથો.

૨ જી લાઇન-૧ ટાંકા
સેરવો. ૧ સાદો બધા બખીઆનો
છેલ્લા ૨ ટાંકા સાદા ગુંથો.

૩ જી લાઇન-૧ ટાંકા
સેરવો. ૧ સાદો * ૩ સાદા ૪
બખીઆનો. પાછું * આ
નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ૩
બખીઆનો ૨ સાદા.

૪ થી લાઇન-૧ ટાંકા
સેરવો. ૧ સાદો * ૩ બખી-
આનો ૪ સાદા. પાછું * આ
નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ૩
બખીઆનો ૨ સાદા.

પાછું પહેલી લાઇનથી
ગુંથો. (આધુ)

આફ્રિકામાં બાલુવેરાંથી ૪૦ માઈલ દૂર દક્ષિણ રોડેશીઆમાં એક ઝરણામાં મગર એક સ્ત્રીને પકડી હતી, પણ તે સ્ત્રીએ તેની સાથે બાથ ભીડીને મગરનું લાંબુ નાક જોરથી ફરડી ખાધું. આથી મગર તેને છોડીને ભાગી ગયો. એ સ્ત્રીને સારવાર માટે ધરિપતાલમાં રાખવામાં આવી છે.

*

૩૦ વરસથી. પોતાના મકાનની બહાર નહિ નીકળનાર મીસ હિંડા કેન્ડેલનું અવસાન થયું છે. મીસ હિંડાને ત્યાં એક ગામડિયા રોજ બાણું લાવતો અને બારણે સંકેતિક ટકોરો મારીને તેને બાણું આપી જતો. છેલ્લે દિવસે એ ગામડિયાએ બારણું ટોક્યું, પણ ન ઉઘડ્યું. તે મકાનમાં પ્રવેશો ને કરોળિયાના ભળાં ને ધૂળ ભરેલાં રાચરચીલાં વચ્ચે મીસ હિંડાનો મૃતદેહ પડેલો જોયો. મીસ હિંડા કેમ આવું જીવન ગુજારતી હતી તે કોઈ બાણું નથી, પણ કેટલાક કહે છે કે એના લમની સાંજે જ એનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો હતો. તેથી તેના વિરહમાં તેને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવ્યો હતો. મીસ કેન્ડેલ એક મુંદર અને ધનાઢ્ય સ્ત્રી હતી.

*

મથુ નામની બાઈને એક ગુડે તેના ગામથી ઉઠાવી ન્યાં ત્યાં ફેરવતો આંગલીવા-શય રેલ્વેને લાવેલો અને ત્યાં બેઠાલ રિયનિમાં રખડતી મુઠ્ઠી ચાલતો ચલો હતો. ત્યાંના રેલ્વેન સ્ટાફ તથા વેપારીઓએ એક અરજ લખી પાટણ હિંદુ સભા બપર મોડલી આપેલી, જેથી હિંદુ સેવાશ્રમના મંત્રી શ્રી. હરિલાલ-ભાઈએ તેને સંસ્થાના ખર્ચે અમદાવાદ આના-યાશ્રમમાં મોકલી. ત્યાંથી સુવાવડ પછી વડોદરા અશ્રમમાં મોકલી. બાઈના સર્વવંદાલાં હવે તેને પોતાને ત્યાં લઈ ગયાં છે.

*

કેટલાક

કિસ્સાઓ

*

રામકલી ઉર્ફે મુધરાળીની નામની બ્રાહ્મ-જાતી મુસ્લિમ બનાવાયેલી યુવતીએ અમ-દાવાદ નગરન્યાયાધીશની અદાલતમાં હાજર થઈને ન્યાયાધીશ સમક્ષ અરજ રજૂ કરતાં બધાઓ કે 'હું સગીર વયની હતી ત્યારે મહમદ હંમર નામનો માણસ મને લાલચ આપીને તેને ગામ ઉપાડી ગયો હતો અને મને ત્યાં બળજબરીથી મુસ્લિમ બનાવી પત્ની તરીકે રાખતો હતો. મારા પર રાત-દિવસ ચોક્કસ પહેરો રખાય છે. મને ગોમતીપુર વિસ્તારમાં લાવવામાં આવી છે ને મારા પર અતીતિનો ધંધો ચલાવવાનું કબાણુ ચર કરવામાં આવ્યું છે. મને લઈ જનાર પોલીસમાં ઘણી લાગવગ ધરાવતો હોવાથી હું પોલીસમાં ફરિયાદ કરીશ તો માઈ કાઈ વળશે નહિ એમ ધારી હું તમારી સમક્ષ હાજર થઈ છું. મને બચાવો ને વિદાસૈયદમાં મોકલો આપો.' ન્યાયાધીશે તેને વિદાસૈયદમાં મોકલો આપવાનો હુકમ કર્યો હતો. પરંતુ તે પછી કાળુ-પુરમાં રહેતી રામકલીની બહેનને આવીને 'મારી બેન મને સોંપે. હું તેને રાખવા તૈયાર છું' એમ કહેતાં તેને સોંપવાનો હુકમ કર્યો હતો.

*

મુરતમાં ગુજારે સાંજે પાંચ વાગ્યા પછી બાગાતળાવની રૂબમાબાઈ ધરિપતાલ તરફના મોટર રોડ નજીક એક સ્ત્રીએ એક પુરુષને ચંપડે ચંપડે ટીપી નાંખ્યો હતો. એ જોવાને ચોકેલું ટોળું જમા થયું હતું અને આજુ-બાજુના દુકાનદારો પણ તે જોવાને નીકળી પડ્યા હતા. પેલી ખીજવાયેલી સ્ત્રી અખડતી

કે 'મૂંઝા...' લે લેતો જા...તારે પરણવું છે ?
લે પરણ...કરીને ચંપલે ચંપલે સારી પોઠે
છુટી નાખ્યો. આ અંગે ખબર પડી કે ચંપલનો
આસ્વાદ માણુનાર સુરતની પ્રાથમિક શાળાના
એક શિક્ષક હતા. અને કહે છે કે શિક્ષકો
હડતાળ પર ઉતર્યા ત્યારે એ શિક્ષકે નજીકની
કન્યાશાળાની એક શિક્ષિકા પર ચીઢી લખાને
પરણવાની માગણી કરી હતી, આથી પેલી
બહેને ખીંગમણે પરણવાને બદલે ચંપલ ખૂંડી.

અમેરિકામાં પ્રેસીડેન્સીના પ્રાંતના શહેર
સેક્રામેન્ટોના રાજમાર્ગ ઉપરથી ખીલકુલ
દિગંબર અવરચામાં એક સ્ત્રી ગોટર રાષ્ટ્રવીર
કરતાં પકડાતાં અદાલતે તેને ૯૦ દિવસની કેદ
અગર દંડ ક્યો હતો. તેણે દંડ ભરી દીધો
હતો. તેણે અદાલતમાં જજ સમક્ષ કહ્યું કે,
'હું બહાર ફરવા જવા માગતી હતી, પરંતુ
મારો પતિ સાથે આવવા માગતો ન હતો. મારા
પતિએ મને વસ્ત્ર વગર બહાર જવા દેવાની
દિંમત ખતાવવા કહ્યું, એટલે મેં આમ કયું.'

ગાંધીજીના ખૂનના પ્રયત્નિત અંગે દિલ્હીમાં
શ્રીમતી નવાજખાઈ જે. મહેતા નામનાં પારસી
ખાનુએ ઉપવાસ શરૂ કર્યો હતા અને તેથી
દિલ્હીમાં રરમી ફેબ્રુઆરીએ તેમનું અવસાન
થયું છે. શ્રીમતી નવાજખાઈ ગાંધીજીના ચૂરત
અયુધાથી હતાં અને તેમણે દિલ્હીમાં રાજધાન્ય
ખાતે ગાંધીજીની રમશાન યાત્રામાં તેમ જ
અહાદ્યાઆદમાં અરિય વિસર્જન વખતે પણ
હાજરી આપી હતી. અહાદ્યાઆદથી આવ્યા
પછી તેમણે ગાંધીજીની પાછળ ખલિદાન આપ-
વાનો નિર્ધાર ક્યો હતો અને તેમને હોરિપટ-
લમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં હતાં ત્યારે
તખીખી સારવારનો તેમણે નકાર ક્યો હતો.
તેમની પાસેથી થોડીક ભરમ પણ મળી આવી
હતી જે ગાંધીજીની હોવાનું મનાય છે. એક

નાની શીશીમાં જમેનાનું પાણી પણ તેમણે
ભરી રાખેલું હતું. નવી દિલ્હીનાં પારસી
દખમામાં તેમની અંતિમ વિધિ થઈ હતી.

એક પ્રેસીડેન્સી દાકતરે પ્રસુતિ વેળા સ્ત્રીને
જિલકુલ પીડા ન થાય અને અગર પણ ન
પડે એવા દિપ્નેટીકમનો પ્રયોગ અજમાવી
જોયો છે. એક દાખલામાં તે સ્ત્રી પણ
નીવડયો છે. જોઈસ કાટર નામની રપ વર્ષની
યુવતી પર દાકતરે અજમાવેલા દિપ્નેટીકમનો
પ્રયોગ દરમ્યાન તેણે સાત પૌંડના બાળકને
ખીલકુલ પીડા વિના જન્મ આપ્યો હતો.

ન્યુયોર્કની ન્યુજેરેસી ઇસ્પતાલમાં જન્મ-
થીજ કાન વિનાના એક છ વર્ષના બાળકને
૧૮ ઓપરેશનો બાદ કાનની સંપૂર્ણ જોડી
ગોટાડવામાં આવી હતી, જે કે બાળકને હજી
પણ કાનના પડકા તો નથી જ, અને સંપૂર્ણ
રીતે તે કશું જ નહિ સાંભળી શકે, પરંતુ
એક શ્રવણ મંત્ર દ્વારા માથાના એક હાડકા
દ્વારા તે અવાજ પ્રહણ કરી શકશે. આ
ખનાવરી કાન બાળકના માથા પર જ લગાડ-
વામાં આવ્યા છે.

અજીગહામશાયરના અપલેસખરીમાં એક
પ્રખ્યાત શૂતિયા ઘરને જોતાં તેમાંથી પાંચ
હાડપિંજરો હાથ લાગ્યા હતા. એમાં એક
સ્ત્રીના હાડપિંજર સિવાયનાં તમામ માંસ
વિનાનાં હતાં. ગયા યુદ્ધમાં બોબમારો થવાથી
આ ઘર તૂટી પડ્યું હતું.

પશ્ચિમ પાંખખમાંથી આવેલી એક નિર્ભ-
સિત બાળાએ થોડાંગાડીદારા બાહુ કરી યુગ
રાન ચક્ષાવતી પણ હાંકતાર પૈસા આપતો ન
હોવાથી તે વીસ વર્ષની યુવતી ગતે દાંડો
હાંકીને નીકળી તેથી લોકોં એકલા થઈ મથા
હતા. પોલીસે બાળને અટકાવી હતી.

સમાજવાદી આગેવાન શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય જેઓ અપહત સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવાની પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા માટે સરહદ પ્રાંતની મુલાકાતે ગયાં હતાં. તેઓ પેશાવરથી દિલ્હી જવા ઉપડી ગયાં છે. પેશાવર ગિલ્લાના નોશેરા તહેમીલમાં અપહત સ્ત્રીઓ ૧૦૦ સ્ત્રીઓ છે એવા સમાચાર મળ્યા છે. હજારા ગિલ્લામાં અને તાપકાવાળા વિસ્તારમાં આવી સ્ત્રીઓની ખુબ મોટી સંખ્યા છે.

કેન્ડીલા કીન્ડ્રેન નામની ૨૫ વર્ષની એક મહિલા, કે જે ગોધા સાથે જુદ દર-નારી દુનિયાની પ્રથમ સ્ત્રી છે, તે પોટુગલથી વિમાન માર્ગે અમેરિકા આવી પહોંચી છે. એણે એક મુલાકાતમાં જણાવ્યું કે મને વર્ષે ૬૫૦ ગોધાઓ સાથે લઈ હતી અને રૂ. ૫૦,૦૦૦ કમાઈ હતી. હું હવે એમાંથી નિવૃત્તિ લેવા ચાહું છું; પણ મને ગોધા સાથે જુદ કરવામાં ખૂબ આનંદ આવે છે.

ઈંગ્લેન્ડ ખાતે તોચે ડેવોના દિગંબર ક્લબ યુરોપમાં એવી છોકરીઓની શોધમાં છે કે જે દિગંબર અવસ્થામાં દાસીઓ તરીકે નોકરી કરી શકે. તાજેતરમાં ડેન્માર્કના એક સામાન્ય પત્રમાં ઉપરની ક્લબે જાહેર ખર્ચ આપી હતી કે, 'નેઇઝ છે, ચતુરાક દિગંબર ડેનીશ, નોર્વેજીયન, સ્વીડિશ, તથા ઓરિજનલ છોકરીઓ ૧૯૪૮ની સાલના ઉનાળામાં કંચનની અંદર દાસીઓ તરીકે સૌન્દર્ય આવરણ છે.' આ ક્લબ ઇસ્ટરના તહેવારો દરમિયાન કામ-કાજ શરૂ કરનાર છે.

અમેરિકાના - મીસોરીની એક મીસ મેરી મૉન્ડસ નામની યુવતીએ, પોતાના ભાઈનું જાપાનમાં મુદ્દ ડેલીઓની હાવણીમાં મૃત્યુ થયું હોવાથી, વેરભાવનાથી પ્રેરાઈને જહો લેવાને

સૌરભ

સૌરભ

જાપાનીઓને અપાતી ફાંસી વખતે પોતે ફાંસી દેવાનું કાર્ય કરવા તૈયાર થઈ હતી. આ કામ કરવાનો ઈચ્છા તેણે નવેજીર માસમાં પ્રમટ કરી હતી. આ વાત મુંબઈ વિદ્યાપીઠના એક સૌધી વિદ્યાર્થીના વાંચવામાં આવતાં મીસ મેરી સાથે પત્રગચ્છવદાર વાંચકે. તેમાં મહાત્મા મોંઘીજીની કૃપાનો ઉલ્લેખ કરીને પરિચયિત. સમજાવી કે, 'અમેરિકાના અમારી સાથે શોકમાં ભાગીદાર થયા છે તો તમારે પણ જાપાનીઓ પ્રત્યેના જાહેર તિરસ્કાર દૂર કરીને તેને ચાહતાં થીખનું નેઇઝ અને એ રીતે શોકમાં દિસે-દાર જનનું નેઇઝ.' મહાત્માના અવસાનના આ જનાવની અસરથી મેરીનું હૃદય-પરિવર્તન થયું અને તેણે જાપાનીઓને ફાંસી દેનાર જલાલ થવાનો પોતાનો નિર્ણય ફેરવ્યાનું જણાવ્યું છે.

અદ્વાપાદથી મળતા સમાચાર પ્રમાણે લખનોમાં સંખ્યાબંધ યુવાન પત્નીઓએ તેમના જેજાએલા પતિઓ સામે ઠાટમાં ઢાવા માંડ્યા છે અને છૂટાછેડા માંગ્યા છે. ફોજની આવી ચાર અરજીઓ ઠાટમાં સામાન્ય રીતે નોંધાય છે. અરજીમાં જણાવવામાં આવે છે કે તેમના પતિઓ તેમને સારી રીતે રાખતા નથી. અરજ કરાવેલી સ્ત્રીઓ મધ્યમ વયની

હોય છે અને એમાંની મોટા બાજની સ્ત્રીઓએ જાહેર ખખરો દ્વારા લાભ કર્યો હોય છે, એમ જણવા મળ્યું છે.

મજિની સમાજ એ મુંબઈની સ્ત્રીઓની ગણતી સંસ્થા છે, મુંબઈની મધ્યમ વર્ગની અને ઉપલા વર્ગની અને ઉપલા યરની બહેનોની અનેકવિધ સેવાઓ એ સંસ્થાને ફાળે નોંધાયેલી છે. શિક્ષણથી માંડીને મનોરંજન સુધીનાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં એ સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓ વિકસેલી છે, એ સંસ્થા એની સ્થાપનાના ૩૨ વર્ષો પછી પોતાના મકાનમાં વસવાની સ્થિતિમાં આવી છે, એ જ્ઞાનદેનો પ્રસંગ છે, પણ પૂજ્ય મહાત્માજીનાં અવસાનથી ઉદ્ધાયેલા શોકપટ આગળ એ મકાનના ઉદ્ધાટનને લગતો પ્રસંગ પણ સાદી રીત જ ઉજવાઈ ગયો. ૨૫. ગોપાળકૃષ્ણ ગોપાલેની સ્મૃતિમાં ૩૨ વર્ષો પર ઈ. સ. ૧૯૧૬માં આ સંસ્થાની સ્થાપના થઈ હતી. આ સંસ્થા ૬૨ વર્ષો ગોપાલેજીની સ્મૃતિને યાદ કરતી હતી. આ વખતે ગઈ તા. ૨૦મી ફેબ્રુઆરીએ ગોપાલેજીની સ્મૃતિની વિશિષ્ટ યાદ કરવામાં આવી, કારણકે એ દિવસે સંસ્થાને તેના મકાનમાં વસવાનું સદ્બાંધ્ય પ્રાપ્ત થયું. હિંદ સરકારના આરોગ્ય સચિવ શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃતકોરને હસ્તે એ મકાનનું ઉદ્ધાટન થયું. શ્રીમતી અંબળબહેન ઘીયાએ તેમના પતિ સ્વ. મગનલાલ ઘીયાના સ્મરણમાં એ સંસ્થાને રૂ. ૫૦૦૦૦નું દાન કર્યું અને શ્રીમતી દાગાએ પણ સાંઠે દાન કર્યું. એમાંથી આ સંસ્થા પોતાનું મકાન મેળવી શકી છે.

ફેનેડામાં અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલા એક ખ્રીડીય ખલાસીએ પોતાની પ્રિયતમાને મેળવવા માટે પોતાની ડાબી આંખનું બલિદાન આપવાની તૈયારી દર્શાવી છે.

આ ખલાસીનું નામ આયેર. લેરલી છે ને ઈમીગ્રેશનના કાયદા હેઠળ તેને બિટન સ્થાના કરવામાં આવનાર છે.

‘કમીગ્રેશન ખાતું બંને મંને ફેનેડામાં રહેવા દે તો હું મારી ડાબી આંખ માર્ક પણ બૂત-પૂર્વ સેનીકને માટે આપવા તૈયાર છું.’ એવી તથ્યે જોશ્વર કરી છે. આ જોશ્વર તે પોતાની ગ્રેયસી સાથે લાગે કરી શકે એ ખાતર કરી છે. પણ ‘કમીગ્રેશન ખાતા’એ તેની આ જોશ્વર સ્વીકારી નથી.

અંગેરીકામાં- ઉડતી ‘રકાબીઓની’ વાત બહાર આવી હતી. હવે એ વાતનેય ‘ટપી બપ એવી વાત સીધાના મીસીસ બેરલીસ એકાવસ્થીએ કહી છે. તેઓ જણાવે છે કે મેં એક ઉડતા માણસને જોયો હતો અને તેને પીઠ પર બે પાંખ હતી. હાંપરા પરથી એક મોર પક્ષીની માફક ઉડતો ઉડતો તે દક્ષિણ બાજુએ અદસ્ય થઈ ગયો.

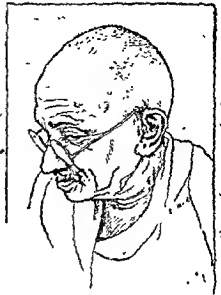
ઉત્તર આયર્લેન્ડમાં ૮૦ વરસના શ્રીમતી એન્નીસ કુશ્કસે ૮૨ વરસના જોન સ્ટીનમન જોડે લગ્ન કર્યા છે, ને તેઓ મધુરજીની માળવા લંડન ગયા છે. શ્રીમતી એન્નીસને તેમના પહેલા પતિથી ૧૮ છોકરાં થયાં હતાં.

મીસર દેશમાં છેલ્લા કેટલાક સમયથી કાયેરાએ ઉમ્મ સ્વરૂપ લારણું કર્યું હતું. આરોગ્ય વિભાગે એને રોકવા માટે ઘણા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા હતા. ત્યાંના ડોક્ટરોએ એ અંગે એક નવીન કારણ શોધી કાઢ્યું છે. તેઓ જણાવે છે કે સુખન કરવાથી કાયેરાનો ફેલાવો થાય છે. એટલે ત્યાંના આરોગ્ય ખાતા તરફથી કોઈ સ્ત્રીએ કોઈ પુરુષને કે માર્ક પુરુષે કોઈ સ્ત્રીને સુખન લેવાની, કરવાની સનાઈ કરવામાં આવ્યા છે.

મહાત્મા મધીજીના અવસાનથી દિંદી મહિલાઓએ પોતાના હજો માટે લડનાર સમયે વિજયી થોદો ગુમાવ્યો છે. વર્તમાન કાળમાં આપણી મહિલાઓએ ને પાદમોર અને મુશ-સ્વી પ્રગતિ રાખવાય, આર્થિક અને ઈજવ-ણીના ક્ષેત્રમાં સાધી છે; તેનો ઘણો ખરો પથ દિંદીને આઝાદી અપાવનાર રાષ્ટ્રપિતાએ કરેલા મહેત્વના કાર્યોને ફાળે જાય છે.

મધીજીએ પોતાના રાષ્ટ્રઆતના જહેરજી-વનમાં જોઈ લીધું હતું કે જે દિંદી પ્રગતિ-શાળી પ્રજા બનવું હોય તો તેણે પોતાની મહિલાઓમાં જાગૃતિ આણવી પડશે. આત્મની, વહેમી અને રૂઢીચુસ્ત મહિલાઓ કાઈ પથ જાતિની જનતિ માટે નડતરરૂપ છે. તેમાં જે પ્રાપ્ત કરીને સામાજિક ક્ષેત્રમાં તે જરૂર નડ-તરરૂપ છે. માટે જ હવેલા ત્રીસ વર્ષથી મધીજી પોતાના મહાંત પ્રભાવ અને સામવર્તનો ઉપ-યોગ આપણી મહિલાઓને પ્રગતિને પથે લાવવા માટે કરતા. તેમની પોતાની જ અસ-રકારક અને પ્રભાવશાળી શૈલીમાં તેઓ આપણા સમાજના અમાનુષિક રીતરીવાજોને ધિક્કારતા નેમાં બાળલમ, વિધવા-વિવાહ ઉપર પ્રતિ-જ્ઞા, પડદાનો રિવાજ, પાકેટની ગુલામી, અને પત્ની ઉપર પતિ દ્વારા ગુજરાતા જુઓ વગેરેનો સમાવેશ થતો હતો. આ રીતરીવાજો પાછળ ધર્મના સિદ્ધાંતોની છાંટ રહેતી, પણ તે કંઈ એ રીતરિવાજો આજુ રાખવા માટેનું કારણ નહતું. જો ધર્મ પણ આપણા સમા-જના એક અંગ ઉપર પાતળાઓ વહેવરાવતો હોય તો, ધર્મનું અસ્તિત્વ ન રહેતું જોઈએ.

• મધીજીની સૂત્રાગ્રહની સળવળે દિંદી મહિલાઓ પર વધારે પ્રમાણમાં અસર કરી. આ સળવળે મહિલાઓમાંથી કેટલાંક સારાં રત્નો આપ્યાં. અજબ દિંદીત દાખવીને દિંદી મહિલાઓ પણ સ્વિડીશ રાજના પોલીસોની સાદીઓ અને જાગીઓનો સામનો કરતાં રીખી.

ઐતિહાસિક દાંડી કુચના સમયમાં સ્ત્રીઓએ લડતમાં ને દિરસો આપ્યો હતો તેનું વિદગ્ધ-વક્ત્રીકન કરતાં શ્રીમતી કમલાદેવીએ જણાવ્યું હતું કે 'મહિલાઓ ને આધાર મુખી આબમાં સરમ રાખીને રેરામી પડદા પાછળ બેસતી હતી અને જેમણે માનવ મહેરામણથી જરૂરક રત્નોઓ જોયા નહોતા, અજબમાં મુખોનાં દર્શન કર્યાં નહતાં, તે મહિલાઓ પોતાની જાતને તે લડતમાં હોમવા બહાર આવી હતી અને તે પણ કાઈ પણ જાતના રક્ષણ કે આધાર વગર. ને મહિલાઓના ગુલામી અને મુદ્રામળ પગ-લાંઓ ધરાની ગાલીચા પર જ પડતાં તે હવે કઠાણા માગ પર પડવા માંડ્યા. ને મહિ-લાઓ માગ લગવો અને પચી શકે તેવા ખોરાક લેતી તે હવે જેલની ધૂળવાળી 'રાંદી'ને ગ્રેમશી ખાવા મંડી અને પોતાના અંત ઉપરિજાને ખરજમડા ધાખળા ઉપર આરામ આપવા મંડી. આ રીતે તેઓએ આ દુઃખોનો સામનો કર્યો. હવે તે ધરની સાંકડી દિવાલો વચ્ચેથી બહાર આવી અને નવા જગતમાં પોતાની ઉંચી પદવી ને અગાઉ હતી તે મેજવા બહાર પડી છે.

શ્રીઓના હક્ક માટેના સવાલ બાબતમાં ગાંધીજીના વિચારો રપટ અને અસરકારક હતા. તેઓના માનવા પ્રમાણે-‘શ્રી પુરુષની સંગીની છે; અને તેને પણ પુરુષ નેટલા માનસિક શક્તિ કુદરતે બહેલી છે. પુરુષના દરેક ન્દાનામાં ન્દાના કાર્યમાં ભાગ લેવાનો તેને અધિકાર છે. અને તેને આઝાદી અને છૂટછાટના બારામાં પુરુષ સમાન હક્કો હોવા જોઈએ.’

ગાંધીજી શ્રીઓને માત્ર અધોગત તરીકે નહોતા માનતા, પરંતુ ‘માતા તરીકે; જનતાના મૌન નેતાના ઘડનાર તરીકે’ અને ‘પરમેશ્વરની એક ઉત્તમ કૃતિ તરીકે’ માનતા. તેઓ મહિલાઓને અધિકાર અપાવનાર એક વિજ્યી હતા. તેઓ કહેતા હતા કે, ‘હું મહિલાઓના અધિકાર માટે વિશાળ માનસ ધરાવું છું.’

હિંદી મહિલાઓની અસરકારક જાગૃતિ એ ગાંધીજીએ હાસિલ કરેલી વસ્તુઓમાં એક ઉમદા વસ્તુ તરીકે અમર રહેશે.

*

વર્ષો પર ઇંગ્લાંડમાં આયેઝ અને પોંઠ કહેવાતી કેટલીક મહિલાઓ લંડનમાં વિક્ટોરીયા નજીક આવેલી શાંત હોટલમાં બોજન સમારંભમાં ભાગ લેવા માટે એકત્ર થઈ હતી. તેઓ વિવિધ જાતનાં આશુવજોથી સજ્જ થઈને આવી હતી અને વાતાવરણને અનુકુળ બનતી શાલો ઓઢી હતી, પરંતુ તેઓની મંત્ર જુઓતો વિષય તો પોલીસો, હિંસા અને મહિલાઓને માટે અધિકાર તેમજ રાજકીય બાબતોને લગતો હતો. આ સમુદાયમાંની ધણી ખરી. અગ્રગણ્ય મહિલાઓ પોતાના કપડાં પર નેલના દરવાજાની તરવીરથી અંકીત થયેલા ચાંદીના નાના ચંદ્રકો લટકાવેને આવી હતી, કે નેથી અખર. પડે કે તેઓ બધી એકવાર પોજરની પંખીજીઓ બની ચૂકી હતી.

મહિલાઓ માટે મતાધિકાર મેળવવા માટે જંતવંત બોગ આપનાર આ મહિલાઓની

સંખ્યા રોજ બરોજ ઘટતી જાય છે પણ તેઓ હજી ફેણુઆરી માસમાં આ પ્રસંગની જયંતી દરસાલ ઉજવે છે, તે મુજબ ગયાં મહિને તેમણે ૩૦-મી વાર્ષિક જયંતી ઉજવી હતી.

આ મહિલાઓએ મતાધિકાર માટેની લડતમાં તેમણે અજમાવેલી ધાકધમકીની રીતોએ તેમને બારે પ્રસિદ્ધિ આપી હતી, છતાં તેમની રીત એવી ત્રાસદાયક હતી કે તે સામે બારે વિરોધ પણ ઉઠ્યો હતો.

પાલોમેટે મહિલાઓએ ૧૯૧૪-૧૯ ના વિગ્રહમાં કરેલા કાર્ય માટે શ્રીઓને મતાધિકાર અપાવવાનો પ્રથમ ઉપાયો. તે જ સમયમાં મહિલાઓના એક પક્ષે માનવ હક્કના ઘાવા હેઠળ નાગરિક હક્કની માગણી કરી અને જણાવ્યું કે માત્ર મહિલા તરીકે જ અમે આ હક્ક નથી માગતાં. આ માગણી જવાબ ન દઈ શકાય તેવી હતી.

આ એક સચોટ માર્ગ હતો; કારણ કે તે માર્ગ મારફત તાત્કાલિક મુદ્દાઓ મહિલાઓને મતાધિકાર માટે મળી આવ્યા અને ‘દરેક માટે સમાન તક’ની વિશાળ શ્રદા પણ આપી જ-મી. આ માર્ગ કપરો હતો, કારણ કે આથી મહિલાઓને ધંધાઓ અને ઉદ્યોગોમાં પોતાની લાયકાત ઉપર જ આધાર રાખવાનો રહ્યો.

જે મહિલાઓએ પોતાની આખી જીંદગી મતાધિકારની લડતમાં જ અતમ કરી નાખી. ક્ષેપ અને તે પણ પોતાની શક્તિ દારાજ, તેમનાં નામો બાગ્યે જ મળી આવે છે. ખીસ માર્ગરેટ બોન્ડરીક આતું જતલંત ઉદાહરણ છે. તેણે સામાજિક રાજ્યવહિવટથી સાધ્યું છે, તેના કર્તા યે વધારે મહિલાઓના મતાધિકારની લડતથી સાધ્યું છે. ૧૯૨૪માં ટૂંક મુનીયન કોંગ્રેસની સામાન્ય સમિતિમાં તેઓ ન્યારે પ્રમુખ તરીકે ચુંટાઈ ત્યારે જ પ્રતિભા દેખાઈ આવતી હતી. ત્યારે તેણે કહ્યું હતું-
“તકની સમાનતાનો અર્થ મહિલાઓનો

આસ હજી નથી, પણ તેનો અર્થ એ છે કે કોઈ પણ મહિલા કચેરીનો આનંદ અને જવાબદારીનો ખોળે હાથવગાવી શકતી ધરાવે છે એ સત્યનો સ્વીકાર થાય છે.

તેર વર્ષની ન્હાની ઉમરે માર્ગરેટ બ્રાઉટ રનની કાપડની દુકાનમાં કામ શરૂ કર્યું હતું અને હતાહના ૭૮ કલાક કામ બાદ મળતા થોડા શીલીંગોના વેતનના સ્વાનુભવ પરથી તેણે 'યુમાસ્તા મંડળ'ની સ્થાપના કરી. ત્યાર બાદ તો તેને ઘણા સંઘોમાં અગ્રગણ્ય સ્થાન મળ્યું. ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસમાં તે પહેલાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિ હતી. ૧૯૨૬ માં મજદૂર પ્રધાનનો હોદ્દો સ્વીકારી પ્રધાન મંડળમાં તેણે પ્રથમ મહિલા પ્રતિનિધિ તરીકે સ્થાન મેળવ્યું હતું. પ્રીવી કાઉન્સિલની પહેલી મહિલા સભ્ય પણ તે જ હતી. આ બધી કારકીર્દીઓમાં પણ તેણે મહિલાઓને ઉત્તિના માર્ગે લઈ જવા માટે પ્રયત્નો આશુ રાખ્યા હતા.

તાજેતરમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે, કેમી એન લૌધયન નામની મહિલા દરજી અને પેશાક બનાવનાર, કામદારોના સંઘની સામાન્ય મંત્રી બનેલ છે. આ એક સ્ત્રી વસ્તુ અમે હાંસલ કરી છે કે જે અભિમાન લેવા જેવી છે. આ પહેલી જ મહિલા સંયુક્ત અને ગોટા સંઘમાં બારે બહુમતિથી સામાન્ય મંત્રીનું પદ મેળવે છે— જે અમે ત્રીસ વર્ષ અગાઉ માગતાં હતાં. અમે માંગતાં હતાં કે સ્ત્રી અને પુરુષની સંયુક્ત શ્રદ્ધાથી મહિલાને પોતાની લાયકાત બતાવવાનું અને તેઓના પ્રતિનિધિ તરીકે જવાનું બાક્ય મળે. મહિલાઓને તે મહિલા છે માટે સમિતિમાં ન લેવાય, કારણ કે તે મહિલાને લગતી જ વાતો કરે. તેઓને તેમની લાયકાત પ્રમાણે સમિતિઓમાં સ્થાન આપવું જોઈએ અને જોવું જોઈએ કે તેઓમાં પણ આ કામ કરવાની લાયકાત છે.

અલગત સ્ત્રીઓ હંમેશાં ઉલોગમાં કામ

કરતી, પરંતુ અત્યારે તેમાં ફરક એ પડી ગયો છે, છતાં તેમાંની ઘણીખરી સારા પગાર ઉપર નેટલી અમે ચાહીએ છીએ તેટલી તો નથીજ, છતાં પણ અમારા માટે તક તો છે જ.

૧૨૫ વર્ષની ઉમરની સ્ત્રી સોહાગિની જીવા તાજેતરમાં મરણ પામી. મરનાર તેની પાછળ ૬૫ વર્ષની દીકરી તેમજ ૮૦ વર્ષનો દીકરો અને બીજાં કેટલાક પ્રાણીઓ મૂકી મર્યાદા છે. મરણ સુધી તેના તમામ દાંત સલામત હતા.

કાન્સમાં એક ૪૫ વર્ષની સ્ત્રી અત્યાર સુધી ૨૫ બાળકોને જન્મ આપી ચૂકી છે. ડાક્ટરોનો એવો અભિપ્રાય છે કે એનું સ્વાસ્થ્ય આજે પણ સરસ છે એટલે બહિષ્કારમાં તે ઘણા બાળકોને જન્મ આપશે.

પશ્ચિમ એશીયાની ટકોમાન ખાતીમાં લગ્ન સમયે સ્ત્રીને બપોલખે રીતે શબ્દગારેલા અથ્થ પર સ્વારી કરવી પડે છે. તે પ્રસંગે તેના મોઢા પર છુરખો હોય છે, ને બોળામાં મરેલા ઘેટા કે બકરાનું દાડપિંજર રાખવામાં આવે છે.

જવામાં લગ્ન સમયે સુંદર દેખાવા માટે પતિ પત્ની પોતાના દાંત કાળા રંગે છે અને સેવાના પ્રતીક તરીકે પત્ની પતિના પગ ધુવે છે.

કુક ટાપુઓમાં લગ્ન પ્રસંગે નવદંપતિના મીત્રો અનેના ઘર વચ્ચેના રસ્તા પર સૂઈ જાય છે અને લગ્નવિધિ માટે પત્નીએ આ મિત્રોના શરીર પર ચાલીને પતિને ઘેર પહોંચવાનું હોય છે.

દક્ષિણ આફ્રિકાના પશ્ચિમ પ્રદેશમાં પતિએ પોતાની પત્ની સાથે જ નહિ, પરંતુ પોતાની પત્નીની મોટીજડેન સાથે પણ લગ્ન કરવા પડે છે.

(અનુસંધાન પૃ. ૩૯૬ નીચે)

પીઆનો શિક્ષક તરીકે જાણીતા મીરસી સીઆ સારા-કીઆરને જાપાન કેપીનેટમાં પ્રધાન તરીકે લેવાયા છે.

અરમાની ઓપરિપટે તેમના માછ મહારાજ પીઆના મુગ-ટના હીરા લંડને લઇ જવામાં આવ્યા હતા તે પાછા માગ્યા છે.

સુખધર્મા કરતુરખાની ચોથી સંવત્સરી નિમિત્તે એક સરખસ નીકળ્યું હતું. તે પછી શ્રીમતી લીલાવતી મુનશીના પ્રમુખપદે સભા થઇ તેમાં શ્રી. તારાબેન મોડક, શ્રી. કપીલાબેન ખાંડ-વાળા વગેરેએ ભાગલેા ક્યો.

શ્રી. કમળાદેવી અદોપા-ધ્યાય અપહરણ થયેલી સીઆ પાછી મેળવવાના પ્રયાસ માટે ગેશાવર, ગર્ધા, ન્યારે બેગમ, અબ્દુલ કયુમ તરફથી તેમને ટીપારી અપાઈ હતી. ડૉ. સુશીલા નાપર દેશી રાખેમાં અપહરણ થયેલી સીઆ પાછી મેળવવા પ્રયાસ કરી આવ્યાં.

દાહ્લી યુનિ. ની સીઆ માટેની કોલેજ મીરન્ડા હાઉસનો પાયો લેડી માફિન્ટબેટનનાં હાથે નંખાયો.

અમદાવાદમાં પોતાના મા-બાપે પસંદ કરેલ મુરતીએ પસંદ ન હોવાથી રાજમહેતાની પોળની એક કન્યા ધેરથી ચાલી ગઇ અને લેડી વિદ્યાબૌરીના જન્મશે જલ્દ પોતાની પસંદગીના યુવક સાથે લગ્ન કરી લીધાં.

આર. એસ. એસ. સાથે સંબંધ રાખવાના મુન્દા માટે બેલગામની કુમારી નેગલેકરની ધરપકડ થઇ છે.

અમદાવાદ શાહપુરના ચંદુ-લાલ પુનભાઇની પત્ની દાઝી જવાથી મરી ગઇ. તેની અંતિમ ક્રિયા પછી પોલીસને અરજી મળતાં તે સંજોગે તપાસ ચર થઇ.

પુન્યધર્મા દારૂચાર દેરાળાદે મોદી નામના પારસીને પોતાની પત્નીની અનીતિની કમાણી પર મુજરાત ચલાવવા માટે ત્રણ માસની દેલ્લી સજા ને એક દળર રૂપીઆ દંડ થયો.

ઉત્તરસંગમાં શ્રી. દિવા-ળાઆઈ પ્રસુતિગૃહ શ્રી. રમણ-લાલ દલસુખબાઈના હાથે ખુફડું મુકાયું.

દરમંગાના મહારાજાને કુમારે વિવાહ યોગ્ય નહોતો એવી એક નાની ઉમરની કન્યા સાથે લગ્ન કરવાથી તેમની સાં શારદા એક્ટ મુજબ કેસ કરવામાં આવ્યો છે.

ન્યુ દિલ્હીમાં ધરવીન રો. ઉપર શ્રીમતી પી. આર. કૃષ્ણ શ્રીતિ દ્વંધ લઇને પોતાને ધેા પાછાં આવતાં હતી, ત્યારે તેમના ધરના આમણામાં જ તેમની ઉપર ખંજર ચલાવી ગાઇ મરીઓ અવેરાત લૂંટી મયો.

ફુનીઆમાં સોથી ભડી સી તરીકે જાણીતી ૭૫૦ રાતલ વજનની મીરસીસ બેડી હોરેલતું અવસાન ધરપીતાઈમાં થયું, ત્યારે તેના શબને ખસે-ડવામાં બારે મુસ્લેલી પડી ગઇ.

અમિંગહાસની એક ૨૧ વર્ષની ઉમરની શ્રીમતી અચેક્ટ શ્રીદંત જુને પોતાના ત્રણ વર્ષના પુત્રનો વીમે ઉતરોવેલો, તેને દેણ પતાવવા માટે મારી નાખી પૈસા મેળવ્યા. આ હકીકત એ હત્યારી મનુએ ટાઈ સમક્ષ કબુલ કરી હતી.

કુમારી કાતમા ઝીણા શીખી ગયાં હતાં ત્યારે તેમને રેડીઆ બેટ મળ્યો હતો. તે રેડીઆ ઉપર તેઓ કાંતતાં શીખી ગયાં છે ને રાજ થોડું સુતર કંતે છે.

કરમસદના પાટીદારોએ વરવિક્રમની પ્રથા રદ કરી ને હવે પછી પૈદણ લેવી બંધ કરી છે. અત્યાર સુધી એવી પૈદણ લીધેલી તે પાપના પ્રાપ્તિ તરીકે અગ્રી-રકમ સમારક ફંડમાં આપવાનું દ્રાવ્યું છે.

શ્રી. વિજયાલક્ષ્મી પંડિત લંડન ખાતેનાં હિંદી પ્રતિનિધિ ક્રીમાવાની વાત સંબળાય છે.

કોલબોથી ૪૦ માઈલ દૂર ગોલી ખાતે ૨૭ વર્ષની મહાયા પુવતીએ એકી-સાથ ચાર બાળકોને જન્મ આપ્યો; તેમાં ત્રણ પુત્ર ને એક પુત્રી છે. બંધાં જીવતાં ને તંદુરસ્ત છે. કુત્રોતું વળન ડાઁ સ્તલ ને પુત્રીતું ત્રણ સ્તલ વળન છે.

ગોંદીઆમાં નિર્વાસીતો માટે કુ. સરલા જસાણી, કુ. કુસુમબી, કુ. વસંત જસાણી, કુ. કમલા જસાણી અને કુ. કોસલા જોતવાનીએ કા. પાંચેક દગ્ગર એકા કરી નિર્વાસીતોની સેવા કરે છે.

મીસીસ ચક્રવર્તી મીનુ મસાણીએ લખેલ પંડિત જવા-દરલાલજીનું કિશોર ઉપયોગી જીવન ચરિત્ર અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થયું છે.

બેલગ્રેડમાં ત્રેવીસ વર્ષની મીસ સરિલીસ લુડલામ ખીટીય એલચી ખાતામાં અધિકારી તરીકે નીમાયાં. બવિધ્યમાં તેઓ ક્રિટન તરફના પહેલા શ્રી એલચીનીમાત્રા સંભવ છે.

પૂના ગુજરાતી કેળવણી હિતવર્ધક મંડળની સાળાઓના વાર્ષિક મેળાવડા શ્રીમતી મહેરબાનુ બહેરામ હરાનીના પ્રમુખપદે ચર્ચા હતા.

અમદાવાદમાં રાટરી કલ-ખતા સભ્યો અને વીમેન (શ્રી) ક્લિવન વચ્ચે શાહીઆમના મેદાનમાં ક્રીકેટ રમાય તેમાં શ્રીઓની તરફેણમાં મેચ ડેા ચર્ષ હતી. શ્રીઓના પહેલા દાવમાં ૧૫૭ રન થયા હતા ત્યારે પુરોગા નવ વીકેટના ભોગેમાત્ર ૭૨ રન થયા હતા.

ઉત્તર કોલબીઆમાં એક કાવડી નામના. છોકરાને જન્મથી જ અવાળો ન હોવાથી દાંત જીવ્યા નથી. તેની સાત વર્ષની ઉંમર થતાં હવે તેને ખનાવટી, દાંતનાં ચોમકાં ચમ-વવામાં આવ્યાં છે.

નીઝામના પુત્રવધૂ પ્રિન્સેસ ઓફ બિરાર દાલ અમેરિકામાં એકલાં તેમનું નામ છૂપાવી ફરે છે તેની પાછળ રાજકીય હેતુ હોવાનું મનાય છે.

સૌંધ પ્રાંતમાંથી કરાચી શહેરને જુદું પાડવાની પાકી-સ્તાન સરકારના હેતુ સાથે સૌંધની શ્રીઓએ જેદાદ પોકારી છે અને જે શહેરના ધડતરમાં છેલ્લા સો વર્ષથી પોતાનો ફાળો છે તે કરાચી શહેરને સૌંધથી જુદું પાડતા અટકાવવા માટે પોતાના સર્વસ્વનો ભોમ આપવાની તૈયારી ખતાવી છે.

આફ્રિકામાં નાતાલ સત્તા-મંદની એક ટુકડીની આગેવાની શ્રીમતી કેશુભ લેવાનાં છે.

અખિલ ૧૬૬ મહિલા પરિવહની સુરત શાખાના મંત્રી તરીકે શ્રી. કુસુમબહેન શાહ અને વસુમતીબહેન શાહર ચુંટાયાં છે.

સેવામાય ખાતે હરિજન તથા બ્રાહ્મણ વચ્ચે આંતર-જાતીયે લમ તા. ૧૩ માચે થયાં છે. વર અર્જુનલાલ હરિજન છે અને કન્યા, કેમ્પિસ મહાસમિતિના સભ્ય અને આંધ્ર બ્રાહ્મણ રામચંદ્રરાવની પુત્રી છે.

શ્રી. ધૂમકેતુનાં
નવાં પ્રકાશનો

આકાશદીપ

[૩-૦-૦]

પરિશેષ

[૩-૦-૦]

જ્ઞાનગોષ્ઠિ

[૧-૦-૦]

વનછાયા

(છપાય છે.)

શ્રી. કનુદેસાઈના
નવાં આલ્પભો

રંગાવલિ

[૨-૮-૦]

ગીત-ગોવિંદ

[તૈયાર થાય છે]

ગુજરાત ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય અને બીજા
દરેક બુકસેલર વેચે છે.

પહેલું સુખ

એ આપણે હંમેશા માંડગીની
ફરીઆદ કરતા હોઈએ તો
સ્વર્ગનું સુખ પણ ગમતું નથી.

આને

ધરે-ધરમાં ખડેનો અનેક રોગથી
પીડાતી હોય છે.

અને

પ્રદર, હોહીના, કમ્પવાંક, અગર્ભ-
વસ્થામાં હેજ, સોજ અને ઉબકા,
બાળકોના નાનાં મોટા રોગો અને
બીજા અનેક સ્ત્રી રોગો સંબંધે

વૈદરાજ શ્રી. જંદુભાઈએ

ધરગથુ ઉપાયો જતાંબ્યા છે.

જનેતાનાં દર્દો

કિં રૂ. સાડાત્રણ (ચારેત્રણ છ આના બુદ્ધ)
દરેક ઘરમાં આ પુસ્તક વસાવવું બેઈએ.

સ્ત્રીજીવન કાર્યાલય અવેરીવાડ,
અમદાવાદ.

ગુજરાત ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ.

ભારતીની નવી ફૂલ-છાબ

શ્રી. ઠ. માં. મુનશી

પૃથ્વીવદનભઃ : મુનરાતી વાયકોને જે પુસ્તકે આકાશો તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ મૂળ, અને માન્યપેટના તૈલપના ઝગડામાં મુણાલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નવું જીવન જોયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : મુનરાતના સાહિત્ય-કવિ-હાસમાં અદ્ભુત પ્રકાસન. એક મહાન યુગજ્ઞાની પ્રેમ-સૌખ્યભરી નવલકથા. 'સોમદાસણી'ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિં. રૂ. ૫-૮-૦

રાજધિરાજ (નવી આદિતિ) ૭-૦-૦

મુનરાતનો નાથ ૭-૦-૦

વેરની વસુલાત ૧-૦-૦

જય સોમનાથ ૫-૦-૦

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી

સત્યની શોધમાં (નવલકથા) ૩-૦-૦

ચૂંદડી ભાગ ૧-૨ : લમણીનેતું નવું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રઠિયાણી રાંત ભા. ૧ થી ૪ : જીવનની રાંતોને અનુભવનાર ગીતો. કિં. રૂ. ૬-૧૨-૦

મુનરાતનો જય ભા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પ્રતિમાઓ : રૂપેરી પદ્મોએ ઉપર જળકી મૂકેલી સુંદર વાર્તાઓ. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

એશીઆતું કલક કિં. રૂ. ૨-૮-૦

અપરાધો (નવલકથા) કિં. રૂ. ૪-૮-૦

હંગેરીનો તારણદાર ૧-૮-૦

શ્રી. ધૂમકેતુ

મુનરાતના ધરેધરનું રસભર્યું વાંચન થઈ પડેલી : મુનર મહારથીઓના વિનય-શાંખની કથા રજૂ કરતી ચોક્કસ નવલકથાવલિનાં સરસ પુષ્પો :

વાચિનીકવી ૪-૮-૦

ચોલારવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કર્ણાવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

ત્રિભુવનગંઢ સિદ્ધરાજ જયસિંહ ૪-૮-૦

વાતાયન ૨-૮-૦

આકાશ દીપ ૩-૦-૦

પરિશેષ ૩-૦-૦

શ્રી. જયભિખાજી ફૂલ

શ્રી-ઉપદેશી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારમ વરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦

જૂના અને નવા જમાનાની સ્ત્રીના જીવનની વિધિવિધ દૃષ્ટિકોણથી ચર્ચા કરતા નવલકથાઓ

બેઠો બળવો ૨-૦-૦

એક ઓઢરને ખૂંચે બેસી ચીલે ને સંસ્કારભર્યો બળવો કેમ જમાવી શકે તે ચર્ચાતી નવલકથા

ઝાંસી-રાણી ૨-૮-૦

રાણી સદાગીર્ધી, કર્નલ લક્ષ્મી સુધીનો

નરકેધરી યા નરકેશરી ૪-૮-૦

ભગવાન ઝગમગેવ ૪-૮-૦

વીર ધર્મની વાતો ૨-૮-૦

ગૂજર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો, અમદાવાદ

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-કાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો:-

ઓધુનિક ભારત	૬-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૬-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-	૧૧-૦-૦
મંદિર પ્રવેશ અને શાસ્ત્રો	૩-૦-૦
સુંડકા પત્રિકા	૨-૦-૦
રાષ્ટ્રભાષા હિંદુસ્તાની	૨-૮-૦
આત્મચરિત્રના અથવા આત્મી પ્રજ્વલણી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોષ :

જન્મથી માંડી આજસુધીની 'તવારીખ' આપો. સુંદર જીવનપરિચય. જેને બે બે ચિત્રકારોએ ચણગાર્યું છે. શ્રી. યતિનાં અદ્વૈત સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦
પુનઃજન્મ (નવી આવૃત્તિ) ૪-૮-૦

શરદખાળુ

સમાજના પ્રશ્નોને જીજ્ઞાસી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યા છે.

સુંદર નવલકથાઓનો સંગ્રહ

પદ્મી સમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિજીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાન્ત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
ચંદ્રનાથ	૧-૮-૦
છગી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
દાશીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદખાળુની આજવાતો	૨-૪-૦
લક્ષ્મીની પરીક્ષા (યગોર)	૨-૦-૦
પહેલો ફાલ (ધનસુખલાલ)	૪-૦-૦

શ્રી. મનુભાઈ બેઘાણી

આપના ગોદરે : ખાંભીઓ, પાળાઓ ને ખરેખર નીચે દટાએલી પ્રેમ-સૌંદર્યની સાદસકથાઓના સુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦
સૌંદર્યનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
દાળીઆર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગુર્જર સત્તારીઓના હૈયામાં રમી રહેલી મેઘાવી પુત્રવધુઓની સુદિપ્તભાના ઓજસથી ઓપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

સુંદરીઓનો શણગાર ૪-૦-૦
ખાટીમીઠી. બાળવાતો : પ્રાયશ્ચિક્ષાના ઓમાં સોઝપ્રિય ધર્મ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. બેઘી કૃત

કળેદાં : આજના સમાજનાં ધૂધર્મના પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને રહેણીશરણીના તરફથી ઉભા થતાં મનદુઃખને લીધે છટાછેડા તરફ નજર મોડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંભારણીનું સાહિત્ય

કલ્પના કતાનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૂર્ણસિંહ)	૩-૮-૦

જનેતાનાં દર્દો (જનુભાઈ વેદ) ૩-૮-૦

વેદાગાથી ગંગા (રાહુલજી) પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ. કિ. ૬-૦-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ

૧]

થાંદા અને થાંદની

[મી રમેશ કોઠારી

સીંગલ

તંત્રી : મનુભાઈ નેપાળી

અંક ૭ એ.

એ, ૧૯૪૮

વેરાળ ૨૦૦૪

. ★

જહાંગીર મીલ :

દોસતી અને દુવાલ

રેસ્ટમ મીલ :

કેમ્પીંગ અને સાડીઓ

ન્યુ જહાંગીર મીલ

કાઠિયાવાડમાં ખૂબ વપરા

ઝાપેલું કાપડ

નવજીવન મીલ :

પોપલીન અને સાડીઓ

[વીજળનગરના ખડેશમાંથી]

[કૃષ્ણ ખત્રી]

જહાંગીર વડીલ ગ્રૂપનું કાપડ વાપરો

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

નવછપનનાં નવાં પુસ્તકો:-

વ્યાધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
રિપાઈર્શન ભા. ૧-૨-	૧૧-૦-૦
મંદિર પ્રવેશ અને શાસ્ત્રો	૩-૦-૦
મુંડકો ધર્મપદ	૨-૦-૦
રાષ્ટ્રભાષા હિંદુસ્તાની	૨-૮-૦
આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી જીવનશૈલી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથી માંડી, આજમુખીની તવારીખ આપતો સુંદર જીવનપરિચય. જેને જે જે ચિત્રકારોએ શબ્દગાર્યું છે. શ્રી. શર્મા અદ્-ભૂત સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦
પુત્રજન્મ (નવી આવૃત્તિ) ૪-૮-૦

શરદ્ભાષુ

સમાજના પ્રશ્નોને છણતી આ વંતોઓએ દરેકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

સુંદર નવલકથાઓનો સેટ

પદ્મીસમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિણીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાન્ત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
અંદાજ	૧-૮-૦
છત્રી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
કારીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદ્ભાષુની બાળવાતો	૩-૪-૦
સફમીની પરીક્ષા (સંગ્રહ)	૨-૦-૦
પહેલો ફાલ (ધનસુખલાલ)	૪-૦-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

ગામના ગોદરે ખંભીઓ, પાળીઆઓ ને ખડેરા નીચે દદાઓની પ્રેમ-શોધભરી સાહસકથાઓના સુંદર સંમલો.

સોરઠી વિમૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦
શોધનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગુર્જર સત્તારીઓના દેવામાં રમી રહેલી મેવાળી પુત્રવધુઓની હૃદયપ્રભાના ઓળસથી ઓપતી વાર્તાઓનો સંમલ.

સુન્દરીઓનો રાજગાર	૪-૦-૦
ખાદીમીડી બાળવાતો : પ્રાયમિક શાળાઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦	

શ્રી. વ્યૂ. વિ. જોષી કૃત

કલ્પેશ : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો : જ્ઞાન, વય અને રહેણીશરણીના તરંગને

હિમા થતાં મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ નજર મોડતાં પાત્રોની મનોવેદના કિ. ૨-૦-૦

છવન સંખારણાનું સાહિત્ય

હૃદયના હતાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૂર્ણીસિંહ)	૩-૮-૦

જનેતાનાં દર્દો (જડુભાઈ વેલ) ૨-૮-૦

વેલગાથી ગંગા (રાહુલચંદ) પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાતાઓનો સુંદર સંમલ. કિ. ૬-૦-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તા : અમદાવાદ

‘નેપથુન’

આજે લગભગ ચાલીસ હજાર પોલીસીઓ ધરાવનારાઓની માતબર સંખ્યા હિંદ અને આફ્રીકાના લુહા લુહા ભાગોમાં ધરાવે છે.

‘નેપથુન’ પોતાના દોઢ દાયકાના સંક્રાંતિકાળમાં જ નિંદરીના વીમા દ્વંદ ખાતે રૂ. ૪૦,૦૦,૦૦૦ થી વધારે દર્શાવવા ભાગ્યશાળી નિવડી છે.

અને

ઇ. સ. ૧૯૪૬ માં રૂ. ૯૦,૦૦,૦૦૦ થી વધારે નિંદરીના વીમાનું કામકાજ મેળવીને વીમાક્ષેત્રમાં પોતાની દુર્લભ પ્રવૃત્તિનો પૂરોવા આપી રહે છે.

એજન્સી અને વીમા સંબંધીના કોઈપણ કામકાજ માટે લખો. અગર મળે.

ધી નેપથુન

એસચુરન્સ કું. લી.

હેડ ઓફીસ:- મુંબઈ

બ્રાંચ:- પાંચકુવા-અમદાવાદ

શ્રીનો સાચો શણગાર શું ?

આ વાર્તાસંગ્રહ

એનો જવાબ વાળે છે

શીલ, સૌંદર્ય ને સ્વમાન

સુંદરીઓનો શણગાર

લેખક : શ્રી. મનુભાઈ કોશાણી

એકત્રીય વાર્તાઓ દ્વારા એ અને રંગ યાય છે. પ્રત્યેક વાર્તા નાની બાળિકાઓની લખેને બણેલ છે આણું બણેલ દરેક બોને ગમી જાય તેવી છે. જ્ઞાન, ગમ્મત ને ઉપદેશ એમ ત્રિવિધ પેદાશથી રચાયેલી આ કથાઓ દરેક ઘરનો અને મુલિકાનો શણગાર અને તેમ છે.

કિંમત : ૪-૦-૦

ગૂજર્ અંથરતન. કાર્યાલય
ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ

શ્રીઓ અને કન્યાઓમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું માસિક

યજ્ઞાદપિ કટોરાણિ, મૃદ્નિ કુલુમાદપિ

વર્ષ નવમું : વૈશાખ ૨૦૦૪ : મે ૧૯૪૮ : અંક ૭ મો

તમારું ઘર*

દૂમકેતુ

૪ *

મહાત્મયો છે, હવેલીઓ છે, ખંગણાઓ છે,
.... પણ ઘર, ઘર ક્યાંય નથી.

અને પછી શિલ્પીઓ, કારીગરો, મજૂરો ત્યાં આવ્યા; અને નવપણે
એને કહ્યું: 'શુદ્ધેવ ! આજ તો અમને ઘર વિષે કોઈક કહો !'

અને એણે કહ્યું: 'તમે શહેરમાં તમારું મકાન બાંધ્યું તે પહેલાં, કંપનામાં
કોઈ દિવસ, કોઈક વેશન જંગલમાં, નાની નિદ્રાશય નિર્દોષ બાલિકા હોય તેવી,
'ભિયાદાદાની ઝુંપડી' ક્યારેય બાંધી છે ખરી ? કંપનામાં ! એ બાંધી હશે
તો તમે આ સમજી શક્યો.

* ખસિલ જિજ્ઞાસુ ઉપરથી. એક બાઈ વગાડી આતો ઉચ્ચાર જિજ્ઞાસુ હોવાનું લખે
છે. આ શરારમાં ફેરફાર થયો છે.

જેમ સંધ્યાદાણે તમારા પગ કુદરતી રીતે જ ધર તરફ વળે છે, તેમ તમારામાં રહેલા નિત્ય બટકતા પ્રવાસી આત્માને એકાંતની, દૂર દૂર કોઈ એકાંતની લગની રહી છે. એને કોઈ એવી દૂર દૂરની, એકલ્લી. નાનકડી પણ કૂટિની લગની છે. કારણ કે એક રીતે ગણેા તો તમારૂં ઘર, એ તમારૂં મોટું શરીર છે.

શરીરની જેમ જ એ સૂર્યના પ્રકાશમાંથી વિકાસ લે છે; રાત્રિની શાંતિમાંથી નિદ્રા લે છે; અને એની નિદ્રા પણ, તમારી નિદ્રાની પેઠે જ, સ્વપ્ન-વિહોણી નથી. તમારૂં ઘર, તમને ખબર નહિ હોય, પણ એને પોતાની અનોખી સ્વપ્નસૃષ્ટિ છે !

ઘણી વખત. એ પોતાના સ્વપ્નમાં ને સ્વપ્નમાં, તમે સરજેલા મોટાં ઝોરડાઓ અને કઠંગાં માળીયાંઓ તણને, શહેરના વાતાવરણથી દૂર, કોઈ નાનકડી ટેકરીની તળેટીમાં કે કોઈ વનકુંજમાં, ઘડી એ ઘડી જાણે આરામ લેવા આદ્યું જાય છે ! તમારૂં ઘર !

અરે ! મારી પાસે કોઈ એવી શક્તિ હોય કે હું મારી સુઠીમાં તમામ મોટાં મોટાં મકાનોને સંગ્રહી શકું ! તો હું એ તમામને સુઠીમાં લઈને, કોઈ હરિયાળા મેદાનમાં, નાની નાની કુલપાંદડીની જેમ એમને વેરી દઉં !

પછી ત્યાં એક ઘેરથી બીજે ઘેર જવા માટે ભયંકર જણાતા કાળા કીટોડિયા કામર રસ્તા દર્શિ હોય. ત્યાં વનકુંજોના હરિયાળા માગે માણસો એક બીજાને મળવા જતાં હશે.

પણ આ વસ્તુઓ દેવની સૃષ્ટિની છે. હજી તો તમામે તમામ પ્રકારની વ્યવસ્થાના હુકમનો જેવા હિંમતક પશુઓને તમારે વશ કરવાના છે.

માનવીસૃષ્ટિ ત્યાર પછી આવે છે. ને માનવમાંથી દેવ થતાં તો યુગના યુગ આવ્યા જાય છે; કારણ કે અત્યારે તો એક બીજાના ભયના માથાં તમે પાસે પાસે ખડકાર્ધને પડ્યા છો. અને હજી એ રાય તો માનવીસૃષ્ટિનું નિયામક તત્ત્વ બની ગયેલ છે. પણ એક સમય એવો આવશે જ્યારે તમારું ઘર ખેતરમાં હશે, ને ખેતર ઘરમાં હશે.

અને હું તમને પૂછું છું, નાગરિકો ! તમે આ જે મોટી તોર્તીંગ દિવાલો બાંધી છે, એ તોર્તીંગ દિવાલોની પાછળના મહાલયોમાં છે શું ? એવું ત્યાં શું છે કે જેનું તમે રાતદિવસ રક્ષણ કર્યા જ કરો છો ?

ત્યાં શું શાંતિ છે ? આનંદ છે ? અરે, આરામ પણ છે ? તમારામાં રહેલી અદ્ભુત શક્તિની તમને જરાક ઝાંખી કરાવે એટલી સ્વસ્થતા પણ ત્યાં છે ?

તો એ કાંઈ ત્યાં નથી તો તમે ત્યાં શું સાચવવા બેઠા છો ?

અરે ! બીજું તો કીક, કોઈ મધુરું જીવન સંસ્મરણ બાળે, અને તમારા મનપૂર્વતની ઉંચામાં ઉંચી શિખરાવલિ ઉપર રહેલું કોઈ રમ્ય દર્શન તમને યઃય, એવું કાંઈ તમારા એ ઘરમાં છે ?

તમારા ઘરમાં સાદી સુંદરતા છે ? એવી સુંદરતા, જે તમારા ઘરમાં નિત્ય-વપરાશની ઘીએમાં પણ એવી રીતે વસી રહી હોય, કે પળ બે પળ, તમારા મનને જરાક ઉંચી સ્થિતિ આસ્વાદથી ઉત્તત કરી મૂકે ? કોઈ એવી સુંદરતા પણ ત્યાં છે ?

તમારા ઘરમાં આમાંનું કાંઈ છે ? આનંદ માટે, પ્રલોભનથી બચવા માટે, સુરેકેલીમાં બળ મેળવવા માટે, નિર્દોષ ઉદ્ધાસ માટે, અરે, છેવટે કાદવનિક રસસ્રષ્ટિના સાન્નિધ્ય માટે, તમે એકાદ ખૂણામાં એક નાનકડું પુસ્તકાલય વસાવ્યું છે ? તમને એ જરૂરી પણ લાગ્યું છે ?

કે પછી તમારું ઘર, એ તમારા માટે આજસુ આરામનું ગપગોષ્ટિ જેવું સ્થાનક યદ્ય રહ્યું છે ? આ આજસુઆરામ, પહેલાં તો તમારે ત્યાં અતિથિ યદ્યને આવે છે, અને પછી તો એ જ માલિક યદ્ય પડે છે !

ઘરના આવા આજસુઆરામે તો કેકનાં જીવન, જીવન રહેવા દીધાં નથી.

એના હાથ કેટલા મધુર છે-આ આજસુ આરામના ? એ તમને બહુ હાલરડાં ગાળને સુવરાવી દે છે અને તમારી ઉપર પોતે મેળવેલા વિજયથી તમારી પાસે જ ઉભો ઉભો મફકરીમાં હસે છે !

ખરેખર, આજસુઆરામ માટે જે જે ઘર બંધાયાં છે, તે તમામ ઘરોએ, તેમાં રહેનારાઓનું નિકંદન કાઢ્યું છે. એમનામાંથી ઉત્સાહ-શક્તિ લઈ લીધી છે, અને કાયંશક્તિ હણી નાખી છે.

તમે નાગરિકો. ઘર બાંધો ત્યારે એકલા આજસુઆરામનો નહિ, તમારા નિત્યજીવનને તાજગી આપનાર પ્રમામ વસ્તુઓનો ખ્યાલ રાખજો.

તમે, સંતાન આકાશનાં-મોકળાશનાં છો. ઘર, એ સ્થળ જડ તમને બાંધી રાખનાર પદાર્થ ન થાય એ ભોજો. એને વહાણના સદ જેવું સમજજો. ઉત્સાહનું નવું મોજું બ્યાંથી હમેશાં મળે, એનું નામ ઘર.

ત્યક્તામાંથી સ્વાયલંબી બનેલી

મંજુલા

લેખક :

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

એની માતા કહેતી: 'મંજુને પંદર વર્ષ થયાં.' પાઠોદીઓ કહેતાં: 'મંજુલાને સપ્ત વર્ષ થયાં.' એની ખરી ઉંમર ગમે તે હો, પરંતુ પંદરથી ઓગણીસ વર્ષ સુધીમાં તમે એની નેટલી વચ કહ્યો એના કરતાં એ તમને સહેજ મોટી લાગે એવી હતી.

એનું એકવડું 'ઉંચું' ચરીર ગુલછડી જેવું હતું. એના ચહેરાં ધાટીસો અને હાલવાદાર હતાં. એના બદનમાં જુવાનીની તાજ કુંખણો ફુટતી હતી. એ મનોહર હોય કે નહિ, એ કદરૂપી તો નહોતી.

ઠાઈ દિવસ એણે ધરની બહાર પગ નહોતો મૂક્યો. માત્ર સવારે સાત વાગે એ પોતાના જીર્ણ મકાનની ડેલીનું એક બારણું બંધ કરી એના ઉપર પોતાની કાપા ટેકરી ઉભતી. સાંજે ચાર વાગે પણ એની જ રીતે એ ઉભતી. વિષાદભરી જાણે કે આશાભૂતિ !

'શા માટે એ એમ ઉભતી હશે ! ખાંચામાં પોલીસખાતાના એક રેખપૂતમાં રહેતા.

માતાના મંદિરનો પૂજારી રંગીસો બાલક રહેતા; પરચુરણ માલની દુકાન ચલાવતો એ; કદરૂપ વાણિયો વસતો હતો; ને બીજા અને! વડો ને વડાઓ વસતાં હતાં. એ સહુને રોજરોજ એ સવાલ પેદા થતો: 'શા માટે એ સવાર સાંજ આમ ડેલીમાં આવીને જીની જેવી ઉભી રહે છે ?'

એ ઉભી રહે છે કોઈને માટે નહિ. એની આંખમાં ઘેરાયેલું વાદળ કોઈનાથી થે નથી વિખરાતું. એક માત્ર ટપાલી આવે ત્યારે જાણે કે એ વાદળમાં વીજળી ઝળપી જાય છે.

'ભાઈ, અમારો કંઈ કામગણ છે ?'

'ના.' રોજ માંદલનો ધાંચીના એક જેવો પ્રવાસ એકનારો દુખો ને ચીડિયા ટપાલી બોલ્યો: 'હોય તો તારે ઘેર આવીને ન નાખી જઈએ ?'

મંજુલા એ ઉપેક્ષામયો જવાબને મળી જઈને ફરીથી કહે છે: 'ભાઈ, કામગણ આવે તો પ્યાન રાખશોને ? જુઓ આ મારું ઘર.' 'આરશે તો સંધરીને શું અમારે અર્થાલું કરવું છે ?'

ચાર ચાર વર્ષથી રોજરોજ આ સવાલ જવાબ થાય છે. વચમાં કંઈક ટપાલીઓ આવ્યા ને કંઈક આવ્યા અથા, મંજુલા એની એ રહી. કામગળની આશા પણ એની એ રહી. જો કે ધીમે ધીમે મંજુલાની આંખ અને મંજુલાની આંધાને ફરતી કાળી દાઝે પડતી જતી હતી.

[૨]

ચાર વર્ષથી મંજુલાને ત્યાં ઠાઈ કામગળ નહોતો આવ્યો. મંજુલાને પરણે સાતેક વર્ષ થયાં હતાં. ચાર તેર વર્ષની વય, વર્ષ ત્યારે એ સાસરે ગયેલી. સાસરે પતિની કાચે વસ્ત્ર વટોળ રહી ને પછી એક દિવસ એ પોતાની વિધવા માતાને ત્યાં આવી. થરણો પરંતુ આંધો અયો.

‘મંજુ, કહે તો ખરી, તું આમ ખખર-ખત વગર એકાએક કેમ આરી ? કેટલા દિવસ રહીશ ?’ માતાએ મંજુલા આજ્યા પછી ત્રીજે કે ચોથે દિવસે એક વાર પૂછ્યું.

જવાબમાં મંજુલા માતાને વળગી પડી ને ખૂબ રોઈ. માતા મંજુલાને વળગીને સામી રોઈ. મંજુલાના અકસ્મિત આગમન વિષે માતા અને પુત્રી વચ્ચે આટલો જ પુત્રાસો થયેલો. ને ત્યાર પછીથી તો માતા ચોટીદાર બની : પુત્રી નજરેદી બની.

પહેલો મહિનો માતાએ પાડોશમાં ખુલાસો કર્યો : ‘હોકરી આવી છે સુવાણે. મહિનો માસ રહીને જશે.’

ત્રીજો મહિનો માતાએ પાડોશમાં ખુલાસો કર્યો : ‘આ હોકરીમો ધણી પરમામ નોકરીએ ગયો છે. ત્યાં રહેણાં વગેરે નહીં કરશે પછી હોકરી જશે.’

ત્રણ મહિના સુધી પાડોશીઓએ ખુલાસાઓ કબૂલ રાખવા મંડ્યા. છ મહિને પાડોશીઓ ઇરાદાપૂર્વક અચાન બતાવવા લાગ્યા. પછી તો પાડોશીઓએ પૂછવાનું છોડી દીધું. માતાએ કહેવાનું છોડી દીધું. ને મંજુલાની સ્થિતિ સહુએ સાંજિત અને રથાપિત થયેલી જોઈ. મંજુલાને એના ધણીએ કાઠી મૂકી હતી. મંજુલા છંડાયેલી હતી.

એક વાર લોકમાજના પડદા આમ તૂટી ગયા અને માતાનો અને જ્ઞાનમાંથી પાડોશીઓના અભિપ્રાયનો ડર હટી ગયો પછી તો મંજુલાના કંઈની, મંજુલાના સસરા ને મંજુલાના સાસરિયાંની નિત્ય નવી વાતો પાડોશીઓને જાણવા મળી. છંડાયેલી જુવાન હોકરીની વિધવા માતા દુખીયારી હતી. જગત માત્ર એના દુઃખથી, એની આપદાથી વાંકે થાય એ એક માત્ર હકીકત એના મગજના, એના હૃદયના તારેતારમાં સીંચાઈ હતી.

પરિણીઓએ જવણું કે છેક થોડાંશનાં

વેદના

ચિત્તે રમે છે મારા ધર એ અનાદિ,
હેયે અણે છે સિતાર;
રોમ રોમ ડોલે છે અંતરના સૂરમાં,
આવે નહીં વાણમાં અપાર;
મારી આવે નહીં વાણમાં અપાર.
જોઈ છું આકૃતિ અવ્યક્ત ચિત્તને નથી,
કલ્પનામાં આવે આકાર;
જોઈ જોઈને નંદ જાગે રોમ રોમથી,
આંખમાં ન માથ અંબાર;
મારી આવે નહીં વાણમાં અપાર.
ઝીંતું છું આંદની પીયૂષ તણી પ્રેમના,
માણું રનેહવર્ષાની ધાર;
મારો લીંબઈ તરબોળ દેહ થાય તોય
ફર ફર રહે કિરતાર;
મારી આવે નહીં વાણમાં અપાર.

સરોહ

સગપણ યશ હતો. મંજુલા ત્રણ વર્ષની ને રામલાલ સાત વર્ષના હતાં ત્યારના આંલા યશ ગયેલાં. મંજુલાનું સાસરે ખાનદાન લેખાતું, નાતમાં આગળપડતું લેખાતું ને એ વખતે તો મંજુલાને આવા કુટુંબમાં રથાન પામવા માટે બડભાગી ગણવામાં આવેલી.

ચહેરો તપેલા પીળા રંગનો અંધારો અને રાગ જેવો બની ગયો. ને એના મુખમાંથી વીજળીના કડાકા જેવું અસ્ફુટીત નીકળવા-આડવા માંડ્યું: 'હા-હા-હા-હા-હ.....હા...આ...'

ને માતાએ ડેલીએ દોડીને ચીસ પાડી: 'દોડો રે દોડો ! મારી મંજુને કંઈક થઈ ગયું.' માતાની એકલોની ધરના હૃદયમાં પણ મૂકવાની છાતીએ નહોતી રહી.

ને પાડોશમાંથી પચીસ માણસ નીકળ્યા આવ્યું. તેઓ જ્યારે ધરમાં ગયા ત્યારે તો મંજુલા બેભાન બનીને બોલ હપર ઢગલો થઈને પડી હતી.

તેઓએ મંજુલાને પચારી હપર સુવાડી ને કપાળે પાણી છાંટ્યું. મંજુલાની માવજત કરી ને માતાને આશ્વાસન આપ્યું. મંજુલાના હાથમાં કાગળ હજી પકડાયેલો હતો. માતાએ એ લઈ લીધો.

મંજુલા જાનમાં આવી ને દીવાલ તરફ માથું નાંખી પડી રહી. નવજન્મે નવો બોજ નાથે એની કાયા હપર પડ્યો હતો. બધા ગયા. એક આપ્તજન જેવો બની ગયેલો પ્રાણેશ્વર માત્ર ત્યાં રહ્યો: 'આ કાગળ, જુઓ તો ખરા એમાં છે શું?' માતાએ એને કાગળ વાંચવા આપ્યો.

એ પત્ર હતો આફ્રિકાથી એક જળુનો-મંજુલાની માતાના એક દૂરના સંજોગીનો. પત્રમાં લખ્યું હતું: 'રામલાલ રઝગતો આફ્રિકામાં આવી ચડ્યો છે. સીંઘોના સંગમાં પચો રહે છે. એને ચાંદીનો રાગ થયો છે. એજખાય એવો રહ્યો નથી. હમણાં ચોરી કરવાના અપરાધ માટે એ ત્રણ વર્ષની સખ્ત જેલમાં ગયો છે. મંજુ મારી દૂર દૂરની તો પણ ભાણેજ થાય છે માટે તમને લખું છું. રામલાલ રઝગતો પાંડો ત્રણ-ચાર વર્ષે ત્યાં આવે ત્યારે છોકરીનો એની સાથે પનારો પાડેતા વિચારજો.'

ખુબી પચે છે એમ આખરે આ દુઃખદ સમાચાર સજી માતાને ને દીકરીને પચી ગયા.

ગીત

વનવન કે કુંજ કુંજ જામતો હું શોધ મહી,
એકાદો સૂર મળી જાય રે;
જેનો જંકાર સીલી જીવનનું બીન પછી,
મંદ મંદ ગીતડાં ગાય રે;
મને એકાદું ગીત મળી જાય રે.

ધબકંતા જીવનની લીતરમાં શું જતો,
વાસ્તવનો સૂર મળી જાય રે;
વા, તો આકાશતણી મહોટી અટારી પરે,
કલ્પનના આલમાં ઉડાય રે;
મને એકાદું ગીત મળી જાય રે.

આકાશી તારકનો તેજ મહિં નાનકડી
લીટી એકાદ મળી જાય રે,
આખા પ્રલંભ તણું ગીતડું વિરાટ, મારા
નાનકડાં અંતરે સમાય રે;
મને એકાદું ગીત મળી જાય રે.

અંતરના ન્હાનકડાં સરતરિયે સ્વપ્ના
પાણીડાં અનંત છલકાય રે,
આકાશે તેજસરી ચમકંતી ચાંદની,
મીકું મીકું તે ગીત ગાય રે;
મને એકાદું ગીત જડી જાય રે.

હરીન્દ્ર દવે.

માતા તો હતી તેવી રહી. પુત્રીમાં પરિવર્તન થઈ ગયું.

હવે એ ઠાણ દિવસ પણ રામલાલને સંભારતી નથી. માતાને સંભારવા થે દેતી નથી. હવે એ ધરકામમાં વધારે રસ થયે છે, રાંધે છે ને બજારમાં પણ ખરીદવા જાય છે.

પહેલે દિવસે માતાએ એને બજારમાં જતાં અટકાવી.

‘શું હું કાચની ઠોડી છું ?’ મંજુલાએ માતાને જવાબ આપ્યો : ‘કે દોરો રામલાલ મારામાં તડ પડી જશે ? શું સમજે છે તું મને ?’

તે દિવસથી માતાની ચોટી ઉઠી ગઈ. માતાની સત્તા આથમી ગઈ.

[૪]

‘મા, હવે ધરમાં તો દશ રૂપિયા જ છે. એ થઈ ચૂકેશે ત્યારે શું કરશું આપણે ?’

માતાએ નિષ્વાસ મૂક્યો : ‘હવે તો મારી પાસે દાગીનેય નથી રહી. બે તોફાની ઉઘી બંગડી હતી એ તારા મંદવાડમાં વટાવી નાંખી.’

પુત્રીએ નિષ્વાસ મૂક્યો. એના ચહેરા ઉપર ચિન્તાનું વાદળ ધેરાયું : ‘ત્યારે આપણે શું કરશું ?’

‘હવે તો ધરમાં દાંઈ વેચવા-સાટવાનું પ નથી રહ્યું.’

મંજુલાએ એ કંઠાળ ધરમાં નજર નાખી. ગાબા જેવી આછીપાતળી ધરખમરી ઉપર નજર નાખી, શોડોવાર એ ચૂપ રહી. એના ચહેરા ઉપરની રેખાઓ દાંઈક બદલાઈ ને પડી-એ ત્યાંથી ઉઠી ગઈ.

એવાર દિવસ વીતી ગયા. બાવીની ચિંતા એ ધરમાં જાય છે વીંટળાતાં લાંબી હતી. એક દિવસે મંજુલાએ માતાને કહ્યું : ‘મા, મારે ફરીને પરણવું છે. મારે પુનર્લગ્ન કરવું છે.’

માતા સદાગત બેઠી થઈ ગઈ. ‘શું કહે છે છાકરી ?’ એના અવાજમાં ચુસ્કાને કંપ હતો :

‘વાણિયા શ્રાદ્ધલુમાં વળી ધરધરણી થતાં દશે ? નાત પીંખી નાંખે.’

‘મારે ને નાતને, શું ?’

‘કેમ ? તારે ને નાતને કેમ દાંઈ નહિ ?’

‘જે નાત મારા એક ધણીને સાચવી શકે નહિ એ નાત મને શા માટે બીજા ધણી મેળવતાં અટકાવે ?’

‘હવે ગાંડી થા મા ગાંડી. ઉધળા જઇને કુંડુંબનું નામ બોળવું છે ?’ માતાનો રોષ માઝા મૂકતો જતો દેખાયો.

સ્વરથ ચિત્તે ને દાંઈક બેપરવા અવાજે મંજુલાએ જવાબ આપ્યો : ‘લાખ વાતની એક વાત. તું ગમે તેમ કહે ને ગમે તેમ કરે, હું ફરીને પરણવાની પરણવાની ને પરણવાની જ.’

લોહાપવાદ પ્રત્યે બેપરવા બનતી પુત્રી પ્રત્યે માતાને દાંઈક તિરસ્કાર આવ્યો. ચાર વર્ષ સુધી માતાએ પુત્રીને નહિ આપેલું મહેલું તિરસ્કારના ઉમરા સાથે બંદારે નીકળી આવ્યું : ‘હવે તને છાંડીને તે વળી ઠાણ નવરો સંધરતો હતો ?’

મંજુલા જરા હસી. ‘એ પણ મેં શોધી લીધો છે.’

માતા હવે ખરેખર અમકો : ચારચાર વર્ષથી સાચવેલો આ સાપનો બારો શું સંતર હાથથી ગયો ? ‘ઠાણ છે એ ! મને એવું નામ તો કેડે.’

‘આપણા પાડોશમાં સુમનભાઈ સુમનલાલ રહે છે તે.’

સુમનલાલ એજો જુવાન હતો. એનો કુકાન સરસ ચાલતી હતી. માતાએ મંજુલાને પૂછતાં ખબર પડી કે એ મંજુલા સાથે પુનર્લગ્ન કરવા તૈયાર હતો. જરૂર પડે તો આ ગામમાંથી કુકાન ઉપાડીને બીજા ઠાણ ગામમાં પણ નાંખવાને એ તૈયાર હતો.

માતા બ્યારે પુત્રીને મનાવી મનાવીને યાકી, અને બ્યારે પુત્રીના હાંમલને ચળાવવાયો ઠાણ

સંભવ એને ન દેખાયો, ત્યારે એણે સુમનલાલ-
લને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. એ જુવાન હતોઃ
બોળો હતોઃ અમર હતો. મંજુલાની માતા કહે
એમ કરવાને તૈયાર હતો. એ ત્રણ દિવસના
સકવાસે માતાને લાગ્યું કે છોકરીએ જે પર-
જુવાનો નિશ્ચય જ કર્યો હોય તો બીજા શર્મને
પનારે પડે. એના કરતાં સુમનલાલ સાથે પરણે
એ ઠીક છે.

લગ્ન વહેલામાં વહેલાં સમેટવાં એ મંજુ-
લાનો આમ્રહ હતો. ગામમાં ને ગામમાં તો
આ વાત બને એમ નહોતું. મંજુલા, એની
માતા ને સુમનલાલ બહારગામ જઈને ક્યાંક
વિધિસર લગ્ન કરી સેવા માટે નીકળ્યાં.

સુમનલાલનો એક પરિચિત મિત્ર એક
દૂરના શહેરમાં રહેતો હતો. એ શહેરમાં ત્રણે
જાણ્યાં ગયાં. સુમનલાલે પોતાના મિત્રને વાત
કરી. એ મિત્રે બીજાને વાત કરી. બીજાએ
ત્રીજાને કરી. એમ કરતાં ગામમાં વાત ફેલાઈ.
હાંથી એ ત્રણ જાણ્યાં બીજા રથને ઉપર્યા.
બીજેથી ત્રીજે રથને ગયાં. ત્યાં ત્યાં સાં
લગ્નની વાત ચાલી હતી. ને એમ ને એમ
ત્રણ ચાર માસ નીકળી ગયા. માતા હવે
પુત્રીને માટે અસ્વસ્થ બની હતી. પુત્રી હવે
લગ્નને માટે આંધળી આતુર બની હતી ને
સુમનલાલ મંજુલાની માતા કહે તેમ કરવા
તૈયાર હતો.

[૫]

એક કરનામાં તેઓ જાતી પડ્યાં હતાં.
શ્રાવ કાંઈ માગે બતાવતું ન હતું, ને એકે બે
ઝોરતના વેપારી જેવાં ઝીંક્યાં એમને વાંટ-
ળાતાં હતાં. એક દિવસે મંજુલા જિજ્ઞાસુ થઈ.
ખૂંચ તાવ બાંધ્યો. સુમનલાલ દાકતરને તેડી
લાવ્યો.

‘દાદા’ એ મંજુલાને તપાસી. સુમનલાલ
સામે બેઠો. માતા સામે બેઠું. ‘તમે બંને

રશ્મિઓ હતો

અવનીને ચોક ચંદ્ર-રશ્મિઓ હતો,
ચંદ્ર-રશ્મિઓ હતો.
આબની અટારીએથી રશ્મિઓ હતો.
જમુનાનાં નીર આ ઉછળે ઉછાસમાં,
જળતા તરંગ મારું મનડું હરે, આબની.
દોલકના તાલ આ વાગે ધૂન્દાવને,
વેણુના સૂર કહાના સુખથી સરે, આલની.
નૂપુર અંકાર રાસઘેલી ગોપી તણા,
રશ્મિથી રસેલ રાસ રમણે ચરે, આબની.
લાનબૂલી ગોપીઓ ને પ્રેમઘેલો કાલુડો,
રસની તે છોળ આજ કેવી જીડે-આબની.
રાધાને કૃષ્ણ અઝાજ રસમાં તણીન બની,
દિવ્ય રનેહ સંગીતની સૃષ્ટિ રથે, આબની.
દામોદર શાહ.

પ્રતિઘાપૂરકે કહેો છો કે આમાં તમારો કાંઈ
હાથ નથી ?

‘આ સવાલ શર્મનાથી સમજાયો હોય એવું ન
દેખાતાં દાકતરદાદા વધારે સ્પષ્ટતાથી બોલ્યા :
‘તમે જાણો છો કે આ જાણને ગર્ભ છે ?
આ જાણની આ બિમારીમાં એનો ગર્ભ પડી
જશે. એ ગર્ભપાન કરવાને તમે તો કાંઈ
પ્રયોગ નથી કર્યો ને ?’

માતા અને સુમનલાલ બંને એકબીજાની
સામે બેઠે રહ્યાં. દાકતરદાદાએ કહ્યું : ‘તમે
આ ગામમાં પરદેશીઓ છોઃ અગવધા છો.

તમે નાહકના હેરાન ન થાઓ એ જોવાની મારી ફરજ છે. '

દાકતરના હમદદ કાનમાં માતાએ પોતાની આખી વિતક કથા રેડી. દાકતરે કહ્યું: 'જો મંજુલાને આ ગર્ભ - સુમનલાલથી જ રહ્યો હોય અને જો આ ગર્ભ પાતની પાછળ ધરાદા પૂર્વકનો પ્રયાસ ન હોય તો હું તમને બરીબર મદદ કરું. '

દાકતરને જ્યારે જોઈતી ખાતરી મળી ત્યારે એમણે કહ્યું: 'તમે આ દવા લ્યો. દવા મારે ત્યાંથી રોજ લઈ જાઓ. બાઈ સાન' થાય ત્યારે મારે ઘેર એમને લઈને તમે આવજો. '

જ્યારે મંજુલા સાંજ થઈ ત્યારે ત્રણ જણાં દાકતર પાસે ગયાં.

દાકતરે કહ્યું: 'તમારા પ્રવાસમાં તમને ધણા મળ્યા હશે, પણ તમને કોઈએ સીધી સલાહ આપી નથી લાગતી. હું તમને-ખાસ કરીને બાઈની માતાને અને સુમનલાલને બે બોલ કહેવા માગું છું. '

માતા અને સુમનલાલે કાન મર્યા. મંજુલા ધરતીને અંશુલા વતી ખજુતી નીચે જોઈને બેસી રહી.

'તમે કહો છો કે પુનર્લમ કરવાનો આ છોકરીને ઉદ્ધામો ચક્રો છે. એ કોઈનું માનતી નથી: કોઈનું માનવાની નથી. એ કહે છે કે સુમનલાલને મેં પસંદ કર્યો છે. બીજા કોઈને હું નથી પરણવાની. એમણે શરીરને બોગે સુમનલાલ પાસેથી કોલ લીધો છે, કે કોલને બદલે સુમનલાલને શરીર અપ્યું છે એ જો હોય તે. મારે, એ તંકારારમાં નથી ઉતરવું. સુમનલાલ એ કોલને વળગી રહે છે એ એમને માટે શોભાની વાત છે. '

દાકતરનો નજર મંજુલા ઉપર ફરી. મંજુલાના બોલ રાતા થતા એમણે જોયું. એમણે આખળ સલાહનું:

'હવે મારે મંજુલાપહેનેને કહેવું છે. જડેન,

હું તને એમ પ્રાર્થું છું કે, બાર બાર વર્ષથી જોયેલો એક પતિ આવો નીકળશે તો માર મારસે જોયેલો પતિ સારો નીકળશે' એ તને શી ખાતરી? સુમનલાલ સત્તમન હશે હું એમને નથી બોળખતો. ને તુંય જડેન એ પૂરા નથી પિંછાનતી. કદાચ જડેન, એમ ધા કે સુમનલાલ પણ રામલાલ જેવા જ નીકળે તો ત્યારેય તારે તો ફરીને આવવા જ અગત્ય કરવાના કે? '

મંજુલાએ નીચેથી ઉઠે ન જોયું.

'જડેન, તારી વાત આખી મેં સાંભળી અને એમાં એક તરત સમજાવું છે. તને આંધી ચિન્તા પેડી છે. જે ધણી-ઉપર આશા રાખી હતી, એ આશા નિર્મૂળ થઈ. નવા લગ્નની એમની તાલાવેલી પાછળ રહેલી આંધી ચિન્તા. પહેલાં નિર્મૂળ થઈ જોઈએ. હું પોતે એમ માનું છું. મારી સલાહ છે કે સૌથી પહેલાં મંજુલાપહેને પ્રમાણિક જાતમકેનનો રાટલો રળવો જોઈએ. સૌથી પહેલાં એમણે એ આત્મમદા જાણવો જોઈએ કે એ લગ્ન કરે કે ન કરે તો પણ એમને રાટલાની ચિન્તા નથી. '

માતા એકાએક બોલો ઉઠી: 'હા હાહ, તમારી વાત સાચી છે. વારંવાર એ એમ જ કહે છે કે, અ, આપણી પાસે પૈસા થઈ રહેશે ત્યારે શું કરશું? આપણે ક્યાંથી, શું ખાવું? '

'જરાંજર છે, પહેલાં એમની એ ચિન્તા ટાળો: પહેલાં એમને આંધીક નિર્ભયતા આપો. એમને લગ્ન કરવાં હોય તો કરે, વફાલતી સલાહ લઈને કાયદાની રિયતિ જરાંજર સમજીને ઉઘાડી આંખે કરે; પણ પહેલાં એમણે આં કરવું જોઈએ. મંજુલાને લગ્ન કરવાં હોય તો તમારે એને વારવી નહિ. એને સુમનલાલ સાથે જ કરવાં હોય તો બીજા કોઈ સાથે પણ ન કરવાં. પણ હું માનું છું કે, એમણે સ્વાન-લગ્ન શીખવું: રજાતાં થવું. બીજી લગ્નમાંથી

આર્થિક તરત ખાદ રહ્યા પછી જ એમને લગ્નની જરૂર લાગે તો જ લગ્ન કરવું.

‘પણ સુમનલાલ ?’ મંજુલાએ પૂછેલી જ વાર સવાલ પૂછ્યો.

‘સુમનલાલ જે સંજોગ હોય તો એ ખાર માસ રાહ જોશે. જે એવી રાહ જોવાને એ ના પાડતા હોય તો તમારે લગ્ન કરવા યોગ્ય એ પુરુષ નથી એમ સમજજો.’

‘હું તો મંજુલા કહે એમ કરવા તૈયાર છું.’

‘આપ કાંઈ અમને માગો—’ માતા બોલી.

‘હા. જરૂર. હું તમને ચિઠ્ઠી આપું. એ ચિઠ્ઠી લખેને.....મામની ઇસ્તીલાલમાં તમે જાઓ. મંજુલાને વીસ રૂપિયાની શિખરતિથી નર્સીંગ ક્લાસમાં દાખલ કરશે. ખાર માસનો અભ્યાસ પૂરો થયા પછી આલીશ પમાસની નોકરી ખજાશે. જે મેકરી મળી મળ્યા પછી જ મંજુલાની છત્રછા હોય તો બંધે પરજો. તે દિવસે મને લખો. હું આવીને ગમે તે રાહે એમનો મામ કરજ કરી દઈશ.’

[૬]

જરાબર ખાર માસ વહી ગયા ને..... મામની મોટી સાલેબંદિક ઇસ્તીલાલમાં સુમનલાલ જામી હોયો.

‘મારે નર્સ મંજુલાને મળવું છે’ એણે એક પરિચારિકાને કહ્યું. પરિચારિકાએ એને નર્સ મંજુલાનું નાવું ઘર બતાવ્યું. સરેક પોપાકમાં ફાળેલા ઘમેલી મંજુલા સામે આવી: ‘આવો સુમનલાલ.’ એણે એને ગૌરવથી આદર આપ્યો.

‘હું ખાર માસ રાહ જોઈને આવ્યા છું.’

મંજુલા કાંઈક હાથબર અસ્વસ્થ બની. પછી સ્વસ્થ થઈને સુમનલાલનો હાથ પકડીને બોલી: ‘સુમનલાલ, તમે અમારે માટે ને કંઈ તે માટે તમારો ઉપકાર હું કદિ ન જુઠું. તમે મારે માટે આટલી રાહ જોઈ એ જાણ ન બહુ. પણ તમે જાણો છો ને, કે હવે હું

વસન્તના વધામણા

ઝીલજો ઝીલજો રે,

વહાલી વસન્તના વધામણા.

વનવનડે બોલે મોર, કાપલ મચાવે શોર,

ઉપવનમાં પુષ્પો સોદામણાં-ઝીલજો ઝીલજો રે.

મંદમંદ સમીરવાય, હેડું હેતે બરાય,

ખુલ્લાં છે છત્રવનનાં આરણ્ય-ઝીલજો ઝીલજો રે.

વનથી ખીલી અગેલ, પંખા કરે કસોલ,

સાંભરશે આજના સંભારણ્ય-ઝીલજો ઝીલજો રે.

ચાંદની તે ચંદ્રમા, રમતા આનંદમાં,

સંજે છે તારલા સોદામણાં-ઝીલજો ઝીલજો રે.

દીપાવે બગ-અનંત, બારી નવલી વસંત,

ચોમાવે આજે બગ આગણ્ય-ઝીલજો ઝીલજો રે.

મનમુખ મણીયાર

સ્વતંત્ર ને પ્રમાણિક કમાણી કરી ચક્રું છું.’

‘એટલે ?’

‘આપણા સિદ્ધિમાંથી રાહલાની ચિન્તા

ટળે પછી બાકી શું રહે છે એ હજી મને

નથી સમજાવું. સુમનલાલ, એ સમજાશે ત્યારે જ

હવે હું લગ્ન કરીશ. ને-ને તમે મારે માટે

રાહ જોઈ છે એ માટે હું તમારો ઉપકાર નહિ

જુઠું. ખીલું તમને હું શું કહું ?’

સુમનલાલ મંજુલા સામે જોઈ રહ્યો.

એવું હૃદય આજે ગાણુભણે પણ એને સુખી

ને સ્વસ્થ જોઈને સંતોષ પામ્યું: ‘હું તો

છાંદમીબર તમારી રાહ જોઈશ, મંજુ !’

મંજુએ માથું નમવ્યું: ‘જો અને જો

દિવસે હું લગ્ન કરીશ. તો નેતે દિવસ તમારી

સાથે જ કરીશ. ખીલું હું તમને શું કદી ચક્રું ?’

‘બસ, મારે એટલું જ બાળું છે.’

શ્રી.લીલા ચીટનીસ

ચિત્રપટ જગતની મશહુર અભિ-
નેત્રી શ્રી. લીલાનો જન્મ ધારાવાડમાં થયો
હતો. એમના પિતા પ્રો. ખજંતરાવ નગરકર
ત્યાં આવેલ મિશન સ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ હતા.
લીલા માતા પિતાનું ચોથું બાળક અને ત્રીજી
પુત્રી જન્મ્યાં હતાં.

લીલા આઠ વરસનાં હતાં તે વખતે એમનાં
માતાપિતા પૂના આવ્યાં. ત્યાં તેઓ લશ્કરમાં
રહેતાં હતાં. પ્રો. નગરકર પ્રાણસમાજ હોવાથી
એમને ઘેર દેવ-મૂર્તિની પૂજા થતી નહિ; પણ
એમના સામા ઘેર કેટલીક છાલણુ કન્યાઓ
રહેતી હતી તે લીલા સાથે રમવા આવતી
અને તેમના દેખાદેખી-સહવાસથી લીલાને
દેવપૂજા, ઉપવાસ, વ્રત નિયમો વગેરે કરવાનો
શોખ લાગ્યો, પરંતુ તે જોઈ એમના પિતા
ચીઠાઈ જતા. એકવાર તો તેમણે દેવને ફેંકી
દઈ લીલાને ખૂબ જ ધમકાવ્યા હતાં.

ધારવાડ છોડી પૂના હરીદાસ થયા ત્યાં
સુધીમાં નામપુર, રાયપુર, નોઆખલી અને
કાઠિઆવાડ વગેરે સ્થળે ગામેગામ કુટુંબસહ
ફરતાં રહેવાથી બાળકોનાં બહુતરનો ધનડકો
વળ્યો. પૂનામાં લીલા પ્રેક્ટીસિંગ સ્કૂલમાં

બહુવા લાગ્યાં. પણ વરસ દોઢ વરસમાં જ
પૂના છોડીને એમનું કુટુંબ મુંબઈ આવ્યું,
કારણ કે લીલાના પિતાની એલિન્ટન કોલે-
જમાં અંગ્રેજીના પ્રોફેસર તરીકે નીમણુંક
થઈ હતી.

મુંબઈમાં લીલા એમેન્યુઅલ સ્કૂલ નામે
એક મિશન શાળામાં દાખલ થયાં, પરંતુ
અભ્યાસમાં પૂરતું એમનું લક્ષ ન હતું. એ
સતત મરાઠી વાર્તાઓ, નવલકથાઓ વાંચતાં.
તે વખત વિ. વા. હડપ અને વ્ય. બ. કોલ્લા-
ટકરનાં લખાણ ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ થતાં; પરંતુ
છોકરાં તે વાંચે તે પ્રો. નાગરકરને અમતું
નહિ. વાર્તાઓ વાંચવાની પિતા તરફથી પર-
વાનગી ન હોવાથી લીલા રાત્રે અંધારી ઓર-
ડીમાં બેસી બહારથી આવતા મંદ પ્રકાશમાં
બાર વાગતાં સુધી વાંચતાં; એનું પરિણામ
એ. આવ્યું કે દશ વર્ષની ઉંમરે એમની
આંખો ખગડી. નિશાળમાં કાળા પાટીઆ પર
એમને દેખાતું નથી-એવી શિક્ષક તરફથી
ફરિઆદ આવી અને દશમે વરસે જ લીલાની
આંખે ચરમા ચડ્યાં.

ગરકરીનાં નાટકો અને કવિતાઓ પણ
લીલાને મોહ લાગ્યો. એમણે કંઈક લખવાની
શરૂઆત કરી. અવારનવાર એ કવિતા પણ
લખતાં. એમની એક કવિતાનું નામ સ્મૃતિ
તસલી તર-અર્થાત્ 'યાદ ન હોત-તો' હતું.

આ ઉંમરે લીલા બહુ રમતિયાળ અને
ટીબળી હતો. પાછળથી માયાના વાળ હોઠ
પર લાવી તેની ગાંઠ બાંધીને દાઢી મૂકે
જનાવતાં. -છોકરાઓશાઈ પોશાક પહેરવાનું
એમને ખૂબ જ અમતું.

એમના ઘેર આવતા સૌ કોઈ માણસની
એ આખાદ નક્ક કરતાં. એમને ત્યાં એક
બંગાળી સ્નેહી આવતા. તેમણે તો લીલાનું
નામ 'ટોમ બોય' પાડ્યું હતું. બીજા એક
મિત્ર એમની નહસવાની દેવનાં કારણે એમને

લાદિંગ ગેસ (હાસ્યવાયુ) કહી બોલાવતા.

રાજામાં લીલાનું સંસ્કૃત, મરાઠી અને અંગ્રેજી ઉત્તમ હતાં. પૃથુ એ બૃહચૂડાએ પણ અંગ્રેજીમાં બોલતાં નહિ, કારણમાં એ માતૃ-ભાષાનું અપમાન જ આગળ ધરતાં.

લીલા મેટ્રીક પાસ થયાં ત્યારે એમના પિતાને ઘણો આનંદ થયો, કેમ કે એમના ઘરમાં મેટ્રીક પાસ થનાર એ પહેલો જ કન્યા હતી. બી. એ. થયા પછી તત્તરગાનમાં પી. એચ. ડી.ની ડીમી લેવા માટે તેમને અમેરિકા મોકલવાનો એમના પિતાનો વિચાર હતો. પણ કમભાગ્યે તેમની એ આશા પૂરી થવા નોટલું તે જીવ્યા નહિ.

લીલા સેન્ટએલિયર ડાલેજમાં હતાં ત્યારે એમના પિતાની તખીયત ઘણી નાદુરસ્ત હતી. તેઓ બીમાર હતા તે વખતે તેમને મળવાને પ્રાર્થના સમાજમાં ઘણા માણસો આવતા; અને થોડા વખત પર ઝોકરહાથી પી. એચ. ડી. થઈ આવેલા પ્રાર્થના સમાજના યુવાન મિશનરી ડૉ. ચીટનીસ પણ તેમને મળવા વારંવાર આવતા; કારણ કે તેઓ પણ લાલો સમાજના મિશનરી તરીકે શિક્ષણની પહેલો લામિક પરિષદમાં સ્વામી રિવેશનંદ સાથે જઈ આવ્યા હતા; અને આ અરસામાં જ લીલા અને ડૉ. ચીટનીસને પરસ્પર પરિચય થયો. તે જ વરસે જોશરટ માસમાં દરદનું જેર પછી જતાં પ્રૉ. નાગરકર અવસાન પામ્યા.

પાછળથી ડૉ. ચીટનીસ અને લીલાની મૈત્રીનું પ્રેમમાં પરિવર્તન થયેલું, એની માની નજરે પડ્યું. આ વખતે લીલાની ઉંમર લગભગ સોળેક વરસની હતી; એમનો અભ્યાસ હજી ચક્રવર્તી જ હતો, તેમ જ એમની મોટી બહેન પરણ્યાનો બાકી હતો, તેથી લીલાના લગ્નનો વિચાર માને પસંદ ન પડ્યો; અને આ લગ્ન માટે માની ખાસ સંમતિ ન હતી. એથી નિરાશામાં લીલાએ એક દિવસ ડેમિસ્ટરને ત્યાંથી

આયોડિન લાવી પીધું. સદ્ભાગ્યે તાત્કાલિક ઉપાય લેવાથી એ બચી ગયાં.

તે પછી માએ કંટાળાને લીલાને લગ્ન માટે રજા આપી, અને તે ઈન્ટર આર્ટસના વર્ગમાં હતાં. તે વખતે તેમનું લગ્ન થયું. વાસ્તવિક રીતે માને આ લગ્ન ખરા હૃદયથી પસંદ ન હતું; તેના બીજાં પણ એક એ કારણ હતાં. ડૉ. ચીટનીસ ઉંમરમાં લીલા કરતાં ઘણા મોટા હતા. એ વિધુર હતા અને તે ઉપરાંત ખેડવાદી હોવાના કારણે તેમણે પ્રાર્થનાસમાજમાં તદ્દન નજીવા પગારે નોકરી સ્વીકારી હતી. આ બધી બાબતો વ્યવહાર કુશળ, છતાં જૂના વિચારની માતાના મનને અનુકૂળ ન હતી.

લગ્ન થયા પછી પણ લીલાએ ડેલેજમાં જવાનું ચાલું રાખ્યું. પણ લગ્ન પછીના અભ્યાસમાં જેવી જેવી કુશલિયોએ નડે છે તેનો તેમને પકડે જ વરસે અનુભવ થયો; અને એમની ઈન્ટરની પરીક્ષા રખડી. બીજા ટર્મમાં મુબઈની વિલ્સન ડેલેજમાંથી એ ઈન્ટર પાસ થયાં.

પરીક્ષા પછી માર મહિને એમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર અનિતનો જન્મ થયો. તે પછી એમના અભ્યાસમાં ઘણી અડચણો નડી. પોતાના ત્રણ બાળકો અને ઘરસંસાર તેમ જ બહારની આર્થિક જવાબદારી પણ તેમના માથે પડી. એમણે શાળાદેવીના એક વિદ્યાર્થિમાં આસિસ્ટન્ટ પ્રિન્સિપાલનો નોકરી સ્વીકારી. વચક્ષા માળામાં એમના પતિએ રાજદારી ક્ષેત્રમાં મુકાવતાં પ્રાર્થના સમાજ સાથે તેમને અણ-બનાવ થયો, અને ત્યાંના હોદ્દાનું તેમણે રાજીનામું આપી દીધું.

લીલા ઘરનો તેમ જ બહારની જવાબદારી સંભાળી પોતાના પતિના રાજકીય કાર્યોમાં પણ તેમને મદદ કરતી તેમને આટલું કષ્ટ અને ત્રાસ લેવો પડતો હોવા છતાં તે

પતિને એ ચળવળથી અજાણ કરવાનો પ્રયત્ન કરી કરતાં નહિ. ઉલટું તેમના કાર્યમાં પ્રેરસાહન આપતાં. આ જોઈ લીલાની બાને ધણો ગુરસો ઊપજતો.

૩૧. ચીટનીસ 'ઈન્ડીપેન્ડન્ટ ઈન્ડિયન'

પત્નના સંપાદક હતા, તેમનું ધણુંખડું કામ. પણ લીલા કરી આપતાં. અને સ્વતંત્ર લેખ પણ લખતાં, એટલું જ નહિ, પણ ઇન્ડિપેન્ડન્ટ ઇન્ડિયાની નકલો ફેટલાક દિવસ તો તે પોતે રસ્તા ઉપર ઉભાં રહીને વેચતાં. આ જોઈ છોકરીઓને કાલે તેટલું બહાવીએ છતાં ફરક બાબતમાં તે પોતાના પતિના પમને જ ચાલે છે, એવો લીલાની બાબતમાં એમનાં માતાને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો.

લીલાનાં હજાર થયાં ત્યારથી એમની માના બાબતમાં એક વાત ચોક્કસ આવી ગઈ હતી કે તે સંપૂર્ણ રીતે પતિની સુકીમાં જ હતાં. ડોક્ટર હિંમરમાં અને જુદાંમાં લીલા કરતાં ધણા અટિથાતા હોવાથી તેઓ તેમની સાથે ડોક્ટર અણુશુન્નાનકડી બાલિકા માફકજ વર્તતા.

તેમને અમાઉ ને વાતની ધારતી હતી તે સાચી પડતી હતી. 'જને અતિથય લહેરી, બેપરવા, બેહદ ખર્ચાળ, બહુદારચન્દ્ર અને કેવળ ધ્યેયવાદી હતા. એમનો સંસાર સારી રીતે કેમ ચાલી શકે ?'

લીલાનું લક્ષ્યસ્વન સુખી થવાનું એના બાના મત પ્રમાણે તો એક જ કારણ હતું-અને તે એ કે પ્રથમ તે ધણાં વરસ સુધી પતિના હાથનું રમકડું રાજપુશીથી જન્મ્યા હતાં.

પછીથી તેમનામાં આટલા વર્ષ સુધી દાબી રાખેલી સુસુપ્ત અવસ્થામાં રહેલી સ્વત્વ જુદી-સ્વમાન અને સ્વતંત્રવૃત્તિ સહજ તક મળતાં એટલાં જોરથી ઉછળી આવ્યાં કે હિંમરને તે અસહ્ય થઈ પડ્યાં.

લીલાને પાંચ વરસ અભ્યાસમાં ભંગ પડ્યો હતો. ચાર બાળક હતાં. ઘરસંસારની

તેમજ, આર્થિક જવાબદારી તેમના માથા પર હતી. રાજદારી ક્ષેત્રમાં ભાગ લેવાની ધગશ હતી; છતાં તેમને અભ્યાસ કરવાની હેંસ હતી. ઇ. સ. ૧૯૩૩ના ઓક્ટોબરમાં એમને સહજ જ વિચાર આવ્યો.

એમણે ક્યાંકથી સાંભળ્યું હતું કે નાગપુર યુનિવર્સિટીમાં સ્ત્રીઓને બાળશી વિદ્યાર્થી તરીકે ટર્મ ભર્યા વિના પરીક્ષામાં બેસવાની છૂટ મળે છે. લીલાએ તે યુનિવર્સિટીમાં પત્ર લખી માહિતી મંગાવી; અને પરીક્ષાની તૈયારી માટે ધુસ્તો વગેરે ખરીદ કર્યા. અભ્યાસ કરવાની શરૂઆત કરવાની તૈયારીમાં હતાં એટલામાં એમની એકની એક અડી વરસની દીકરી સુધા ન્યુમોનીઆમાં પટકાઈ પડી. આ બીમારીમાંથી સુધા સાજું થઈ; પણ પછી થોડા જ દિવસે એને ડિપથેરિયા લાગ્યું પડ્યો અને ત્રણ જ દિવસમાં એ ચાલી ગઈ. આ દુઃખથી લીલાની ધીરજ ખૂટી ગઈ. એ ખિસ્કુંલ હતાશ થઈ ગયાં. ઘરમાં સૌને લાગ્યું કે કલે લીલાના બહુતરનો પાર આવી ગયો; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમ ન થયું. એકાદ મહિના પછી લીલાએ ચિત્ત ઘઈ અભ્યાસ શરૂ કર્યો. એમણે પરીક્ષા માટે અર્થસાધ્ય અને રાજકારણના વિષયો લીધા હતા. તે વખતે નાનો પુત્ર વિજયકુમાર ચારપાંચ માસનો હતો તેને જવાહરને રાત્રે એક દાઢ વાગ્યા સુધી લીલા અભ્યાસનું વાંચતાં અને માગમાં આટલી મુશ્કેલીઓ નડ્યા છતાં તે જ વરસે બી.એ. થયાં.

એ જ વરસમાં ડોક્ટરની તબીબત પુરુસીથી બચડી. તેમને-આરામની જરૂર હતી. અને પોતાના લેખનકાર્યથી ને થોડી ધણી કમાણી તેઓ કરતા તે પણ બંધ થઈ.

સહજાગે એ જ વરસે લીલા બી. એ. થયાં હતાં તેથી એમને નોકરી કરવાનો બમણો ઉત્સાહ આવ્યો; અને એમણે ડોક્ટરને પૂરતો આરામ આપવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી.

જટવાથી જાણાયેલી

પરંતુ આ જ વખતે કોણ જાણે કેમ પણ હમયના મંગળમાં દિવસ કંપનીના વિચાર ધોળાંજી મોડયા. ઘરમાં સોને આ આજત આશ્રય ઉપજ્યું. લીલાની માને આ વાત જરાએ પસંદ ન હતી. તેમણે અને ખીજા માણસોએ પણ તેમને પોતાના વિચાર જણાવ્યા. મા તો કદાચ જૂના વિચારનાં હતાં તેથી તેમને આ વાત ન ગમે-પણ ખીજા સોની પણ ખાતરી હતી કે લીલા આ ધંધા માટે ખીલકુલ લાયક ન હતાં.

કારણકે તેઓ ખુબ ઘરમાળ અને ડરકેણ હતાં. વળી ચિત્રપટને માટે આવશ્યક સૌન્દર્ય અને શારીરિક બાધા પણ ન હતાં-એમ સૌએ

તેમને ચોકેણું જણાવી દીધું. એ ઉપરાંત પણ ચિત્રપટ વિરદ રૂઢ થયેલાં અનેક કારણો બતાવવામાં આવ્યાં: પણ એ સર્વની કાંઈ જ અસર થઈ નહિ.

રોયમુખમાં રહેતાં શ્રી. મણીમેન શરાની મદદથી સાગર દિવસ કંપનીના થી. સુનીલામ દેસાઈની મુશકાત લઈ લીલાએ દિવસ કંપનીના વાનાવરણનો અભ્યાસ કરવા માટે પ્રથમ થોડુંક એડિસનું કામ માથે લીધું. કયાંતક, સોનેવિશે વગેરે વાંચી તેના પર ચર્ચો કરવાનો એ કામમાં સમાવેશ થતો હતો.

શ્રી. દેસાઈ લીલા સાથે માનથી વર્તતા અને કામ માટે બરપૂર પમાર આપતા. લીલા પણ

પોતે બલા ને પોતાનું કામ બહુ-એવી જ નીતિથી રહેતાં. એ પોતાના કામ વિના બીજી કોઈ પણ ખાતરમાં ધ્યાન જ આપતા નહિ. ખાસ આમૃદ જ થાય તો કોઈ કોઈ વાર શુટિંગ જોવા સેટ પર જતાં.

એ જ વખતે એક પ્રસિદ્ધ નટીનું ચિત્રપટ ત્યાં ચાલતું હતું. તે નટીની ચા હંમેશાં સેટ પર હાજર રહેતાં. તે લીલાને દરરોજ જોતાં અને તેમને તેમના વર્તન માટે આશ્ચર્ય ઉપજતું. આખરે તેમણે પોતે જ તેની સાથે વાતચીત કરવાની શરૂઆત કરી.

એક દિવસે તેમણે લીલાને સ્પષ્ટ સંજોગમાં જણાવી દીધું: 'બહેન, તમારે સ્ટાર ચલું હોય તો તદ્દન છૂટથી વર્તવું જોઈએ. તમે તો બહુ શાંત, શરમાળ અને બીડે લાગે છે. આવી રીતે તમારાથી સ્ટાર કદિ થવાવાનું નથી.'

આને લીલાની ખ્યાલી સંભળીને એ માછને કેવું લાગે? કારણ કે, લીલાના વર્તનમાં અને સ્વભાવમાં જરા પણ ફેર પડ્યો ન હોવા છતાં તે ક્યારના સ્ટાર બની ચૂક્યાં છે. તે હંમેશાં કહે છે કે 'મારા જીવનમાં હું કેમ વર્તું છું તેના પર ઓછી જ મારા અધિનયની કુશળતા આધાર રાખે છે? અભિનય પૂરતું તે મુજબ વર્તતાં આવડે એનું જ નામ સાચી 'ટલા છે.'

સાગર દિલ્લે કુંપનીમાં લીલાએ એકાદ બે મહિના જ કામ કર્યું; પછી નાટ્યમંત્ર-તરમાં એમણે ફેટલાદ મહિના કામ કર્યું. તે બંધ પડ્યું તે અરસામાં જબલપુરના શેઠ ગોવિન્દ-દાસે ઘણાં સુશિક્ષિત માણસોને મેળવી 'આદ્ય ચિત્રપટ લિમિટેડ.' નામે કંપની ચાલુ કરી.

તે લોકોએ ડોક્ટરને વિનંતિ કરી કે આ કંપનીમાં બધાં જ માણસો સુસંસ્કૃત હોવાથી લીલાને તેમાં જોડવા દેવાં. ડોક્ટરે તત્કાળ તેમાં સંમતિ આપી. તેમનો 'ધ્રુવાધાર' એ જ લીલાનું પહેલું ચિત્રપટ.

લોકોને 'જાયા'માં લીલાનું કામ ધણું જ

પસંદ પડ્યું. તે પછી જનસમાજને તેમજ ચિત્રપટ તૈયાર કરનારાઓને લીલાની કાર્ય-શક્તિ માટે ખાતરી થઈ અને તેમનાં બાવિ માટે સુંદર આશા ઉપજી.

પરંતુ અરેબઈ સ્ટાર પદ તો તેમને 'તુલસીદાસ' પછી જ મળ્યું. તે પછી 'કંગન'થી મોડીને તેમનો વૈભવ અને મહત્તા આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રસિદ્ધ છે.

લીલાની ચોમેર પ્રસરેલી કાર્તિ, તેમની કળાનાં આખા હિંદુસ્તાનમાં ગવાતા યશોમાન, તેમણે પ્રાપ્ત કરેલી પ્રસિદ્ધિ અને વૈભવ એ સર્વ માટે તેમનાં માતૃગ્રાંથે ભારે ગર્વ ઉપજે છે.

લીલાના જ્યમયકારથી આકાશ ગાજી ઉઠતું જોઈ, તેમના પર પ્રશંસાની પુષ્પ વૃષ્ટિ થતી જોઈ, માતાનું હૃદય આનંદથી ઉમરાઈ ન્થ છે; પરંતુ એમનાં માતૃહૃદયને એક તદ્દન અરકુટ આતંત્રવર સંભળાય છે, એમની આંખે તેમના આનંદો, પ્રકુલિત, ગર્વિષ્ટ ચહેરા પર એક સદૃશ અસ્પષ્ટ લપાઈ રહેલી દુઃખની છાયા જણાય છે.

આને લીલા વૈભવના અતિ ઉંચા ધિખારે ચડેલા છે, પરંતુ તેમના લગ્નજીવનનું શોકમયુરો મેરવી સંગીતના કશું આલાપ કાનમાં હંમેશાં ધૂમતા રહે છે, એનું માતાને સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે. પણ તે સાથે જ તેમનો ધીરજ અને લીમતની પણ તારીફ ક્યો વિના માથા રહેવાનું નથી.

લીલાએ આવો જ કદિન માર્ગ બીજકુલ એકલા જ રડીને કોઈની પણ મદદ વિના પસંદ કર્યો છે; અને તેમાં આવતી આશ્વતો અને દુશેલોએ સામે એકલાએ જ ટક્કર લીધી છે. તેમના ઉત્સાહનો ભંગ કરવા લોકોની ટીકા-એને નહિ ગણકારતાં પોતાનાં ચાર બાળકોની જવાબદારી સાચીને તેમણે આને જોઈ રચાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે જોઈ-માને તેમની માતા થવા માટે મારે મોરવ ઉપજે છે.

ચિત્રપટ સૃષ્ટિમાં કોઈના પણ અર્થરૂપિના

નામના મેળવવી ઓઝો માટે મુશ્કેલ જ હોય છે-કોઇકે બાઇ, કોઇકે દિતચિતક અમર ચોવીસ કલાક તેની સાથે, રહેની કોઇકે માતા વિના ઓને આ ધંધામાં પોતાની કાર્યશક્તિ અને પ્રતિભા ખતાવવાની તક મળતી નથી.

લીલાને આમાયી કોઇની જ મદદની જરૂર પડી નથી; પરંતુ તેમના ગૌરવ પ્રસંગે તેમના માતૃશ્રી અને બાઇમાંનું હાજર હોય એવી તેમને હંમેશાં ઇચ્છા રહે છે.

તેમનાં દરેક ચિત્રપટના પહેલા શોમાં તે માને પોતાની સાથે હાથ પકડીને લઇ જઈ પોતાની તદ્દન નજીક બેસાડી દિલ્લમ જુએ છે.

લીલાને પાંચ માણસોમાં જવાનું બહુથા પસંદ નથી. તદ્દન નિકટના પરિચયના માણસો વિના તેમનાયી કોઇની સાથે ખુલા દિલથી વાતચીત જ. થઈ શકતી નથી.

બાઇમાંનું અને પોતાના બાળકો એમાં બેસી કલાકના કલાક સુધી લીલા વાતોલાપ કરે છે. રમના દિવસે સૌ મળી આખો દિવસ સાથે સહેલ કરવા જવાની તેમને ઇચ્છા થાય છે. ત્યાં તે ખુલા દિલથી હસે છે, રમે છે, આનંદ વિનોદ કરે છે-તે વખતે તે પોતાનું મોટાપણ તદ્દન વીસરી જાય છે. બાઇમાંનુંમાં એકસંપી હોય-અરસપરસ દૃઢ પ્રેમ હોય એ બાળતને લીલા ખાસ મહત્વ આપે છે, અને તે માટે તેઓ નિરંતર પ્રયત્ન કરે છે.

હજીપણુ લીલાનો સ્વભાવ અગાઉના જ્યેા જરૂર અને શરમાળ છે; અને તે માટે તેઓ અભિમાન લે છે, એવો ઘણા લોકોનો ભ્રમ છે. લીલાને પુષ્કળ પૈસામળે છે; પણ તેમનો સ્વભાવ પણ બહુ લહેરી અને ખર્ચાળ છે. કુરસદ મળતાં જ તેઓ કાંઈને કાંઈ ખરીદી ક્યાં જ કરે છે. તદ્દન બીનજરૂરી વસ્તુઓ પણ મમે તે કિંમત આપી તે ખરીદી છે. એમનાં માતૃશ્રી એક મંત્ર-એમને હંમેશાં કલા કરે છે: 'ખર્ચનું' પ્રમાણ ઘટાડી છોકરાં માટે પૈસાની

ખચત કરો.' પણ એ ઉપદેશનું લીલા કોઈ દિવસ પાલન કરી ચકતાં નથી.

માતાને પોતાનાં બાળકોના હોય વસતા નથી એમ કહે છે, પણ લીલાની માતૃશ્રીની બાળતમાં-એ કહેવન ખોટી ઠરે છે. એમની લીલાની બાવનાશીલ વૃત્તિ, તેમની વ્યવહાર યન્યતા, બેદરકારી અને ઉતાવળાએ સ્વભાવ એ દોષો માનવ સ્વભાવ મુજબ તેમનામાં પણ છે એમ માતા કબૂલ કરે છે; અને કહે છે કે 'તેમ ન હોત તો મારી લીલા મનુષ્ય નહિ પણ દેવ જ બની હોત.'

(પાછલે પાનેથી ચાલુ)

દક્ષિણ એન્ગ્લોઇયન સોસાયટીમાંથી પ્રો. કર્વે ૧૯૧૫ માં નિવૃત્ત થયા, બાદ ૧૯૧૬ થી ૧૯૨૮ સુધીનાં વરસો દરમિયાન સી ઇન્વેસ્ટીગેશન પોતાના કાર્ય અંગે રેથ બરમાં ફરીને ફાળો ઉધરાવવાનું કામ કયું. તે પછી ૧૯૨૯ માં છૂતિવામાં બરાએલી એક ઇન્વેસ્ટીગેશન પરિષદમાં તેઓ ગયા ને એ યુરોપની સફર દરમિયાન પણ તેમણે ફાળો ઉધરાવ્યો. ત્યાંથી તેઓ અમેરિકા ગયા અને જપાન યત્રને પછી દિંદ પાછા ક્યાં જન્મ. ચીન અને મલાયાનાં કેટલાક નગરોની પણ તેમણે મુલાકાત લીધી હતી. ૧૯૩૦ માં તેમણે પૂર્વ ને દક્ષિણ આફ્રિકાની પણ સફર કરી હતી, ને એ મુસાફરી કરીને મદિલા વિદ્યાપીઠ માટે રૂ. ૫૦ હજારનું ફંડ એકત્ર કરી લાવ્યા હતા.

ચી. કર્વેએ ગ્રામ ઇન્વેસ્ટીગેશન માટે પણ એક નાની સંસ્થાની સ્થાપના કરી છે ને તે હારા ગામડાની પ્રગ્નને શિક્ષણ આપવાની કોશીલ ચર્ચ રહેલી છે. બનારસની દિંદુ યુનિવર્સિટી તરફથી મહાત્મા ગાંધીજીને દસ્તે પ્રો. કર્વેને કોહર એફ લીટરેચરની અને અલાહાબાદ યુનિવર્સિટી તરફથી એલ. એલ. ડી.ની ડીગ્રી આપવામાં આવી છે.

શ્રી-કેળવણીના મશાલચી

પ્રો. કવે

શ્રી. યોગેશ્વર કવેનો જન્મ સન

૧૮૫૮માં ઠાકજીમાં શેરાલી નામના ગામડામાં થયો હતો. તેમણે પ્રાથમિક શિક્ષણ મુરદ નામના ગામમાં લોધું હતું અને પંદર વર્ષની નાની વયે તેમનું લગ્ન થયું હતું. સન ૧૮૮૧ની સાલમાં તેમણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી અને બી. એ. માં ગણીતનો ખાસ વિષય લઈને તેઓ ત્રણ વર્ષ તેમની સાથે બજાવાડાઓમાં શ્રી. ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે પણ હતા.

૧૮૯૧ માં તેઓનાં પત્ની અવસાન પામ્યાં પાંચ વર્ષ તેઓ ઠાકજીમાં પોતાનાં સર્ગસંબંધીઓની સાથે રહીને શિક્ષક તરીકેનું કાર્ય કરી જીવનનિર્વાહ કરતા હતા. પરંતુ પત્નીના અવસાન બાદ તુરત જ શ્રી. ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલેના નિમંત્રણથી પ્રો. કવે ૧૮૯૧ ના નવેમ્બરમાં પુનાની ફરગ્યુસન કોલેજમાં ગણીતશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે નોડયા. ૧૮૯૨ના એપ્રિલમાં તેઓ દક્ષિણ એન્ગ્લિકન સોસાયટીના આશ્ર-

વન સભ્ય બન્યા. ત્યાર પછી તેમણે એ વિધવા બહેન સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું. આવા લગ્ન તેમને નાત બહાર મૂકવામાં આવ્યા ને ગામ બધાએ તેમનો બહિષ્કાર કર્યો. પોતે વિધવા સાથે લગ્ન કર્યું ત્યારે તેમને વિધવાઓ ઉપ પડી રહેલાં દુઃખોનો ખાસ આવ્યો. એટલે તેમણે વિધવાઓને કેળવણી આપવાનો નિર્ધાર કરી, તેઓનાં ઉત્કર્ષ માટે ૧૮૯૬માં એક સંસ્થા શરૂ કરી. આરંભમાં તો તેઓ આ સંસ્થાદ્વારા વિધવાઓને બજાવા માટે માત્ર આર્થિક સહાય કરતા, પરંતુ ૧૮૯૯માં તેઓએ વિધવાઓને રહેવા માટેની વ્યવસ્થા પણ કરી.

૧૯૦૭માં પ્રો. કવેએ મહિલા વિદ્યાલય નામની સંસ્થાનો આરંભ કર્યો ને તેમાં તમામ સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ સંસ્થાદ્વારા કાર્ય કરતાં કરતાં તેમને લાગ્યું કે સ્ત્રીઓ માટે એક અલગ વિદ્યાપીઠ હોવી જરૂરી છે, એટલે ૧૯૧૬ ના જુનમાં સર રામકૃષ્ણ ભંડારકરના પ્રમુખપદવાને જાપાનમાં ગયે છે એવા જ પ્રકારની એક મહિલા વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી. આ મહિલા વિદ્યાપીઠના કાર્યથી સંતોષ પામીને મુંબઈના ધનિક શેઠ શ્રી. વિક્રમલાલ ઠાકરસીએ મહિલા વિદ્યાપીઠને 'શ. પંદર લાખનું' દાન આપ્યું છે. હાતાના માતૃશ્રીનું નામ જોડીને એ સંસ્થાનું નામ શ્રી. નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાલય પડ્યું. આ મહિલા વિદ્યાલયમાંથી આજ સુધીમાં ૬૮૭ બહેનો ઉત્તીર્ણ થઈ છે.

શ્રી. કવેએ પોતાની આત્મકથા લખેલી છે. તે વાંચતાં એક ખાસ હકીકત એ જણાય મળે છે કે, જણી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે પણ તેમણે પોતાની ધ્યેયનિષ્ઠા સાચવી રાખી હતી. તેથી તેઓને કાર્યમાં છેલ્લે સફળતા જ મળતી હતી. તેઓએ આરંભેનું અગ્રિમશિક્ષણનું કાર્ય આજે એટલી સફળતા પામ્યું છે કે તેમની મહિલા વિદ્યાપીઠને સરકારે પણ હવે માન્ય કરી છે.

મારી મા ક્યાં દશે? માર્છ શોધી
આપશે એને?" એક નખકડા બાળકે આત્મના
નિર્વસિતોની છાવણીના સંચાલક પાસે આવીને
પ્રશ્ન પૂછ્યો.

"તારી માને અને શોધી આપીશું, તું
અહીં જ રહેજે." હિંદી સરહદ ઉપર આવેલા
એ રેશન ઉપર એ બાળકને સમજાવીને
પાકીસ્તાન તરફ આગળ જતાં રોટી લેવામાં
આવ્યું ને બાળકેના ગૃહમાં તેને રાખ્યું. એ
બાળક ખૂબ ઉત્સુકતાપૂર્વક માતાની રાદ જોઈ
રહેલું છે, ને તેનાં સગાઓની સાથે ચાલી
જવાનો પણ તેણે ઇન્કાર કર્યો છે.

એક મુસ્લીમ માતા પોતાની એકનીએક
પુત્રીને પૂર્વપંજાબમાંથી પાછી મેળવવા માટે
ઘેર ઘેર ફરીને મદદ માગી રહેલો છે. બીજી
એક માતા ચર્ચા કરે છે, આજીજી કરે છે,
દલીલો કરે છે કે મારી પુત્રી અત્યુ પામે એમ
હું માનતી જ નથી, એ માતા કહે છે: 'મારી
પુત્રી એટલી તો લાવણ્યમયી હતી કે પથ્થરના
દિલવાળો માનવી તેને મારી નાંખવા બચતો
તેને પણ પીગળાવી નાંખે.' એક હિંદુ યુવતીએ
પોતાની અપહૃત દાસતમાં છૂપો પત્ર લખીને
જણાવ્યું છે: 'અમારે પાછા આવવું છે, પરંતુ
તમે સફળ થવાનાં છો એની પૂરી ખાતરી ફરી
લોધા વગર અમારી વફાર ન ચડશો; નહિ-
તર જો તમારો પ્રયાસ નિષ્ફળ જશે તો
અમારી નિંદાથી બચવાદ ચર્ચા જશે. એટલે
અમને છીએ ત્યાં જ રહેવા દો.' પૂર્વ પંજાબ
અને ત્યાંના રાજ્યોમાંથી મુસ્લીમ સ્ત્રીઓએ
અને પાકીસ્તાનમાંથી હિંદુ તથા શીખોએ
ગાંધીજી ઉપર સંદેશોએ મોકલીને સદાય માગી
હતી. સામુદાયિક સ્થળોત્તર આરંભતા દિવસોમાં
બિનમુસ્લિમો તથા મુસ્લિમોના લાંબા કાફલાઓ
ચાલી નીકળતા હતા ત્યારે તેઓની સાથે
બાળાઓ અને યુવાન સ્ત્રીઓ જોવામાં આવતી
ન હતી. અને સર્વત્ર એવી ફરીયાદો આવતી

અપહૃત મહિલાઓ

રેખિકા

શ્રી, મૃદુલાબહેન સારાલાદ્ય

કે 'કાફલાઓ ઉપર માર્ગમાં દુમલા ચાપ છે
તે વખતે માર્ગમાં જ યુવાન સ્ત્રીઓ, દોર અને
બીજી સીનેને લૂંટી જવામાં આવે છે.'

મુસલમાનો હિંદુઓ અને શીખોએ બધા-
બધી વ્યથાનું કારણ એક જ છે. તેઓની
મામણી પણ એક સરખી જ છે. અને પ્રદે-
શોમાં સમાન પરિસ્થિતિ પ્રવર્તે છે. નાનાં
જાળો, માતાઓ, પુત્રોએ, બહેનો, પત્નીઓ
પિતાઓ, ભાઈઓ, પુત્રો ને પતિઓ પોત-
પોતાનાં વહાલાંજનોની શોધમાં ભટકી રહેલાં
છે. તેઓની અધીરાઈ અને વ્યથાએ તેઓને
ફેટલીસ્વાર ઉતાવળોમાં બનાવી મૂકેલાં દેખાય
છે. તેમને સમજાવવામાં મુશ્કેલી પડે છે,
કારણકે તેઓ ખૂબ જ લામણીપ્રધાન બની
ગયેલાં છે. અને જેઓ આ લેનમાં કામ કરી
રહેલાં છે તેઓ પણ જો દાકારની કે નર્મના
જેવી દષ્ટિ ન ફેળવે તો આ કાર્યમાં રહેલી
કેમળતાના બાર નીચે એ પણ હારી જવાનો
ભય રહે છે.

ને હિંદુ, મુસ્લીમ કે શીખ સ્ત્રીઓને પાછી

મેળવવામાં આવે છે તેઓની વિતક કયા સમયગ એક સંસ્થા જ હોય છે. એક વખતે આ પાછી મળી આવેલી ત્રણેય મેમની બહેનોને એક જ છાવણીમાં એક સાથે રાખવામાં આવી હતી. એ બધી બહેનો ન્યારે પોતપોતાની વિતકકયા પરસ્પરને કહી. સંભળાવતી હતી તે વાતો હૃદયદ્રાવક હતી. તેઓ હિંદુ, મુસ્લીમ કે શીખ હતી તે પ્રશ્ન ગોણું હતો. તેઓ સ્ત્રી જાતિના ધવાએલા ને અપમાનિત થએલા ગૌરવ વિષે એક સ્ત્રી તરીકે મુંઝાએલી ને છેક હારી અએલી સ્થિતિમાં પોતાના બવિષ્ય વિષે ચિંતા કરી રહેલી હતી. તેઓ શા માટે પિશાચ વૃત્તિવાળાઓની ભેગ બની હતી તેનો વિચાર જ તેમને મુંઝવી રહેલો હતો. તેઓ સમુદાયમાં પોતાનાં એકસરખાં કુખને પિછાની લઈ બધાં એકબીજાની વધુ ને વધુ નિકટ આવતાં હતાં.

અપહૃત સ્ત્રીઓનાં વેચાણ ચતાં હોવાની અફવાઓ ફેલાયા જ કરે છે. આ અંગે તપાસ કરતાં પૂરતી માહિતી નથી મળી શકતી; પરંતુ બન્ને પક્ષે આવા કિસ્સા બને છે એ શંકા વગરની વાત છે. આ કુખૃત્ય ફેટલા મોટા પાયા ઉપર ફેલાએલું છે. તેની ઠપ્પના કરવી પણ કઠિન છે.

ફેટલાક એવાં તોફાની તરવો પણ છે, જેઓ લોકોને શાંતિ મળે તેમ નથી ધમ્મતા, કારણ કે તેઓ માનવ યાતનાઓનો ઉપયોગ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં કરવા મંજિ છે. જાતજાતની અફવાઓ ફેલાવીને અને લોકોની વેરવૃત્તિને જગાડીને આ આખાય પ્રજાના ઉકેલમાં અંતરાયો ઉભા કરી રહેલ છે. જો અપહૃત સ્ત્રીઓને સામસામી પાછી સોંપી દઈ શકાય તો બન્ને સંસ્થાનો વચ્ચેના સંઘર્ષનો અંત આવી જાય. તેથી મુદ્દની શક્યતા પણ ઝોછી થઈ જશે. એટલે, તેઓ આ કાર્યનો ખૂબ જ અવરોધ કરી રહેલા છે. આ બદલો લેવાની ને વિનાશ કરવાની વૃત્તિને કયાંય મર્યાદા

નથી રહી, તેથી આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવા માટે માત્ર બે સંસ્થાનો વચ્ચેના મુદ્દા તરીકે નહિ, પરંતુ એક સ્વતંત્ર પ્રશ્ન તરીકે જ તેનો ઉકેલ શોધાવો જોઈએ.

બન્ને સંસ્થાનોમાં અપહૃત સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવા માટેની ખૂબ જ ઇતેજરી પ્રવર્તે છે. છતાં પ્રશ્ન તો એ ઉપસ્થિત થાય છે કે: 'તો પછી આટલી બધી ઢીલં શાને?' આના ઉત્તરમાં સામસામા પક્ષ ઉપર દોષારોપણ કરવામાં આવે છે એક સામાન્ય માન્યતા એવી પ્રવર્તે છે કે, અપહૃત સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવી એ તો એક સામાન્ય કાર્ય છે. 'રાજ્ય ચોંટીસ અને લશ્કરની મુદ્દત્તી અપહૃત સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવી શકે છે તો પછી તે એ પ્રમાણે કેમ નથી કરતું?' એવા પ્રશ્ન પૂછાઈ રહ્યો છે.

બળ વાપરીને થોડી સ્ત્રીઓ મેળવી શકાય ખરી, પરંતુ બહુ મોટી સંખ્યામાં તો તેઓને ખતમ જ કરી નાંખવામાં આવે. એટલે જાહેર પ્રજામત આ દિશામાં જાગ્રત કરીને તેઓને સમજાવીને સહકાર મેળવીને જ સારા પરિણામો સાધી શકાશે. ફેટલાક ધણા સારા ગણાય તેવા માણસો કેવળ ધર્મને નામે અપહૃત સ્ત્રીઓને રાખી રહ્યા છે. તેઓને તો આપણે માનવતાને નામે જ સમજાવીને આ પ્રશ્ન ઉકેલી શકીએ.

ફેટલાક લોકો અપહૃત સ્ત્રીઓને બીન તરીકે રાખે છે, ન્યારે ફેટલાક વળી એવી દલીલ કરે છે કે "હવે એ સ્ત્રીઓ નવા વાતાવરણમાં રિસર થઈ ગઈ છે. તેના જીવનમાં વળી નવા પ્રશ્નો ઉભા કરવાનો શો અર્થ છે?" બીજાઓ વળી કહે છે: "અમે એ સ્ત્રીઓને પૂછી જોઈએ છીએ તેઓ હવે પાછી ફરવા તૈયાર નથી. એ વિચાર જ તેઓને હવે રુચતો નથી."

જો બંધનમાં પડેલા માનવીનું માનસ સમજે છે તેઓ જાણે છે કે, આ પ્રશ્નમાં

આવી રીતે વિચાર કરી જ ન શકાય. હવે તો ઓઝોનાં હરણુ, કરવાનાં કાળાં કૃત્યોને લમભગ પાંચેક માસ થયા આવ્યા છે. અપહૃત ઓઝોએ વિરોધ કરવાનું હજુ બે વારી રાખ્યું છે અને ચાતકની માફક વરસાદની રાહ જોઈ રહેલી છે. ખીજી તરફ ઉપરાઉપરી નિરાશાઓ સાંપડવાથી છુછવિવાની માનવ વૃત્તિથી પ્રેરાઈને ડેટલીય ઓઝો દનાય થઈને નવી સ્થિતિ બરદાસ્ત કરી રહી છે. પરંતુ તેનો અર્થ એવો તો નથી જ કે તેઓએ એ સ્થિતિ આવેકારી લીધી છે. જ્યોત્સનાં રાજકીય ક્ષેત્રમાં કામ કરેલું છે તેઓ અપહૃત ઓઝોની મનોદશાને બરોબર સમજી શકશે. ખિરીય રાજઅમલ દરમ્યાન પ્રજા રાહ જોતી બેસતી ન હતી ? અંગ્રેજોએ એમ નહોતા કહેતા કે આ બધી ચળવળ તો ધાંધલ કરનારા થોડા માણસોની જ છે ને પ્રજા તો તેમની સાથે જ છે ? પરંતુ એ હકીકત ડેટલી ભૂડી હતી કે એવી સ્થિતિ અપહૃત ઓઝોની છે.

એક વાત સાચી છે કે, અપહૃત ઓઝો પોતાના ભાવિ વિશે સાચું અને નિરાશ રહે છે. પરંતુ તેઓને ખબર નથી કે તેઓના પ્રિયજનો તેમની ડેટલી ઉત્સુકતાથી રાહ જોઈ રહેલાં છે. માનુષ્યોનો અવાજ તેઓને તેમની બંધનની સ્થિતિમાં હજુ પહોંચ્યો નથી. વેર અને ધિક્કારની આ વેરાન ભૂમિ ઉપર માનવતા અને બંધુતાની ભાવના બ્યક્ત કરે એવાં છિદાહરણો પણ છે. અમૃતસર અને નહરનાં છાંયોમાં દિંદુ અને શીખ બાઈઓએ સ્વપ્રપત્નીથી અપહૃત ઓઝોને તથા બાળકોને પોતાના પ્રદેશમાંથી સૌધીને પાછી સોંપવામાં સાથ આપેલો છે ને એવા જ વિરલ દાખલા પાકિસ્તાનમાં પણ બનેલા છે. થોડા મહિના પહેલાં જ અમને મુન્શરાનવાલા છજ્જાની અમીનાબાઈ મુસ્લીમ લોગ તરફથી એક સદેશો મોકલવામાં આવ્યા હતા કે, 'તેઓએ ડેટલીક

શ્રદ્ધાંજલી

સ્વર્ગ ગયો નરવીર હુસારો,
જગતનો મહા ભવંત તારો,
આત્મપ્રકાશે રહ્યો પ્રકાશી,
અથ રહ્યો ચમકી (૨)
તારી અમર જાવના અમર રહી.
સત્ય, અહિંસા, દયાની મૂર્તિ,
જગત તણી તું મહાન વિમૂતિ,
પ્રેમ ત્યાગની પૂનીત મૂર્તિ,
અમર રહી કીર્તિ (૨)-તારી.
જગતવંદ તું પૂજ્ય ગાંધીજી,
ભારતનો નરવીર ગાંધીજી,
માનવનો તું પૂજ્ય બાપુજી,
વિરમી ગયો ચીર કાળ,
ધન્ય જગત જોગી (૨)-તારી.
સી. અંદ્રિકા બક્ષી

અપહૃત ઓઝોને એકમ કરી છે, તેમને અમે અમારી હાવણીમાં લઈ જવાની વ્યવસ્થા કરીશું કે કેમ કે 'માનવપુરથી પણ એક મુસ્લીમનો પત્ર હતો કે 'તેણે પોતાના એક દિંદુ મિત્રની પુત્રીને સાચવી રાખી છે તો તેને હાવણીમાં લાવી શકારો ?' બીજા એક મુસ્લીમનાઈ પાસે ત્રણ સોખ બાળકો હતાં તેમને પણ તેઓ અમને સોંપવા ઈચ્છતા હતા. ડેટલીક અપહૃત દિંદુ બહેનોને અમે અમારી હાવણીમાં લાવ્યા પણ તેમણે સ્પષ્ટ એકરાર કર્યો હતો કે, તેઓને પુત્રીઓ તરીકે લાં રહણુ આપવામાં આવેલું હતું. એવા જ એકરાર પૂર્વ પંજાબમાંથી આવેલી મુસ્લીમ બહેનોએ પણ અમારી સમક્ષ કર્યો છે.

આમ બને પ્રદેશોમાં જો પ્રજામત અમત કરવામાં આવે તો અપહૃત ઓઝોને સ્વેચ્છાથી પાછી સોંપનારા પણ મળી આવે. પરંતુ આમાં સોયી મદદની બાબત સમમની છે.

સ્વભાવ: વિસંવાદ

આવી સલુણી આંગણે રે

હેતે હુંયું હીલોળા ખાય રે-

સ્નેહધામ કુલ્યાં કુલ્યાં રે.

પ્રેમની એ પ્રતિમાને પ્રિયુમાં પ્રણ જણાય
સારી સમૃદ્ધિનો સાર રે-સ્નેહધામ.

નાથ તણા નેહમાં એ હંડી સમાય;

જેમ સાકર હુધમાં સમાય રે-સ્નેહધામ.

ભેશીલા જીવાતની એ હોંશભરી પ્રેમદા;

એ સંસારે સાચો એ સાચ રે-સ્નેહધામ.

હિલકાતા દેવ-નાથ સાથ ખતી એકતાન
એકતાન, એકજ્ઞાન, એકધ્યાન

એણે સળંગ્યો સંસાર રે-સ્નેહધામ.

(૨)

આવી એ કામિની આંગણે રે

એના ખાલી હૈયામાં ખખડાટ રે,

સ્નેહધામ સુકયાં સુકયાં રે.

કામિનીની કામનાનો અંત ના આવે કદી,

એને મનમોજમાં વિહાર રે-સ્નેહધામ.

પામી પતિને કદી સ્નેહ એ ના હૈયે ધરે,

એ સેવે સહીયરનો સમાજ રે-સ્નેહધામ.

જીવતી જડાઈ કંથ-કોટે થઈ હામણું,

બીહામણું બનાવે ઘરથાર રે-સ્નેહધામ.

કંથની કસોટી, રોજ ચિત્તહું અશાંત એનું

એણે સળંગ્યો સંસાર રે-સ્નેહધામ.

ભાઈ પુરોહિત.

અપહૃત થયેલી સ્ત્રીઓમાંથી કેટલીકને મારે
યાતનાઓ વેઠવી નથી પડી, પણ એવી રીતે
ગયેલી તો એકાદ દક્ષા જેટલી જ છે. ખાકીના
ભામની સ્ત્રીઓ ઉપર તો મારે આફત ઉતરી
છે. પ્રત્યેક ક્ષણ, પ્રત્યેક દિવસ, પ્રત્યેક મહિનો
એ સ્ત્રીઓને મારે વધારે ને વધારે ત્રાસ
સડન કરવાના કારમા સમય જેવો બની રહી
છે. સામાયિક સ્થળાંતર શરૂ થયું છે ત્યારથી
જ અપહૃત સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવાના પ્રયાસો
શરૂ રહેલાં છે, ને છેલ્લાં બે માસથી જ આ
કાર્ય મારે એક ખાસ સંદર્ભો ઉભી કરવામાં
આવી છે, પરંતુ તેની પ્રગતિ - યોગ્યતાયના
જેવી ધીમી રહી છે. પરંતુ આ કાર્યને વેગ
શી રીતે આપી શકાય? અપહૃત સ્ત્રીઓના
રાહ જોઈ રહેલાં સંબંધીઓ અને અન્ય
પ્રમુખજનો આ વિકટ સમયનો વહેલો ઉકેલ
લાવવામાં શી રીતે સફાવ કરી શકે?

પાછી આવેલી ખંડેનોએ અમને જણાવ્યું
છે કે, 'જ્યારે અમને ઉઠાવી જવામાં આવી
ત્યારે એમ કહેવામાં આવતું હતું કે તમારા
લોકો અમારી સ્ત્રીઓને લઈ ગયા છે મારે
હવે અમે તમને લઈ જઈએ છીએ.' પૂર્વ
પંજાબની મુસ્લીમ સ્ત્રીઓને અને પશ્ચિમ
પંજાબની હિંદુ સ્ત્રીઓને આવાં મહેલોં સાંભ-
ળવાં પડ્યાં છે. તેથી, હવે આપણે એ સ્ત્રીઓને
ઉઠાવી જનારને સમજાવવું જોઈએ કે, સ્ત્રીઓને
ઉઠાવી જવાથી તમે અને વિરોધી માનો છો
તેને હાનિ નથી પહોંચાડતા, પરંતુ તમારા
રાષ્ટ્રને અને સમાજને કલંક લગાડો છો.
અપહૃત થયેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા અને તરફ
હમરોની સંખ્યામાં છે. એટલે, બંને સંસ્થા-
ઓની પ્રજાએ આ પ્રશ્ન વિશે નિમ્નત બનીને
ચોતાના પ્રદેશમાં અપહૃત સ્ત્રીઓ હોય તો
તેને સ્વેચ્છાપૂર્વક પાછી રોપવામાં સાથ
આપીને આખા પ્રશ્નનો વહેલો ઉકેલ લાવ-
વામાં સહકાર આપવો જોઈએ.

આ વર્ષે અખિલ હિંદ હિંદી સાહિત્ય સંમેલન તરફથી 'સેક્રેસેરીઆ પ્રાઈઝ'

શ્રીમતી ચંદ્રાધીરજી સેક્રેસેરીઆને આપવામાં આવ્યું છે. શ્રીમતી ચંદ્રાએ હિંદી સાહિત્યની ધણી સારી સેવા છતાં નવલિકાઓ દ્વારા કરી છે. તેઓ હાલથી પ્રાંત હિંદી પ્રેસિસીવ મંડળના મંત્રી છે, દારીનાગરી પ્રચારણી સમાના સમાસદ છે અને પી. ઈ. એન. કલમના મેમ્બર છે. તેમની ફેટલીક ઉત્તમ વાર્તાઓના અંગ્રેજી અને હિંદી બીજી ભાષાઓમાં અનુવાદ થયા છે. કાશ્મીરના શેરે શેખ અબ્દુલ્લાના આમંત્રણથી લેખોનાં શુભેચ્છક પ્રતિનિધિ મંડળ કાશ્મીર ગયું તેમાં તે સભ્ય હતા, અને તેમણે હુમલા થયેલ પ્રાંતોમાં ગતે ફરીને ગયું જોયું હતું. તેમણે હિંદી સાહિત્યની પેલાનાં લખાણો દ્વારા જે સેવા કરી છે તેની કદર તરીકે તેમને આ 'સેક્રેસેરીઆ પ્રાઈઝ' એનાયત થયેલ છે.

*

મુખ્યમાં તાજમહેલ હોટેલમાં પ્રિન્સેસ હમમાં એક ચિત્રદાર ખેડેના ચિત્રોના પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકાયું તે શ્રી. મુશીલાખહેનનો જન્મ ગેલા પ્રાંતમાં ધારજલ ગામે નૈસર્ગિક વાતાવરણમાં થયો હતો. તેઓ બાળપણથી કુદરતી રીતે રંગો પર પ્રભુત્વ મેળવી ચક્ર્યા છે. કાશ્મીર અને

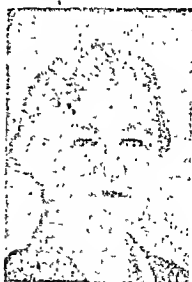
ફેટલાક

શ્રી-પરિચયો

દિમાલપનો તેમણે પ્રવાસ કર્યો છે, ને શ્રી. નાગેશ યાવલેકર સાથે તેમણે લખ કર્યું છે. એક ખેડેનાં એકલાં જ ચિત્રોના પ્રદર્શ મુખ્યમાં ગયું હોય તો તે આ પહેલી વખત બન્યું છે.

*

રાષ્ટ્ર ઓનરેબલ માગરેટ બેનશીસ ૨૩ વર્ષ પર તેઓ ટૂંક યુનિયન પ્રેસિસનાં પહેલા શ્રી પ્રમુખ ચુંટાયા હતાં. ત્યારબાદ "મીનીસ્ટર ઓફ ધી કાઉન" તરીકે પણ તેઓ પહેલા જ બ્રિટીશ મહાલા હતાં ને તે પછી પ્રિવી કાઉન.

મેળામાં

શ્રી. ગજરાએન મ. નાયક

ગામડા ગામની એક અતિ સુંદર કન્યા મેળામાં આવી. તેના વદનમાં કમળ અને મુલાખ હતાં, તેના કેશમાં સૂર્યાસ્ત હતો અને તેના ઓઠ પર સૂર્યોદય હતો.

આ સુંદરીને જોતાં જ યુવાનો તેની પ્રસંસા કરતા તેની ફરતા જમવા લાગ્યા. કેઈ તેની સાથે નાચે, તો બીજા મિઠાઈ ખાય. દરેક યુવાન તેને સુખન આપવા માગતો હતો, કારણકે તે અતિ પ્રુખસુરત હતી.

પણ સુંદરી આથી હરી ગઈ, ચમકા અને દરેક યુવાનો તેને અસભ્ય લાગ્યા. તેણે તેમને કપોટા આપ્યો; એક બેને તો, તેણે તમાચા પણ મોટી કાઢ્યા. અને પછી તે હિતાવળે જતાંથી ચાલી ગઈ.

રસ્તે જતાં તેને વિચારો આવ્યા: 'હું તો કંટાળી ગઈ. કેવા અસભ્ય અને જંગલી લોકો! મારી તો ધીરજ ખૂટી ગઈ.'

એક વરસ પસાર થયું. તે દરમિયાન તે છોકરીને મેળો અને યુવકો વારંવાર યાદ આવ્યા. વદનમાં કમળ અને મુલાખવાળી, કેશમાં સૂર્યાસ્ત અને ઓઠ પર સૂર્યોદય વાળી તે છોકરી પાછી ફરી મેળામાં આવી.

પણ હવે તો યુવાનો તેને જોઈને ખસી જતા. આખા દિવસમાં કેઈ પણ યુવક તેની પાસે ન આવ્યો.

સાંજે ઘેર પાછી વળતાં તે રડી પડી: 'હું તો કંટાળી ગઈ; યુવકો કેવા જંગલી અને અસભ્ય છે! મારી તો ધીરજ ખૂટી ગઈ.'

[ખલીલ જીવાનની રૂપકથામાંથી]

ન્સીલના પહેલા સ્ત્રી સભ્ય થવાનું મોન પણ તેમને જ મળ્યું હતું. ૧૮૭૩માં તેઓ સમર-રોટમાં જન્મ્યાં છે ને તેર વર્ષની વયથી તેમણે આજીવિકા રજવા માંડી છે. તાજેતરમાં જ જાહેર સેવાઓ માટે તેમને ચેમ્પીયન ઓફ ઓનર નીમવામાં આવ્યાં છે.

પશ્ચિમ બંગાળની શીવપુર એન્જનીયરીંગ કોલેજમાં બે સ્ત્રીઓને દાખલ કરવામાં આવી છે. મુંબઈમાં પણ આ ક્ષેત્રમાં શૈક્ષિક સ્ત્રીઓએ પ્રવેશ કર્યો છે એમ જાણવા મળે છે. વધારામાં જાણવા મળે છે કે, કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં હવેથી મહિલાઓ માટે એન્જનીયરીંગના જીદ જીદ અભ્યાસક્રમો નિયત થશે. આ બે યુવતીઓના નામ કુ. ઈલા મઝમુદાર અને કુ. અંજના સુહા છે. તેમને તો આ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવાની તક મળી ચૂકી છે અને બન્ને જણીઓ સીવીલ એન્જનીયરીંગના અભ્યાસક્રમોમાં પ્રથમ વર્ષની વિદ્યાર્થીનીઓ તરીકે દાખલ થઈ ચૂકી છે.

કુ. ઈલા મઝમુદાર મીઠાનાપુર જિલ્લાના પેટા વિભાગીઓરીસર થી. જૂલી-દ્રકુમાર મઝમુદારનાં સુપુત્રી છે. એમણે કલકત્તાની આસુતોષ કામે-જમાં ઇન્ટરની પરીક્ષા પસાર કરી છે. એ યુનિવર્સિટીમાં તેઓ છત્રે નંબરે પાસ થયેલાં. એમને મોટર લોકતાં, થોડેરવારી કરતાં, સાય-કલ ચલાવતાં અને બરફ ઉપર રોકીંગ આઉટ છે. હવે અને સંગીતમાં પણ તેઓ પ્રવીણ છે.

શ્રી. સુભોષચંદ્ર સુહાના સૌથી નાનાં પુત્રી અંજનાના આગળ પદમાં વિદ્યારો અને સતત પ્રયત્નોએ અન્ય જાળાઓને કલકત્તાની બીજ સંસ્થાઓમાં એન્જનીયરીંગની તાલીમ લેવાની ત્રેરણા આપી છે. તેઓ માત્ર સોળ વર્ષની ઉમરનાં જ છે. તેમણે રોકીંગ ચર્ચ કોલેજમાં અભ્યાસ કર્યો છે. તેઓ કસરતખાનું છે અને તરવાનું, સાયકલ ચલાવવાનું અને થોડેરવારી કરવાનું એમને ગમે છે, એટલું જ નહિ, પણ એ ત્રણમાં પારંગત છે.

(મર્તાકથી ચાલુ)

દ્રશ્ય ઉગ્નું

(સ્થળ : રસ્તા. રસ્તા પર પડતું એક ઘરનું બારણું. ઉમતા પ્રભાતનો મુર્ચ પોતાના કોમળ કિરણો ફેલાવી રહ્યો છે. આ એક ગરીબ લત્તી છે. રસ્તાને એક ખુલ્લું એક ઘરનું બારણું છે, બારણું બંધ છે. કાશિક પ્રવેશ છે. તેના એક હાથમાં લાંબી પાતળી ઝાંઝ છે. તેના ખભા પર બગલથેલો છે. તેમાં તેના કપડાં વિગેરે હશે.)

કૌશિક :

ઓહ ! ખૂબ ક્ષયો, પણ દેવતીના ઘરનો પત્તો જ નથી. જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાંથી નકાર જ સાંપડ્યો. —અહિં દેવતી કોઈ નથી. ચાલજેઉં કદાચ 'અર્ધિ હોય તો— (બારણાની સાંકળ ખખડાવે છે. થોડીવાર બારણું ઉઘડે છે અને દેવતીનો ગરીબ લેખાસર્મા પણ લાલિત્યભરે મોહક-ફેદ દેખાય છે.)

દેવતી :

ઓહો ! કૌશિક ! તમે ક્યાંથી બૂલા પડ્યા ?

કૌશિક :

બૂલો નથી પડ્યો. માંડમાંડ તારું ઘર જડ્યું (દેવતીના ઝુબ ઉપર સ્મિત ફરકી ઉઠે છે.)

દેવતી :

(કૌશિકના સમજાત ફેદ ઉપર અને ખાસ કરીને તેના હાથમાં રહેલી ઝાંઝ અને ખભા પર ભેરવેલા બગલથેલા પર નગર નાખી) આ સવારી ક્યાં ઉપડે છે કૌશિક !

કૌશિક :

દેવતી, મેં 'અધું સાંભળ્યું' છે. તું વારા દુઃખને છપાવવા મથે છે. વોટીની પાત પ્રગટ થઈ—અથવા કહે કે તે પ્રગટ કરી, ને તારા પિતાએ તને રજા આપી. કેમ બોલ, સાચું કે નહિ ?

દેવતી :

(કંઈક ધોમધી) હા પણ એનું આને શું છે ? ત્યાર પછી હવે તો આ મારા ગરીબ

સૂતેલા પથ્થર

મૂળ વાતોલેખક

નાટિકા લેખક

શ્રી. ધૂમકેતુ

શ્રી. શંકરલાલ બેપી

*

ઘરમાં હું સુખી છું. તમે ક્યાં જાઓ છો એ વાત તો કરો.

કૌશિક :

હું તને એક વાત કહું, જે સંભળ. જો મારી ગરીબી એમિલક છે. તું એક કામ કરીશ ?

દેવતી :

શું... ?

કૌશિક :

(પોતાના હાથપરની વોટી ઠાઠી આ પાછી લે. તારા પિતાનું મન મનાતી લે. તું લેર જ અને સુખી થા.)

દેવતી :

આખી દુનિયા તમને ગરીબ માને ત્યારે હું તમને શ્રીમંત માનું છું. આમ જુઓ, મારી પાસે તમારા તપને યોગ્ય બીજું શું છે ?

કૌશિક :

દેવતી ! તું સુખી થવા પ્રયત્ન કર. તારા પિતા પાસે પાછી જા.

દેવતી :

હવે મારી પાસે એક જ અમૂલ્ય ચીજ હતી અને તે આજ તમને સોંપું છું. જનન

બધું બિચારે ત્યારે તમે આદિ ખૂલે બારણે ચાલ્યા આવજો. બ્યારે બ્યારે તમને આશ્વાસનની-આરામની નર નામે ત્યારે આંહી આવજો. પણ તમે ક્યાં ઉપડો છો ?

કૌશિક :

કોણ જાણે છે ક્યાં ? હું એવી પ્રતિભા શોધવા જાઉં છું કે જેના કરતાં વધારે ઉત્તમ કદવના પણ ક્યાંય ન હોય.

રેવતી :

એવી પ્રતિભા કોણ જાણે ક્યારે તમને મળે ને તમારી મુસાફરીના અંત પણ કોણ જાણે ક્યારે આવે ? કેટલી-

કૌશિક

(વચ્ચે) રેવતી ! હું તો કોણ જાણે ક્યારેય આવું ? એ કેમ કહેવાય ? પણ આ શોધ કેટલી મુશ્કેલ ? (રેવતી યથુભર કંઈક અર્થ-બરી રીતે કૌશિક સામે નોંધ રહે છે.) રેવતી ! હું નહિ માને !

રેવતી :

(એ સિધર ઉભી છે. એની આંખો પણ સ્થિર છે. એની નજર દૂર દૂર સ્થિતિજ ઉપર છે.) દૂર દૂરના પ્રદેશમાંથી તમે આ ઘર તરફ એક વખત નજર તો ફેરવજો. આદિ કોણ નહિ હોય તો પણ હું તો તમારી હોઝા જ. (સહસા તે કૌશિક તરફ ફરે છે. એની ઉંચી બોલવા માંડે છે) કૌશિક ! તારાથી વધુ મારામાં કંઈ નથી. પણ તને જ હો, આ ગરીબ ઘરને તારા નિશાન તો ચોક્કસ રાખજો.

કૌશિક :

મારું નિશાન કે મારું પુણ્ય-તીર્થ ? કીક રેવતી જાઉં છું. અત્યારે તો હવે-આહાથેલી... !

(કૌશિક બારે હેઠે જાય છે. રેવતી તેની પીઠ પાછળ કંઈક અર્થ-બરી નજર નાંખે છે. તેનાથી એક ઉંડા નિશ્વાસ ન-ખાઈ જાય છે અને પડો પડે છે.)

૧ દ્રશ્ય ચોથું

(રંગભૂમિનો પડો હજી ઉચકાયો નથી. વાતાવરણ તદ્દન શાંત છે. એક પશ્ચાદ્ભૂમાંથી અવાજ આવે છે.)

અવાજ :

કૌશિક અને રેવતી તે દિવસે મળ્યા... એ વાતને આજે સાત વર્ષ થઈ ગયા. સાત સાત શિયાળાઓ આવ્યા અને ગયા. આજે સાતમો શિયાળો પણ જઈ રહ્યો છે. કૌશિકે પોતાની મજલ પૂર કરી છે. કડકડતી ઠંડી પડી રહી અને.....

(રંગભૂમિનો પડો ઉચકાય છે. એજ ત્રીજો પ્રવેશનું દ્રશ્ય. એ જ ગરીબ લત્તો એજ, રેવતીનું ગરીબ ઘર, એ જ રસ્તા પર પડતું બારણું. વાતાવરણ તદ્દન શાંત છે. એક બીજાની જેવા માથુસ પ્રવેશ કરે છે. એ કૌશિક છે. તે પોતાનો લાંબો ચોવરકોટ શરીરને વધારે ને વધારે લપેટતો જાય છે, તેની દાઢી વધી ગઈ છે. તેના વાળ વધી ગયા છે. તેના પગલામાં કોઈને મળવાની ઉત્સુકતા છે.)

કૌશિક :

(દરવાજા આગળ આવીને) રેવતી... ! (ચીડીવાર પછી) રેવતી... ! રેવતી... ! (બારણું ઉપડે છે. એક પુરુષ બહાર નીકળે છે.)

પુરુષ :

રેવતી ! અરે પણ તું કોણ છે ?

કૌશિક :

હું ? હું, કૌશિક, રેવતી !

પુરુષ

ના અહીં કોઈ રેવતી નથી.

કૌશિક :

પહેલાં તે આંહી રહેતી-હું કૌશિક...

પુરુષ :

(કંઈક ચિંતિત) તે-હશે ! આદિ કોણ નથી. (પિછો પુરુષ અંદર ગયો અને બારણું બંધ થયું) કૌશિક નિશ્વાસ નાંખી આગળ ચાલવા ગય છે, ત્યાં જ સામે મુનીમજી મળે છે.

સાત સાત વર્ષ પહેલાના અને અત્યારના મુનીમજામાં ધણે દેર પડી ગયો છે. તેનો એકે એક વાળ તદ્દન સફેદ થઈ ગયો છે. તેમની ચાલ કંઈકે મંદ પડી ગઈ છે. ચહેરા ઉપર પેલી ત્રણ કરચલીઓ પણ આછી આછી દેખાય છે.

કોશિક :

(મુનીમજા તરફ જોઈ) કોણ મુનીમજા...!

મુનીમજા :

(કોશિક તરફ ધારી ધારીને જોઈને) કોણ બાપ...!

કોશિક :

ઓહો ! મને ન જાણખો મુનીમજા ! હું કોશિક, રેવતી ક્યાં છે ?

મુનીમજા :

(એમના ચહેરાપરની રેખાઓ સખ્ત યદ્દ જાય છે.) રેવતી મરી ગઈ. જા એની પાછળ નહક ! (અને યુરસામાંને યુરસામાં મુનીમજા ચાલ્યા જાય છે. કોશિક આવાકશી જતી થઈને રહે છે.)

કોશિક :

રેવતી મરી ગઈ...! ના ના એ જને જ નહિ. એ તો કહેતી હતી : 'ન્યારે ન્યારે તમને આશ્વાસનની, આરામની જરૂર લાગે ત્યારે આંહી ખૂદકે બારણે ચાલ્યા આવજો અને... અને... આંહી કોઈ નહિ હોય તો પણ હું તો તમારી જ હોઈશ.' ઓહ ! રેવતી તું ક્યાં છે...! (અને લપકતે પગે એ રેવતીની શોધમાં ચાલ્યા જાય છે.)

(પડો પડે છે.)

દ્રશ્ય પાંચમું

(પડો ઉપડે છે. એ જ ખંડિયર એ જ છબ્બું બની ગયેલો ખંડ. ખંડને ઝાંખુ અજવાળું આવરી રહ્યું છે. એ જ સ્તંભિકાઓ એ જ પ્રતિમાઓ, માત્ર એ નવી સ્તંભિકાઓ

વધારે ધ્યાન ખેંચે તેવી રીતે નજીક નજીક પોતાની તવારિખને વ્યથાના સૂર ભર્યા છે. પોતાના જુના આસન ઉપર આવીને બેસે છે. ઓવરકોટના ખીસામાંથી એક અર્ધાં બજેક મીણુજતી કાઢી તે પ્રગટાવે છે. અને તે નજર પેલી સ્તંભિકાઓ પર પડે છે. કંઈકે નોંધખી છે. "જન્મ... મરણ..." એવું છેલ્લે નીંલે લખવામાં આવ્યું.)

કોશિક :

(સ્વંભ પરનો લેખ વાંચી) ઓહ ! યુર દેવ ! તમે... તમે... મારી રાહ જોઈ ન શક્યા. મારી-તમારી આ શિષ્યની-પુત્રની-પ્રવાસકથ સાંભળવાને તમે ન શક્યા...! સાત સાત વર્ષ યુરોવ, સાત વર્ષ હું બટકયો. ખોરાસાન સમરકંદ-ટિબેટ-જાવા, પણ... (અને અચાના તેની નજર નજીકમાં જ ખોડાએલી નવી નાન સ્તંભિકા પર પડે છે. કોશિક તેના પર લખેલે લેખ વાંચે છે. તેનાથી એક ધીમી ચીસ પડાય જાય છે.) રેવતી...! રેવતી તું પણ ગઈ...! તે જ યુરોવની સંભાળ લીધી હતી. અને... અને... પણ તને આ શું સૂચ્યું ? મારી રાહ તો જોવી હતી માંડી ! રેવતી ! રેવતી...! તું તો ત્યાં પૂણું મારી સાથે જ હતી. ખોરાસન-ટિબેટ જાવામાં પણ. રેવતી, તેં આ શું ક્યું ? (કોશિક ઉભો થઈ જાય છે. મીણુજતીનું ઝાંખુ અજવાળું પેલી નાની અવશેષ સ્તંભિકા પર પોતાનું તેજ પાથરી રહ્યું છે.) હું તો તને કહેવા આવ્યો હતો રેવતી ! કે જેના કરતાં ઉજીષ્ટ કલ્પનાની મૂર્તિ પણ ક્યાં ન હોય એવી પ્રતિમાની શોધમાં હું નિકળ્યો હતો અને ફર ફરતા અનેક ખંડો શોધ્યા પછી મને ખજર પડી કે એવી સર્વોત્તમ કલાનિક મૂર્તિ તો છેક મારી પાસે જ હતી-તું જ એ હતી. એ તું નહિ કે જે તું હતી, પણ એ તું કે જે મારા અંતરમાં વસી રહી હતી. સૌથી સુંદર તું હતી અને તું મારામાં હતી અને

દમ

: લેખક :

વૈદ્યરાજ શ્રી. આપાલાલ ગ. શાહ

*

મહર્ષિ ચરક કહે છે કે, જીવલેષુ તો ઘણાંય દો છે, પરંતુ શ્વાસ (દમ) અને હિક્કા (હેડકી) જેવાં આશુ પ્રાણહર દરદો બીજાં નથી. અર્થાત્ શ્વાસ અને દમ-બંને દુઃશ્ચિકિત્સ્ય છે; પરમ દુર્ગંધ રોગો છે.

દમ જેવું દુઃખદાયક દરદ બીજું એકેય નથી. આ એક 'મહાવ્યાધિ' છે. એ મુરદેલીથી મટે એવો અતિ ત્રાસદાયક રોગ છે. દમવાળાનું આયુષ લંબાય છે, એવી માન્યતા સમાજમાં છે તે તદ્દન પાયા વગરની છે. જે રોગમાં હૃદયને અનદઃ શ્રમ પડે છે તે રોગમાં આયુષ શી રીતે વધુ ટકે? દમનું દરદ જોઈને તો ભલભલને દયા છૂટે છે.

દમની બે જાતો છે. (૧) ફેફસાં અથવા શ્વાસમાર્ગની વિકૃતિથી ઉત્પન્ન થએલ. (૨) અમૂક ખાસિયતોથી ઉત્પન્ન થયેલો. દમ વાર-સામાં ઉતરે છે એમ મનાય છે; પરંતુ તે બીજી માન્યતા વિષે સાચું છે. ન્યુમોનિઆ, પ્લ્યુરસી, વરાધ, કે સસણીનો પૂર્વ ઇતિહાસ હોય તો બહુધા એ ફેફસાના દમની જાત સૂચવે છે; ત્યારે અતિસાર, મરડો કે શીળવાનો પૂર્વ ઇતિહાસ હોય છે તો બહુધા બીજા પ્રકારનો હોય છે. ત્રીસ વર્ષ પછી દમ થયો હોય અને ચોમાસામાં કે શીયાળામાં જ જો દમના

હુમલા આવના હોય તો તે પહેલા પ્રકારનો જ હોવાનો સંભવ છે. બીજા પ્રકારના કેસો બહુધા નાની ઉંમરમાં જોવામાં આવે છે. ઋતુ વિષ-યોગ સાથે અને કંઈ સંબંધ હોતો નથી અને અમૂક જગો કે અમૂક ખોરાક સાથે દરદનો સંબંધ જાણી શકાય એવો હોય છે.

બજારમાં 'ઈફેડ્રીન હાઇડ્રોકોર્ટીસ' નામની ગોળીઓ અને પાઉડર વેચાતાં મળે છે અને દમના દરદીઓ મોટે ભાગે આ વાપરતા પશુ હોય છે. પરંતુ બહુ વખત લાગલાગટ એનો ઉપયોગ દિતાવહ નથી. લાંબો વખત લેવું હોય તો ઈફેડ્રીના ઓડનું ચૂર્ણ જ વાપરવું દિતાવહ છે. ઈફેડ્રીના ઓડો હવે બજારમાં મળે છે અને આનું ચૂર્ણ જ ૧ થી ૨ વાલ દમના હુમલા વખતે મધમાં ચાટવાથી ઠીક રાહત મળે છે. ગોળીઓનો ઉપયોગ ફક્ત હુમલા વખતે જ કરવો, અન્યથા નહિ જ. દમ માટે ધણી જાતના પાવડરો અને બ્રોડીઓ પણ આવે છે, પરંતુ આ બધાનો ઉપયોગ વિવેકી માણસે જ કરવો-બધાએ નહિ. ન છૂટકે જ આવી દમ દવાવનાર દવાઓ લેવી જોઈએ, નહિ તો હૃદય બગડશે; અશક્તિ વધુ આવશે.

દમના દરદીઓએ ખાવામાં બહુ જ સાવધ રહેવું જોઈએ. પોતાને શું માફક આવે છે એ દરદી જાતે જ નક્કી કરી લે એ જ ઈષ્ટ છે. કોઈને ખાનગી, તો કોઈને જીવાર, તો કોઈને ખાત માફક આવે છે. ખોરાકમાં દરદી જાતે નિષ્કૃંપ કરી લે, પરંતુ ખોરાક એવો લેવો જોઈએ જે જલદીથી પચી જાય અને પેટમાં જરાપણ ભાર ન લાગે. બહુ તેલ, મસાલા,

હું તને ક્યાં શોધી આવ્યો ? હું તો તને આ કહેવા 'આવ્યો' હતો રેવતી !

(કૌશિક નિર્વેદ ભરેલું હસે છે. અને પેલી નાની સ્તંભિકા આગળ ધૂંટણીએ ઢળા પડે છે. મીઠુબતીનો અંખો પ્રકાશ બહુ અંખો

ખનેતો જાય છે) રેવતી ? હું તો તને આટલું કહેવા આવ્યો હતો.

(અને તે ઢળા પડે છે. બહુ જ અંખો ખની ગયેલો મીઠુબતીનો પ્રકાશ વિલીન થઈ જાય છે અને પડો પડે છે.) સંપૂર્ણ

મિદાન, મધુરસ' ત્વજ્વાં ન જોઈએ. આઈસ-ક્રીમ, પીપરમિન્ટ વગેરે ન જ ખવાય. જમરતું ખાવાની ટેવ છોડવી જોઈએ. ફરસાણ ન ખાવું અને ખાવું હોય તો ઘેરે જતાવડાવીને જ ટકે ખાવું. હું દમના દરદીને ખાવા માટે એક જ સલાહ આપું છું કે પેટ જોટલું હલકું અને સાફ રહેશે તેટલે અંશે દમના હુમલા નરમ અને કમી આવશે. રાત્રે પેટ સાફ લાવવા માટે દરેડની ફાફી મારવી હિતાવહ છે. બીજી રેચક દવાઓ ન લેવાય તો કીક. દમના હુમલા વખતે દરદીએ ફક્ત ગરમ પાણી જ પીવું. ગરમ પાણીમાં થોડો સોડા બાષ્પ કાઢી નાખીને થોડે થોડે તે પીધા કરવું, અથવા સાંજખારના ગાંઝડાએને અંગારા ઉપર તપાવી પાણીમાં છમકારી પાણી ગ્રામીને પીવાથી પણ ઘણી રાહત મળે છે. હું પાણી તો ન જ પીવું.

બોયરિંગણી અથવા બોઈંગડી કન્ટ્રીના નામના છોડવા સર્વત્ર થાય છે. ઘણાખરા આ છોડને જોળખે છે. એના જોળ કુશો કાચાં હોય છે ત્યારે લીલાં અને સફેદ રેખાઓવાળાં હોય છે, અને પાંખે છે ત્યારે પીળાં થઈ જાય છે. આખા છોડ ઉપર કાંટા હોય છે, આં છોડ સર્વત્ર જોવામાં આવે છે. એમાં કફીન શક્તિ છે. શ્વાસ અને ખાંસીમાં આનો અવલેહ (ચાટણ) 'કન્ટ્રી અવલેહ'ના નામથી ફાર્મસીવાળાઓ વેચે છે. આ છોડને મૂળ, પાન, ફુલશળ સહિત લાવવો, ખરાબર ઘોષ કાઢવો, અને પછી કુહાડી વડે નાના નાના ટુકડા કરી નાખવા. આના પંચાંગને ધરમાં એક કથરાટમાં પડોળું કરી રાખવું. આમાંથી રોજ ચારથી પાંચ રૂપિયાખારને આસરે પંચાંગ લેવું અને એકે દવચ્ચ વચ્ચના કડકામાં તેને પોટલીમાં બાંધવું. મગ બાફવા મક્તી વખતે આ પોટલી અંદર નાખી દેવી. મગમાં પાણી જરા વધારે રાખવું અને બેતણુ કલાક સુધી ઉકળવા દેવું. મગ બ્યારે ફાટી જાય ત્યારે

પોટલી બહાર કાઢી નાખી દેવી. અને મગમાં આદુ :લસણ :નાખવાં તથા હિંગ વગેરેનો વધાર મૂકીને સ્વાદિષ્ટ બનાવવા. પાણી વિશેષ બાકી રહે એમ કરવું અને એ પાણી પી જવું અથવા ખાત સાથે ખાવું. બોયરિંગણીનો સ્વાદ મગમાં નથી હિતરતો એથી કંટાળો ચઢે એવો મગના પાણીનો સ્વાદ થતો નથી. દમ વાળાને મારી સલાહ છે કે, આપણા આંગણમાં લિમ્તી આવી અમૂલ્ય વનસ્પતિઓનો રોજ ચીવટ રાખી ઉપયોગ કરવો. એ મૂલ્ય છે, શ્વાસહર છે, કાસદ્ર છે. જૂની ખાંસીમાં પણ આ પ્રયોગ અજમાવી જોવા સોને મારી ભલ્લમણ છે. થોડા જ વખતમાં આનો પરચો જણાશે. મગમાં ન ઉકાળવી હોય તેમણે કન્ટ્રીના દવાથ કરી પીવો પણ હિતાવહ છે.

મૂળાની સુકવણીને કંવાથ, થા, હંમેશાં ખાવાથી શ્વાસમાં લાભકર્તા થઈ પડે છે. આ માટે વગી બીજ દવા પણ છે.

સેક્ટો (સરખવો. શિશુ સંસ્કૃત) સો જોળખે છે. એની લાંબી થીંગણું થાક તો બધા જ ખાય છે. આનાં પાનની બાજી ખાવી હિતાવહ છે. આનાં પાનમાં વિટામીન 'એ' પુષ્કળ છે. સેક્ટોના મૂળમાં 'પ્રોસ્ટ્રીન' છે, આ સેક્ટોની બાજી રોજ ખાવી, એ દમવાળા માટે ખૂબ જ લાભદાયી છે. હું પોતે તો મૂળનો તોલા ૨ તો ઉકાળો જ દરદીને લેવા કહું છું. સેક્ટોનાં મૂળ કાળજી (લીવર)ના સોળને, લીવરની વૃદ્ધિને ઓછાં કરે છે. લીવરના દરેડા ઉપર સેક્ટો એક રાખણાણુ દવા છે એમ કહીએ તો ચાલે. સેક્ટો શોયદ્ર છે. અંદરના બાગમાં સોળે હોય તો તે હણે છે અને પિત્તને છૂટું કરે છે. આ મૂલ્ય છે, શોયદ્ર છે, શ્વાસહર છે, પથરીને દરનાર છે, વાતદ્ર છે. દમવાળાઓનું લીવર, મોટે ભાગે, ખરાબ હોય છે. ઘણા દમના રોગીઓમાં દમની દવાઓ કરવા કરતાં લીવરની દવાઓ કરવાથી વધુ

લાભ થાય છે એમ મને તો લાગે છે. એટલે મારી તો દમના દરદીઓને બલામણુ છે કે તેમણે સેકટાની બાજીનો ચૂપ રોજ ખાવો કે મૂળની હાલનો ઉકળો પીવો. છાડ ને નાનો હોય તો સરસ કંદમૂળ નીકળે છે. મોટા ઝાડ ઉપરથી હાલ જ લેવી. સેકટો ગરમ છે. એનું છાડું ધસીને બહાર સોજા ઉપર લગાવવામાં ઘણા લોકો મામડામાં વાપરે છે. છાતીમાં ચસક કે ચલ મારી આવે છે ત્યારે ગંભીરનાં લોકો સેકટાનું મૂળ અને સાબરસીનું ધસીને બહાર લગાવે છે, અને એથી ચલ ભેસી જાય છે. અને ખરેખર આ ધરગથ્ય ઈલાજ શાસ્ત્રીય છે. સરખવાની સીંગો આપણે ખાઈએ છીએ, પરંતુ સીંગોને સારી રીતે ચાવીને ખાઈ જવી નેહએ. કેવળ મસાલો ચાટી જઈએ છીએ એમ નહિ. સરગવો આપણું, કેટલાક ઉપયોગી વૃક્ષો પેદાશોનું અગત્યનું ઝાડ છે. એનો વપરાશ વ્યાપક બનાવવો નેહએ. દમવાળા માટે સુકા મૂળાનો ચૂપ અને ઠાસુંદ્રી (ક્લમસદે-સી)ના પાનનો ચૂપ અત્યંત હિતાવહ છે એમ મારા અનુભવમાં આવ્યું છે. દમના દરદીઓ માટે અત્યંત સસ્તી અને છતાં અમૂલ્ય એવી આ બાજીઓ છે.

આ માટે ત્રીજો ઉપાય પણ છે.

કાશ્મીરમાં કુદ કુદ (ચુનરાતીમાં એને ક અથવા ઉપદેટ કહે છે) નામની વનસ્પતિ થાય છે. એ ખૂબ સુમધીદાર હોય છે. એની મોટી આવક કાશ્મીર રોટને છે. એના સુમધી મૂળીઆ માંધીઓને ત્યાં વેચાય છે. આ લાવી, સુદેશ ચૂર્ણ બનાવી દમવાળા દરદીએ સવાર બપોર રાત્રે બન્ને આની બાર મધમાં ચાટવાથી દમમાં ખૂબ સારો ફાયદો થાય છે. લીંગો વખત સેવન કરવાથી જ લાભ થાય છે. ફે પોતે કુદનું ચૂર્ણ તો. ના, સોમ (ઈફેદ્રા)નું ચૂર્ણ વાલ ર, સાબરસીનાની ભરમ વાલ ર, આ મિશ્રણનાં ત્રણ પડીકાં બનાવી દમના દરદીને દિવસમાં ત્રણવાર મધમાં ચાટવા આપું છું અને યોગ્ય આહાર વિહાર સાથે નિઃશ્વાસુ અને આ દવાઓ સેવે છે તો દરદીને ફાયદો પણ સારો જણાય છે.

દશમૂળ (દર્શ વૃક્ષોનાં મૂળાઓ)નો ક્વાદ દમમાં ખૂબ જ હિતાવહ જણાયો છે. અંદા પુષ્કરમૂળ, બારંમૂળ, ભોરિંગણીનાં મૂળ કાયકળ વગેરે નાખીને રોજ તાજે ક્વાદ પીવાથી ઠીક રાહત મળે છે.

આ લેખને પોતાની મર્યાદા છે અને દમ વ્યાધિ ઉપર નેટલું લખીએ તેટલું જોઈએ પરંતુ આટલા ઉપરથી દમના દરદીઓને કંઈ માર્ગદર્શન થશે. (પ્રતાપ)

આશ્ચર્ય

કોઈ એક આશા ભર્યું વહાણ લંગારવાની તૈયારીમાં હતું. વહાણ કિનારેથી થોડે અંતરે જ દૂર હતું. ત્યાં એક નજીવું તોફાન થયું. એને બચાવી લેવા માટે કુશળ ખલાસી હતા; પણ એક આશ્ચર્ય! કુશળ ખલાસી ન તો વહાણને ઉગારી લેવાની કોશીલ કરે છે, ન તો તોફાનની શાંતિની રાહ જુએ છે. ઉલટો એ તો વહાણને કુખાવી દેવાની સલાહ આપે છે.

કુમાર વયમાં લગ્ન પ્રયત્નીથી નેહાઈ મથેલી બાળકીનું જીવન ધીરે ધીરે સુવાસનામાં પ્રવેશ કરે છે. એક નજીવું તોફાન તેના જીવનમાં થાય છે—અને ને વેધવ્ય. એને બચાવી લેવા ઘણા આદર્શ સુવાનામાં પ્રાણ છે, છતાં એને બચાવી લેવામાં તેઓ સમર્થ નથી. ઉલટા એને એનાં સ્થાન પરથી બ્રહ્મ કરવાના યત્નો કરે છે. તેટલું આશ્ચર્ય!

‘કંગાલ’

(ગાંધીજીનાં ચાલુ)

ગુર્જર નારીની

ગીત-સમૃદ્ધિ

લેખક :

શ્રી. સવાઇલાલ ઈ. પંઠયા

આ સંસારના સમગ્ર સુખોને સાર શું ?
પ્રશ્નો ઉત્તર મુશ્કેલ છે અને અવરુદ્ધ બેઠે
કરીને અને સંયોગના બેઠે કરીને બ્યક્તિઓ
એના જુદા જુદા જવાબ આપવા પ્રેરાય એવા
પૂરેપૂરા સંભવ છે. છતાં વિશ્વમાન્ય ઉત્તર તો
એક જ છે કે, સંતતિ. સંતાન માટે અમા-
ઉના રાજર્ષિઓએ ઉચ્ચ તપ કર્યો, સંતાન
માટે નારીઓએ કઠિન વ્રતો આચર્યો સંભ-
ળાએ છીએ. આમ બાળક માટેની પ્રજાળ વાસના
માનવજાતમાં પ્રકૃતિએ મૂકી છે. દરેક મનુષ્યને
એવી કંખના રહે છે કે, અનિવાર્ય એવા
મૃત્યુના કાળા પડા પાછળ પોતાને સમય
ચતા બચે ધકકેલાઈ જવું પડે, છતાં જન્મતની
આ મનની રંગભૂમિ ઉપર સુપુત્રરૂપે પોતાની
દયાતિ અખંડ રહે તો સાદું. પોતાનામાંથી
પ્રજેલા સંતાનમાં માનવી પોતાની અમરતાની
તપ્તિ અનુભવે છે. ધડીધે ધડીધે ધસતું જતું
શરીર રૂપાન્તરે સૃષ્ટિમાં શાશ્વતરૂપે રમશે એનો
જ માત્ર એમાં સંતોષ નથી, એ તુષ્ટિ છે-
પોતાની બાવનાઓના અમરપણાના બાવનામાંથી
જન્મત થતા સમૃદ્ધાસની. પિતાનાં આદરેલાં
અધુરાં રહેલાં પૂરાં કરે એ પુત્ર એ ક્યન
અનુસાર સંતાનવંતાં દંપતી સાર્થક પ્રુમારીમાં
રહે છે કે, પોતે સંસારમાં આદરેલું કાઈ
કલાણુકારી કામ પોતાના મૃત્યુથી વિચ્છેદ
નહિ પામે, કેમકે એ પરંપરા જાળવી રાખનારી
સંતતિ જીવતી જગતી દશે. માતાપિતાના
શ્રદ્ધાના વિષયોને પુષ્ટ કરીને પુત્ર એમનું પ્રતિ-
સંવસરે શ્રદ્ધ કર્યો કરતો દશે. પશુઓને પણ
પોતાનાં અગ્ન્યાઓ ઉપર રનેલ દેખાય છે.
એમને ઉછેરવામાં તેઓને પણ તત્પરતા દેખા-
ડતાં જોઈએ છીએ, પરંતુ એમની એ ક્ષિપા
કાઈ અજ્ઞાત પ્રેરણાને બળે વાય છે; જાનપ્રકૃત
રનેલથી શિશુને ઉછેરવાનો હ્દાવો તો માનવીને
જ મળેલો છે.

શિશુને ઉછેરવું એ હ્દાવો તો છે જ, પણ
સાચોસાચ એ કસોટી પણ છે. એના જન્મ-
સિદ્ધ પ્રાણીપણામાંથી એને માનવતા તરફ લઈ
જવું એ ક્ષિપા તપ માગી લે છે. બાળકોને
એ અગ્ન્યાના કાલાકાલા વાતસલ્ય ખેંચતારા
ચપ્પેડો સંભળવાનો હ્દાવો માત્ર નથી, એના
ઉલ્લસતા મનોરથ તત્પૂરવાનો ધન્ય હક્ક કેવળ
નથી. એની જિજ્ઞાસુ ઉદ્વિગ્ધોને વૈવિધ્યભરી
સુંદર સૃષ્ટિના સદૃશોનો પરિચય કરાવો એના
મનને પ્રકાશિત કરવાનો એકલ પરવાનો નથી,
એ તો છે એક ધણા મોટા આપજીવ સત્તા-
ધીશને રીઝતો એની પાસે ઉચિત કાર્યકરવા-
વાની જવાબદારી. જાણીતી વાતોમાં ગિરજાને
બાદશાહને એથી જ કુશું લાગે છે કે, સીધી
મુશ્કેલ કામ, નામદાર, બાળકને રીઝવું એ છે.
અને છતાં એ કટકર વ્યવસાય જીવનનો
હ્દાવો છે ને એ હ્દાવો લેવાની પહેલી અધિ-
કારિણી છે જનની. આડે ચડી અએલા લાક-
વાયાના ચિત્તવંતને વશુંધરાના નાના મોટા
વૈશલેના, સૃષ્ટિની અવનવી સામગ્રીનાં પ્રયોગનો
આપોને તો કેકાણે લાગી દે છે.

અજાઉ આપણે જોઈ અએલા સુરદાસના
નામાચરણવાળા આડો નામના હાથરગનાં
અનુસંધાનમાં આ હાથરૂં જવાય છે.

!! આડો

પ્રભુ સાડી ચોખાનો ભાત રંધાવીને ખાવડીઓ. દોવરાવું,
ખોખલિયે તમને ખાંડ પિરસાવીને મોહન મનાવું. રે,
ખાળા આડો ન લીજે રે, કાનડાં આડો ન લીજે.

પ્રભુ કાચા ચણાનો છોડ મગાવીને ઝોળો પડાવું,
તેની કાનાંને ખોઈ બરાવીને મોહન મનાવું રે ખાળા—
પ્રભુ, શુંજીગળીનો સાંઠો મગાવીને છોઈ છોલાવું,
એવી કાનાંને ઠોળી બરાવીને મોહન મનાવું રે, ખાળા—
(રાગ બદલાયો)

આડો લીધો રે અતિ ઘણો, મા મને હાઉં દેખાડ,
હાઉં છે રાવણ લકેશરી, હાઉં છે મથુરાનો ભૂપ;
આપણુ માણસ રે માનવી.
રાડચ ન કરીયે રે, પુત્ર રાડચે રાવણુ શણિયો,
કાળાંદરીને રે કાંઠે ઉલલા વાયે છે વેણુ,
જાડવ જોવારે નીસરી.

મીઠાં મીઠાં છે વેણુ, નાના સરખા શ્રી નાથજી.

માતા મનાવી રહી છે કે કાનડાં ! ખાળા !
આડો ન લેવાય હો ! થો પ્રભુ, તમારે સાર-
સાડી ચોખાનો ભાત રંધાવું. હાલ ધડીએ
ખાવડીઓ દોવરાવીને શેડયકદુ દૂધ આપું અને
હિપર પીરસાવું ખોખલિયા બરીને ખાંડ. આડો
છોડી દો.

વળી પ્રભુ, કાચા ચણાનો છોડ વાડીએથી
મગાવીને તમારે માટે ઝોળો પડાવું. એની તમને
બરાવું ખોઈ ને જાઓ રમવા. આડો છોડી દો.

અથવા તો મગાવીએ પ્રભુ શેરડીનો સાડી.
મગની છાંદા ઉનારી પતીકાં જનાવીને મારા
કાનને ઠોળી બરાવું. આડો છોડી દો.

ખાળક શેનું વેન લેશે એનું કાંઈ ઠેકાણું
છે ? એક વખત ઘણો આડો લીધો. કે મા
મને હાઉં દેખાડ. બાઈલા, હાઉં તો લકેશરી
રાવણુ કહેવાય કે મથુરાનો ભૂપ કેસ કહેવાય.
આપણે તો રહ્યાં માનવી માણસ.

મેટા, રાડચ ન કરીએ. રાડચ કરતાં તો
રાવણુ રોજાઈ ગયો. મનાઈને પ્રસન્ન થઈને
અગ્રેલા પ્રભુ કાંઈદરી યમુનાને કાઠિ. હિમા વેણું
વાતા હતા. પછી જનની તેવા જાડવજીને હેતથી
જોવા નીકળે છે. અને મીઠાં વેણુવાળા નાનચા
શ્રીનાથજી ત્યાં શોભી રહ્યા હોય છે.

માતાનો કેવો મોટો અધિકાર અને કેવી
મોટી જવાબદારી. અહીં આં આલોખાઈ છે !
ફક્તના પૂરમાં જ મમ્મ થઈ જવા માગતા શિશુને
વત્સલતા અણુધામ્યા પ્રયત્ને રીઝવીને, જમાડીને
રમાડીને કાજાંદરીને તીરે વેણુ વગાડતાં ધરવાનો
એનો જે સ્વાભાવિક ધર્મ છે એમાં મોડલી
આપે છે. આ સુકુમાર ગીતમાં ખાળકની મનો-
વૃત્તિ પેટે રાગ પણુ પકટો લે છે. પહેલા
ભાગમાં “ખાળા”ના મનને એક આંખમાંથી
બીજામાં જળપૂર્વક જોએ છે; બીજામાં એના
અધિત ચિત્ત પર પીરસ વર્ણવેથી જાણે ચાંતિ
રેલાવે છે.

આપણે જીવનમાં પરીક્ષા પાસ કરીને

મોટી મોટી ઉપાધીઓ પ્રાપ્ત કરીએ, એટલે આપણે સંસ્કારી ને ચારિત્રીય થઈ શકતાં નથી. ચારિત્રીય ને સંસ્કારી બનવા માટે સંયમની ખાસ જરૂર છે. ચારિત્ર ને સંસ્કારી મનુષ્ય સામા મનુષ્યનાં જીવન ઉપર અનોખા ભાત પાડી શકે છે. ધણીવાર આપણા સામાન્ય જીવનમાં જોવામાં આવે છે કે, બહેલા ગણેલા મનુષ્ય કરતાં અમલ ને ગરીબ મનુષ્યમાં સંસ્કાર, ચારિત્ર ને બાળના વધારે જોવામાં આવે છે. બહેલા મનુષ્યમાં સંસ્કારની ઊણપ જ હોય છે તેવું કહેવાની પ્દારી લેશ માત્ર ક્ષિણ નથી.

સંસ્કાર ને ચારિત્રનું ઘડતર નાનપણથી, એટલે કે બાળક ત્યારે મીતાના ઉદરમાં હોય છે ત્યારથી જ થાય છે. શિવાજી મહારાજનાં જીવનનું ઘડતર જીજ્ઞાસાએ નાનપણથી જ રચ્યું હતું. જીજ્ઞાસાએ તેમનામાં સંસ્કાર ને ચારિત્રનું સિંચન કરી તેમને સંસ્કારી બનાવ્યા ને તે જ સંસ્કારનાં બળે તેમણે યુગમાં સારા હિન્દુસ્તાનને ખળભળાવી મુક્યું હતું. એ તો વાત થઈ ભૂતકાળની. હવે આપણે વર્તમાનકાળ ઉપર દૃષ્ટિ નાંખીએ. આજે આપણી સમક્ષ અસંખ્ય દાખલાઓ છે. સારા હિન્દુસ્તાન નહિ બલકે જગતને કુળવનાર મહાત્મા ગાંધી જીવે, પંડિત મહેદ જીવે.

ગાંધીજી બાપ્ત્યાવરણમાં સંસ્કારી તો હતા, પણ તે ચોરી કરતા, જુદું બોલતા, પણ તેમના જીવનમાં તેમની માતાએ સંસ્કારનાં જે ગી રાખ્યાં, વખન જતાં તે વક્ષ કુટુંબ કાવ્યું. ગાંધીજીને પોતાની બૂલ જણાઈ આવી ને તેમના જીવનમાં મહાન પરીઠે આવ્યો. ગાંધી બન્યાં સંસ્કારી. આજે સાફ જગત તેમના એક રાખ્દ પાછળ પડાપડો કરે છે. તે શાને આભારી છે? ગાંધી રવચ્છંદી ને ચારીત્રદીન હોત તો આજે

આપણા જીવનમાં

સંસ્કાર ને ચારિત્ર

લેખક

શ્રી. કનુભાઈ જી. ચિનાઈ

*

જગત તેમના સામે જોત ખડે ગાંધીજી કયા ખુણામાં બન્યા ને મરણ પામ્યા તેની કાઈને ખબર પણ ન પડત.

પંડિત નહેરુને નાનપણથી સારા સંસ્કાર ને ચારિત્રથી નવાજવામાં આવ્યા હતા. તેમના જીવનના ઉપકાળ વખતે તેમણે વૈભવ ને મોજ સોખને ઠોકર ભારી, હાથમાં આવેલી વસ્તુને ઉપયોગ ન કરતાં તિર્થાંજલી આપી, ત્યામ દીક્ષા લીધી. તે નાની સુની વાત નથી. આજે પંડિત નહેરુએ સંસ્કારનાં બળે તેમના જીવનને કિર્તિનાં શિખરે મુક્યું છે, ને સાફ જગત તેમને પૂજે છે.

સંસ્કાર અને ચારિત્ર ચિકિત્સાવધાનાં ત્રણ અંગ છે (૧) માતા-પિતા (૨) શાળા (૩) મૈત્રી.

આજની શાળામાં શિક્ષક ભક્તિ શીક્ષણ આપતો નથી. શિક્ષક શિક્ષણ આપે છે એ તેના પેદાને ખાતર—નહિ કે બાળકનું માનસ ધડના. શિક્ષક તો સારા રાંબૂનો ધડવૈયો છે. શિક્ષક દુષ્ટન જારી રાખતા ચોરી કરાવીને બાળક નાપાસ થાય ત્યારે વધુ માફસ મુકાવી ઉલ્લા વર્ગમાં ધકેલી દે છે, ત્યારે તે જૂલે છે કે બાળકના કુમળા મગજ ઉપર કેવા પ્રત્યાઘાત પડશે! ન્યાં શિક્ષણ આપનાર જ ચારિત્ર-

બ્રજ હોય ત્યાં ચારિત્ર ક્યાંથી આવે ?

માતા પિતા બાળકને જન્મ આપે છે ત્યાં-
રથી તેમની જવાબદારી વધે છે. તેમણે બાળક
પાછળ સુમધુર માતાવરણ ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ.
બાળક ગંદા ભાષા ન બોલે, ગંદા કપડાં ન
પહેરે, ગંદું ખાવાનું ન ખાય, તેમજ ઘરમાં
સારા વિવેક વિનય ને સભ્યતા કદી શીખવે
છે? બાળ્યે જ થોડા માતાપિતા તેમના બાળ-
કના જીવનમાં અત્યંત રસ લે છે. જે બાળકને
સારા વાતાવરણમાં રાખશે તો જરૂર તે કુમળા
મગજ ઉપર ન બુસામ તેવી સારી છાપ પડશે.

સંસ્કાર ને ચારિત્ર એ તો જીવનનાં તાણા-
વાણા છે. જેમ કાપડમાં તાણેવાણે ચર્ચ કાપડ
વણાય છે તેમ જીવન વણાય છે. સંસ્કાર ને
ચારિત્રમાં કળા પણ સમાઈ જાય છે. જેને
સારા નરસાનો ખ્યાલ છે તે જરૂર કળાને પ્રદર્શ
કરશે. કળાથી જીવન રંગાર્ષિને તે જીવન એક
સુંદર રંગોળી ચર્ચ જાય છે ને તે દેહિપ્રમાણ
લાગે છે. ચારિત્ર ને સંસ્કાર એ તો જીવનની
મહાન ઈમારતના પાયા છે. તેના ઉપર બધા
ને મજબૂત ઈમારત રચાશે. પણ જો તે ઈમા-
રતના પાયા મજબૂત નહિ હોય તો તે કંકડુસ
ચર્ચ નીચે પાશે. તેવી રીતે અનુભવે તેમના
બાવિ જીવનની મહાન ઈમારતો રેતીમાં ન
બાંધવી જોઈએ.

આને આપણે કહેવાતો સંસ્કારી વર્ગ
તેમના સંસ્કાર ને ચારિત્ર સુંદર આલીસાન
બંગલાના દિવાનખાના શણગારવામાં, ને દિવાલો
ઉપર સુંદર ચિત્રો ટાંગવામાં, બંગલામાં સારી
લાયબ્રેરી વસાવવામાં જ સંસ્કાર ને ચારિ-
ત્રની મોટાઈ માને છે. પણ તે મોટાઈ નથી-
સંસ્કાર નથી. તેમાં નથી જીવનની ખરી ફેરમ.
એ તો કુન્યવી કુનિયાને છેલ્લરવાનો વસ્તો છે.
બહેને દાડડીયો હોય કે મારિત્રબ્રજ હોય પણ
સમાજ એવા અંડબર કરનારને આને સંસ્કારી
માને છે.

સંસ્કાર ને ચારિત્ર એ તો સિસાની બે
માથુઓ છે. સંસ્કાર બેંચી લાવે છે ચારિ-
ત્રને. મનુષ્ય ધરો શાક છે, જીવનની સંધ્યાએ
તે પહેંચે છે, પણ તેના આત્મા માટે તો જીવ-
નનો ઉપક્રાંત તેના જીવનની પ્રત્યેક પળે ને
આસેઆસમાં હોય છે. સંસ્કાર જીવન મહે-
કાવે છે. ચૌવન સંયમ વડે શોભે છે તેમ જીવન
પણ સંસ્કારોથી શોભે છે.

ચારિત્ર પ્રત્યેના અણગમેા ને સુગતું કારણ
એ હોય છે કે, ચારિત્રશૂન્ય માણસ ઘણી વખત
દુનિયામાં સફળ થતો દેખાય છે. એ ધન પ્રાપ્ત
કરે છે, દુનિયાની મોજમગજ માણી શકે
છે. ચારિત્રનું બળ જ્યારે મોટાં યુદ્ધો શાય છે
ત્યારે ધડી જતું લાગે છે. જૂની કહેવત છે કે
Fair in love and war પણ આ વાત
ખોટી છે. જુના જમાનામાં ધર્મયુદ્ધો લાપતા
મહાભારતકાર કહે છે કે, મહારાજ યુદ્ધિભિરે
ચારિત્રને ખાતર બહે સહનકયુ, પણ છેવટે
વિજય તો તેમનો જ થયો, યુદ્ધો જેટલા પાન્ડવો
કૌરવોના મહાન બળ સામે વિજય પામ્યા.
એટલે ચારિત્રબળ હરહંમેશ લાંબે ગાળે વધારે
યશસ્વિ ને ચિરંજીવ બને છે. માંધીછી સત્યા-
ગ્રહની અળવળ પણ સત્યના પાયા ઉપર આ
રીતે જ ચણાયેલી હતી. આમ જ્યારે આપણે
યુદ્ધમાં પ્રેમ અને મારિત્રને મહત્વ આપવાનું
સુચવીએ છીએ એ જ આપણી કિંદી સંસ્કૃ-
તિની મહાન ક્ષતિ છે. આપણે છવીએ છીએ
અધિકાર યુગમાં. એનું કારણ એ છે કે, આપણા
આપિ યુનીઓએ આપણી સંસ્કૃતિ ચારિત્ર ને
સંસ્કાર ઉપર જ ધડી છે. તમે કહેશો કે ચારિત્ર
એટલે શું ? તેનો સ્પષ્ટ જવાબ એ છે કે, શુદ્ધ
સારી ટેવોનો સમુદ. ચારિત્ર વિષે મંગળ પ્રભા-
વમાં માંધીછી આ ટેવોને સુંદર રીતે સમજાવે
છે, એટલે આપણે જેમ કહ્યું તેમ ધન મળવું
નથી. તેથી લોકો આકર્ષાય છે, પણ ધન ક્ષણિક
છે ત્યારે સંસ્કાર ને ચારિત્ર ચિરંજીવ છે.

આમંત્રણ....

સૂતા આ ઉપવને આવે વસંતરાજ !

સૂતા આ ઉપવને આ...વેા.

આજ સુંકા કંઈ જગને સગવેા વસંતરાજ !

સૂતા આ ઉપવને આ...વેા.

પુષ્પે પરાગ નથી, દિલકામાં રંગ નથી,

આમ કૂલકાંને પ્રેમે પ્રરાગે હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

નવસૂતન સંદેશ વિશુ-બ્રહ્મકુંજ કરમાય,

પુષ્પ પોચા નહિ પાંખે, તરવર વન સૂકાય,

બંધુ સૂતન સંદેશ કંઈ લાવે હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

કોયલ સ્વર કુંજે નથી, નથી મધૂર લલકાર,

જગવનમાં કલરવ નથી, નથી તુપૂર ઝંકાર.

સૂતા સૂતા આ ગીતને ગમવે હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

અધધેરી છે આંખડી, અધધેલા છે બોલ,

વનદેવી જુએ વાટડી, તલસે વસંત કલોલ :

આજ આજ કંઈ રિમતને વહાવે હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

સરવર સૂતા તરંગ વિશુ, તરંગ સૂતા અરવિંદ,

અરવિંદ બ્રમર વિશુ સૂતા, બ્રમર અમીરસ વિશુ :

એના બ્રમણમાં બ્રહ્મરસ લાવે હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

યૌવન પનવટ તટ પટે, અમીજળ ભરવા કાળ,

હમી સૂતા કોકડે રે, બેતી વસંતની વાટ :

આમગાગરને છલછલ છલકાવે હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

પરચંગી પાત્રવ નથી, નથી કુસુમ કળી કેશ,

મૂખ-વદને શોભા નથી, આંખી નયનની જ્યોત :

ઝીણી ઝીણી એ જ્યોતને જગાવે હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

હમી સખિયો એકલી, રિકત છાંય ધરી હાથ,

મન-મૂખમાં મલકે નહિ, નહિ દેશ કમકાસ :

એની છાંયમાં મહેક મહેક મહેક હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

ભમૃતિ.

એકને કાંઈ કુટી જશે ત્યારે ખીજમાં કુટવાનો પ્રયત્ન કરનાર જરા ધનવાન જનતા નથી ને ચારિત્રશીલ તો બ્યારે તે હુદ્ડ યતી જુવે છે ત્યારે જેમ કુલોનો પરિમલ પવન કુટી જાય છે ને અસંખ્યોના મનને બહેલાવે છે તેમ આ ચારિત્રની હુદ્ડ ચારિત્રશીલને ગરીબ બનાવતી નથી, પણ ખીજના જીવનને ઊતેજીત કરી શકે છે.

માંધીજી આ એટલું યુગના જમાનામાં અહિંસક જીવનની હીમાયત કરતા તે જરાય હાસીપાત્ર નથી, પણ આપણે મન તો ખુશી થવા જોવી વાત છે, કે યુગો જુની આપણી આ ભાવના આપણી પાસે પડી છે. એટલે ધનનો શોખ કે સત્તાનો શોખ આપણે ન ડેળવીએ પણ ચારિત્રનો શોખ ડેળવીએ. ચારિત્ર આપોઆપ એની પાછળ એક મહાન સંસ્કારિક બળ-લઈ આવશે, ને એમાં વિષ્ણુવાદો

નહિ હોય. આપણે મન આ વસ્તુ નવી નથી. અથોકે સામ્રાજ્ય સ્થાપીને પણ છેવટે સત્ય લાખું કે ભુદનો મુજ ને ચારિત્ર ને સંસ્કારની પરાકાષ્ટા છે, તે સ્વીકારીને પ્રજાનું બહુ કરી શકશે.

ખરું રાજ્યનો હુદય તો તે કહેવાય ને કરણા અહિંસા ને મોહથી બહુ હોય, અને તે ચારિત્ર સિવાય ક્યાંથી આવી શકે ? આપણા રાષ્ટ્રધ્વજમાં પણ ને અથોકના જમાનાનું ચિહ્ન છે તે શું આપણને ફરીથી સંસ્કાર તરફ દોરી જતું નથી ? હિંદને અત્યારે પશ્ચિમની ચારિત્રહીન નામચુડામાંથી-ને ને નામચુડે જન-તને અસંસ્કારી અને ડોળી બનાવ્યું છે તેમાંથી-નિકળવાનો મજબુત પ્રયત્ન છે.

ચારિત્ર ને સંસ્કાર પુસ્તકિયા જ્ઞાનનાં આપણે ન ખતાવે જોઈએ, પણ તેને જીવનમાં વણી લેવા જોઈએ.

કુળ્લર ઉધોગ

સંપાદિકા :—અ. સો. લેડો રતનપ્રાઈ મથુરાદાસ

(ગતાંકથી ચાલુ)

નમુનો ઉમે

આ નમુના વાસ્તે ૪ ટાંકા માંડો. ધારી માટે ૪ ટાંકા વધારે માંડો.

૧લી તથા પાંચમી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો, ૧ સાદો, * ૨ સાદા, ૨ બખીયાના પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા બે સાદા.

૨જી તથા ૮મી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો * ૧ સાદો ૨ બખીયાના ૧ સાદો. પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ૨ સાદા.

૩જી તથા ૯મી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો * ૨ બખીયાના ૨ સાદા. પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ૨ સાદા.

૪થી તથા ૬ઠી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો * ૧ બખીયાનો, ૨. સાદા, ૧ બખીયાનો. પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ૨ સાદા.

પાછું પહેલી લાઈનથી ઉપર પ્રમાણે શરૂ કરો.

નમુનો ૪થો

આ નમુના માટે ૪ ટાંકા માંડો. ૫ ટાંકા ધારી માટે વધારે માંડો.

૧લી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો. * ૧ સાદો. ૩ બખીયાના. પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ત્રણ સાદા.

બીજી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો ૨ બખીયાના, ૨ સાદા, પાછું * આ

નીશાનીથી ગુંથો. * છેલ્લો ૧ બખીયાનો. ૨ સાદા.

ત્રીજી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો, ૧ સાદો. * ૧ સાદો. ૨ બખીયાનો. ૨ સાદા. પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ૭ સાદા.

ચોથી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો. બધા બખીયાના. છેલ્લા ૨ સાદા ગુંથો.

પાછું પહેલી લાઈનથી ઉપર પ્રમાણે શરૂ કરો.

નમુનો પાંચમો

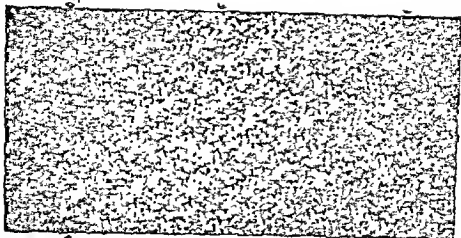
આ નમુના માટે અગીયાર ટાંકા માંડો. પાંચ ટાંકા વધારે ધારી માટે માંડો.

પહેલી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો. * ૩ સાદા, ૨ બખીયાના સાદા ૨ બખીયાનો ૨ સાદા, પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ૩ સાદા.

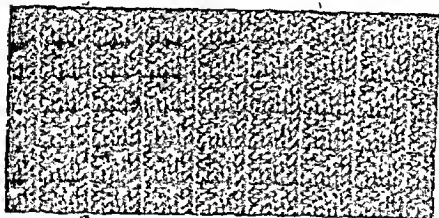
બીજી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો. ૧ સાદો, * ૩ બખીયાના, ૨ સાદા, ૨ બખીયાના, ૨ સાદા, ૨ બખીયાના, પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો, છેલ્લો ૧ બખીયાનો, ૨ સાદા.

ત્રીજી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો, ૧ સાદો, * ૫ સાદા, ૨ બખીયાના, ૪ સાદા, પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લા ત્રણ સાદા.

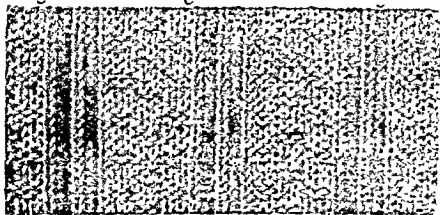
ચોથી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવો, ૧ સાદો, * ૫ બખીયાના, ૨ સાદા, ૪ બખીયાના. પાછું * આ નીશાનીથી ગુંથો. છેલ્લો ૧ બખીયાનો ૨ સાદા. પાછું પહેલી લાઈનથી શરૂ કરો.

નમુનો ૨ બે

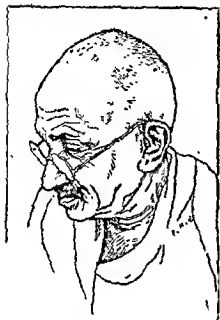

નમુનો ૪ થો

નમુનો ૫ થો

મહાત્મા ગાંધીજી

અને

નારીજાગૃતિ

કેળવે

શ્રી. ઉર્મિલા

*

સ્ત્રી અને પુરુષમાં કુદરતી ભેદો છે, પણ જન્મતકર્તાએ સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે એવો આધાર-આધેય સમ્બન્ધ સ્થાપિત કર્યો છે કે, એક વિના અન્ય અપૂર્ણ બની રહે છે. સમાજની રચના તથા વિકાસમાં બંનેનો પ્રેમમૂલક સહયોગ અનિવાર્ય છે. સ્ત્રી અને પુરુષ બંને મળીને જ પૂર્ણ હાંપલ પ્રાપ્ત કરે છે; મનુષ્યના સમાનત્વ કેટલાકે ગુણો તો એ બંનેમાં સમાનરૂપે મળે છે, પણ કેટલીક સ્વાભાવિક વિશેષતાઓ એવી પણ છે, જે સ્ત્રી તેમ જ પુરુષની ખાસ પોતાની છે. નમ્રતા, સહાય, સજાગતા, કરુણા, સહનશીલતા, દયા, પ્રેમ અને સહકૃપતા એ

સ્ત્રીના ગુણો છે, એ પ્રકારે સાદસ, શૈર્ષ, વિવેક, દુરદર્શિતા તેમ પરિશ્રમશીલતા એ પુરુષનો વિશેષ ગુણો છે. જોકે આથી એમ સમજવાનું નથી કે, પરસ્પરના એ ગુણોનો પરસ્પરમાં બિલકુલ અભાવ છે, યા અભાવ હોવો જોઈએ. માત્ર નિત્યજીવનમાં બજાવવાની ફરજોના ભેદોથી એ ગુણો સ્ત્રી-પુરુષમાં યથા યોગ્ય વિતરે છે.

પ્રાચીન ભારતવર્ષ સ્ત્રીઓ પ્રત્યે ખૂબ શ્રદ્ધાવાન હતું. તેનું તો મન્તવ્ય છે કે સ્ત્રી સ્ત્રીઓનો આદર થાય છે ત્યાં દેવતા નિવાસે છે. હિંદુધર્મે તો સ્ત્રી-પુરુષ બંનેના સમાજીક અધિકાર સમાન જ માન્યા છે, બંને સમાજનાં સરખાં મહત્વનાં અને પ્રતિષ્ઠાપાત્ર અંગો છે. આધુનિક સ્ત્રી-સન્માનવૃત્તિના કરતાં આપણા પૂર્વજોની સ્ત્રી-સન્માનવૃત્તિ અનેક રીતે ચઢી-પાતી હતી.

પ્રાચીન આર્યોએ સ્ત્રી-પુરુષની રોહમૂલક સંબંધતા પર જ ભારતીય સમાજની રચના કરી હતી. સ્ત્રી એ પુરુષની અર્ધાંગિની મનાતી. કોઈ પણ યજ્ઞ બંનેના સહયોગ વિના સંપાદન ન થતો. બગવાન રામચંદ્રજીએ નિજ ધર્મપત્ની સીતાના અભાવમાં તેમનીજ સુવર્ણ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી, અને ત્યારે જ તેમનો અશ્વમેધ યજ્ઞ પૂરો થઈ શક્યો હતો. પ્રાચીન ભારતમાં પુરુષો પ્રત્યે સ્ત્રીઓની આત્મસમર્પણ બાવના પણ અતિમ સીમા સુધી પહોંચી ચૂકી હતી. પ્રેમની પવિત્રતામાં જ ભારતીય નારી પોતાના નારીજનમની સાર્થકતા માનતી. ભારતીય સ્ત્રીના અંતરતલમાં હિતજન્ય અહ-સંતી જ પવિત્રતાનો વિચાર સદૈવ વિઘ્નમાન રહ્યો છે. ભારતમાં સ્ત્રીપુરુષનું પરિણય બંધન એ કેવળ શારીરિક-શરીર સંબંધ જ નહિ, પણ તેને ચિરરથાથી આત્મબંધન માનવામાં આવતું. હુકમમાં ભારતીય સંસ્કૃતિમાં સ્ત્રી એ પુરુષની

પ્રતિરૂપો યા પ્રતિદ્વિતતા નહિ, પણ બંનેના કર્તવ્યમૂલક સહયોગ પર જ વધુ ધ્યાન આપ્યું છે. બંનેની વચ્ચે એવા આદર્શ સંબંધની યોગ્યતા આજ સુધી ખીણ ધોઈ માનવમતિએ કરી નથી.

પરંતુ સમયની જટિલ ગતિના કારણે ભારતના ભાગ્યે પણ પડેલા ખાધો અને હિંદુ સમાજની સ્થગિતતા કાલાન્તરમાં શિથિલ બની રહી. ભારતવર્ષ પતનના પંથે વળ્યું અને એ અધોગામિની ક્રિયા સદીઓ સુધી ચાલુ રહેતાં ભારતની સામાજિક વ્યવસ્થામાં સડો પેડેલા છેલા સૈકાઓમાં સ્ત્રીગતિ પ્રત્યે પોષાયેલા તુચ્છ ભાવ એ હિંદુ સમાજનો મોટો સડો જ છે. એ તુચ્છભાવ હિંદુ ધર્મનું અંત નથી જ. ધાર્મિક પુરુષો પણ એવા તુચ્છ ભાવથી મૂકત નથી, એ તે સડાનાં મૂળ ફેટલાં હોડાં ગયાં છે એ જ બતાવે છે. નિર્જાતા, કુસંપ આદિના કારણે આવેલી પરાધીનતા, તેમ પરદેશી સંસ્કૃતિનાં અનિષ્ટ તરવેલાં સહયોગી સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચેની ભારતવર્ષીય રનેહમૂલક સંબંધતાના સૂક્ષ્મ સ્વાયુ દીલા પડી જતાં ક્રમશઃ પરિણામ એ આવ્યું કે, બળ-પુરુષ પોતાને હિંસ્ર માની નામ સ્ત્રીની ચિરપોષિત આત્મ-સમર્પણ જીવિતો દુરુપયોગ કરવા લાગ્યા. ગાંધીજીના શબ્દોમાં કહીએ તો 'પુરુષ સ્ત્રીગતિને એક બાજુથી દબાવે છે, અચાન રાખે છે, અવજણે છે અને નિંદે છે અને ખીણ બાજુથી એને પોતાના ભોગોને તૃપ્ત કરનાર કેવલ સાધન ગણે છે અને તે હેતુથી એને દીંગલીની નેમ પોતાની ધ્રુજા મુજબ સજે છે તથા તેની પુરામત કરે છે અને એ રીતે એની ભોજ-વૃત્તિને ઉશ્કેરવાનો જ પ્રયત્ન કરે છે.' આ એક પ્રકારથી કેવલ સ્ત્રીગતિનો જ નહિ, પરંતુ પોતાનો અને આખા સમાજનો ભાર અધઃપાત થયો છે. બાળકોના, લાલનપાલનમાં આવશ્યક શિક્ષણના અભાવે ભારી સુયોગ્ય

નામરિકો નિપજવવાના પોતાના પ્રધાન કર્તવ્યમાં પણ સ્ત્રીગતિ વિદલ બની રહેતાં એનું પરિણામ સમાજ અને રાષ્ટ્રને માટે મહાન ધાતક જ બની રહે એમાં પણ નવાઈ નથી. માર્કેટચલવન એ જ કેવલ એક એવું સ્થાન છે, જ્યાં સ્ત્રીપુરુષ સમાન રૂપે રહી શકે છે, તેમ ત્યાંની ઉભયની શક્તિઓનું સામંજસ્ય સંબંધિત હોવાથી ઉભયના હૃદયમાં સમાન અનુરાગ ઉદ્ભવી શકે છે. પરંતુ અસમાનતાના કારણે ઉભયનો પારસ્પરિક વ્યવહારનો આનંદ સુકાતાં ગૃહજીવનમાં કટુપિતા પ્રવેશી અને ગૃહકાર્યમાં મુલામીનું એક ભુંદ પણ ન અનુભવતી અને પરિણામે એક પ્રકારનું સૌંદર્ય ઉપજવતી નારી, હૃદયશૂન્ય તથા અતિવિલાસપ્રિય પુરુષ રચિના અનુભવે ક્રમશઃ દુઃખી બની રહેતાં, તેના દ્વારા બળે અગળે ઉપજેલું ગૃહકલાસૌંદર્ય પણ નષ્ટ બની રહ્યું અને પરિણામે જીવન એક દુઃખાન્ત નાટકના રૂપમાં યરિચિત થવા લાગ્યું. આજકાલ આપણા આર્થ સંસારમાં એવા નાટકોની મજબૂતી વિપુલતા છે.

આટલું છતાં પણ, પોતાની દીનાવસ્થામાંય ભારતીય નારી અક્રબ્દીય છે. પોતાની જીવિતો તે પુરુષોના પદપાતના કારણે યથાર્થ વિકાસ સાધી શકી નથી, છતાંવે તેનું હૃદય હજીય સ્વચ્છ સુંદર છે. હજીય સહભાવના પરિપૂર્ણ છે. તેની આત્મસમર્પણ ભાવનાના કારણે હજીય તે નૈતિક બળમાં પુરુષથી ઉચ્ચતર છે. સ્ત્રીમાં રહેલી તીવ્ર ધર્મશ્રદ્ધા, ભાવનાનો વેગ તેમ અત્યંત ત્યાગ, શકિતના કારણે જટિલ જીવનમાં પણ તે ઝડપથી અજાણની સજા બની શકે એમ હોઈ, પૂજ્ય ગાંધીજીએ તેમના જીવનમાં પ્રવેશી તેમની એ ભાવનાને હિતેજતાં ભારતનું સૌંદર્ય અધૂના ખીણી જાણ્યું છે. ગાંધીજીના રાજકીય ક્ષેત્રમાં પદાર્પણ કરતા પહેલાં સ્વરાજ્ય આંદોલનમાં યા સામાજિક પ્રધાન કાર્યોમાં સ્ત્રીઓનો કોશ જ યોગ ન હતો.

સ્વરાજ્ય એટલે શું અને તે પ્રાપ્ત થતાં શું લાભ થશે એનો ખ્યાલ સરખો અધિકાંશે સ્ત્રીઓને ન હતો. પરંતુ રાજનૈતિક ક્ષેત્રમાં ગાંધીજીના નેતૃત્વ હેઠળ શાબ્દિક વિતંડાવાદ નષ્ટ બની રહેતાં, કર્મશીલતા જ ભાંગી પડતી. પ્રદર્શક મનાવા લાગી ત્યાં સહૃદય તેમ સહનશીલ માનવીઓ જ યથાર્થ દેશભક્ત બની રહ્યાં. સહૃદયતા તેમ સહનશીલતા એ તો ભારતીય સ્ત્રીઓનો જન્મજાત ગુણ હોઈ ગાંધીજીનો સંદેશ તેમના હૃદયને વધુ ઝડપથી સ્પર્શી ગયો અને ગળજળ રીતે નારી જાગૃતિ જવલંત બની રહી. હેઠલા બે સત્યાગ્રહ યુદ્ધમાં ભારતીય નારીઓએ પોતાના નિષ્ક્રિય તેમ ક્રિયાત્મક સત્યાગ્રહદ્વારા જે સ્વાભિમાન બુદ્ધિનો પરિચય આપ્યો છે, તેમ જ જે યશસ્વિત દૃઢતા દર્શાવી છે તે જગતભરમાં અદ્વિતીય છે. અનેક પ્રકારના અત્યાચારોની ઝડીઓ વચ્ચે ભારત વર્ષની અધિકાંશે અમણુ પરંતુ ધર્મપ્રાણુ નારીઓએ ખતાવેલી દૃઢતા અને હિંમતે તો જગતને ચકિત બનાવી મૂક્યું હતું. માતાપિતાને તેમ પતિપુત્રને ત્યજીને હસતા મુખે હજારોની સંખ્યામાં કૃષ્ણ-જન્મ-સદનમાં ગયેલી, એ સ્ત્રીઓની જાગૃતિ શું કોઈ યુનિવર્સિટીનું ફળ હતું? પૂ. ગાંધીજી દ્વારા તેમની જન્મસિદ્ધ સુસૂક્ષ્મ શક્તિની જાગૃતિના કારણે જ એ નારીશક્તિ ધીર બની, જરાય વિચલિત ન બનતાં સીધે માર્ગે ચિયર પગલાં માંડી શકી છે. પૂ. ગાંધીજી સ્ત્રીઓનું હૃદય પોતાની તપશ્ચર્યાના બળે જ જીતી શક્યા હતા. અન્ય નેતાઓ તો ઠીક, પણ લોકમાન્ય તિલક જેવા નેતાથી પણ જે ન બની શક્યું તે ગાંધીજીથી બની શક્યું, તેનું કારણ માત્ર એક જ છે કે, ગાંધીજી પોતાની તપસ્યા દ્વારા જનસમાજમાં અત્યંત શ્રદ્ધાનું પાત્ર બની શક્યા હતા. ગાંધીજીએ સત્ય અને અહિંસાના આધારે માંડેલા સંભ્રામ એ તો વાસ્તવમાં ધર્મમૂલક સંભ્રામ હતો. તેમની ધર્મભાવનાની પ્રેરણા જ

ભારતની લલનાના હૃદયમાં જાડું કામ કરી મઠ હતી. આમ તો સમસ્ત ભારતવર્ષ ધર્મપ્રાણુ દેશ છે, પરંતુ ભારતીય સ્ત્રીઓ તો ધર્મના જ નામ પર જીવી રહી છે. ભારતીય સ્ત્રીઓની સમક્ષ તો સીતા અને સાવિત્રીનો આદર્શ ખડો હોય, અનેક વખતે ધર્મના નામ પર કષ્ટ પરંપરાઓ સહન કરીને ધર્મતેરફા કરવાની અપ્રતિમ ક્ષમતા તેમણે દર્શાવી છે. સ્વાર્થ મૂલક નહિ, પરંતુ પરમાર્થ મૂલક જેનું ધ્યેય વિશ્વાસિતા નહિ, પણ સેવા હોય તેમજ જેથી સદા નુભૂતિ સંકીર્ણ નહિ, પણ વિસ્તીર્ણ થઈ શકે એવી હૃદયપૂર્વકની આવશ્યકતા જણાતાં ભારતીય નારી ધર અને કુટુંબની બહાર પડી જ છે. પ્રેમ અને ધર્મ એ ભારતીય સ્ત્રીનો આદર્શ હોઈ, એના માટે તે સદૈવ યાતના સહન કરવાને તત્પર રહે છે. અન્ય દેશની સ્ત્રીઓ પણ યાતના સહે છે, પરંતુ તેમની યાતના અને ભારતીય સ્ત્રીની યાતનામાં મહત્તર છે. ભારતે તેતર દેશોની સ્ત્રીઓ શક્તિને માટે યાતના સહે છે જ્યારે ભારતીય લલના આદર્શને માટે યાતના સહે છે—અને ખાસ કરીને એથી જ એનામાં યાતના સહન કરવાની ક્ષમતા રહેલી છે. સામાન્ય રમતીના સંતે ભારતીય નારીની એ હૃદયત્રીને શક્તિ પૂર્વક છેડતાં જ એની દેશભક્તિ, આભિમાન અને મનોહર રાગિણી યુગ્મ જોડી છે તે કદાચ બસુરી થવાની નથી. મહાત્માજીએ અર્પેલી આ નારી જાગૃતિશી ફૂલંબ દેખી હિંદુસ્તાનને માટે આશીર્વાદપ છે. ભારતીય સ્ત્રીઓની આ રાષ્ટ્રબાધી વિલક્ષણુ ચેતન-શક્તિથી તો આપણા ગરીબ દેશનું મસ્તંક બેસુ થઈ શક્યું છે. ભારતીય લલના આને કોઈથી કોઈ પ્રધારે કમ નથી. હિંદુસ્તાનના સ્વરાજ્ય સંભ્રામમાં તેમણે જે વિલક્ષણુ નૈતિક ક્ષમતા દર્શાવી છે તે દેશના ઈતિહાસમાં સુવર્ણકેસરોમાં અંકિત રહેશે એમાં જરાય સંદેહ નથી.

આ કાંટ લગભગ એકથી દોઢ વર્ષના
બાળકને ફીટ થશે.

નેહતી મીઝે-૩ ઔસ ઉન, નં. ૧૨
ના સુધા, બેડ ૧ તથા નં. ૧૦ ગુા સુધા
અને બેડ ૧ ત્રણ નાના છીપનાં બટન.

કોરનો પાછળનો ભાગ

નં. ૧૨ ના સુધા ૫૨ ૮૮ ટાંકાં માંડો.

૧લી લાઇન-૪ ૧ સાદો, ૧ ઉંધો x આ
નીચાનીથી આખી લાઇન ગુંથી ભવ.

૨જી લાઇન-x ૧ સાદો, ૧ ઉંધો x આ
નીચાનીથી આખી લાઇન ગુંથી ભવ.

આ જ પ્રમાણે ૧ લી તથા ૨ જી લાઇન
મળાને કુલ, શરૂઆતથી ૮ લાઇનો થાય ત્યાં
સુધી ગુંથો.

હવે નં. ૧૦ ના સુધાથી નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઇન-સાદો; ૨જી લાઇન-ઉંધી.

આ પ્રમાણે એક વખત સાદી તથા બીજી
વખત ઉંધી તેમ બન્ને મળાને ૫૦ લાઇનો
થાય ત્યાં સુધી ગુંથો.

હવે બાંધના કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧લી લાઇન-પાંચ ટાંકાં બંધ કરો તથા
આખી લાઇન સાદી ગુંથો.

૨જી લાઇન-પાંચ ટાંકાં બંધ કરો તથા
આખી લાઇન ઉંધી ગુંથી ભવ.

૫છી ન્યાં સુધી સુધા ૫૨ ૬૪ ટાંકાં
રહે ત્યાં સુધી દરેક લાઇનની શરૂઆતમાં એક
એક ટાંકાં ધટાડવો. ૫છી ૬૪ ટાંકાં પર બીજી
૨૬ લાઇનો ગુંથો.

હવે બાંધના કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧લી લાઇન-૧૦ ટાંકાં બંધ કરો તથા
આખી લાઇન સાદી ગુંથી ભવ.

૨જી લાઇન-૧૦ ટાંકાં બંધ કરો અને
આખી લાઇન ઉંધી ગુંથી ભવ.

હવે ફરીથી ૧લી તથા બીજી લાઇન એક
વખત ગુંથી ભવ ૫છી સુધી ૫૨ જે બાકીનાં
૨૪ ટાંકાં રહ્યા છે તે બંધ કરી લો.

નાના બાળકો માટે

કોટ

[ગૂંથણકળા]

કે. પુષ્પાદેવી

કોરનો આગળનો જમણી બાજુનો ભાગ

નં. ૧૨નાં સુધા ૫૨ ૪૪ ટાંકાં માંડો.

૧ લી લાઇન-x ૧ સાદો, ૧ ઉંધો, x આ
નીચાનીથી ગુંથો.

૨જી લાઇન x ૧ સાદો, ૧ ઉંધો x આ
નીચાનીથી ગુંથો.

આ પ્રમાણે ૧લી તથા ૨જી લાઇન મળાને
શરૂઆતથી કુલ ૮ લાઇનો થાય ત્યાં સુધી ગુંથો.

હવે નં. ૧૦ના સુધાથી નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧લી લાઇન સાદો; ૨જી લાઇન ઉંધી; આ

પ્રમાણે એક લાઇન સાદી અને એક લાઇન

ઉંધી-બન્ને મળાને ૩૪ લાઇનો થાય ત્યાં

સુધી ગુંથો. હવે મળાના કટ વાસ્તે નીચે

પ્રમાણે ગુંથો. હવે ન્યાં સુધી સુધા ૫૨ ૩૬

ટાંકાં રહે ત્યાં સુધી મળાની બાજુએથી દરેક

સાદી ચાર લાઇનનાં અંતરે એકએક ટાંકાં ધટા-

ડવો. ૫છી બાંધના કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઇન-૫ ટાંકાં બંધ કરો તથા

આખી લાઇન ઉંધી ગુંથી ભવ.

હવે બાંધના કટ તરફથી દરેક સાત લાઇ-

નની શરૂઆતમાં એક, એક ટાંકાં ધટાડવો તથા

મળાની બાજુએથી ૫જી દરેક ચાર લાઇનના

અંતરે એક એક ધટાડવું જરૂં નેથી કરીને

સુધા ૫૨ ૨૦ ટાંકાં રહેશે.

હવે ૨૨ લાઇનો ૨૦ ટાંકાં ઉપર ધટાડ્યા

વગર ગુંથો.

૫છી બાંધના કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ગુંથવું

૧ લી લાઇન-૧૦ ટાંકાં બંધ કરો તથા

આખી લાઇન સાદી ગુંથો.

હવે જે ૧૦ ટાંકાં બાકી રહ્યા છે તે બંધ

કરી લો.

કોટનો આગળનો ડાબી બાજુનો ભાગ
નં. ૧૨ ના મુધા પર ૪૪ ટાંકાં માટે.

૧ લી લાઈન-૪ ૧ સાદો ૧ ઉંધો × આ
નીશાનીથી ગુંથો.

૨ જી લાઈન-૪ ૧ સાદો, ૧ ઉંધો, ×
આ નીશાનીથી ગુંથો.

આ પ્રમાણે ૧ લી તથા ૨ જી લાઈન
મળાને શરૂઆતથી કુલ ૮ લાઈનો થાય ત્યાં
સુધી ગુંથો.

હવે નં. ૧૦ મુધાથી નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઈન-સાદો, ૨ જી લાઈન-ઉંધો.
આ પ્રમાણે ૧ લાઈન સાદો તથા ૧ લાઈન ઉંધો
બન્ને મળાને ૩૪ લાઈનો થાય ત્યાં સુધી ગુંથો.

હવે ગળાનાં કટ માટે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

હવે જ્યાં સુધી ગળાની બાજુએથી દરેક
ઉંધો ચાર લાઈનનાં ચંદ્રે એક-એક ટાંકો ઘટા-
ડવો. પછી બાંધનાં કટ વારતે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઈન-૫ ટાંકાં બંધ કરો તથા
આખી લાઈન સાદો ગુંથો.

પછી બાંધનાં કટ તરફથી દરેક સાત લાઈન-
ની શરૂઆતમાં એક એક ટાંકો ઘટાડવો. તથા
ગળાની બાજુએથી ૫જી દરેક ચાર લાઈનનાં
અંતરે એક એક ટાંકો ઘટાડવું જવું જેથી
કરીને મુધા પર ૨૦ ટાંકાં બાકી રહેશે.

હવે ૨૧ લાઈનો ૨૦ ટાંકાં પર ઘટાડ્યા
વગર જ ગુંથવી.

પછી ખાનાનાં કટ વારતે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઈન-૧૦ ટાંકાં બંધ કરો તથા
બાકીનાં ઉંધાં ગુંથો.

પછી જે મુધા પર ૧૦ ટાંકાં બાકી રહ્યા
છે તે બંધ કરી દેવા.

કોટની બાંધ (બન્ને સરખી)

નં. ૧૨ ના મુધા પર ૪૫ ટાંકાં માટે.

૧ લી લાઈન-૪ સાદો, ૧ ઉંધો × આ
નીશાનીથી ગુંથો.

૨ જી લાઈન-૪ ૧ સાદો, ૧ ઉંધો × આ
નીશાનીથી ગુંથો. આ જ પ્રમાણે શરૂઆતથી
૧ લી તથા ૨ જી લાઈન મળાને કુલ ૮ લાઈનો
થાય ત્યાં સુધી ગુંથો.

હવે નં. ૧૦ ના મુધા પર નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઈન-સાદો, ૨ જી લાઈન-ઉંધો.

આ પ્રમાણે સાદો તથા ઉંધો બન્ને મળાને ૮
લાઈનો થાય ત્યાં સુધી ગુંથો.

હવે દરેક જી લાઈનનાં અંતરે બન્ને બાજુ-
એથી એક એક ટાંકો વધારવો જેથી કરીને
મુધા પર ૬૨ ટાંકાં થશે.

પછી ટાંકાં વધાવો વગર ૧૭ લાઈનો ગુંથો.

હવે ઉપરનાં ઘાટ વારતે દરેક લાઈનની ચર-
આતમાં જ્યાં સુધી મુધા પર ૩૪ ટાંકાં બાકી
રહે ત્યાં સુધી ઘટાડવું જવું. પછી જે મુધા પર
૩૪ ટાંકાં રહ્યા છે તે બંધ કરી દેવા.

ગળાની તથા બટનની પટી સાથે નં. ૧૨
ના મુધા પર ૧૦ ટાંકાં માટે.

૧ લી લાઈન-૪ ૧ સાદો, ૧ ઉંધો ×

આ નીશાનીથી ગુંથો. આ પ્રમાણે ૬ જી બીજી
ત્રણ લાઈનો ગુંથો. ૫ મી લાઈન-૧ સાદો, ૧

ઉંધો, ૧ સાદો, ૧ ઉંધો. ૨ ટાંકાં બંધ કરો.

તથા છેલ્લા ચાર ટાંકાં ૧ સાદો, ૧ ઉંધો, ૧

૧ સાદો, ૧ ઉંધો. ૬ મી લાઈન-૧ સાદો,

૧ ઉંધો, ૧ સાદો, ૧ ઉંધો. ૨ ટાંકાં વધારો

તથા છેલ્લા ચાર ટાંકાં ૧ સાદો, ૧ ઉંધો, ૧

સાદો, ૧ ઉંધો. ૬ જી ૧૬ વખત ૧ લી લાઈન
પ્રમાણે ગુંથો. તથા છેલ્લી બધાર લાઈનો ફરીથી

જે વખત ગુંથો. તથા પટી મળાને તથા નમણી
બાજુનાં આંગળનાં ભાગને પુરી થાય ત્યાં સુધી

ગુંથો પછી ટાંકાં બંધ કરી દો.

શીવવાની રીત

પહેલાં સ્વચ્છ વસ્ત્રને પલાળવું તથા જે

બધાય બાગો ગુંથેલા છે તેના પર પલાળેલા

વસ્ત્રને મુકવું તથા પછી ઈંજી કરવી પછી

ખાનાને સીવવા તથા બોંધને ટાંકવી. પછી બંને

બાજુનાં પડખાં સીવવાં તથા જે પટી ગુંથી
છે તેના ગાંજ ડાબી બાજુએ આવે તેમ સીવવી

તથા નમણી બાજુએ પટી સીધી પછી માંજની
બરાબર સામેના ભાગમાં બટન ટાંકવાં.

કોટ તૈયાર

મારા દેર જે છે અને તે બધા કમાય છે, પણ મારા પતિ બેરીકરા થઈ રહે છે ને કમાતા નથી. એને પરિણામે મારે દેરાણી જેઠાણીનાં મહેણાં ટોણાં ખાવાં પડે છે ને નોકર પેઠે એમની ચાકરી કરવી પડે છે. ધણી મુંઝાઈ છે, પણું શું કરે? તમે કોઈ માર્ગ સૂચવશો?

—કમળા

તમારે બાળબચ્ચાં છે કે નહિ તે તમે લખ્યું નથી. બાળબચ્ચાં હોય તો તે કાલ સવારે મોટાં થઈ જશે, એટલે તમારી મુશ્કેલી ટળી જશે. ત્યાં સુધી સહન કરી લેવું. દરમ્યાન જે તમારા પતિ ધંધે વળગી જશે તો એ મુશ્કેલીનો વહેણો અંત આવશે. જે બાળબચ્ચાં ન હોય તો તમારા પતિને સમજાવો કે બેઠા બેઠા ખાઈને તાગડખિન્ના કરવી એ બોરવની વાત નથી; ચરમની વાત છે. જે પતિ કમાય જ નહિ, તો પછી તમે જુદા રહો ને તમે કોઈ સ્ત્રીસંસ્થામાં જોડાઈ, કમાતા થીઓ. જીંદગીભર કોઈને માથે પડી મુશ્કેલી કાઢવું તે ઇચ્છનીય નથી.

*

મારા ઘરમાં કોઈ વાતની કમી નથી. પરંતુ ગાંધીજીના આદેશ મુજબ સેવાતું કાંઈ ને કાંઈ કામ કરીને હું મારા પગ ઉપર ઉભી રહેવા માગું છું. પણ એવું કોઈ કામ કરવું છે કે ઘરમાં એથી કોઈ મુશ્કેલી ઉભી ન થાય. એ માટે તમે માર્ગદર્શન કરાવશો?

—વિનોદિનીબહેન

તમારે બાળબચ્ચાં છે, ઘર કુટુંબ છે. એની જ સેવા કરો ને! ઘર મૂળીને બહાર સેવા કરવા જવાનું તમને મન કેમ થાય છે? તેમની સેવા કરો, નોકરો સાથેનો ઈચ્છનીયનો બેદબાવ દૂર કરો. એથીએ વધુ સમય આપી શકો તો નોકર ચાકરનાં બેરં છોડીને આત્મ-બાળુથી બેઠાં કરી એમને બજાવો. એમની પાસે સારી સારી વાતો વાંચી, એમને યાન

પુણ્યપર

*

આપો. એમને નહાઈ ધોઈ સાફ રહેવા, સાચું બોલવા, ચોરીચાડી ન કરવા શીખવો, નવ-રાશમાં કતિ, અથવા બરતગૂંથણ કરી એની કમાણી કોઈ સંસ્થામાં આપો. આ રીતે ઘરમાં જ રહી તમે ધણું કરી શકશો. એ બંધી દેશસેવા જ છે.

*

મારા મોટાભાઈએ આંતરજાતિય લગ્ન કર્યું ત્યારે મારા ઘરમાં સહુ રાજી હતું. કોઈએ એ લગ્ન તરફ ઈતિરાજ બતાવી ન હતી. પણ બપોરે મેં બીજી જાતિના યુવક સાથે લગ્ન કરવાની ઈચ્છા બતાવી ત્યારે પિતાજીના ક્રોધનો પાર ન રહ્યો. લગ્નની નોટીસ કોર્ટમાં રજીસ્ટર કરાવી છે ને મિત્રો સંબંધીઓને આ લગ્નની ખબર પડી છે, પણ મારા પિતા એ લગ્ન રદ કરી અમારી જાતિમાં જ લગ્ન કરવા આગ્રહ કરે છે ને એ માટે તેમણે એક યુવકને શોધી કાઢ્યો છે, મારે ક્યો માર્ગ લેવો તે બતાવશો?

—જયોત્સ્ના

તમારા કુટુંબને અધારામાં રાખી તમે જે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છો એ અનુચિત છે. તે સંબંધી તમારે તમારા ઘરમાં ચર્ચા કરવી જરૂરી હતી ને વડિલોની સમતિ મેળવવી જરૂરી હતી. એમ કર્યું હોત તો આ પ્રસંગ ન આવત. હવે જે તમે લગ્ન માટે તૈયાર હો અને જેની સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છો એનો સંપૂર્ણ પ્રેમ પામ્યા હો તો તમારે બીજા લગ્નની સાફ ના કહેવી, અને જેને તમે હૃદય આપી ચૂક્યા છો તેની સાથેનું લગ્ન પણ મુલતી રાખી એ સંબંધ બંધ રાખશો. એથી તમારા લગ્નમાં જે ઉતાવળને કારણે કોઈ પણ શૂલ થતી દશે તે સમજશો. ઘરમાં

સ્વચ્છ વાતાવરણ થશે અને તમે ખીજ સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર નહિ હો, અને તમારા અને વચ્ચે ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાની તૈયારી જોતાં ધરમાં તમારી છાપ પડશે અને એ જ લગ્ન વડિલો કરાવી આપશે.

*

હું એક નિર્વાસિત કન્યા છું. માથાપ-ભાઈજીદેન બધાંને ગૂમાવીને આવી છું. મન ઉપર દુઃખનો બોજો છે. એવી રિયતિમાં લંકા કરવાનો ઉમંગ ક્યાંથી હોય? મિત્રો અને જ્યોત્સનાપીતાં બધાં કહે છે કે હું લગ્ન કરી લઉં તો આ બધું દુઃખ જૂઠી જવાપ. આપ શું રસ્તો બતાવો છો?

—યમુના

જો તમે સ્વતંત્ર રીતે તમારો જીવનનિર્વાહ ચલાવી શકતા હો તો ઉતાવળે લગ્ન કરવાની સલાહ કોઈ પણ ન આપે. લગ્ન માટે તો ચિત્તાની સ્વસ્થતા જોઈએ. પણ જો કોઈ જ સાધન ન હોય તો લગ્ન કરો લેવાં દિતાવડ છે. પણ એથી એમ ન માનવું કે લગ્ન સિવાય ખીજે કોઈ રસ્તો જ નથી. નિર્વાસિતો માટે સરકાર તરફથી બધા પ્રયત્નો થાય છે. જીવન-નિર્વાહ માટે ખાતપાન અને નોકરીઓ પણ અપાય છે. સરકારને આજે માણસોની જરૂર છે તેમાં નસોની ઘણી જરૂર છે. તમે નસોંગ-કલાસમાં જોડાયા છો એ તજ દેવું નહિ. એથી તમે વ્યાજવિકા અને સેવા બન્ને પામશો. છ ચંદ્રિનામાં તો તમે તમારા પગ ઉપર ઉભા રહી સ્વતંત્ર રીતે જીવી શકશો. લગ્નનો પ્રશ્ન તો તમે પછીથી પણ વિચારી શકશો. ને મોઝ્ય સાથી મળી જતાં લગ્ન કરવા માટે તૈયાર થશો તો એ મોડું નહિ ગણાય.

*

મારા પત્નીને સુવાવડ આવી ગયાને છ માસ વીતી ગયા. તે પછી તેને, પેટનો બાગ ફેલેલો જણાય છે અને પાંચ છ માસનો ગર્ભ હોય એવું દેખાય છે. દાકતરોને પૂછતાં સોજો

હોવાનું અને હવા બરાબ ગયાનું કહે છે. દવાઓ કરી પણ કાવડો જણાવતા નથી શરીર પણ રહેજ કુશળ લાય છે. બહેણું કુટુંબ હોવાથી ઘરકામનો બોજો ખેંચવો પડે છે. અશક્તિ ખૂબ લાગે છે ને માયાનો દુઃખાવો રંભા કરે છે. આ માટે ધરગણુ ઉપાય હોય તો સૂચવશો.

—કાન્તી:

સામાન્ય રીતે સુવાવડ વખતે જો સારી સંભાળ અને સારવાર ન થઈ શકી હોય તો આમ થઈ આવે. આને સુવાવડની નજળાઈ કહેવાય. અને આવા વખતે અનુભવી લેડી દાકતર કે હોશીઆર નસની સલાહ લેવી જરૂરી છે. આવા દર્દીને સામાન્ય રીતે નંજાઈ, પેટમાં દુઃખાવો, પેટ ભારે લાગવું, બંધોચ અને અશક્તિ હોય છે. તમે લખો છો તેમ હવા બરાબ ગયાનું કહેવાય નહિ, પણ નજળાઈને કારણે સોજો હોય છે.

આવા દર્દીને પૂરતા આરામની જરૂર છે. તેથી બને તેટલું એણે કામ કરવા દેવું, ને પેટ-પેડું ઉપર ગરમ પાણીનો શેક કરવો, અને પેટ સાફ રહે એટલા માટે એરડીયાનો જીલ્લમ આપવો.

આવા દર્દીને શક્તિ માટે વીટામીન-સવાળાં પદાર્થો-એટલે પાકા ટમેટાં, અને રાતે પલાળી રાખવાથી કોળામાં ફજીમા ફેટકાં બાળ્ય આપવાં. એ બહુ પોષ્ટિક ગણાય છે.

દવામાં ખાસ કરીને લોહ, લીવર અને અને વીટામીન-સવાળાં દવાઓ આપવી જોઈએ. તીખાં તમતેમતાં અને તળેલ પદાર્થો ખાવા નહિ.

આ માટે જનેતાના દર્દીમાં સુવાવડમાંથી ચંતા દહીં સંબંધી જે ચર્ચા કરવામાં આવી છે ને તેમાં ને દવાઓ સૂચવી છે તે પ્રમાણે કરવાથી કાવડો થશે.

—પંડ્યા

*

૬

હરદોષ છલામાં હયૌરાના રાજ્ય સ્થામ-
કુંવરસિંહે 'કાશીપુરના રાજાના કુંવરી શ્રી.
સુભદ્રાદેવી સાથે ૨૧-૪-૨૭ના રોજ પોતાની
એક રાણી હયાત, જતાં ખીન્નું લગ્ન કર્યું હતું.
લગ્ન પહેલાં બન્ને પક્ષ વચ્ચે લેખીત કરાર થયેલા
કે રાજાએ રાણી સુભદ્રાદેવીને માસિક એક હજાર
રૂપિયાની જવાબદારી આપવી અને ઓછામાં ઓછા
દશ વર્ષ સુધી તેમણે ખીન્નું લગ્ન કરવું નહિ.

આ લગ્ન થયા પછી સુભદ્રાદેવીના નાના
બહેન સીતાદેવી આવતા જતાં એક દિવસ રાજા
સ્થામકુંવરસિંહની નજરે પડ્યાં. તેમણે રૂપ ને
ચોવન જોઈ તેમની સાથે લગ્ન કરવાની રાજા
સ્થામકુંવરને ઇચ્છા થઈ આવી. સુભદ્રાદેવી આ
સાંભળીને ઠુંઝાયાં, પણ ધીરજથી એમણે એ
વાતનો વિરોધ કર્યો અને એ વાત ઉપર ઠાંક
પીછાડા કરવા પ્રયત્નો કર્યા અને એ લગ્ન ન થાય
એટલા માટે ધાનાધાના પ્રયત્નો કરવા માંડ્યા.
અંતે સીતાદેવીનું લગ્ન માલામળીના રાજા સાથે
થઈ ગયું.

આ લગ્નથી રાજા સ્થામકુંવરની માતાએ
સુભદ્રાદેવી વિદ્વદ્ રાજાસાહેબના હૃદયમાં વિષ-
સિંચન કરવા માંડ્યું. એથી તેમની વચ્ચે જાહેર
રોતે અણબનાવ શરૂ થયો, અને તેમના તર-
ફનું વર્તન એટલું ખરાબ બન્યું કે રાણી સુભ-
દ્રાદેવીએ પોતાની જાતે જ ને નહિ કરી તે ઉપ-
રથી સમજાય છે.

૨૦ મી માર્ચ ૧૯૨૯ 'જ્યારેથી રાજા
સાહેબે મારી બહેન સીતાદેવીને જોયાં છે ત્યારથી
મારાં સાસુ ઉઠે છે કે રાજાસાહેબ અને સીતા-
દેવીનું લગ્ન હું જાતે મહેનત કરીને કરાવી આપું.
જેઓ કહે છે કે લગ્ન થઈ ગયા પછી અમારો
બન્ને વચ્ચે જાગીર અડધો અડધ પહેંચી
આપશે.' કોઈ કોઈ વાર મને ધમકી પણ આપે
છે કે જો આ લગ્ન હું કરાવી આપું નહિ તો
મારો ત્યાગ કરશે.'

ન્યાયની

અંદાલતમાં

*

૨૫ મી જાન્યુઆરી : 'નાની બહેન
સીતાના લગ્ન હયૌરાને બદલે કપુરથલામાં થયાં.
એને દારણે હું એમની નજરમાંથી ઉતરી ગઈ છું.
ટૂંક સાસુજી એનો બદલો લેવા ઇતેજાર બન્યાં
છે. રાજાસાહેબ પણ કોઈ કોઈ વાર ગુસ્સો
લાવે છે.'

૨૬ મી માર્ચ ૧૯૨૯ : 'રાજામાતા કહે
છે કે તે મારી સાથે દાસી જેવું વર્તન રાખશે.
રાજાસાહેબને તે કહે છે કે બહાર મોજમાનુંદ
કરવી. ને ઇચ્છામાં આવે એટલી રૂખાતો રાખે
પણ મારો ત્યાગ કરે !

૨૭ મી માર્ચ ૧૯૩૦ : 'રાજાસાહેબ
અને તેમના માતા વારંવાર કહે છે કે, હું
મરી જાઉં. મૌરિયાને એક વેશ્યાને આજીવે
બેસારી છે ને મારાં કપડાં ધરેલાં એને પહે-
રવા આપવા મારી ઉપર જોરજુલમ કરે છે.'

૧૮ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૦ : 'મારાં લગ્ન
વખતે માસિક એક હજાર રૂપિયા જવાબદારી
આપવાનો કરાર થયો છે તે મુજબ મેં જવા-
બદારી માગણી કરી. પૈસા માટે મારે મુંઝવણનો
પાર નથી એમ પણ જણાવ્યું. તેના બદલામાં
તેમણે પીસ્તોલ બતાવીને કહ્યું કે હજાર રૂપિ-
યાને બદલે હજાર ગોળા ખાવી છે ? જો ફરી
પૈસાની માગણી કરી તો ગોળાએ દઈશ.'

૧૬ મી જુન ૧૯૩૧ : 'મારા જીવનના
હવે વધુ દિવસો નથી. ખબર નથી કેવારે મને

ગોળીએ દેવામાં આવે.'

૬ હીસેમ્બર ૧૯૩૧ : તેમણે પોતાની માતાને એક પત્ર લખ્યો હતો : ' માતા, મને એ લોકો મારી નાખે એવું તું ધમકી ન હો તો એક ઉપાય છે. મને તારી પાસે તેડાવી દે. મરતા પહેલાં માતાપિતાના દર્શનની મારી આત્મિક ઈચ્છા છે.'

વાત ધીમે ધીમે આગળ વધી ને બને લગ્નને બહુજનના ઉમરે મળી ગયા. ૧૯૩૩ના સપ્ટેમ્બરમાં સુભદ્રાદેવીએ રાજ સામે ભરણપોષણ માટે દાવો માંડ્યો. રાજાએ સુભદ્રાદેવી સામે પતિ તરીકેના અધિકાર માટે કેસ દાખલ કર્યો.

૧૯૩૪ના જૂનમાં બન્ને દાવાઓનું સમાધાન થયું અને અંદરે અંદર સમજૂતી થઈ કે રાજ સાહેબે સુભદ્રાદેવીને આજીસ હજાર રૂપિયા રોકડા અને વાર્ષિક રૂ. નવ હજાર જવાબદારી આપવા.

પછી સુભદ્રાદેવી ઉનાળામાં નૈનિતાલ કે હેડરાઈન અને શીંગાળામાં પોતાની નાની બહેન માલાબનીના રાણી સાહેબ સીતદેવી સાથે રહેવા લાગ્યાં.

૧૯૩૪ માં રાજ સાહેબે 'વેસ્ટ' લખ્યું. પણ એ નવા રાણી એકાદ વર્ષ પછી અવસાન પામ્યાં. એટલે ૧૯૩૭ માં રાજસાહેબે 'ચોય' લખ્યું.

૧૯૩૮ માં સુભદ્રાદેવી નૈનિતાલમાં રહેતાં હતાં ત્યારે માર્ચ માહનાના છેલ્લા દિવસોમાં અક્ષકે નામના માણસ દ્વારા ચાર માણસોને તેમનું ખૂન કરવા માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યા પણ તેઓ તેમના બહેન સાથે રહેતા હોવાથી એમાં કાળ્યા નહિ.

તે પછી અક્ષકે નાનું પાસેથી એક પીસ્તાલ ખરીદી. આ અરસામાં સુભદ્રાદેવી ૧૩૬ મોડલ હાઉસ, લખનૌમાં રહેતા હતાં. ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૬ ના રોજ નહાતું અને પુખ્ત

સુભદ્રાદેવીનું ખૂન કરવા અક્ષકે મોકલ્યા. લાગ જોઈ તેમણે રાણી સુભદ્રાદેવી ઉપર પીસ્તાલ ચલાવી. રાણી મૃત્યુ તો નહિ, પણ ઘાયલ થયાં. તેથી આપરેશન અને સારવાર માટે તેમને હોસ્પીટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં. ડાળી બાજુ તરફથી ગોળી ઠાકી લેવામાં આવી ને સુભદ્રાદેવી બચી ગયાં.

૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬ ના રોજ સવારમાં પુખ્તની ધરપકડ થઈ, અને તે સાંજે અક્ષકે અને પણ પકડી લીધો. નહાતું પણ પકડાઈ ગયો. નહુએ અપરાધ કબુલ કર્યો ને માઈસ્ટ્રેટ સમક્ષ કબુલાત આપી. તે પછી નહુએ મુકર બન્યો અને સરકારે એને ગુન્હો માફ કરવાની કબુલાત આપી. નહુની જુઆની ઉપરથી રાજ શ્યામમકુવરસિંહ અને તેની વૃદ્ધ માતામાતાને પકડવામાં આવ્યાં, અને લખનૌની સેસન કોર્ટમાં તેમના ઉપર ખૂનનો આરોપ સાબીત થતાં તેમને ચૌદ ચૌદ વર્ષની સજા થઈ. પુખ્ત અને અક્ષકેને કાળા પાણી મળ્યાં. આ સામે અપીલ થતાં અધોધાની ચીફ મેટ્રીકેરે કોર્ટ કામચલાવીને અપીલ ઠાકી નાખી.

મુંબઈમાં લલીતા ઉર્ફે શાશીની નામની ૨૨ વર્ષની ગાયેશમાં બજાતી કન્યા સાથે લગ્ન કરનાર કાશીનાથ માંજરેકર સામે એ કન્યાનું અપહરણ કર્યાની ફરીયાદ છોકરીના બાપ ખંડેરાવ તરફથી થઈ હતી ને કેસ કોર્ટમાં ચાલતા, જરી કાનારની લોલી સાક્ષી; કાંડા ઉપર રીસ્ટ વોચ અને દક્ષિણીઓના રિવાજ મુજબ નવ વધુના સોભાગ્ય ચિહ્નરૂપ લોલા રંગની ખાર ખાર બંગડીઓ બન્ને હાથમાં પહેરીને એ કન્યા કોર્ટમાં હાજર થઈ હતી.

શ્રી. માંજરેકર આ પહેલાં જેલ બોમ્બે આવેલ હોવાથી અને રસ્તે જતી છોકરીઓનાં અપહરણ કરનાર તરીકે જાણીતો હોવાથી મેજ

રેડે કન્યાને આ બધું બૂલી જવાની શીખા-
મણુ આપી હતી.

પણ કન્યાએ કહ્યું કે 'એ જેલમાં જઈ
આવ્યો છે તે હું બાળું છું, તે મારે ત્યાં મને
બધાવવા માટે કાયમ આવતો જતો ને હું એની
સાથે પ્રેમમાં પડી છું. હું તેને ખરા દીકરી
ચાહું છું ને તેની સાથે મેં લગ્ન કર્યાં છે તેથી
તેની સાથે રહેવા ખુશી છું.'

પણ મેજસ્ટ્રેટ એને ઉત્તેજિત કામચાસનાનું
સ્વરૂપ માની છોકરીને તેનાથી જુદી રાખવા
૧૪ દિવસ માટે અદાન દેહલમાં રાખવા અને
સાંજે રોકરને પાંચ હજારના જમીન ઉપર છોડવા
હુકમ કર્યો, પણ તેનો મોઈ જમીન ન ચલાથી
તેને જેલમાં મોકલ્યા છે.

મુંબઈના મીસીસ કુસુમ મગર્ગવકરે તેમના
પતિની અશક્તિને કારણે છુટાછેડા માટે અરજી
કરી હતી તે ઉપરથી ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. કેપાલજીએ
એમને છુટાછેડાનું હુકમનામું કરી આપેલું.

પછી મીસીસ કુસુમ મગર્ગવકરે પોતાના
બરજીપોષણ માટે તેના પતિ સામે જવાબનો
દાવો કર્યો હતો. તેના બચાવમાં તેમના પતિ
તરફથી એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે, લગ્ન ૨૬
ચથા પછી પતિની કાયમ બરજી પોષણ આપવા
પતિને ફરજ પાડવાની હાઈકોર્ટને સત્તા નથી.
પણ ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. કેપાલજીએ ઈન્ડિયન ગર્લ-
વોર્સ એક્ટની રૂએ તેવા કેસમાં ધણીઆણીને
કાયમનું બરજીપોષણ આપવાનો કોર્ટને હક્ક
છે એમ જણાવી હુકમનામું કરી આપ્યું હતું.

તે સામે અપીલ થતાં હાઈકોર્ટના નામ-
દાર જજો-ના. મીશ્ર જજ, ના. તેન્દોલકર અને
સરેયાએ કરુણું કે ઈન્ડિયન ગર્લવોર્સ એક્ટ
(હિંદી છુટાછેડાનો કાયદો)ની ૭ મી કલમ મુજબ
આ હાઈકોર્ટ લગ્ન ૨૬ થાય તેવા કેસમાં બરજી
પોષણ અપાવી શકે છે. એમ જણાવી અપીલ
ખર્ચ સાથે કાઢી નાખી હતી.

નાની નાની ચોરીઓ કરવાના ચુંદા માટે
પકડાયેલી ૧૬ વર્ષની એક મારવાણી યુવતી
પકડાઈ હતી, તે ત્યાંથી સત્તાવાળાઓને શાપ
આપી નાસી જતી હોવાથી તેને સરકારે સજા
કરી સુધારવા માટે ચાર વર્ષ સુધી વિકાસગ્રહ
(અમદાવાદમાં) રાખવા હુકમ કર્યો અને તેને
વિકાસગ્રહમાં ૧૯-૧૦-૪૬ ના રોજ સોંપી.

બારેક મહિના ત્યાં રહ્યા પછી આ યુવતી
૧૯-૧૦-૪૭ ના અરસામાં વિકાસગ્રહમાંથી
નાસી છૂટી. તપાસ કરતાં જાન્યુઆરી મહિ-
નામાં તે બાઈકાળુપુરમાં એક મુસ્લીમના ઘરમાં
રહેતી હોવાનું જણાયું. ત્યાંથી તેનો કબજો
પોલીસે મેળવ્યો.

વધુ તપાસ કરતાં પોલીસને ખબર પડી
કે આ યુવતી સાથે સિંધ દેશબાદ તરફથી ૧૮
વર્ષની રતન ઉર્ફે લક્ષ્મી નામની બીજી યુવતી
પણ વિકાસગ્રહમાંથી ચાલી મઈ છે એટલે તેને
પણ મીરજાપુરમાંથી એક મુસ્લીમ કન્સ્ટેબલને
ત્યાંથી પાછી મેળવી.

આ બંને છોકરીઓ વિકાસગ્રહમાંથી નીકળી
મહીનગરમાં તેમની એક બોળખીતી મંગા
નામની બાઈને ઘેર જઈને રહી હતી. ને ત્યાંથી
મુંબઈ ચાલી જવાની ગોઠવણ કરી તેઓ જમા-
લપુરમાં, પસાર થતી બસમાં બેસી રેલેશન જતી
હતી ત્યારે તેમની વાનગીત ઉપરથી તેઓ
અજાણ હોવાનું જાણી પોલીસવારમાં રહેતા
અજુલ સતાર અને જમાલપુર માછીવાડમાં
રહેતા એદમદ અવદ તેમની પાછળ પડ્યા ને
રેલેશન ઉપર ઈલાસ કરી તેમને બોળવી, આશ્રય
આપી સુખી કરવાનું કહી, મોમતીપુર જુમીઆ
મહાદેવની આબોમાં લઈ ગયા. અને પછી રોજ
તેમને ઠેકેકાણે ફેરવી છપાવવાનો પ્રયત્ન કરતા.

આ ઉપરથી પોલીસે બધાની સામે ફરી-
આદ કરી ધરપકડ કરી, હતી.

કિસ્સાઓ

*
શુભરાત મેલના બીજા વર્ગના ૩૦૦૫માં બે બહેનો અને એક અઢી વર્ષની બાળકી મુસાફરી કરી રહ્યા હતાં. તેમાંની ચારણ શાન્તિલાલ નામની એક બહેન સગર્ભા હતી. તેના પતિ શાન્તિલાલ ત્રીજા વર્ગમાં હતા. તે દરેક રોજને તેમની સંભાળ લેવા આવતો હતો.

બીજા બહેન પન્ના નટવરલાલ ચીનાઈવાળા મુખમથી મેટ્રીકની પરીક્ષા આપીને અમદાવાદ આવતી હતી.

સગીન છોડ્યા પછી તેમના ૩૦૦૫માં બે છોકરીધારી બદમાસો ઘૂસ્યા ત્યારે આ બહેનો ઊંઘતી હતી. બદમાસો સામાન ફેંદતા હતા તેવામાં બાળકી જાગી ઉઠી અને રડવા લાગી તેથી બદમાસોએ તેને ચાકતી ટ્રેને બારીમાંથી બહાર ફેંકી દીધી.

બાળકીની ચીંસો સાંભળી ચારણ જાગી ઉઠી. બદમાસોએ તેને પછુ નિર્દયપણે બહાર ધોલો દીધી. તે પછી કે. પન્ના જાગી ઉઠી ને બદમાસોના સામનો કર્યો. પછુ હેવટે એ બહાર ધોલાઈ અર્ધ. આમ છતાં એણે બહારના સળિયા પકડી રાખ્યા પછુ દુમલાબેરાએ માર મારી એના હાથ છોડાવ્યા ને પન્ના પુરપાટ ફેંડતી બારીએ નિર્ગત રસ્તા પર પછડાઈ પડી. સફાગમે એ બચી જવા પામી. લોહીલુહાણ હાથમાં એ લીડી ને ચાલતી ચાલતી અડધા એક માર્મલ દૂર આવેલો મુંડડીએ પકોચ્યા. એમાં રહેતા માણસોમાંથી એક માણસ એને પાસેના સગીન રોજને પકોચ્યાડી આવ્યો.

તે બાદ દિલ્હી એકસપેસ આવી અને એમાં પન્નાને સુરત લાવવામાં આવી અને સુરતની હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવી. માંથી ચોક્કસ અમલદાર ટેલિફોનકારા મુંબઈમાં

પન્નાના સંબંધીઓને બનાવની જાણ કરી હતી. સગર્ભાબહેન ચારણ આમ ફેંદતા તંકાજી બે મરણ પામ્યાં હતાં. અને કે. પન્ના તથા બાળકીને કેટલીક ઈજા થઈ હતી.

શુભરાત મેલને બરુચ રોજને અટકાવી તપાસ કરવામાં આવી હતી. લુટાએથી પેટીઓ ૩૦૦૫માંથી મળી આવી હતી ને થોડા સામાન વેરાએથી પડ્યો હતો. બે એક હજારની કિંમતના હાંપીનાં અને ફોટક લઈ બદમાસો નાસી ગયા હતા.

ટ્રેનના ગાર્ડ કે કામચરને આ બનાવની ખબર પડી ન હતી. બરુચ રોજને પર ચારણના પતિ શાન્તિલાલને આ બનાવની ખબર થઈ હતી.

બહેન ચારણને અક્ષિસરેકાર સુરતમાં અધિનીકુમાર ઓવારે કરવામાં આવ્યો હતો.

*
થોડા દિવસ અગાઉ નાની નામની એક હિંદુ સુવતી ધંધુકા મેમ્બરમાંથી એલોસલોન રોજને ઉતરી એક થોડાગાડી બાંડે કરી રખીયાલ જતી હતી.

રખીયાલ જતાં રસ્તામાં થોડાગાડી લોકનાર કાળીદાસ કુમેરદાસની દાનત બમડી હતી અને આ અગ્નિથી સુરતીની લાજ હુંટવાના ઇરાદાથી થોડાગાડીને થોડી મીલના પાછળના બામમાં ઉભી રાખી તેણે બાઈને છેડતી કરવા માંડતાં બાઈએ સુમાયુમ કરતો આશુઓનો લોકો બેગા રધ ગયા હતા. તેમજ કામગીરી ચોક્કસ પછુ જઈ પકોચી હતી અને ગાડી-વાળાનો ધરપકડ કરી હતી.

*
મુંબઈમાં થોતાના મંડાનમાં ખાલી પોલ ઓરડીઓ બાંડે આપવા માટે બાહ્ય પાસે રખીયા દસ હજારની પાધડી લેવાના આરોપસર જાણીતા કાર્પેકર અને મુંબઈ કોર્પોરેશનના સભ્ય શ્રીમતી કે. માલતીબહેન સુખતનકરને ૨ માસની સાડી ૧૬ અને રૂ. ૧૦૦૦ નો દંડ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રીમતી સુખતનકરે આ પાધડી એક રોકેટર પાસેથી લીધી હતી.

માંડવીની પોળમાં આવેલી કુંસારાની પોળમાં રહેતો મનહરલાલ નામનો યુવાન બાળા-ઓની મશ્કરી કરતો હોવાનું કહેવાતું હોવાથી દેવની શહેરીમાં રહેતા સુરેશચંદ્ર, ખીખીનચંદ્ર અને કુંજવિહારી નામના ત્રણ શખ્સોએ એને ઠપકો આપ્યો હતો આથી ઉરકેરાઈને મનહર-લાલે એ ત્રણ બચ્ચા પર ચાકુ વડે હુમલો કર્યો હતો અને તેમને ઈજા પહોંચાડી હતી. પોલીસે મનહરલાલની ધરપકડ કરી હતી.

*

હીરા બગા નામનો શખ્સ એની પત્ની લક્ષ્મી સાથે શાકભાજી લેવા બોરડી મીલના પાછળના વિસ્તાર આગળથી જતો હતો ત્યારે તેના એક અદાવતીયા ચમન નામના શખ્સે તેની સાથે ઝઘડો કરી તેના પર હુમલો કર્યો હતો. હુમલાનો ભોગ થઈ પડેલ પતિને બચાવવા તેની પત્ની લક્ષ્મીએ વચ્ચે પડવાનો પ્રયાસ કરતાં હુમલાખોરે આઈના હાથ પર તેમજ કેડમાં આપના ધા કર્યો હતા. પોલીસે હુમલાખોરની ધરપકડ કરી ઈજા પામેલા પતિ-પત્નીને હોસ્પિટલમાં મોકલી આપ્યા હતા.

*

પુરુષો અત્યારે ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધની ઘોષણાઓ મળવી રહ્યા છે ત્યારે મહિલાઓએ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને પડવાની શુભ શરૂઆત કરી દીધી છે. થોડા રોજ પર સર જડોન એન્ડરસન મિલિટરી પાલીસેન્ટમાં અણુ-બોમ્બ સામે બચાવની તૈયારી અંગે ચર્ચા કરતા હતા ત્યારે લી મેનીંગ નામની બાલુ સભ્ય પોઝારી ઉઠી હતી કે, પુરુષો ઢિવાના થઈ ગયા છે, તેણે કુનીયાભરની મહિલાઓ ભોગ એક મેનીફેસ્ટો બહાર પાડી, સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં સારી રીતે કામ કરી શકે તેમ છે એમ બતાવી આપવા હાકલ કરી છે. ખીજ બાળુ અમેરીકામાં શ્રીમતી મેરિલાઈન ઉડીએ જાહેર ક્યું છે કે તે પોતાની ૧૯૭૭ની આવક પરના વેરાના

સૌરભ

સૌરભ
૧૫

૧૫.૪ ટકા જ ભરશે, કેમકે બાકીની રકમ યુદ્ધ માટે છે અને અણુબોમ્બના આવા વાહિયાત યુદ્ધ સાથે તેને કંઈ લેવાદેવા નથી. પુરુષો સ્ત્રીઓ નેટલા જ યુદ્ધથી બચે છે છતાં તેને તેઓ અનીવાર્ય લેખી રહ્યા છે ત્યારે સ્ત્રીઓએ કરેલી આ પહેલ પ્રશંસનીય છે.

મિસિસ લી મેનીંગ રડીને બેસી નથી રહ્યાં. તેમણે સમસ્ત જગતની સ્ત્રીઓને યુદ્ધવિરોધી સંમતન કરવા આહવાન આપ્યું છે. તેમજ ૧૦૦ સ્ત્રીઓનું એક ડેમોસ્ટ્રેશન રણિયા અને વિવિધ દેશોમાં લઈ જશે. તેમણે પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે, “આપણે સ્ત્રીઓએ અમે તેમ કરી બતાવી આપવું જોઈએ કે આપણે કુનિયા વધારે સારી ચલાવી શકીએ છીએ. સર્જન-કાળથી પુરુષો કુનિયા ચલાવે છે અને પરિણામ શું આવ્યું છે? યુદ્ધ ઉપર યુદ્ધ! પુરુષો રથૂળ સિદ્ધાંતો પાછળ દોડે છે ત્યારે સ્ત્રી પ્રત્યક્ષ હકીકતો ધ્યાનમાં લે છે. એ જ એ વચ્ચે ફરક છે.”

મિસીસ મેનીંગે પુરુષો ન સમજે તો આખી કુનિયાની સ્ત્રીઓને અસહકાર કરવાની વિનંતી કરી છે. યુદ્ધ અટકાવવાનો આ જ રસ્તો છે. પશ્ચિમમાં પુરુષો રણોગ્રણે ગયા ત્યારે સ્ત્રીઓ એ જ સમાજરચના ટકાવી રાખી હતી અને

અનેક પ્રપત્નોથી યુદ્ધને સહાયતા કરી હતી. એટલે સ્ત્રીઓ અસહકાર કરવાનું જાહેર કરે તો મુદ્દ ખેલાય જ નહિ. ન કોઈ મહાધાયસીની સારવાર કરે, ન કોઈ મુદ્દસરંજમના કારખાનામાં કામ કરે. સ્ત્રીઓ વગર પુરોષોને બદલે દેનો અને દ્રોમ ખસો દોઝાવવાનું કે સરકારી ઓફિસો, બેંકો કે પ્રચાર સમિતિઓનું કામ કોણ કરશે? મુદ્દ જાહેર થાય તો પુરુષો સાથે કુટુંબબંધન દાર પછી રાખવા સ્ત્રી ઈનકાર કરે. અને આવા અસહકારનું પરિણામ વિચારાતિ જ આવે.

*
ઇલાકામાં ત્યજએલાં, અનાથ, શુદ્ધિની ખામીવાળા બાળકો કે સ્ત્રીઓ ગૃહજનનના લાભથી વંચિત રહેતાં હોય તેમને સરકારી સંભાળ નીચે રાખી બાળકોને માટે સરકારે એક ખાતું ખોલ્યું છે તે ગૃહમંત્રીની દેખરેખ નીચે કામ કરે છે ને સરકાર અડધી મદદ પોતાની તીબેરીમાંથી કરે છે.

આવા બાળકોની સંભાળ રાખવા સ્ત્રીઓની પસંદગી કરવામાં આવે છે અને તે સ્ત્રીઓની નીમણુંક ગૃહખાતું અને રયાનીક સત્તાવાળા કરે છે. એવા બાળકોના કેન્દ્રોના મુલાકાતો અમલદારો તરીકે કામ કરવા માટે હાલ ૬૦ સ્ત્રીઓ તાલીમ લે છે. તેમને એક વર્ષ સુધી વિખ્યાત બ્રિટિશ વિદ્યાલયોમાં શિક્ષણ આપવામાં આવેલ છે અને બાળકોની સંભાળના ક્ષેત્રમાં પણ યોગ્ય શિક્ષણ અપાયું છે. તેમના ચારિત્ર્ય તથા સ્વભાવ વિશેની યોગ્યતાને લીધે જ તેમને આ જગ્યાઓ માટે સ્ત્રી ઉમેદવારોની ધણી મોટી સંખ્યામાંથી વીજીવીજીને પસંદ કરવામાં આવેલ છે અને પછી ગૃહખાતાએ બાળસંભાળમાંટે ‘મધ્યવર્તિ’ શિક્ષણ સમિતિ’ નીમી છે તેમની રજા બોલાવી યોગ્ય તપાસ કરીને પસંદગી અપાઈ છે. આવી સ્ત્રીઓની બીજી હુદ્દી બાળકોમાં ‘માતા’ તરીકેનું કામ કરવા માટે શિક્ષણ લઈ રહી છે.

આવા બાળકોને દત્તક લેવાનો કાયદો પણ સરકાર વિચારે છે.

*
વડો ધારાસભામાં તેના એક સભ્ય બી. શિવરાવે નાણાં સંબંધી ફરીયાદ કરી હતી કે પરદેશ જતા સરકારના પ્રતિનિધિઓ ખુબજ ઉણત્ર ખર્ચો કરે છે. આ અંગે દાખલો આપતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે એક અંદસરે લંડન જઈને હિંદી હાઈ કમીશનની કચેરી પાસે એક રેનોમાફર (શીટ્-હેન્ડ ટાઈપીસ્ટની) માંમણી કરી હતી. ત્યારે તેમને એક ૪૫ વર્ષની ઉંમરની સ્ત્રી રેનોમાફર તરીકે આપવામાં આવી હતી. એક અવાડિયા બાદ તે અંદસરે તે સ્ત્રીની વધ ધણી મોટી છે એવા બહાના હેઠળ તેને લંડન પાછી મોકલી. અને જીનીવાથી એક યુવતિ પસંદ કરી અને સરકારને ખર્ચે ક્વાલિમાર્ગે તેને વાશિંગ્ટન મોકલી આપી.

*
‘મુખર્ષી સરકારે ૧૯૪૬માં પસાર’ કરેલા એક ધારામાં ‘હિંદુ કેમમાં’ એક સ્ત્રી કરતાં વધુ સ્ત્રી કરનારને અથવા એક પુરુષ કરતાં વધુ પુરુષ કરનારને ગુન્હો ગણવામાં આવ્યો હતો અને એવા ગુન્હેગાર સામે કેસ માંડવામાં હિંદી પીતલ ધારાની ૪૯૪ કલમ પ્રમાણે કામ લેવાનું નક્કી થયું હતું. આ કલમ પ્રમાણે, પત્ની અથવા પતિએ પોલીસમાં ફરિયાદ કરવાની રહેતી હતી. એ પછી જ પોલીસ પગલાં લઈ શકતી. અનુભવમાં એ જણાયું કે આવો હિંત ધરાવતો પણ ફરિયાદ કરતો નહિ અને પોલીસના લીધેલાં પગલાં અદાલતમાં નક્કીમાં જતાં. આથી આ ફેરફારી ધારાની કલમ હેઠળ જ ગુન્હો ગણવાને કુધારો મુખર્ષી ધારાસભાએ તાજેતરની બેઠકમાં બહાલ રાખ્યો હતો અને આ ધારામાં રહેલી કેટલીક ખામીઓને દૂર કરી હતી.

જાતની ગર્સ રજાવિટ અને જર્લ ગાઈડ એસોસિએસનની અમેરીકન ગર્સ રજાવિટસરયા સભ્ય છે. તેણે તેની છત્રીસમી જ્યોતિ હમણું જ લેખી. આ સંસ્થામાં દશ લાખ કન્યાઓ અને ૨૫૬૦૦૦ મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓ દાખલ થયેલી છે. આ સંસ્થા કન્યાઓને આર્થિક નામરિક અને હિતમ શુદ્ધિથી યવાની તાલીમ આપે છે.

ઉપરાંત આ સંસ્થા પરદેશોમાં પર્ષટનો મોકલે છે, અને એવી તેત્રીશ હુકડીઓ આને દુનિયાભરમાં મુસાફરીમાં છે.

આ વર્ષે આ સંસ્થાએ મિત્રો માટે કાપડ એકકું કરી ૪ થી ૧૪ વર્ષની જરુરિયાતવાળી કન્યાઓને આપવા માટે એક લાખ ગાંસડી કાપડ ભેગી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

* *

કેલીફોર્નિયા યુનિવર્સિટીની સંગીત શાખાની સભ્ય મીસીસ લોવાસી બોલ્ટન હમણું જ આફ્રિકાનાં જંગલોમાં બાર હજાર માઈલની મુસાફરી કરીને પાછા આવ્યાં છે, અને ત્યાં પોતાના નાનકડા મશીન ઉપર લગભગ બાર જાતના દેશી હથ્થોસો મારફત જુનાં ગીતો મેળવીને પાંચસો રોકડો ઉતારી છે. મીસીસબોલ્ટનની છેલ્લા ઓગણીસ વર્ષમાં આ ચૌદમી મુસાફરી હતી. તેના ઘણાં ખર્ચાં ગીતો સંસ્થાઓ મારફત અને ખાનગી પેટીઓ મારફત રોકડોમાં સમાવેલ છે. આ વર્ષને અંતે તેના આ છેલ્લાં નવાં ગીતો જાતને સાંભળવા મળશે.

*

દુનિયામાં મોટામાં મોટી અને ખૂબ લાજ-વમવાળી સ્ત્રીઓની પ્રચાર સભા અમેરિકામાં ફ્લોરિડા હેડરેશન ઓફ વીમેન્સ કલજ નામે જાણીતી છે. તેની સાથે બીજા સપ્તર હજાર કંલજો જોડાયેલી છે, અને ત્રીસ લાખ સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ વરાવે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના દરેક રાજ્યમાં અને બીજાં એકત્રીસ દેશોમાં તેની

શાખાઓ છે. રાજકીય કે કોઈ પણ પક્ષના વાદવાળા સ્ત્રીને તેમાં સમાસદ તરીકે દાખલ કરવામાં આવતી નથી. આ સંસ્થાનો હેતુ ડેળવણી અને તેના પ્રચાર માટે જ છે. આ ઉપરાંત નામરિક હક્કો, શુદ્ધ ડેળવણી, ચિત્રકળા, પરદેશના સંબંધો, જાહેર સુખાકારી, અને કાયદાનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. આ સભાની લાખણેરીમાં છ હજાર પુસ્તકો છે, અને દેશ પરદેશના તમામ સામયિકો મંગાવવામાં આવે છે. પરદેશી કલ્પો સાથે પત્રવ્યવહારથી સંબંધ ડેળવાય છે, અને જરુરિયાતવાળાને મદદ આપવામાં આવે છે, એટલું જ નહિ, પણ પરદેશી અમેરિકા બહુવા આવેલો ૬૦ કન્યાને રજાલ-રજીપ આપવામાં આવે છે. અત્યારે આ સંસ્થા યુનાઈટેડ પ્રજાના ધક્કરમાં ડેળવણી અને કાયદાનો અને જ્ઞાનો પ્રચાર કરે છે.

*

અમેરિકાની મતદાર સ્ત્રીઓની હીમનો હેતુ બહોળો સરકારમાં નામરિક તરીકે લાભ લેવા અને રાજકીય જવાબદારીઓનો પ્રચાર કરવા તરફ આમળ વધે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની ૫૫૦ જાતેની બોતેર હજાર સમાસદોવાળી આ સભા ૧૯૨૦ માં નેશનલ અમેરિકન વીમેન્સ સાર્વિજનિક એસોસિએશનના આશ્રયે બીકાગોમાં શરૂ કરવામાં આવી હતી, અને તેણે આજ સુધીમાં ઘણી સારી પ્રગતિ કરી છે. આંતરિક સહકાર એ એનો મુખ્ય હેતુ છે. એણે લેન્ડલીક્રમાં સારો કાવો આપ્યો છે. ઉદ્યોગોમાં સ્ત્રીઓને નોકરી આપવા માટે અને બાળ-મજુરોના કાયદામાં તેણે સરકાર પાસે સુધારા કરાવ્યા છે. દરેક સ્ત્રીને આ સંસ્થાના મેમ્બર યવાની હાકલ કરી છે, અને રાજકીય હેતુમાં કામ કરવા માટે દરેક સમાસદને આજ પ્રવાહની તરફથી અને વિરુદ્ધ હોશી સાથે સંપૂર્ણ જાણકાર કરવા માટે એક પત્ર પણ ચલાવે છે ને વહેંચે છે.

*

શરીરના બંધારણનો આધાર ખોરાક પર છે. ખોરાકમાંથી શરીરને ઝરમી મળે છે. માણસની ઉંમર પ્રમાણે ઝરમી કેલેરીઝના માપમાં નીચે પ્રમાણે જોઈએ છે.

ઉંમર વરસ કેલેરીઝ

૪ થી ૫ ૧૦૦૦

૬ થી ૭ ૧૩૦૦

૮ થી ૯ ૧૬૦૦

૧૦ થી ૧૧ ૧૮૦૦

૧૨ થી ૧૩ ૨૧૦૦

૧૪ થી ઉપર ૨૬૦૦ પુરુષને માટે

૧૪ થી ઉપર ૨૧૦૦ સ્ત્રી વર્ગ માટે

ધવરાવતી માતાને માટે ૩૦૦૦ અને હલકું કામ કરનારને દર કલાકે ૭૫ વધારે જોઈએ.

મધ્યમ કામ કરનારને દર કલાકે ૧૦૦થી ૧૫૦ વધારે.

સખત કામ કરનાર દર કલાકે ૩૦૦થી વધારે.

એક માણસને દર રોજ ૬૦ થી ૮૦ ગ્રામ પ્રોટીન, અને દરરોજ દોઢ ઓંસ ચરબીની જરૂર છે. બાજીમાંથી લોહ, ફેરફરસ અને કેલ્સીયમ મળે છે. —ચંદુલાલ વ્યાસ

*

કોઈને વિના કારણ નહીં વારે વારે લાંબા લાંબા અને કંટાળેા ઉપજાવે એવા કામજો લખવા, વગર કારણે વારે વારે મળવા જવું. મોહમોહ કોઈનાં શુભગાન ગાવાં અગર ખુશામત કરવી, સામા માણસના પ્રતિરૂપધી, વિરોધી કે શત્રુની વિના કારણ નિંદા કરવી; પોતાના અભિપ્રાયોની જોરશોરથી અને આગ્રહપૂર્વક બીજાનાં રજૂઆત કરવી; બીજાનો મત કે વિચાર શાંતિથી સાંભળવાને બદલે તેને તોડી પાડવો કે મોહવાનો અવકાશ ન આપવો; સ્ત્રીઓની વિના કારણ નિંદા કરવી; કોઈ શક્તિ કે કામ માટે પૂર્વદ્રઢવાળી અને સર્વસામાન્ય ટીકા કરવી; બીજાને અડચણ થાય તેવી રીતે મોટેથી વાંચવું; બીજાની સાથે વાતચીત કરતી વખતે તેના

ટેબલ પર કે તેની પાસે પડેલી ચીજો જોઈને તેની સાથે રમત ક્યો કરવો; પોતાનાં ક્યાં કે શય્યાગારની ચીજોની કિંમત કહી બનાવવી; પોતાના ધરના બહોળા ખર્ચ વિશે ચર્ચા વાતો કરવી; પોતાની મરીબ સ્થિતિ અને પર્વતો પડતી તૂટ વિશે દરિઆદ ક્યો કરવી; પોતાની તંદુરસ્તી અથવા બળતું અભિમાન કરવું અથવા અરાકિત, રોમ કે મંદવાડનાં રોડમાં રમવું; પોતાનાં વડીલ અમર સર્ગાવહાલાની મોક્ષ વર્ણવવી અગર તેમની ખોડો રજૂ કરવી; બીજાના ખાનગી દેવાલેણાની વાત જાહેર કરવી; સ્ત્રી ચાલવાના નિયમોના જાણી જોઈને બંધન કરવી; ધરમાં, રસ્તામાં, મેળાવામાં, હસ્તાં કાં, અથવા કામકાજ કરતાં ધાધલ, ધોવાડ કે ધમાલ કરવી; મળવા આવેલ માણસ વચ્ચે અમર તેનાથી આડું જોઈને અથવા તેના મુખ પછી તરત જ તેની મસ્કરી કરવી; કોઈની લાગણી દુખાય તેટલી હદ સુધી તેની મસ્કરી કરવી; વારેવારે વાલિવાદ કે દલીલોમાં ઉતરી પડવું; કુટુંબમાં કે સમાજમાં જે જુદાં અને પ્રતિષ્ઠા પામેલું હોય તેની સાથે ઉદ્દતાઈ જેવેપરવાઈથી વાતચીત કરવી; પોતાની આવડત કે બહુતર અથવા વિદ્વાતાની પ્રત્યક્ષ કે આડ કતરો રીતે જાણ કરવી એ અને આવી અને પ્રકારની રીતમાતને અસભ્ય ગણાવી શકાય.

*

પરણેલી બેવફા નીવડેલી પત્નીઓની ઉપયોગિતા ધંધાધારી રીતે રૂપિઆ આન પાઈમાં કોઈમત આધારીને જેની સાથે તેણે સંબંધ બાંધેા હોય તે પુરુષ પાસેથી તે વસ્તુ લઈ તેના કાયદેસર પતિને તે અપાવવાની અદાલતી પદ્ધતિની વિરુદ્ધ ક્ષિટનમાં પરણેલી સ્ત્રીઓના સંડગતા ૨૦૦ સંખ્યેએ મોહ આંદોલન જમાવ્યું છે. હજી પણ સ્ત્રી કાયદાની નજરે પુરુષની ખાનગી મિલકત છે એવું પુરવાર કરનારી આ પદ્ધતિ સામે સ્ત્રીઓને

તિસ્સકાર તો વ્યક્ત થતો રહ્યો જ છે, પરંતુ ગયાં થોડાંક અડવાડિયાં દરમ્યાન એક પ્રસંગમાં અદાલતે એક બેઠક નીવડેલી પત્નીના પતિને ૧૦૦૦ પાઉન્ડ અને બીજા એક પ્રસંગમાં ૭૫૦ પાઉન્ડ વળતરના અપાવ્યા તેથી તે તિસ્સકારે સંગ્રહિત અદાલતનું રૂપ ખારણુ ક્યું છે. છૂટાછેડા પામ્યા વિનાની સ્ત્રીઓની હાલ કલેજે રૂપિયા આના પાંચમાં કીંમત આંકવાનો ન્યાયદાનની આ રીત સ્ત્રીઓને બારે અપમાનકારક લાગે છે.

પોતાની અત્યંત રૂપાળી પત્ની, જે બહુ સારું રાંધી બાળતી હતી અને ઘર સંભાળવામાં પણ કુશળ હતી તેને ગુમાવવા માટે તેના પતિને ૧૦૦૦ પાઉન્ડનું વળતર છૂટાછેડા માટેની ખાસ અદાલતે અપાવ્યું હતું. ઉપર ગણાવેલા પત્નીના ગુણો ધંધાની દૃષ્ટિએ જોયા મૂલ્યવાળી યાવણી છે, એમ પણ એ પ્રસંગે ન્યાયાધીશે દર્શાવ કરી હતી.

પોતે ત્યારે લશ્કરમાં કામ કામ કરતો હતો ત્યારે પાડોશીના પ્રેમમાં પડી ગયેલી પોતાની પત્નીને જોવા બદલ એક કડિયાને અદાલતે ૨૦૦૦ પાઉન્ડ અપાવ્યા હતા, કેમકે એ બાઈ કરકસરિયણ અને કુશળ ગૃહિણી હોવા ઉપરાંત માયાણુ સોજતણુ પણ હતી.

૨૬ વર્ષના એક જુવાનની ૨૩ વર્ષની સ્ત્રી ૫૦ ત્રવર્ષના એક ખાતસામા સાથે બાળી ગઇ હતી તે, બદલ અદાલતે જુવાનને એ ડોસા પાસેથી ૭૫૦ પાઉન્ડ અપાવ્યા હતા, કેમકે એ જુવાનની પત્ની 'જિનવાઈ'ગઈ હતી.

જે હોડા સ્ત્રી—પુરુષ સંબંધમાં કેવળ પ્રણયને જ મહત્વ આપવાના મતના છે તેમને વળતરની જ્ઞાતથી સૂઝ આવે એ સ્વાભાવિક છે. જે સંબંધમાં પ્રણયનું તત્વ જ નથી તે સંબંધ જ નથી. પ્રણય પહેલાં હોય ને હવે ન રહ્યો હોય તો પણ પ્રણય પરવારે કે

સંબંધ પણ પૂરો થયો ગણાય. આ દૃષ્ટિએ જોતાં સ્ત્રી કે પુરુષનું એકબીજા પરથી મન છોડે કે તરત તેમને નિર્વિધિ એકબીજાથી મુક્ત થવાની વ્યવસ્થા થતી હશે.

સ્ત્રીની દૃષ્ટિએ આ પ્રશ્નનો વિચાર કરીએ તો વળતરની પ્રથાનો કોઈ બચાવ થઈ શકે એમ નથી. પોતાને રુએ ત્યાં સંબંધ બાંધવાનું સ્ત્રીનું સ્વાતંત્ર્ય સ્વીકારવાનું હોય ત્યાં વળતરનો પ્રશ્ન જ શી રીતે ઉપરિચિત થઈ શકે? પણ પશ્ચિમના દેશોએ સ્ત્રીનું વૈયક્તિક સ્વાતંત્ર્ય એક સિદ્ધાંત તરીકે માન્ય રાખ્યું હોવા છતાં વ્યવહારમાં એનો પૂરેપૂરો અનુવાદ થતાં થોડાંક વખત વીતે એ સ્વાભાવિક છે. મિત્રે 'સપ્લેન્ડીડ ઓફ વીમેન' લખ્યાંને કંઈ બહુ વયો વીત્યા ન ગણાય, અને વર્તમાનમાં ભૂતની થોડીક દખલગીરી તો રહેવાની જ.

સ્ત્રીના સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વનો સ્વીકાર અને દાખલતનો ફાલ એ બે વસ્તુઓ અલગ છે અને અલગપણે વિચારવી જોઈએ એમ જો કોઈ કહે તો એની ચથાઈતા સ્વીકારવા છતાં જ્યાં એ બે અલગ ન હોય ત્યાં એમને ભેગો વિચાર કરવું જોઈએ. સ્ત્રીના સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વનો સ્વીકાર એટલે મનુષ્ય તરીકેની તેની અપૂર્ણતામાંથી—ફર્સિતિ, મોહ, અસંયમ, સ્વેચ્છા, વગેરેમાંથી પરિણમતાં અનિષ્ટોનો પણ સ્વીકાર. આદર નહીં પણ સ્વીકાર. સ્વતંત્રતામાં ભૂલો કરવાની સ્વતંત્રતા પણ આવી જાય છે. આ વસ્તુ દાખલતની સ્થિરતાની ધાતક નીવડશે એ બધા સકારણ છે.

છતાં એ ભયનો સામનો કરીને પણ દંભને વિદાય આપવી જોઈએ. પ્રણયને વિશુદ્ધ રાખવા માટે પણ પ્રણયને મુક્ત રાખવો જોઈએ. કાળે કરીને મુક્ત પ્રણય જ દાખલતની સ્થિરતા સાધી આપશે. એટલું થતાં 'એવફા' સપ્લેન્ડી ઉપયોગ કરવાની પણ જરૂર નહીં રહે.

‘ફોટો ન્યુઝ’ અને દક્ષિણ આફ્રિકાના બુલબોર્ડ તરફથી યોજવામાં આવેલી સૌન્દર્ય હરિક્ષાઈમાં રંગબેદના પ્રશ્ન અંગે રસદાયક ખીના બાલુવામાં આવી છે. આ હરિક્ષાઈમાં ફ્રી સ્ટેટ તરફથી માત્ર લેવા આવેલી એક રૂપવતી રમણી પર દક્ષિણ આફ્રિકાના વડા પ્રધાને ‘મીસ સાઉથ આફ્રિકા’ નો તાજ આઠાડ્યો હતો. જે ન્યાયાધીશો હરિક્ષાઈમાં ન્યાય તોળવા બેઠા હતા તેઓ સમક્ષ ૪૮ રૂપગવિતાઓએ એક પછી એક આવીને તેમનું સૌન્દર્ય દેખાડ્યું હતું, જેમાં મીસ અમેરિકા, મીસ ક્રાન્સ, મીસ ઇગ્લાડ વગેરેએ ભાગ લીધો હતો. તેઓ આ પ્રસંગે ખાસ દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવી હતી. ભાગ લેતા આવેલી બધી રૂપસુંદરીઓ હતી અને અન્ય પ્રતિભા પાડતી હતી, એટલે ન્યાય આપનારાઓએ પણ દંગ બનીને દરેકની છટા, પ્રતિભા શુદ્ધિ, અને દેહની બાંધણીની પરીક્ષા કરવાનો નિર્ણય કર્યો. ‘મીસ સાઉથ આફ્રિકા’ નો તાજ લઈ ગયેલી રમણી મીસ એવલીન મેક-સ્કીલની શુદ્ધિ પરીક્ષા કરતાં એક ન્યાયાધીશે પ્રશ્ન પૂછ્યો: ‘જો તને હિંદના વડા પ્રધાનના રથને બેસાડવામાં આવે તો વર્તમાન હિંદના પ્રશ્નો કોણ તું કેવી રીતે લાવે?’ રમણીએ એ પ્રશ્ન અંગે ખાંચ મિનીટ સુધી પોતાનું મંતવ્ય દર્શાવ્યા પછી પેલા ન્યાયાધીશને લાગ્યું કે હિંદ અંગે પોતે ભારે અજ્ઞાન ધરાવે છે! કેર કેરથી સૌન્દર્યની રાણીઓની આવી હરિક્ષાઈમાં સામે સુગ બતાવાય છે, તેમ આ સુગ દક્ષિણ આફ્રિકાના કેટલાક વિસ્તારોમાં ઘણાં વખતથી પ્રસરી ચૂકી છે. એ ખ્યાનમાં લઈને દક્ષિણ આફ્રિકાના કવિ ટોટીઅસ-જેએ બાંધખલનું બાધાંતર કરેલું છે તેણે-મહાત્મા ગાંધીજીના નીતિનાશ સામેના મોરચા અંગેના ઉદ્બેષ કરીને કહ્યું કે, ‘અત્યારે બ્યારે આટલો બધો નગ્ન સ્ત્રીઓ આપણી સમક્ષ

આવી રહી છે અને આપણે મીસ સાઉથ આફ્રિકા ઠાણ, અને મીસ અમેરિકા શોધી કાઢવાના પ્રયોગનમાં પડ્યા છીએ ત્યારે આપણે ક્યાં આવીને ઉભા છીએ?

*

ગાંધીજીનું સ્ત્રી-પુરુષ સહચાર સંબંધીનું વલણ આપણને ઘણાને મોખલાઈનું લાગે છે. ગાંધીજી સ્ત્રી-પુરુષ સહચારના વિરોધી કે દુરમત નથી. એમના આશ્રમજીવનમાં સહ-જીવન એટલે કુટુંબજીવન એ એનો યુગ્મ પાયો હતો અને છે. એમની શિશુલુ સંરચાઓમાં સહશિશુલુ વખર સંભાળે અપાતું, માત્ર ગાંધીજી સ્ત્રીપુરુષ સહચારમાંથી નિષ્પન્ન થતાં અનિષ્ટોથી સજ્જન રહેવાની આપણને ચેતવણી આપે છે, અને એમની ચેતવણી એમના Human attitude નું કારણ છે. સ્ત્રીને સમાજને સર્વ રીતે સખજ એવા પુરુષ દરેક રીતે અખજા બનાવી છે. પુરુષે પોતાની યારીરિક સર્વોપરિતાને કારણે સ્ત્રીને એના જાતીય જીવનમાં Sexual life માં અખજા ન બનાવી દીધી છે. તેણે તેના જાતીય જીવનમાં પણ તેની કમ્પ્લેક્ષ અનિચ્છાની અવગણના કરી છે, એટલું જ નહિ, પણ તેની જાતીય વાસનાની હંમેશાં લંટ ચલાવી છે. દલિતોના સહાયક ગાંધીજીએ આ સામે ‘રક્તવ’નો પોકાર કર્યો છે. આપણા પ્રાચીન મતવાદીઓની જેમ ગાંધીજીએ સ્ત્રીઓનો જુદો હરિજનવાસ (બંગીવાસ?) સ્વપ્ને પણ કદાચો નથી. સ્ત્રી-પુરુષની પરસ્પરની બાવનામાં તેમનું સમગ્ર જીવન ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દર્શાત પૂર્ણ પાંડે છે. કસ્તુરભાઈ એક બોલ્ય-માંથી માતૃબાવની સર્વોત્તમ ઉચ્ચ ભૂમિકાનું તેમનું વલણ, Sublimation જાતીય બાવનાના સંસ્કરણનું સર્વશ્રેષ્ઠ દર્શાત છે. સહશિશુલુમાં જાતીય વૃત્તિઓનું સંસ્કરણ Sublimation યાવ એ ગાંધીદી છે, માત્ર

સમાન શિક્ષક એ પરિસ્થિતિ-પ્રયત્ન કરે તે-
ન નિર્મા શકે એવું કાંઈ નથી.
(શિક્ષકમાં દષ્ટિ) —અનુભાષ

*

અમેરિકામાં ૮૦ વર્ષ પહેલાં મજૂરીના
ધંધામાં જે સ્ત્રીઓ કામ કરતી તેના કરતાં
પાંચમણુ પ્રમાણુ સ્ત્રીઓનું મજૂરીના ધંધામાં
આજે વધું છે એવું સ્ત્રીઓના પ્રચાર વિભા-
ગના પ્રમુખ થીમતી ફ્રેડે એસ. મીલરે જાહેર
કયું છે. ૧૯૦૦ ની સાલમાં ૫૦ લાખ સ્ત્રીઓ
અમેરિકામાં મજૂરી કરતી અને તેનું પ્રમાણુ
તે વખતે ૧૮ ટકા હતું. આજે સ્ત્રીપુરૂષની
મજૂર સંખ્યામાં બમણું વધારો થયો છે
જ્યારે સ્ત્રીમજૂરની સંખ્યા ત્રણ ગણી થઈ છે.
૧૯૩૬માં માત્ર કેળવણી, દરજ્જાકામ, ઘડીઓમાં,
ડ્રેસમેકર, ધરમજૂરી અને કારખાના એમ
સાત જ ધંધામાં કામ કરતી. આજે અમેરિ-
કામાં ૪૫૧ ધંધા છે તેમાંથી માત્ર નવ સિવાય
૪૪૨ ધંધામાં સ્ત્રીઓ કામ કરતી થઈ ગઈ
છે. ૧૯૪૭માં તો વિમાનોમાં, રેડીઓમાં અને
માનસવિજ્ઞાનમાં પણ કામ કરતી થઈ છે અને
પાંચ ટકા સ્ત્રીઓ દાકતર, એન્જનીયર, ઈમીસ્ટ,
શિલ્પશાસ્ત્રી, વકીલાત, અને જાહેર હિસાબી
ખાતામાં પણ કામ કરવા મંડી છે.

*

સુરતના નાણાવટના રહીશ કીકુભાઈ
દામોરદાસ અને તેમના પત્ની રત્નેશ્વરતા સામે
જે જ લગતામાં હતુમાન યોજનામાં રહેતા જાહ
વુકારામની ઓરત બાઈ વુજશીએ કોર્ટમાં ફરિ-
યાદ નોંધાવી છે કે ચોતાની પરણાવેલી યુત્તી
બાઈશાન્તાનો કુણી બાબાજી બહારગામ રહે
છે. તે શાન્તાને સદરદુ કીકુભાઈ દામોરદાસ
અને રત્નેશ્વરતા એ બન્ને પતિપત્ની તેને જદ-
કર્મ કરવા તેમજ કરાવવાના નીચ હેતુથી
રજોલા તરફ મોકલી ગયા હતા. આ બાઈ
મારાપીએને ત્યાં ધરકામ કરવા જતી હતી

એ દરમ્યાન આ બનાવ બનવા પામ્યો હતો
અને જણાય છે કે હાલ શાન્તાને મર્મ રહ
છે અને તેને પાંચમે કે છઠ્ઠી મહિના જાય છે

*

કેનેડાના ઓન્ટારીઓમાં આવેલા બ્રેન્ટો
ફાઈની એક સ્ત્રીનું શરીર મહેનત મજૂરીય
છેક ધસાઈ ગયું હતું અને તેને આવી તબીયત
કામ નહિ કરવાની સલાહ આપવામાં આવતી
હતી ત્યારે તે જવાબ દેતી કે, મારી પાસે
પૈસા બેગા થશે પછી હું કામ કરવાનું છોડીશ.
એ સ્ત્રી થોડો વખત રહીને મૃત્યુ પામી ત્યારે
તેની પધારીમાંથી ૨૦૦૦ પૌંડ નીકળ્યા હતા. તે
પૈસા એના બાપે બચાવીને પધારી નીચે રાખી
મૂક્યા હતા. એના બાપ મૃત્યુ પામ્યો ત્યારથી
એ પધારીમાં ૨૦૦૦ પૌંડની નોટો ભરી છે
તે જળપા વગર એ સ્ત્રી એ પધારી પર બીથ
વરસથી રતી હતી.

*

ચીનમાં સામુદાયિક લગ્નોની પ્રથા વધતી
જાય છે. આવા લગ્નો પ્રતિવર્ષે એક દિવસે
મોટા શહેરોમાં જોવાય છે. પ્રત્યેક પરણનાર
વ્યક્તિને લગ્નનું જનુમાણુપત્ર મેળવવા માટે
૨૫૦,૦૦૦ ચીની ડોલરો આપવાના હોય છે.
આ ડોલરની કિંમત આશરે પાંચ રૂપિયા
જેટલી થવા જાય છે. યુદ્ધને લઈને શરૂ થયેલો
આ રિવાજ હવે ચીનમાં કાપમી થઈ પડ્યો છે.

આપણા હિંદમાં ખોળા ગાંધિમાં આવે
રિવાજ ચાલુ છે. તેમાં શ્રી આપવાની હોતી
નથી, પરંતુ ગાંધિગેળો કે એવા મોટા પ્રસંગે
પરણનાર વરકન્યા એમાં થાય અને બંધાનાં
લગ્નો ઓળખમાં ઓળખ ખર્ચે ત્યાં કરી
આપવામાં આવે છે.

*

યુનાઈટેડ સ્ટેટનાં બાળકો માટે ન્યુયોર્કમાં
એક બીનધંધાવારી 'ગ્રેસ ટી મેગર યીએટર'
૨૫ વર્ષથી નાટકો ભજવે છે. તેને માટે મીસીસ

આપણી સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

*

અમદાવાદની ગર્લ્સ ઓન હાઈસ્કૂલના પારિ-
તોષક પ્રદાનના મેળાવડા પ્રસંગે આચાર્ય શ્રી.
દલેએ કહ્યું હતું કે—

સ્ત્રી—કેળવણીના ઉદ્દેશની ચર્ચાઓ દરેક
જમાનામાં થઈ છે. 'આદર્શ ગૃહિણી' એ ઉદ્દેશ
આ શાળાએ સ્વીકાર્યો છે. નારી જીવનના વિકા-
સની સર્વોચ્ચ રિયલિટી તે આદર્શ ગૃહિણીની છે.
માન્યવર કેળવણી પ્રદાન પેર સાહેબે આજ
ઉદ્દેશ ધારાસભાની ગઈ બેઠકમાં બજાવ્યો હતો.
અને હજી અમે જ અઠવાડિયે દિલ્હીની લેડી
ઈરિવીન કોલેજની સ્નાતક સુવર્ણીઓ સમક્ષ,
આપણા હિન્દના રાજવંશી મવનર જનરલ લોર્ડ
માઉન્ટબેટને આ ઉદ્દેશ રજુ કર્યો હતો. તેમણે
ચોક્કસ આ બે શબ્દો છે—Domestic
science and mothercraft—ગૃહવિજ્ઞાન
અને ગૃહિણીની બાવના. જાણીકતાના અનુ-
સંધાનમાં એક અમેરિકન ગૃહિણીની વાત જણવા
જેવી છે. મીસીસ ક્રોમ્પટને પોતાનાં બાળકોને
સંસ્કારી કેળવણી આપીને તેમના વિકાસ માટે
બંધી તકો આપી; અને તેને યોગ્ય કુટુંબનું
વાતાવરણ તેણે જાળવી રાખ્યું. પરિણામે તેના
એક પુત્રે નોબેલ પ્રાઈઝ મેળવ્યું, અને બીજા
પુત્ર પુત્રીઓ પણ ઉત્કૃષ્ટ કાર્યોમાં જોડાયા છે.
આ કારણે મેસેચુસેટસની યુનિવર્સિટીએ મીસીસ
ક્રોમ્પટનને એલ. એલ. ડી ની માનદ પદવી બક્ષી
અને તેણે બજાવેલી સમાજ સેવા અને દેશસેવા

માટે યુ. એટના પ્રમુખે પત્ર લખીને તેનું બહુ-
માન કર્યું. સ્ત્રી કેળવણીનો ઉદ્દેશ "આદર્શ
ગૃહિણી"નો જ હોવો જોઈએ. આ ઉદ્દેશને
પહોંચવા કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ આ શાળા યોજતી
આવે છે—જેને (Extra curricular) અભ્યા-
સક્રમ બહારની પ્રવૃત્તિઓ કહીને ગૌરુસ્થાન
કેટલાકે આપે છે, તેને આ શાળાએ અભ્યા-
સની જ પ્રવૃત્તિઓ તરીકે ગણવાની છે.

આ મેળાવડાના પ્રમુખ સાનનીય ખેર
સાહેબે કન્યાઓને સંબોધી કહ્યું હતું કે—

"આપણા સ્વતંત્ર ભારતમાં અમે પુરોષો
જે ભાગ ભજવી શકીએ તેનાથી વધુ સારો
ભાગ સ્ત્રીઓ ભજવી શકે એમ છે એમ મારું
માનવું છે.

આ સાથે, સ્વતંત્રતાના પક્ષી જે દુઃખક
બનાવો બન્યા છે તે આપણે નિષ્ણવા બેઠકએ.
કુખીઓનું કુખ આપણું બનવું જોઈએ. ગાંધી-
જી પ્રાર્થનાના એક મોઢામાં એમ કહ્યું છે
કે 'મારે સ્વર્ગ' કે મોક્ષ—કાંઈ જ નહોતું નથી,
પણ આ દુનિયાના કુખી માણસોની સેવામાંથી
મને કુખ મળતું હોય તો મેં તે મારે મારે
સ્વર્ગરૂપ છે.' આમ ગાંધીજીએ તો દરિદ્રનારા-
યણી સેવા હૃદયી અને એમાં જ એ મર્થા.
આજે તો 'યુગ ક્રાંતિ'ને લીધે તમારી શાળામાં
રજા છે. પણ શા મટે?—એના તમે વિચાર
કર્યો? જાન્યુઆરીના ૩૦મી આપણે મારે જેમ
અગત્યની છે એવું જ આ ક્રાંતિનું છે. એ દિવસે
કાંઈરિટને ફોસ ઉપર ચડાવવામાં આવ્યા હતા.

દરિદ્રમાં દરિદ્ર માણસને પણ સુખ અને
શાંતિ મળે, એ ગાંધીના સર્વોદયનો આદર્શ
હતો. માણસે માણસની સાથે કંઈ વર્તન રાખવું
તે સ્ત્રીઓ બહુ સારી રીતે શીખવી શકે તેમ છે."

મેજર એક તાલીમ સ્કૂલ ચાલાવે છે અને
કરોડો બાળકોને મટે-લગભગ હજાર નાટકો
બજાવે છે. ગીડાગોમાં ૧૫ વર્ષથી 'યુડમેન-

બાળથીએટર' નાટકો બજાવે છે તેના હીરોટર
મીસીસ ચારલોટ ચેરપેનીંગ છે.

*

મલાયામાં કુળજ ગામમાં ૩૭ વર્ષની એક દિંદી વિધવા બહેન ગાંધી ભક્ત છે. ગાંધીજીના ખૂતના સમાચારથી તેને આઘાત થયેલો, તેથી તેણે ઉપવાસ શરૂ કરેલા. ૪૮ દિવસના ઉપવાસ પછી ગાંધીજીની બરમ મલાયામાં લઈ ગયા હતા તેનાં દર્શન કરી પછી તેણે પારણું કર્યું. પોતાની હવે પછીની હાલગી તેઓ ગાંધી-સન્માસિની બની વિતાવવા ઇચ્છે છે.

ગ્રોજ પાસે ચાલી આવતી ટ્રેનના એન્જિન આગળ પડતું મુકીને ગૃહસ્થેથી કંટાળેલ સંવિતા નામની બાલક-બાળાએ આપઘાત કર્યો.

પાટણ લીંબાચીઆ વાળંદ યુવક પ્રગતિમંડળના અધિવેશન પ્રસંગે બાળિકાઓના સંગીતનો કાર્યક્રમ યોજાયો હતો અને બાળાઓને પ્રનામે અર્પાયાં હતાં.

દોહડીમાં બનાવટી સોનું વેચતી બે ગુજરાતી સ્ત્રીઓ પકડાઈ છે.

ન્યુયોર્ક પાસે સાયરેકયુઝ ગામમાં ૪૦ વર્ષની ઉંમરની માઇકેલ વોકર નામની સ્ત્રીએ ૧૯૪૩ માં એકી સાથે ત્રણ બાળકોને જન્મ આપેલી અને ફરી આ વર્ષે પણ તેણે એકી સાથે ત્રણ બાળકોને જન્મ આપ્યો છે.

અમેરિકાની ન્યુયોર્ક માતૃત્વ સંઘના પ્રમુખ મીસીસ જેમ્સ એક્સને એકી સાથે ત્રણ બાળકો આવતી.

અમદાવાદમાં શાહપુર બવાનપુરામાં રહેતા અંદુલાલ મહતલાલની યુવાન પત્ની બહેન સરસ્વતીને તેનો અભણ પતિ નહિ ગમવાથી પોતાના સરીર પર ગાસતેલ છાંટી બળી મરી.

અમદાવાદ માંડવીની પોળમાં રહેતી પોળમાં રહેનાર કાન્તીલાલ રણછોડલાલની પત્ની કપીલા સ્ટવ પર દુધ ગરમ કરતાં દાગી મરી ગઈ.

નૂતનદેના નવાબની એક ભેગમ દોવમાં આવીને વસેલ હોવાનું કહેવાય છે.

મુંબઈમાં ચોપાટી ઉપર ચયેલ આગને કારણે રાધાબાઈ શાહ નામના બહેને મકાનમાંથી પડતું મૂકવાથી તેને હાથ યજ્ઞ હતી અને ઇન્સ્પેક્ટર રવામીનારાયણના પત્ની દાગી મર્યાં હતાં.

વડોદરા રાજ્યના સરકારી નોકરો હડતાળ ઉપર ગયા હતા ત્યારે ફેટલીક સ્ત્રીઓએ પણ તેમાં ભાગ લીધો હતો. તેમાંની ફેટલીક સ્ત્રીઓને પકડવામાં આવી હતી પરંતુ થોડે દૂર લઈ જઈ મૂકવામાં આવી હતી.

પૂર્વ આફ્રિકાથી શ્રી. શારદાબેન રાજગોપાલના જન્મ-વવા મુજબ મોરબાસા (વીમેન્સ એસોસિએશન) સ્ત્રી-મંડળ તરફથી બાપુના અવસાન નીમિત્તે શોકસભા મળેલી. એ રીતે કંપાલા મહિલામંડળ, ચીકા, નૈરોબી, જીન્જા વગેરેના મહિલા મંડળોએ શોક દરારો પસાર કર્યા હતા, ને બારે દિવસ સુધી શોક પળાયો હતો.

આપણી સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

*

અમદાવાદની ગર્લ્સ' એન હાઈસ્કૂલના પારિ-
તોષક પ્રદાનના મેળાવડા પ્રસંગે આચાર્ય શ્રી.
દવેએ કહ્યું હતું કે—

શ્રી—ટેળવણીના ઉદ્દેશની ચર્ચાએ દરેક
જમાનામાં થઈ છે. 'આદર્શ ગૃહિણી' એ ઉદ્દેશ
આ શાળાએ સ્વીકાર્યો છે. નારી જીવનના વિકા-
સની સર્વોચ્ચ રિથિતિ તે આદર્શ ગૃહિણીની છે.
માન્યવર ટેળવણી પ્રધાન જેર સાહેબે આજ
ઉદ્દેશ મારાસમાની ગર્ભ બેઠકમાં જણાવ્યો હતો.
અને હજી ગયે જ અઠવાડિયે દિલ્હીની લેડી
કરિબીન કોલેજની સ્નાતક યુવતીઓ સમક્ષ,
આપણા હિન્દના રાજ્યપંથી ગવર્નર જનરલ લોર્ડ
માઉન્ટબેટને આ ઉદ્દેશ રજુ કર્યો હતો. તેમણે
પોતેલા આ બે શબ્દો છે—Domestic
science and mothercraft—ગૃહવિજ્ઞાન.
અને ગૃહિણીના ભાવના. જ્યાં હજી સુધીએ તેમના માતાનું નામ
સંધાનમાં એક અમેરિકન ગૃહિણી
જેની છે. મીસીસ મેમ્મ હતો.
સંસ્કારી છે. *

મુરતમાંથી એક પારસી
યુવતીને નસાડવાની ખાઈ
જરબાદ પીનેજ્યા દરખાસ્તની
દરીઆથી પોલીસે પાલ
આમના હાજીખાન મદમદ-
ખાનની ધરપકડ કરી છે.

*

કે. કાતમા ઝોણાએ
હાકાની મુકામત લીધી હતી
ત્યારે રોડની વજેરે રંજન
કાર્યક્રમ ગોઠવાયા હતા.

મોટે યુ. રોડના પ્રમુખે પત્ર લખીને તેનું બહુ-
માન કર્યું. શ્રી ટેળવણીના ઉદ્દેશ "આદર્શ
ગૃહિણી"નો જ હોવો જોઈએ. આ ઉદ્દેશને
પહેંચવા કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ આ શાળા યોજતી
આવે છે—જેને (Extra curricular) અભ્યા-
સક્રમ બહારની પ્રવૃત્તિઓ કહીને ગૌણસ્થાન
કેટલાકે આપે છે, તેને આ શાળાએ અભ્યા-
સની જ પ્રવૃત્તિઓ તરીકે અપનાવી છે.

આ મેળાવડાના પ્રમુખ માનનીય જેર
સાહેબે કન્યાઓને સંબોધી કહ્યું હતું કે—

"આપણા સ્વતંત્ર ભારતમાં અમે પુરો
જે ભાગ ભજવી શકીએ તેનાથી વધુ સારો
ભાગ શ્રીઓ ભજવી શકે એમ છે એમ મારું
માનવું છે.

આ સાથે, સ્વતંત્ર રાજ્યા પછી જે દુઃખક
બનાવો બન્યા છે તે આપણે ન બુઝવા જોઈએ.
દુઃખીઓનું દુઃખ આપણું બનતું જોઈએ. આંગેવાન
છની પ્રાર્થનાના એકાદી પ્રેરકીન કીડસની
કે 'મારે સ્વર્ગ' નોમણુંક થઈ. બાવીસ દેશના
પણ આ સંકારવાળી આ સંસ્થામાં
રહેજેલાલ ૩ લાખ સંખ્યા છે.

*

દિંદના પ્રધાન શ્રી. આડ-
ગીલનાં પત્ની શ્રી આનંદીબાઈ
ગાડગીલનું અવસાન થયું.

*

અમેરિકામાં લેવીરેટોનમાં
શ્રીમતી લ્યુસીન. ડોજરેમ
નામની ૨૧ વર્ષની બાઈએ
મજબુત બાળકને જન્મ
આપ્યો છે. બાળક ત્યાં
દિવસનું થયું ત્યારથી તે તેની
આંખો ખાલી જાગી જાગીને જોઈ
નાના ડોજરે. આલે છે અને
જન્મ્યા પછી કદી રડ્યું નથી.

*

રાજકોટમાં શ્રી. નાના-
બાઈ બટના પાલીમેન્ટરી
સેક્રેટરી તરીકે કરાંચીથી
આવેલ શ્રી ઉમિલાખહેન દવે
નીમણાં છે,

*

કાશ્મીરમાં ૫૫ વર્ષની એક ડોસી બંદુકની તાલીમ લે છે. તેમને પૂછતાં તે કહે છે કે 'હું આ રીતે મારા દેશની સેવા કરું છું.'

*

અંધવા(અ સુરત)માં સૌથી પ્રાથમિક શાળા ખુલ્લી મુકાશ તેમાં એક સૌથી સિક્કાખરેલ કામ કરે છે.

*

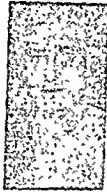
દિંદી સરકારના કાયદા-ખતના પ્રધાન ડો. બીમરાવ આંબેડકર મુંબઈના ડોક્ટર કુમારી લક્ષ્મી કમ્પીર જોડે લગ્ન કર્યા છે. કુમારી લક્ષ્મી કમ્પીરની ઉંમર ૪૦ વરસની છે, તેઓ એમ. બી. બી. એસ. પાસ થયાં છે અને મુંબઈના નર્સિંગ હોમમાં કામ કરે છે. ડો. આંબેડકર પોતાની સારવાર માટે તે નર્સિંગ હોમમાં રહેલા ત્યાંથી તેમને યોગબાલુ થયું હતું. અત્યારે ડો. આંબેડકરની ઉંમર ૫૬ વરસની છે અને તેઓ ૨૫ વરસ પહેલાં વિધુર થયા હતા. કુમારી લક્ષ્મી સારસ્વત બ્રાહ્મણ છે અને ડો. આંબેડકર હરિજન છે.

*

અંકેશ્વરની માર્ગ દેવાએ તેના પુત્ર નગીનદાસ સાથે પોતાની અસહાય પરિસ્થિતિને કારણે ધર્મોત્તર કરેલા, પણ પાછળથી પસ્તાઈ એણે સુરત આપ સમાજમાં દિરમાં શુદ્ધિ કરાવી હિંદુ ધર્મ સ્વીકાર્યો.

ઈંગ્લાંડના રાજકુમારી એલિઝાબેથ પોતાના લગ્ન પછી પહેલી વખત ક્રિસ્ટીની મુસા-કરીએ ઉપડ્યા છે.

*

મેરહેલી સાતથી અઠાર વર્ષની કન્યાઓ માટેની અંગ્રેજી શીખવતી કન્યાશાળાની શીમળી વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતે દિંદી એલચી ખાતામાં કામ કરતી પોતાની પુત્રીઓ અંદ-લેખા અને તારા સાથે મુલાકાત લીધી હતી.

*

ન્યુ દિલ્લી મધ્યરય ધારા-સભામાં એક પ્રશ્નને કિતર આપતાં સરકારે જાહેર કર્યું કે હિંદુસ્તાન અને પાકિસ્તાનની સરહદ ઉપર આવતાં જતાં સૌ મુસાફરો ઉપર પાસવિ અત્યાચારો ગુજાર્યાં હતા.

*

રાજકુમારી શ્રી અમૃત-કુંવર મદાસના અવર્નર નીમાય એમ સંબોધાય છે.

શ્રીડીશ પાલ્લીમેન્ટે પરણેલાં કુટુંબોને વર્ષિક ૧૦૦ થી ૧૮૦ પૌંડ સુધીની આવકને વેરામુક્ત કરાવી છે.

*

સુરતની બાઇ સચિતાએ તેના બહુ મોહનલાલ નરેલમ-દાસ સામે બરણપોષણનો દાવો માંડ્યો છે.

*

આથાની અદાલતમાં એક પુત્ર સામે તેની સાચી માતાનું અપહરણ કરવાના આરોપ માટે ફરીઆદ નોંધાઈ છે. પુત્ર એ પિતાની પહેલી પત્નીને પુત્ર છે ને માતાએ પિતાની તીજ વારની પરણેલ જોરત છે.

*

શીખલી તામુકાના એક મામમાં એક સગીર બાળા સામે તેના પતિના બેરાકમાં જોર આપવા માટેની ફરીઆદ અદાલતમાં ચાલી ગઈ, તેમાં પ્રેટ આરોપી સગીર બાળાને છાંડી મૂકેલ છે.

*

જાપાનમાં પરદેશીઓ વરસા હોવાથી ફક્કરી જોતનાં બાળોને જન્મ થતાં અટકાવવા તથા સમગ્ર સ્ત્રીઓનું રક્ષણ કરવાના હિતે જાપાની પાલીમેન્ટે તેના ઇતિહાસમાં પહેલી જ વખત મર્મપાને કાયદેસર દરાવતું બીલ પસાર કર્યું.

સીનેાર મુસોલીનીની વિધવા પત્ની ડોના રીચેલ હાલમાં નેપાલ પાસે ઇરાનના ટાપુ ઉપર રહે છે. તેણે હવે પોતાના પુત્ર અને પુત્રી સાથે અમેરિકામાં જઈને રહેવા દેવાની માગણી કરી છે.

દિલ્હી પ્રાંતમાં અપહૃત તેમજ નિર્બાસિત સ્ત્રીઓમાં અનીતિનો વેપાર ચાલતો હોવા સંબંધે ધારાસભામાં પૂછાયેલ પ્રશ્નના જવાબમાં સરકારે જણાવેલ છે.

મુખ્ય મંત્રી પોરેચના મેયર પદ માટે ઉમેદવારી કરનાર સ્ત્રીમતી એલીસ આસ્વારીએ મેં ૨૮ મત મળવાથી તેઓ હારી ગયા.

અમદાવાદમાં મુજરફ લેડીઝ કલગના ઉપપ્રમુખ રત્ન દીનબાઈ સેરાજી લાલકાકાનું તૈલચિત્ર લેડીઝ કલગમાં લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠના હાથે ખુશ્કુ મુકાયું.

એલીસધીજમાં રહેતા શ્રી બચુબાઈ અચરતલાલે તેમના પત્ની શ્રી. ઉર્મિલા ચેરધનદાસ ચિનાઈ સાથે અને અસંતરવામાં રહેતી શ્રી. કમળાએ તેના પતિ શ્રી. મંગળદાસ હનવાલ સાથે છુટાછેડા માટે કરેલી ચરજીઓ અદાલતે માન્ય રાખી છે.

અમદાવાદ મહર્ષિ જોન હાઇસ્કુલનો વાર્ષિક મેળાવડો ગ્રેમબાઈ હોલમાં શ્રી. ખેર સાહેબના પ્રમુખપદે ઉજવાયો.

દિલ્હીના પોલીસ ખાતાએ સ્ત્રી-પોલીસ વિભાગની રચના કરી છે. અને એક સબ-સુપર-કંટરના હાથ નીચે ૧૮ સ્ત્રી ડેપુટીઓ રાખી તેમને બંદુ-કની અને જનગનની યોગી છોડવાની તાલીમ અપાય છે.

દિલ્હી પોલીસેન્ટમાં ફેરફાર અને સુધારા કરતું બીલ શ્રી. આંબેડકરે રજુ કર્યું છે તે સીલેક્ટ કમીટીને સુપ્રત થયું છે. આ નવા સુધારામાં પુત્રને અર્ધો દિરસો વારસામાં મળવો જોઈએ, તે તેના ઉપર તેના સંપૂર્ણ હક્ક રહેવો જોઈએ, તે ઉપરાંત એક પત્નીત્વ અને છુટાછેડાના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરવાનું શ્રી. આંબેડકરે જણાવ્યું છે.

અમદાવાદમાં કુસુબા નામની બાઈએ પોતાના બાકુ-આત પાસે બાકુ માગતા બાકુઆતે ઠોસો મારી બે દાંત તોડી નાખ્યાની ફરીઆદ દખ છે.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના બહુ શાખાના પ્રમુખ તરીકે ડો. મંગાજી અને ઉપપ્રમુખ તરીકે ડો. ચહેરાજી પદમજી ચુડાયા છે.

વડોદરાના રાજકુમારી શ્રી. મૃણાલિનીદેવી પ્રતાપસિંહ રાવજીવિવાડનું સમયલુ ધારના મહારાજ લેફ. કર્નલ શ્રી. આનંદરાવ પવાર સાથે યંયાની સત્તાવાર ગૃહરાત યઈ છે.

દિંદની મહિલાઓને શિક્ષણનો જ્યોતિ પ્રકાશ આપનાર શ્રી. ધોડો કેશવ કર્વેની દરમી જન્મ તીથી તા. ૨૬મી એપ્રિલે ઉજવાઈ.

જીન (આફ્રીકા) માં આર્થ સમાજ બીલ્ડીંગનેપાયો કં. સરિતામેન નાનજીબાઈ કાળીદાસના હાથે નંખાયો.

જીન મહિલા મંડળનું ખાતમુકુત થી. સચિતામેન નાનજીબાઈને હાથે થયું.

હાકીરામાં રાજાવાવના રહીશ શેઠ મળજીબાઈ પ્રમુદસ માધવાણીનું સાકરનું ઝરખાનું છે તેમાં દિંદની શેઠસો કુટુંબો કુટુંબ સહિત રહે છે. એમનું બાળકો માટે પ્રાથમિક શિક્ષણ આપતી શાળા છે. આ શેઠસો કુટુંબોની સ્ત્રીઓમાં દિંદની તમામ પ્રાંતની બહેનો વસે છે. તેઓ એક મહિલા મંડળ સ્થાપી સ્ત્રીપ્રવૃત્તિ માલુ કરે એ ઉદ્દેશ્યે યોગ્ય છે.

અમરેલીમાં સેવાજીમાં કેટલીક બહેનોએ તાલીમ લેવાનું શરૂ કર્યું છે.

છઠ્ઠાના રાત્રી છઠ્ઠા
જ્યોત્સ્નાબીજ કુંવરી પ્રિન્સેસ
માર્ચ ૧૭ વર્ષના છે. તેમનું
સગપણ કેન્ડાના ૨૭ વર્ષના
પ્રિન્સ જ્યોત્સ્ના સાથે થવાની
અરવા ખોટી હોવાનું કહેવાય છે.

*

શ્રીમતી સુબાલ કમી
અમલના પુત્ર મેજર એ. કે.
રામરવામીનું કારમીર મોરચે
અવસાન થયું. શ્રીમતી અમલે
પોતાના પુત્રના અવસાનથી
આંસુ સારવાને બદલે દેશ માટે
સેવા કરતાં પોતાના પુત્રનું
શત્રુ યવા બદલ આઝાદગી
માન્યાનો સંરક્ષણ પ્રધાનને
પત્ર લખ્યો છે.

*

પલ સાથા તાલુકાના
પીસાદ મામે એક હળપતી
જૂન થયું. તેની બા-
એક હળપતી યુવક
પાછને પડ્યો હતો. તે
મા યુવતી સાથે પ્રેમમાં
પણ યુવતીને તેના પિતા
પરણાવી દેવાના હોવાથી
જૂન કરી પોતે પણ
મથાત કર્યો હતો પણ
હળ ગયો. તેને દવાખાના-
ખસડ્યો છે.

*

સીધમાંથી આવેલ નિર્વા-
સિત વિદ્યાઓ અને બાળકો
માટે કુતીઆણમાં આશ્રમ
ખોલવાની યોજના વિચારાય છે.

*

નવસારીમાંથી એક દિલ્હી
યુવાન બાઈ ગૃમ થવાની
પોલીસમાં ફરિયાદ નોંધાઈ છે.

*

સુરતમાં વરીઆવી બા-
ગાળે રહેના મોહનલાલ અને
તેની સ્ત્રીએ પોતાને ત્યાં
તેમની બત્રીજને ઉછેરવા
રાખેલી, તેને કામ બંધાવે ન
કરવા માટે હિના તાવેલાના
ડામ દેવાની ફરીઆદ થઈ છે.

*

કુતારગામ કન્યાશાળાનું
મકાન શ્રી કેનેયાલાલ દેસાઈને
દાથે ખુલ્લુ મુકાશે.

*

બાગલપુરના ગુણીતા
વેપારી શ્રી કૃષ્ણપ્રસાદ સહા-
નીના પત્નીનું કાર્ષ્વ અગ્નિપ્રવા
બદમારે ખૂન કરી કાઢીના
વગેરે ઉઠાવી ગયો.

*

દિલ્હી સરકારના ખોરાક
ખાતાની કચેરીમાં એક દક્ષિણી
યુવતીએ એક મદ્રાસી કારકૂન
ઉપર ગોળીબાર કરવાની કા-
શીલ કરતાં પકડાઈ ગઈ. તે
ગોળી છોડે તે પહેલાં જ તેને
પકડી લેવામાં આવી હતી. તેને
સેસન કમીટ કરી છે.

*

જામનગરમાં શ્રી કરતુરવા
ગ્રામ વેદકિય રાહત માટે
સેવિકાઓ તૈયાર કરવાનો
વર્ગ શ્રી. સરલાખેનની સુલ-
કાત પણે ચર થવાનો છે.

રાત્રી છઠ્ઠા જ્યોત્સ્નાને
લગ્ન રોપ્ય મહોત્સવ ૨૬ મી
તારીખે ઉજવાયો.

*

મુંબઈની મહીલામંડળની
સભામાં રાજકુમારી શ્રી.
અમૃતકુંવરે કહ્યું કે સ્ત્રીઓ
યુદ્ધને કદી ટેકા નહિ આપે,
કેમકે સ્ત્રી એ સગર્ભ છે,
સંહારક નથી.

*

દિલ્હીમાં માણ નોકરી.
આત મદિલાઓના મધ્યસ્થ
તાકીમ કેન્દ્રમાં પડ નેટલી
હીજરતી સ્ત્રીઓ ટાઈપીંગ,
રેતેનાશી અને રીવલ્યુની
તાકીમ લે છે. અને કાંતણ,
પોંજણ અને લેલીકા પ્રીટીંગ
માટે વ્યવસ્થા થવાની છે.

*

સને ૧૯૩૧ માં લસ્કરી
ભૂતવાળાઓએ જામીન જમ
કરી હતી એવા ઝાંસીના
લસ્કરી કેન્દ્ર બાગીનાના
પીસાનો અને ખેડુત સ્ત્રીઓએ
જામીન પાછી સોંપવા માગણી
કરી દેખાડો કર્યો હતો.

*

નામપુર પ્રાંતમાં હવનત
ખેડામાં એક સ્ત્રી ઘોડા દિવ-
સથી સતતક મોટા સાથે
પોતાની સાથે લઇને ફરે છે
ને દૂધ પાછ સાપને ઉછેરે છે.
તેને ઘણી વખત સાપે દંડ
દીધા છે પણ તેના ઉપર
કંઈજ અસર થઈ નથી.

નવી દૃષ્ટિ સાથે જૂની વાતોને ગૂંથી લઈ શ્રી. ધૂમનેત્રીએ થોડામાં ઘણું આપવાની દૃષ્ટિ રાખી છે. એટલે આ પુસ્તક શિષ્યનાર અને શીખનારને ખૂબ જ ઉપયોગી બની રહેશે. આ પુસ્તક ગૂર્જર અંધારન કાર્યાલયે પ્રગટ કર્યું છે.

શ્રી નવજીવન કાર્યાલય તરફથી મહાત્માનીરે સ્વામીનો આચાર ધર્મ (લેખક: શ્રી. ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલ પૃ. ૧૮૦ કિ. પોણામે) ની બીજી આવૃત્તિ શ્રી. પૂજાભાઈ જૈન અંધમાળના ૧૧ મા પુસ્તક તરીકે પ્રગટ થઈ છે. આચારંગચર ઉપરથી તૈયાર કરેલ આ પુસ્તક સામાન્ય જનતા પણ સહેલાઈથી સમજી શકે તે રીતે અહીં રજૂઆત કરવામાં આવેલ છે. પહેલા અંકમાં પં. બેચરદાસે કરેલ શબ્દસઃ સ્મરવાદનો આ પુસ્તકમાં ઉપયોગ કરવામાં આવેલ હોવાથી સાધુજનતા માટે આ પુસ્તક માર્ગદર્શક જેવું બન્યું છે.

એ જ સંસ્થા તરફથી સમૂળી ક્રાંતિ (લેખક: શ્રી. દિગ્ગજાલ મહારાજા, પૃ. ૧૬૪ કિ. દાદ રૂપિયા) નામનું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે. દેશના અનેક રાજકીય, સામાજિક વગેરે પ્રશ્નોની જણાવટ કરતું આ પુસ્તક સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ પછી દેશમાં જે રીતે ફેરફાર કરવાનું જોઈ છે તે ઉપર અર્થાત્મક મુદ્દાઓ ઉપર વિચારકની દૃષ્ટિએ લેખકે બાપા, લીપી, અર્થજુદ્ધિ, આદિત્રિનિર્માણ, વાદ, રાજકીય ચળવળો અને જાહેર નોકરી અને હેઠાઓ ઉપર તેમનાં મંતવ્યો રજૂ કર્યાં છે, તે તમા રાજકીય વાતાવરણમાં માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવાં છે.

આફ્રીકામાંથી સંસ્થાનવાસી પાંચીદાર નામનું નવું ત્રીમાસિક શરૂ થયું છે તેના પહેલા અંક મળ્યો છે. વાર્ષિક લેવાજમ શીટીંગ પાંચ. (પિ. એ. નં. ૩૮૦ મોરબાસા) આફ્રીકામાં પાંચીદાર બંધુઓની મોટી વસ્તી વચ્ચે ખાતુ-બાવ ઊભાવ અને માનનો પ્રચાર થાય એ દૃષ્ટિએ સામાજિક પ્રશ્નો સ્પર્શતું આ ત્રીમાસિક આદરણીય બની રહેશે એમ લાગે છે.

આપણા જાણીતા સાક્ષર શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્યના તંત્રીપદે જન્મતમરથી સોરાષ્ટ્ર સમાચાર નામનું દૈનિક થોડા વખતથી શરૂ થયું છે. આ પત્રે સારાય કાઠિયાવાડમાં ગરબા ગાદિયા દિવસોમાં સારી લોકપ્રિયતા-મેળવાનું જાણી શકાયું છે. આજે સોરાષ્ટ્રનું એકમ થયું છે ત્યારે સોરાષ્ટ્રની રાજનીતિ સંબંધે ચર્ચા કરતું આ પત્ર પત્રકારધર્મ પ્રમાણે પ્રજા અને વહીવટ કરનારાઓને સાચી દૃષ્ટિ માટે માર્ગદર્શન આપશે. અમે એ પત્રની સફળતા ઇચ્છીએ છીએ.

મુંજપુરથી શ્રી. નંદલાલ મોહનલાલ કચ્છરના તંત્રીપણા નીચે 'મનેરજન' નામનું એક ત્રીમાસિક આ માસથી શરૂ થયું છે. તેનું વાર્ષિક લેવાજમ ૧-૨૨-૦૦ છે. નાના વાર્ષિકથી માંડી ૫૬૦ સુધી જાણ એક સરખી રીતે વાંચીને હસી શકે તે રીતે હુચકા, રમુજ અને પ્રસંગો રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. એટલે શિષ્ટ સંસ્કારી માસિકમાં એની મજાના નહિ થાય, છતાં સામાન્ય જનગણમાં એ રસપૂર્વક વંચાશે.

તમે સ્ત્રીજીવન મ.સિકના ગ્રાહક નથી ? આજે જ ગ્રાહક બનો. .

સ્ત્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લેવાજમ દેશમાં રૂ. ૬૫ છે..

વાર્ષિક લેવાજમ : દેશમાં રૂ. સાથે છ. પરદેશ માટે તેર શીટીંગ.

સ્ત્રી જીવન ઓફીસ, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ

શ્રી. ધૂમકેતુનાં
નવાં પ્રકાશનો

આકાશદીપ

[૩-૦-૦]

પરિશેષ

[૩-૦-૦]

જ્ઞાનગોષ્ઠિ

[૧-૦-૦]

વનછાયા

(છપાય છે.)

શ્રી. કનુદેસાધના
નવાં આલેખમો

રંગાવલિ

[૨-૮-૦]

ગીત-ગોવિંદ

[તૈયાર થાય છે]

જૂનું અંચરત્ન કાર્યાલય અને બીજા
દરેક છુકસેલર વેચે છે.

પહેલું સુખ

જો આપણે હંમેશાં માંદગીની
ફરીઆદ કરતા હોઈએ તો
સ્વર્ગનું સુખ પણ ગમતું નથી.

આજે

ધરે-ધરમાં ખહેનો અનેક રોગથી
ખીડાતી હોય છે.

અને

મદર, લોહીવા, કમુવાવક, સગર્ભ-
વસ્થામાં હેળ, સોજા અને ઉબકા,
બાળકોનાં નાના મોટા રોગો અને
બીજા અનેક સ્ત્રી રોગો સંબંધે

વૈદરાજ ડૉ. જડુભાઈએ

ધરગરથુ ઉપાયો બતાવ્યા છે.

જનેતાનાં દર્દો

કિ-૨. સાડાતણ (પેસ્ટ્રેજ છ આના જુડું)
દરેક ઘરમાં આ પુસ્તક વસાવવું જોઈએ.

સીજીવન કાર્યાલય જવેરીવાડ,
અમદાવાદ.

ગુજર્ અંચરત્ન કાર્યાલય

માંધી રસ્તો, અમદાવાદ.